Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

svazek 21

HAEC EST REQVIES MEA &c. MEO RVI
BERTVS MAXIMILIANVS. S. R. I. COM
TOVRS IN MONTAIGV VILLE &c. HÆREDITA
RIVS DOMINVS IN ROHOSEZ SEMILLE
ADISERA M&c WARTEMBERGICVM
SKALL&c SAC: CAES MAIEST: CONSIL.
IARIVS CVBICVLARIVS SVPREMVS
EQVITVM, ET VNIVERSÆ IMPERIA
LIS MILITIÆ VIGILIARVM MAGISTER
GENERALIS.
ANNO DNI. M. DC. LXXIV

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ

vlastivědný sborník 21

Semily – Turnov 2008

Frontispis:
Náhrobník Alberta Maxmiliána hr. Desfourse. (Foto P. Jakubec 2005.)

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Z Českého ráje a Podkrkonoší : vlastivědný sborník. 21. – Semily : Státní okresní archiv Semily = Turnov : Muzeum Českého ráje, 2008 – 304 s.
ISBN 978-80-86254-18-0
ISSN 1211-975X

908(437.31-17)
- Český ráj (Česko) – vlastivěda
- Podkrkonoší (Česko) – vlastivěda
- sborníky

© *Státní okresní archiv Semily 2008*
© *Muzeum Českého ráje Turnov 2008*

ISBN 978-80-86254-18-0
ISSN 1211-975X

OBSAH

Články a studie

Jakub Lustig *Stopy mentalit v turnovském archivu. Několik případů čarování a nactiutrhání v 17. století na Turnovsku* 9

Aleš Valenta *Správa a hospodaření vrchlabského špitálu v 17. a 18. století* 28

Iva Paštrnáková *Hus, Žižka a Komenský v maľbách Cyrila Kutlíka a podiel vydavateľov z Podkrkonošia* 43

Jan Drahoňovský *Přínos Josefa Jana Fučíka k poznání historie Lomnicka* 61

Zdeněk Kalista (ed. H. Kábová a K. Bílek) *Styl Josefa Pekaře* 85

Ivo Navrátil *Pronásledování katolické církve v horním Pojizeří v letech 1948 – 1953 (1. část)* 113

Materiály

Jan Prostředník – Petr Hartman *Výsledky archeologického výzkumu židovské synagogy v Turnově* 153

Robert Novotný *Příběh stavby jednoho obyčejného kostela* 185

Zuzana Šonská – Pavel Jakubec *Epigrafické památky na Turnovsku do poloviny 19. století* 211

Drobnosti

Kristýna Matějková Peroutková *Vrch Zebín u Jičína a jeho význam v době popelnicových polí* 237

Karol Bílek *Dva neznámé dopisy Antonína Marka Václavu Krolmusovi* 240

Vilém Kmuníček *Zdeněk Rón a Vysoké nad Jizerou* 244

Osudy

MUDr. Ladislav Birken (Vít Šlechta) 231

Kronika

Státní okresní archiv Semily *251*
Muzeum Českého ráje v Turnově *253*
Městské muzeum v Hořicích *257*
Státní okresní archiv Jičín *261*
Regionální muzeum a galerie v Jičíně *264*
Krkonošské muzeum v Jilemnici *266*
Městské muzeum a galerie Lomnice nad Popelkou *268*
Městské muzeum Nová Paka *271*
Muzeum a Pojizerská galerie Semily *274*
Pracoviště Literárního archivu PNP ve Starých Hradech *276*
Pekařova společnost Českého ráje v Turnově *277*
Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí *279*
Městské muzeum v Železném Brodě *281*
Za Janou Scheybalovou *283*

Literatura

Recenze a zprávy o literatuře 289

ČLÁNKY A STUDIE

V sektářském pohledu na čarodějnice potvrzovala pravověrnost čarodějnice její smlouva s ďáblem. Čarodějničtí učedníci žádají ďábla, aby jejich jména byla vyškrtnuta z knihy života a zapsána do knihy smrti. Dřevoryt z knihy Francesca Guazza Compendium Maleficarum, 1626.

Stopy mentalit v turnovském archivu

Několik případů čarování a nactiutrhání v 17. století na Turnovsku[1]

Jakub Lustig

Na základě studia pramenů uložených v Muzeu Českého ráje (dále MČR Turnov) a zvláště v turnovském depozitu Státního okresního archivu v Semilech (dále SOkA Semily) jsem se pokusil z několika případů nactiutrhání a čarodějnictví[2] přiblížit dobové mentální ovzduší tehdejších Turnovanů. Konceptem, který jsem si z metodického hlediska zvolil a s ním polemizoval, byl způsob náhledu objevující se v dějepise mentalit.[3]

Při vlastním studiu jsem jako s primárními prameny pracoval se soudními akty, které na přelomu devatenáctého a dvacátého století poprvé důkladněji uspořádal právě Josef Vítězslav Šimák se svými žáky. Ten je opatřil i regesty.[4] Dvě kartotéky s kopiemi těchto lístků jsou uspořádány jednak dle časové osy, jednak podle látky.[5] Jednotlivé listiny tak lze dobře dohledat, a to bez toho, aniž by bylo hned z počátku nutné pracovat přímo s nimi. Podotýkám, že tímto způsobem je uspořádán turnovský archiv od nejstarších listin z konce patnáctého století až do roku 1780. Zavedené uspořádání mne tak v případě soudních listin ze sedmnáctého století odkázalo ponejvíce na kartony se signaturou G I až G XX,[6] které souhrnně pokrývají období let 1559 – 1779. Nicméně jistý díl administrativy se nalézá i v městských knihách (*acta forensia*) a radničních manuálech (*libri memorabilium*). Tyto materiály slibovaly jisté vyhlídky na úspěch co do možnosti vyčíst z nich něco o mentalitě občanů turnovských a zvláště pak o případech dobově příznačných, na něž jsem se blíže zaměřil. Totiž o čarodějnictví a utrhání na cti či hanění.

Turnovská soudní akta týkající se čarodějnictví

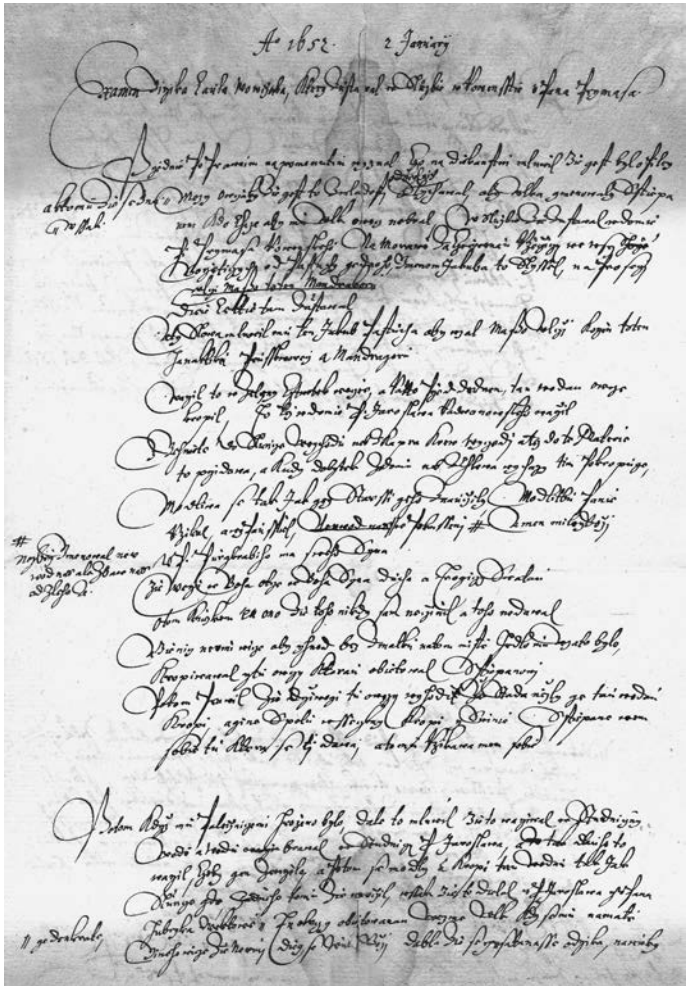
Aktovému materiálu týkajícímu se čarování se na několika místech věnoval již prof. Šimák, nověji pak Jindřich Francek v knize *Čarodějnické příběhy* a též Petr Landr v rámci svého přehledu z let 1621 – 1680.[7] Z tohoto důvodu zde vynechávám Franckem zpracovaný případ Jiříka Zumra.[8] Z hlediska klasifikace čarodějných praktik lze v turnovských aktech rozlišit zhruba tři základní druhy. Případy týkající se

čarování proti dobytku či jinému majetku (první a druhý případ), čarování k ochraně téhož (případ třetí a čtvrtý). Dále neuváděný léčebný pokus Jiříka Zumra zpracovaný v Čarodějnických příbězích a zvláštní případ Anny Khynové, kterému se budu věnovat naposledy. První dochované actum ze 17. století vztahující se k čarodějnictví pochází z roku 1623. Dílem se ještě nalézá v městských knihách – *Acta forensia.* Jde o žalobu Jiřího Klobásy, plnomocníka jistých urozených mužů, mezi nimi též knížete frýdlantského Albrechta z Valdštejna, která byla vedena vůči Václavu Stehlíkovi.[9] Obsahuje obvinění, že tento muž prováděl prostřednictvím svých včel již dlouhá léta na panství lehkovážné čáry a kouzla. Především *odnímání medu včelám* jeho hraběcí vrchnosti tím, že *svými včelami zacházejíc, odnímáním je měl.* Po zvážení žaloby a prostudování zemských zřízení a městských práv došli turnovský purkmistr a rada města k závěru, že Václava Stehlíka osvobodí, vykoná-li tento při právu města osvobozující přísahu. Tu Stehlík ještě ten den složil a v ní se praví, že: *nikdy na žádném místě, žádným způsobem proti přikázání Boha svého stvořitele, při svých ani cizích včelách nečaroval, ani prostředníkem kouzlův, čárův, neb jiných k tomu podobných z satana, ďábla původ majících věcí na škodu bližního a svědomí svého obtížení neprovozoval, neužíval a neprovozuje až dosavad, ani žádnému člověku, poněvadž toho neznám, k provozování úmyslně neradil, neukazoval, a tak mi toho dopomáhej týž Pán všemohoucí. Amen.*[10] Zřejmě proto, aby bylo dodáno svědectví potřebné a náležité váhy, jsou pod přísahou latinsky uvedeny žalmy a jejich parafráze.

Dalším z obvinění, které se týká čarodějnictví, je případ, na který pohlížejí oba dřívější badatelé rozdílným způsobem. Šimák jej ve svém článku o drobné turnovské šlechtě[11] zmiňuje sice pouze pod čarou, nicméně se domnívá, že osud obžalovaného Václava Trejbala, který je v dokumentu žalován Václavem starším Dobranovským, hejtmanem na Skalách a v Turnově, *byl asi žalostný.*[12] Naproti tomu Landr, který se věnuje vybraným případům čar z let 1621 až 1680, do nichž spadá i tento případ, hrdelní trest nepředpokládá.[13]

O co konkrétně jde? 1. srpna roku 1625 obvinil v Turnově hejtman Dobranovský jistého Jiřího Trejbala z Vyskře z toho, *že od dávných časův, skrze rozličné čáry a kouzly utrápení lidí i dobytkův zacházeje, i mordův se dopouštěti měl.*[14] Dobranovský přitom žádal, aby byl *na hrdle, k vostrachu jiným jemu v tom podobným za ztrestání.*[15] Protože Jiřík Trejbal *odepřel výpověď a tak podezření na sebe uvedl*, rozhodla se městská rada v čele s purkmistrem Havlem Salusem, že *pro vyhledání dalších nepravostí a takových nešlechetných skutků jeho spáchaných* použije útrpného práva. Šimák uvádí, že z vyhledaného průvodu vyplývá, že se Trejbal těchto činů vskutku dopouštěl, a tak byl vydán katu k právu útrpnému. Závěr kauzy bohužel neznáme, a tak se již nedozvíme, která z obou interpretací je více pravděpodobná.

Jiným případem, kterému se věnovali již dřívější badatelé,[16] je čarování ovčáka Loula.[17] *Světem schodilý*[18] ovčák byl 2. ledna 1652 obviněn z čarodějnictví. Jeho čáry by bylo možné podle původu zařadit mezi tzv. ochrannou, tj. bílou magii, která měla podle jeho výpovědi sloužit k ochraně stáda ovcí před vlky, pokud se ovšem dá skutečně o čarování hovořit.[19] Šimák uvádí, že svými kouzly posluhoval i sousedním

Výslech ovčáka Jiřího Loula před turnovským právem 2. ledna 1652. SOkA Semily, AM Turnov, sign. II.G.99.

šlechticům a že zvláště pan Jaroslav Radvanovský, panský důchodní, se nakonec přímluvou zasloužil o jeho propuštění.

Nepředbíhejme však: když byl předvolán před turnovské pány radní, vypověděl ovčák do zápisu toto: *V službě že zůstával v domě primasa rovenského,[...]* předtím pak *[...] na Moravě za Červenou Řečicí ve vsi Bořeticích,[kde] [...] od pastuchy jednoho jménem Jakuba to [kouzlo] [...]slyšel, [...] když [...] na Proseči dvě léta [...] zůstával.*[20]

A ta slova mluvil mu ten Jakub pastucha, aby vzal maso vlčí, kořen toten, hanakliku, pruškvorec a mandragoru, vařil v to Zelený čtvrtek večer a ráno přede dnem tou vodou ovce kropil. Z jehněte do slunce vejchodu neb z kapra krev vycedí a též do té materie to přidává a kudy dobytek z domu neb z chléva vychází, tím pokropuje.

Potom když mu palečnicemi hroženo bylo, dále to mluvil, že to vařival v studniční vodě a vodu brával v studnici p. Jaroslava, a tak dlouho to vařil, co by jen zavřelo, a potom se modlí a kropí tou vodou tak, jak slunce jde. [...] Ovčák pak připojil vyznání, ve kterém popíral, že by někomu jinému svěřoval své čarodějné umění, a zároveň doznával, kde tyto čáry prováděl: *žádného tomu že neučil, však že to dělal u p. Jaroslava i p. Hubryka ve Ktové jedenkráte.*

O obětované ovci, která je vlkovi podána výměnou za klid celého stáda, vysvědčil: *Tu ovci obětovanou vezme vlk, kdy se mu namane, jiného více že neví, děj se vůle Boží. Ďábla že se i satanáše že se odříká na věky. Pro boží milosrdenství svaté žádám, aby mi to odpuštěno bylo*. Následuje pak ještě bližší popis prováděného kouzla s očekávaným účinkem: *Třikráte obejde jak jde slunce okolo ovcí, tím je kropí. Ta víška, čím je kropívá, z jedle jest a ji láme ve čtvrtek Zelený. Má dva psíky přitom. Která nejni pokropená tou vodou a jí to chybí, kdyby přišel po druhé vlk, že ji zase vezme jako i jinou*.[21]

Examen dále pokračuje: *Zaklínám tě skrze Boha živého P[ána] N[ašeho] J[ežíše] Krista, aby mi Štepán žádné ovce z toho stáda, jedině tu, kterou ti odevzdávám, mi z tohoto stáda sebral, a to potřikráte jmenuje a dřívěji nežli kropí tu ovci mu odevzdává. U pana primasa Rovenského že toho nikdy nedělal. O tom že rozpráveli p. primas s Jiříkem Buškem a p. Jaroslavem, ten rok že nic nedělal, minulej a p. primasa loňského roku že jednu též vzal. Pan Jaroslav že mu dal jednou od toho díla 15 krejcarů. Když příjde vlk a bere tu ovci, že mu toho nebrání, čert nech ji sobě vezme*.[22] Je tedy patrné, že vlka nazýval Loul Štěpánem. Proč tak činil, však ze spisu nevyplývá, ledaže proto, že *jest to z mladosti od okolních slýchával, aby vlka jmenovali Štěpánem, kdo chce, aby mu vlk ovec nebral.*

Poslední zápis na archu pochází z 26. října 1651, zůstává tedy staršího data než předcházející. Byl k tomu z radní síně připsán až po výše uvedeném výslechu. Začíná slovy: *Na děkanství mluvil…* Podle Šimáka se jedná o první výpověď, kterou ovčák učinil na děkanství, kam si jej předvolal turnovský děkan Blažejovský, když se dozvěděl o Loulových čárech. Zápis uvádí: *Na děkanství mluvil, kterak ovce před vlkem bezpečně býti mají. Však aby vlk nikdy nebyl jmenován než Štěpán, totiž aby se vzalo maso Štěpánovo, kořen toten,*[23] *hanaklika, puškvorec, hovno kniežske,*[24] *které jej někdy půl zlatého stojí, kteréžto věci do vejchodu slunce v Zelený čtvrtek vařiti se má a Velikej pátek ráno do vejchodu Slunce ovce kropiti. Z toho stáda že se dává jeden nejšpatnější kus Štěpánovi jakožto věrnému služebníkovi.*[25] *Zachovej mě pánbůh, abych měl jmenovati vlka vlkem než Štěpánem. Byv několik vlků k stádu přišlo, že jen řekne se The a zatřese rukou, vlci odejdou*.[26]

To je vše, co se nám dochovalo z ovčákových výpovědí o jeho čarování. Na přípisu rubu výpovědního archu je uvedeno, že *kdyby budoucně jej kdo chtěl viniti, měl se vykázat rukojemstvím od pánů Malostranských*, z čehož lze se Šimákem dovozovat, *že ovčák Loula vyvázl bez pohromy*[27] a i přes pohrůžky nebylo zřejmě v průběhu výslechu užito ani útrpného práva.

Posledním případem čarodějnictví ze sledovaného období, v němž je uveden i záznam konkrétní praktiky, je ten, který se odbýval na hruboskalském panství v roce 1695.[28] Z výslechových protokolů, které jsou s ohledem na turnovskou čarodějnickou agendu mimořádně vedeny ve formě záznamu otázek a odpovědí, vyplývá, že se Václav Adamička naučil čarovat v Praze, kde ještě jako pacholek chodil do panského domu na robotu. Bylo tomu tehdy již dvacet pět let, ale Adamička si přesto vzpomněl, že se o čarování něco dozvěděl od starého kočího v domě u Slunce na Malé Straně při jakési pitce. Z dalších otázek vysvítá, že Adamička poradil jistému Václavu Klazanovi, sedlákovi poblíž Rovenska pod Troskami, jak se má na příště zabezpečit proti zlodějům, poté, co si mu Klaban stěžoval, že jej okradli: Vem *umrlčí hlavu a jdi na komoru a lehni na ni. A on šel na krchov, vzal hlavu a udělal tak, jak sem mu pověděl.*[29] Načež do protokolu přesvědčeně dodal: *A jestli tomu páni nevěříte, zkuste to, a sami uhlídáte* a pro úplnost ještě uvedl, že se *něco k tomu musí říkat, třebas Otčenáš.* Na otázku, k čemu takové čáry užíval a komu jimi ublížil, odpověděl, že jimi nikomu neublížil. Dále byl ještě dotazován na to, od koho se naučil, *že když ručnici chlebem nabiješ, každého festa (tloušťku) prostřeliti musíš?* Na to odpověděl: *nemám to od žádného a neměl jsem jak živ ručnici v hrsti.*[30] V tomto případě se dochoval i rozsudek od apelačního soudu v Praze, který zněl, aby pro únik z vězení a jiné přečiny při právu města Turnova pracovali oba odsouzení v poutech a řetězech půl roku, krom nedělních a svátečních dnů.

Svým způsobem mezní je actum, kterému se opět, byť jen krátce, věnoval již J.V. Šimák.[31] Týkalo se nářku z čar. Roku 1661 nařkl turnovský soused Jiří mladší Jelínek Annu Khynovou, manželku Kašpara Khyna ze vsi Záborčí, a její dceru Rozinu z čarodějství.[32] Lepší však bude uvést přesné znění žaloby, neboť tak se nám věc ukáže v poněkud jiném světle. Žalující Jiřík mladší Jelínek při interogatoriu vypověděl*: toho že povědom jest, poněvadž jest o tom Zikmundovi Krinitovy [řekl], že otčímovi jeho Janovi Abrahámovi z Líšnýho diblík překážel, a aby mu mohlo zpomoženo býti, že jest Alinu Habrovou z též vsi pro Annu Khynovou posílal a dukát dáti se uvozoval. Ona však nechtěla nežli krávu, a když jí krávy dáti nechtěl, od téhož diblíka že jest umříti musel. A víceji o tom, cokoliv o tom povědom jest, vysvědčiti má.*[33] Spíše než o samotný fakt čarování se tu tedy jedná o to, že Khynová v Jiříkových očích požadovala za své umění nepřiměřený honorář. Ten byl pravým důvodem podání žaloby. Protože Jan Abraham odmítl dát krávu, musel podle Jiříka na nemoc způsobenou diblíkem zemřít.

Nakonec tedy věc nabírá poněkud jiný spád, neboť žaloba je podána kvůli tomu, že Khynová diblíka neodčarovala. Ačkoliv z dalších výpovědí vyplývá, že Abraham *když v nemoci zůstával, že jest říkával, kdo by mu od té nemoci pomohl, že by za to krávu dal*,[34] což nám ostatně dnes zní věrohodněji, přesto je právě Jiříkova žaloba ukázkou toho, jak se on sám spoléhal a doposud vězel v mentalitě, která pokládala za možné, neli samozřejmé, že existují diblíci, kteří mohou způsobit smrt, a naopak jsou i taková kouzla a čáry, které od jejich působení mohou odpomoci. Nemůžeme však vynechat ani domněnku zcela opačnou, že Jiřík na diblíka nevěřil a že se mu stal pouze prostředkem, jímž se chtěl (z nám neznámých důvodů) vypořádat s matkou a dcerou

Khynovými. Ostatně pravda by mohla spočívat v onom nepostihnutelném ani ani, totiž že Jiřík na diblíka sice věřil, ale již *ne tak docela*, ale přesto se jej v rámci dobově přijímaného obrazu světa pokusil použít pro svůj záměr. V tomto ohledu by nebyl první ani poslední. Zůstává otázkou, nakolik odpovídá fakt, že se se zlou potázal, posunu v dobové mentalitě.

Obě ženy jej však prostřednictvím českodubského a frýdštejnského hejtmana pana Václava Ludvíka Šimonovského za toto nařčení zažalovaly. Hejtman je poté vyslal do Turnova, aby se mohly domoci práva a *pánům uctivě přednésti [...], aby jí i dceři její proti takové veliké urážce za spravedlivé učiněno bylo [...].*[35] Případ se rozbíhá a následuje několik *svědomí* o tom, že Anna Khynová měla již dříve určité neshody se sousedy z Železného Brodu a z Malého Rohozce u Turnova. Byla již před devíti lety nařčena Annou Jagrovou, ženou malorohozeckého pekaře, z čarodějnictví. Ta však své tvrzení před soudem následně odvolala a nakonec se *smířily v dobrém, pod pokutou 3 kop k záduší kostelnímu, kdyby která to druhé vzpomněla.*[36] Následuje svrchu psané Jelínkovo svědectví a naposledy ještě v Turnově 25. května 1661 vypovídá Václav Karel Hybler, turnovský soused: *i byvše já toho času na zámku Rohozci, mně se to dobře snáší, že jest výšepsaná Anna též komornici nějaké koření, aby na ní galáni laskaví byli, přinesla, však co jest byla zač, to v paměti nemám. Jeho milost paní hraběnka dovědouce se toho, ihned takové koření pryč vzíti ráčila a při mně, abych panu hejtmanu dubskému, aby táž Anna skrze takovou věc k ztrestání přišla, napsati hleděl, naříditi jest ráčila. A do zámku aby více nepřicházela, zapovědíno jí bylo.*[37] Ať tak či tak, jedno je jisté. Jak píše Šimák: *Jelínek chtěl dokazovati, nedokázal; odsouzen byv, se odvolal, ale rozsudek od práva vyššího potvrzen. Dne 4. října musil odprositi a zaplatiti 50 zl. 36 kr. do slunce západu 8. října.*[38] A dodává: *Za ty peníze se tehdy kupoval už slušný domek.*[39] Ačkoliv tedy byla Khynová již jednou z čarodějnictví nařčena (třebaže s následným odvoláním), vyvázla i tentokrát bez úhony a navíc ještě se slušným jměním. Přitom Hyblerovo svědectví týkající se bylin, po nichž by na komornou byli laskaví snad i panští galáni, znamenalo v obdobném případu pohnání k *právu outrpnému.* Tak se totiž vedlo jisté Marjáně, která sloužila zchudlému šlechtici Janu Běšínu z Běšan. Ten ji za čarování z lásky, jehož předmětem měl být on sám, dohnal zřejmě až na hranici.[40]

Závěrem můžeme připojit jeden více méně zástupný příklad toho, že víra v čarodějné praktiky a magii jako takovou zcela nevymizela v našem prostředí ani do konce devatenáctého století. O tom vypovídá skutečnost, že praktiky a pověry podobné těm ze 17. století jsou doloženy i v rámci regionálních sběrů, uskutečněných na území tehdejšího turnovského okresu v prvních desetiletích dvacátého století. Tak je v článku *Z lidového čarodějství* [41] připomínána nebožka maminka Petra Matouška z Kotelska, která byla schopna ulevit dobytku od různých obtíží. A tak, když u Šmejců dojili místo mléka krev, byla její rada takováto: hospodář měl za lichý krejcar koupit hrníček, který byl z lichého počtu. Dále za další lichý krejcar nakoupil bylinu zvanou čertovo lejno,[42] které vložil do hrnku a v lichý den zakopal pod práh chléva. Již druhý den pak přišla sousedka a naříkala, aby ji už netrá-

pili a co jim udělala, aby jí odpustili. Byla to tedy ona, která je podle vypravěče očarovala. Neboť poté, co hrnek vykopali, bolesti sousedce ustoupily a krávy začaly dojit jako dříve.

Čarodějnictví v 17. století, jak se nám podává z turnovských soudních akt, spadá do druhé vlny procesů s čaroději[43] a čarodějnicemi. Kouzla, která čarodějové a čarodějnice souzení před právem města Turnova prováděli, *nebyla žádnou vysokou magií neoplatoniků renesance*.[44] Naopak motivem čarování byly celkem prozaické pohnutky. Šlo o nejběžnější důvody, kvůli kterým se u nás v oné době čarovalo.[45] Byly to zcela konkrétní a pozemské obavy o krásu a snahy získat přízeň, jako v případě Anny Khynové a jejích bylin. Dále pak starosti o majetek, například v podobě stáda ovcí, či strach z loupeže. Obviněným je pak až na Trejbala společné to, že se primárně nepokoušeli někomu uškodit. Tím se vlastně podle Koldínových *Práv městských Království českého* nedopustili zločinu čarodějství, a tak městský soud, podobně jako apelační, shlížel snad na jejich čarování jako na babské pověry. Již proto, že delikt čarodějství byl podmíněn právě škodou. Závažnost či odsouzení neškodných kouzel byly na uvážení soudu. Jediný Trejbalův případ, ke kterému bohužel nemáme obsáhlejší dokumentaci, by snad bylo z dobového hlediska možné považovat za opravdové maleficium (škodlivá kouzla), ačkoliv v žalobě se zároveň objevilo i obvinění z úkladného zabití. To by již samo o sobě mohlo být důvodem špatného konce jeho původce. Bohužel nám v tomto případě prameny nenabízejí konkrétní popis čarodějných praktik.

Je-li možné v některých záznamech z výslechů číst pohrůžku, týkající se užití útrpného práva, nedošlo zřejmě, kromě Trejbala, ani v jednom z uvedených případů k mučení. Podobně ani tresty nebyly zvláště vysoké (nemluvě o Khynové), uvážíme-li, jaké monstrprocesy se z pouhého nařčení z čarodějnictví mohly stát.

O samotném čarodějnictví se dá uvažovat z různých úhlů pohledu. Pokusím se zde ve zkratce uvést jen ty úvahy o daném jevu, které směřují k pochopení jeho mnohavrstevnosti a komplexnosti, a nabídnout tak přiměřená vysvětlení. Podle mne zůstává určitým handicapem současného bádání nedůsledná snaha vyrovnat se vědeckými metodami s touto oblastí výzkumu. A to i přes to, že v takřka každé vědecké publikaci z poslední doby, týkající se čarodějnických procesů, je zmíněna skutečnost, že víra v magii a okultní praktiky provází lidstvo již odnepaměti. Možná je to tím, že problematika těchto praktik přesahuje oborový rámec historiografie a směřuje někam k psychologickým či parapsychologickým přesahům, které nejsou z hlediska současné vědy plně reflektovány, neboť dosud schází objektivní metody, kterými by se daly tyto oblasti probádat.[46]

Přiblížím zde tedy krátce několik vědeckých koncepcí, které se snaží fenomén čarodějnictví ve spojení s honem na čarodějnice svým způsobem postihnout. Uvedu jen na začátek, že jakkoli se stíhání čarodějnic mohlo stát pro různé kliky jen zástěrkou jejich mocensko-politických ambicí či případně společenským nebo náboženským prostředkem k řešení sociálních nerovností, nemyslím si, že by tyto důvody hon na čarodějnice bezezbytku vysvětlovaly. Pomineme-li protentokrát taková-

to ošidná vysvětlení,[47] nabízí se tu několik koncepcí, které se pokoušejí daný problém uchopit celostněji.

Peter Dinzelbacher, jeden z autorů zabývajících se problematikou mentalit, ve své knize, srovnávající čarodějnice se světicemi, píše: *ať už se magické jednání praktikuje v kontaktu se zlými nebo dobrými bytostmi, je v principu jedním a týmž jednáním, jak ukazují mnohé podrobnosti.*[48] V případě čarodějnictví se podle něj jedná o fenomén *longue durée*, který provází celou lidskou historii. Co se pak dle Dinzelbachera proměňuje, je postoj myšlenkových elit – v novověku intelektuálů, který je *v jednotlivých dobách různý.*[49] Tito intelektuálové pak dospívají se vznikem osvícenství (snad vůbec poprvé v dějinách)[50] k *přesvědčení*, že magie je ve svém působení neúčinná. Tato konkrétní proměna mentální struktury je pak důvodem a příčinou ukončení čarodějnických procesů. Hon na čarodějnice by tak bylo možné přičíst na vrub porodním bolestem zrodu této osvícenské struktury.

Thomas Munck ve své práci věnované evropským dějinám 17. století[51] uvádí, že příčinou honu mohla být nově vzniklá představa smlouvy s ďáblem. Ta podle něj vedla k vypracování nových trestních řádů, které *měly za následek masové popravy typické pro hon na čarodějnice v počátcích moderní doby.*[52] V případě pronásledovaných žen hovoří o tzv. nízké magii, kterou provozovaly nevzdělané čarodějnice *na základě vlastních zkušeností.*[53] Oproti nim stála například alchymie či astrologie, které se věnovali tehdejší učenci – zakladatelé rodící se experimentální vědy, mezi jinými i Johannes Kepler. Ten ostatně vypracoval horoskop i pro Albrechta z Valdštejna. Keplerův horoskop zapadá nejen do obrazu dobové mentality, ale díky shodě se skutečností se snad též náhodou zcela věcně týkal například i osudů tehdejších Turnovanů.

Za významnou považuje Munck okolnost, že se žalobci pokoušeli čarodějnicím prokázat spojení se satanem, a tím dokládat jeho rozrůstající se moc. Výhrůžkami nebo přímo mučením od svých obětí získávali seznamy jeho pomocníků a pomocnic. Klíčový rozpor shledává Munck v postoji běžných lidí, přirozeně tíhnoucích pod tlakem těžké doby k zájmu o čarování, a v představě kolektivního odpadlictví, reprezentovaného v očích vrchností přímo čarodějnickým sabatem. Právě tato obava lidí z vyšších společenských kruhů o hromadné odpadlictví, spolu se zesvětštěním původně inkvizičních soudů, pak podle Muncka hraje klíčovou úlohu v nastalém honu. Z pohledu prostých farníků lze pak ospravedlnit nárůst případů sugestivní atmosférou procesů a dlouhodobým vštěpováním pocitu viny spolu s vědomím tradice čarodějných praktik.

V otázce důvodů, vedoucích k ukončení honu na čarodějnice, zůstává Munck poněkud nerozhodný. Tvrdí, že svou roli sehrála politická stabilizace druhé poloviny 17. století, přísnější forma vedení procesů s důrazem na justiční důkazy, jakož i striktního užívání tortury, a v neposlední řadě též odhalené podvody. Změnily se i intelektuální postoje, a to především těch, kteří měli rozhodující slovo. *Nakonec je těžké nedospět k závěru,* píše Munck, *že i když čarodějnictví a víra v nadpřirozené síly tkvěly hlubokými kořeny v lidové kultuře, byly to právě postoje mocných, které proměnily bezvý-*

znamné maleficium v hromadné popravy a veřejnou hysterii.[54] Jak vidno, spojuje tedy i Munck hon na čarodějnice s *přesvědčením* vrchností – dodejme, že ovlivněných soudobými vzdělanci – intelektuály. Dle Muncka hrála tedy rozhodující úlohu konkrétní obava, že by mohlo dojít ke kolektivnímu přestoupení na satanskou víru.

Podobný, ne-li shodný názor zastává též Robert Muchembled, editor souboru prací věnovaných cele tématu honu na čarodějnice.[55] Muchembled klade zvláštní důraz na soudní úředníky, kteří hledali přívržence takové satanské sekty či démonologického učení, ohrožujícího křesťany. Počátky víry v existenci takové sekty podle něj spadají mezi léta 1428 – 1430, v nichž se počalo veřejně hlásat, *jakých strašných hanebností se* (její příslušníci – vloženo J. L.) *dopouštějí*.[56]

K tomuto učení se váže i znovuvzkříšená myšlenka sabatu. Kieckhefer ve svém příspěvku[57] upozorňuje na to, že rituální činnost na sabatu měla svůj původ v ranějších stereotypech, které se obecně vztahovaly k náboženským úchylkám.[58] Tak byli na základě tohoto stereotypu obviňováni kataři z toho, že se schází k nočním orgiím, kde uctívají ďábla. Snad by bylo možné nalézt podobná obvinění, vztahující se k husitům, pakliže prokazatelná zůstávají proti valdenským. Ještě dříve se však obdobně argumentovalo vůči prvním křesťanům ze strany pohanů.

Souhrnně jsou jako příčiny honu na čarodějnice v encyklopedii novověkých dějin[59] uváděny náboženské války, rostoucí *vliv moderního státu a rozvoj kapitalistického podnikání provázeného řadou sociálních i kulturních konfliktů*. Dále též snahy vymýtit pohanství, odpor ke kontrole porodnosti, latentní antifeminismus a změny v právu. Roli hrál i větší vliv učeného skepticismu a šok z reformace, *kdy reformátoři vyhlásili válku magii a intenzivnější christianizace napomohla ke kultivaci pocitů kolektivní viny*.[60]

Protože u případů čar souzených při právu města Turnova nejde prokazatelně o nějakou organizovanou sektu (nebo jinými slovy řečeno: nebylo nikoho, kdo by ji v prefabrikované podobě hledal) a nebyla prokázána žádná škoda,[61] zbývá vyzvednout jako rozhodující *roli soudců*. Skutečnost, že byly přesunuty pravomoci pro vedení trestního řízení proti čarodějnicím z církevní půdy na půdu světskou,[62] se zde ukazuje být jednou z rozhodujících podmínek. Tento přesun pravomocí však sám ukazuje na hlubší pohyb zesvětštění, který v novověku probíhal nejpozději od dob reformace. Budiž tak přičteno turnovským konšelům ke cti, že postupovali s rozvahou a svého nově nabytého práva, jak je doufám patrné, nezneužívali.

Nactiutrhání, slova zlá a hanlivá

Když jsem před časem začínal psát svou práci zabývající se případy čar v turnovském archivu, překvapilo mne množství aktového materiálu vztahujícího se k otázce cti, jejího utrhání, či naopak zachování. Protože jsem až na jedinou výjimku[63] nenalezl práci zabývající se tímto tématem v českém prostředí, budou mé výsledky dosti kusé. Existuje nicméně i jistá návaznost mezi případy čar a nářků na cti, což demonstruji hned v dalším případě. Tento i následující jsou pro dobu, v níž

se udály, řekněme typické.[64] Případy nactiutrhání se na celkovém počtu soudní agendy ze sedmnáctého století, dochované v turnovském městském archivu, podílí nezanedbatelným dílem.[65] Jde o akta nadepsaná jako slova zlá, hanlivá, nářky na cti, na poctivosti, nebo též zhanění. O co v takových případech nejčastěji šlo, dokládá nejlépe jedno z Šimákem vybraných uvození: *nadali si znamenitě.* Nebudu zde podrobněji rozebírat formy a způsoby, jimiž se tak dělo, ani samotné nadávky. Vybral jsem jen několik případů, které mi zcela konkrétně, nicméně spíše zběžně, přiblížily tuto problematiku.

Zachovalost na cti byla v raném novověku též něčím podstatnějším, než je řekněme dnes. Byla jednou ze základních podmínek právní způsobilosti. Tedy záležitostí navýsost praktickou a tedy nutnou. Zároveň byla i ukazatelem zdraví společenského organismu a jednou z podmínek udržení sociálního smíru.[66] Dle Dülmena se jednalo o sociální postavení jedince v rámci rodiny, cechu a obce jako celku. V neposlední řadě šlo i o hledisko ekonomické, neboť i to bylo úzce svázáno s dobrým jménem například řemeslníka či kupce.

Havelka uvádí, že v dějinách mentalit šlo *o zachycení strukturálních odlišností různých dob prostřednictvím odlišování zvláštností jim vládnoucích duchovních principů*.[67] Citované případy jsou drobným dokladem, že snaha o zachování dobrého jména a cti ve studovaném prostředí byla jedním z nich.

Koldín definuje v *Právech městských Království českého* nářek cti takto: *Učitelé práva Iniuriam, to jest ublížení jedněm od druhých, skutkem i řečí, nazývají všechno to, čímž dobře zachovalému člověku v důstojenství, v pověsti a v dobrém jménu bezprávně se ubližuje. Protož to slovíčko, bezprávně, se dostavuje, aby rozdíl byl mezi úmyslem zlým škodným a úmyslem dobrým, žertovným a přátelským*.[68] A dále v paragrafu 17. se uvádí: *Za nářek pak slova taková počtena buďte, kdož by komu zrádce dával, aneb ho tím nařkl, aneb naříkal, že cti aneb poctivosti nemá, aneb že by něco zlého proti své cti učinil, a také že by něco oukladně aneb podvodně zlého učinil, aneb že by nevyvedený psanec byl, aneb když by komu zjevně zkurvysynu, falešníky, aneb pankharty dával, aneb ženskému pohlaví kurvy, zjevné zlodějce*.[69]

Stanovena je též náležitá podoba omluvy, v případě že nedošlo k průkazu toho, z čeho byla obžalovaná strana naříčena: *Tehdy má ten (kdož by takový nedůvodný nářek učinil) naříčeného odprositi. Pro Bůh, pro Matku Boží, aby mu to odpustil, že mu svou řečí křivdu učinil.* Trest za takový nedůvodný nářek se skládá ze dvou částí:*A dvě neděle ve věži seděti a nadto škody útratný a nákladný pro tu při (což by jich provedl) zaplatiti*.[70] Mezi oběma stranami mohlo však dojít k dohodě, kterou jako první východisko nabízela i Městská práva. Z jiných pramenů je patrné, že se tak dálo nejčastěji. V takovém případě bylo sepsáno přátelské narovnání a celá věc uzavřena rukoudáním soudci a opačné straně, spolu s napomenutím, že kdo by to chtěl dále druhému připomínat, čeká jej právem uložená pokuta.

V případech zhanění *Než co se pak hanlivých slov dotýče, o to se mají také (kdo bude chtíti) poháněti. Čím jest kdo koho zhaněl: I má to zejména do půhonu vložiti, co sobě za hanění pokládá.*[71] Jak vidno, ponechávají Koldínova *Práva* i jistou volnost v tom, co by mohlo být v konkrétních případech za hanění pokládáno. Rozdíl mezi případy zha-

nění a nactiutrhání se tak do jisté míry stírá[72] a odstavec o hanění jen umožňuje stíhat i jiné než výše jmenované nadávky.

Uvedu zde proto nejprve jeden případ, který stojí na pomezí mezi výše uváděnými případy čar a nactiutrháním či haněním. Jak jsem na turnovském materiálu zcela empiricky zjistil, spadá tedy do kategorie zlých slov vlastně i část nářků z čarodějství, na které jsem se od počátku prvotně zaměřil. Ze všech dochovaných soudních akt ze sedmnáctého století se případy skutečného (rozuměj souzeného) čarování objevují sporadicky. I v případech, kdy je v regestu uvedeno, že šlo o přímé nařčení z čar, dojdeme posléze většinou k závěru, že to bylo právě jen pouhé nařčení. Což nicméně svědčí alespoň o tom, že se i v Turnově více naříkalo, než čarovalo, a že nařknout někoho z čarodějství bylo tehdy hojně užívanou nadávkou.[73]

V tomto případě nařkla Sibyla Hyblerová-Fabriciusová Salomenu Klofcovou z čarodějnictví.[74] Salomena vzápětí obvinila Sibylu Hyblerovou, že ji za čarodějnici vyhlašuje. Když si pak Sibyla spis přečetla, odmítla jej s tím, že jen napomenula Salomenina synka, Jiříka, *který ze suchánkovského spáleniště nějakým smradlavým vejcetem hodil, od kteréhož pak veliký smrad pocházel.*[75] Když pak viděla, že bylo vše Jiříkovi jeho matkou bez obtíží prominuto, prohlásila Sibyla: *paní kmotra, to nejni k ničemu dobrému nežli k ňákým čárům.*[76] Pravděpodobně jen z této věty vznikla celá mnohastránková pře mezi dvěma sousedkami, kterou se muselo městské právo zabývat. Výsledkem bylo, že byly obě odsouzeny ke dvěma dnům šatlavy. V podstatě proto, že neprokázanou žalobou a následným oboustranným obviňováním jen zbytečně zaneprazdňovaly městský soud. Tento příklad ilustruje myslím dobře tenkou hranici, která dělila kategorii nářku z čarodějství od slov zlých, a také to, jak málo někdy stačilo, aby byla u městského soudu podána žaloba pro jednu či druhou věc.[77] Jak důležité bylo zbavit se v očích obce nařčení z čar nebo z diblictví, potvrzují kromě již uvedeného případu Anny Khynové i řezané cedule, kterými Daniel Svoboda pohaněl nejprve Václava Koláře[78] a později Václava Resla[79] o svědomí kvůli nařčení, že zacházel s diblíky. Stejného rázu jsou i žádosti o svědomí zachovalosti Kryštofa Zlatníka směřované Václavu Blažkovi, konšelu rychty novoměstské,[80] a turnovskému sousedu Kryštofu Budečinskému.[81]

Takřka ukázkový příklad hanění obsahuje *Listář fary turnovské*.[82] Jedná se o případ z 6. května 1697.[83] Tehdy obvinili příbuzní zesnulého již Adama Fišera Lidmilu, manželku učitele Václava Zymlera, z toho, že před soudem nazvala jejich otce rozepsancem.[84] Dále prý ona sama a také její matka *mnohonásobně a před mnohými lidmi nám vytýkati se nestyděla, že prej děd náš sám o hrdlo se připravil, patrně tudy ukazujíc, jakou bychom my skrze to na cti a dobrém jménu našem nějakou ouhonu nésti povinni byli*.[85] Z výše uvedené formulace vyplývá, že příbuzní nevěnovali zvláštní pozornost tomu, že jejich otec spáchal sebevraždu, jako spíš skutečnosti, že by proto mělo utrpět dobré jméno jejich rodiny.

V odpovědi, kterou obeslal pány radní Václav Zymler,[86] manžel žalované, jmenovaný popírá, že by jeho manželka tvrdila, že *se sám o hrdlo připravil*,[87] a vrací se k jádru a počátku sporu, který se týká Jana Fišera. Ten prý povážlivě urážel Lidmi-

lu Zymlerovou, neboť *přijdouce ona k sousedovi vedlejšímu, maje kousek pečeně v hrsti, jí jest ji vyrazil, a kam sáhati nesluší, jest sáhl; v tom jemu sviňáků a krobijánů nadala, on pak jí bestijí a kurev, že jí pěstí dá.* Když pak *rychtářové, chtíce zvěděti, kdo by komu křiv byl,* poslali pro jeho ženu, ta se po přívalu nadávek, které jí byly zopakovány, odvolávala na spor, který spolu měli jejich otcové (uvedený Adam a otec Zymlera) a který zřejmě skončil také před soudem, neboť museli sepsat *narovnání.* Závěrem kantor poslušně žádá pány radní, *aby povážíce začátek a křivdu mé manželce učiněnou, náležité zastání učiniti sobě oblíbili a slovo z nerozumných, dětinských a ženských úst promluvené milostivě vážili, připovídajíc, že nikdy toho více mluviti a vytejkati nechce.*[88] Uvedené citace napovídají něco o tom, jak blízko k sobě tehdy měly v očích turnovského kantora ženy a děti a jak se turnovská společnost mohla dívat na pozůstalé po (eventuálním) sebevrahovi. Protože ani zde se výsledek pře nedochoval, lze dovozovat, že byli oba protagonisté krátkodobě uvězněni, pokud ovšem nedošlo k smíru.

Přiblížit se skutkové podstatě na cti utrhání a hanobení, tak jak je vnímali turnovští sousedé, můžeme i přímo slovy jednoho z nich. V následujícím aktu je popsáno touto krásnou větou: *soused zdejší mne beze vší příčiny na ulici, veřejně mluvíce, ze cti loupil.*[89] Tato část také určuje nejčastější dějiště nářku, kterým bylo veřejné prostranství.[90] Tím na cti loupeným byl v tomto případě mladší rychtář Jan Apolo Štejnar. Ten svou žalobu směřoval turnovskému fiskálnímu rychtáři spolu s městskou radou. Nactiutrhačem byl místní kovář a řezník Jiří Dopita. Dále se dočítáme, co bylo obsahem oné utrhačné řeči: že *sem pánem celého města a že chci býti a že sem již město o mnoho připravil a že chci a pomejšlím o více připraviti. Abych od nich domy koupil a že nejsem než zrádce celého města.* Následuje výzva, aby Jiřík tato slova *podle práva hleděl prokázati.*

Dokladem toho, že se nejednalo o první nářek dobrého jména rychtáře Štejnara, je následující pasáž: *nechtíce já na sobě takového těžkého nářku nechati, poněvadž již jednou prve sem byl pohaněn, na to pak od milostivé vrchnosti dekretace přišla. A na takovou dekretaci pak nic nechtíce dbáti a mě beze vší mé příčiny taková slova mluvil, to vše, což svrchu psáno jest, an by toho potřeba ukazovala hodnověrnýma lidmi prokázati, to povinen bude a také všechny škody a útraty mé podle práva sobě opovídám.*[91] Jak vidno, mladší rychtář si byl dobře vědom svých napadených práv a jal se je také náležitě hájit. Vyzval proto dva incidentu přítomné sousedy, aby vydali svá svědomí.[92] Tato svědomí se nám zachovala. Oba svědci potvrzují Štajnerova slova, takže je nanejvýš pravděpodobné, že byl Jiřík Dopita podle práva potrestán. Podobný případ zhanění mladšího chlumeckého rychtáře, který však málem skončil rychtářovým zabitím, uvádí i Jindřich Francek. Zbývá dodat, že i turnovský případ potvrzuje Franckovu tezi o zhoršeném postavení rychtářů oproti starší době.[93]

Podobných nářků na cti se v turnovské agendě ze sedmnáctého století dochovaly desítky. Svědčí o nutnosti ohradit se proti slovnímu napadení, které by mělo za následek ztrátu cti se všemi konotacemi, které s ní byly v raném novověku spojeny.

Mentalita aneb střípky mozaiky

Spíše než k pohledu na dobovou mentalitu Turnovanů v sedmnáctém století jsem dospěl k několika málo drobným střípkům, kterými je možné se jí přiblížit, méně však uceleněji ji postihnout. Je to nakonec dáno i způsobem, jímž jsem postupoval. Před samotným závěrem bych ještě připojil několik málo dobových postřehů a pokus o souvislejší výklad mentality, jak jsem jej použil sám.

Jedním z jejích rysů, přímo spojených s tehdejšími Čechy a jejich exulanty, byla častá proroctví,[94] která se objevovala i na Turnovsku, nebo se i Turnova přímo týkala. Snad jen pro zajímavost zde můžeme zmínit Šimákův postřeh, že se tehdejší prorocké blouznění v následující době svébytným způsobem přelilo do podkrkonošské mentality, totiž do tradice podkrkonošského spiritismu, jímž byl celý kraj zvláště v devatenáctém století obecně znám.[95]

Pozoruhodný je i závěrečný dokument z roku 1654, týkající se zatmění.[96] Václav Králík, regent hruboskalského panství, v něm varuje turnovské měšťany před nastávajícím zatměním Slunce. Nařizuje jim, aby se *celý den žádný dobytek koňský, rohatý, ovčí, svinský na pastvu nevyháněl, ani se s koňským potahem anebo volmi tažnými nedělalo, ale všechen ten dobytek aby zavřený v svém obydlí zůstával.* Dále je nabádá, aby zakryli všechny studny, *aby se to nejmenší nakažení do nich dostati nemohlo. Nicméněji při jednom každým dvoře, pokudž možné bude, aby se všechna obilí ozimá před tím vejš jmenovaným dnem sklidila, do stodol svezla a na polích ležeti nezanechala.* Podobně by ani poddaní neměli v tento den opouštět své obydlí. *Vím o tom, že se mnozí tomuto nařízení Jeho Excelence z velikého nerozumu snad i posmívati budou. Ale nechť bedlivě posoudí všichni ti, co o tom převelikém zatmění astronomus Gebler v kalendáři svém píše.* Poslední uvedená věta opět naznačuje možný rozpor v chápání – v tomto případě astronomického jevu – mezi poučenou vrchností a řekněme městskou lidovou kulturou.

Velká část aktového materiálu zůstala neprobádána, nezmínil jsem ani z hlediska dějin mentalit často využívané listiny kšaftů, které se v turnovském fondu také dochovaly.[97] A to i přesto, že se ve výčtu odkazovaného majetku objevují kromě nemovitostí, kusů nábytku, šatstva a věcí denní potřeby i knihy.[98] Jejich bližší studium by notně rozšířilo představu o duševním obzoru Turnovanů. Předpokladem náležitého studia by však byla jejich konkrétní znalost a v neposlední řadě i obeznámenost s tím, jak je četli oni sami.[99] Je však nezpochybnitelným faktem, že knihy byly významným zdrojem informací, a mohu si zde jen položit otázku, do jaké míry ovlivnila individuální i kolektivní mentalitu turnovských sousedů tehdy již sto let fungující Gutenbergova galaxie knihtisku. Z dochovaných pramenů vyplývá, že jistá, a to ne malá část turnovské obce byla gramotná. Další výzkum by tato čísla spolu s údaji demografickými a hospodářskými zcela jistě zkonkretizoval.[100] V závěru tedy opět narážíme na potřebu vědecké monografie věnované Turnovu, důstojně navazující na díla Šimákova.

Uvedl jsem zde některé výklady týkající se honu na čarodějnice; odpovědi konkrétních badatelů na otázku, proč k honu na čarodějnice vůbec došlo, a proč prá-

vě v Evropě na přelomu středověku a novověku. Snad byl hon na čarodějnice jedním z ukazatelů proměny, která se udála v *mentalitě* Středoevropanů během několika staletí. Proměny, explicitně vyjádřené v závěrečném příkladu čarování proti dobytku: jak došlo k tomu, že jedna a ta samá praktika byla jednou obecně pojímána jako natolik nebezpečná, že bylo nutné její původce trestat nejhoršími způsoby, které si nezadaly s mučením křesťanských světců, zatímco za pár století byla opět chápána jako pouhá pověra?

Přitom slovo opět je zde, mám za to, zcela namístě, protože právě *pověra* se objevila v 15. století jako pojem, jímž katolická církev označovala, v kontrastu ke své vlastní dogmatické věrouce, náboženské představy tehdejších Evropanů, a sice přetrvávající pohanství včetně magických praktik, ale také judaismus nebo islám. Je třeba si uvědomit, že ještě v raném středověku nebylo zřejmě křesťanství na území Čech tím jediným náboženstvím a ony budoucí pověry se, v rámci pohanství, týkaly nemalé části obyvatelstva. Dušan Třeštík v této souvislosti vysvětluje obtížné pronikání křesťanství do slovanské části Evropy tak, že se muselo utkat s něčím takovým, co nazývá obecným pohanským povědomím věčného řádu (v případě Slovanů tzv. Míru), s formou jakési *archaické totality,* týkající se všech dimenzí prožívání a chápání světa a tedy nejen náboženství.[101] Tato totalita přitom reálně existovala jako tradice obecně akceptovatelných obrazů světa,[102] norem, zvyků a zákonů – jako *mentalita.* Další autoři hovoří v období vlády Přemyslovců o reálném dvojvěří. Jestliže je tímto způsobem možné uvažovat o mentalitě a vědomí středověkého obyvatele Čech, pak je pravděpodobné, že se oficiální náboženské vyznání, a to jak katolické, tak protestantské, muselo potýkat s pozůstatky pohanství, degenerovaného do podoby přežitků a pověr ještě u samých bran novověku. Ostatně i Zikmund Winter píše o konci šestnáctého století, že *byl pověrou za onoho času takřka všecek vzduch naplněn.*[103] Druhá fáze honu na čarodějnice, která se tehdy počínala, by pak mohla být jedním z posledních násilných pokusů církví a soudobé *vyšší* kultury skoncovat se struskami oné *archaické totality* předtím, než se tomuto nazírání samy definitivně odcizily.

Mohli bychom se však spolu s Jánem Mišovičem dále ptát, zda se jedná o relikty předkřesťanských praktik, nebo o *stejné způsoby myšlení v různých dobách a situacích.*[104] Bohužel soudobá vědecká monografie zpracovávající problematiku čarodějnictví a v jeho rámci i honu na čarodějnice v Čechách na přelomu středověku a novověku, která by mohla postavit hypotézu tohoto typu na pevnou zemi náležité interpretace faktů nebo ji naopak vyvrátit, zatím chybí.

Samotné odkouzlování souviselo s postupným nástupem jiného, a sice předmětného chápání skutečnosti.[105] Během následujících století došlo k mohutnému nástupu experimentálních věd, které přes své středověké dědictví směřovaly k mechanistickému a později pozitivistickému – na jasné a zřetelné evidenci založenému – pojetí. Ve filosofii se objevily pokusy oprostit se od metafyzických konstruktů středověké scholastiky – studia všeobecně zaměřeného na věci nadsmyslové. Součástí tohoto posunu byly i počátky vědecké revoluce, nicméně také hon na čarodějnice.

Na základě prostudované literatury se nedomnívám, že by k tomuto souběhu došlo zcela náhodně a na sobě nezávisle.

Obojí svým způsobem souvisí právě se ztrátou důvěry v magii – totiž ve schopnosti ovládat či působit pomocí přirozených či nadpřirozených sil. V mentalitě naprosté většiny středověkých Evropanů bylo takové působení dlouho chápáno jako zcela *reálné*. Oproti tomu se nejpozději s reformací[106] začalo pomalu prosazovat chápání, které takové působení postupně buď zcela zneuznalo (věda), nebo je odkázalo do oblasti kacířství či pověry (církev).

Jakkoli nemůže být výčet posunů probíhajících v raně novověké Evropě v *různě* dlouhých vlnách, v *různých* hlavách *různě*, úplný, je namístě zmínit zde ještě jeden takový, který má přímý vztah k turnovským reáliím. Ne však s ohledem na jejich výjimečnost, ale právě naopak vzhledem k jejich *všednosti*. Tento posun se týká (jakkoli nejen) právě otázky cti. Myslím si, že na této kategorii lze poměrně dobře zachytit *proces individuace* probíhající v euroamerické civilizaci během posledních staletí. Čest, ve středověku jedna ze základních ctností dobrého rytíře a šlechtice, se postupně stává důležitou složkou konstituující se osobnosti městského člověka, a to nejen měšťana, ale takřka každého příslušníka obce. Takový posun[107] je zároveň nemyslitelný bez pokročilého a pevně kodifikovaného zákonodárství (*Městská práva*) a soudních orgánů s náležitými pravomocemi a znalostmi, které v případě utrhání zakročí. Nemalou roli hraje vůbec i schopnost sepsat žalobu (gramotnost) a následně i *sám* stanout před právem.[108] Vzájemná provázanost těchto prubířských kamenů individualizujících se osobností je něčím takovým jako dobovým *mentálním ovzduším*, či *duchem doby*, pro který jsem v práci volil pojem *mentalita*. Jakoby se otázka cti postupně dostávala do sféry sebereflexe, vnímání či vědomí, čím dál tím širšího okruhu uvědomujících se lidských osobností.[109] Jakoby v této době a právě jejím prostřednictvím pohlížely a nalézaly sebe samé a postupovaly tak na krkolomné cestě,[110] vedoucí přes revoluční zvolání Liberté, Egalité, Fraternité až k dnešním, více či méně vyspělým evropským demokraciím. K těm demokraciím, s jejichž povinnostmi a svobodami si ještě dnes mnozí z nás neví rady.

Poznámky

1 Příspěvek vychází z bakalářského eseje, který jsem obhájil na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v roce 2007.

2 To se týká jak případů nařčení z čarodějnictví, i případů, jež byly za čarodějnictví pokládány.

3 Za zpřístupnění archiválií jsem zavázán archiváři Mgr. Davidu Markovi a pracovníkům muzea, jejichž cenné pomoci si nejen v tomto ohledu vážím.

4 Přehled podává III. zpráva Musea turnovského.

5 ŠIMÁK, J. V.: *Zpráva o činnosti musejního výboru za l. 1907-1913 a zatímního Kuratoria musejního spolku v l. 1914-1918 (s doplňkem za r. 1919)*. In: VIII. zpráva Musea turnovského za l. 1907-1920. Turnov 1921, s. 14.

6 Ibid. Kartony se soudní agendou z let 1550 až 1700 nesou signatury I – VI G. Nejstarší část záznamů týkající se soudní agendy z let 1550 až cca 1620 včetně čarodějnictví je nicméně obsažena právě v knize *Acta forensia,* která je vzhledem ke své neúplnosti zařazena do prvního kartonu se signaturou I.G.21.

[7] LANDR, Petr: *Přehled případů čarodějnictví řešených před právem města Turnova nad Jizerou v letech 1621-1680.* In: Od Ještěda k Troskám (OJKT), *9 (25)*, 2002, č. 1+2, s. 29-36; FRANCEK, Jindřich: *Čarodějnické příběhy.* Litomyšl 2003.

[8] SOkA Semily, AM Turnov, sign. III.G.100 a-ch. Francek se tomuto případu věnuje na s. 141-142.

[9] SOkA Semily, AM Turnov, Acta forensia (sign. I.G.21b), fol. 22v-23r.

[10] SOkA Semily, AM Turnov, sign. I.G.32.

[11] ŠIMÁK, J. V.: *Erbovní a šlechtické rodiny turnovské v XVI. až XVIII. století.* In: Časopis společnosti přátel starožitností (ČSPS), *10*, 1902, s. 83-92, 116-142.

[12] Ibid., s. 87.

[13] Srov. LANDR, Petr: *Přehled případů*, s. 29-36. Autor se domnívá, že v žádném případě řešeném při turnovském právu nebyl vynesen rozsudek smrti. Jedinou výjimkou by mohl být případ čarování Jiříka Zumra.

[14] SOkA Semily, AM Turnov, sign. I.G.21b, fol. 31v-32r.

[15] Ibid.

[16] Poprvé ŠIMÁK, J. V.: *Kterak ovčák proti vlku čaroval.* Český lid, *4*, 1895, s. 57-58. Nověji pak LANDR, Petr: *Přehled případů*, s. 30. Ten sice píše o ovčáku Saulovi, ale jedná se o stejný případ.

[17] SOkA Semily, AM Turnov, sign. II.G.99.

[18] Ibid.

[19] Jako čistě spekulativní a snad i nenáležitou hypotézu, vycházející ze snad již pomalu míjející mentality, lze uvést, že si ovčák těmito čárami s obětovanou ovcí vylepšoval své skrovné živobytí na úkor majitele stáda. Viz dále.

[20] SOkA Semily, AM Turnov, sign. II.G.99.

[21] Ibid.

[22] Ibid.

[23] Jedná se nejspíše o krvavec toten (Sanguisorba officinalis), vytrvalou bylinu s lichozpeřenými jemně zelenými listy. Květy jsou čtyřčetné, oboupohlavné, temně nachové. Roste na loukách. Využívá se z ní podzemní část (Rhizoma sanguisorbae officinalis).

[24] V tomto případě se zřejmě nejedná o nějaký lidový název rostliny, ale půjde spíše skutečně o exkrement ctihodného pána. Tomu by nasvědčovalo i Šimákovo zdvořilé vynechání této ingredience v jeho článku. Zároveň by o tom svědčilo i Loulovo pozdější vyznání před konšely, že totiž *na děkanství byl opilej,* a zároveň i to, že v seznamu použitých ingrediencí uváděných do zápisu před pány konšely je nahrazuje mandragorou.

[25] Tato pasáž je zajímavá z několika ohledů. Jednak by z uvedené citace bylo možné podpořit zmíněnou hypotézu, že si ovčák onou nejšpatnější ovcí sám přilepšoval. Vysvětlovalo by to jeho slova, v nichž jmenuje vlka-Štěpána věrným služebníkem (?), kterým by zřejmě sám ovčák v očích vrchnosti rád byl. Okolnost, že výše uvedené sdělil ve stavu podnapilosti, a tedy povolnějšího jazyka, je též vhodné vzít v potaz. A naposledy pak fakt, že ve výčtu surovin je jmenována i jehněčí krev, kterou bylo třeba někde získat. Tímto závěrem si nicméně nemůžeme být jisti.

[26] SOkA Semily, AM Turnov, sign. II.G.99.

[27] ŠIMÁK, J. V.: *Kterak ovčák proti vlku čaroval.* Český lid, *4,* 1895, s. 58.

[28] SOkA Semily, AM Turnov, sign. VI.G.91 a, b, c, d, e, f, g, h, ch.

[29] SOkA Semily, AM Turnov, sign. VI.G.91 f.

[30] Ibid.

[31] ŠIMÁK, J. V.: *Co stál nářek z čarodějství?* OJKT, *3*, 1925, s. 64.

[32] SOkA Semily, AM Turnov, sign. III.G.136 a, b, c, d, e, f, g, h, ch, i, j, k.

[33] Ibid., sign. III.G.136 i.

[34] Ibid.

[35] Ibid., sign. III.G.136 b.

[36] Ibid., sign. III.G.136 c.

[37] Ibid., sign. III.G.136 f.

[38] ŠIMÁK, J. V.: *Co stál nářek z čarodějství,* s. 64.

[39] Ibid.

[40] Případ uvádí FRANCEK, Jindřich: *Čarodějnické příběhy,* s. 59-60. Případ z roku 1576 se přesto poněkud liší již proto, že čarováním měl být poškozen právě uvedený šlechtic, který se proti původnímu mírnějšímu rozsudku plzeňského městského soudu důsledně odvolal.

[41] MATOUŠEK, Petr: *Z lidového čarodějství.* In: Lomnicko nad Popelkou. Vlastivědný sborníček pro školu a dům, *1,* 1920-1921, s. 41 a 111.

[42] Asa smrdutá. Jedná se o obří fenykl zvaný čertovo lejno (Ferula asafoetida).

[43] Například Landr, který se odvolává na práci Martiny Havlůjové (HAVLŮJOVÁ, M.: *Černé duše knih smolných aneb čarodějnice, kouzelni-*

ce a jiné baby. Dipl. práce. Historický ústav Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity 1998) uvádí, že se čarodějnictví dopouštěli z víc než čtvrtiny muži. Čehož jsou ostatně turnovská akta více než dobrým důkazem.

[44] LEVACK, P. Brian: *Čarodějnice.* In: Barokní člověk a jeho svět. Jihlava 2004, s. 231-252.

[45] FRANCEK, Jindřich: *Zločin a trest v českých dějinách.* Praha 1999, s. 215. Podobně píše týž autor na přebalu knihy *Čarodějnické příběhy*, že v *Čechách nabylo čarodějnictví podoby poněkud odlišné od sousedních zemí, neboť k jeho provozování docházelo spolu s trestnou činností proti majetku, životu a zdraví.*

[46] Například v encyklopedii Universum je k tomuto tématu uvedeno následující: *Předmětem diskuse už tedy není, zda vůbec existují či nikoli, abstrahujeme-li od některých jevů, které jsou zahrnovány do okultisticky orientované psychologie (okultismus) – jako např. údajné materializace. Dnes se diskutuje spíše výklad těchto jevů, pro nějž mnozí parapsychologové postulují existenci zvláštního psychického pole (tzv. psí pole, podle řec. písmene psí, jímž začíná psané slovo psyché), které existuje vedle dosud známých fyzikálních polí.* In: Všeobecná encyklopedie UNIVERSUM 3.1 (aktualizované vydání) [program na CD-ROM]. Verze 20040721. Praha 2001-2003, citováno [2006-01-05]. Dostupné z URL http://www.universum.cz.

[47] Za všechna obdobná vyřešení problému uveďme krátkou citaci z Šindelářovy, faktograficky snad jistým způsobem přínosné publikace: *I v tomto případě platí, že pravdivých a plně uspokojivých výsledků při zkoumání dané problematiky může dosáhnout pouze marxisticko-leninské dějepisectví.* In ŠINDELÁŘ, Bedřich: *Hon na čarodějnice. Západní a střední Evropa v 16-17. století.* Praha 1986, s. 18.

[48] DINZELBACHER, Peter: *Světice, nebo čarodějky? Osudy jiných žen ve středověku a novověku.* Praha 2003, s. 174.

[49] Ibid., s. 175.

[50] Vloženo autorem.

[51] MUNCK, Thomas: *Evropa XVII. století.* Praha 2002.

[52] Ibid., s. 290.

[53] Ibid., s. 290.

[54] Ibid., s. 294.

[55] MUCHEMBLED, Robert a kol.: *Magie a čarodějnictví v Evropě: od středověku po současnost.* Praha 1997.

[56] Ibid., s. 9.

[57] KIECKHEFER, Richard: *Magie a čarodějnictví ve středověké Evropě.* In: Magie a čarodějnictví v Evropě: od středověku po současnost, s. 15-37.

[58] Ibid., s. 31.

[59] HROCH, Miroslav a kol.: *Encyklopedie dějin novověku 1492-1815.* Praha 2005, s. 65.

[60] Ibid.

[61] V té podobě, jak je definována v Klaudiánových *Městských právech.*

[62] *Lze posoudit, jak katastrofický dopad mělo zjevně to, že koncem středověku vyvstala pro všechny světské soudy nová možnost někoho ze zákona pronásledovat pro obvinění z čarodějnictví, kterých se využívalo odedávna, ale až do této chvíle se řídila jen magickými postupy lidového zaříkávání.* KLANICZAY, Gábor: *Pozdní hranice ve střední a východní Evropě.* In: Magie a čarodějnictví v Evropě: od středověku po současnost, s. 199.

[63] Tou je studie SCHWALLEROVÁ, Jana: *Život a dobrá čest jedním krokem kráčejí. Čest a každodennost ve Veselí nad Lužnicí v 17. a 18. století.* Kuděj, 2006, č. 1, s. 26-45. Do tisku se právě chystá kniha Jaroslava Čechury, která se věnuje drobné kriminalitě na jihu Čech ve sledovaném období.

[64] Toto uvádím především s ohledem na výše zmíněnou Dülmenovu knihu.

[65] Schwallerová určuje jejich počet v poněkud menším poddanském městě Veselí nad Lužnicí na 73,4 % ze všech projednávaných trestněprávních deliktů. Varuje nicméně před zobecňováním těchto čísel. SCHWALLEROVÁ, Jana: *Život a dobrá čest jedním krokem kráčejí,* s. 34.

[66] Ibid., s. 33.

[67] HAVELKA, Miloš: *Historické a systematické předpoklady tematizace problému mentalit v sociologii.* In: Práce z dějin vědy. Sv. 6. Praha 2003, s. 258-259 a pozn. 14 na s. 260. Uvedená poznámka (mimochodem takřka na celou stránku) se týká dějin mentalit a obsahuje výborný přehledový materiál.

[68] KOLDÍN, Kristián Pavel: Práwa Městská Králowstwij Czieského. Praha MDLXXIX [=1579], 206r-206v.

[69] Ibid.

[70] KOLDÍN, Kristián Pavel: Práwa Městská Králowstwij Czieského, fol. 116r.

[71] Ibid.

[72] Srov. SCHWALLEROVÁ, Jana: *Život a dobrá čest jedním krokem kráčejí*, s. 35.

[73] DÜLMEN van, Richard: *Bezectní lidé.* Praha 2003, s.13.

[74] SOkA Semily, AM Turnov, sign. III.G.64 a, b, c, d, e, f, g.

[75] Ibid.

[76] Ibid.

[77] Podobně též: SOkA Semily, AM Turnov, sign. VI.G.178–184, IV.G.25.

[78] SOkA Semily, AM Turnov, sign. IV.G.159.

[79] SOkA Semily, AM Turnov, sign. IV.G.160.

[80] SOkA Semily, AM Turnov, sign. III.G.100 f. 18. října 1659.

[81] SOkA Semily, AM Turnov, sign. III.G.100 c. 23. října 1659.

[82] ŠIMÁK, J. V.: *Listář k dějinám školství na Turnovsku.* Turnov 1908. s. 78-80.

[83] SOkA Semily, AM Turnov, sign. I.F.186.

[84] Důvod sporu, kvůli kterému stanuli původně oba před soudem, vyplyne z následujícího akta.

[85] Ibid.

[86] Okolnost, že ženy zastupoval ve přích často manžel či jiný příslušník opačného pohlaví, uvádí též na několika místech SCHWALLEROVÁ, Jana: *Život a dobrá čest jedním krokem kráčejí,* s. 28-45.

[87] SOkA Semily, AM Turnov, sign. I.F.187. 20. května 1697.

[88] Ibid.

[89] SOkA Semily, AM Turnov, sign. VI.G.1. 2. leden 1690.

[90] Srov. SCHWALLEROVÁ, Jana: *Život a dobrá čest jedním krokem kráčejí,* s. 38.

[91] Ibid.

[92] SOkA Semily, AM Turnov, sign. VI.G.3. 20. ledna 1690.

[93] FRANCEK, Jindřich: *Chlumecké hrdelní příběhy.* Praha 1993, s. 23.

[94] Tomuto tématu se v dobovém kontextu blíže věnuje např. URBÁNEK, Vladimír: *Proroctví, astrologie a chronologie v dílech exulantů Paula Felgenhauera a Šimona Partlice.* In: Víra nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku. Ústí nad Labem 2001, s. 156-172.

[95] J. V. Šimák v již citovaném článku píše: *A mezi prostým lidem vznikali blouznivci (dodnes Podkrkonoší jest mysticismu oddáno), kteří ve vytržených vsích prorokovali o brzkém vítězství pravdy a u krajanů plnou víru měli. Vždyť pověstná Kristina Poniatowská r. 1627 pobývala na sousedním panství jilemnickém a r. 1629, 1630 a 1636 slyšíme o nových a nových revellacích na samém Turnovsku.* Dále uvádí případ z jindřichohradeckého archivu, v němž popisuje vidění jistého děvčete, prorokujícího návrat emigrantů, jemuž prý Turnovští spílali: *Šelmo proroč.* In ŠIMÁK, J. V.: *Náboženské příběhy na Turnovsku,* s. 8.

[96] SOkA Semily, AM Turnov, sign. I.E.79. KAŠPÁREK, Zdeněk: *Obavy ze zatmění.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 3. Bystrá n. J. 1989, s. 117-118.

[97] Dále jsem zcela pominul například otázku četnosti výskytu biblických slov ve sledových pramenech, ačkoli by ve sledované době jistě byla namístě, nehledě k tomu, co by z ní bylo možno dále vyvozovat.

[98] Například v testamentu po Václavu st. Cibulákovi z 22. 11. 1699 jsou uvedeny tyto knihy: Kalendář historický, Kniha putování svatých otců, Police (?), Bible malá, Sirouh kniha velká, Evangelia, Postila malá, Žalmy malé, Knížka Kruciusova, Kalendář Patriciusův, Extrakt právní, Práva malá. SOkA Semily, AM Turnov, sign. I.S.66a. – V pozůstalosti Václava Žamberského z 20. 2. 1647 jsou to knihy: Postilla Slovaciusova s oběma díly, Kronika turecká, Nový zákon, Putování Haranta, Politica. SOkA Semily, AM Turnov, sign. I.S.38. – Po Jiříku Jaroškovi zůstalo 4. 7. 1635 celkem 6 knih: Postilla Špangeberci na Epištoly, Žaltář sv. Davida in folio, Titulář, Kniha Flamia Josefa, Šebestiána Costalia Rozmlouvání a Malá práva. SOkA Semily, AM Turnov, sign. I.S.29.

[99] Ke složení (pražských) měšťanských knihoven a způsobům četby FEJTOVÁ, Olga: *Měšťanský čtenář 17. století a recepce aktuální barokní literatury.* In: Barokní Praha – barokní Čechie 1620 – 1740. Praha 2004, s. 629-640.

[100] V současné době pracuje další studentka na diplomové práci týkající se hospodaření města v sedmnáctém století.

[101] TŘEŠTÍK, Dušan: *Christianizace Slovanů. Křest nařízením shora?* Vesmír, 1997, č. 5, s. 285-287. Podobně i přední moskevský medievalista Aron Gurevič hledá původ rituálů, obyčejů, ordálů či čar, spolu se symbolickým chápáním světa ve středověké Evropě v archaickém *prvobytném vědomí.* Srov. GUREVIČ, Aron: *Kategorie středověké kultury.* Praha 1978, s. 230.

[102] V podobném smyslu lze chápat i následující úryvek: *Musíme dodat, že tato tradiční koncepce obrany proti dějinám, tento způsob, jak snášet historické události, převládal ve světě až do doby velmi blízké naší a že je ještě i dnes útěchou pro evropské zemědělské (tj. tradiční) společnosti, které si tvrdošíjně zachovávají antihistorický postoj a jsou proto vystaveny zuřivým útokům všech revolučních ideologií. Křesťanství evropských lidových vrstev se nikdy nepodařilo potlačit ani teorii archetypu (která měnila historickou osobnost v exemplárního hrdinu a historickou událost v mytickou kategorii), ani cyklické a astrální teorie (podle nichž jsou dějiny ospravedlněny a utrpení způsobená historickým tlakem nabyla eschatologického smyslu).* In ELIADE, Mircea: *Mýtus o věčném návratu*. Praha 1993. s. 91-2.

[103] WINTER, Zikmund: *Zlatá doba měst českých.* Praha 1991, s. 86. Srovnej též MIŠOVIČ, Ján: *Víra v dějinách zemí Koruny České.* Praha 2001, s. 48.

[104] MIŠOVIČ, Ján: *Víra v dějinách*, s. 35.

[105] Srov. PEŠKOVÁ, Jaroslava: *Role vědomí v dějinách.* Praha 1998.

[106] A to snad dokonce již od té první, tedy husitské.

[107] Mezi související a spolupůsobící badatelsky zrekonstruované procesy by bylo možné zahrnout i pojmy disciplinace či zcírkevnění.

[108] Čest chápe jako vymezující sociální hrací/jednací prostor v knize *Bezectní lidé* i Richard van Dülmen. Sám chápu otázku cti a zachování dobrého jména jako sociální dovednost, kterou bylo v té době třeba si osvojit, aby se jednotlivec zdárně přizpůsobil dobovým nárokům a šel tak s dobou.

[109] Přestože stále platilo, že: *Individuum není samo o sobě ctné, ale základem cti jsou mínění, která mají o hodnotě člověka v prvé řadě jiní.* SCHWALLEROVÁ, Jana: *Život a dobrá čest*, s. 27.

[110] Jistěže v dalších fázích tohoto procesu nastoupila na místo cti jiná kategorie, jejíž zvýznamnění přinesla doba. Zároveň s otázkou cti se samozřejmě objevovaly jiné (snad i významnější) mentální konstrukce, diskurzy a představy, které byly dobově příznačné. Některé z nich jsem se pokusil uvést výše.

LUSTIG, Jakub: ***Mentalitätsspuren im Archiv von Turnov. Einige Zauber- und Ehrenbeleidigungsfälle im 17. Jahrhundert im Gebiet von Turnov***

Der Beitrag befasst sich mit schriftlichen Spuren, die uns aus dem 17. Jahrhundert zum Thema Zauberei und Ehrenbeleidigung im ehemaligen Archiv von Turnov (Turnau) erhalten geblieben sind. Beide Geschichtsphänomene werden aus der Sicht der Mentalitäten in Richtung historischer Anthropologie als Fach thematisiert, das die Mentalitätsgeschichte einer konstruktiven Kritik unterzieht. Das Thema sind Gerichtsakten des Turnauer Stadtgerichtes gemeinsam mit Verurteilungen des Appellationsgerichtes in Prag. Analysiert wird die dünne Grenze, welche die Beschuldigung wegen Zauberei von Zauberei trennt, gemeinsam mit der entscheidenden Rolle der Richter. Besprochen werden auch Veränderungen im zeitgenössischen „mentalen Milieu" und der Vergleich von einigen Auffassungen der Hexenjagd, bezogen zu der Fachliteratur. Zum Schluss wird ein Versuch zur Annäherung des Begriffs Mentalität und die Erklärung, wie dies der Autor versteht, gemacht.

(Übersetzt von Ing. Günter Fiedler)

Správa a hospodaření vrchlabského špitálu v 17. a 18. století

Aleš Valenta

V raně novověkých Čechách představovaly špitály, určené pro chudé a staré měšťany a venkovské poddané, vcelku běžný jev. Mnoho z nich bylo založeno již ve středověku buď městskými samosprávami, nebo vrchnostmi. Pokud šlo o město poddanské, mohla být správa špitálu smíšená.[1] Zakladateli špitálů, vzniklých po třicetileté válce, se staly v naprosté většině případů vrchnosti, jež tak činily zpravidla prostřednictvím testamentů. Jednalo se o výrazný projev křesťansky podmíněného patriarchátu. V 18. století bychom obtížně hledali velké nebo střední panství, kde by špitál neexistoval. Zakladatelé stanovili materiální podmínky pro špitálníky, jichž bývalo 6 až 12 a kteří se museli pravidelně modlit za duše zakladatele a jeho příbuzných a někdy také nosit jakýsi špitální stejnokroj.[2] *Chudí* špitálníci dostávali na rok malou finanční částku a deputát. Leckteré špitály postupem času značně zbohatly. K několika kusům polností a luk, které jim daroval zakladatel, přibývaly testamentární odkazy, takže v pokladnách špitálů se začaly hromadit značné sumy peněz. Vedle farních a sirotčích kas se tak stávaly významným zdrojem úvěru pro sedláky, měšťany i vrchnosti. Z úroků plynuly další příjmy a špitál dále bohatl, pokud ovšem šlechtický dlužník nepřestal úroky, příp. dokonce fundační závazky splácet.

Nejdůležitějším pramenem pro studium této problematiky jsou vedle zakládacích listin či testamentů fundátorů účty. Je mně známa jediná studie, zabývající se rozborem špitálních účtů. Její autor Jan Schwaller v ní analyzoval účty pardubického špitálu v polovině 18. století.[3] Účetní doklady vrchlabského špitálu se dochovaly za mnohem delší období (více než 60 let), ale jsou chudší, pokud jde o obraz života špitálníků; zejména skladba jejich stravy zůstává víceméně utajena. Zato však poskytují názornou lekci o úvěrové strategii zadlužených Morzinů.

Kdy vrchlabský špitál vznikl, není známo. Nezmiňuje se o něm ani Anton Hantschel v důkladné studii o financích města Vrchlabí v letech 1560 – 1700.[4] Terminus ante quem jeho vzniku je rok 1598, odkdy jsou dochovány špitální účty ve fondu města Vrchlabí, ale lze předpokládat, že byl mnohem starší.[5] Existence účtů v uvedeném fondu dokládá dostatečně, že špitál založilo město. Účty, z nichž vychází ten-

to článek, jsou však uloženy ve fondu Rodinný archiv Černínů-Morzinů ve Státním oblastním archivu Zámrsk, což pro změnu podporuje domněnku, že špitál byl přinejmenším od vzniku nové špitální fundace Pavla Morzina z roku 1685 považován za vrchnostenskou, event. převážně vrchnostenskou instituci s menším vlivem města Vrchlabí. Účty se dochovaly pro léta 1645 až 1737 s několika ročními cézurami a jednou větší, trvající od roku 1674 do 1689.[6] Naše analýza se této okolnosti přizpůsobí a bude se zvlášť zabývat dvěma fázemi ve vývoji vrchlabského špitálu, oddělenými touto mezerou. Je to vhodné i proto, že obě tyto etapy se odlišují jak z hlediska formálního (způsob vedení účtů), tak obsahového (vývoj výdajové, ale zejména příjmové stránky účtu).

Léta 1645 – 1673 byla účetnicky rozdělena do čtyř 7 – 8letých úseků. Proč tomu tak bylo, těžko říci. Nicméně pouze první sedmiletí (1645 – 1651) bylo důsledně chápáno jako účetní celek. Meziroční dluhy či přebytky se zde objevují pouze v závěru účtu, nikoli už na začátku dalšího roku, a na konec účtu za rok 1651 je vložena bilance příjmů a výdajů za celé sedmiletí. Ostatní tři úseky (1652 – 1658, 1658 – 1665, 1666 – 1673) postrádají tuto sumární bilanci, uchovávají si však podobu *brožurky*, v jejímž nadpise se objevují všechny příslušné roky. Teprve od roku 1690 se jedná o standardní samostatně vedené roční účty. Z hlediska vnitřní struktury jsou to tradiční kameralisticky vedené účty, ovšem s různými nedostatky, které byly postupně odstraňovány. Na začátku byl uveden příjem (Empfang), pak výdaje (Ausgabe). Jednotlivé příjmové i výdajové položky byly v první fázi opatřeny datem a rozepisovány ve zlatých, krejcarech a denárech.[7] Součty na konci stran byly označovány pojmem *latus*, ale příslušná hodnota se již na začátku následující strany, jak je tomu ve vyspělém kameralistickém účetnictví, neopakuje.

Od roku 1653 se na začátku nového účtu objevuje dluh z minulého účtu, což je pokrok oproti prvnímu úseku 1645 – 1651.[8] Nutně se tak musí objevit další pojem, a sice *nový příjem*. Evidence dluhu, resp. restu (tj. kladné meziroční bilance) je pak již vcelku důsledná, až na jednu výjimku. K 8. dubnu 1658, na konci sedmiletého úseku, dosáhl dluh více než 30 zl., které ale v účtu počínajícím tímto datem nenajdeme. Z neznámého důvodu nebyl již evidován, takže se v účtu za (neúplný) rok 1658 místo něj objevuje několikakrejcarový rest. V roce 1666 se objevuje v rámci výdajů samostatná rubrika *plat rolníkům za obdělávání špitálních polí*, který má od roku 1667 jako jediný i vlastní mezisoučet.[9] Již od roku 1645 eviduje špitální účet dvojí hospodaření s obilím. Jednak v rámci příjmové a výdajové rubriky s adekvátním finančním vyjádřením, jednak ve zvláštní rubrice, která účetní peněžní bilanci neovlivňuje. Dozvídáme se zde, kolik bylo žita, resp. ovsa sklizeno, vymláceno, prodáno a oseto a kolik případně zbylo v zásobě pro příští rok. V prvních letech se většinou vše spotřebovalo, ale od roku 1666 skoro vždy nějaké žito zbylo a bylo rozdáno chudým ve špitále na chléb.[10]

Nyní je třeba obrátit pozornost ke správě špitálu, o níž účty v této době poskytují poměrně skromné informace, nicméně dostačující pro to, abychom prokázali propojení špitálu s městskou správou Vrchlabí. Pojem *špitální otcové*, s nímž se setkává-

me po roce 1690, se tu ještě neobjevuje, aniž jsou všechny účty opatřeny nějakým jménem. Na první straně účtu 1645 – 1651 čteme, že pochází od Georga Weihnerna a Michaela Rauppacha, kteří nejsou nijak blíže charakterizováni.[11] Neznamená to ale, že by oni účet psali, nýbrž šlo o správce špitálu.[12] Rauppach nebyl ani první ani jediný ze špitálních správců či *otců*, který udržoval se špitálem hospodářské a obchodní vztahy. Účet z roku 1652 obsahuje informaci, že pro špitál za úplatu povozničil.[13] Rauppach zůstal správcem špitálu do roku 1658, kdy byl se svým kolegou Matějem Tomášem nahrazen *nastupujícím* špitálním správcem Jerniwem (?) Wagnerem.[14] Účet vedl městský písař, jenž byl za to placen. V roce 1653 dostal za sedm let vedení účtu odměnu 1 zl. 38 kr., tj. 14 kr. za rok.[15] Správci patrně písařovu práci kontrolovali (nebo měli kontrolovat) a rozhodovali v běžných záležitostech. Důležitější rozhodnutí ale prováděla nejspíše městská rada nebo purkmistr. Usuzuji tak z toho, že v roce 1645 byl purkmistr Anton Carl přítomen prodeji špitální krávy a novou krávu dokonce sám pro špitál kupoval. V obou případech šlo o důležité rozhodnutí, protože jak v příjmech, tak výdajích tohoto roku je to daleko nejvyšší položka. O špitální dobytek (krávy a telata), popř. o špitální stodolu a další majetek se staral špitální šafář či šafářka.[16]

Také obecní rada měla vůči špitálu kontrolní pravomoci. V roce 1652 přihlíželi obecní starší Daniel Hartmann a Michael Ulrich inventarizaci špitálního majetku a její správnost stvrdili svým podpisem. Prvně jmenovaný se ale později dostal se špitálem do sporu. V účtu za rok 1664 je uvedeno, že Daniel Hartmann *bez našeho povolení* odvezl ze špitálu 3 fůry hnoje a použil je na svá pole. V závěru účtu je tato výtka zopakována s dovětkem, že Hartmann by měl uhradit jako náhradu menší dluh, který měl špitál vůči špitálnímu správci.[17] Tato údajná pohledávka špitálního správce ve výši 48 kr., jež ale podle účtu za rok 1664 vznikla jako rozdíl mezi výdaji a příjmy špitálu, není jedinou nejasností. Z kusých zpráv účtů nezjistíme, jak dlouho bývali špitální správci ve své funkci, kdo a jakým způsobem je jmenoval či zda do tohoto procesu zasahovala vrchlabská vrchnost.

Majetek špitálu byl v polovině 17. století nevelký – patrně přízemní budova se skromným zařízením, stodola, několik korců polí a luk, jedna či dvě krávy, hospodářské nářadí.[18] Kráva poskytovala mléko a máslo, její telata byla skoro vždy prodána místnímu řezníkovi. Zatímco mléko tvořilo nepochybně součást špitálního jídelníčku, prodej másla přinášel do roku 1673 každoročně zpravidla 3 – 4 zlaté do špitální kasy. Zda nějaké máslo zbylo i na špitálníky, si netroufám odhadnout. Kráva byla jednou za několik let prodána a ze zisku koupen obratem nový kus.[19] Bližší údaje o stravě špitálníků se z účtů dozvídáme pouze nahodile.[20] Příjmy a výdaje za celou první fázi stagnovaly, pohybujíce se v průměru kolem 20 zl. Dluh i rest zůstávaly zanedbatelné. Mezi příjmy se kromě prodeje obilí, telat a másla objevuje činže z pronajatých polí a fundační peníze ze dvou domů. Činže činila ročně 2 zl. 20 kr., což je suma plateb od deseti rolníků.[21] Výdaje obnášejí každý rok několik zlatých za obdělání polí, posekání luk a zpracování a dovoz palivového dříví. Mimořádné výdaje jsou reprezentovány úhradou pohřebních výloh za zemřelého obyva-

tele špitálu, mzdou městskému písaři, nákupem nové krávy, zaplacením kominíka apod.

Z peněz vydaných za řemeslnické práce můžeme do určité míry rekonstruovat průběh větších a menších oprav a úprav špitální budovy do roku 1673. Nejčastěji se objevuje položka šindele a šindelové hřebíky svědčící o tom, že špitál měl neustále zásobu této střešní krytiny pro případ nutných náhlých oprav.[22] Větší zásahy bylo možno provést pouze tehdy, když špitál přišel nečekaně k větší peněžní částce. Stalo se tak v roce 1653, kdy do pokladny přibylo 30 zl. z odkazu vrchlabského měšťana Davida Richtera, z nichž bylo v témže účetním roce utraceno 28 zl. 45 kr. Podle rozsahu a skladby výdajových položek se zdá, že šlo o generální rekonstrukci celé budovy. Kromě pěti zedníků, truhláře a zámečníka pracoval ve špitále také sklář a další zedník Adam Handke, pobírající odměnu za jakýsi stavební dozor. Zednické práce trvaly téměř týden. Kromě prken, cihel a dalšího materiálu bylo za tímto účelem zakoupeno také 30 džberů. Dalších skoro 10 zl. bylo za stavební práce a materiál utraceno v roce 1654. Když v roce 1660 obohatil příjmy špitálu odkaz 5 zl. zemřelého vrchlabského purkrabího, vydala je správa špitálu na opravu střechy, *vylepšení* budovy a zhotovení nového plotu.

Jan Gablík, Horní město Vrchlabí v Bydžovském kraji, 1815, mědirytina. Ze sbírek Krkonošského muzea ve Vrchlabí.

Uvedli jsme, že správa špitálu spočívala původně pravděpodobně v rukách vrchlabského magistrátu. Zásadní změnu do organizace špitálního života vnesla již zmíněná nová fundace Pavla Morzina z 5. července 1685. Jedná se o instrukci vrchlabským vrchnostenským úředníkům, jak se mají chovat vůči *nově zřízenému špitálu* pro šest chudých osob, jež si nedokáží samy obstarat svůj denní chléb.[23] Tvrzení o *novém špitálu* má spíše právní význam, protože instrukce vzápětí konstatuje, že pro tyto hraběcí špitálníky byly zřízeny zvláštní světnice s jakousi předsunutou kanceláří, aby nemuseli bydlet mezi ostatními špitálníky![24] Hraběcí *špitál* byl tedy patrně přistavěn ke stávajícímu špitálu městskému. Požadavek separace by bylo možno vysvětlit tím, že šest nových špitálních míst mělo připadnout zestárlým hraběcím úředníkům a sloužícím, kteří měli zůstat tak jako ve svém činném životě i ve stáří odděleni od prostých poddaných. Dostávat mají ročně tolik (potravin), kolik je obvyklé pro běžné hraběcí sloužící na vrchlabském panství,[25] a mimoto každý 10 zl. v hotovosti na oblečení a lepší zaopatření. Jejich příjmy se v žádném případě nesmějí smísit *s příjmy druhého špitálu.* Touto fundací, pokračuje Pavel Morzin, se mají na všechny časy řídit všichni jeho služebníci i všichni jeho nástupci v držbě vrchlabského fideikomisu. Úředníci mají pak zvláště dohlížet na to, aby oněch 6 osob stále žilo v bázni boží a modlilo se za něj jako za svého fundátora.[26]

Na úvod výkladu o druhé etapě vývoje vrchlabského špitálu (1690 – 1737) zaznamenejme proměny struktury dochovaných účtů. Na první pohled je patrné, že jsou rozsáhlejší a podrobnější. Nárůst příjmů a výdajů si v zájmu přehlednosti vynucoval zavedení příjmových a výdajových rubrik. Roku 1709, kdy je tento vývoj v zásadě završen, vypadá příjmová část účtu takto: rest z minulého roku a v rámci nového příjmu rubriky: stálá činže; fundace; činže z pronajatých špitálních polí; činže za pronájem špitální stodoly; úroky ze zapůjčeného kapitálu; příjem za 1) prodané žito; 2) oves; 3) prodané seno a otavu; 4) příp. slámu z ovsa. Výdaje se člení na: fundační peníze; za práce na špitálních polích; za vymlácení obilí; za šindele a šindelové hřebíky; za palivové dříví a různé. Později přibyla ještě výdajová kolonka *řemeslnické práce.* Příjmy z fundací tedy účtem jen *protekly*, protože byly v témže roce rozděleny *chudým lidem* ve špitále, pro něž byly koneckonců určeny. Fundace Pavla Morzina z roku 1685 se objevila v účtu teprve v roce 1710 se zdůvodněním, že do té doby byly tyto peníze rozdávány přímo chudým ve špitále. Nevíme ovšem, jaká doba uplynula mezi reálným převzetím fundačních peněz a jejich předáním špitálníkům, protože po roce 1690 již nejsou jednotlivé účetní položky datovány. Lze si představit, že předání peněz obyvatelům špitálu mohlo být odloženo až na konec kalendářního roku, aby mohly být na půl roku zapůjčeny na úrok.

Další důležitou změnou se stalo zavedení výkazu (Ausweisung) restu, tj. přebytku příjmů nad výdaji. Zatímco v první fázi, tedy do roku 1673 se střídaly kladné a záporné bilance hospodaření, nyní zná účet pouze rest, a to rychle rostoucí – v roce 1690 činil necelých 61 zl., v roce 1737 více než 1600 zl.! Výkaz se objevuje poprvé v roce 1692, ale s rozpaky – písař nevěděl, komu bylo z tehdejšího přebytku 60 zl. 30 kr. půjčeno 50 zl.! Výkaz se postupně zpřesňoval a v roce 1695 poprvé detailně zachy-

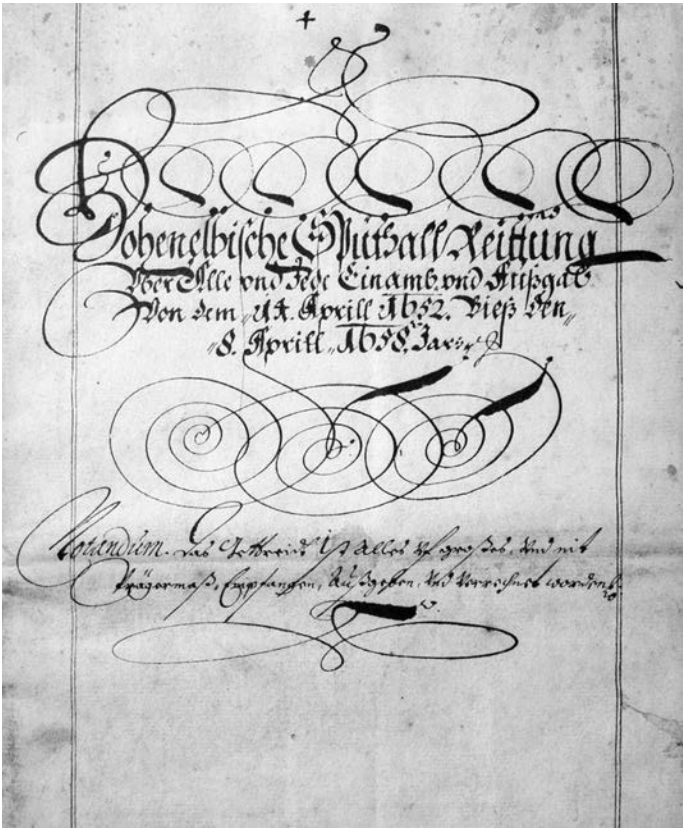
til všechny půjčky, které byly z přebytku poskytnuty.[27] O dva roky později poprvé sáhla do špitální kasy vrchnost, přičemž skoro stejně velkou pohledávku měl špitál za blíže nespecifikovanými *špitálními otci*. Nadále trvají nepeněžní výkazy hospodaření s ovsem a žitem, jehož přebytek je skoro vždy rozdělen chudým ve špitálu.

Novým, i když pouze několik let trvajícím prvkem v účtech po roce 1690 jsou kontroly. Průběh první, datované ve Vrchlabí 14. 2. 1705, byl vepsán do účtu za rok 1704. Provedl ji Johann Klemm, u jehož jména bohužel chybí označení jeho funkce – mohl to být morzinský úředník nebo osoba pověřená městskou radou Vrchlabí. Ve třinácti bodech vypočetl nejasnosti, které měly být vysvětleny. Zajímalo ho například, z jakého kapitálu pochází úrokový příjem 6 zl. 58 kr. (1), za jakou práci dostali mzdu tesař Tobiáš Schebl (2) a zedník Hans Haller (3), k čemu bylo použito nakoupené vápno (6) atd. Také zazněla výtka, že nakoupených 3000 šindelů má být buď in natura zaúčtováno, nebo zcela spotřebováno.[28] Druhá a poslední kontrola se týkala účtu za rok 1706. Tentokrát není vůbec podepsaná, takže opět můžeme jen spekulovat, zda ji provedlo město nebo vrchnost.[29]

Správci či *otcové* špitálu se nadále rekrutují z vrchlabských měšťanů. Většinou jsou dva, někdy pouze jeden. Např. roku 1690 jím byl Michael Puntschuh, v roce 1695 jsou uvedeni Hans Lorentz a Christoph Mestner, r. 1710 sedlář Hans Lorentz (syn předchozího?) a rolník ve Vrchlabí Tobiáš Altes, r. 1737 pouze Tobiáš Erben. Jména správců se objevují často mezi hospodářskými partnery špitálu a od roku 1695 pravidelně také mezi jeho dlužníky. Svých znalostí o finanční situaci špitálu dovedli tedy špitální *otcové* využít ve svůj prospěch, i když kromě nich a vrchnosti si ve špitále půjčovali i jiní.

Správce Lorentz se však nespokojil jen s půjčkou (v roce 1701 měl u špitálu dluh více než 45 zl., byl tedy po hr. Morzinovi druhým největším dlužníkem), ale usoudil, že má právo i na část z výnosu jedné fundace. V roce 1697 odkázal špitálu Georg Güntschel 25 zl., z nichž po zapůjčení na 6 % úrok měla každoročně plynout do kasy částka 1 zl. 30 kr. Těchto 25 zl. si půjčil Lorentz patrně v roce 1699, z nějž se účet nezachoval, protože v roce předcházejícím není v příjmech žádný příjem z této fundace uveden.[30] Lorentz však špitálníkům vydal jen 30 kr. z úroku a zbytek si ponechal se zdůvodněním, že je špitálním *mistrem*, má se správou špitálu mnoho starostí a navíc v Güntschelově testamentu bylo údajně řečeno, že šesti špitálníkům se má ročně dávat 30 kr. V účtu za rok 1700 je (bohužel nepodepsaná) reakce nejspíše ze strany vrchnostenského úřadu, která toto vysvětlení označuje za podivné, připomíná, že Lorentz pobírá ročně 18 kr. odměny za správu špitálu, a nařizuje, aby napříště byly z této půjčky vypláceny špitálu úroky 1 zl. 30 kr.[31]

Se správou špitálu souvisí počet jeho obyvatel. V Güntschelově testamentu je uvedeno, že úroky mají být vypláceny šesti špitálníkům. Předpokládáme, že šlo o oněch šest míst ve špitále, o nichž hovoří instrukce Pavla Morzina z roku 1685, a že ve špitále žili ještě *městští* špitálníci. Potvrzují to údaje z pozdějších účtů. Účet z roku 1712 se zmiňuje o 10 *chudých lidech* ve špitálu, účet z roku 1724 o 16 osobách, které *skutečně* přebývají ve špitále. Adverbium *skutečně* jakoby naznačovalo, že jsou ještě dal-

Obálka účtu vrchlabského špitálu za léta 1652 – 1658. (Foto A. Valenta.)

ší *špitálníci*, kteří ale ve špitále nežijí nebo alespoň ne trvale. Potvrzuje to účet z roku 1712, z nějž se v souvislosti s rozdělováním podpory dozvídáme, že někteří *chudí lidé* se zdržují ve městě. Nic bližšího k tomuto problému nám účetní materiál neprozrazuje.

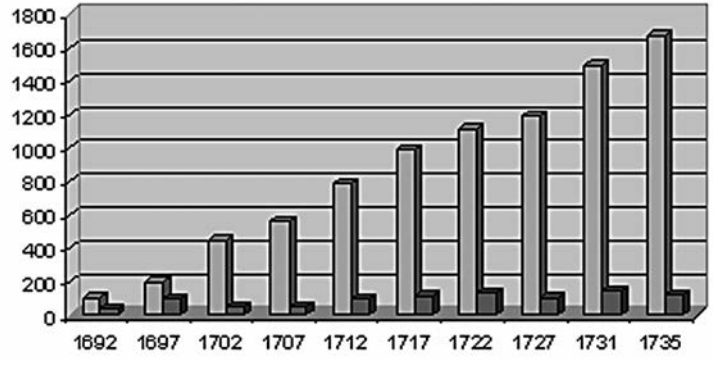
Od konce 17. století se vůčihledně rozrůstal špitální majetek. Základem samozřejmě zůstávala vlastní budova, jež procházela dalšími opravami a vylepšeními. V roce 1690 byla opravena kamna, vystavěny nové schody na pavlač, pořízena nová truhlice se dvěma zámky. Dále si špitál nechal vyrobit nový zámek k pokladničce, neboť starý zloději rozbili. Pokus o vykradení špitální pokladny (patrně neúspěšný) dokládá, že špitál začal být považován za movitou instituci.[32] K rozsáhlé rekonstrukci došlo pravděpodobně v roce 1704, kdy bylo nakoupeno velké množství materiálu (např. 3000 šindelů) a špitál byl obehnán zdí a plotem, zřejmě i jako ochrana před zloděj-

ji.[33] Po roce 1705 se stalo pravidlem, že ke každému účtu byl vzadu připojen inventář movitého i nemovitého majetku. Na počátku 18. století se špitál nacházel v jednopatrové podsklepené budově se dvěma světnicemi. V každé z nich bylo šest malých a dvě velká okna, další okno se nacházelo v domě (tedy asi v nějaké chodbě) a další osvětlovalo sklepní prostor. V dolní i horní světnici stál stůl se třemi lavicemi, v každé byla kamna – v jedné měděná, v druhé železná. Dveře od budovy i od sklepa byly opatřeny plechovým zámkem. Ke špitálu patřila stodola s jedním oknem, v níž si pronajímali skladovací prostory okolní sedláci. Uvedeno je i nářadí a náčiní, např. 3 kravské řetězy (ke třem kravám, tvořícím živý inventář), motyka, rádlo, vidlice ke kamnům (?), věječka, věrtel (nádoba), pytle atd.[34]

Základem pro růst špitálního majetku se staly především fundace. V roce 1702 odkázal špitálu 50 zl. Maximilián Morzin. V témže roce obdarovala špitál také *paní hraběnka* (nejspíše Maximiliánova manželka) částkou 12 zl., ale v tomto případě se jednalo o pravidelnou roční subvenci.[35] Čas od času odkázal i některý z vrchlabských měšťanů menší finanční částku ve prospěch špitálu, jako např. zmíněný Georg Güntschel. Někdy se tak stalo formou platu na domě ve Vrchlabí. V roce 1710 se v příjmech poprvé objevuje 60 zl. z fundace Pavla Morzina s poznámkou, že do té doby důchodní písař nedával tyto peníze špitálním mistrům, ale přímo chudým ve špitále. Důvod není uveden, ale můžeme se domýšlet, že vrchnostenští úředníci zvláště po zkušenostech s výše zmíněnou Lorentzovou zpronevěrou špitálním otcům nedůvěřovali.

Následující graf zachycuje vztah mezi rychle rostoucími příjmy a stagnujícími výdaji špitálu:

Graf 1. Příjmy a výdaje vrchlabského špitálu 1690 – 1737 v pětiletých průměrech[36]

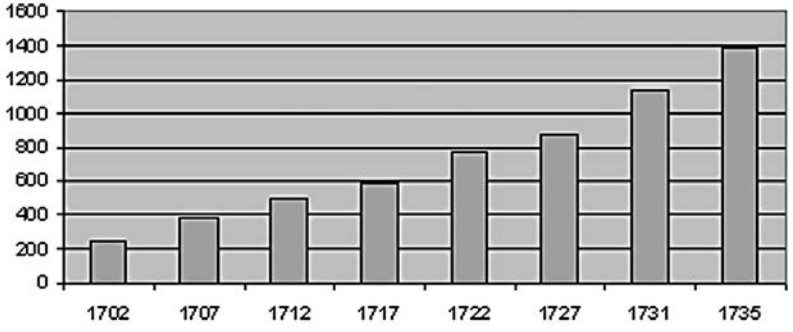
Jestliže v roce 1690 dosahovaly příjmy trojnásobku výdajů, v roce 1710 to byl již asi patnáctinásobek a tento poměr vydržel až do konce sledovaného období. Roz-

díl mezi oběma stranami účtu (tj. rest) byl v roce 1690 asi 60 zl., každý rok se o něco zvětšil a v roce 1737 dosáhl 1613 zl. Ještě jinak řečeno, příjmy se za tuto dobu zvětšily o 1800 %, zatímco výdaje pouze o 370 %. Strukturu příjmových a výdajových položek, jak se utvořila na počátku 18. století, jsme již uvedli.[37] Výdaje dosáhly nejvyšší úrovně v roce 1731, kdy se vyhouply na 282 zl., ale to byla výjimka, související se specifickou účetní operací mezi sirotčí a špitální pokladnou (srv. dále). Jinak se po roce 1700 pohybovaly většinou mezi 100 a 120 zl. Tak jako dříve vydával špitál nejvíce peněz za palivové dřevo, obdělávání špitálních polí, jež nebyla dána do nájmu, nákup materiálu a mzdy řemeslníků.

Převisem příjmů nad výdaji v řádu stovek zlatých vznikal kapitál, jenž v době strádající nedostatkem volných peněz nemohl zůstat nečinně ležet. Úvěr potřebovali všichni – sedláci, měšťané i šlechta. Jakmile se proto někde nahromadila volná finanční hotovost, byla záhy rozpůjčována na úrok. Roli pozdějších kampeliček převzaly v 18. století především sirotčí, zádušní a špitální kasy, přičemž vrchnost v některých případech dokonce sahala i do kontribučních peněz, které patřily státu. Vrchlabský špitál nebyl výjimkou a po roce 1690 se rychle stal významnou *bankovní* institucí celého vrchlabského panství Morzinů. Jako první si ze špitální pokladny začali pochopitelně půjčovat ti, kteří znali nejlépe její stav – špitální *otcové*. V roce 1695, kdy účet poprvé obsahuje výkaz restu, tj. přehled rozpůjčovaných peněz, je jako největší dlužník uveden bývalý správce Michael Puntschuh (přes 13 zl.), přičemž dalším čtyřem osobám bylo zapůjčeno po 12 zl. 30 kr. V kase tak zbylo zhruba 45 zl. Správci špitálu zůstávají dlužníky po celý zbytek sledovaného období; v roce 1726 činil jejich úhrnný dluh přes 90 zl., roku 1732 je do výkazu dluhů zanesen *špitální otec* Tobiáš Erben s částkou 30 zl. 37 kr., atd.

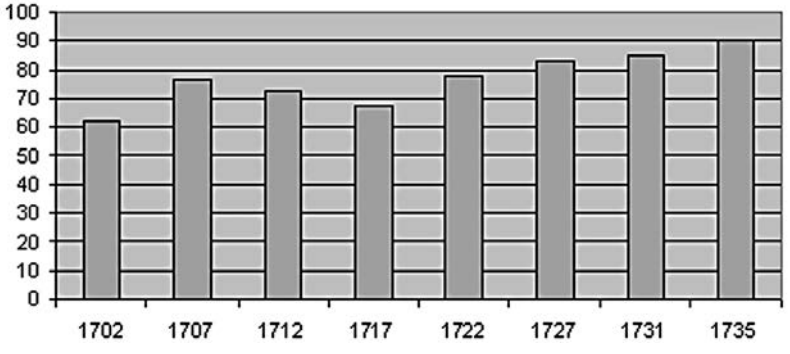
Vrchnost si ze špitální pokladny poprvé vypůjčila v roce 1697 částku 69 zl. 23 kr. Její nezaokrouhlenost prozrazuje celkem spolehlivě, že šlo o sumu, kterou dlužila někde jinde a rozhodla se zapravit ji tímto způsobem. Z účtu skutečně zjišťujeme, že smyslem této výpůjčky bylo uhradit hraběcí dluh v sirotčí kase. Jan Rudolf Morzin tedy vytloukal sirotčí klín klínem špitálním... Až do roku 1717 jsou špitální pohledávky vůči Morzinům uváděny ve zlatých i krejcarech, takže uvedená praxe patrně pokračovala. Pak se ale už ve výkazu účtu objevují u vrchnosti pouze na desítky a stovky zlatých zaokrouhlené sumy: v roce 1720 to bylo 640 zl., roku 1723 již 800 zl. atd. Přibližně každé 2 – 3 roky se vrchnostenský dluh vůči špitálu zvýšil o několik set až na konečných 1400 zl. Je tedy možné, že např. dalších 250 zl., o které se zvýšil vrchnostenský dluh v sirotčí pokladně v roce 1731, skončilo buď v soukromé pokladně, nebo přímo v rukách tehdejšího vrchlabského pána Václava Morzina. Názornější představu o vývoji morzinského dluhu poskytne obrázek, v němž opět roky uvedené v grafu reprezentují čtyř- až pětiletá období:

Graf 2. Dluh vrchnosti u vrchlabského špitálu 1700 – 1737

Vrchnost samozřejmě využívala svého privilegovaného postavení a odčerpávala po celou dobu největší část restu ve špitální pokladně:

Graf 3. Podíl vrchnostenského dluhu na celkovém restu pokladny vrchlabského špitálu v procentech

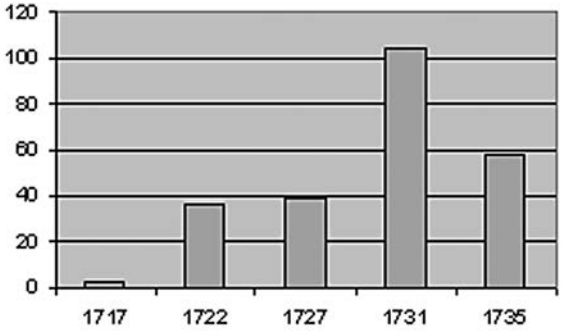

Zatímco tedy na počátku 18. století připadaly na vrchnost necelé dvě třetiny restu, ve třicátých letech pohlcoval nenasytný finanční mechanismus před bankrotem stojících Morzinů již 90 % veškerých disponibilních peněz vrchlabského špitálu. Nikoho zřejmě ani nenapadlo, že by aspoň část tohoto velikého restu mohla zlepšit *životní úroveň* špitálníků. Jejich příjmy se o něco zvýšily díky fundaci hraběnky Morzinové z roku 1702, jež spolu s fundací Pavla Morzina ve výši 60 zl. a úroky z fundace Georga Güntschela činila ročně celkem 63 zl. 30 kr. Pokud by se rozděloval pouze šesti *hraběcím* špitálníkům, dostával by každý z nich ročně přes 10 zl. Základ-

ní potraviny (chléb, mléko…) měli pravděpodobně zadarmo, takže tyto peníze by potřebovali především na oblečení, event. léky. Jestliže v roce 1652 stál pár bot 30 kr. (srv. pozn. 16), pak se těch 10 zl. zdá dostačujících. Situace by ovšem vypadala jinak, pokud by se peníze rozdělovaly 12 nebo 16 obyvatelům špitálu. Rovněž by bylo třeba vzít v potaz růst cen, což jsou ovšem problémy, jež se dotýkají sociálního postavení špitálníků a vymykají se zaměření této studie.

S růstem úvěru stoupal i úrokový zisk. Jeho vývoj v letech 1717 – 1735 (resp. 1715 – 1737) vypadá takto:

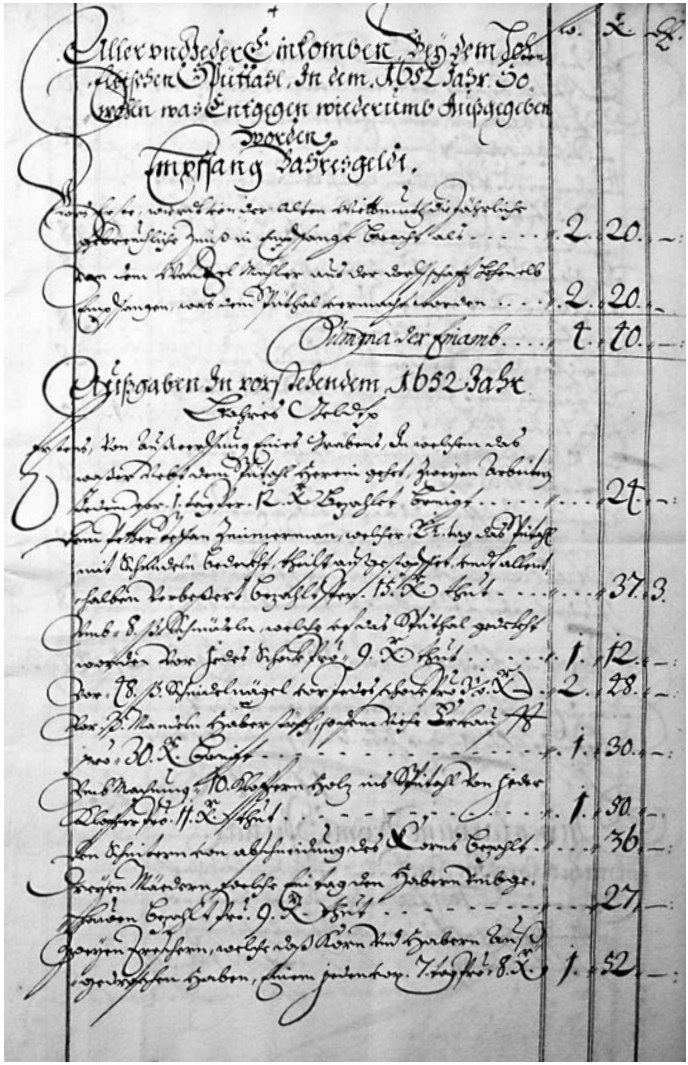
Graf 4. Příjem špitálu z úroků 1715 – 1737

Až do počátku 20. let 18. století představovaly příjmy z úroků zcela zanedbatelnou částku, ale pak v pětiletí 1720 – 1724 (v grafu použit jako střední hodnota rok 1722) *vyskočily* na průměrných 36 zl., tj. 3 % příjmů. Výjimečně vysoká částka, uvedená k roku 1731 (tj. průměr za léta 1730 – 1734), způsobená jednorázovým splacením dlužných úroků, se podílela na příjmech špitální kasy v tomto období zhruba 7 %. Krátce poté, co špitál začal půjčovat peníze na tehdy povolený úrok 4 – 6 %, musel se začít potýkat s neplatiči. Na konci účtu z roku 1700 je připojena poznámka, jež se týká tří dlužníků, kteří k danému termínu neuhradili své závazky. Lorentz Pflaumer dlužil za dva roky 1 zl. 30 kr. Dluh byl smazán tak, že dlužníkovi zadržel mzdu v této výši vrchlabský kostel (!).[38] Tobiáš Groff dlužil 45 kr., což je při 6 % úročení roční úrok z jeho půjčky ve výši 12 zl. 30 kr. Má dát záruku, že zaplatí do Vánoc. Nejostřejší postup volil špitál proti Adamu Schreyrovi, jenž měl vypůjčenou stejnou částku, ale z účtu nezjistíme, odkdy ani kolik dlužil na úrocích. Pokud nezaplatí, má mu být prodán dům a z výtěžku dluh uhrazen (!). Je zřejmé, že takto radikální řešení nemohlo být provedeno bez souhlasu vrchnosti.[39]

Na zasedělých úrocích, které dosáhly v roce 1708 skoro 50 zl., v roce 1714 překročily 100 zl. a v roce 1718 přesáhly 200 zl., se samozřejmě podstatnou měrou podílela vrchnost. Časté byly roky, kdy pouze panský důchod neplatil včas úroky. V roce

1720 je ve výkazu účtu výslovně uvedeno, že celý úrokový dluh jde na vrub důchodu. Ale i pokud ve výkazu účtu tento údaj chybí, předpokládáme, že po roce 1710 se to stalo pravidlem. Mezi lety 1720 a 1721 klesly dlužné úroky z 200 zl. na 32 zl., ale v příjmu za rok 1721 se to nijak neodrazilo. Protože 32 zl. jsou 4 % z částky 800 zl., kterou měl tehdy důchod vypůjčenu, je zřejmé, že starý úrokový dluh byl buď naráz

Účet vrchlabského špitálu za rok 1652. (Foto A. Valenta.)

celý zaplacen, nebo jednoduše jako *nedobytný* smazán, což je pravděpodobnější. V kolonce *zasedělé úroky* se pak objevil pouze nezaplacený úrok 32 zl. za rok 1721.

Dokladů, že Morzinové a jejich úředníci mohli do účetnictví *svého* špitálu libovolně zasahovat, můžeme v účtech nalézt více. Roku 1713 *an Anschaffung* hraběcího regenta rozdělil důchodní písař 30 zl. zasedělých špitálních úroků nejchudším poddaným (?!).[40] V roce 1724 byla do výdajů zapsána suma 80 zl., 13 kr. k *záchraně chudých lidí v drahých letech 1720 – 1721*, což nejspíše v sobě skrývá zaplacení dlužné kontribuce a tedy záchranu poddaných před exekucí. Roku 1731 poznamenal špitální písař do účtu, že kvůli zpronevěře peněz v sirotčí pokladně důchodní písař nařídil, aby byl plný výnos z úroků ze sirotčí pokladny za léta 1726 – 1731 (266 zl.) zanesen do příjmů špitální kasy, zatímco zaúčtované a likvidované úroky (180 zl.) se objevily ve výdajích špitální pokladny.

Účty vrchlabského špitálu se dochovaly do roku 1737, což je rok úmrtí hraběte Václava Morzina, který panství zadlužil do té míry, že po několika letech musel být vyhlášen jeho bankrot. Co to znamenalo pro špitál, zatím nevíme. Toto označení však po roce 1700 již nevystihuje skutečnost, protože začal plnit rovněž funkci úvěrové banky pro vrchnost. Morzinové ponechali správu špitálu vrchlabským měšťanům, prováděli její občasné kontroly a jako neomezení páni na svém dominiu libovolně zasahovali do špitálního účetnictví. Předpokládáme, že podobně postupovali i jiní aristokraté.[41] Špitály se tak v českých zemích 18. století změnily ze sociálního ústavu na sociálně finanční instituci.

Poznámky

1 To je případ pardubického špitálu, založeného Vilémem z Pernštejna. Srv. SCHWALLER, Jan: *Pardubický špitál (1737) 1744-1753 (rozbor účtů)*. In: Východočeský sborník historický. Sv. 6. Pardubice 1997, s. 185.

2 Předepsaný oděv se sdruženým znakem Strozziů a Khevenhüllerů měli nosit špitálníci v Hořicích. Srv. TOMÍČKOVÁ, Oldřiška: *Z historie panského špitálu*. Pod Zvičinou. Vlastivědná čítanka. Hořice, *22*, 2004, č. 1, s. 11.

3 Srv. pozn. č. 1.

4 HANTSCHEL, Anton: *Die Finanzgebarung der Stadt Hohenelbe zwischen 1560 und 1700*. Jahrbuch des Deutschen Riesengebirgsvereins, 1931, s. 57-118. Autor mj. vypočítává městská práva za Gendorfů včetně dozoru nad městu náležejícími realitami jako byly lázně, vězení, proviantní dům atd., ale špitál v této souvislosti nezmiňuje (s. 68). Nečiní tak ani při rozboru výdajové rubriky *Armenwesen*, jež je součástí městských účtů již od roku 1570.

5 SOA Zámrsk – SOkA Trutnov (dále SOkA Trutnov), AM Vrchlabí, kart. 199. *Spittal Raytung* jsou dochovány z let 1598-1625.

6 Jsou uloženy v SOA Zámrsk, RA Černín-Morzin, kart. 66, ve dvanácti fasciklech podle let, označených signaturou I Z/1-12. V dalším textu proto odkazuji pouze na příslušný rok.

7 Denáry, pravděpodobně šest do krejcaru, jsem z praktických důvodů při výpočtech vynechával. Kopy grošů se objevily výjimečně.

8 Dluh je označen pojmem *rest*, což je také v rozporu s tehdejším standardním účetnictvím. Později se tím míní už jen kladná bilance, zatímco pro dluh je samozřejmě *Schuld*.

9 Někdy se v tomto platu rolníkům objevuje i odměna za dovoz dříví.

10 Nejméně zbylo v roce 1666 (1 korec, 1 věrtel), nejvíce v roce následujícím (8 korců, 2 věrtele, 2 čtvrtce).

[11] Výraz *pochází* je zde vyjádřen předložkou *von.*

[12] Pojem *Verwalter* se objevuje na konci účtu za rok 1658, resp. za období 1652-1658.

[13] V tomto roce přivezl do špitálu 1 fůru žita, 1 fůru ovsa a 2 fůry sena a otavy, za což inkasoval 28 kr.

[14] Jména nejsou vždy dobře čitelná, navíc se vyskytují v různých variantách. Držím se zpravidla jejich německé formy, vycházeje z předpokladu, že šlo o osoby německé národnosti. Nicméně v případě *Mathese Thomase* činím ze zřejmých důvodů výjimku.

[15] Srv. závěr účtu 1645-1651.

[16] V roce 1652 byl špitální šafářce zakoupen ze špitálních peněz za 30 kr. pár bot.

[17] *[...] es ist gnedieg beliebig, so kan durch dieses der spitaal verwalter bezahlt werden.*

[18] Teprve po roce 1700 byly pořizovány podrobné inventáře movitého majetku.

[19] Tato skladba majetku, doplněná samozřejmě o různé fundace, byla běžná zřejmě i ve většině jiných špitálů, např. v Pardubicích. Srv. SCHWALLER, Jan: c. d., s. 186-187.

[20] Např. v roce 1660 je v příjmech poznámka, že příliš hubené (Mängelhaft) tele nebylo jako obvykle prodáno, ale dáno chudým do špitálu.

[21] V účtu za rok 1663 je vložen list, obsahující soupis těchto deseti osob, jež za pronajaté špitální polnosti platily částky od 9 kr. a 2 denárů do 28 kr.

[22] Např. v roce 1652 dosáhly stavební výdaje výše 4 zl. 41 kr. Dva dělníci dostali denní mzdu po 12 kr. za vyházení příkopu, jímž podél špitálu protékala voda. Truhlář Petr Štefan obdržel za 2 a půl dne, strávených obnovou střešní krytiny, 37 kr. Za 8 kop šindelů a 28 kop šindelových hřebíků bylo vydáno celkem 3 zl. 40 kr.

[23] SOA Zámrsk, RA Černín-Morzin, kart. 66, fascikl nadepsaný 1680-1689.

[24] V orig. *eine besondere Stuben mit vorgeschlagenen Canzleyen, damit sie unten dehnen andern Spital leuthen nicht wohnen dörfften [...]*

[25] V orig. *auf eine gesindlings Persohn.*

[26] Z dochovaných účtů nelze zjistit, zda bylo fundátorovo rozhodnutí plně respektováno. Přinejmenším v případě separace hraběcích špitálníků od ostatních obyvatel špitálu se ale zdá, že nikoliv. V účtech z pozdějších let (např. 1724 a 1731) je bez dalšího rozlišení uveden údaj, že ve špitále žije *skutečně* 16 osob. Vycházíme proto dále z předpokladu, že ve Vrchlabí existoval jeden špitál.

[27] Nejvíce si v roce 1695 půjčil bývalý správce špitálu Michael Puntschuh (přes 13 zl.) a dalším čtyřem osobám bylo zapůjčeno po 12 zl. 30 kr. Zhruba 45 zl. zbylo v kase.

[28] V textu uvedené otázky byly zodpovězeny takto: (1) Úroky pocházejí z kapitálu 149 zl. 30 kr., půjčeného na 4 %. Dlužník není na tomto místě uveden, ale z účtu víme, že šlo o vrchnost. Tato neznalost by nasvědčovala tomu, že kontrolu provádělo město. (2) Schebl vyrobil nové dveře (či vrata) a plot ve špitálním dvoře atd. (3) Zedník postavil kus zdi za špitálem. (5) Nakoupené vápno bylo použito na stavbu zdi a k *vylepšení* celého špitálu.

[29] V bodě 1 se kontrolor táže, proč v tomto roce nebyl žádný příjem ze lněného semene. (Odpověď: protože přední pole bylo pronajato.) V bodě 2, proč chybí obvyklý příjem z nejzadnějších polí, např. loni odtud příjem 15 zl. Odpověď: protože toto pole naopak nebylo pronajato, takže příjem z pronájmu nebyl. Kontrolor dále mj. požaduje přesnější vedení inventáře špitálu.

[30] Je ovšem možné, že Lorentz předal úroky přímo špitálníkům, aniž prošly účtem.

[31] V roce 1701 se skutečně v příjmech objevuje částka 1 zl. 30 kr. úroků od Hanse Lorentze. Roku 1702 ale úrok chybí úplně a objevuje se až roku 1703, aniž je ale v této souvislosti Lorentzovo jméno uvedeno.

[32] V účtu za rok 1690 se objevuje 1 zl. 15 kr. za postel (tedy místo ve špitále) prodanou Alžbětě Erbenové, což by naznačovalo, že špitálníci si zakupovali uvolněná místa ve špitále. V této souvislosti vyvstává otázka, zda špitálníci s sebou do špitálu přinášeli nějaký majetek. Jinde, např. v pardubickém špitále, se tak patrně dělo. Srv. SCHWALLER, J., c. d., s. 189.

[33] V inventáři fondu AM Vrchlabí (Trutnov 2000, s. 13) se uvádí, že Jan Rudolf Morzin nechal v roce 1698 vybudovat městský (!) špitál. Z výdajů účtu pro rok 1698 nic takového nevyplývá, účet pro rok 1699 se nedochoval. Ani inventář z roku 1701 nijak neprozrazuje, že by mělo jít o zánovní budovu a zařízení. Pouze snad vročení tohoto prvního podrobného inventáře by mohlo nasvědčovat nedávné stavbě, jejíž výsledek bylo zapotřebí řádně zaevidovat.

[34] Srv. účty z roku 1701 a 1705. Motyka (Rodte haue), hák neboli rádlo (Spalthakn), Offen gabl (vidlice ke kamnům?), věrtel (Viertl), věječka (Worfschauffel), tj. nástroj na provívání neboli čištění obilí.

[35] V roce 1702 zaznamenal písař z této částky do příjmů špitálu pouze 2 zl., protože zbytek byl rozdán přímo špitálníkům. V roce příštím však již příjmová rubrika obsahuje celou částku 12 zl.

[36] Tento i všechny ostatní grafy obsahují průměry příslušných veličin za 4-5letá období, a sice 1690-1694, 1695-1698, 1700-1704, 1705-1709, 1710-1714, 1715-1719, 1720-1724, 1725-1729, 1730-1733, 1734-1737. Roky uvedené v grafu na ose *x* představují střední hodnoty uvedených časových rozmezí, a to z praktického důvodu: rozmezí (tj. např. 1700-1704) by se na ose grafu nezobrazila v úplnosti.

[37] Z dalších příjmů stojí za zmínku dary purkmistrovského úřadu Vrchlabí, opět dokládající, že město považovalo špitál aspoň zčásti za svůj. Šlo ale spíše o symbolické částky – 1 zl. v roce 1692, 2 zl. v roce 1694, 1 zl. 15 kr. v roce 1700 atd.

[38] Je otázka, jak se kostel vyrovnal se špitálem a zda tuto záhadnou transakci iniciovala vrchnost.

[39] Při kontrole účtu za rok 1704 padl dotaz, proč už třetí rok není vymáhán dluh 15 zl. od Christiana Wagnera a Hanse Georga Glasera. Správci odpověděli, že uvedení dlužníci byli častokrát upomínáni, ale bezvýsledně. Ani stížnost k rychtáři nepomohla.

[40] Srv. výdajovou část účtu za rok 1713.

[41] Analogicky se vůči špitálu chovali např. Buquoyové na panství Nové Hrady. Karel Kajetán Buquoy dlužil *svému* špitálu na kapitálu a úrocích v roce 1733 přes 21 000 zl.! NA Praha, Stará manipulace, sign. B 105, kart. 118.

VALENTA, Aleš: ***Administration and management of the hospital in Vrchlabí in the 17th and 18th century***

The article is based on the hospital accounts, which are preserved from 1645 until 1737, with a gap in the years 1674 – 1689. Our analysis is accordingly divided in two parts. In the first part of the article there is a theoretical analysis of the accounts, which are deposited in the family archives Černín-Morzin in the State archives in Zámrsk.

The hospital in Vrchlabí originated likely in the 16th century and his oldest account is being preserved in the archive collection of the town Vrchlabí, which means, that this social institution was set up by the town administration. Later (at the latest in 1685, when arose the new hospital foundation of count Pavel Morzin) was the hospital transformed in the mixed institution, when the town's council still administered the hospital, but the Morzin family as the owner of the Vrchlabí manor arbitrarily interfered there.

In the second part of the article, we concentrate on the financial management of the hospital. The revenues came from their own property (above all the fields, which were rented, and livestock) and the form the foundations. In accounts there is few information concerning the daily life of the hospital residents (there were 12 residents in the hospital in 17 – 18th century). On the other hand, the accounts illustrate how the originally social institution was transformed in the mixed financial and social one. From the end of 17th century, the hospital property increased, while the revenues highly exceeded the expenses. In that situation the Vrchlabí citizens, but mainly the Morzin family began to use the hospital cash as a source of credit. The debt of count Morzin reached very high sum of 1.400 florins in 1737. If it was paid back in future, we cannot say.

(Translated by author)

Hus, Žižka a Komenský v maľbách Cyrila Kutlíka a podiel vydavateľov z Podkrkonošia

Iva Paštrnáková

Od uverejnenia prvej štúdie o krkonošskom rodákovi maliarovi Cyrilovi Kutlíkovi v zborníku *Z Českého ráje a Podkrkonoší*[1] sa podarilo odkryť mnoho zaujímavostí z jeho činorodého života. Bádanie, uskutočnené v Bratislave, Prahe, Martine a v Srbsku (Belehrad, Nový Sad, Smederevo), prinieslo výsledky, ktoré by obstáli aj v dobrej detektívke. Našli sa obrazy, realizované v dvoch vrstvách – spodné maľby boli prehliadnuté infračervenou kamerou a zdokumentované. Vďaka tomu som odhalila súvislosť medzi portrétom neznámej dievčiny (Národné múzeum v Belehrade) a Kutlíkovým autoportrétom (súkromný majetok na Slovensku) – kde je pod autoportrétom namaľovaná ženská hlava a na identickom ženskom pendante je v podmaľbe zas mužská tvár... Na základe komparácie malieb som skorigovala niektoré ikonografické popisy a pripísala bližšie neurčené témy. Nafotografovala som nezdokumentované Kutlíkové diela, pričom nie je vylúčené, že sa v budúcnosti objavia aj ďalšie. V rámci dizertačnej práce[2] som v katalógu zosumarizovala všetky dostupné údaje o vyše osemdesiatich Kutlíkových portrétoch a figurálnych kompozíciách. Tam je, zatiaľ najobšírnejšie, spracovaná aj história, poslanie a zachované dokumenty Kutlíkovej *Srbskej kresliarskej a maliarskej školy.* V Múzeu mesta Belehradu som identifikovala Kutlíkovu svadobnú fotografiu a u súkromného zberateľa našla pohľadnicu, ktorá dokladá účasť Kutlíka v ojedinelom belehradskom vydavateľskom projekte. Kutlíkova aktivita pri tvorbe návrhov na pohľadnice je známa aj zo Slovenska.[3] Avšak pražské vydanie pohľadníc, súvisiace s celým tematickým okruhom – ktorým v Kutlíkovej tvorbe boli osobnosti evanjelických vzdelancov – sa doteraz nedočkalo primeranej pozornosti. Keď sa pozrieme na problematiku bližšie, zistíme, že podiel vydavateľov z Podkrkonošia nebol, pri realizáciách mladého maliara, vôbec zanedbateľný. Aktuálny príspevok poskytne teda aj podrobnosti k mapovaniu tunajších vydavateľských aktivít.

Cyril Kutlík: Autoportrét II. 1895 – 1896. Súkromný majetok, Ostrava. (Foto autorka.)

Charakteristika Kutlíkovej tvorby

Napriek krátkemu tvorivému obdobiu, prerušenému predčasnou smrťou, upúta nás dielo Cyrila Kutlíka (29. 3. 1869 Křížlice – 4. 4. 1900 Belehrad) svojou rozmanitosťou. Po formálnej stránke vychádza v prvom rade z realizmu, ale obsahovo čerpá ešte aj z poučenia romantizmom. V záverečnej tvorbe si maliar, pod vplyvom plenérizmu a impresionizmu, osvojil uvoľnenejší rukopis, viac razy uplatnil secesnú dekoráciu a tiež symbolistické chápanie sa odrazilo vo viacerých jeho dielach. V kontexte slovenského maliarstva charakterizuje Kutlíka záujem o portrét a sociálne témy. S tvorbou českých umelcov staršej *generácie Národného divadla* korešponduje Kutlíkova žánrová tematika a historická maľba. Náboženské námety a maľby oltárnych obrazov boli reflexiou duchovného postoja, formovaného jeho rodinným prostredím. Krajinky a zátišia spadajú do Kutlíkovej voľnej tvorby, pričom portréty a ilustrácie tvoril na objednávku. Nezanedbateľné sú aj Kutlíkove spoločenské aktivity – najmä založenie *Srbskej kresliarskej a maliarskej školy* (v roku 1895 v Belehrade), ktorá sa stala základným kameňom srbského umeleckého vzdelávania.

Pohľadnice

Ako ilustrátor sa Cyril Kutlík zapísal ešte počas pražských štúdií realizáciou pre židovskú komunitu, keď v roku 1888 vyšla *Pessach Hagada*[4] s jeho výjavmi zo Starého Zákona. Maľby pre ikonostas pravoslávneho kostola v Srbsku vytvoril pravdepodobne na konci života.[5] V najväčšej miere využili však Kutlíkovo ilustračné umenie vydavatelia evanjelických tlačí v deväťdesiatych rokoch 19. storočia. Zásluhu na tom istotne mal aj maliarov otec Bohdan Kutlík,[6] ktorý v rokoch 1864 – 1895 pôsobil ako evanjelický a. v. farár v Kŕížliciach. Nevieme, cez koho sa Cyril Kutlík dostal k zákazke na svoje pravdepodobne prvé ilustrácie s evanjelickou tematikou. Záležitosť, zahalenú rúškom tajomna, odkrývajú len zachované exempláre pohľadníc. Nejde pritom o reprodukcie umeleckých diel na pohľadniciach, ale priamo o pohľadnicové návrhy, kde sú spojivom husitská tematika a rovnaký vydavateľ. Nie je zatiaľ známe, či Václav Havlíček v Prahe vydal Kutlíkove pohľadnice ako súčasť početnejšej série, alebo ako skromný súbor. Ide však o reprezentatívne plnofarebné tlače litografickou technikou. Istotu nemáme ani v roku vydania, pričom môžme len usudzovať, že pohľadnice vznikli pri príležitosti okrúhleho výročia historickej udalosti, keďže na jednu z nich – upálenie Jana Husa – sa tu priamo odkazuje. Pohľadnica nazvaná *Vítěz nepřemožený a nepřemožitelný!* mala, podľa charakteru spracovania, pravdepodobne akvarelovú predlohu. V ľavej polovici formátu je zobrazená dohorievajúca hranica. Za hranicou sa nachádza výrazná žiara v tvare slnečných lúčov a pred kolom pri hranici je červený kalich v bielom kruhu. Nad kalichom je text ozdobným písmom: *LP 1415.* Na bielom podklade, v pravej časti, je zdobený názov pohľadnice. Dopĺňa ho citát: *Vám jest to z milosti dáno pro Krista, abyste netoliko v něho věřili,*

Cyril Kutlík: Vítěz nepřemožený a nepřemožitelný! 80-te roky 19. st. Pohľadnica. AVU SNG, Bratislava. (Foto autorka.)

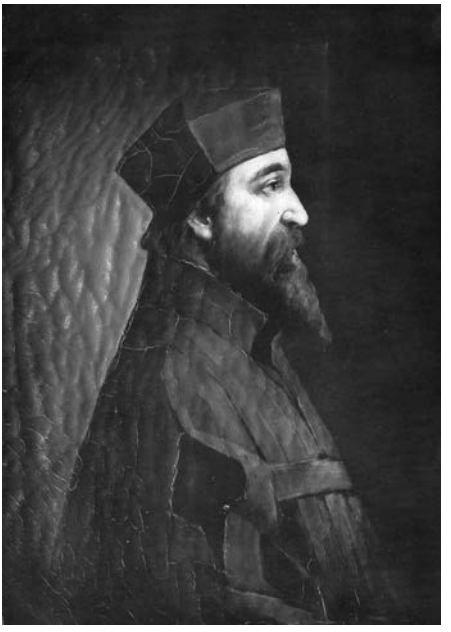
ale také pro něj i trpěli. Filip. 1.29. Táto pohľadnica sa zachovala v dvoch kusoch. Podľa tzv. *dlhej adresy* na rube (používanej na pohľadniciach do roku 1905) identifikujeme skoršie vydanie.[7] Exemplár má zreteľnú bodkovanú štruktúru, charakteristickú pre litografiu. Táto štruktúra mladšej kartičke chýba. Na nej je názov tiež realizovaný ozdobným písmom, avšak pre citát je použitý menší a bezpätkový font. Najväčším rozdielom je *krátka adresa* na rubnej strane. Ako vydavateľ je tu uvedená vdova po Václavovi Havlíčkovi a tiež poštová pečiatka z roku 1924 prezrádza, že tlač vznikla s určitosťou neskoršie.[8]

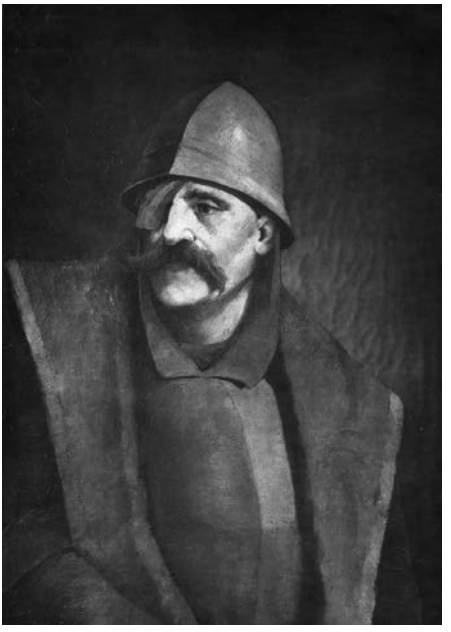
Predlohou pre motív *Pálení knih na dvoře arcibiskupském v Praze* bola asi tiež akvarelová maľba. Ústredným motívom kompozície je vatra, do ktorej padá veniec a tiež knihy, letiace vzduchom od schodiska na ľavej strane, kde je aj kamenný portál s arcibiskupskými insígniami. Na knihách, ležiacich vpravo na dlažbe, vidno kalich a čítame tam názov *Bible Svatá.* Vpravo hore je zdobený názov pohľadnice a citát: *Protivenství trpíme, ale nebýváme opuštěni; bývame opovrženi, ale nehyneme. II. Kor. 4.9.* Pohľadnica má bodkovanú farebnú štruktúru a vznikla asi zároveň s pohľadnicou s motívom dohárajúcej hranice. Na lícnej strane sú uvedené aj údaje o tlačiarovi a vydavateľovi. Meno autora predlohy však chýba.[9]

Ak by sme chceli hodnotiť formálne spracovanie predlôh, vychádzať môžme len z pohľadníc, čo úsudok podstatne skreslí. Na malom formáte sa kresbičky javia trochu strnulo, takže by som ich vznik zaradila do úplných počiatkov Kutlíkovej tvorby – možno do prvého roku štúdia na pražskej Akadémii výtvarných umení: 1885/1886. Sú to však len dohady.

Cyril Kutlík: Pálení knih na dvoře arcibiskupském v Praze. 80-te roky 19. st. Pohľadnica. AVU SNG, Bratislava. (Foto autorka.)

Cyril Kutlík: Jan Hus. 1890. Majiteľ neznámy. (Foto archív autorky.)

Cyril Kutlík: Jan Žižka. 1890. Majiteľ neznámy. (Foto archív autorky.)

Historické portréty

Najzaujímavejším projektom, pri publikovaní Kutlíkovej tvorby, je vydanie samostatných reprodukcií historických portrétov. Prvý bádateľ maliarovho diela, jeho synovec Boris Bálent (1912 – 1994), sa o existencii tlačí dozvedel asi náhodne od semilského učiteľa a archivára Rudolfa Hlavu (1911 – 1988): *Dnes jsem ze tří MNV svážel archiválie z doby před 1945. Při tom jsem zahlédl portréty M. Jana Husa a Jana Žižky s textem: Světlotisk dle obrazu Cyrilla Kutlíka. Vydavatel a nakladatel F. Vonka v Turnově. Znáš je? Jsou sice poškozené, visely asi řadu let zasklené, ale přece zajímavé.“* [10] Predpokladám, že svetlotlače mali reprezentatívny formát – snáď A3.

Ako sa dozvedáme z Kutlíkovho denníka, pôvodne plánoval vydať tlače sám:[11] *Roubíček* [pražský obchodník s obrazmi a starožitnosťami] *zase chce nějaké ženské hlavy – ó, jak jsem rád, že tolik objednávek mám – jak jsem rád! – Kéž bych vše šťastně dohotovil! Bůh dejž, aby vše šťastně dopadlo. Podobizny Husa a Žižky vydám sám.*

Obrátil sa na firmu *J. Sluka Turnov. Chromolitogr. ústav, knih- a kamenotiskárna*, kde komunikoval s následníkom Františkom Vonkom. Tlačiar Kutlíka informoval o priebehu prác: [12] *[...] Po obdržení obrazu nechal jsem jej fotografovati k tomu cíli, aby se mohl*

provésti světlotiskem. Upozornil na zdržanie zo strany fotografa, ako aj na ďalšie skutočnosti: *Jelikož ale sám jej světlotiskem provésti nemohu, poptávám se několika firem, jež se světlotiskem zabývají, o provedení. Záleží mi na tom, aby obrazy byly nejen pěkně provedeny, ale aby cena mohla býti poměrně levná a tedy i přístupnější*. Od Vonku sa dozvedáme tiež, ktorý z obrazov bol vytvorený skorej: *Bylo by však výhodné, kdyby tisk obou obrazů (Husa i Žižky) mohl se najednou provésti. Prosil bych tudíž, kdyby potom i obraz Husa zároveň připraven byl.*

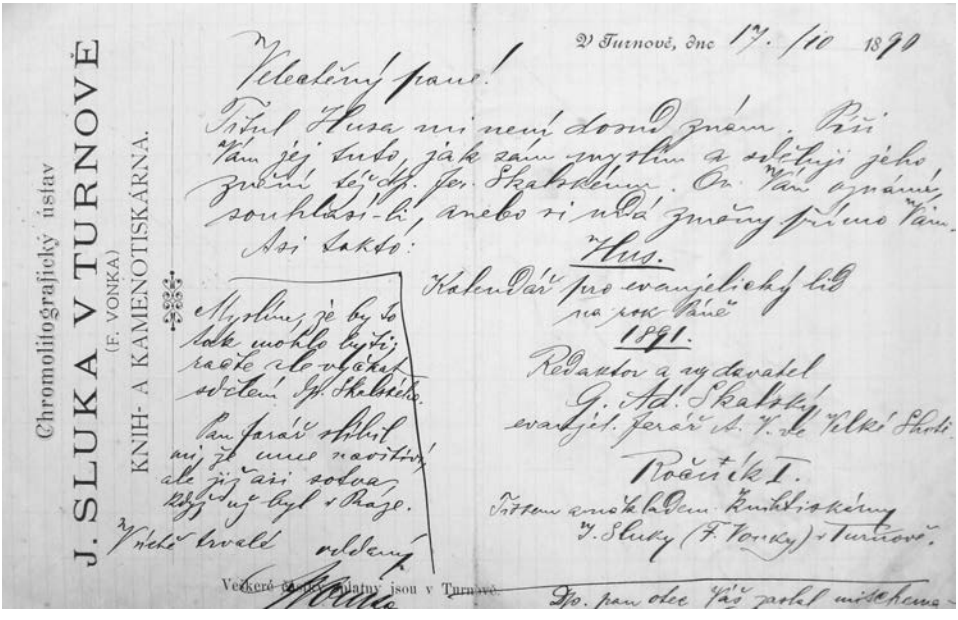
O turnovskej firme ako vydavateľovi Kutlíkových historických portrétov čítame aj v *Evanjelickom Cirkevníku*:[13] *[...] Akad. malíř Cyrill Kutlík z Křížlic dohotovil právě obrazy Mistra Jana Husa a Jana Žižky z Kalichu. Jsou to umělecká díla velezdařilá, svědčící o svědomitém studiu a jevící vniknutí do obou těchto velikánů, jaké jest jenom evanjelickému umělci možné. Firma Jana Sluky v Turnově vydá oba tyto obrazy světlotiskem. Originály jsou majetkem p. Jindřicha Bartáka v Humpolci*. Možno aj vďaka uvedeným údajom sa v 20. storočí podarilo Borisovi Bálentovi nájsť originály malieb a svetlotlače, ktoré nechal fotograficky zdokumentovať. Podnikateľ so súknom Jindřich Barták z Humpolca s určitosťou vlastnil od Cyrila Kutlíka kolekciu štyroch rodinných portrétov. Podobizeň *Justíny Bartákovej, rod. Joklovej* je od roku 1979 v majetku Slovenskej národnej galérie a tri obrazy sa v posledných rokoch mali vrátiť k potomkom Bartákovcov do Čiech. Ešte v roku 1966 Borisa Bálenta informoval Antonín Frinta:[14] *Snad jsem Vám ještě nesdělil, že jeho portréty Husa a Žižky byly získány z Humpolce do muzea v Husově domě.* Zamestnankyňa Ústredného archívu Českobratskej cirkvi evanjelickej v Prahe Vendulka Zejfartová mi napísala:[15] *[...] věnovali jsme Vaší záležitosti velkou péči, přesto pro Vás zatím nemáme příznivou odpověď. Prošli jsme fyzicky všechny obrazy v našem depozitáři, ale žádné dílo Cyrila Kutlíka jsme nenašli. V Inventáři Muzea Husova domu v Praze, sepsaném v r. 1940 A. Frintou, 1. správcem tohoto muzea, je uveden záznam o obou obrazech z r. 1963, pod inventárním č. 359 a 360, v tomto znění: M. J. Hus (olejové poprsí v rámu hnědém s okraji pozlacenými, Cyril Kutlík (1890?), koupí od [xxx] z Humpolce [popis je u obou obrazů stejný])*.

Záujem o historickú maľbu mohol u Kutlíka podnietiť už profesor *všeobecnej školy* Akadémie výtvarných umení František Sequens (1836 – 1896), ktorý viedol aj špeciálku náboženskej a historickej maľby. Výraznejší vplyv na formovanie Kutlíkovej tvorby mal však, s veľkou pravdepodobnosťou, symbolista Maximilián Pirner (1854 – 1924). Svoj záujem Kutlík nakoniec doložil štúdiom v špeciálke historického maliarstva Augusta Eisenmengera na Akadémii výtvarných umení vo Viedni (1892/1893), ako aj realizáciou množstva historických kompozícií. Inšpiráciou k vytvoreniu podobizní významných osobností bola pravdepodobne publikácia *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě* od Františka Palackého (1798 – 1876), ktorú Kutlík čítal počas pražského štúdia. Rok po dohotovení historických portrétov sa na husitskú tematiku zameral aj v záverečnej práci na Akadémii výtvarných umení v Prahe. O kompozícii *Posledné okamihy Husovej slobody*, ktorá bola dlho vo Vysokom nad Jizerou a v roku 2001 som ju našla v Českej sporiteľni v Turnove, som písala viac v zborníku *Z Českého ráje a Podkrkonoší, s*v. 15.[16]

K maľbám môžem dodať, že reprezentatívny portrét *Jana Žižku* pôsobí vyvážene a monumentálne, zatiaľ čo profil *Jana Husa* predstavuje model zahĺbený dovnútra – v intenciách zobrazenia náboženského mysliteľa a duchovného.

Kalendáre

Aj keď Kutlíkove historické podobizne dnes poznáme iba z Bálentových čiernobielych fotografií, predstavu o farebnosti olejomaľby Jana Husa si môžme urobiť na základe zjednodušeného variantu portrétu. Ten je zakomponovaný na obálke *kalendára Hus* a doposiaľ bola súvislosť s portrétom prehliadnutá. Na obálke je hlava Jana Husa tiež z profilu, avšak umiestnená je v kruhovom medailóne. Predlohou obálky kalendára bol pravdepodobne akvarel. Farebnosť je nasledovná: vlasy a brada sú hnedé, čiapka je čierna a odev sivočierny. Namaľovaný je tu stojatý golier, avšak prestrihávaný rukáv z olejomaľby chýba. Detaily tváre sú podané menej podrobne a brada je šikmejšia. Kompozíciu dopĺňa hrubá kniha – zjavne Biblia Svätá – opretá o hruď teológa. Pozadie je vypracované v sivej a čiernej farbe s osvetlením sprava. Kruhový medailón s profilom je doplnený o maľbu prízemného domu, naspodku v popredí, a horiacej hranice so siluetou mesta Kostnice v pozadí hore. Celý výjav na obálke lemuje, z dvoch strán, rastlinný motív v podobe viniča.

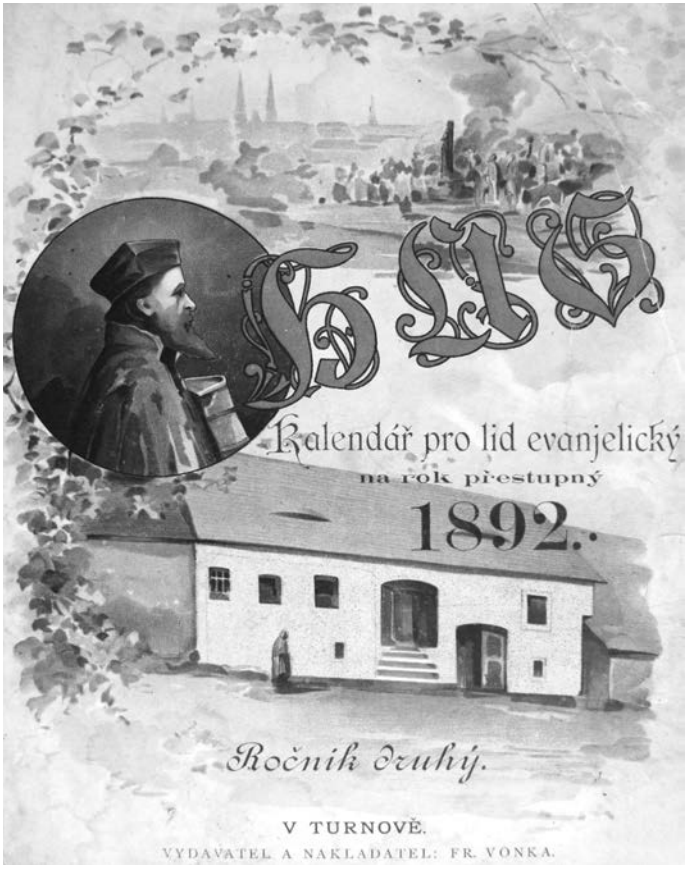

List Františka Vonku Cyrilovi Kutlíkovi zo 17. 10. 1890. AVU SNG, Bratislava. (Foto autorka.)

Hus, Kalendář pro lid evanjelický vychádzal od roku 1891. Napriek tomu, že exemplár prvého ročníka sa nepodarilo zatiaľ nájsť vo viacerých knižničných a archívnych fondoch, ďalší list tlačiara Vonku osvetľuje podstatné:[17] *Titul Husa mi není dosud znám. Píši Vám jej tuto, jak sám myslím a sděluji jeho znění též dp. far. Skalskému. On Vám oznámí, souhlasí-li, anebo si udá změny přímo Vám. Hus. Kalendář pro evanjelický lid na rok Páně 1891. Redaktor a vydavatel G. Ad. Skalský evanjel. farář A. V. ve Velké Lhotě. Ročník I. Tiskem a nákladem knihtiskárny J. Sluky (F. Vonky) v Turnově. Myslím, že by to tak mohlo býti, račte ale vyčkat sdělení dp. Skalského*. Pre výtvarnú stránku kalendára oslovil František Vonka Cyrila Kutlíka pravdepodobne preto, že sa s mladíkovou zručnosťou zoznámil pri tlači podobizní Husa a Žižku. A neostalo len pri obálke. Už pre prvý ročník kalendára vytvoril Kutlík aj *Symboly mesiacov*, vychádzajúce zo zvieratníkových znamení (čo je celkom zaujímavá skutočnosť, keďže ľudový kalendár bol predsa len náboženskou tlačou). Vonka píše:[18] *Došly v pořádku obrázky kalendáře i obálky, za něž díky vzdávám. Titul obalový proveden bude v barvách u mne v litografii. Štítky přikládám však tuto zpět a prosím, abyste vše ráčil dle slibu svého u Husníka a Häuslera laskavě zaříditi. Při provádění fotocinkografie prosím, aby byl vzat zřetel zvláštní na toto: 1) Štítky musí míti rozměr 9 a 3 centimetrů ... (Je to ta samá proporce, jako při originálech, kdy je 12/4 cm. Prosím, aby proporce 9/3 přesně dodržena byla, totiž štoček aby byl tak veliký; větší býti nesmí, protože sazba je již tak zřízena. 2) Hotové štočky abych nejdéle do 5 (pěti) dnů měl již v rukou. Jinak byl bych přiveden do velikých nesnází. Snad to bude možno! Přičiněním pp. spisovatelů zdržal se tisk na poslední chvíli, takže budu musit nyní chvátat, abych s tím přišel ještě jakž takž včas. Zbývají na to pouze 4 neděle, a je to práce ohromná v považení, jak namáhavá je sazba kalendáře. Jen aby byly ty štočky pěkně provedeny. Je to na léta. Prosím Vás opětně o lask. zařízení všeho neodkladně dle těchto instrukcí, abych neuvázl. Snad to provedou pěkně. Hus bude míti výpravu vzornou*. Okrem obálky a symbolov mal byť v tomto prvom kalendári *Hus* reprodukovaný aj Kutlíkov akvarel *Kostol v Černilove* (1890).

Ďalší rok figuroval František Vonka nielen ako tlačiar, keďže zastupoval závod s názvom *J. Sluka*, ale tiež ako vydavateľ a nakladateľ kalendára *Hus* – dozvedáme sa z ojedinelo dostupnej obálky.[19] V tomto ročníku kalendára (na rok 1892) sa, okrem Kutlíkovej obálky a symbolov, nachádza aj ilustrácia k príbehu o chlapčekovi a šteniatku *Miloušek a Maloušek*. Text je doplnený len jednou kresbičkou, na rozdiel od Vonkovej požiadavky:[20] *Zasílám Vám pod X páskou 3 tisky* opraveného *Husa. Takto snad přece bude lepší, než v loni na rychlo upravený. Pro Malouška jsem už jeden štoček dostal. Co dělá druhý, a pak ty Opatovické?* (O aké opatovické štočky išlo, žiaľ nevieme.)

Vďaka pomoci Jaroslava Bartáka a zamestnanca knižnice Evanjelickej teologickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe Jana Vrzáčka som sa snažila zistiť, ako dlho bola používaná v kalendári *Hus* Kutlíkova obálka a jeho symboly mesiacov. Keďže vo viazaných ročníkoch obálky chýbajú, prvá otázka je nezodpovedaná. Zvieratníkové symboly mesiacov boli ešte v kalendári na rok 1897, tlačenom *Knihtiskárnou A. Mareše (J. Hofrychtr) v Roudnici*. V roku 1898 tlačil kalendár znova František Vonka, ale už bez symbolov. Nahradené boli ornamentom a dedukujem, že sa tak stalo preto, že sa Vonkovi nevrátili štočky. Keďže sa nemenil vydavateľ, ktorým bola od 3. roč-

Cyril Kutlík: Obálka kalendára Hus. 1890. Kalendár. AVU SNG, Bratislava. (Foto autorka.)

níka *Evanjelická matice a. v.*,[21] nemal Vonka asi vážnejší dôvod nepoužiť štočky symbolov mesiacov, ktoré nechával prostredníctvom Kutlíka sám zhotoviť.

Prehliadnutie dostupných ročníkov kalendára odhalilo ešte reprodukovanie niekoľkých Kutlíkových prác. Kalendár *Hus* na rok 1893 tlačil František Vonka (už pod vlastným firemným menom na Smíchove) a okrem symbolov mesiacov tu nachádzame reklamu, ktorou Vonka ponúkal aj *Obrazy: M. Jan Hus a Jan Žižka po 50 kr.* a evanjelický spis *Kytice Komenského*, ktorý zmienim ďalej. V kalendári *Hus* na rok 1896 (tlačenom A. Marešom), popri symboloch mesiacov, nachádzame aj Kutlíkovu maľbičku *Nová škola v Křížliciach* (1893), ktorú vytvoril na žiadosť otca pôvodne do *Evanjelického Cirkevníka*.[22] Maľba školy ilustruje v kalendári *Hus 1896* článok *Obrázek z dějin evanj. a. v. církve v Křížlicích*, ktorý je doplnený ešte štyrmi kresbami: sta-

rej fary, tolerančnej modlitebne, kostola a novej fary v Kŕížliciach. Tieto obrázky pôvodne vyšli v roku 1881 k spisu *Zrcadlo Křížlické neb Dějiny cirkve ev. ausb. vyznání v Křížlicích*[23] a Jaroslav Barták uvažoval, či ich autorom nemohol byť farár Bohdan Kutlík. A možno aj dvanásťročný Cyril Kutlík, môžeme dodať na základe mierne strnulého, avšak kresliarsky zvládnutého charakteru. Istotu o autorstve Cyrila Kutlíka máme pri kresbičkách *Evanjelická fara* a *Evanjelický kostol v Libštáte* (obe ešte z roku 1887), uverejnených pri článku *Evanjelická církev a. v. v Libštáte* v kalendári *Hus 1900*.[24]

Od kalendára *Hus*, tlačeného neskôr aj v Chotěboři a Kutnej Hore, sa vráťme k husovskej tematike v Kutlíkovom diele. Významnej osobnosti českej histórie sa maliar venoval aj neskoršie. Na prvej výstave Kutlíka a žiakov jeho školy, vo februári 1896 v Belehrade, bola prezentovaná maľba s názvom *Jan Hus hlása svoje učenie na dvore kráľa Venceslava a kráľovnej Sofie*, ktorej podobu však nepoznáme. Národné múzeum v Belehrade vlastní Kutlíkovu olejovú skicu *Jan Hus vo väzení* (okolo 1898), pôvodne z majetku jeho žiaka, známeho srbského maliara Borivoja Stevanovića (1878 – 1976).

Komenský

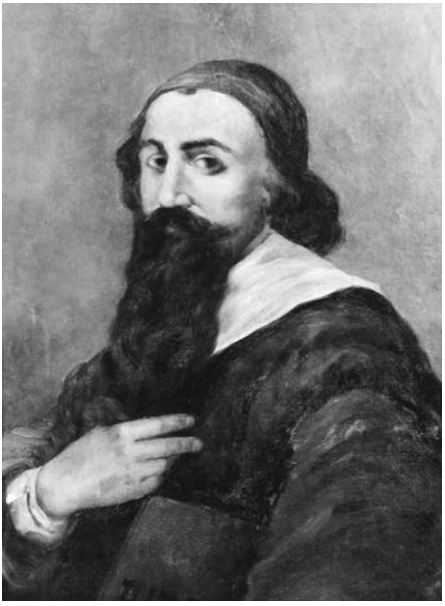
Korešpondencia Františka Vonku svedčí aj o ďalšom spoločnom projekte:[25] *Žádané obrazy a kalendář jsem již zaslal. Co račte soudit o obrazech a jejich provedení?* [Na mysli má pravdepodobne svetlotlače Husa a Žižku.] [...]*Kalendář se souhlasně všude líbí. Uvidím brzy Komenského?*

Motív *Jan Amos Komenský – Poď sem, synu, uč sa byť múdrym!* (1890) spracoval Kutlík ako dvojfigurálny portrét. Zatiaľ čo zástupný model Komenského nie je známy, vieme, že v postave žiaka nad glóbusom zachytil Kutlík podobizeň svojho mladšieho brata Pavla.[26] Podľa záznamov Borisa Bálenta František Vonka pravdepodobne odkúpil originál tejto Kutlíkovej olejomaľby aj s autorskými právami. V Turnove ju Vonka vydal v podobe separátnej tlače na archu mäkkého papiera formátu 35 x 24,7 cm, ktorá je dostupná v jednom exemplári (tlač: Pavlíček). Sprievodný text znie: *Pojď sem synu, uč se moudrým býti!* Zachovala sa aj tlač, na hrubšom papieri formátu 24,5 x 16,1 cm s jemným ornamentom a textom: *Poď sem, synu, uč sa byť múdrym!* Slovenský variant tlačili *Klimeš a Pivko v Liptovskom Svätom Mikuláši* a rozširoval ho pravdepodobne spolok Tranoscius. Na oboch tlačiach je obrázok formátu 20,1 x 14,1 cm, ide teda zjavne o rovnaký štoček, vyrobený opäť firmou *Husník a Häusler,* ako sa dozvedáme zo značky vpravo dole. Dvojportrét Komenského so žiakom bol vraj reprodukovaný tiež v *Tranovského evanjelickom kalendári 1906/7*.[27]

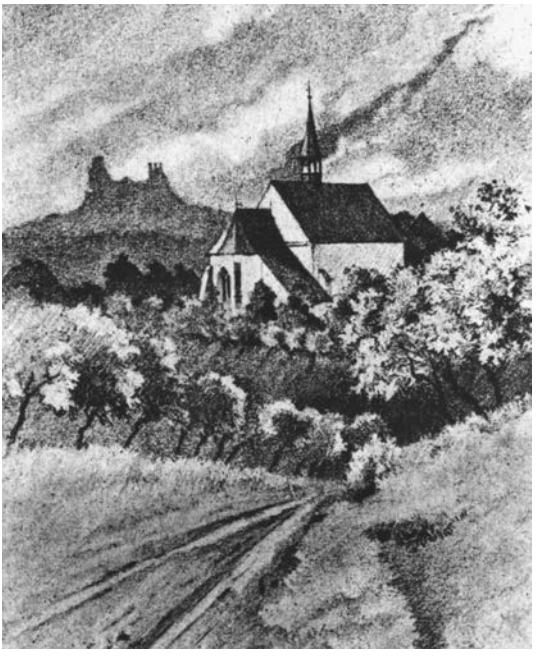
Kutlíkovu podobizeň Komenského so žiakom plánoval František Vonka, spolu s druhou ilustráciou, zaradiť aj do vydania ďalšej tlače. Píše o tom:[28] *Byl jsem 9. února v Praze u Husníka a Häuslera v záležitosti obrázků pro Kytici Komenského. Budou 3: Váš Komenský, Nivnice a Rodný dům Komenského v Nivnici. Poslední dva jsou fotografie. Rodný dům je dobrý, Nivnici však není možno dle vyjádření p. Häuslera převést na zinek; radil mi tedy, aby se udělala tušová kresba, a při tom jsem vzpomenul na Vás. [...] Utíkám se tedy k Vám s touto bolestí mou a prosím Vás za laskavé nakreslení přiložené fotografie. Format cli-*

ché bude 9/13 ctm na ležato, tedy o něco menší než fotografie. Račte v téže proporci kresbu upraviti. Chci však spisek již v prvních dnech března rozesílati, tedy je pouze 14 dní na vše. Z téže příčiny prosím o laskavé provedení toho. Husník bude [...] dnů k vyrobení štočků potřebovati [a tisk?] *také vyžaduje času. ... Kresbu i s fotografií račte mi zaslati sem do Turnova, já pak zašlu vše najednou do Prahy k reprodukci.* Zachovaný exemplár malej brožovanej publikácie *Kytice Komenského*[29] dosvedčuje, že požiadavku Kutlík vyplnil podľa želania vydavateľa. Okrem titulného portrétu Komenského so žiakom, je teda v knižočke reprodukovaná aj jeho kresba *Nivnice na Moravě* (1892).

K téme Komenského sa Kutlík, vo svojej tvorbe, zakrátko vrátil. Reprezentatívna olejomaľba *Jan Amos Komenský* (1892) bola však reprodukovaná až o päťdesiat rokov neskôr v *Kalendáři českobratskom evangelickom.*[30] Sprievodný text k reprodukcii znie: *J. A. Komenský. Originál této olejomalby Cyrila Kutlíka, syna někdejšího faráře v Krkonoších, pochází z jubilejního roku 1892 a visí v muzeu Husova domu v Praze.* Autorom anotácie bol najpravdepodobnejšie vtedajší správca múzea Antonín Frinta.[31] Bálent zaznačil aj pôvod diela:[32] *Muzeum Husova domu (české reformace) (z Křížlic) od p. far. Nechanický – Pozděchov.* Dokumentačná čiernobiela fotografia[33] svedčí, že Boris Bálent sa dopracoval až k originálu diela. Do denníka (24. 10. 1945) si poznačil: *[...] v Husovom dome mi prof. Frinta [...] ukázal jeho olejomaľbu J. A. Komenský…* Vendulka Zejfartová preverila, že v archívnych fondoch z bývalého Múzea Husovho domu (dnes Ústredný

Cyril Kutlík: Jan Amos Komenský. 1892. Majiteľ neznámy. (Foto archív autorky.)

Cyril Kutlík: Týnsky chrám. 1889. Majiteľ neznámy. (Foto knižnej reprodukcie, archív autorky.)

archív Českobratskej cirkvi evanjelickej v Prahe) sa Kutlíkova maľba v súčasnosti, žiaľ, nenachádza (november 2007).

Ku kompozičnému spracovaniu reprezentatívneho portrétu Komenského sa zachovala zaujímavá poznámka Borisa Bálenta:[34] *Detail ruky – nápadná shoda Kupeckého: Zinzendorf.*[35] Konkrétnu predlohu od slovenského barokového maliara Jána Kupeckého (1667 – 1740), ktorou sa mohol Kutlík inšpirovať, som nenašla. Vizuálne najpríbuznejším portrétom Zinzendorfa je rytina z majetku Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus, Mannheim, pričom ale na internete nie je uvedené meno tvorcu. Za zmienku stojí, že práve táto rytina bola používaná už pred sto rokmi.[36] Portrét Zinzendorfa na rytine je, v porovnaní s Kutlíkovým Komenským, natočený zrkadlovo, avšak gesto ruky je podobné.

Krajinárske motívy

Okrem portrétov evanjelických osobností, sa pre celistvejší prehľad o reprodukovaní Kutlíkových prác vydavateľmi z Podkrkonošia, musíme zamerať ešte na krajinárske motívy. Ich hlavným propagátorom sa stal Václav Kudrnáč z Turnova. Ide o ilustrácie z rokov 1889 – 1890 *Lipa Tatobitská, Zvonica v Rovensku pod Troskami, Týn-*

sky chrám, *Pohľad na Rovensko pod Troskami* a pôvodná *Radnica v Rovensku pod Troskami*, ktoré dnes poznáme len z reprodukcií. Päť kresbičiek Kutlík pravdepodobne vytvoril pre publikáciu Petra Matouška *Paměti města Rovenska*[37] a za upozornenie na reprodukcie vďačím Jaroslavovi Bartákovi. Boris Bálent evidoval, že tieto obrázky vyšli v brožúrke Josefa Šimáka *Průvodce Českým rájem. Jedno sto padesát výletů (Pojizeří, Podkrkonoší a Poještědí).*[38] *Průvodce* sa dočkal niekoľkých vydaní, pričom jedno datovanie uvádza Bálent:[39] (*Podľa inzerátu B. Patočku na s. (2) obálky po r. 1903.)* Dr. Vlasta Volfová upresnila:[40] *Vážený pane doktore, sdělujeme Vám, že naše knihovna má 3 exempláře Průvodce Českým rájem od Josefa V. Šimáka. 2 z nich odpovídají Vašemu popisu, jedná se o totožná vydání* [s nepodstatným rozdielom v počte reklám, ako uvádza ďalej], *podle Nosovského z r. 1903. [...] Při bližším prohlédnutí jsme zjistili, že v obou je jen 30 ilustrací, i když na titulním listu je uvedeno: (40 vyobrazení.). [...] Jen pro informaci dodáváme ještě údaje o třetím exempláři. Je to podle Nosovského vydání z r. 1906. Na rozdíl od předchozího tištěného u J. Jiránka v Turnově vyšlo toto přepracované vydání nákladem místního komitétu pro univerzitní kursy v Turnově, tiskem Dr. Ed. Grégra a syna v Praze, má pouze 14 fotografií, navíc však volnou barevnou mapku hejtmanství Turnovského (v našem exempláři přilepenou na zadní obálce)*. Obdobne datuje vydanie Šimákovho sprievodcu aj Bohdan Zilynskyj:[41] *Průvodce Českým rájem sestavil a vydal na počátku 20. století Josef Vítězslav Šimák – turnovský rodák a čelný reprezentant české historické vlastivědy. O Českém ráji však Šimák hovořil také ve své dnes zapomenuté básnické tvorbě.*

Sprievodcovia po Českom raji sa na prelome 19. a 20. storočia tešili zjavne obľube. Svedčí o tom počet vydaných titulov. Nemala som možnosť overiť, či sa pätica Kutlíkových krajiniek z okolia Rovenska nedostala aj do publikácie Jana Šimona, vydanej Václavom Kudrnáčom, pod názvom *Malý průvodce Českým rájem a jeho okolím.*[42] Prezrieť treba aj titul *Průvodce Českým rájem*[43] v Šimonovom vydaní z roku 1897.

Za trendom vydávania turistických sprievodcov nezaostal ani, mnoho razy spomenutý, vydavateľ František Vonka. Preto sa hneď natíska úvaha, či Kutlík nemohol vytvoriť ilustrácie napr. aj do *Průvodce Českým rájem. Díl druhý: Turnov, Malá Skála, Sychrov a Kozákov s okolím.*[44] Zilynskyj túto publikáciu tiež spomína:[45] *K dalšímu prosazení názvu přispělo po čase vydání druhého dílu Prýlovy brožury (objevila se i v německé variantě)... Nová lokalizace Českého ráje už nemohla být těmito pozdními ohlasy starší tradice zpochybněna. Vnímat a respektovat ji začali také historikové.* Zilynskyj uvádza aj datovanie Prýlovho prvého dielu *Průvodce Českým rájem:*[46] *Koncem června 1887 – v době, kdy ještě Durychův spis nebyl dotištěn – se na Turnovsko vypravila s pražskými sokoly i skupina amerických Čechů, kteří navštívili starou vlast. Právě pro tyto exotické hosty vydal rozsahově nevelkou, ve srovnání s Durychovou knihou jistě levnější brožuru s názvem Průvodce Českým rájem učitel Josef Zdeněk Prýl.* O tlačiarovi brožúrky a ilustráciách v nej sme sa od Zilynského viac nedozvedeli. Môžeme zatiaľ len špekulovať, či tu nemohli byť tiež – vzhľadom na rok vydania – jedny z prvých Kutlíkových ilustrácií. (Pri angažovaní niektorého z podkrkonošských vydavateľov to teoreticky mohlo byť reálne, keď si spomenieme na Kutlíkove kresby z roku 1887 *Evanjelická fara* a *Evanjelický kostol v Libštáte*, reprodukované ešte aj o desaťročie neskôr.)

Hold umelcovi, hold vydavateľom

Od úvah sa vráťme k tomu, čo je doložené v knižničných a archívnych fondoch. Ak by sme chceli rekapitulovať, tak opakované vydanie originálnych pohľadnicových návrhov, troch rozmernejších separátnych tlačí historických osobností, ilustrovanie ľudových kalendárov viacerými kresbičkami, spolu s obálkou, ako aj viacnásobné publikovanie variantov Komenského portrétu a krajinárskych motívov, nie je na začínajúceho umelca vôbec málo. Treba si uvedomiť, že všetky spomenuté realizácie stihol Cyril Kutlík vytvoriť do roku 1895 – pred presunom do Srbska – kam odišiel len dvadsaťšesťročný. Kutlíkovo tvorivé obdobie i celý jeho osud nabrali zrýchlené obrátky. Asi cítil, že to tak musí byť, keďže od doby pražských štúdií bojoval s chorobou, na ktorú umreli jeho súrodenci. Aj napriek liečeniu v juhotirolskom Arco-Varignane (1893 – 1895) Cyril Kutlík tuberkulóze nakoniec podľahol. Pochovaný je v Belehrade na Novom cintoríne.

Veľký podiel na zverejnení Kutlíkovho diela (a vo viacerých prípadoch aj na zachovaní vizuálnej podoby dnes nedostupných prác) mal turnovský vydavateľ František Vonka. Jeho úprimné slová, zaznamenané v korešpondencii Kutlíkovi, vypovedajú o tom, že mladíkovi *fandil* a dôveroval mu ako výtvarnému profesionálovi. Pre Cyrila Kutlíka, i keď sa o tom nezmienil, to mohlo znamenať veľa – pri prísnom postoji jeho vlastného otca, ktorý ho síce podporoval, ale k jeho ambíciám bol pomerne kritický. Preto tento príspevok k mapovaniu Kutlíkovho diela a vydávaniu podkrkonošských tlačí je mojím holdom nielen umelcovi, ale najmä Františkovi Vonkovi, tiež Václavovi Kudrnáčovi a ďalším, ktorí poskytli Kutlíkovi množstvo príležitostí na umelecké realizovanie sa.

Poznámky

1 PAŠTRNÁKOVÁ, Iva: *Zakladateľ srbskej maliarskej školy Cyril Kutlík.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Vlastivědný sborník. Sv. 15. Semily 2002, s. 87-119.

2 PAŠTRNÁKOVÁ, Iva: *Obraz človeka v kresbe a maľbe slovenských umelcov XIX. storočia. Portrét v tvorbe maliara a výtvarného pedagóga Cyrila Kutlíka.* Doktorská dizertačná práca. Bratislava 2008. 197 s. + 16 príloh.

3 Pozri: ILEČKOVÁ, Silvia: *Z histórie umeleckých pohľadníc na Slovensku. Tlačené pohľadnice.* In: Galéria 2003. Ročenka Slovenskej národnej galérie v Bratislave. Bratislava 2004, s. 144-146.
PAŠTRNÁKOVÁ, Iva: *Portrét v tvorbe Cyrila Kutlíka.* In: BOŘUTOVÁ, Dana – BEŇOVÁ, Katarína (ed.): Osobnosti a súvislosti umenia 19. storočia na Slovensku. K problematike výskumu dejín umenia 19. storočia. Bratislava 2007, s. 203-228.

4 PASCHELES, Samuel W. (ed.): *Pessach Hagada.* Prag 1888. Pozri tiež KISCH, Alexander (komentár): *Pessach Hagada.* [Faksimile pôvodného vydania.] Israel 1998; zdroj: www.judithmargolis.com/bright/index-commercial.html 31. 7. 2008)

5 V Kutlíkovej korešpondencii (Archív výtvarného umenia Slovenskej národnej galérie v Bratislave – AVU SNG, inv. č. 650/1996) sa nachádza list z 26. 1. 1899, ktorý je objednávkou obrazov na ikonostas pravoslávneho kostola v Goloboku pri Smederevskej Palanke v Srbsku. Počas návštevy Goloboku (26. 9. 2007) som zdokumentovala 28 olejomalieb, tvoriacich ikonostas. Od miestneho popa

Dalibora Novakovića a autora brožúry o golobockom kostole Dr. Mladjana Cunjaka som sa dozvedela, že maľby naozaj pochádzajú z prelomu 19. a 20. storočia, pričom autor nie je známy. S kurátorkou Múzea v Smedereve Mr. Snežanou Cvetković sme museli skonštatovať, že maľby vytvoril akademicky školený umelec/umelci. Definitívny úsudok o Kutlíkovej participácii na ikonostase bude možné vyniesť až po podrobnej analýze a komparácii s inými dielami, v súlade s názormi srbských umenovedcov.

Projekt pre ďalšiu konfesiu – spolupráca so známym slovenským architektom Michalom Milanom Harmincom (1869-1964) pri výzdobe katolíckeho chrámu v nešpecifikovanej lokalite (Cyril Kutlík v liste rodičom z 8. 10. 1899) však pre Kutlíkovu predčasnú smrť už zjavne nebol realizovaný.

[6] Bohdan Kutlík st. (11. 11. 1838 Stará Pazova – 20. 3. 1925 Dechtáre). Navštevoval gymnázium v Sarvaši a Modre, na štúdiách bohoslovia pokračoval v Prešove, vo Viedni, Rostocku a Mecklenburgu. V roku 1863 ho spolok Božia pokladnica mecklenburgská vyslal do Spálova, kde rímskokatolícki obyvatelia prestúpili do evanjelickej cirkvi. Okrem duchovnej služby tu pôsobil spočiatku aj ako učiteľ. O rok prešiel, ako administrátor, do cirkvi v Křížliciach, kde sa stal ešte v rovnakom roku farárom. V Krížliciach zotrval Bohdan mnoho liet, napriek opakovanému pozvaniu do Kovačice (dve voľby za farára v roku 1880 boli zmarené vrchnosťou, ktorá ho považovala za pansláva) a do Kulpína (miesto po svojom bratovi Félixovi Kutlíkovi I. (1843-1890), ev. a. v. farárovi v Kulpíne neprijal). Počas pôsobenia v Podkrkonoší *[...] zbudoval faru, vystavěl věž, rozezněl zvony, postavil novou jednopatrovou školu, za nepředstavitelně těžkých podmínek založil kazatelskou stanici vo Vysokém, v Jilemnici a v Nymburce,* dočítame sa v práci Luďka Rejchrta *Na horách ležící. Dějiny evangelického tolerančního sboru v Křížlicích* (Praha 1978, s. 119). Od roku 1895 Bohdan na dôchodku hospodáril na Liptove v obci Dechtáre a bol dozorcom evanjelickej a. v. cirkvi vo Veľkej Paludzi (1902-1921). Na opätovné pozvanie do Křížlic (1902) už neodpovedal. S Karlom Eduardom Lányim, neskorším superintendentom a s farárom Kupkom založil a dlhoročne spoluredigoval *Evanjelický cirkevník* a dopisoval do periodík: *Korouhev na Sionu, Cirkevné listy, Slovenské listy, Priateľ školy, Vedomosti*. Ako prvý spísal dejiny vtedy najväčšieho evanjelického zboru: *Zrcadlo Křížlické neb Dějiny cirkve ev. ausb. vyznání v Křížlicích.* (Praha, 1881). Tlačou mu vyšli i kázne. Dokonca aj *organisované včelařství bylo dílem křížlického faráře, který vydatně přispěl k vytvoření prvního včelařského spolku u nás,* uvádza Rejchrt (1978, s. 112).

[7] *Vítěz nepřemožený a nepřemožitelný!* 8,9 x 13,7 cm, pohľadnica, pred 1905, meno autora neznačené, tlačiar (uvedené na líci vľavo dole): *Lithogr. V. Neubert, Smíchov a vpravo dole: Vydavatel: V. Havlíček. Praha-II, Žitná ul. 668. n. 7.* AVU SNG, inv. č. 717/2003.

[8] *Vítěz nepřemožený a nepřemožitelný!* 8,9 x 14,1 cm, pohľadnica, po 1906, meno autora neznačené, na kraji na rubnej strane uvedené: *Nakladatelství Václava Havlíčka vdova. Praha-II, Ječná 20a.* Súkromný majetok v Bratislave.

[9] *Pálení knih na dvoře arcibiskupském v Praze*, 9,2 x 14 cm, pohľadnica, pred 1905, meno autora neznačené, tlačiar (uvedené na líci vľavo dole): *Lithogr. V. Neubert, Smíchov* a vpravo dole: *Vydavatel: V. Havlíček. Praha-II, Žitná ul. 668. n. 7.* AVU SNG, inv. č. 717/2003.

[10] Rudolf Hlava v liste Borisovi Bálentovi, Semily 21. 7. 1958. List bol pôvodne v pozostalosti Dr. Borisa Bálenta v Bratislave, od roku 2005 je uložený v Štátnom okresnom archíve v Semiloch a bol pripojený k pozostalosti Rudolfa Hlavu (zatiaľ bez signatúry). Rudolf Hlava (1911-1988) bol *archivář, muzejník, kronikář, sběratel a učitel v Semilech. Učitelský ústav ve Sv. Janu pod Skalou, učil v Dobřichovicích, Kbelech a Suchdole, ext. studoval na Škole vysokých studií pedagogických v Praze, 1936-1938 působil jako správce školy ve Waterschei v Belgii. Za války učil též ve Vranovém, od 1945 krátce v Železném Brodě a pak na dívčí měšť. škole v Semilech, později chlapecké a jedenáctileté. Učil češtinu, dějepis, zeměpis, občan. nauku a ruštinu. Založil městský i okresní archiv, městské muzeum, od 1946 městským kronikářem.* (Kartotéka osobností regiónu Štátneho okresného archívu v Semiloch. Za poskytnutie citátu ďakujem PhDr. Ivovi Navrátilovi.) Hlava, ako vynikajúci znalec minulosti Českého raja a Podkrkonošia, bol aj *...všeobecně respektovaný sběratel kramářských písní, rukopisných zpěvníků, starých tisků a knižních značek, regionální historik a spoluzakladatel semilského muzea.* (Zdroj:

www.muzeumsemily.cz/files/window_osob.html 11. 6. 2008, 12:11.)

[11] Denník Cyrila Kutlíka od 22. 1. – 14. 2. 1890, záznam z 10. 2. 1890. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

[12] František Vonka v liste Cyrilovi Kutlíkovi, Turnov 5. 6. 1890. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

[13] *Akad. malíř Cyrill Kutlík z Křížlic...* In: Evanjelický Cirkevník, *21,* 1890, č. 6-7, s. 158.

[14] Dr. Antonín Frinta na korešpondenčnom lístku Dr. Borisovi Bálentovi, Praha 13. 9. 1966. AVU SNG, inv. č. 717/2003.

[15] Vendulka Zejfartová v e-maile Ive Paštrnákovej, Praha 8. 8. 2008.

[16] PAŠTRNÁKOVÁ, Iva. cit. d. v pozn. 1. s. 95-96. Tam je uvedená aj podrobná maliarova biografia.

[17] František Vonka v liste Cyrilovi Kutlíkovi, Turnov 17. 10. 1890. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

[18] František Vonka v liste Cyrilovi Kutlíkovi, nedatované, zjavne október – november 1890. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

[19] Dva exempláre obálky kalendára Hus na rok 1892 sú v pozostalosti Cyrila Kutlíka, ktorá dnes tvorí jeho osobný fond, AVU SNG, inv. č. 650/1996.

[20] František Vonka v liste Cyrilovi Kutlíkovi, Turnov 7. 9. 1891. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

[21] Vzdelávací a nakladateľský spolok *Evangelická matice augšpurského vyznání v Rakousku* založili v roku 1892 evanjelický teológ a historik Gustav Adolf Skalský (1857-1926) a evanjelický duchovný Josef Jakub Kučera (1846-1905). (Zdroje: http://cs.wikipedia.org/wiki/Gustav_Adolf_Skalsk%C3%BD 31. 7. 2008 a http://cs.wikipedia.org/wiki/Josef_Jakub_Ku%C4%8Dera 31. 7. 2008.)

[22] Evanjelický cirkevník, *25,* 1894, č. 3, s. 60.

[23] KUTLÍK, Bohdan: *Zrcadlo Křížlické neb Dějiny cirkve ev. ausb. vyznání v Křížlicích.* Praha 1881.
Hus. Kalendář pro evanjelický lid na rok 1896, roč. 4. Evanjelická matice a. v., 1895. Knihtiskárna A. Mareše v Roudnici. S. 140-146 k článku Obrázek z dějin evanj. a. v. církve v Křížlicích tiež uvádza: *Vyňato ze spisku Zrcadlo Křížlické, vydaného r. 1881 B. Kutlíkem, farářem Křížlickým.* Obrázok Novej evanjelickej fary v Křížliciach zo Zrcadla bol použitý aj na listovom papieri křížlického farára.

[24] Hus. Kalendář pro evanjelický lid na rok 1900. Roč. 8. Evanjelická matice a. v., 1899. Tiskem Aloise Tůmy ve Vsetíně. s. 97, 99. Spojnicou s obcou Libštát bol istotne Bohdan Kutlík, ktorý ešte pred osamostatnením sa libštátskeho zboru tam vykonával štvrťročne v období 1863-1868 služby Božie. Vzhľadom na dokumentačnú úlohu kresieb k článku *Evanjelická církev a. v. v Libštáte* asi nebolo dôležité, že ich v kalendári použili až po odchode Kutlíkovcov z Podkrkonošia (v roku 1895 odišiel Cyril do Belehradu a Bohdan s rodinou do Dechtárov na Slovensku). Kutlíkove kresby *Evanjelická fara v Libštáte* a *Evanjelický kostol v Libštáte* nechal vytlačiť, ako svoje PF na rok 1951, maliarov synovec Boris Bálent.

[25] František Vonka v liste Cyrilovi Kutlíkovi, Turnov 16. 12. 1890. AVU SNG, inv. č. 650/1996.

[26] Pavel Kutlík (1874-1893) zomrel na tuberkulózu ako žiak lesníckej školy v Písku. Pochovaný je v jednej z dvoch hrobiek detí Bohdana Kutlíka na cintoríne pri evanjelickom a. v. kostole v Křížliciach.

[27] Tranovského evanjelický kalendár 1906/7. Roč. 14. Liptovský Sv. Mikuláš, tlač. Klimeš a Pivko, s. 37-40-42. (Údaj nepreverený.)

[28] František Vonka v liste Cyrilovi Kutlíkovi, Turnov 14. 2. 1892. AVU SNG, inv. č. 650/1996. (List je čiastočne poškodený.)

[29] Kytice Komenského. K oslavě 300leté ročnice narozenin Jana Amosa Komenského uspořádal E. Musil-Daňkovský. Se třemi obrazovými přílohami. V komissi knihkupectví Kapr a Kotek na Smichově, 1892, Turnov, Fr. Vonka.

[30] Kalendář českobratský evangelický na rok 1945. Roč. 26. Praha 1944. s. 51. Sprievodný text, citovaný ďalej v štúdii, je pravdepodobne od Antonína Frintu.

[31] Dr. Antonín Frinta (1884-1975), český filológ a propagátor slovanskej vzájomnosti. Jan Chodějovský (Archív Akadémie vied Českej republiky) o Frintovi napísal: *Náležel ke staré škole českých slavistů. Dokázal pojmout svůj obor v širokém rozsahu a pěstovat slavistiku jako jednotné a soustavné studium všech slovanských jazyků a národů - od fonetiky a lingvistiky až k otázkám historickým, národopisným, literárním, obecně kul-*

turním a náboženským. [...] V 50. letech se však Frinta ocitl mezi pedagogy, kteří upadli v nemilost, a rok 1958 pak znamenal definitivní konec jeho působení na univerzitě. Nejpozoruhodnější však byla šíře jeho společenských aktivit. [...] Neobyčejně horlivě se angažoval v hnutí Českobratrské církve evangelické, na jejímž založení v r. 1918 se sám podílel. Byl mimo jiné předsedou Kostnické jednoty a Čsl. odbočky světového svazu bratrství. Pominout nelze ani jeho činnost redakční, především ve Slovanském přehledu (1927–48) a práci v redakci Ottova slovníku naučného nové doby. (Zdroj: http://abicko.avcr.cz/bulletin_txt_show_clanek.php?Cislo=02/2004&Poradi=10 13. 6. 2008.)

[32] Bálentova pracovná *Kartotéka Kutlíkových diel.* AVU SNG, inv. č. 650/1996. Na kartotéčnom lístku k obrazu J. A. Komenský uvádza Bálent aj rozmery maľby: 60 x 45 cm.

[33] Fr. Illek a Alex. Paul, fotografi Jungmannova 31, na hlavičkovom papieri Borisovi Bálentovi, Praha 19. 11. 1945, AVU SNG, inv. č. 717/2003, o. i. píšu: *Pokud se týče reprodukce obrazu Vašeho strýce C. Kutlíka prosíme, abyste se laskavě obrátil na p. Dr. Frintu, jelikož v reprodukcích, které jsme zhotovili pro p. prof. Frintu, tento negativ nemáme.* V rovnakom archívnom fonde sa nachádza aj dodací list (č. 6895 z 20. 1. 1947) a účet fotografov, z 31. 1. 1947, na snímek 13 x 18 cm [obraz Komenský].

[34] Bálentova pracovná *Kartotéka Kutlíkových diel.* AVU SNG, inv. č. 650/1996.

[35] Nikolaus Ludwig von Zinzendorf (1700-1760) bol nemecký šľachtic, významný stúpenec pietizmu. Stal sa duchovným otcom Moravskej cirkvi – Obnovenej Jednoty bratskej a mal podiel pri organizácii protestantského misijného hnutia. (Zdroj: http:// www.prayer.cz/hm/hrabe-zinzendorf.html 31. 7. 2008.)

[36] Hus. Kalendář pro evanjelický lid na rok 1901. Roč. 9. Evanjelická matice a. v., 1900. Tiskem Karla Veselého v Chotěboři. s. 44. Napriek tomu, že reprodukcia portrétu Zinzendorfa vyšla v kalendári až v roku Kutlíkovej smrti, nie je vylúčené, že sa s ňou – v prostredí evanjelických farárov – zoznámil už o desaťročie skôr.

[37] MATOUŠEK, Petr: *Paměti města Rovenska*. (S 5ti vyobrazeními a mapkou.) Tiskem Ant. Švejnara v Semilech. Nákladem Václava Kudrnáče, redaktora v Turnově, [medzi 1890 – 1900].

[38] ŠIMÁK, Josef: *Průvodce Českým rájem. Jedno sto padesát výletů (Pojizeří, Podkrkonoší a Poještědí).* (40 vyobrazení.) Nákladem V. Kudrnáče v Turnově. Tisk brožury obstarala firma J. Jiránek v Turnově, obálky Kabátník a spol. v Jičíně. [Prvé vydanie medzi 1890 – 1900.]

[39] Kópia listu Borisa Bálenta Státní knihovně – Národní knihovně Praha, Bratislava 20. 2. 1980. AVU SNG, inv. č. 717/2003.

[40] Dr. Vlasta Volfová, vedoucí oddělení meziknihovních služeb Státní knihovny, v liste Dr. Borisovi Bálentovi, Praha 6. 3. 1980. AVU SNG, inv. č. 717/2003.

[41] ZILYNSKYJ, Bohdan: *Co je nám do jejich ráje. Stěhování Českého ráje od Litoměřic k Turnovu na konci 19. století.* Dějiny a současnost, 2005, č. 5., s. 18. (Zdroj: http://www.dejiny.nln. cz/archiv/2005/052005-14.html 31. 7. 2008)

[42] ŠIMON, Jan: *Malý průvodce Českým rájem a jeho okolím*. S 45 vyobrazeními. 2. vyd. Turnov [19??] (Karel Brandeis Třeboň). 93 s., obr. príl.; 8. (Zdroj: http://aleph.vkol.cz/pub/svk01/00071/06/000710620.htm 13. 6. 2008.)

[43] Jan Šimon (1820 v Blatci nad Rovenskem – 11. 8. 1902 na Malé Skále u Turnova), český spisovateľ. *Absolvoval kurs učitel. v Jičíně, stal se pomocníkem učit. v Nábzí u Žel. Brodu, potom působil v Šumburku u Jablonce na něm. škole, od r. 1845 na Malé Skále, kde se stal řídícím učitelem a kde byl až do r. 1887, kdy odebral se na odpočínek.* [Šimon] *napsal a vydal: Průvodce českým rájem (Turnov, 1897); Katastrofa zámku Jičínského (t., 1901); Zvláštnosti Malé Skály (t., 1895); Ze zápisků venkovského učitele (t, 1892). Vedle toho přispíval do paedag. listů, historické články uveřejnil v turnovských »Hlasech Pojizerských«, překládal z franč. a angl. a z nastřádaného jmění odkázal různé částky školám a okolním spolkům dobročinným. Zejména věnoval »Ústřední Matici Školské« 7000 K.- áč.*
(Zdroj: http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/339693-simon-janspis-cesky 13. 6. 2008.)

[44] PRYL, Jos. Ed. [Zd.?]: *Průvodce Českým rájem. Díl druhý: Turnov, Malá Skála, Sychrov a Kozákov s okolím.* S mapkou a 8 obrázky. Spis vyšiel u Fr. Vonku v Turnove. (Zdroj: http:// www.hununpa.cz 11. 6. 2008.)

[45] ZILYNSKYJ, Bohdan: cit. d. v pozn. 41, s. 18.

[46] Ibidem.

PAŠTRNÁKOVÁ, Iva: ***Hus, Žižka und Comenius im Malerwerk von Cyril Kutlík und der Anteil der Herausgeber aus dem Riesengebirgsvorland***

Trotz kurzer Schaffenszeit fesselt uns das Malerwerk von Cyril Kutlík (29. 3. 1869 Křížlice – 4. 4. 1900 Belgrad) mit seiner Mannigfaltigkeit. Ausgebildet in realistischer künstlerischer Auffassung wendete er in der Malerei auch Elemente der Romantik, des Impressionismus, der Jugendstildekoration und symbolische Inhalte an. Im Zusammenhang der slowakischen Malerei charakterisiert ihn das Interesse für Portraitmalerei und soziale Themen. Mit dem Werk böhmischer Künstler der älteren Generation des Nationaltheaters stimmt Kutlík's Genrethematik und die historische Malerei überein. Religiöse Motive und Altargemälde waren eine Reflexion seiner geistigen Auffassung, geformt durch das Familienmilieu (sein Vater war evangelischer Pastor in Křížlice). Die Landschaftsmalerei und die Stilleben charakterisieren sein Freischaffen, während er auf Bestellung Portraits und Illustrationen schuf. Ungering sind auch Kutlík's gesellschaftliche Aktivitäten – besonders die Gründung der Serbischen Zeichen- und Malereischule in Belgrad. Mit dem Jahr 1895 beginnt dank Kutlík die kontinuierliche Tradition der serbischen Kunsterziehung.
Die präsentierte Studie erfasst sein Werk, das in der Presse aus dem Riesengebirgsvorland und Prag veröffentlicht wurde. Es handelt sich um mehrfache Veröffentlichungen von ursprünglich gedachten Ansichtskartenkollektionen, separaten Drucken von Portraits von Persönlichkeiten wie J. Hus, J. Žižka und J. A. Comenius, von realisierten Umschlägen und Illustrationen zu Volkskalendern, sowie um die wiederholte Herausgabe der zweiten Variante des Portraits von Comenius und Landschaftsmotive. Auf einen Künstler, der am Anfang steht – noch vor seinem Weggang nach Serbien im Jahre 1895 – ist es überhaupt nicht wenig. Gering war sicher auch nicht der Anteil der Verleger aus seiner Heimat bei der Veröffentlichung seines Werkes. Die Studie ist also nicht nur eine Huldigung des Künstlers, sondern ferner des Verlegers František Vonka, des Buchdruckers Václav Kudrnáč und weiterer, die ihm eine Menge an Gelegenheiten zu seinem Schaffen gewährten.

(Übersetzt von Ing. Günter Fiedler)

Přínos Josefa Jana Fučíka k poznání historie Lomnicka[1]

Jan Drahoňovský

Láska k rodu a rodišti je dcerou lásky k vlasti.
A. B. Máka

Učitel a regionální historik Josef Jan Fučík (10. 12. 1859 Lomnice nad Popelkou – 14. 6. 1930 Bradlecká Lhota) byl pověstný obrovským nasazením, systematičností a poctivostí v nakládání s historickými fakty, což se nejvíce projevilo ve stylu jeho práce.[2] Přísně se držel pouze ověřených pramenů, a pokud jejich výpovědní hodnota byla nedostatečná, dokázal čtenářům poctivě přiznat, že by se nerad pohyboval, jak sám říkával, *na tenkém ledě.*

Tvořil v době dostavníků, přesto neváhal podniknout dlouhé a namáhavé cesty do mnoha archivů v severovýchodních Čechách, Praze, ale i ve vzdálené Vídni. Zde s příkladnou trpělivostí a mravenčí pílí prostudoval a vypsal ohromné množství potřebných informací. Kromě milované historie se Fučík samozřejmě plně věnoval učitelské profesi, přebohaté veřejné činnosti a v neposlední řadě (a to s velkou láskou a příkladně) své početné rodině se sedmnácti dětmi.

I. Poslání pedagoga

Při své vrozené důkladnosti Fučík považoval svoji příslušnost k učitelskému stavu za stavovské poslání a zůstal mu věrný až do konce svého aktivního života.

Po maturitě na jičínském učitelském ústavu v roce 1878 se stal zatímním učitelem v Nové Vsi nad Popelkou. Nepobyl zde však dlouho. O rok později se stěhuje do Bořkova u Semil jako zatímní správce místní školy. Po svém epizodním několikaměsíčním působení se opět vrací do Nové Vsi, aby zde zakotvil na dalších šest let.

Novoveská etapa Fučíkovy pedagogické dráhy byla pro něho rozhodující hned z několika důvodů. Především tu našel svůj velký celoživotní vzor v osobě řídícího učitele V. Obešla, kterého považoval za ideál venkovského učitele. Vedle celé řady

mimoškolních aktivit stál Obešlo u zrodu školní knihovny; vzorně také zařídil kabinet vybavený jím zhotovenými rozličnými pomůckami a vycpaninami zvířat, hojně využívanými při názorném výkladu v hodinách přírodopisu.

Fučíkovi se tak dostalo hned na začátku jeho učitelské kariéry té nejlepší praktické průpravy a svému staršímu kolegovi se snažil vyrovnat. Celý život bude na tyto šťastné začátky a *novoveskou pedagogickou výheň* s vděčností vzpomínat.

Dalším stupínkem jeho odborné průpravy byla v roce 1882 zkouška učitelské způsobilosti. Fučík se o dva roky později dočkal za své pracovní výsledky prvního většího oficiálního ocenění. Okresní školní rada mu udělila pochvalné uznání za *horlivé vykonávání úřadu učitelského, za prospěch mládeže v mravech a vědění, za horlivé účastenství v konferencích učitelských a za snaživé řízení knihovny čtenářsko-divadelního spolku ve prospěch šíření vzdělanosti mezi dospělými.* Následovalo vysoké hodnocení za působení ve škole i v obci od místního zastupitelstva, které bylo Josefu Janu Fučíkovi uděleno u příležitosti ukončení jeho učitelské činnosti v Nové Vsi.

Dne 1. listopadu 1886 byl přeložen do Bradlecké Lhoty, kde působil nepřetržitě až do své smrti. Bradlecká Lhota se tak stala osudovou volbou s blahodárnými vlivy pro obě strany. Jak pro obec, tak i pro Fučíka, který zde našel zázemí a pochopení pro svoji práci.

Hned svým prvním činem prokázal obci velkou službu, a to když se ještě jako novoveský učitel rozhodným způsobem zasadil o postavení školy v budoucím působišti, které do té doby bylo přiškoleno k dva kilometry vzdálené Železnici. Při stavbě vedl účetní záznamy a dohlížel na celkový chod stavby. A tak jistě nebylo náhodné, že se prvním zde vyučujícím učitelem stal právě Fučík. Plně si tento post zasloužil.

Vyučování bylo ztíženo nedostatkem učebnic a rozličných školních pomůcek na straně jedné a na straně druhé velkým počtem žáků (68 dětí). Proto nezbylo mladému, ale již zkušenému pedagogovi, aby většinu potřebných věcí opatřil pomocí vlastní vynalézavosti a důvtipu.

Díky svému rozhledu a odborné erudici byl opakovaně zván, aby přednášel jak před laickou veřejností, tak i učitelským fórem z celého semilského hejtmanství.

Vzhledem ke svým schopnostem se postupně stal široce uznávaným duchovním vůdcem učitelstva celého okresu. Mnohokrát vystoupil jako delegát na organizačních schůzích ZÚS v Praze. Stále častěji také publikoval na stránkách odborných učitelských časopisů a novin, jako byly Česká škola, Posel z Budče nebo Učitelské noviny.

V roce 1886 byl agilní Fučík zvolen členem výboru Učitelské jednoty Komenský v Lomnici n. Pop. Později zastával i funkci předsedy v Podpůrném spolku učitelů okresu semilského, což pochopitelně znamenalo účast na dalších nesčíslných schůzích.

Přestože byl zaneprázdněn veřejnou činností, své povinnosti k bradlecké škole nezanedbával. Naopak. Postupně v rámci daných možností zveleboval zařízení budovy. Antonín Otmar o jeho školní činnosti píše: *Sedmatřicet let působil Josef J. Fučík na jednotřídce na nejobtížnějším typu národních škol, kde je nutno vyučovat a vychovávat najed-*

J. J. Fučík na abiturientské fotografii. (Městské muzeum Lomnice n. Pop.)

nou hned tři až čtyři oddělení. A Fučík byl vzorným učitelem a vychovatelem. Stačil na všechno: opravovat písanky, početníky, slohové úkoly, náčrtníky, půjčovat knihy ze školní i obecní knihovny, vést úřední agendu správce školy, kroniku, pečovat o kabinet a školní pomůcky, obdělávat školní zahradu a dbát o včelín.[3]

Fučík byl z rodu učitelů, na jaké se v budoucnu s láskou a vděčností vzpomíná. O tom, že si dokázal své svěřence získat přirozenou autoritou, svědčí řada dochovaných dopisů.[4] Se svým učitelem zůstali mnozí bývalí žáci v kontaktu také v pozdějších letech, dokonce i v dobách těžkých životních zkoušek během první světové války. Fučíkovi svěřenci se v praktickém životě rozhodně neztratili a řada z nich dosáhla vysokého vzdělání. Jako příklad za všechny mohou posloužit dva absolventi lékařské fakulty Karlo-Ferdinandovy univerzity Josef Brož a Josef Knobloch. O kvalitě výuky lhoteckých žáků se měli možnost po řadu let osobně přesvědčit mnohé školní inspekce, které se o Fučíkových pedagogických metodách opakovaně vyjadřovaly pochvalně. Byl pevně přesvědčen o nutnosti a prospěšnosti pravidelné školní docházky pro všechny děti a svou vzornou učitelskou praxí i bohatou mimoškolní činností se mu dařilo ke stejné myšlence strhnout také většinu svých spoluobčanů.

Fučíkovým vzorem jistě byla také ovlivněna i jeho druhá manželka Anna rozená Čejková (1879–1968), neboť vedle nemalých starostí s mnohačetnou rodinou se ještě dokázala soukromě připravit ke zkouškám a stala se tak industriální učitelkou pro školy obecné a měšťanské. Je to jeden z mnoha příkladů, jak silný vzor dokáže podnítit své okolí k nadstandardním a obdivuhodným výkonům.

Také někteří z Fučíkových potomků se vydali v pedagogických šlépějích svých rodičů a pokračovali v rozvíjení jejich výchovných a vzdělávacích myšlenek. Stali se tak dalšími šiřiteli vědění a pokroku v podkrkonošských vískách.

Na závěr této kapitoly bych si dovolit ocitovat Fučíkova slova, jež vložil do *Památníku k oslavě 25letého trvání bradlecké školy.* Svým způsobem se jedná o jeho pedagogické krédo adresované jak současníkům, tak i budoucím generacím:

Škola vychovává a vyučuje všecky děti stejně, ať jsou z bohatších nebo chudších, těch nebo oněch rodičů; jen nerozumná láska k dětem svádí někdy některé rodiče k nepříznivým úsudkům. Jen nerozvážný člověk v nepochopení a klamu boří, co škola postavila. Mějte vždycky na paměti, že co na školu platíte, jest skoro jediné, zač máte přímý prospěch ve vlastní obci, že to jest prospěch Vašich dětí, Vaší krve, Vaší naděje a podpory ve stáří. Nezapomeňte, že nepřijde na zmar, co dáte dětem!

Josef Jan Fučík odešel do výslužby 1. června 1923 po čtyřiceti pěti letech své pedagogické práce.

II. Spolková činnost a veřejné aktivity

Neúnavný a činorodý Fučík se nespokojil s investováním energie i času pouze a jen do své učitelské profese. Intenzivně se také zapojil do veškerého společenského dění kolem sebe. Nejprve ve svém prvním učitelském působišti v Nové Vsi, dále v Bradlecké Lhotě a později i v rámci celého okresu. Postupně se stal osou, kolem níž se točil kulturní život obou obcí.

Výčet jeho činností je nekonečnou řadou společenských a kulturních aktivit. Po více jak jednom století se nabízí srovnání, které pro naši generaci a naše činy nevychází nejpříznivěji a dle mého soudu nesnese poměření. V současném věku pragmatismu, jenž je spíše nakloněn individuálnímu sobectví a touze po okamžitém zisku více než morálce a snaze o pozitivní přínos celému kolektivu, je dnes většina hodnot, bohužel, posunuta zcela jiným směrem. V tomto kontextu je dobré si uvědomit, že Fučíkovo snažení naopak směřovalo cele k povznesení občanstva, k jeho vyšší vzdělanosti a každodennímu zkulturnění života. Fučík – osvícenec a *šlechtic ducha* – bezesporu mírou vrchovatou projevil v praxi nevšední obětavost a snahu pomáhat svým bližním.

Již pouhý pokus o jistě neúplný výčet těchto jeho aktivit je ohromující a vydal by ne na jeden, ale několik lidských životů. Založil (nebo se významně podílel na vzniku) Divadelní odbor Čtenářského spolku v Nové Vsi nad Popelkou, Sbor dobrovolných hasičů v Nové Vsi nad Popelkou, Hospodářsko-divadelní spolek v Bradlecké Lhotě (1896), Sbor dobrovolných hasičů v Bradlecké Lhotě (1894), Pěvecký

sbor v Bradlecké Lhotě (1904), Čtenářsko-divadelní spolek Havlíček v Bradlecké Lhotě (1906), Kampeličku v Bradlecké Lhotě (zastával funkci předsedy dozorčí rady, v roce 1911 byl zvolen pokladníkem a zůstal jím téměř dvacet let). Zorganizoval okresní účast na Zemské jubilejní výstavě v Praze v roce 1891 a Národopisné výstavě československé v Praze v roce 1895. Dále zastával funkci jednatele Osvětové komise, starosty Tělocvičné jednoty Sokol v Bradlecké Lhotě, předsedy elektrárenského družstva, člena rady starších církve československé.

Nezanedbatelná byla Fučíkova osvětová přednášková činnost po celém bývalém soudním okrese lomnickém i okresech okolních. V desítkách těchto přednášek popularizoval oblastní dějiny a seznamoval obyvatele jednotlivých obcí s historií místa, kde žijí. Kromě tohoto typu přednášek absolvoval také sérii přednášek s nadregionálním zaměřením. Agilnímu Fučíkovi vyjádřilo ministerstvo školství a národní osvěty za jeho tělovýchovnou a vlastivědnou práci v roce 1929 uznání.

Velkou láskou se mu stalo divadlo, ať už provozované aktivně nejprve v Nové Vsi a později hlavně v Bradlecké Lhotě, nebo jako častý divák. Návštěvy divadelních stánků si nenechal ujít například ani při svých cestách do Prahy, kde dlouhé dny pátral v tamních archivech.

Fučík se aktivně zapojil i do práce Obecního úřadu v Bradlecké Lhotě, kde v rozmezí let 1887 až 1930 (s přestávkou mezi lety 1904 – 1908) jako tajemník vzorně vedl účty obce a její písemnou agendu. Všemožně se zasazoval o zvelebení Bradlecké Lhoty, kde našel téměř na půl století trvalý domov a kterou si zamiloval. Jako obecní funkcionář organizoval a řídil mnoho veřejně prospěšných staveb. Mimo jiné se to týkalo silnice k nedalekým Kyjům (1901) a ke lhotecké škole (1907), dále kaple (1901), mostu (1903), hřbitova (1907) a pomníku obětem první světové války (1926). Téměř na sklonku života v roce 1928 přivedl díky intenzivnímu jednání s úřady do svého působiště elektrický proud, čímž v tomto směru o mnoho let předběhla Bradlecká Lhota okolní obce.

Podobně jako řada jiných historiků se i J. J. Fučík zapojil iniciativně do politiky; v jeho případě komunální. V roce 1909 byl navržen důvěrníkem místní organizace České strany pokrokové pro Bradleckou Lhotu.

Fučíkovi se sice po narození dostalo katolického křtu, ale po první světové válce konvertoval k nově vzniklé československé církvi. Svoji úlohu zde jistě sehrál Fučíkův vlastenecký pohled na národní dějiny, jeho humanistické pojímání světa a v neposlední řadě také bolestivé zkušenosti z právě prožitých válečných hrůz. Na kategorii lidí jako byl Fučík, citlivého a tvůrčího intelektuála, měly tyto události zcela nepochybně zásadní vliv a nutně se musely odrazit v jeho novém vidění světa.

Až do své smrti se Fučík nezřekl veřejné angažovanosti, jež měla nesčíslně podob. Bez nároku na honorář se s velkým nasazením účastnil organizování množství rozličných kulturních podniků a vzpomínkových akcí všeho druhu. Do svých posledních dnů pravidelně navštěvoval schůze obecních spolků a neformálně se účastnil jejich jednání. Bez nadsázky lze tedy konstatovat, že Fučíkův přínos a vklad ve prospěch široké veřejnosti byl bezpochyby prost snahy o osobní zisk.

J. J. Fučík na fotografii z 90. let 19. století (ateliér J. Picek v Jičíně). (Městské muzeum Lomnice n. Pop.)

III. Zanícený kartograf a statistik

Všestranně založeného Fučíka již v mladém věku zaujala kartografie, vědní obor, který v druhé polovině devatenáctého století prodělal, podobně jako i jiné obory v tomto námi sledovaném období, bouřlivý rozvoj. Stala se do jisté míry módní záležitostí. Tehdejší vlastivědné práce různých autorů jsou doslova prošpikovány vedle mnoha typů srovnávacích tabulek i přehlednými mapkami všeho druhu. Obecně řečeno byla to doba, kdy historikové začali klást velký důraz na úzké sepětí dějepisectví a geografie, což se nutně muselo odrazit v jejich pracích. Nejinak tomu bylo také u Fučíka.

Již ve svých třinácti letech se pokusil o poměrně zdařilou mapku lomnického okresu. Za vzor mu posloužil *Zeměpisný atlas methodický* od dr. Tille. Pro Bradleckou Lhotu nakreslil dvě mapy vztahující se k letům 1683 a 1893, ze kterých je patrný vývoj obce v mnoha ukazatelích. Poté společně s kolegou Bracháčkem vypracoval mapku katastrální obce Kyje r. 1717.

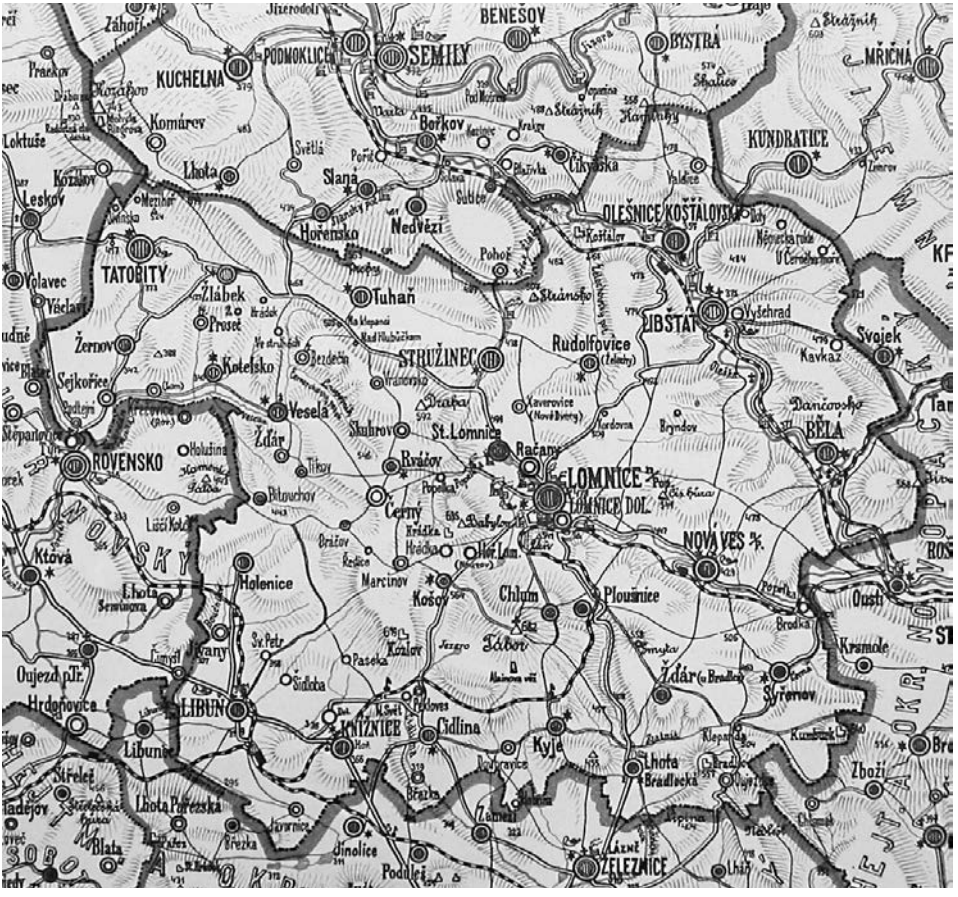
V době příprav k Zemské jubilejní výstavě v Praze v roce 1891 a Národopisné výstavě československé v Praze o čtyři roky později se k celospolečenským aktivitám nadšeně přihlásila také lomnická veřejnost.

Samozřejmě nemohl chybět ani Josef Jan Fučík, jenž se společně s řídícím učitelem a správcem nedávno zřízeného místního muzea Josefem Petrákem vrhl s chutí do organizační práce a ujal se příprav. Tiskem byla vydána *Mapa okresu Lomnického*

na Jičínsku (v měřítku 1:25 000 o rozměrech 75 x 90 cm) a návštěvníci těchto výstav měli možnost spatřit mimo jiné i další čtyřicet čtyři ručně kreslené mapy a sedm statistických plánů se stejným podtextem a zaměřením – Lomnicko.

Autor předložil detailní analýzy mnoha různých aspektů regionu. Většina těchto cenných výstavních exponátů s velkou vypovídací hodnotou se dochovala a dnes jsou uloženy v archivu Městského muzea a galerie Lomnice nad Popelkou.

Je až s podivem, co vše Fučíka zajímalo a do jakých detailů zacházel. Údaje na těchto mapách a plánech se časově vztahují k období mezi lety 1717 až 1894 a témata se týkají národnostního a náboženského složení obyvatelstva, jeho stáří, poměru

Výřez lomnického soudního okresu z Fučíkovy mapy Politický a školní okres semilský. 2., přeprac. vyd. Pův. měř. 1:100.000, zde zmenšeno. Městské muzeum Lomnice n. Pop.

pohlaví, vzdělání, zdravotního stavu, množství sňatků a narozených dětí, procenta nemanželských dětí, školní docházky, výše a druhu daní, počtu lidí ve stavení nebo narozených a zemřelých v jednotlivých obcích. Fučík sledoval velikost ploch zahrad, luk, pastvin, polí a lesů, jejich druhy a složení, poměr půdy panské v poměru k půdě selské, dále konkrétně co a jaké množství plodin se na ní pěstovalo a dokonce i počty včelínů, zachytil počty hovězího a vepřového dobytka, koňů a koz.

Z pohledu statistika se jistě jedná o zajímavé a pozoruhodné srovnávací materiály, ale přece jen jde o poněkud okrajovou záležitost, která do jisté míry tříštila Fučíkovy síly a nutně jej musela odvádět od jeho hlavního úsilí – sepsat dějiny Lomnicka. V nesmírně širokém okruhu zájmů se mohl skrývat nebezpečný zárodek budoucích problémů a také riziko, že ne vše z Fučíkových plánů se podaří zdárně dokončit.

S odezněním pražských výstav Fučíkova kartografická činnost zdaleka nekončila. Další mapa a statistické údaje se objevují i v jeho ilustrovaném *Adresáři a krátkém popisu okresu Lomnického nad Pop.* z roku 1903. Dále ještě následovala celá řada samostatných map: *Zastupitelský a soudní okres Lomnický nad Popelkou* (jednobarevná zinkografie, 1:75 000, 25 x 34 cm), *Politický a školní okres semilský* (čtyřbarevná litografie, 1:100 000, 34 x 43 cm, vydaná r. 1909 pro školy a turisty), *Politický a školní okres semilský* (čtyřbarevná litografie, 1:25 000, 117 x 146 cm, vydaná r. 1912).

Fučíkovi přes jeho jistě svízelnou ekonomickou situaci nešlo o bezprostřední okamžitý zisk, ale byl ochoten dobré věci pomoci. O tom vypovídají rozličná písemná úřední potvrzení, která si Fučík pečlivě ukládal a nyní jsou součástí archivního fondu jeho pozůstalosti. Podporoval a opakovaně přispíval řadě spolků, nadacím, knihovnám atd. Byl v rámci svých skromných možností mecenášem mnohých. Svojí kartografickou činností J. J. Fučík nesporně prospěl školám, úřadům a jednotlivcům v řadě míst celého Podkrkonoší, a to i v dlouhodobém horizontu. Dodnes zde v nejedné instituci jeho mapy visí, ať už z piety k velkému rodákovi nebo také díky své vysoké kvalitě zpracování.

K nemalým kladům Fučíkových map lze též zařadit zachycení pomístních názvů různých samot, vyvýšenin, potoků atd., které se dnes již běžně nepoužívají. Bez tohoto zaznamenání by mnohým z nich hrozilo zapomnění.

Za dlouholetou záslužnou kartografickou práci se Fučíkovi dostalo několika ocenění. Jeho činnost byla s obdivem a povděkem kvitována v mnoha časopisech, autor obdržel i několik diplomů. Nyní jsou uloženy v depozitáři lomnického muzea nebo trvale vystaveny ve stálé expozici věnované památce a odkazu vlastivědného pracovníka a historika, ale též i zaníceného kartografa Lomnicka.

IV. Práce na poli sběratelství

Ve sbírkovém fondu Městského muzea a galerie Lomnice nad Popelkou se nachází skupina exponátů se stejným jmenovatelem. U některých přírůstkových karet v položce způsob nabytí figuruje jako dárce stejné jméno: Josef Jan Fučík. Muzeu

svého rodného města, které Fučík prvnímu správci Josefu Petrákovi (1851–1932) pomáhal na začátku devadesátých let 19. století zakládat,[5] věnoval v průběhu let desítky sbírkových exponátů. Ať už se jednalo o archeologické nálezy, malovaný nábytek, ukázky rustikálního užitého umění, mince, knihy, keramiku atd.

Většina archivních materiálů a korespondence dokládající začátky činnosti lomnického muzea se bohužel v průběhu let ztratila. Avšak i z toho mála, co se dochovalo, můžeme vysledovat čilou spolupráci Fučíka a jemu podobných nadšenců.

Již tři měsíce po oficiálním založení této instituce[6] píše 16. února 1892 Josef Petrák svému učitelskému kolegovi:

Pro sbírky naše zapůjčil p. Svoboda pěknou svoji skříň, kterou měl na výstavě. Všechno do ní srovnám a v neděli učiním přístupnou všemu obecenstvu. Odpustíte, že se hlásím o ony věci, které jste nám slíbil, a jichž prý máte asi celou kopu. Urovnání a vypsání dá mi trochu práce a proto prosím, abyste to laskavě již zítra poslal po hošich, rozumí se, dobře opatřeno, aby nic nemohlo se poškoditi a každou věc s průvodním listem: co je, odkud pochází, kdo daroval atd.[7] V prosinci 1894 informuje Petrák Fučíka: *Já zde také upravuji předměty pro Národopisnou. Dostal jsem v tkalcovské škole jednu místnost, kde jsem si sám vystavěl kolem do kola lešení; předměty poznamenám, očísluji, popíši atd.*[8]

V souvislosti s blížícím se přelomem století Fučík v roce 1899 inicioval rozsáhlé fotografování řady zajímavých objektů jak v samotném městě, tak i v okolních obcích. Zmínku o této jeho aktivitě nalezneme v dopise příteli a učiteli Karlu Fajfrovi, který tehdy působil ve vzdáleném Brně: *Pro městské muzeum v Lomnici, jednak jako originály pro novou historii lomnického okresu, dali jsme fotografovati celý okres.*[9] Většina těchto mnohdy uměleckých snímků s nemalou vypovídací hodnotou, především v otázce urbanistického vývoje města, se dochovala a je dnes součástí archivu lomnického muzea.

K Fučíkově práci na poli sběratelství musíme přičíst i jeho podíl na zachycení vzhledu nevratně mizejících památek. V souvislosti s vypuknutím první světové války a hrozící rekvizicí zvonů na Lomnicku pro válečné účely se na zodpovědného a spolehlivého Fučíka obrátil sám Josef V. Šimák:

Milý příteli,

píši Vám prosbu v zájmu také Vašeho okresu. Byl jsem včera v Libuni přehlížet matriky a také – ač mimo svůj úkol – podívat se na zvony. Pozapomněl jsem, jaké jsou, ač jsem si před lety nápisy opisoval; mám všecko v Praze.

Podle seznamu rekvizičního mají býti odtud vzaty 3 zvony a jen jediný zachován z r. 1475. Ale z obětovaných je právě zvon z r. 1574 Brikcího z Cimperka z nejkrásnějších, a možná nejskvostnější na celém lomnickém okrese. Píši sice též baronu Aehrenthalu, aby ho hleděl zachrániti, ale pochybuji. A pan farář stěžoval si, že mu nikdo nechce ani nápisy opsati, když sám na zvonici nemůže; jak má býti tedy postaráno, aby aspoň památka ztraceného pokladu věrně byla uchována otiskem či odlitkem?

V první řadě bylo by to úkolem okresního muzea. I prosím Vás, abyste se laskavě i při všech svých starostech staral i o tuto věc; třeba odlíti kusy obou pásů ornamentálních i 8 plaket, jimiž

zvon jest ozdoben. Snad se někdo z Lomnice nalezne, kdo by tento úkol slušně provedl. Pro všecko přikládám Vám ještě list pro ředitele jičínské reálky, abyste ho poslal, kdyby se Vám zdálo lépe – ač ani mnoho víry v ochotu tamní nemám.[...][1]

Jak se z další korespondence dovídáme, sádrové odlitky rekvírovaných zvonů a otisky jejich nápisů se lomnickému muzeu opravdu podařilo nejen z Libuně získat.

Dochovaná korespondence je ukázkou spolupráce *otců – zakladatelů* zdejšího muzea, kteří stáli u jeho nelehkého zrodu. O tom, že některým z nich Fučík pomáhal nejen odbornou radou, ale též pomocí v čistě praktických záležitostech nebo i v těžkých životních zkouškách, máme svědectví prof. Jana Bendy (1855–1919), jenž desítky let v Lomnici působil jako pedagog a v roce 1899 muzeu věnoval část své cenné geologicko-paleontologické a mineralogicko-petrografické sbírky.[11]

Avšak od tohoto neradostného, ale výmluvného exkurzu do válečných poměrů, jaké panovaly nejen v Lomnici nad Popelkou, zpátky k Fučíkově sbírkotvorné činnosti. K bezesporu nejzajímavějším jeho předmětům, jež rozšířily sbírky lomnického muzea, se řadí archeologické nálezy z okolí. Například železná ostruha z hradu Bradlec (č. II. D 444 e/P-35), železný šíp kosočtverečného průřezu s tulejkou oválného tvaru z téhož místa (č. II. D 448 b/I-48) nebo železná otka k očištění pluhu (č. II. D 449/I-59). Dále kamenný mlat (č. II. A 427/I-25), nalezený po roce 1900 při kopání drenážní štoly v Bradlecké Lhotě v místech zvaných U Krchůvku. Jedná se o industrii kultury s nálevkovitými poháry z pozdní doby kamenné.

Neméně zajímavá je i keramická nádoba z patnáctého století s radýlkovou výzdobou (I-47).[12]

Ukázky užitého lidového umění zastupuje mimo jiné například několik malovaných skříní a truhel podkrkonošského typu z první poloviny 19. století.

Josef Jan Fučík spolupracoval i s řadou dalších muzeí a jiných institucí v širším okolí, například v Železnici a v Jičíně, jejichž sbírky rovněž obohatil.

Sběratelské geny svého otce a zájem o vlastivědu zdědil také jeden ze synů, a to Jan Fučík, jenž se především zajímal o výtvarné umění. Jeho sbírka obsahovala ucelenou kvalitní kolekci závěsných obrazů, grafiky a bibliofilií. Sám i bibliografické listy vydával. Na sklonku života po vzoru svého otce některé z těchto kulturních pokladů věnoval státním institucím, kde jsou trvale vystaveny nebo deponovány.

V. Vlastivědný sborníček pro školu a dům

Josef Jan Fučík vydatně zúročil výsledky svého historického bádání až po roce 1918 – v období ovzduší nově vzniklé republiky. Inicioval a stál u zrodu periodika, jež pojmenoval *Lomnicko nad Popelkou – vlastivědný sborníček pro školu a dům.*

Nejednalo se o ojedinělý izolovaný počin, ale o obecnou celostátní tendenci. Obdobně zaměřené práce tehdy vycházely v mnoha dalších koutech Čech, například na Humpolecku s názvem *Zálesí*, nebo na Hořicku sborník *Pod Zvičinou.*

Fučíkovy lomnické *sborníčky* vycházely v letech 1920 až 1925 vždy po deseti číslech v jednom ročníku a celkový počet vydaných sešitů dosáhl úctyhodného počtu padesáti dvou kusů. První ročník sborníku se tiskl v poměrně vysokém nákladu tisíc pěti set kusů, u následujících ročníků se náklad ustálil na tisíc dvě stě kusech.

V těchto pěti ročnících bylo shromážděno nepřeberné množství informací z různých oborů, které Fučík čerpal v oblasti bývalého zastupitelského a soudního okresu Lomnice nad Popelkou. Uveřejnil zde řadu svých článků, avšak dával prostor a poskytoval publikační možnosti i jiným. Záběr periodika byl široký; články se týkaly geografie, geologie, archeologie, historie, literatury, jazykozpytu, osvěty, ale též průmyslu či obchodu. Poměrně velký důraz byl kladen na sběr lidových vyprávění.

Majitelem i vydavatelem sborníku se stala Učitelská jednota Komenský v Lomnici nad Popelkou, o tisk se starala místní tiskárna Eduarda Kosaře. Grafickou podobu obálek, které se u jednotlivých čísel barevně lišily a na vnitřní straně obsahovaly především reklamy místních podniků, navrhl a zpracoval prof. Robert Pavlita.

Co vedlo J. J. Fučíka k založení časopisu, lze vystopovat v úvodním článku. Přál si zaujmout především mládež, aby *[...] vážila si památek po svých předcích a láskou přilnula k národu a rodné půdě [...]* Záměrem a cílem sborníku, jak autor přiznával, bylo, *[...] abychom jeho prostřednictvím zájem obyvatelstva k dobré věci vzbudili a [...] mohli při-*

Rodinné foto Fučíkových z počátku 20. století. (Městské muzeum Lomnice n. Pop.)

praviti dílo [...] co nejúplnější [...]. Ačkoliv jsem v minulých letech snesl mnoho, aby život náš a našich předků, jejich snahy, práce, příhody, radosti a žaly, jejich sídla, obyčeje, oděv, strava atd. byly popsány a zobrazeny, přece zbývá ještě sebrati, doplniti a zapsati mnohé, dokud jsou živi starší pamětníci [...].[13]

Fučík také na stránkách periodika neváhal radit čtenářům, jak postupovat při náhodných nálezech archeologických památek: *Kopá-li se kde v zemi, je potřebno, aby práce konala se opatrně, a vyskytne-li se něco zvláštního, aby se to hned oznámilo u obecního úřadu a další odkopávka se konala se řízením a pod dohledem znalce. Mnoho vzácných památek bylo někdy zničeno, že neopatrným kopáním se rozbily nebo nepovšimnuty zůstaly v zemi [...] někdy zašantročeny do ciziny na škodu domácí historie [...]* Tento Fučíkův praktický návod přinesl záhy své ovoce. Svědčí o tom bohatá archeologická sbírka Městského muzea a galerie Lomnice nad Popelkou, často obohacovaná náhodnými nálezy laiků z řad široké veřejnosti, kteří kladně reagovali na jeho výzvu.

Sborník měl podle Fučíkových přestav sloužit i jako základ k jeho chystanému rozsáhlému celoživotnímu dílu *Popis a dějiny okresu Lomnického nad Popelkou.*

Kromě šéfredaktora sborníku, kterým byl již zmíněný Fučík, tvořili další členy redakční rady vesměs místní učitelé. Korektury měl na starosti František Večerník, za administrativní práci odpovídal Antonín Polák a posledním z trojlístku hlavních spolupracovníků šéfredaktora byl Josef Vlček, který zabezpečoval pravidelný dohled v tiskárně. Rozesílání objednaných sešitů leželo na bedrech učitelů Marie Jandové a Čeňka Korbeláře.

Vedle členů redakční rady svými články přispívala celá řada dopisovatelů, mezi nimiž vynikli především vlastivědný pracovník Josef Tichánek, správce místního muzea Josef Petrák, geolog prof. Jan Benda, kněz A. B. Máka (1867–1929) či učitel Antonín Kosina (1853–1916). Na pomyslném žebříčku nejplodnějších dopisovatelů byl však iniciátor celého podniku – Fučík. S jeho šedesáti sedmi zasvěcenými příspěvky s regionální tematikou mu náleželo bezkonkurenční prvenství.

Není jistě bez zajímavosti, že v době, kdy se rodila a ne zcela bez problémů prosazovala a přijímala emancipace žen, jak v životě, tak i na stránkách populárně odborných časopisů, dali tvůrci sborníku prostor také mnohým kolegyním. K nejpilnějším spolupracovnicím se řadily především Marie Jandová, Lidmila Bláhová a Josefina Šotolová. I když celkový výčet žen – dopisovatelek by byl poměrně skromný, přece jenom nabourával do jisté míry tehdy vžitý mýtus, že vlastivědná činnost je téměř výhradně doménou mužů. Tím měl sborník vedle vlastivědné hodnoty nesporně i velký význam kulturně společenský.

Faktograficky nejucelenější a detailně propracované jsou Fučíkovy statě pojednávající o vzniku a vývoji obcí na Lomnicku. Články popisují nejen historii obcí, sahající mnohdy hluboko do středověku, ale čtenáři z nich získali i solidní přehled o tom, čím se obyvatelstvo obcí zaměstnávalo či vyživovalo, které rodiny v dané době žily v jednotlivých usedlostech, jaké spolky v obci působily apod.

Pozornost byla věnována také významným rodákům a zasloužilým občanům regionu. Ve sbornících tak najdeme například životopisy Františka Cyrila Kampelíka

(1805–1872), iniciátora vzniku svépomocných pokladen, MUDr. Vítězslava Chlumského (1876–1943), zakladatele československé ortopedie, PhDr. Josefa Chlumského (1871–1939), zakladatele československé experimentální fonetiky, spisovatele Jana Vávry Lomnického (1792–1866), básníka Bernarda Guldenera (1836–1877) a dalších.

Na stránkách časopisů se také objevily životopisy některých lomnických továrníků, tvůrců slavné průmyslové tradice města Lomnice nad Popelkou, jednoho z industriálních center Podkrkonoší. Šlo o Ignáce Hornycha (1850–1933), majitele továrny na technické textilní potřeby, Vincence Mastného (1809–1873), který vlastnil mechanickou tkalcovnu, či Josefa Jínu, výrobce světoznámých lomnických sucharů.

Zvláštní a rozsahem největší kapitolu tvoří články o lidových zvycích a obyčejích. Vesměs jde o autentické vzpomínky pamětníků z druhé poloviny devatenáctého století, mnohdy i starší. Už názvy článků jsou výstižné a hovoří o jejich nemalé etnografické hodnotě: *Štědrovečerní stůl na Libuňsku v roce 1892, Jak brali na vojnu, Lidový kroj na Lomnicku, Nápisy na lomenicích, Smolařství ve Stružinci, Jak naši předkové tancovali, Svatby v Rudolfovicích, Konec masopustu ve Lhotě, Pověsti z Tatobit, Stavění májek v Tuhani, Doba postní a velikonoční, Přástky v Kotelsku, Kamenné kříže, Odkud vznikla pomístná jména na Lomnicku* atd.

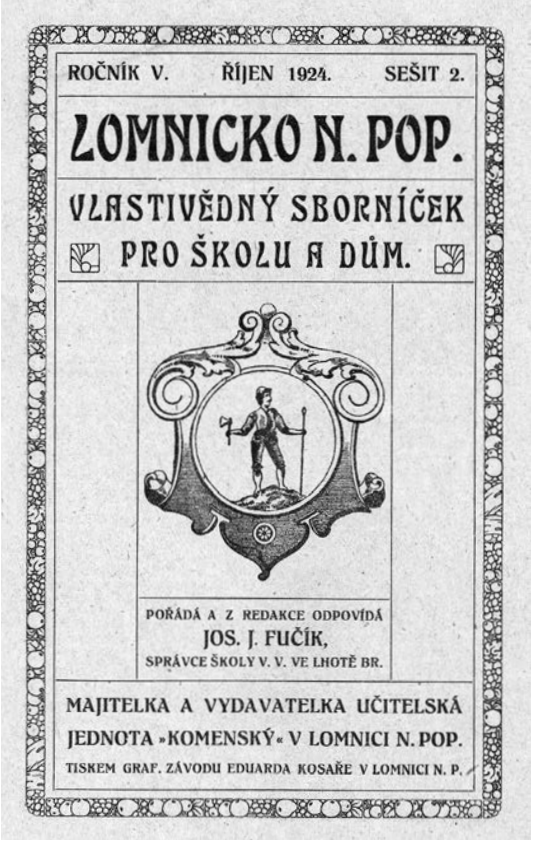
Některé články se také věnují sběratelské činnosti v oblasti slovesného odkazu předků. To se týká především vánočních koled, dětských říkadel, vojenských písní, popěvků podkrkonošských tkalců a v neposlední řadě i písní kramářských.

Fučíkův zájem o problematiku výzkumu vlastních jmen se také projevil v otázkách dotazníků, které byly publikovány na stránkách obálek jednotlivých čísel sborníku. Redakce například zjišťovala, jaké jsou místní názvy kopců, údolí, roklí, potoků, rybníků, bažin, polí, luk, lesů nebo strání.

Přes velké nasazení obětavého a nesmírně pracovitého Josefa Jana Fučíka a několika málo dalších dopisovatelů se stávalo vydávání sborníku stále složitější. Po pěti letech se už také u některých přispěvatelů začala objevovat únava a frekvence jejich příspěvků klesala. Další z příčin problémů je možné hledat v přecenění možnosti získat dostatečný počet odběratelů; v úvahu je totiž nutné vzít malý dopad v poměrně nevelkém regionu, nacházejícím se navíc v nepříliš bohaté oblasti Podkrkonoší.

Fučík se ale nevzdává a burcuje své okolí. Obrací se na řadu míst, kde hledá porozumění a nutnou podporu. V tištěné výzvě z 1. června 1925, adresované různým institucím a kulturním spolkům, apeluje na *přátele vlastivědy a místních dějin*: *Mohl-li jsem já z lásky k dobrém věci obětovati mnoho vlastních peněz na sebrání látky a i další práci chci vykonati bezplatně, mohu snad těšiti se nadějí, že [...] několik zástupců organizací ochotně [...] svou pomoc spolehlivě nám nejen přislíbí, ale také vykoná [...] Kdyby neprojevil se dostatečný zájem o chystané dílo, musel bych od další práce upustiti. Přijďte tedy všichni, kdo milujete své rodiště, své působiště, svůj domov a chcete, aby paměti jejich zachovaly se nám i potomkům.*[14]

Svízelnou situaci plně vystihuje také reakce jednoho z hlavních dopisovatelů Josefa Petráka, který Fučíkovi 1. 11. 1924 mimo jiné píše: *Ty Vaše lamentace o sborníčku*

Obálka sborníčku Lomnicko nad Popelkou.

chápu. A řekněme si upřímně, jsme my dva skoro jediní, kteří sborník zásobujeme. Ale člověk se vyčerpá, látky začne se nedostávat [...] proto nebylo-li by třeba uvést jej pomalu na jinou cestu [...] Snad bychom pak našli více čtenářů a odběratelů [...] pak by sborník musel se zvát poučným a zábavným, místo vlastivědným. [...] [15]

Fučík však rozhodně neměl v úmyslu měnit obsah a smysl sborníku a tím snižovat vysoce položenou laťku a nemalou úroveň. A tak dobře míněnou radu svého kolegy Petráka nepřijal. Z toho důvodu oznamuje v červnu 1925 na zasedání přestavitelů kulturního života Semilska v divadelním sále u Podlipných v Lomnici nad Popelkou záměr nejen svůj, ale i jednoty Komenský, na čas přerušit vydávání sborníku.

Mělo se tak stát po dobu, kdy budou vycházet sešity *Popisu a dějin okresu Lomnického nad Popelkou.* Posledním článkem s datem 13. června 1925 děkuje všem, kdo ho

v jeho úsilí podporovali. Ke škodě místní vlastivědné a osvětové činnosti však k obnově sborníku už nikdy nedošlo…

S odstupem času při posuzování přínosu Fučíkova periodika musíme jednoznačně dospět k názoru, že jeho vydávání znamenalo velký a z mnoha hledisek dnes ne plně doceněný počin. Sborník se stal nevyčerpatelným zdrojem informací a pro mnohé místní badatele i hlavním pramenem poznání minulosti Lomnicka.

Hold práci Fučíka a jeho kolegů složil známý historik J. V. Šimák slovy: *Váš sborníček plní dokonale vytčenou svoji úlohu při své skromnosti. Myslím, že jste dobře rozřešili otázku ne právě snadnou, co do takového dílka náleží a co nenáleží. [...] Uklízí omyly, přináší nové poznatky z nejširší půdy. Tu ukládáte na bohaté úroky.*[16]

Z těchto *bohatých úroků* dnes těží jak laická veřejnost, tak i odborně zdatní badatelé, kteří odkazu Josefa Jana Fučíka a kolektivu jeho spolupracovníků v hojné míře využívají.

VI. Popis a dějiny okresu

Bezesporu nejvýznamnějším, ale pouze jenom zčásti uskutečněným počinem historika Fučíka byla jeho snaha sepsat a postupně vydat místopis lomnického okresu. Bohužel ho stihl osud mnoha jiných historiků, kteří již nestačili realizovat všechny své velkorysé záměry a úspěšně dokončit slibně započaté dílo.

O Fučíkových smělých plánech v této oblasti mimo jiné obšírně informuje na stránkách Kroniky obce košovské v roce 1925 kolega J. Hlaváč, a dodává: *Krásný to ideál, jen jestli se uskuteční. Nemožnost toho není v jeho osobě, ale v tom, že málo se schází odběratelů. Za tím účelem byla svolána schůze v Lomnici (v hostinci p. Podlipného, a sice o prázdninách minulých). K této schůzi byli pozváni jednotlivci, spolky, učitelové a vůbec každý, o kom se dalo mysliti, že o tuto věc má zájmy. Bylo slibováno velmi štědře. Ale když po okrese zmíněném byly zasílány přihlašující se listiny – a učitelé hlavně o tuto věc se měli zajímati – ukázal se výsledek velmi chatrný. Z celého okresu se sešlo asi 140 odběratelů. Z některých obcí as 1 – 2 odběratelé, nebo dokonce žádný. Košov přece není žádná velká obec, ani není nějak zvlášť populární to obec, ale sešlo se tu odběratelů 22. Kdyby poměrně jinde taková účast a taková snaha byla, mohlo se s vydáváním okresu našeho již začíti. Byla by to přece velká hanba, kdyby na toto vydávání historie našeho okresu vůbec nedošlo. Malá a chabá agitace u této velmi užitečné práce. Snad by mohli jinde též (se) činiti, co se učinilo na Košově. Vždyť jest to tak milá práce – buditi náladu mezi občanstvem pro tuto krásnou věc. Vždyť je to prvá pomůcka k vyučování zeměpisu, dějepisu, geologii a pod. Jako pro Čecha vůbec má význam kniha Dějiny národu českého, tak pro zdejší lid má míti rovnocenný význam kniha Historie okresu Lomnického. [...] Těšme se blahou nadějí, že vše bude překonáno a s vydáváním co nejdříve bude započato. Špatné začátky – dobré dokonání.*[17]

Fučíkova široce pojatá práce měla mapovat všechny obce v dané oblasti. Látku k takto rozsáhlému projektu začal autor sbírat již od roku 1878 a k samotnému vydání přikročil až v roce 1927 – na sklonku života, tři roky před svou předčasnou smr-

tí. Zde se projevila téměř bezbřehá šíře jeho záběru a perfekcionismus, související také s úpornou snahou vytěžit maximum historické látky.[18]

Práci Fučík rozvrhl *Popis a dějiny okresu lomnického nad Popelkou* do čtyř dílů s tímto obsahem:

I. díl (asi 8 sešitů) měl zahrnovat popis lomnického soudního okresu, a to po stránce geografické, přírodopisné, etnografické, samosprávy atd. Měl také podrobně zkoumat a popisovat vývoj a stav zaměstnání zdejšího obyvatelstva.

II. díl (asi 8 sešitů) – dějiny celého okresu, dějiny církevní, válečné, poddanské atd., dějiny lomnického panství a samotného města Lomnice nad Popelkou.

III. díl (asi 8 sešitů) – dějiny ostatních obcí lomnického panství, dále i některých sousedních panství – kumburského, hruboskalského, miličevského, radim-peckovského a obcí dle těchto panství.

IV. díl (asi 52 sešitů) měl obsahovat historický místopis města Lomnice a všech obcí soudního okresu v osmi samostatných svazcích:

1. svazek: Lomnice město, Dolení a Stará Lomnice
2. svazek: Želechy, Stružinec, Nové Dvory, Tuhaň, Žlábek
3. svazek: Bítouchov, Kotelsko, Rváčov, Košov, Chlum
4. svazek: Nová Ves nad Popelkou
5. svazek: Bělá, Libštát, Košťálov, Syřenov
6. svazek: Holenice, Jívany, Kněžnice, Libuň
7. svazek: Veselá, Tatobity, Žernov
8. svazek: Cidlina, Bradlecká Lhota, Kyje, Ploužnice, Žďár u Kumburku, Oujezdce, atd.

Z ambiciózního programu se podařilo v rozmezí let 1927 až 1930 vydat pouze část IV. dílu, a to svazek 1 – *Historický místopis města Lomnice nad Popelkou* (11 sešitů, 327 stran, 101 vyobrazení, 1 plán města za cenu 22 Kč), svazek 5 – *Historický místopis Nové Vsi n. Pop.* (5 sešitů, 166 stran, 30 vyobrazení, 7 plánů za cenu 11 Kč) a svazek 8 – *Historický místopis obcí Březka, Cidlina, Doubravice, Pekloves, Bradlecká Lhota, Kyje, Ploužnice, Žďár u Kumburku, Oujezdce, Syřenov* (6 sešitů, 196 stran, 52 vyobrazení, 7 plánů obcí za cenu 13 Kč). Místopis vycházel s podporou okresní správní komise a péčí Učitelské jednoty Komenský v Lomnici nad Popelkou. Tiskl je lomnický grafický závod Eduarda Kosaře. Titulní stránky jednotlivých sešitů jsou z důvodu rozlišení různobarevné a na jejich rubu se nacházejí upoutávky těch firem, jež finančně podpořily vydání díla. Všechny mapky kreslil podle úředních katastrálních map a poznámkami doplnil sám Fučík. Většinu fotografií dodali R. Pavlita, F. Sýkora, S. Morávek, K. Hlaváček, J. Kosina, A. Jirouš a M. Matoušek. Kresby opatřil Bohumil Raim.

Další vydávání díla přerušila náhlá smrt Josefa Jana Fučíka. Bohužel se tehdy ani v budoucnu nenašel nikdo, kdo by se této organizačně náročné činnosti ujal a v nelehké práci pokračoval. A tak zamýšlený rozsáhlý projekt zůstal pouze ve stadiu torza.

Ostatní nevydané materiály jsou uloženy od sedmdesátých let dvacátého století tak, jak si přáli potomci J. J. Fučíka, v archivu Městského muzea a galerie Lomnice nad Popelkou, a to v původních černých lepenkových krabicích o rozměrech 18,5 x 23 cm, opatřených na přední straně štítkem s textem popisované problematiky nebo jménem dané obce.

I přes svoji torzovitost zůstává *Popis a dějiny okresu Lomnického nad Popelkou* zatím nepřekonaným pokusem o komplexní zpracování a sondu do minulosti této části severovýchodních Čech.

VII. Historikem rodného kraje

Obraz české historiografie by nebyl zdaleka úplný bez rozsáhlé tvorby regionálních historiků. Přestože ve většině případů postrádali vyššího odborného vzdělání a potřebnou erudici, svou pílí a nasazením mnohdy dosáhli pozoruhodných výsledků.[19]

Celospolečenské změny na přelomu devatenáctého a dvacátého století vyústily v nutnost obracet se i k širší neodborné veřejnosti, a právě na tomto poli měli oblastní historici nezastupitelnou roli a vykonali nemalou, často až buditelskou práci. Především k této části populace směřovala jejich rostoucí produkce, čerpající z dějin místních i krajových. Živý zájem o tuto oblast také dokumentoval vzestup veřejného a kulturního života ve všech územních celcích země a společenských skupinách.

V námi sledovaném období se dějepisectví ocitlo do určité míry v krizi. Východiskem se jevila nová koncepce moderně pojatého historického bádání, vycházející z přesvědčení, že studium této vědy je nutné rozšířit o nové aspekty z různých jiných oborů, které se vzájemně doplňují. Či přesunout svůj zájem z oblasti výhradně politických dějin též do sfér týkajících se společenských, hospodářských a kulturních otázek dané doby.

Jinými slovy, právě u těchto historiků–amatérů můžeme ve zvýšené míře vystopovat zárodky snah postihnout i život obyčejných lidí, a to v průběhu celých staletí. Použijeme-li novodobé odborné terminologie, jde zde o určitý pohled na historii zdola. V tomto ohledu Fučík o desítky let předběhl dobu, viz jeho nepřeberné množství různých srovnávacích tabulek a grafů, jimiž například sledoval demografický vývoj dané lokality, náboženské poměry; všímal si také materiálních a duchovních stránek života prostého venkovského lidu.

Konkrétně Fučík byl modelovou ukázkou tohoto typu badatele. Ať už co se týká sociálního původu, vzdělání nebo zaměření se na dané téma. Fučíkovy metodické postupy můžeme směle považovat za odborné. Nechybělo mu interdisciplinární myšlení – byl si vědom, že ani lokální historik, pokud chce pracovat kvalitně, nesmí se vyhýbat využívání a kloubení různých metod, např. archeologie, etnografie, právní historie atd.

Alfou a omegou jeho činnosti jako historika byla práce s prameny, ze kterých striktně vycházel, a pokud je neměl k dispozici, nezakrýval jejich absenci ve svých

pracích fabulacemi a neudržitelnými konstrukcemi. Fakta od dohadů důsledně odděloval, jelikož profesní poctivost mu byla nadevše. Své poznatky se Fučík snažil kriticky ověřit, což v jeho případě znamenalo nejen využívání místních písemných zdrojů v okolí, ale i nekonečné cesty za prameny do vzdálených archivů.

V dnešním přetechnizovaném světě rychlých dopravních spojů a kopírovací techniky nedokážeme podobné výkony ani dostatečně ocenit. Například pozemkové knihy, které opsal, se dají počítat na desítky, návštěvy archivů na stovky a hodiny věnované bádání na tisíce. O tom všem si vedl pečlivé záznamy, jež si dnešní badatel může přečíst na deskách jeho rukopisů. Je zajímavé, že Fučík na počátku své badatelské práce latinu neznal a všechny zápisy musel do písmene opsat. Teprve později, po studiích, je dokázal přeložit. Po vytěžení zámeckých archivů na Hrubé Skále a na Sychrově, městských archivů v Lomnici, Semilech a Jičíně, farních matrik a pozemkových knih u okresního soudu zajížděl dále do Prahy: do desk zemských, do archivu místodržitelského, zemského, katastrálního, arcibiskupského a do Archivu ministerstva vnitra s bohatou registraturou vévodství frýdlantského. Jičínský dějepisec Ferdinand Menčík (1853–1916) mu zprostředkoval zprávy z harrachovského archivu v Brück an der Leitha, v Jindřichově Hradci pátral po lomnických kancionálech.

Nejvíce zpráv a odborného vedení však Fučíkovi poskytl J. V. Šimák.[20] Svoji ochotu pomoci opakoval v dopisech, potvrzujících vzájemné pravidelné kontakty a předávání Šimákových zkušeností.[21] Avšak nejednalo se vždy a pouze o výpomoc jednostrannou, ale i o vzájemnou spolupráci, když se stal Šimák redaktorem Časopisu společnosti přátel starožitností českých.[22]

Také Archivu země české konal Fučík platné služby, když v r. 1916 na Sychrově objevil gruntovní knihu Nové Vsi z let 1722 – 1781.[23]

Není divu, že se na Fučíka často obraceli s prosbou o pomoc další kolegové z řad místních regionálních historiků, jako byl například semilský František Mizera (1861–1924). V roce 1887 ho žádal: *Ačkoli mi redakce téhož podniku i rozličtí spisovatelé zprávy podávají, přece ještě potřebuji zpráv z lomnického soudního okresu o jednotlivých obcích, pokud se týče historie obcí těch, událostí a zaměstnání. Snad ty bys mi mohl něco ze svého rukopisu poslati; nemíním plagiovat, ale tvé jméno i spis v předmluvě díla,*[24] *které po prázdninách již do tisku půjde, uvést. [...]*[25]

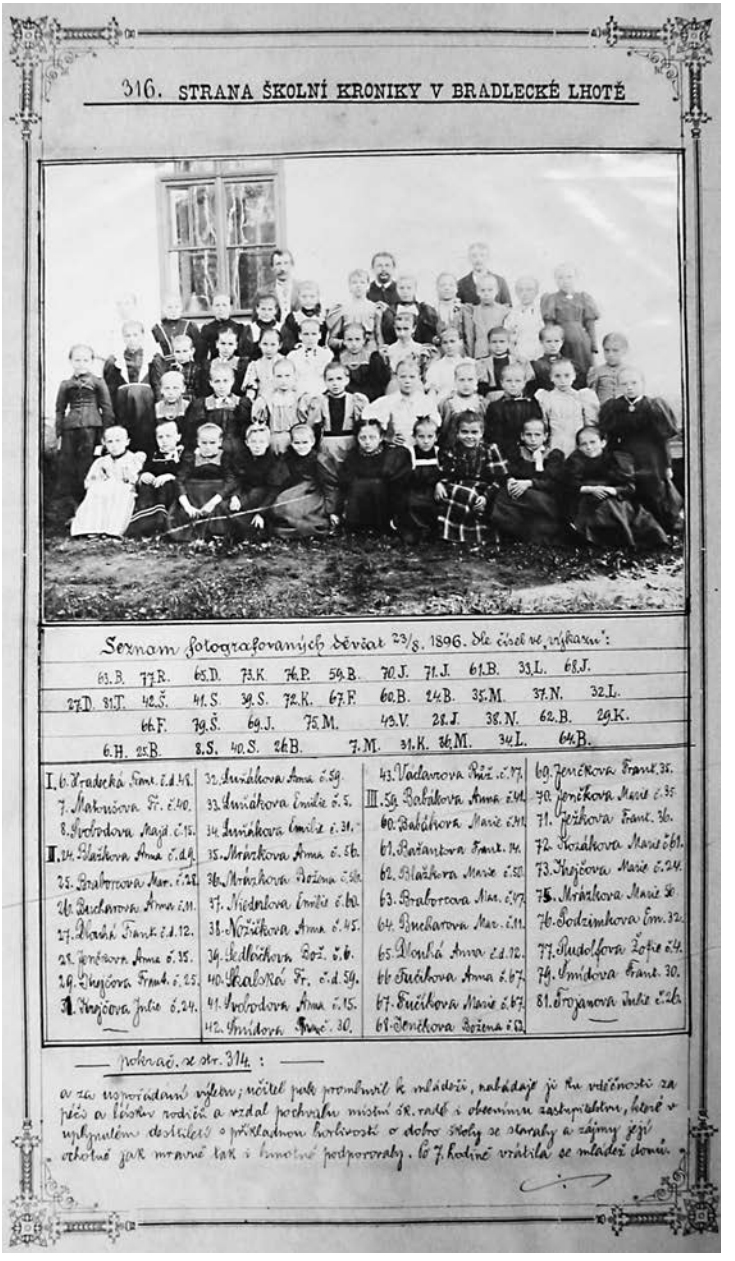
Spolupráci s Fučíkem inicioval i stružinecký rodák a kněz A. B. Máka, který se věnoval rodopisu[26] a roku 1896 děkoval Fučíkovi slovy: *[...] a proto těší mě velice, že ráčíte již nyní ochotnou ruku svou, do toho vložiti [...] Snad byste mohl i sám nějaké slovo své k tomu přičiniti. Při Vaší vervě v oboru tom jest Vám to snadno.[...]*[27]

Ani při své pověstné *vervě v oboru* však Fučík nezapomínal při odloučení na své blízké a udržoval s nimi v čase návštěv vzdálených archivů čilou korespondenci. Ta nám poskytuje cenný zdroj informací o jeho badatelských aktivitách a pracovních postupech. Díky ní si tak můžeme udělat poměrně přesný obrázek o úskalích, která zde na Fučíka a jeho práci čekala a s nimiž se musel vyrovnávat. Pro úplnost zbývá ještě doplnit, že Fučík byl při svých pražských návštěvách ubytován u svých známých, rodiny Čermáků, která mu ochotně poskytla potřebný azyl.

J. J. Fučík u alegorického vozu lhoteckých ochotníků v roce 1925. (Městské muzeum Lomnice n. Pop.)

Fučík kromě svých stěžejních děl, o kterých bylo detailně pojednáno výše, vytvořil řadu dalších, menších, nicméně pozoruhodných prací. Za všechny například jmenujme alespoň příručku *Adresář a krátký popis okresu Lomnického nad Popelkou*,[28] tisky *Památník hasičské župy Jičínské za léta 1882-1907*,[29] *Vývoj a dějiny katastrální obce Holenic*,[30] *Památník jednotřídní školy obecné ve Lhotě Bradlecké*,[31] *Historii jednotlivých usedlostí lhoteckých*, *Obrázky z minulosti města Lomnice před válkou třicetiletou,* nebo dokonce jednoaktovku *Přátelské porovnání při právu městečka Lomnice nad Popelkou hory Tábor r. 1696.* Řadu svých článků Fučík uveřejnil v jičínském Krakonoši a Jičínském obzoru, Časopisu přátel starožitností českých, v Českém hasiči a v různých památnících. Přispěl též do Sedláčkova epochálního díla *Hrady, zámky a tvrze Království českého.*

316. STRANA ŠKOLNÍ KRONIKY V BRADLECKÉ LHOTĚ

Seznam fotografovaných děvčat 23/8. 1896. Dle čísel ve výkresu:

63.B. 77.R. 65.D. 73.K. 74.P. 59.B. 70.J. 71.J. 61.B. 33.L. 68.J.
27.D. 31.T. 42.Š. 41.S. 39.S. 72.K. 67.F. 60.B. 24.B. 35.M. 37.N. 32.L.
66.F. 79.Š. 69.J. 75.M. 43.V. 28.J. 38.N. 62.B. 29.K.
6.H. 25.B. 8.S. 40.S. 26.B. 7.M. 31.K. 36.M. 34.L. 64.B.

I. 6. Hradecká Fanč. č.d. 48.
7. Makrušova Fr. č.40.
8. Svobodova Maja č.15.
II. 24. Blažkova Anna č.d.9.
25. Brabcorcova Mar. č.28.
26. Buchtova Anna č.31.
27. Blažek Fr. č.d.12.
28. Jeníčkova Anna č.35.
29. Jirsjčova Fr. č.d. 25.
30. Jirsjčova Julie č.24.

32. Lukášova Anna č.59.
33. Lukášova Emilie č.5.
34. Lukášová Emilie č.31.
35. Mrázkova Anna č.56.
36. Mrázkova Božena č.56.
37. Niedrlova Emilie č.60.
38. Nožičkova Anna č.45.
39. Skalníčkova Bož. č.6.
40. Skalický Fr. č.d.59.
41. Svobodova Anna č.15.
42. Šmídova Fanč. č.30.

43. Vadanova Růž. č.17.
III. 59. Baldrková Anna č.41.
60. Baldrková Marie č.41.
61. Bařinková Fanč. 14.
62. Blažkova Marie č.57.
63. Brabcorcova Mar. č.17.
64. Buchtarova Mar. č.31.
65. Dvořák Anna č.d.12.
66. Fučíková Anna č.67.
67. Fučíková Marie č.67.
68. Jeníčková Božena č.52.

69. Jeníčková Fanč. 35.
70. Jeníčková Marie č.35.
71. Jirsjčova Fanč. 26.
72. Kosáková Maria čp.81.
73. Jirsjčova Marie č.24.
74. Mrázkova Marie č.
75. Mrázkova Marie č.
76. Sedzimková Čm. 32.
77. Rudolfova Žofie č.4.
78. Šmídova Fanč. 30.
81. Krejzarova Julie č.26.

— pokrač. ze str. 314: —

a za upravování výletů; učitel pak promluvil k mládeži, nabádaje ji ku vděčnosti za péči a lásku rodičů a vzdal poctu mužům místní šk. rady i obecnímu zastupitelstvu, které v uplynulém desítiletí o příkladnou horlivost o dobro školy se zasluhy a zájmy její všeobecně jak mravně tak i hmotně podporovaly. Po 7. hodině vrátila se mládež domů.

V srpnu 1896 dal Fučík svou třídu poprvé fotografovat. Snímky prodával po 18 krejcarech a vlepeny byly rovněž do školní kroniky. Všechny děti jsou uvedeny jménem.
SOkA Semily, NŠ Bradlecká Lhota, KR-19.

Postupně také v průběhu let 1900 až 1929 zpracoval na objednávku formou tří kronik podrobné dějiny obce Košťálov, a to od nejstarších dob až do roku 1929.[32] K Fučíkovým kronikářským aktivitám můžeme dále přičíst i sepsání kroniky školy v Bradlecké Lhotě.[33]

Při objektivním posuzování dosažených výsledků Fučíkovy tvorby jako historika, i přes mnohá omezení, která jej provázela, musíme jednoznačně dospět k názoru, že se v jeho případě jednalo o regionálního dějepisce s nadprůměrnými výsledky. Uvedené konstatování potvrzují slova, kterými na zesnulého kolegu vzpomíná prof. dr. Šimák:

Sám ze sebe přišel na metodu, které se učí na vysokých školách, že k historii vesnické nestačí opisovati z tištěných knih, nýbrž nutno jíti k pramenům. A tyto prameny, výborné, si sám i nalezl. Sotva vyšel V. díl Sedláčkových Hradů, Fučík jel do Prahy a podle Sedláčkových signatur si opisoval záznamy desk zemských. Potom se jal studovati urbář lomnický a nakonec si našel - snad první ze všech venkovských badatelů - nejlepší materiál pro sebe v pozemkových knihách u okresního soudu. To bylo prostě něco úžasného! [...]

Vskutku relativně jeho práce o lomnickém okrese je právě tak významná a vědecká jako kterákoli práce učená o látce obecnější.

Fučík naučil se sám ze sebe čísti stará písma a také sám ze sebe pochopil, že nestačí tu a tam vybírati, nýbrž třeba soustavně a všeho vykořistiti [...] Už při té první mé návštěvě udivil mne svým bohatstvím. Poskytl mi ovšem hojnost pomůcek pro mou práci a já jsem mu vděčně slíbil oplátku. Od těch dob jsme si dopisovali a se navštěvovali.[...] Kdyby byl osud vedl Fučíka na dráhu učenou, není pochyby, že by se jeho jméno stkvělo dnes mezi ozdobami československé vědy. Ale i tak hřivnu svou v drobném svém okruhu skvěle vytěžil, vzor otce, občana, učitele, dějepisce rodného svého domova. [...][34]

Tuto posmrtnou Šimákovu poctu si svými pracovními výstupy Josef Jan Fučík plným právem zcela jistě zasloužil.

Závěr

Smyslem Fučíkova života a jeho činnosti, a není to fráze, byla práce pro druhé. Jak v oblasti vědecké, veřejné, profesní, tak i rodinné. Zcela trefně tuto podstatu vystihl jeden z jeho kolegů: *Práce nehonila Fučíka, ale on ji*. Svoje konání zasvětil cele venkovu a jeho lidu, se kterým bytostně cítil. Práce a zase práce vinula se celým Fučíkovým životem jako červená nit.

Dodnes i přes propast času mnoha desetiletí je na něho vzpomínáno v dobrém. A to především v Bradlecké Lhotě, kde strávil větší část svého aktivního života a pro kterou tolik vykonal. Vděční lhotečtí občané svému dobrodinci na průčelí školy, v níž dlouhá léta vyučoval celé generace jejich dětí, instalovali bronzovou pamětní desku s reliéfem Fučíkovy podobizny.

Bohatý kulturní život této nevelké lokality stojí na pevných základech vybudovaných na přelomu devatenáctého a dvacátého století právě Fučíkem. Může se dokonce pochlubit i vzorně vedenou veřejnou knihovnou, což dnes na takto malé obci

není samozřejmostí, ale spíše čestnou výjimkou. Pečuje o ni Iveta Tomešová, pravnučka J. J. Fučíka, která je jednou z duší současného kulturního dění v Bradlecké Lhotě.

Vedle řady čestných občanství mnoha obcí, například Nové Vsi nad Popelkou, Stružince, Holenic, Košťálova, Košova, Bělé u Staré Paky, Tatobit a konečně Bradlecké Lhoty se této pocty Fučíkovi dostalo i v jeho rodné Lomnici nad Popelkou. Na paměť významného rodáka nese také jedna z nejvíce frekventovaných ulic města jeho jméno a v roce 1959 ke stému výročí narození byla na rodném domku odhalena, za účasti celé řady významných kulturních osobností a činovníků veřejného života okresu, mramorová pamětní deska.[35]

O čtyřicet let později došlo v prostorách Městského muzea a galerie Lomnice nad Popelkou k otevření Památníku Josefa Jana Fučíka, který pomocí dochovaných archivních materiálů, fotografií, diplomů a třírozměrných předmětů mapuje životní pouť tohoto nevšedního člověka.

Poznámky

1 Studie je výrazně zkrácenou diplomní prací, obhájenou r. 2006 na Historickém ústavu Masarykovy univerzity v Brně v semináři Doc. PhDr. Jiřího Hanuše, Ph.D.

2 Z novějších reflexí vzpomeňme alespoň: *Sto let Josefa Jana Fučíka*. Rozvoj, *8,* č. 37, 3. 10. 1959; *Vzpomínáme J. J. Fučíka.* Rozvoj, *8,* č. 46, 5. 12. 1959; *Kdo je kdo v dějinách Lomnicka - J. J. Fučík.* Lomnické noviny, *6,* č. 5, Květen 1998; *Vzpomínáme Josefa Jana Fučíka.* Lomnické noviny, *8,* č. 12, Prosinec 1999; *Vzpomínka na Josefa Jana Fučíka*. Lomnické noviny, *8,* č. 1, Leden 2000; *Jak se žilo v rodině Josefa Jana Fučíka.* Lomnické noviny, *8,* č. 11, Listopad 2000.

3 Literární archiv PNP, J. J. Fučík, sign. 1 – C/12.

4 V jednom z nich, datovaném 18. 3. 1899, bývalý žák Antonín Babák ze Železnice svému pedagogovi píše: *Vážený pane učiteli! Třeba od Vás vzdálen, nezapomínám přece nikdy na Vás, šlechetný pane, a dnešním dnem Vám toho důkaz chci podati. On jest mi vítanou příležitostí, abych Vám mohl pověděti, že nyní, kde mohu potřebovati, čemu jsem se ve škole naučil, vděčně uznávám, jak velikých díků Vám jsem povinován. Nuže přijměte je, zasloužilý pane učiteli můj, jakož i přání, aby Vás Bůh obmyslil vším blahem tohoto života a mně poskytnul příležitosti, Vám nejen slovy, ale i skutkem moci dokázati, že jsem Vaším vděčným žákem*. Tamtéž, sign. 1 – C/10.

5 K počátkům lomnického muzea srv. výbornou studii JIRÁSKO, František: *Josef a Eduard Petrákové. Dvojportrét podkrkonošských učitelů*. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 12. Semily 1999, s. 65-92.

6 *Městské muzeum v Lomnici u Jičína* bylo založeno 22. 11. 1891. Původně získalo prostory v budově radnice, později v základní škole TGM a od roku 1947 do současnosti v budově čp. 43/44 – tzv. Hrubém domě na Husově náměstí. K činnosti okresního odboru Národopisné výstavy československé, učitelské jednoty Komenský a lomnického muzea v první polovině 90. let. srv. ŠŤOVÍČEK, Jan: *Národopisná výstava československá a horní Pojizeří*. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 7. Bystrá n. J. 1994, s. 72-73, 79.

7 Literární archiv PNP, J. J. Fučík, sign. 1 – C/12.

8 Tamtéž.

9 Tamtéž.

10 Tamtéž, sign. 1 – C/9.

11 *Velectěný pane kolego! Jest Vám snad známo, že jsem byl čtyřikráte za sebou postižen nemocí, která mě v mém stáří 62 let dosti sil vyčerpala, takže musím hleděti, abych si aspoň pořádnější stravu opatřil. Ale jak? Z aprovizace nám dávají místo bílé mouky černou ječnou, kterou nesnesu, a tak, abych poma-*

lu hladověl [...] prosím Vás snažně, buďte tak laskav a zamluvte neb opatřte mi trochu pšeničné mouky u Vás. Víte, že Vás málokdy prosbou obtěžuji, a kdyby[ch] měl z čeho dělati, abych se mohl aspoň najísti, jistě bych Vás prosbou neobtěžoval[...] když neměl jsem čím topit, jsa nemocen a nemoha se z lůžka hnouti, poslal jsem [...] aby mi aspoň 1 – 2 q uhlí půjčili[...] byli by mne nechali na radnici skoro zmrznout [...] Proto buďte té laskavosti a smilujte se Vy a něčím buďte mi nápomocen [...] Děkuji Vám srdečně za Vaši laskavost a informaci, znamenám se Vám v plné úctě a s přátelským pozdravem oddaný Jan Benda, ředitel. Tamtéž.

12 V osmdesátých letech minulého století provedla v rámci své závěrečné studentské restaurátorské práce Alice Sůvová rekonstrukci této nádoby složené z dvaceti šesti zlomků. Předmět původně sloužil k uložení pražských grošů z období vlády císaře Karla IV.

13 FUČÍK, Josef Jan: *Úvod*. In: Lomnicko n. Pop., *1,* 1920/21, č. 1, s. 2.

14 Literární archiv PNP, J. J. Fučík, sign. 1 – C/12.

15 Archiv Městského muzea a galerie Lomnice nad Popelkou, složka J. J. Fučík, nezpracováno.

16 MIZERA, František a kol.: *Život a dílo*. Lomnice n. P. 1930, s. 31.

17 *Kronika obce Košovské* (1922-1964). Archiv Městského muzea a galerie Lomnice nad Popelkou, č. inv. K-1, č. přír. 33/86.

18 Vzorem mu při této práci byly TOMKOVY *Základy starého místopisu pražského* a ŠIMÁKOVY *Příběhy města Turnova nad Jizerou*. 3. díl. Místopis. Turnov 1904.

19 K úloze učitelů v regionální historiografii FLÉGL, M.: *Čeští učitelé a regionální dějepisectví na přelomu 19. a 20. století*. In: Sborník historický, 27, 1980, s. 91-141.

20 K úloze J. V. Šimáka při formování O vzájemném vztahu hezky vypovídá Šimákova gratulace k Fučíkovým sedmdesátinám v roce 1929: *Milý příteli, dosýpá se Vám zítra sedmdesátka, věk ne právě vítaný pro toho, kdo vidí před sebou ještě [...] lány, ale přec utěšený, může-li se obrátiti zpět a vidí též za sebou bujné slibné obilí, a též zdatné žence z vlastní krve, kteří převezmou [...], až bude třeba, dílo z rukou otcovských. Myslím, že můžete býti šťasten přes všechny snad svízele, jež na Vás dolehly. Úkol životní u Vás je vykonán jistě ze 3/4, a na tu zbylou 1/4 jest u Vás ještě zdraví a síla, ještě něco uděláte! Zítřejší den jest jako sladký oddech hospodářův, ne ještě odpočinek. A přijdou všichni Vaši milí a známí, aby Vám radostně i vděčně stiskli ruce. Mezi nimi byl bych rád jeden z prvních. Buďte zdráv! Váš Šimák*. Literární archiv PNP Staré Hrady, J. J. Fučík, sign. 1 – C/10.

21 Jsou uloženy v Literárním archivu PNP Staré Hrady, J. J. Fučík, sign. 1 – C/9.

22 Tamtéž, sign. 1 – C/8.

23 Tamtéž, sign. 1 – C/12.

24 MIZERA, František: *Popis okresního hejtmanství semilského*. Praha 1888. 151 s., 1 mp.

25 Literární archiv PNP Staré Hrady, J. J. Fučík, sign. 1 – C/11, dopis ze 17. 8. 1887.

26 MÁKA, A. B.: *Matrika rodu Mákova ve Stružince a vůbec na Lomnicku n. P. i jinde 1652-1904*. Polná 1904.

27 Literární archiv PNP Staré Hrady, J. J. Fučík, sign. 1 – C/12, dopis z 26. 6. 1896.

28 FUČÍK, Josef Jan: *Adresář a krátký popis okresu lomnického nad Pop. Průvodce turistům v okolí lomnickém*. Lomnice nad Popelkou 1903. 135 s., mapa.

29 FUČÍK, Josef Jan: *Památník hasičské župy Jičínské za léta 1882-1907, vydaný na oslavu 25tiletého trvání župy*. Jičín [1907]. 57 s.

30 FUČÍK, Josef Jan: *Vývoj a dějiny katastrální obce Holenic*. K tisku uspořádal a doplnil Fr. Bernard. Holenice 1930. 47 s.

31 FUČÍK, Josef Jan: *Památník jednotřídní školy obecné ve Lhotě Bradlecké*. Jičín 1911.

32 SOkA Semily, AO Košťálov, sign. KR-678.

33 SOkA Semily, NŠ Bradlecká Lhota, inv. č. 1, sign. KR-19.

34 MIZERA, František a kol.: *Život a dílo*. Lomnice n. P. 1930, s. 37-39.

35 Dnes uložena v Památníku J. J. Fučíka v Městském muzeu a galerii Lomnice nad Popelkou.

DRAHOŇOVSKÝ, Jan: Der Beitrag von Josef Jan Fučík zur Erkenntnis der Geschichte von Lomnice nad Popelkou und Umgebung

Das Ziel der Studie ist die vollständige Bearbeitung des Werkes von Josef Jan Fučík (1859-1930) zu präsentieren. Der Verfasser der Studie widmet sich der Lehrer- und Vereinslaufbahn, der Tätigkeit auf dem Gebiet der Kartographie und Statistik und der Sammlerleidenschaft von volkstümlichen und archäologischen Denkmälern von Fučík. Sein Schwerpunkt ist jedoch Fučík's lebenslange Geschichtsforschung darzustellen. Er ist besonders bestrebt den Stil seiner Arbeit, den Arbeitsvorgang und die Kontakte mit regionalen und akademischen Historikern, nennen wir Č. Zíbrt, J. V. Šimák oder J. Kalousek, zu erfassen und einzuschätzen. Beiseite bleibt auch nicht Fučík's Tätigkeit als Editor, vor allem die Veröffentlichungen des heimatkundlichen Sammelbuches Lomnicko nad Popelkou (in Übersetzung Das Gebiet von Lomnice nad Popelkou) (1920-1925) und besonders das unvollendete Werk Popis a dějiny okresu lomnického nad Popelkou (in Übersetzung Beschreibung und Geschichte des Bezirkes Lomnice nad Popelkou), wovon nur drei von beabsichtigen acht des vierten Teiles (1927-1930) zur Veröffentlichung gelangten. Die Ehrenbürgerschaft von Bradlecká Lhota, wo er den größten Teil seines Lebens verbrachte, aber auch von einer Reihe von weiteren Gemeinden einschließlich Lomnice nad Popelkou (Lomnitz an der Popelka) zeugen über die Ehre, die er in der Region genoss, und seine Ehrengedenkstätte, die unlängst im Lomnitzer Museum installiert wurde, enthält nicht nur seine persönliche Nachlassenschaft, sondern auch sein Vermächtnis der heutigen Zeit.

(Übersetzt von Ing. Günter Fiedler)

Styl Josefa Pekaře

Zdeněk Kalista

Vzpomínám bezděky na to, jak jsem se poprvé s Josefem Pekařem setkal. Bylo to více než před půl stoletím, v říjnu 1919. Přišel jsem tehdy na Filosofickou fakultu univerzity Karlovy a mezi přednáškami, které jsem si dal zapsat, bylo i čtení Pekařovo *O vzniku světové války*,[1] čtení příznačně aktuelního rázu. Byla to jedna hodina a Pekař přednášel ve velkém Lázeňském sále,[2] největším auditoriu filosofické fakulty, na Malé Straně. Nepamatuji se již, zda toto čtení pak pokračovalo v letním semestru 1920.[3] Ale rozhodně jsem si je nedal zapsat do seznamu svých přednášek. Byl jsem Pekařem zklamán, ba víc: působil na mne odpudivě. Jeho způsob přednášení mi připadal příliš afektovaný, příliš se odrážel od přednesu ostatních historiků, jež jsem v tomto semestru poslouchal: Friedricha, Hrozného, Novotného, Bidla, Nejedlého a Niederleho,[4] než abych v něm neviděl jistou teatrálnost, kterou jsem ve svém mladickém primitivismu nedovedl dost dobře spojit s požadavkem vědecké serióznosti. Pekař nepřednášel stejnoměrným, nepříliš akcenty rozvlňovaným proudem slov a period, stvářel věty s prudkými crescendy a decrescendy, formoval je dramaticky, takže některá slova, pronesená kvapně a přitlumeně, skoro zanikala a jiná naproti tomu byla vynášena do tak prudkého zdvihu, že pohlcovala celou ostatní část větné stavby. Nebyl jsem ochoten tuto „deklamaci“ Pekařovu omlouvat ani jistým dechovým nedostatkem – hlásícím se astmatem – na který mne u něho upozorňovali někteří kolegové, bylo mi to protivné, neboť mladému člověku, který touží po nahé, nepřikrašlované pravdě, je protivné všechno, co tuto „pravdu“ nějak zastiňuje či přizdobuje, a tedy i jakékoli zdivadelňování v přednesu takové „pravdy“.

A přece Pekařův způsob přednášení nejen že nebyl divadelní, jak jsem se domníval, ale byl přímo projevem stylu tohoto historika – stylu v hlubším toho slova smyslu, stylu, který (abych užil obratu poněkud otřelého a přece ne nevýstižného) „dělá člověka“, tj. vyznačuje člověka jako svéráznou individualitu mezi spoustou jiných. Mluvit o stylu historikově je ovšem u nás zatím cosi zcela nezvyklého. Historie má – podle názoru většiny našich pracovníků v tomto oboru – zjišťovat ve smyslu staré rankeovské devízy *wie es eigentlich gewesen*,[5] a to, jak skutečnost jím zjištěnou vyjád-

ří, je věcí dokonale vedlejší. Tento omyl povstal ze zásadního nedorozumění tzv. pozitivistické historiografie, která chtěla udělat z historie vědu toho druhu, jako je třeba rostlinopis nebo chemie, a eliminovala nebo aspoň hleděla eliminovat subjektivní moment, který se v pohledu historikově – jak ještě uslyšíme – musí uplatňovat a který váže jeho výsledky všemi těmi pouty, kterými je subjekt vázán jak k jistým společenským a dobovým celkům (národu, třídě, dobovému prostředí), tak k filosofii, náboženství, umění a jiným oblastem duchovým, v nichž se rozvíjí a vyžívá. Zakořenil však velmi hluboko – tak jako pozitivism v našem životě vůbec – a stal se i příčinou právě zmíněné lhostejnosti k problémům stylu historikova, ač není pochyby, že styl člověka, vyjadřující se vedle jiného zejména jeho slovem, je činitelem, který velmi zřetelně doléhá i na jeho práci historickou a její výsledky. Ani krásnému, monumentálnímu stylu Palackého nedostalo se u nás doposud žádoucího rozboru. Vodičkův článek *Františka Palackého řeč spisovná* v Časopisu Matice moravské XXV, 1901[6] je rozbor daleko spíše gramatikální než stylistický, článek Arne Nováka *Palacký a sloh empirový* v Samostatnosti z 21. května 1926[7] je pouhým upozorněním na vztahy Palackého k výtvarnému projevu tzv. empiru a můj vlastní pokus v témže čísle Samostatnosti[8] uvázl na primitivních počátcích, naznačujících náčrtově cestu od básnických počátků mladého historiografa k vlastnímu jeho dílu historickému a společný kořen jak básnického tak dějepiseckého stylu Otce národa. U Golla se omezily postřehy, týkající se jeho stylu, v kritických či oslavných článcích, které mu věnovali zejména J. Pekař[9] a J. Šusta,[10] a na několik útočných poznámek, kterými proti němu zaměřil Jan Herben.[11] A jinak se ozývají zmínky o stylu nějakého historika jen passim a spíše, jde-li o to, použít odkazu k špatnému slohu nějakého autora jako argumentu pro jeho neschopnost (u Bidla). Teprve škola Jana Mukařovského[12] v naší literární vědě přináší první závažný pokus o stylovou analýzu historického díla u nás. Je to pojednání *Styl Jaroslava Golla*, které se skromným podtitulem *Pokus o rozbor a charakteristiku* otiskl v I. ročníku časopisu *Dějiny a přítomnost* Jaroslav Vávra.[13]

Vávrova práce má nesporně zásluhu průkopnického činu. Autor sám jí vymezil poněkud úzké hranice jednak tím, že podává pouze *„rozbor prací [Gollových] v období od jeho studie Dějiny a dějepis (1888) až k pracím z prvých let XX. století“*,[14] jednak tím, že se zřekl úkolu sledovat *„vliv básnického jazyka jak Gollova, tak jeho doby na vlastní vědecký styl“*.[15] Ale i v takto zúženém rámci podává Vávra charakteristiku Gollova slohu vědeckého výraznou a citlivou, takže by se jeho práce mohla stát do jisté míry vzorem podobným pracím, upínajícím se k jiným významným představitelům našeho dějepisectví. Jenže pojem stylu nelze chápat v tak zmenšeném smyslu, jako jej nacházíme u Vávry, kde se pod tímto slovem rozumí jen a jen konečný efekt stylového úsilí a stváření: napsané slovo a napsaná věta a jejich formace. Styl vzniká už v samotném přístupu k látce, která je slovem a větou zachycována, v psychologických kořenech osobnosti, tímto stylem se vyjadřující.

Příkladem toho nám může býti právě Josef Pekař. Není, bohužel, možno v rámci této nerozsáhlé úvahy sledovat podrobněji kořeny, z nichž základní životní postoj,

obrážející se v jeho stylu, vyvěral. Tkvěly nepochybně v půdě Pekařova domova. Je dosti známo, jak Pekař na něm lpěl, vraceje se znovu a znovu na jeho půdu, aby tu hledal jakýsi antaiovský[16] dotek, posilující jej v jeho práci. Ale tento domov Pekařův neměl ráz poklidné idyly: byl dramatizován hlubokými zášlehy smrti, která rvala z jeho okruhu jednoho člena Pekařovy rodiny za druhým – matku i všechny jeho početné sourozence. Pekař musil býti stále v jakémsi dramatickém střehu a čekat, kdy zlověstný mrak tuberkulózy, vznášející se nad jeho domovem, zasáhne svým bleskem i jeho. Jeho dopisy Gollovi jsou toho výrazným svědectvím.[17] Napětí, které v něm vnitřně vznikalo, projevovalo se pak i v jeho vztazích k těm, kdo na rodném gruntě zůstali.[18] Vztahy ty se vyostřovaly často tak, že pevná půda domova pod Pekařovýma nohama jako by se ocitala v pohybu. V dopisech Gollovi jsou zmínky o prudkých hádkách s nevlastní matkou, po nichž Pekař utíká do polí, aby tu probloudil dlouhé hodiny a vyčerpán se vrátil domů, postihujeme tu nervózní péči o vlastní sourozence, jejichž zkrácení ve prospěch druhé rodiny otcovy se Pekař (sám cítě se ohrožen smrtí) bojí a na konec jsme svědky prudkého pláče, v nějž Pekař propuká, když otec 22. listopadu 1904 zemřel: *„dnes jsem tolik plakal proto, že s otcem odchází skoro vše, co mne poutalo k domovu, a pak proto, že se mi zdálo: jsi cele sám a zůstaneš sám...“* [19] Jemné citové ostrunění, které se skrývalo za chlapsky tvrdým zevnějškem Pekařovým, velice trpělo tímto napětím, ale jeho osobnost zároveň vyzrávala v tvar dramatický. Dost jasně jej postihujeme už v právě citovaných slovech jeho dopisu Gollovi z 23. listopadu 1904, kde se Pekař s plnou odvahou a otevřeností staví do perspektivy trvalého osamění – perspektivy v plném slova smyslu dramatické, konfrontující jedince se světem v osudovém střetání.

Dramatické chápání života – tak silné, jako je u Pekaře – se nemohlo neobrazit i v jeho díle. Už první Pekařova práce vědecká (nehledíme-li k drobným rozběhům, jako byly jeho práce o Kezeliovi Bydžovském, hradu Valdštejnu a příbězích mladoboleslavských,[20] představující zatím jen jakési tápání v prostoru historie) zaměřuje k jedné z nejdramatičtějších postav českých dějin – Přemyslu Otakarovi II., hrdinovi Grillparzerovu[21] i jiných dramat, kterému Pekař věnoval tři pojednání, vzniklá ještě na půdě jeho studijních let.[22] Toto zaměření mohlo ovšem souviset – aspoň do jisté míry – se zaměřením jeho učitele Jaroslava Golla, který právě v době Pekařových let univerzitních zvolna připravoval svoje *Čechy a Prusy ve středověku.*[23] Ale dramatický sklon Pekařův se projevil ještě výrazněji ve volbě tématu k první velké práci, k *Dějinám valdštejnského spiknutí*, jež s prací Jaroslava Golla nesouvisely.[24] Pekař si mohl v bohatém proudu životních příběhů velkého českého kondotiéra vybrati jistě úseky nejrozličnější. Hrdina jeho práce představoval i kus jeho domova, pokud aspoň Pekařův rodný Rohozec[25] býval kdysi součástí obrovského majetku, vévodou frýdlandským vytvořeného. Ale Pekař – jako by se chtěl porvati s tímto domovem či spíše se svým vlastním těžkým tíhnutím k němu – vrhá se celou vahou na dramatickou historii posledních let Valdštejnových, aby prokázal postupem skoro detektivním vinu vévodovu, střásl se sebe tento přízrak domova, zavrhl jej jako slabocha. Bylo vytčeno (Rezkem[26] i jinými), že Pekařův odsudek velkého vojevůdce zašel pří-

liš daleko. Ale pochopí to, kdo si uvědomí základní Pekařův přístup k jeho látce, který jej chtě nechtě nutí hledati a bezděky i zesilovati všechno, co jí dodává dramatičtějšího rázu. Ani v druhém zpracování knihy,[27] k němuž se Pekař dostal na konci života, nedal se odtrhnouti ničím od dramatického motivu zrady, ačkoli mezitím vydaná práce Ernstbergerova[28] vyzvedla velmi důrazně např. hospodářského génia Valdštejnova, bez jehož pochopení řešení tzv. valdštejnské otázky není a nebude nikdy úplné.

Valdštejnem, který se stal ne nadarmo jakýmsi osudovým motivem velikého díla Pekařova, však sklon k dramatickým osobnostem a látkám nebyl u něho zdaleka vyčerpán. Po svatém Václavovi,[29] jehož pojetí u Pekaře si povšimneme v dalším, vynořují se v jeho vědecké práci nové postavy v rámci prvého dílu jeho *Knihy o Kosti*:[30] Heřman Černín,[31] Humprecht Jan Černín,[32] Sylvie Kateřina Černínová,[33] Rejna Bejšovcová[34] aj. Nevynořují se však všechny se stejným důrazem a stejnou barvitostí. Nejhlouběji se Pekař ponořil do Valdštejnova souputníka Heřmana Černína, u něhož našel více než dost dramatických scén v jeho životě (nejdramatičtější snad na Staroměstském rynku 21. června 1621, kdy tento jediný významnější český účastník v řadách císařské armády na Bílé hoře funguje jako císařův zástupce při hromadné popravě, stihnuvší jeho soudruha z mládí Kryštofa Haranta z Polžic[35] i jeho vlastního bratra Diviše[36]). Zřetelně menší přitažlivost pro Pekaře ukázal synovec a dědic dravčího Heřmana Černína Humprecht Jan. Ale i u něho se autor *Knihy o Kosti* soustřeďuje především k problému dramatické povahy: otázce střetnutí dvou generací v rodině černínské, „staré Češky a prosté ženy" Zuzany Černínové[37] a jejího kosmopoliticky orientovaného, mezinárodním barokem odkojeného syna. A obě ženské postavy, jichž jsme se pohledem dotkli, Rejna Bejšovcová a Sylvie Kateřina Černínová, jsou traktovány přímo jako jevištní typy. Pekařovi nestačí, co mu o hovorné paní Sylvii Kateřině vyprávějí její dosti hojné papíry a v 14. kapitole svého vyprávění rozvíjí před očima čtenářovýma do široka obraz božítělové slavnosti na Kosti roku 1652, aby jí dal plněji zazářit v její syté barvitosti. Pro scénu není žádného pramenného podkladu, představuje jen možný kus kosteckého života v půli 17. věku, ale Pekař ji potřebuje, aby dosáhl dramatičtějšího, divadelnějšího zpodobnění energické manželky a v té době už vdovy po Heřmanu Černínovi.

Za postavami z barokní Kosti se vynořuje v Pekařově historickém díle světec našeho „temna" Jan Nepomucký.[38] Vnější pohnutky, které přiměly Pekaře, aby napsal *Tři kapitoly* o tomto světci – útok Herbenův a pak útoky jiných[39] na postoj, který Pekař zaujal ve svých přednáškách k otázce svatojanské – jsou dosti známy a ještě se k nim vrátíme. Ale třeba si povšímnout základního pojetí, které Pekař svému hrdinovi dává. Odhazuje – ne sice úplně, ale přece jen stranou – starou podobu, kterou vtiskla Janovi Nepomuckému barokní historiografie: podobu více méně pasivního hrdiny, který se stává obětí zuřivého krále, snažícího se na něm vynutit zpovědní tajemství, a nechává Janovi vyrůstat jako bojovníkovi becketovského[40] rázu, který se neváhá postavit k obraně církevních práv proti vůli absolutisticky rozhodujícího panovníka. Bylo to pojetí jistě bližší historické pravdě, jak jí

rozuměla škola Gollova, především však daleko více vyhovovalo Pekařovu dramatickému přístupu k látce. Ten byl ostatně v tomto případě ještě jaksi umocňován polemickou povahou tématu, které stavělo autora *Tří kapitol* čelem proti značné vnější převaze protivníků, spatřujících ve sv. Janu Nepomuckém jen lživý symbol protireformace.

Nejvýrazněji se však Pekařův dramatický přístup k historické látce ukázal v jeho velké monografii, zasvěcené Janu Žižkovi.[41] Už první počátek této rozsáhlé práce – největší, jež slepému vůdci husitských bojovníků až dosud byla věnována – byl charakteristický. Pekař začal kapitolou *Žižka u Eneáše Sylvia*, kterou otiskl v XXX. ročníku ČČH,[42] na jednom z nejcitlivějších míst české historiografie, týkající se naší náboženssko-sociální bouře 15. věku, rozborem známé *Kroniky české* pozdějšího papeže Pia II., kterou novodobé české dějepisectví šmahem odsuzovalo jako *Lipany české pověsti*, nenávistný, utrhačný pamflet, bez skutečné ceny pramenné. Pekařův vyostřený smysl pro dramatické prvky postřehl v latinském sepsání světaznalého humanisty vnitřní zápas mezi stanoviskem, které mu jako vysokému církevnímu hodnostáři diktoval Žižkův odboj proti Církvi, a mezi skrytým obdivem, který významný reprezentant renesančního individualismu cítil k silné individualitě husitského vůdce. A tento dramatický vnitřní spor jej připoutal k osobnosti Sylviově a vnutil mu i nový pohled na něj. Se stejným zaujetím přistoupil však Pekař i k vlastnímu hrdinovi revoluce. Jeho dramatický postoj nemohl klidně snést Žižkův obraz jako rozvážného, cílevědomě postupujícího státníka, který vytvořil kdysi ve své žižkovské monografii V. V. Tomek[43] (portrét – mimochodem – skutečně reakčního zaměření, který jistou apreturou Žižkovy osobnosti co muže svrchovaně seriózního zbavoval jeho postoj revolučního vyostření a nárazovosti a přizpůsoboval měšťácké mentalitě konzervativců rázu Tomkova) a který se táhne v naší historiografii až po F. M. Bartoše,[44] a pokusil se dáti Žižkovi ráz živlu, vrhajícího se s rozkacenou silou na nepřátele slova božího. Tak to byl hrdina skutečně dramatické nosnosti a tak také mohl upoutat Pekařův zájem, že z něho vyrostlo dílo tak rozsáhlé, jako je jeho žižkovská monografie.

V poslední figuře, na níž utkvěla – před návratem k tématu kosteckému a valdštejnskému – epická síla Pekařova, sv. Václavovi, se vlastně vracíme nazpět na půdu jeho starších prací, zasvěcených legendě Křišťanově,[45] jež v časové posloupnosti jeho díla následovaly za valdštejnským spiknutím. Ale tento návrat se rozhodně vzhledem k tématu naší úvahy vyplatí. Pekařovy práce o legendách svatováclavských a pak o světci samém totiž ukazují, jak se dramatický postoj Pekařův projevil nejen v chápání historického zjevu, ale i v metodě jeho práce heuristické, jeho analýzy pramenů. Stačí tu sledovat Pekařův postup v *Nejstarší kronice české.* Čekali byste snad, že Pekař nejprve čtenáře obeznámí s tím, jak kronika tzv. Křišťana vypadá: v jakých rukopisech a z které doby se dochovala, jaké jsou varianty těchto rukopisů, které z manuskriptů můžeme právem považovati za nejstarší a vzíti za východisko našeho výkladu apod. Tohle všechno ovšem také u Pekaře v jeho pojednáních najdeme, ale teprve později, když pod tlakem různých kritik své práce – jmenovitě právě tex-

tově-kritické polemiky Bretholzovy[46] – se rozhodl (tuším na nátlak Gollův, který prý tento nedostatek Pekařovy práce těžce nesl) křišťanovské téma zpracovati ještě jednou v spise psaném německy.[47] Původní knižní zpracování *Nejstarší kroniky české* začíná dramaticky jakýmsi vpádem in medias res: Dobner[48] a po něm ještě důrazněji Dobrovský[49] tvrdili, že legenda tzv. Křišťana je *„**padělek** kompilátora, vzniklý někdy ve stol. 14.“*, já, Pekař, hlásím, *„že se stali obětí velkého kritického omylu, že domnělý padělek 14. stol. je **původní dílo 10. stol.**“*[50] A hned pod titulem *Vnitřní kritika práce Kristiánovy* (pod vnitřní kritikou podle příslušné poznámky rozumí *„věcnou analýzu pramene bez kontroly prameny v daném tématu zúčastněnými“*[51]) se vrhá na vlastní text Křišťanův, aby ne krok za krokem, ale dramatickým postihem z něho vylovil místa, která mluví či mohou mluvit pro jeho tézi. Pracuje při tom, jak ještě uslyšíme, podtrháváním jednotlivých slov či obratů, jež považuje ze svého stanoviska za důležité. Teprve potom následuje *Kritika vnější*, pod kterou Pekař rozumí *„stanovení závislosti, event. původnosti pramene konfrontací se zúčastněnými prameny jinými“*,[52] na konec to, co jsme čekali na začátku: pod titulem *Kritika Dobnerova a Dobrovského* rozbor důvodů, jež vedly oba otce novodobé české historiografie k tomu, že tzv. Křišťana prohlásili za padělek 14. věku.

Vedlo by nás ovšem daleko, kdybychom chtěli tento Pekařův postup podrobit nějaké kritice a dokonce snad chtěli dokazovat, jak působil na formování jeho soudů a podroboval si je. Nechceme také nikterak tvrdit, že by osnovný postup *Nejstarší kroniky české* byl zcela chybný a že by touto cestou nebylo lze dojíti správných výsledků. Ale není možno nepovšimnouti si ho v souvislosti, kterou sledujeme: jako svědectví stylu Pekařova. Je to typický rozvrh klasického dramatu: nejprve expozice, která v stručné, zhuštěné formě představí hrdinu, tj. v tomto případě tezi Pekařovu, a naznačí jeho odpůrce, pak rozvinutí děje v obsahové reprodukci legendy, podtrhující místa, jež podle názoru Pekařova mluví pro její zařazení do 10. století, a v konfrontaci s jinými soudobými prameny, která má dokázat jejich vzájemný vztah (ať už souhlasem či nesouhlasem), a konečně katastrofé, již v tomto případě nahrazuje utkání s odpůrci hrdinovými a jejich překonání, rozuzlení dramatu. A v tomto smyslu zapadá postup Pekařův plně do našeho předchozího výkladu, který zdůraznil Pekařův dramatický přístup k historické látce: i po stránce formální se jeví Pekař ve svém díle v dramatickém střehu.

Že i svatý Václav,[53] pro jehož obraz Pekařova rozsáhlá analýza pramenů k jeho dějinám připravovala cestu, musil v uchopení a podání Pekařově dopadnouti daleko dramatičtěji než v podání předchozí historiografie, je přirozeno. Pekař nejen že rozvíjí daleko šíře a daleko barvitěji drsný zápas, který obklopoval Václavovo nastoupení na trůn, epizodu jeho boje s knížetem kouřimským, kterou našel v závěru svého Křišťana, a jiné epické složky starých podání a pramenů, ale – což je nejdůležitější – překládá celý děj václavské tragédie především do vnitřního života hrdinova, do jeho charakteru, jak to odpovídalo dramatickému uchopení této historie. Ne jako pasivní oběť bojovníků, vyčítajících mu jeho kapitulaci před Jindřichem Ptáčníkem, a tím méně jako pasivní oběť svého křesťanství – Václav vystupuje v zpo-

dobení Pekařově blízko starému zpodobení Husovu: jako husovský „athleta Dei", muž, který se dostává do konfliktu se svým okolím především co představitel jistého vnitřního života, křesťanské kultury, ostře se střetající s divokou, nezkrotnou animálností českých „mužů", je hrdinou tohoto vnitřního života, který prosazuje i proti situaci velmi nebezpečné. Bylo a zůstává zásluhou Pekařovou v této souvislosti, že vyzvedl poměrně vysokou kulturu, jakou zprostředkovala českému prostředí misie byzancká, a to, jak se touto kulturou dovedl prosytit nadaný dědic přemyslovského odkazu.

Ještě jedna práce z mladých let Pekařových je však příznačná pro jeho základní postoj jako historika a podává svědectví o jeho dramatickém kořeni. Je to neveliké pojednání *Spor o individualismus a kolektivismus v dějepisectví*, otištěné v III. ročníku ČČH.[54] Předcházela mu v II. roč. ČČH Pekařova obšírná zpráva o IV. sjezdu německých historiků,[55] který se konal 11. – 14. září 1896 v Innsbrucku a byl cele zastíněn otázkami, rozvířivšími tehdy zásluhou Karla Lamprechta[56] oblast německé historiografie. Pekař se v ní se zvláštním zájmem zastavil u referátu profesora von Scaly[57] o individualismu a socialismu v dějepisectví, který byl – jak praví – *„v podstatě obranou stanoviska Lamprechtova"*,[58] vycházejícího z poznání, *„že světem lidských jevů nehýbají jen vynikající osobnosti, že je tu stejně činno množství samo, společnost, a to po všech stránkách lidského působení"*. [59] Tato myšlenka Pekaře tak zaujala, že se jí rozhodl věnovati právě zmíněný článek o sporu individualismu a kolektivismu v dějepisectví. Osm let před tím zavadil o tento problém Goll ve své úvaze *Dějiny a dějepis* v Atheneu 1888-9.[60] Pekař se také na tento článek odvolává, spatřuje v něm doklad, *„že dávno před Lamprechtem smířila se historie s tímto poznáním"*.[61] A přece mezi jeho pojednáním a úvahou Gollovou je rozdíl, který není možno přehlédnout. Už vnější pohled na obě stati ukáže čtenáři dost výrazně, jak se od sebe liší. Zatímco Goll vyřizuje otázku vztahů mezi historií a sociologií, která mu představuje právě vědu o společnosti jako celku a zákonech ji ovládajících, na jediné stránce a 5 řádcích (ve vydání Vybraných spisů drobných z r. 1928[62]), Pekařovi se uvažování o tomto tématu rozrůstá na plných 14 stran. Ještě více pak vynikne diferenc, dělící v této chvíli Golla a jeho nejnadanějšího žáka, srovnáme-li jejich vývody obsahově. Goll se omezuje na zjištění, že sociologie – podle slov Masarykových – *„na ten čas ani co do metody, ani co do předmětu není s dostatek ustavena"*[63] a odmítá spoutati svou vědu historickou, která *„chce poznati to, co bylo, beze všech ohledů vedlejších, a třeba i vyšších"*,[64] nějak pevněji s touto „nehotovou" vědní disciplinou. Pekař – i když je zřejmě brzděn autoritou Gollovou – blíží se lamprechtovské problematice s daleko větším porozuměním. Neváhá vzíti Lamprechta v ochranu i proti výtkám, které stihly jeho známé *Deutsche Geschichte*,[65] představující jakési praktické aplikování jeho tezí v historické práci, a které sám jinak uznává: *„Lamprechtovým Dějinám* [přes to]*"* – prohlašuje – *„zůstanou přednosti jejich: vysoké stanovisko, rozsáhlé užití živlu kulturně historického, odkrytí nových zajímavých vztahů mezi jednotlivými stránkami dějinného života, mnoho podnětů k další práci, bohatý moderní sloh, [...] pokus spojiti těsně všechny rozdílné, zčásti ještě ladem ležící disciplíny dějin, sledovati je v jejich vzájemném na sebe působení, ukázati v mnohotvaré rozmanitosti života*

jeho jednotnost – byl ohromný [...] Kdo by zazlíval Lamprechtovi, že, odváživ se příliš, svou silou nestačil?"[66]

Vysvětliti rozdíl mezi pozicí Gollovou a pozicí Pekařovou v tomto případě by bylo možno různými příčinami. Není pochyby, že tu jistou roli sehrál i obecný vývoj evropské historiografie v údobí mezi koncem let osmdesátých a sklonkem dalšího desítiletí minulého věku,[67] přinesší nemalé zmohutnění těch „vedlejších" disciplin, které se vyvinuly vedle gollovské „čisté" historie: dějin hospodářských, dějin sociálních, dějin kulturních atd. Pekař, jak vidět z jeho článků v III. a IV. ročníku ČČH,[68] byl k tomuto vývoji velmi citlivý, sledoval jej svou četbou a uvažoval o tom, co přinášel teoreticky i prakticky. Také vývoj veřejného života, v němž demokratizační proces, rozehrávající se v západoevropské společnosti od počátku 19. století, vždy důrazněji přiváděl ke slovu vedle individualit, zasahujících v současnou historii, i široké vrstvy obyvatelstva, národy a třídy, přispěl k onomu prohloubení zájmu o historické činitele kolektivního rázu, o němž mluví Pekař ve své stati v III. ročníku ČČH. Ale to vše by nevysvětlilo rozdíl, který pozorujeme v dané chvíli mezi Gollem a Pekařem, neboť vývoj historické vědy i vývoj západoevropské společnosti, o němž je řeč, zažíval přece Goll stejně jako Pekař! Ani věkový rozdíl mezi učitelem a žákem – věkový rozdíl jedné generace – nemůže podati dostatečný výklad tomu, kdo ví, jak dlouhého mládí se dožil Jaroslav Goll, jak do pozdních let si uchovával svěžest a zvídavost mladistvého pohledu. Pochopí však rozličnost postoje Gollova a Pekařova v jeho podstatě ten, kdo si znovu uvědomí dramatický kořen duchového postoje Gollova žáka. Problém, zda *„největší dějinné nutnosti jsou mocnější než vůle třebas největší dějinné osobnosti"*, který sám nazývá *„šiboletem, dle něhož se strany* [ve sporu individualismu a kolektivismu v dějepisectví] *kupí"*,[69] musil mít zvláštní přitažlivost pro muže, jehož sklon k dramatickému jsme tak jasně postihli v jeho vědeckých pracích. Vždyť to byl vlastně princip, z něhož vyrůstalo a vyrůstá dodnes lidské drama v největších svých projevech – obměna zápasu jednotlivcova s osudem, příp. s mravními a fyzickými zákony, s bohy, který předváděla tragedie i komedie od časů Sofoklových a Aischylových až po současného Ibsena, Hauptmanna, Tolstého a jiné představitele jevištního umění z konce 19. věku! Chtěl-li Goll (a požadoval to důrazně!), aby interes historikův poutal *„i ten detail, který – aspoň poznání našemu – zůstává nahodilým"*[70] (tj. nemá významu pro stanovování obecných zákonů a vývoj společnosti jako celku), musil Pekař aspoň mlčky toto drobení historie do nahodilých podrobností odmítnout. Přechází je bez povšímnutí, neboť tato výhrada, tvořící u Golla podstatný rys jeho výkladu, pro jeho dramatické chápání historického dění jako neustálého zápasu mezi děním a aktivitou individuelní a děním a aktivitou kolektivní neměla významu.

Že postoj, který Pekař zaujal ke „kolektivnímu" dějepisectví ve své stati v III. roč. ČČH, nebyl jen okamžitým myšlenkovým stanoviskem, přivozeným aktuální konstelací různých okolností nebo na chvíli procitlým zájmem, ukázaly Pekařovy práce z českých dějin sociálních, jmenovitě z dějin selského stavu, jež na jeho úvahy o lamprechtovské historiografii navázaly. Práce ty (Pekař sám je charakterizuje v úvodu

k II. dílu *Knihy o Kosti* jako *„šiky číslic a kolony statistických tabulek“*[71]) zdály by se odporovat charakteristice velkého historika, kterou jsme podali v předchozím, představujíce jeho vědecký postoj především jako postoj dramatický: Jaká pak dramatičnost v pracném sestavování a sledování číslic, postihujících především obecné proměny toho či onoho prostředí a doby? Jaká dramatičnost tam, kde onen zápas jednotlivců s osudem, který jsme právě označili jako základ všeho dramatického, úplně zaniká a jednotlivec se propadá do bezejmennosti v celku sociálním, státním či jiném? A přece i Pekařovy práce z oblasti českých dějin sociálních ukazují zřetelně týž autorův přístup k danému tématu, jako ukazovaly jeho monografie o Valdštejnovi, Žižkovi, sv. Václavu a jiné shora dotčené – modifikovaný ovšem rozdílnou povahou tohoto druhu historického bádání. Stačí si povšímnouti jen vnitřní stavby obou největších celků, do nichž se v tomto případě badatelské úsilí Pekařovo rozběhlo: druhého dílu již zmíněné *Knihy o Kosti* a *Českých katastrů*,[72] jež jsou vlastně jejím pokračováním. Stavba počíná opravdu kapitolami zcela nedramatického rázu: popisem hranic panství kosteckého, rozprávěním o pohybu selské půdy, tj. o rozličných druzích proměn, jimiž rustikál na tomto panství procházel, a o rozsahu vsí a lánů v obvodu Kostecka, vylíčením sociálního zvrstvení selského obyvatelstva a úsekem o selské ústavě a správě. Ale do tohoto celkem klidného, pozitivní skutečnosti zjišťujícího obrazu vstupuje v VI. kapitole, týkající se platů a dávek, jimiž byl sedlák na kosteckém panství v 17. – 18. století zatížen, moment kinetický: motiv zápasu o chléb a o život. A ten se pak rozvíjí v dalších kapitolách o robotách a kontribucích, aby se posléze rozšířil v mocný proud v Pekařových *Českých katastrech*, jejichž základní myšlenkou je zjistit zatížení vlastní výrobní vrstvy české společnosti jak ze strany jejích vrchností, tak zejména ze strany státu, který užívá výsledků pilné práce českého rolníka, aby jimi financoval svoji nákladnou velmocenskou politiku. Cítíte, jak tu promlouvá v Pekařovi homo glebae adscriptus,[73] člověk, který se sžil se starostmi rodné selské půdy – ale zároveň tu k vám proniká znovu dramatický základ historikovy osobnosti.

Z něho rostla na konec i celá Pekařova koncepce národních dějin českých. Neboť smyslem a důvodem těchto dějin je podle něho myšlenka národní, kterou Pekař formuluje jako *„vědomí, že jsme údy téhož kmene, téže rodiny národní, která spoutána je od století nejen jazykem a půdou, vlastí fyzickou, ale i vlastí tradice dějinné, poutem společných osudů, vědomí, že každé generaci je řešiti za okolností změněných a přece v jádře podobných tytéž problémy, jež péče o zachování vlastní bytosti ukládala předkům našim“*, tedy nikoli jako vědomí ve smyslu statickém, nýbrž vědomí dynamické, zacílené k aktivitě, již ukládá *„péče o zachování vlastní bytosti“*.[74] I tady je uchováno základní schéma, základní dramatické pojetí, se kterým jsme se setkali v monografických pracích Pekařových – jenže na místo jednotlivce, dramaticky se utkávajícího se silami osudu, je tu postaven jako jednotka národ, aby si tváří v tvář přesile ostatního světa vybojovával svou existenci a proti všemu, co leží mimo něj, se udržel jako zvláštní, specificky vybavená lidská jednota. Neublížili bychom, myslím, nic Pekařově formulaci smyslu českých dějin, kdybychom slůvko „vědomí“, kterým Pekař podchycuje svou představu

myšlenky národní, nahradili slůvkem „napětí“ a viděli v jeho myšlence národní stálé napětí, dramatické napětí boje o sebezáchranu a sebeúchovu národa.

❑

Pronikal-li dramatický princip v Pekařově vnějším přístupu k práci, musil se pochopitelně projevit intenzivně i v jejím vnitřním ztvárňování, v tom, jak tuto látku prožíval a vyjadřoval, v jeho stylu v užším slova smyslu, stylu slovesném. Pro Pekařův slovesný výraz je především charakteristický jeho sklon k barvitému respektive plastickému slovu, který souvisí s dramatičností jeho celkového postoje. Pekařovi nestačí slovo prostě označující nějaký objekt či fakt. Pekař potřebuje slovo, které by tento objekt či fakt zvýraznilo a oživilo, aby mohlo hráti dramatičtější roli ve výstavbě jeho myšlenky, aby autorovy myšlenky vyvstaly před očima čtenářovýma živěji, strhly větší silou jeho pozornost. Vezměte si takovou – náhodně vybranou a přece pro Pekaře typickou větu z jeho stati *Z dějin Českého ráje* (1930): *„Doba gotická [...] to byla, jež dala Turnovsku nový život a novou tvář; teprv tenkrát se otevřely pro pěšího i pro jezdce strmé cesty lesem k Valdštejnu, k Hrubé Skále, Frydštejnu nebo Zbirohu, teprv tenkrát musila orlí hnízda na Troskách ustoupiti hradním tarasům, a výšiny, které dosud hovořily jen s oblaky a dálkami, naplnily se ruchem nížiny: křikem zbrojnošů, ržáním koní, ale i životem panské rodiny a domácnosti.“*[75] Stavba celé věty je příznačná: začíná prostým konstatováním, že v době gotické (i to slovo zaslouží pozornosti, ukazujíc, jak Pekař tíhne především k smyslové plastičnosti a volí proto pro označení epochy, kterou by právem mohl označit jako epochu třeba vrcholícího feudalismu, termín z oblasti vidové, z oblasti výtvarného umění) se změnil život v jeho rodném kraji. Ale toto konstatování, které by klidně mohl napsati i historik rázu Gollova, Novotného či Bidlova, zřejmě je Pekařovi jen jakýmsi zvolným počátečním rozběhem. Hned v dalších slovech se vnitřní rytmus Pekařovy věty dramatizuje. Pekařovi nestačí říci, že ke hradům na výšinách jeho domova byly upraveny cesty pro chodce a jezdce: v jeho větě začíná hrát roli zbarvující přívlastek, cesty jsou strmé, vedou lesem (byly opravdu tehdy na hradních výšinách Turnovska lesy?), nabyly divočejšího, poutavějšího rázu. Dramatizace obrazu však sílí ještě dál: na Troskách se objevují orli (byli tam opravdu?), aby ustoupili hradním tarasům. Cítíte, jak *r* v těchto slovech onomatopoeticky koloruje pohled, jak skoro nutně vyvolává ve vás – trochu bezděky – vzpomínku na hranaté, tvrdé obrysy starého hradního stavení. A teď Pekař potřebuje vyjádřit, jak vznos doby gotické pozvedl tíhu hmoty do výše, a tak nechává se před očima čtenářovýma rozevlát výšinám, *„které dosud hovořily jen s oblaky a dálkami“*[76] (jaké to zase využití kvantit hláskových k zmalebnění slovní stavby!) – aby je postavil v účinnou antitezu proti drmolivému ruchu nížiny, všedním, klopotným starostem života. Ideační síla gotiky, na kterou Pekař kladl vždycky důraz – síla pozvednout se nad přízemní realitu k velkým rozpětím myšlenkovým – je v této obrazové zkratce vystižena zcela nepozorovaně a přece velmi plasticky a naléhavě.

Samozřejmě že ne všechny věty Pekařovy jsou vybaveny stejně bohatým slovním koloritem. Zejména jeho práce z oboru dějin hospodářských a sociálních, operující se statistikami a vůbec s čísly, omezují Pekařův výraz na prosté sdělení, jehož síla je především v cifře, sdělením tím zaznamenané. Ale že věta právě citovaná a jiné věty jí podobné jsou vlastním stylovým výrazem Pekařovy osobnosti, přesvědčí se každý, kdo se jen poněkud hlouběji zadívá do jeho literárního a vědeckého odkazu. Pro Pekaře je například příznačné, jak užívá řeči pramenů, ze kterých čerpá svoje vyprávění. Nepřestává na nějaké citaci podčárové (třebas i té používá velmi zhusta), na tzv. pramenných odkazech, jak je uvádějí jiní jeho souvěkovci. U něho řeč dokumentu vstupuje přímo ve vlastní řeč jeho, organicky se s ní spojuje, vplývá a splývá s ní, dodávajíc jí zvláštní barvitosti, vytrhující ji z šedi prostého, všedního sdělení. Stačí tu rozvinout v duchu před očima třeba kapitolu, věnovanou v *Knize o Kosti* Humprechtu Janu Černínovi. Tu jadrná, krásná čeština známých listů paní Zuzany Černínové a z části i jejího syna dovolila Pekařovi zvlášť živě použít jednotlivých obratů i celých vět v plné, vnitřní souvislosti s vlastním textem. Pekař jako by se přímo náruživě nořil do tři sta let staré korespondence a z ní lovil slova co nejvíce odpovídající jeho potřebě výrazové: *„Mé rozmilé, nejmilejší dítě!“ „Můj rozkošný, nejmilejší Humprechte!“ (ale v oslovení úvodním vždy: Urozený pane, pane!) – kolikrát v rozličných variacích vrací se nám to zvolání lásky v každém listě! Jednou čteme dokonce: včera byli tu u mne u jídla J. M. pan hrabě Černín, páni synové oba dva [...] „hrubě na tebe vzpomínali, mohlo ti v těch rozmilých uších tvých pozníti [...]. V těch rozmilých uších tvých!“*[77] Jak málo cítil Pekař úvozovky, oddělující jednotlivé citáty od jeho vlastních slov, vidět z doznění citátu z listu Zuzany Černínové ve vlastních jeho slovech. Se stejnou živostí jako v portrétu Humprechta Jana Černína v *Knize o Kosti* používá Pekař archaické mluvy starých dokumentů i v nezapomenutelné podobizně jeho strýce Heřmana v téže knize. Vzpomeňte jen, s jakým zalíbením tu spočinul na Heřmanovu korespondenčním regestu s ošidným *„zapálil se jí kep“*![78] A abychom neutkvěli jen na češtině 17. století, která svou dřevořezebnou jadrností Pekařovi patrně připomínala i jeho domov – uveďme v této souvislosti příklady z jeho *Žižky*, zejména z jeho *„výslechu svědků“*, kde citáty zase vplouvají do textu Pekařova nejenom jako doklady jeho historického líčení, ale i jako organická část jeho výrazu, která má (i když ne v té míře jako v *Knize o Kosti*, protože tu jde ze značné části o novočeské překlady latinských textů 15. věku) dodávati jeho výrazu pastóznější či prudší barvitosti. Vezměte si např. takovou větu z 2. dílu *Žižky*: *„Když část hradu byla již v moci Žižkově a Švamberk poznal, že útoku neodolá, ‚věda a boje se, že* ***dobudou-li Táboři hradu mocí, neušetří života ani jeho ani lidí jeho****‘, ohlásil dobývajícím, že se vzdá, ale jen do rukou pana Petra Zmrzlíka.“*[79] Poznali byste vůbec – nebýt grafických znamének úvozovek – že od slov *„věda a boje se“* až po slova *„ani lidí jeho“* není věta psána Pekařem, nýbrž Vavřincem z Březové? Stavba větná je tu nejen dokladem toho, jak Pekař dovede svědectvím současníka událostí jím líčených dramatizovat svoje vyprávění, dodávaje mu živějšího rázu přítomnosti – ale i dokladem jeho dramatického pronikání pramene, které mu dovoluje prožívat líče-

ní pramene v sobě s takovou intenzitou, že slova pramene přecházejí bezděky do jeho vlastního slovního výrazu.

Pekař však nepoužívá jen archaizujících prvků minulosti, aby dodal svému líčení působivější a dramatičtější barvitosti – ale dovede k témuž účelu i postup obrátit a vnést do obrazu minulosti prvky přítomné, v jistém smyslu jej výrazově aktualizovat. Vraťme se ještě na okamžik k jeho líčení doby gotické v obvodu jeho rodného Turnovska. *„V ženské komnatě na Troskách"* – vypráví tu Pekař – *„můžeme si představiti docela dobře domácí slečny, čtoucí některé ze sepsání Štítného nebo verše Alexandreidy nebo román o Apollonovi, králi tyrském, [...] kdyby tenkrát vycházely v Turnově nějaké noviny, dočtli bychom se nejednoho zajímavého kusu o bojích hradních pánů navzájem, o krveprolití a požárech hradů a vsí. [...]"*[80] Domácí slečny na Troskách? – snad panny! A Turnov 14. a 15. století a noviny – jak daleko jsou si obě tyto představy! Ale časová vzdálenost, která v tomto případě dělí od sebe panny a slečny (ten poslední výraz je přece typický výraz 19. – 20. věku!) a Turnov doby gotické od Turnova s Pojizerskými listy, působí neobyčejně dramaticky, čtenář si chtě nechtě uvědomuje rozdíly, dělící jednotlivé dvojice vnitřně od sebe, výrazněji a pronikavěji, než kdyby byly položeny bez zvýrazňujících, asynchronických protějšků. A tohoto zjevu, který se u Pekaře zase objevuje velmi často (jen letmo třeba obrat: *„gotické hrady jsou módou"*, *„rakousko-uherská fronta na Bílé hoře"* atd.), je třeba povšimnouti si zvláště i proto, že velmi živě odlišuje prve zmíněné Pekařovo zbarvování jeho výrazu archaickým výrazem minulým. Používání archaických výrazů, převzatých z minulosti, nebylo u naší historiografie z konce minulého a z počátku tohoto století nikterak ojedinělým. Historické práce Zikmunda Wintra pracují s takovýmto dřevořezebným slovním materiálem velmi často a způsobily dokonce, že tento historický kolorism přešel i do naší literatury beletristické, zejména do historického románu a historické povídky, Jiráskem počínaje a Jaroslavem Durychem a Vladislavem Vančurou konče. Co však Josefa Pekaře zřetelně odlišuje od historiků rázu Wintrova, Šimákova apod., je právě dramatický protipól, který v jeho výrazivu proti obratům pronikajícím v ně z minulosti vytvářejí představy a obraty zcela aktuálního rázu. I v tom se jeví dramatický charakter Pekařův, který nedovoluje, aby se dal jednostranně strhnouti odkazem přešlých generací, byť i jeho vábení bylo velmi silné.

A ještě jedna věc je charakteristická pro Pekařův základní sklon k dramatičnosti a z toho vyplývající snahu o živější zabarvení výrazu: Pekařův smysl pro výraz přejatý z živé řeči lidové. Barvité výrazy lidové nevnikají ovšem do Pekařovy dikce stejnoměrně. Poměrně nejvíce jich nacházíme u něho tam, kde ve svém vyprávění stanul nejblíže selskému obyvatelstvu svého domova a kde mu je do jisté míry přinášela s sebou i mluva dokumentů, svou češtinou splývající s řečí lidu – v jeho *Knize o Kosti*, v jeho historickém obrazu Turnovska, doprovázejícím dřevoryty Karla Vika a v dalších jeho pracích svázaných s půdou rodného kraje. Žena generála Banéra mění se tu v lidovou *Banýrku*, hejtman Hosián má *partyky* s boleslavskými židy, po selských *gruntech* (Pekař nikdy neřekne usedlost, nýbrž jen a jen grunt!) jsou *maršťale*, hudec Skřivánek z Podkosti sedá *„vrch kamen"*, na Kosti hejtman *handluje* se *Švej-*

dy, při muzice v krčmě podkostské tančí švédští soldati *„velkým dílem ženatci“* atd. Ani před duálem – gramaticky sice oprávněným, ale v daném případě zřetelně se připínajícím k výrazovosti lidové – Pekař nezaváhá: *„S těma dvěma armádama to však pravda nebylo a s tím sedlákům půjčeným obilím vypadalo to dokonce nepěkně [...]“*[81] Někde by se zdálo, že slova jako lajtnant, komandant, regiment, bagáže, arest atd. překynula do výrazu Pekařova z mluvy 17. století: ale to by byl nepochybně omyl, neboť výrazy ty představovaly v době, kdy *Kniha o Kosti* byla psána, v ústech širokých vrstev lidových běžná slova a právě jako taková vběhla docela bezděčně Pekařovi do pera. Jak autorovi *Knihy o Kosti* stále zněla v uších řeč lidová, ukáže malá poznámka o kosteckém hejtmanu Hosiánovi, že *„byl měšťěnínem Nového Města Pražského a k tomu, jak se dnes česky říká, ‚von‘ čili člověk erbovní“*[82] – to rozvedení představy člověka erbovního německým *von* je vzato přímo z žargonu!

Ale nejen na stránkách věnovaných domovu a vůbec selskému prostředí, z něhož Pekař vzešel, pronikal do věty Pekařovy výraz lidový. I na stránkách jeho úvah o smyslu českých dějin a jeho polemik s Masarykem, Herbenem a jinými, kde jinak Pekařův slovník ubíhá k výrazům odtažitým, s jakými operuje filosofie, dějiny umění, psychologie a jiné vědy jeho úvahami dotčené, se neudrží, aby tu a tam neutrousil slovo vzaté z řeči lidové. Jeden z jeho oponentů mu kdysi vytkl, že použil slova „trumf“, svědčícího prostředí nějaké karbanické společnosti, a velmi se nad tím pohoršil. Ale to bylo přinejmenším pohoršení zcela neporozumivé, i ten „trumf“ patří k barvám Pekařova jazyka a Pekařova stylu, souvisí s jeho barvitým viděním světa a jeho dramatickým postojem k životu.

Těsnější přilnutí k výrazu lidovému odlišuje zřetelně výrazové zásoby Pekařovy od výrazových zásob jeho učitele Jaroslava Golla. I když Gollův styl – jak pěkně ukázal kdysi Jaroslav Vávra – chce vytvářet jakýsi most mezi prostým sdělením vědeckým a výrazem poetickým, jeho výraz zůstává plně na půdě slova literárního ve smyslu akademickém a přímo s jakousi aristokratickou štítivostí se vyhýbá všemu, co by jej mohlo strhnouti do roviny řeči lidové. Mluví-li Goll (*Čechy a Prusy ve středověku*) o půdě *„mečem zorané a krví zhnojené“*, vidíte na první pohled, že to není vzato z úst prostého člověka, nýbrž že tu jde o básnický výraz, plně odpovídající básnické praxi Gollových současníků lumírovců. – Pekařovy záběhy do výraziva lidového sbližují však za to podivně a přece pochopitelně jeho řeč s řečí baroka. A není to jistě jen vnější skutečnost, že se Pekař v řadě svých prací – především zase v monumentální *Knize o Kosti* – vžil hluboce do ovzduší tohoto kulturního údobí, která vysvětluje toto příbuzenství. Bylo-li v baroku jeho ubíhání do řeči lidové (naší literární historií ve jménu klasické veleslavínské češtiny tolikrát pohoršeně vytýkané a přece pro osvěžení a zpružnění literárního jazyka nadmíru důležité!) především důsledkem jeho dramatického postoje v životu, jeho snahy najít co nejhlubší odezvu v tomto životě, prolnout se s ním co nejpronikavěji – je tomu podobně i u Josefa Pekaře. I u něho je barvitý výraz lidový reflexem jeho dramatického postoje k životu, jeho snahy žít v neustálém pohybu života, prožívat minulost jako živou – jako tomu bylo u barokních kazatelů (u nichž se příliv mluveného slova lidového v barok-

ní literatuře projevil v souvislosti s jejich dramatickým postojem nejvýrazněji), v barokní legendistice i v jiných odvětvích našeho barokního písemnictví.

❑

Dramatický postoj k životu a související s tím dramatický základ jeho stylu neprojevuje se však u Josefa Pekaře jen v jednotlivých slovních složkách jeho textu, v jednotlivých slovech a jejich barvitosti, nýbrž i ve větné stavbě těchto slov, v jeho frazeologické konstrukci. Jan Mukařovský kdysi charakterizoval vědecký sloh jako sloh, *„jehož účel je sdělovací a zaměření mimojazykové; jazykové prostředky jsou zde služebné a do popředí vystupuje sám obsah sdělení“*.[83] I Pekařova věta je v podstatě podrobena tomuto charakteru vědeckého slohu. A přece není možno vystihnouti její ráz jen tím, že ji označíme za stavbu podřízenou výhradně nebo v prvé řadě účelu sdělovacímu a zaměřenou mimojazykově. Zahleďme se ještě jednou do jeho *Knihy o Kosti*, do níž jsme nahlédli prve. Na závěru druhé kapitoly první knihy položil si Pekař otázku, zda obyvatelé Kostecka – včetně panského úřednictva na zámku a šlechty tu shromážděné – neměli tajné sympatie k švédské posádce na Kosti nakvartýrované: *„Nepřáli si snad také zhroucení císařské vlády v království?“*[84] Nadáli byste se, že na tuto otázku přijde jako odpověď prosté sdělení: čekali (nebo nečekali) z těch a těch důvodů. Ale slyšte, jak odpovídá Pekař: *„Zdá se mi vskutku, že po návratu císařských netoužili a že poměr celkem přátelský, jak po ty tři čtvrti roku, co tu vládly zbraně koruny švédské, spojoval posádku, úřednictvo, šlechtu na zámku i poddané, nesen byl společnou antipatií k císařské a katolické vládě. Nepochybně jen nejistota, zda Švédové, jako se to stalo již r. 1634, nebudou musit Čechy zase opustiti, zdržovala všechny od projevů určitějších.“*[85] Vlastní sdělení spočívá zřejmě ve slovech *„po návratu císařských netoužili“*. Ale tato slova jsou odsunuta do vedlejší věty, uvedené slůvkem *„že“*, a tím na svém sdělovacím účinu oslabena: Zdá se pouze, že... Stejně je tomu v druhé větě, s tím rozdílem jen, že dvouslovní *„zdá se“* je tu nahraženo jediným slůvkem *„nepochybně“* a ono *„že“*, které by za tímto slůvkem mělo následovat a které snad bezděky cítíte, i když tu není napsáno, bylo vypuštěno. Už tento způsob větné stavby naznačuje dost výrazně, jak Pekař svoje sdělení prožívá, jak v ně promítá dramatický v podstatě stav nejistoty. Ale toto ztlumení hlavní sdělné části prvého i druhého souvětí nestačí. Je třeba vysvětlit, jak to netoužení vypadalo, v čem spočívalo a z čeho rostlo. A tak Pekař rozvíjí prvotné sdělení v další části věty, zjišťující, že přátelský poměr mezi Švédy a Kosteckými byl patrně (tu se vrací skrytě úvodní „zdá se“) nesen společnou antipatií k císařské vládě. I tu však slova *„přátelský poměr“* připadají Pekařovi nedosti osvětlena, i obrací na ně reflektor další vedlejší věty, vlastně dvou dalších vedlejších vět do prvotní vedlejší věty vložených a zjišťujících, že má na mysli přátelský poměr, jak (to „jak“ zase zní hovorově, spisovně bychom spíše řekli „jaký“) *„spojoval po ty tři čtvrti roku, co tu vládly zbraně koruny švédské, posádku, úřednictvo, šlechtu na zámku i poddané“*. Máme tu tedy před sebou dosti rozlehlý obraz syntaktický, který má zřejmě svoje dramatické uzly, a to především v substantivech a slovesech, rozvíjejících se a rozžívajících do

vedlejších vět. I druhá věta je stavěna v podstatě stejně. V sdělení, že nejistota zdržovala všechny od projevů určitějších, cítí se Pekař povinen zase vysvětlit – a to opět dvěma, do sebe zaklesnutými větami, z nichž druhá, vsunutá, rozvádí první – že nejistota spočívala v tom, *„zda Švédové, jako se to stalo už r. 1634, nebudou musit Čechy opustit“*. Důležité však je, že posledními slovy se tato věta významově vrací k sdělení věty prvé, váže se na ni smyslově a doplňuje její sdělení: Teprve zde se uzavírá odezva nejistoty, vyznačené slovy *„zdá se“* v úvodu našich souvětí, teprve zde čtenář chápe, proč Pekař musil omezit jistotu prvního sdělení, že bylo to vzhledem k tomu, že společnost na Kosti mu neposkytla projevů určitějších. Celé místo je zřejmě žito a stvářeno dramaticky: Pekař od prvního slova, které vysloví, prožívá svoje sdělení globálně, nese svou myšlenku, celý její obzor od počátku až do konce. Kdo slyšel Pekaře přednášet, jako jsem ho slýchal já, uvědomí si tento rys Pekařův snad ještě výrazněji, neboť ony skoro deklamační akcenty, kterými podtrhoval jednotlivé nosné pilíře svých souvětí – nosná substantiva a slovesa především – vyzvedaje je, že zastiňovala vše ostatní podružnějšího rázu, byly umožňovány a rostly právě z toho, že Pekař dramaticky chápal vždy myšlenku celou, prožíval ji vnitřně, ba měl ji prožitu, než ji vyslovil, v její totalitě, a to s takovou intenzitou, že jí mohl dodávat větší plasticity zdůrazněním hlavních jejích opor.

Míst, jako jsme právě náhodně vybrali z Pekařovy *Knihy o Kosti*, by bylo ovšem možno z Pekařova díla vybrat a komentovat bezpočet. Ale nevelký rozsah naší úvahy nás nutí spokojit se s jednou ukázkou, jíž nelze upřít charakterističnosti. Je třeba ještě si povšimnouti zase rozdílu, který dělí syntaktickou stavbu Pekařovu od syntaktické stavby Gollovy. Jaroslav Vávra ve své několikrát citované studii o Gollově stylu upozornil pěkně na to, jak často je mezivětná souvislost u Golla přerušována. Je to zejména onen „trojpuntíkový systém“, ironicky kdysi u Golla podtrhovaný Janem Herbenem,[86] tj. tři tečky na konci věty, vytvářející jakýsi ozvěnový prostor, prostor pro přemýšlení a domýšlení obsahu větného, který – vedle jiných momentů – vnáší do textu Gollova cézury, dělící od sebe širokými pásy jednotlivé větní celky. Takový zjev je však možný právě jen tam, kde se setkáváme se snahou vyčerpat celou rozlohu nějaké myšlenky jednou větou, jedním, byť i syntakticky dosti zčleněným sdělením, kde tečka vytváří jakousi hranici myšlenky, připouštějící snad nejvýš mlčenlivé vyznívání uvnitř čtenáře. Pekařův dramatický postoj takovéto trojpuntíkové, meditativní přeryvy nepřipouští. Pro něho je charakteristickou nikoli gollovská uzavřená věta, nýbrž větný proud, nesený mohutným dechem, obepínajícím celý prostor sdělení či obrazu – vědomím, v němž všechny složky výkladu jsou na svém místě, ještě než je slovně vyjádří, souvisejí jedna s druhou a při tom se rozrůstají tak bohatě, že není vždy dobře možno je uzavřít do jediného větního celku.

A přece je jeden důležitý rys, který spojuje Josefa Pekaře s jeho nejvýraznějším učitelem. Je to onen sklon k poetizaci výrazu, který Jaroslav Vávra postihl ve svém rozboru Gollova stylu. Nebudeme jej ovšem viděti jen v tom, že se autor *„vyhýbá takovému ztvárnění, které by používalo větných závislostí; klade jednotlivé složky, prostředky výrazové, prostě vedle sebe, bez užívání spojkového aparátu“*.[87] (I taková místa ovšem

u Pekaře jsou – viz třeba úryvek z 2. vydání *Valdštejna*: *„Konány neprodlené přípravy k ústupu do Chebu – Plzeň nezdála se dosti bezpečnou…“*[88] *„Ve Stříbře, městě Ilowově, byl předposlední nocleh uprchlíků před vjezdem do Chebu; druhý byl v Plané v noci z 23. na 24. února.“*[89]– ale na nich charakteristiku poetičnosti Pekařova slohu plně postaviti nelze.) Poetizace stylu spočívá především v tom, že autor nepodává pouze neúčastné sdělení, jehož slovní výraz i syntaxe jsou diktovány jen a jen vnějšími skutečnostmi a jich zjištěním, nýbrž sdělení vnitřně v sobě prožívané, jehož nosné síly tvoří především jeho citové a rozumové potence. (Abych to znázornil primitivním příkladem, postavím proti sobě dvě sdělení: *„blatouch má pět lístků okvětních“* a *„blatouch září pěti zlatými lupeny“*. V druhém sdělení je účasten subjekt sdělujícího svým prožíváním, neboť se tu obráží jeho zvýšená smyslová vnímavost, zesílený smysl pro barvy, prudší estetický zájem apod.) Mluviti o poetizaci Pekařova a Gollova stylu v tomto významu bychom ovšem nemohli, neboť jejich sdělení zůstává stále vázáno jistými vnějšími skutečnostmi a jich zjištěním – ale jistě sklon v tomto směru se projevuje jak u učitele tak u jeho žáka, byť v míře a podobě značně rozdílné. Vyplývá to, tuším, zřetelně z toho, co jsme právě postihli na Pekařově slovu a syntaxi, jež obojí prozrazují intenzivní vnitřní účast sdělujícího na jeho sdělení.

Vávra si na závěr svého pozorování o Gollově *„přibližování poslání básnickému“*[90] položil otázku, *„pokud ještě dnes je tento sloh nosný, pokud ještě dnes vyhovuje funkčnímu zaměření vědeckého jazyka“*,[91] a odpověděl na ni – aniž se pustil do obšírnějšího rozboru tohoto problému – domněnkou (*„domnívám se“*, říká výslovně), že *„není možno říci, že poetizace vědeckého podání* [u Golla]*, převzatá jednostranně některými jeho žáky, byla vždy ku prospěchu exaktnosti vědeckého sdělení historického“*.[92] Ale i takto dosti opatrně formulovaný závěr Vávrův je třeba konfrontovati se základními rysy vědy historické, jak jsem se je pokusil kdysi objasniti ve svých *Cestách historikových*.[93] Nesmíme už podléhati omylům tzv. pozitivismu, který zaplavil naši vědu v minulém a na začátku tohoto století.[94] Historie není věda jako botanika. Nemluví o předmětech, o smyslově přímo zjistitelné skutečnosti, nýbrž o životě, a nad to o životě, který není. Nelze ji redukovati na poznání tzv. pomocných věd historických, jež ovšem se podobá poznání botanikovu, ale jež tvoří jen základ, a to pouze částečný základ poznání historikova. Poznání historikovo předpokládá nutně prožívání jeho látky, revivaci, znovuoživení toho, co už není, v subjektu, který je. A s tímto prožíváním dané látky se u každého skutečného historika – historika, který není pouhým vyprávěčem či opisovačem starých mrtvých akt – musí projevit to, čemu říkáme sklon k poetizaci sdělení. To není něco, co by bylo na závadu jeho charakteru jako historika – naopak je to cosi, co je pro tento charakter nezbytné. I když mezi historií a poezií je a vždy zůstane naprosto nepřekročitelný rozdíl v tom, že historie má a bude mít objektivní předmět svého prožívání ve vnější skutečnosti, zatím co poezie jej má v subjektivní fantazii a slově na ni se vížícím – bude Kleió navždy sestrou Melpomené, Terpsichoré, Kalliopé, Euterpé a ostatních múz.

V tomto smyslu také snad lze říci, že jako poeta nascitur i historicus nascitur, třebaže jsem si vědom, že non solum nascitur, sed etiam fit.[95] Právě Josef Pekař je ukáz-

kou rozeného historika, protože základní dispozice jeho pro prožívání, jež jsem označil jako předpoklad historikovy práce, byly dány v jeho prvních kořenech lidských, v jeho lidských počátcích. Byla to ona dramatičnost, onen dramatický přístup k životu, které jsme postihli shora v jeho díle: ty mu dovolovaly, ba přímo jej nutily, aby danou historickou látku prožíval a jako prožitou interpretoval svým osobitým stylem. Pekař nemohl zůstat jen divákem historie, jen vnímajícím ve smyslu pozitivistické vědy tzv. objektivní fakta, tj. pramenné údaje, zápisy apod., musil se porvat s nimi, prožít to, co už nežije.

Jak hluboko byla celá osobnost Pekařova proniknuta tímto dramatickým principem, mohou dosvědčit naše vzpomínky na našeho zvěčnělého, dnes už stoletého učitele. Dovolte, abych – jako jsem začal vzpomínkou na svoje první osobní setkání s Pekařem v přednáškovém sále Lázeňského domu na Malé Straně – skončil vzpomínkou na naše poslední setkání v tomto životě. Bylo to ve středu 21. ledna 1937 odpoledne. Dopoledne jsem dostal zprávu o horšící se situaci nemocného. Koupil jsem hyacint a vypravil jsem se do jeho bytu na dnešním Janáčkově nábřeží. Pekař mne přijal sedě na pohovce a byl zřejmě rád mému příchodu, třebaže mi na uvítanou řekl jen několik slov, vítaje mne spíše pohledem. Vzal ode mne modrý hyacint, znovu a znovu k němu voněl a jen se na mne díval. Vyprávěl jsem mu, co je nového v semináři, jak pokračují moje práce, co dělá můj malý Jeník, o nějž měl Pekař vždy zájem, co vím o společných známých. Byl jsem však stále zmatenější, protože Pekař nemluvil a jen tu a tam pokývl hlavou. Konečně – abych snad hovorem nemocného příliš neunavoval – jsem se zvedl a měl jsem se k odchodu. Pekař mne němým pokynem ještě znovu usadil na židli proti sobě, ale když jsem se pak zvedl po druhé, postavil hyacint, který držel stále v ruce, vedle sebe na pohovku, vzal ruku, kterou jsem mu podával na rozloučenou, oběma svýma rukama a, dívaje se mi do očí, silně, jako nikdy silně ji tiskl. Tiskl ji – beze slova – dobře 5-7 minut. Nevěděl jsem, co říkat tváří v tvář umírajícímu a pravděpodobně jsem blábolil úplné nesmysly. Ale Pekař držel ruku pevně a pustil ji teprve patrně, když už k silnému stisku chabnoucí síly nestačily. Byť z jeho úst slovo tu už nepadlo – bylo to jedno z nejdramatičtějších rozloučení, jež jsem v životě zažil, a Josef Pekař byl celý v něm.

K tisku připravili
Hana Kábová a Karol Bílek

Vznik Kalistova textu O stylu Josefa Pekaře

Od roku 1964 jsme vydávali v Sobotce po několika předchozích neúspěšných pokusech Zpravodaj Šrámkovy Sobotky (dále ZŠS). Byl to pokus o místní, částečně vlastivědný časopis. Na rozdíl od většiny tehdejších místních zpravodajů nechtěl být jen oznamovatelem programu kina a fotbalových zápasů, zpráv o činnosti národního výboru apod. Naopak jsme usilovali navázat na přerušenou tradici vlastivědných sborníků z dob první republiky. Podařilo se získat velký okruh přispěvatelů – od ves-

nických kronikářů po univerzitní profesory. Od roku 1966 mezi ně patřil i docent Zdeněk Kalista.

Ten napsal nejprve na mou prosbu ještě do rozmnožovaného červencového čísla roku 1966, nazvaného *300 let Humprechta*, hutný příspěvek o Humprechtu Janu Černínovi z Chudenic, stavebníkovi zámku, o jehož osobnost se zajímal již od dob svých vysokoškolských studií.

V lednovém čísle roku 1967, věnovaném 90. výročí narození Fráni Šrámka, otiskl vzpomínkový článek *Šrámek a my z počátku let dvacátých.* To byl již ZŠS tištěný v turnovské Severografii.

Po srpnu 1968 to časopis neměl lehké, neboť jsme se odmítali podřídit normalizaci. Vycházely zde stati s různými narážkami vlastně až do zastavení ZŠS v polovině roku 1974. Třeba výročí KSČ jsme odbyli otištěním několika regestů dokumentů z městského archivu o činnosti strany ve městě za první republiky; soudruhu tajemníkovi národního výboru jsme neupravili jeho hroznou češtinu v článku o činnosti tohoto orgánu; kulaté výročí osvobození připomněla fotografie pomníku zahynulých ruských válečných zajatců a článek o partyzánu Sašovi Orlovovi, který se přes své sliby po návratu do SSSR již přátelům na Sobotecku nikdy neozval – zahynul asi v některém sibiřském lágru... Článek *Rozhovor o pravdě*, napadený v Tribuně, byl pak příčinou zastavení časopisu.

V roce 1969 jsem také připadl na myšlenku věnovat jedno číslo ZŠS stému výročí narození prof. Josefa Pekaře. O jeho obsahu jsem se radil s přáteli z pražského Univerzitního archivu – Karlem Kučerou, Miroslavem Trucem, Josefem Hanzalem a Zdeňkem Poustou. 5. září 1969 následoval můj dopis Zdeňkovi Kalistovi, z něhož cituji:

...hlásím se zase po dlouhé době ze Sobotky a zasílám mnoho pozdravů. Nezlobte se, že Vás opět obtěžuji svým dopisem, vím, jak jste nyní pracovně zaneprázdněn (četl jsem v Obrodě rozhovor Křelinův s Vámi), ale doma jsem Vás nezastihl, když jsem nedávno byl v Praze, tak píši.

Jedná se o to, že příští rok – 12. dubna – uplyne sté výročí od narození prof. Josefa Pekaře. Chtěli bychom tomuto jubileu věnovat jedno číslo Zpravodaje Šrámkovy Sobotky (alespoň větší část). Mluvil jsem o tom v Praze v Univerzitním archivu a tam mi přislíbili pomoc, dokonce jsme sestavili takovou menší osnovu čísla. Samozřejmě, že jsme nemohli vynechat Vás – a tak se na Vás obracím s velkou prosbou, zda byste nám nějaký „pekařovský" článek nemohl napsat. Pomýšleli jsme na téma „Josef Pekař – stylista", protože Vy jste asi nejpovolanější osobností, kdo by mohl ocenit právě tuto stránku Pekařova díla. Není to však nijak závazné téma, uvítáme jakýkoliv jiný článek.[96]

Pan docent článek přislíbil. Historie jeho vzniku má však ještě další peripetie. Především napsal Zdeňku Kalistovi 8. ledna 1970 jednatel Historického klubu Josef Hanzal následující lístek, užívaje z úcty v oslovení režimem upřeného titulu:

Vážený pane profesore!

Dovolte, abych Vám opožděně popřál hodně zdraví, spokojenosti a tvůrčího klidu v tomto neklidném roce. V letošním roce vzpomeneme 100 let narození Josefa Pekaře. Historický klub

chce mimo jiné uspořádat cyklus přednášek o díle Pekařově, zamyslet se nad jeho významem a konfrontovat ho s pozdějším vývojem. Uvítali bychom, kdybyste mohl promluvit i Vy. Prosím Vás proto, abyste mně sdělil, zda bychom mohli počítat s Vaší účastí.

Se srdečným pozdravem Váš Josef Hanzal[97]

Kalistova odpověď byla kladná, jak svědčí další Hanzalův lístek z 12. února 1970: *Vážený pane profesore!*

Děkuji za Váš dopis a hlavně za ochotu připravit přednášku Pekařův styl. Počítám s tím, že by se mohla konat v dubnu nebo v květnu. Přeji Vám mnoho úspěchů v práci a těším se na přednášku (a ještě víc na knihy, jež chystáte).

Se srdečným pozdravem Hanzal[98]

Kalista se tedy rozhodl rozšířit slíbený příspěvek do ZŠS na větší přednášku pro Historický klub.

ZŠS mezitím postihl po řadě ústních napomenutí první trest. Za uveřejnění dopisu mladého soboteckého emigranta a jiné prohřešky byl časopis na první tři měsíce roku 1970 zastaven. Ani to nás však neodradilo od záměru vzpomenout Pekařova výročí. V prvním – dubnovém čísle roku 1970 vyšla na první straně báseň Jaroslava Seiferta *Návrat*, věnovaná roku 1937 úmrtí Josefa Pekaře. A jednali jsme dále i s panem docentem Kalistou. 2. února 1970 jsem mu psal mj.:

...odvažuji se Vám připomenout naši korespondenci o Vašem článku pro Zpravodaj Šrámkovy Sobotky k 100. výročí narození prof. Josefa Pekaře. Dohodli jsme se na tom, že obsahem bude význam prof. Pekaře jako stylisty.

Situace našeho časopisu není nejlepší. KNV nám na 3 měsíce na návrh ONV zastavil vydávání, a tak 1. číslo ročníku 1970 vyjde až v dubnu mj. po kádrových opatřeních v redakci, o nichž ještě není rozhodnuto.

Přesto doufám, že situace nebude nejhorší a článek budeme moci uveřejnit. Památka prof. Pekaře si to zasluhuje, a tak doufám, že nám ho napíšete i po tom, co jsem výše uvedl. Článek nemusí být dlouhý – a pokud smíme prosit, pošlete nám ho do konce února, aby číslo počátkem dubna vyšlo...[99]

Odpověď přišla obratem, je datována 6. února 1970 a Zdeněk Kalista píše:
Milý příteli,

slíbený článek o stylu Josefa Pekaře Vám pošlu. Ale je to tak: slíbil jsem přednášku na toto téma v cyklu, který k 100. výročí Pekařova narození pořádá Historický klub. Ta bude ovšem delší a do Vašeho Zpravodaje by se nevešla. Tož Vám pošlu průklep a Vy si pak budete moci z přednášky udělat výtah pro Váš časopis. Rád ho čtu, má přítulnost soboteckého prostředí.

Se stiskem ruky v duchu Váš Zdeněk Kalista[100]

Práce na přislíbené přednášce i článku však trvala déle, takže dubnové číslo ZŠS text nestihl a 27. dubna 1970 jsem se opět s obavami dotazoval po osudu článku. Odpověď byla víc než rychlá a radostná: Zdeněk Kalista mi 29. dubna 1970 odeslal

slíbený kus své přednášky o stylu Josefa Pekaře, jak stálo na připojené navštívence.[101] Byla to střední část přednášky, kterou pak proslovil v Historickém klubu v Praze 5. května 1970.

V článku nejprve popsal vlastními slovy obsah 1. části přednášky. *V prvé části přednášky autor zdůraznil dramatický přístup Pekařův k historické látce: jak se projevuje v jeho volbě historických námětů dramatického rázu (Valdštejn, Přemysl Otakar II., Žižka atd.) i v jeho základní koncepci českých dějin jako dramatického boje o úchovu existence národní.* Pak následovala střední část, určená k otištění ve ZŠS, a závěr byl shrnut do věty: *Třetí část přednášky pojednává o dramatičnosti Pekařovy větné syntaxe.*

Článek s názvem *O stylu Josefa Pekaře* vyšel ve ZŠS č. 3-4 (červen – červenec) 1970 na s. 30-31 a doprovázelo ho blahopřání k životnímu jubileu Zdeňka Kalisty: *Autor tohoto článku doc. dr. Zdeněk Kalista se dožívá 22. července 1970 sedmdesátin. I my ze Sobotky se připojujeme se skromným blahopřáním. Vzpomínáme zvláště jeho četných knih a studií týkajících se baroka, Josefa Pekaře, Bohuslava Balbína, rodu Černínů i jeho nezištné spolupráce s naším časopisem. Děkujeme za vše a mnoho zdraví a tvůrčích sil do dalších let!*

Na přednášku opakovaně upozornil Josef Hanzal, jinak upadla v zapomenutí. Pro její hodnotu jsme se rozhodli připravit její edici.

Karol Bílek

Kalistův Styl Josefa Pekaře v kontextu vývoje českého dějepisectví

Jak nás mohla přesvědčit nedávno vydaná kniha Milana Řepy *Poetika českého dějepisectví*,[102] zájem o historikův styl není v naší historiografii obvyklý a je velmi nesoustavný. Pomineme-li nepublikované úvahy některých historiků (např. Josefa Vítězslava Šimáka), na jeho počátku nalézáme podstatnou studii Jaroslava Vávry *Styl Jaroslava Golla* z roku 1937,[103] jejímž východiskem a oporou byl rozbor strukturalisty Jana Mukařovského o T. G. Masarykovi jako stylistovi z roku 1931.[104] Jak napovídá podtitul Vávrova příspěvku, šlo mu o rozbor a charakteristiku tendencí a celkového rázu Gollova vědeckého stylu. J. Vávra spatřuje, že *tendencí Gollova slova je stát se významovým mostem.*[105] Zároveň však J. Goll usiloval o poetizaci vědeckého kontextu, což vyvolávalo určitou nejasnost. Tento rys se projevoval rovněž ve větné skladbě, kde úsilí po udržení významové souvislosti podání je narušováno neotřelým slohem.

Po Vávrově článku se objevil v únorovém čísle katolického Řádu roku 1942 příspěvek Josefa Kostohryze *Pokus o rozbor Pekařova slohu.*[106] J. Kostohryz na úvod poznamenal, že historikové se nezřídka rodí s uměleckým nadáním, tedy vyjadřovací schopností, a provedl srovnání J. Golla a J. Pekaře: *Oba vtiskují svým literárním projevům zřetelný ráz vyhraněných osobností. Měl-li bych zběžně určit rozdíl mezi nimi, řekl bych, že Gollův sloh je „lehčí", Pekařův „nesnadnější". Pekař u každého svého díla prodlel, šlo mu o určité vyjádření všestranně a plně určeného předmětu. U Golla, při jeho mnohostranném zájmu, šlo o určitější vyjádření pěknou formou, ale spojení mezi formou a obsahem není tak pevné jako u Pekaře. Pekař považoval jenom krásné, přesné a jasné vyjádření za adekvátní*

předmětu, při čemž předmětem rozumíme vědecký myšlenkový obsah a zároveň jeho pojetí.[107] Podle Kostohryzova rozboru J. Pekař dokonale zná a ovládá český jazyk, propojuje starou češtinu citátů s novou a obohacuje svůj jazyk výrazy z lidové řeči. J. Kostohryz své sdělení uzavírá slovy: *Význačné vlastnosti Pekařova slohu tedy jsou: jeho konkrétní a dějový charakter, přiléhající k povaze historie, a jeho slavnostní ráz, spočívající na pojetí obsahu. Celkový soud: slavnostní styl historika.*[108]

Proměnami procházel pohled na vztah historie a krásné literatury u Václava Husy, který se pravděpodobně více než jeho souputníci Jaroslav Charvát a Jan Pachta věnoval teoretickým úvahám. Všichni tito tři redaktoři Dějin a přítomnosti se stali blízkými spolupracovníky Vladislava Vančury na jeho *Obrazech z dějin národa českého* (1939–1940). Respektovali samostatnost objektivního vědeckého poznání a zároveň vyjádřili obdiv a úctu k umělecké tvorbě, neboť *má slovesný umělec v moci postihnout historickou pravdu mnohdy jasněji a dokonaleji než dějepisec.*[109]

Kalistova přednáška souvisí především s jeho vlastní historickou tvorbou, jednak s jeho monografií o Josefu Pekařovi, která spatřila světlo světa poprvé, okleštěná, roku 1941,[110] jednak s jeho knihou *Cesty historikovy*, vznikající od poloviny 30. let 20. století,[111] a v ní především s úvahou *Kterak se historik setkává s básníkem.*[112] Podle Z. Kalisty *v zásadě se historie nemůže zříci jistého úsilí výrazového, přestat být útvarem slovesným.*[113] Úkolem historie je evokovat neexistující skutečnost a *takováto evokace předpokládá [...] podivně silné slovo, slovo schopné podchytit výrazněji, účinněji a plastičtěji ztracenou skutečnost a vyvést ji co nejnázornějším způsobem před očima čtenářovýma – slovo potencializované, básnické. Ne všední, konvencionelní či konvencionalizovaný výraz, byť i sebe ustálenějšího charakteru, nýbrž právě naopak neotřelý, nově a osobitě ražený, k dané situaci a jejímu prožitku v nitru autorově co nejtěsněji přiléhající výraz – to je pravý a vlastní nástroj historikův a historik skutečně veliký a plnokrevný se bez něho neobejde. I historik – tak v podstatě jako básník – musí hledat svá slova [...], musí kout a vytvářet svůj výraz, musí být zasvěcencem skutečného umění slovesného.*[114] K hledání adekvátního slovního výrazu napomáhá tzv. *historický takt*, tedy soubor vlastností rozeného historika, jdoucí za řemeslné dovednosti, *sebezapíravá vůle historikova, která se nechce spokojit jen s obrazem [...] vytvořeným ve vlastním nitru, nýbrž snaží se v ustavičném dramatickém zápolení nalézt rovnováhu mezi vlastním já a vnější objektivní skutečností.*[115] Svůj esej ukončil Z. Kalista úvahou, jejíž ozvuky nalézáme rovněž ve stati o Pekařově stylu: *stejně básník jako historik je něco, co se nedá dosti dobře vychovat, že nejenom „poeta nascitur", „básník se rodí", ale i „historicus nascitur", „historik se rodí": že k jeho vykrystalizování, zformování ve skutečný tvořivý typ jsou nutny určité vnitřní dispozice, že historik představuje skutečně lidský rod, genus, vybavený určitými psychickými vlastnostmi a odlišný jistými rysy duchovními od psychických typů jiných.*[116]

Cesty historikovy vznikaly z vnitřní potřeby svého autora, který věnoval soustavnou pozornost metodickým a metodologickým otázkám historické vědy. Z. Kalista, reprezentant rozumějící historiografie, však konceptuálně neanalyzuje text. Tím se liší od svého vrstevníka, tíhnoucího ke strukturalismu – Františka Kutnara, jehož důležitým tématem se stal právě historikův text.

F. Kutnar se pečlivě staral o formu svého historického zpracování, která podle něj charakterizuje osobnost (neboli styl je výrazem čistoty a hloubky myšlení) a nabízí se jako významný prostředek sociálního působení.[117] V okamžiku, kdy *historické poznání jako individuální majetek* opouští mozek a předkládá se společnosti, slovo a věta se stávají nositeli kolektivní hodnoty, v níž se přeměnil individuální poznatek; ve vědeckém literárním útvaru, v popularizačním projevu *odrážejí přesnost a logičnost myšlení, provádějí důkaz a výklad, přesvědčují o správnosti a pravdivosti.* F. Kutnar zdůraznil především jejich funkci důkazovou, výkladovou, přesvědčující a ilustrativní. Se slovy, jediným instrumentem pro ztvárnění myšlení, se dostává historik „do zápasu" již v procesu poznávání historické skutečnosti – při heuristice, kritice a interpretaci pramenů a jejich nastíněný význam vyžaduje, aby jim věnoval základní pozornost. Každé téma, historický literární útvar i účel podání vyžadují přiměřenou výrazovou formu. Ta je samozřejmě podmíněna individuálními vlastnostmi a schopnostmi historika, jeho generační příslušností, názorovou orientací a konkrétní fází jeho vlastního odborného vývoje. Protože hodnota historického díla (vlastně každé vědecké práce) – a jeho společenský dopad závisí na vyváženosti věcné, ideologické a slovesné (formální) složky, nelze opomíjet, zanedbávat nebo něčím nahrazovat výrazovou stránku: vědec si má prakticky, logicky rozčlenit celek v kapitoly a ty ve věcné úseky, má se vyvarovat nepřehledné faktografičnosti i přebujelých nekonkrétních všeobecností (usilovat o vyvážený poměr detailu a obecnosti), dbát jazykové (gramatické) správnosti, volit jasný styl a výkladovou formu, být si vědom úlohy jednotlivých slovních druhů a účelně je využívat ve struktuře výkladového celku, má hledat neotřelý výraz. Pro jednotu práce (logický, organický celek), kterou lze pojímat strukturálně (její části funkčními složkami),[118] se musí zajistit poctivě zvládnuté historické řemeslo, filosofický nadhled (čestný a odpovědný vnitřní boj) a adekvátní slovní výraz. Měřítkem historikových schopností je interpretace pramenů a syntéza, největším konstruktivním analyticko-syntetickým úkolem zvládnout práci s prameny, nedat se jimi vláčet.[119] F. Kutnar souzněl s uměleckým ztvárněním skutečnosti, v případě vědeckého díla však nekladl estetické hledisko na první místo.

Z pozdější doby pochází článek Milana Jelínka věnovaný jazykovému stylu Pekařových historických prací.[120] V tomto textu, který vyšel původně v samizdatu roku 1987, čteme: *oceníme nejen adekvátnost výrazových prostředků vzhledem k tematické složitosti a materiálové podloženosti jeho textů, ale i jeho zřetelnou snahu o stylistickou dokonalost a živost. [...] Zdá se, jako by Pekař dovedl důvěrně vniknout v dobovou atmosféru a vcítit se do historických postav, ale přitom nezapomínal na nutnost vysvětlovat myšlenky a děje dané doby z hlediska moderního člověka. K tomu potřeboval bohatý, ničím neomezovaný jazyk a za tím účelem aktivizoval i méně uzální části českého slovníku a co největší počet syntaktických schémat.*[121] Za zdroj pozoruhodné rozmanitosti Pekařova stylu považoval různé stupně využití mluvy historických pramenů (od doslovné citace přes převyprávění a parafrázování až po vytyčení jeho obsahu). Dále J. Pekaře pochválil za *přehlednost složitých souvětí a jejich logicky zdůvodněnou stavbu*.[122]

Význam J. Pekaře-stylisty zhodnotil roku 2002 Josef Hanzal v monografii *Josef Pekař, život a dílo*, kde připomněl rovněž Kalistovu přednášku *Styl Josefa Pekaře.*[123]

Pozornost obecnějším otázkám historikova stylu věnují Jaroslav Marek,[124] Zdeněk Beneš,[125] Jan Horský[126] a Petr Čornej.[127]

Hana Kábová

Ediční poznámka

Přednáška Zdeňka Kalisty *Styl Josefa Pekaře* se zachovala ve třech podobách. Nejprve vznikal rukopis, z něhož PhDr. Renata Ferklová identifikovala při zpracovávání osobního archivního fondu Zdeňka Kalisty v Literárním archivu Památníku národního písemnictví celkem 6 listů psaných po jedné straně formátu A5 a použitých později jako přebaly jiných rukopisných prací autorových nebo znovu užitých k psaní jiných textů. Jde o stranu 9 (Kalistův osobní archivní fond v LA PNP Praha, č. kartonu 108, č. inv. 15.670, psáno na rubru studie *Od české reformace k české protireformaci*), a dále strany 24-26 a 29-30 (tamtéž, karton č. 104, přebaly inv. čísel 14.584-14.585, 14.851-14.853 a 14.856-14.863). Ostatní listy rukopisu se ztratily, když je autor asi využil po přepsání textu k jiným účelům – třebaže existuje nepatrná naděje, že se skrývají v rozsáhlé pozůstalosti jako rubra jiných textů či jako přebaly. Rukopis Kalista téměř neopravoval kromě běžných úprav slovosledu nebo náhrady některých výrazů.

Počítáme-li 25-26 řádků strojopisného přepisu na jednu stránku rukopisu, měl rukopisný text 33 listů formátu A5, z něhož je v současnosti známo 6 listů, tedy asi pětina až šestina textu.

Tento Kalistův rukopis byl přepsán do strojopisné podoby. Nemyslíme, že ho autor přepisoval sám. Jméno opisovače neznáme (víme, že později Kalistovi různé texty přepisovali, ba i korespondenci mu vyřizovali jeho přátelé, zvláště František Křelina a Josef Heyduk). Ze srovnání rukopisu a strojopisu však vidíme, že při přepisu se opisovač těžko vyrovnával se čtením Kalistova drobného rukopisu a psal s mnoha chybami, které Kalista rukou částečně opravil. Zásadně se však text rukopisu a strojopisu neliší, jde převážně o překlepy. Celkem strojopis obsahuje 27 stran textu formátu A4.

Jinou verzi oprav strojopisu provedl Kalista do střední části přednášky, určené pro uveřejnění ve Zpravodaji Šrámkovy Sobotky. Ani zde však nejsou Kalistovy úpravy zásadní, ovšem jsou vzhledem k tomu, že text byl určen k otištění a ne pouze jako autorův podklad k přednášce, důslednější a proti textu celého strojopisu v Kalistově pozůstalosti o něco málo rozsáhlejší. I zde však jde převážně jen o úpravy překlepů, pravopisu a slovosledu nebo o výměnu slov. Redakce do textu nijak nezasahovala.

Tato střední část na 7 stránkách strojopisu je navíc opatřena stránkováním (13-19) textů dvojčísla 3-4 ZŠS z roku 1970 a dále číslicí 260, značící počet řádků (redaktor si takto označoval rozsah příspěvků, aby mohl spočítat, které příspěvky se do čísla vejdou).

Pro naši edici jsme za výchozí text zvolili v 1. a 3. části strojopis s rukopisnými úpravami Zdeňka Kalisty, uložený v jeho fondu v LA PNP, ve 2. části strojopis s rukopisnými úpravami autora, uložený v redakčním archivu ZŠS.

Text je přepsán do platné pravopisné normy. Citáty z Pekařových knih a dalších studií byly srovnány s originály, drobné nepřesnosti byly opraveny a na větší upozorňují poznámky.

Kalistův text zcela postrádal poznámkový aparát, proto jsme jej doplnili. Pročíslování a řazení poznámek je přizpůsobeno zvyklostem tohoto sborníku.

Přednáška je publikována se souhlasem dědiců doc. Zdeňka Kalisty, zastoupených JUDr. Janem Kalistou.

Hana Kábová a Karol Bílek

Poznámky

[1] Blíže viz KALISTA, Zdeněk: *Po proudu života (2)*. Brno 1996, s. 7 an.

[2] Praha III – Malá Strana č. 286.

[3] V letním semestru 1920 přednáška vypsána nebyla.

[4] Srov. KALISTA, Zdeněk: *Po proudu života (2)*, s. 8.

[5] Jak se věci seběhly (orig. něm.).

[6] VODIČKA, Theodor: *Františka Palackého řeč spisovná.* Časopis Matice moravské, *25*, 1901, s. 1-14, 151-171, 250-267, 369-384.

[7] NOVÁK, Arne: *Palacký a sloh empirový.* Samostatnost, *21,* 1926, č. 21-22, 21. 5, s. 5. Srv. též NOVÁK, Arne: *František Palacký a duch pražského empiru.* Kniha o Praze (Pražský almanach), *1,* 1930, s. 104-109.

[8] KALISTA, Zdeněk: *Portrét básníkův.* Samostatnost, *21,* 1926, č. 21-22, 21. 5., s. 6.

[9] PEKAŘ, Josef: *Dějepisectví 1848-1898.* In: Památník na oslavu padesátiletého panovnického jubilea Jeho Veličenstva císaře a krále Františka Josefa I., oddíl Ic. Praha 1898, s. 3-58; TÝŽ: *K šedesátým narozeninám Jaroslava Golla.* Zlatá Praha, *23,* 1906, s. 477, 490-491; TÝŽ: *K sedmdesátinám Jaroslava Golla.* Národní politika, *34,* 1916, č. 192, 13. 7., s. 1-2.

[10] ŠUSTA, Josef: *Jaroslav Goll 1846-1906.* Čechische Revue, *1,* 1906, s. 17-36; TÝŽ: *Jaroslav Goll.* ČČH, *35,* 1929, s. 475-488.

[11] HERBEN, Jan: *Masarykova sekta a Gollova škola.* Praha 1912. Nově in: Spor o smysl českých dějin 1895-1938. Praha 1995 (uspoř. Miloš Havelka), s. 164-234.

[12] Jan Mukařovský – literární vědec a estetik, autor podnětné stati o Masarykovi – stylistovi ve sborníku Masaryk a řeč (1931), viz MUKAŘOVSKÝ, Jan: *Masaryk jako stylista.* In: Kapitoly z české poetiky, II. K vývoji české poezie a prózy. Praha 1948, s. 422-446.

[13] VÁVRA, Jaroslav: *Styl Jaroslava Golla. Pokus o rozbor a charakteristiku.* Dějiny a přítomnost, *1,* 1937, č. 1-2, s. 47-58, 163-175.

[14] Tamtéž, s. 50.

[15] Tamtéž.

[16] Antaiovský od Antaios, v řecké mytologii syn boha moře Poseidóna a bohyně země Gaie, mohutný libyjský obr, který získával vždy nové síly k zápasu, kdykoliv se přitiskl k matce – zemi.

[17] KLIK, Josef (ed.): *Listy úcty a přátelství. Vzájemná korespondence Jaroslava Golla a Josefa Pekaře.* Praha 1941.

[18] Ve skutečnosti se J. Pekař narodil v obci Malý Rohozec čp. 19, teprve r. 1874 rodina přesídlila do Daliměřic čp. 18, kam také historik do konce života zajížděl.

[19] KLIK, Josef (ed.): *Listy úcty a přátelství*, s. 411, Pekařův dopis J. Gollovi z 23. 11. 1904.

[20] PEKAŘ, Josef: *M. Jiří Kezelius Bydžovský.* Památky archeologické, *14,* 1887-1889, sl. 401-404, 451-456, 499-504, 635-640; TÝŽ: *Hrad Valdštejn.* Jizeran, *10,* 1889, č. 32, 20. 4. – č. 40, 22. 5.; TÝŽ: *Mladá Boleslav ve věcích minulých. Nástin historicko-topografický.* Jizeran, *10,* 1889, č. 60, 3. 8. – č. 101, 25. 12.

[21] Franz Grillparzer (1791-1872), rakouský úředník a dramatik, mj. autor dynastického dramatu *König Ottokars Glück und Ende* z roku 1825.

[22] PEKAŘ, Josef: *Kandidatury krále Přemysla Otakara II. na německý trůn, 1. Plán volby nového krále z r. 1255.* Časopis Matice moravské (dále jen ČMM), *16,* 1892, s. 45-48, 94-105; *2. Kandidatura Otakarova roku 1256.* ČMM, *16,* 1892, s. 227-237, 297-302; *3. Kandidatura z r. 1272-1273.* ČMM, *17,* 1893, s. 38-49, 131-140.

[23] GOLL, Jaroslav: *Čechy a Prusy ve středověku.* Praha 1897.

[24] PEKAŘ, Josef: *Dějiny valdštejnského spiknutí.* Praha 1895. Téma zaujalo J. Pekaře v historickém semináři u Antonína Rezka.

[25] Viz pozn. 18.

[26] A. R. [REZEK, Antonín]: *Josef Pekař, Dějiny valdštejnského spiknutí, Praha 1895*; ČČH, *2,* 1896, s. 197: *musíme se místy tázati: bylo třeba jít v závěrech tak daleko? Nebylo lépe v úsudcích konečných chovat se zdrženlivěji? K těm a podobným otázkám jistě očekávané polemiky dají odpověď. - // Nicméně, ať tak či onak věci dopadnou, jedno zůstane nepochybným, že mladý spisovatel v této první větší práci své ukázal nepopiratelný talent k historickému bádání a líčení a že objemná kniha jeho v rozsáhlé literatuře o valdštejnské otázce podrží své místo*. Na Rezkovu recenzi navázalo posouzení Pekařovy habilitační žádosti tříčlennou komisí ve složení J. Goll, A. Rezek, J. Kalousek (viz KALISTA, Zdeněk: *Josef Pekař.* Praha 1994, s. 38).

[27] PEKAŘ, Josef: *Valdštejn 1630-1634 (Dějiny valdštejnského spiknutí), 1-2.* Praha 1933-1934; TÝŽ: *Wallenstein. 1630-1634: Tragödie einer Verschwörung, 1-2.* Berlin 1936; TÝŽ: *Valdštejn 1630–1634 (Dějiny valdštejnského spiknutí).* Praha 2008 (reprint 2. vydání, s předmluvou Antonína Kostlána).

[28] Zřejmě se jedná o práci: ERNSTBERGER, Anton: *Wallenstein als Volkswirt im Herzogstum Friedland.* Liberec 1929.

[29] Ke sv. Václavovi před r. 1909 viz zejm.: PEKAŘ, Josef: *Nejstarší kronika česká. Ku kritice legend o sv. Ludmile, sv. Václavu a sv. Prokopu.* Praha 1903.

[30] PEKAŘ, Josef: *Kniha o Kosti. Kus české historie, 1.* Praha 1909.

[31] Heřman Černín z Chudenic (1576-1651), cestovatel, diplomat, od r. 1637 majitel panství Kost.

[32] Humprecht Jan Černín z Chudenic (1628-1682), synovec Heřmana Černína, rakouský diplomat, stavebník Černínského paláce v Praze a zámku Humprecht u Sobotky.

[33] Sylvie Kateřina Černínová, roz. Caretto-Millesimo (1606-1664), třetí manželka Heřmana Černína.

[34] Rejna Bejšovcová, roz. Regina Černínová z Chudenic, neteř Heřmana Černína, od r. 1647 manželka kosteckého hejtmana Markvarta Bejšovce z Bejšova.

[35] Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic (1564-1621), cestovatel, hudební skladatel a politik.

[36] Diviš Černín z Chudenic (asi 1565-1621), hejtman Pražského hradu, popravený, protože ho otevřel rebelům.

[37] Zuzana Černínová, roz. Homutová z Harasova (1600-1654), matka Humprechta Jana Černína z Chudenic.

[38] PEKAŘ, Josef: *Tři kapitoly o sv. Janu Nepomuckém.* Praha 1921.

[39] K útokům na Pekařovo pojetí sv. Jana Nepomuckého a baroka včetně kritik z pera Jana Herbena (*Jan Nepomucký, spor dějin českých s církví římskou*, 1920), Václava Hrubého, Jaroslava Prokeše a Františka Michálka Bartoše viz KALISTA, Zdeněk: *Josef Pekař*, s. 208; HANZAL, Josef: *Josef Pekař, život a dílo*. Praha 1992, s. 125.

[40] Podle canterburského arcibiskupa Thomase Becketa (1118-1170), bojujícího za nezávislé postavení církve v Anglii s Jindřichem II. a Jindřichem III., zavražděného a r. 1872 svatořečeného.

[41] PEKAŘ, Josef: *Žižka a jeho doba, 1-4.* Praha 1927-1933; TÝŽ: *Žižka a jeho doba.* Praha 1992 (reprint 2. vydání, s předmluvou a bibliografií od Františka Šmahela).

[42] PEKAŘ, Josef: *Jan Žižka. 1. Žižka u Eneáše Sylvia.* ČČH, *30,* 1924, s. 413-432.

[43] TOMEK, Václav Vladivoj: *Jan Žižka.* Praha 1879.

[44] BARTOŠ, František Michálek: *Husitská revoluce, I. Doba Žižkova. 1415-1426.* Praha 1965. Zde i další literatura.

[45] Viz pozn. 29.

[46] Poprvé viz PEKAŘ, Josef: *Nejstarší kronika česká, 6. Námitky Bretholzovy.* ČČH, *10,* 1904, s. 304-321.

[47] PEKAŘ, Josef: *Die Wenzels- und Ludmilalegenden und die Echtheit Christians.* Praha 1906.

[48] Gelasius Dobner, autor nepublikované studie z 50. let 18. století, popírající pravost Kristiánovy legendy. Viz ŠIMÁK, Josef Vítězslav: *Pozůstalost Dobnerova.* ČČM, *75,* 1901, s. 135, č. 350; PEKAŘ, Josef: *Nejstarší kronika česká.* Praha 1903, s. 79.

[49] DOBROVSKÝ, Josef: *Kritische Versuche, die ältere böhmische Geschichte von spätern Erdichtungen zu reinigen, 1-3.* Praha 1803-1819.

[50] PEKAŘ, Josef: *Nejstarší kronika česká.* Praha 1903, s. 1. Zvýrazněný text má J. Pekař v kurzívě.

[51] Tamtéž, s. 4.

[52] Tamtéž.

[53] PEKAŘ, Josef: *Svatý Václav.* Praha 1929, 1932 (definitivní vyd.).

[54] PEKAŘ, Josef: *Spor o individualismus a kolektivismus v dějepisectví.* ČČH, *3,* 1897, s. 146-160.

[55] J. P. [PEKAŘ, Josef]: *Čtvrté shromáždění německých historiků bylo letos (11.-14. září) v Inšpruku.* ČČH, *2,* 1896, s. 395-398.

[56] Karl Lamprecht (1856-1915), historik, zdůrazňující dějiny kultury, od 1891 profesor lipské univerzity.

[57] Rudolf von Scala (1860-1919), profesor starověkých dějin na univerzitě v Innsbrucku.

[58] PEKAŘ, Josef: *Čtvrté shromáždění německých historiků*, s. 396. Jedná se o volnou citaci Pekařových slov: *Přednáška Scalova byla v podstatě jeho [tj. Lamprechtovou] obranou [...].*

[59] PEKAŘ, Josef: *Spor o individualismus a kolektivismus v dějepisectví*, s. 148.

[60] GOLL, Jaroslav: *Dějiny a dějepis.* Atheneum, *6,* 1888-1889, s. 73-77, 93-103.

[61] PEKAŘ, Josef: *Spor o individualismus a kolektivismus v dějepisectví*, s. 152.

[62] GOLL, Jaroslav: *Dějiny a dějepis.* In: Vybrané spisy drobné. Díl I. Praha 1928, s. 1-27.

[63] Tamtéž, s. 11.

[64] Tamtéž, s. 11. Přesná citace je: *My chceme poznati, co bylo, beze všech ohledů vedlejších, a třeba i vyšších.*

[65] LAMPRECHT, Karl: *Deutsche Geschichte, 1-12 + 2.* Berlin 1891-1909.

[66] PEKAŘ, Josef: *Spor o individualismus a kolektivismus v dějepisectví*, s. 157.

[67] 19. století.

[68] Pravděpodobně Z. Kalista měl na mysli 2. a 3. ročník ČČH a výše rozebírané příspěvky.

[69] PEKAŘ, Josef: *Spor o individualismus a kolektivismus v dějepisectví*, s. 149.

[70] GOLL, Jaroslav: *Dějiny a dějepis*, s. 11.

[71] PEKAŘ, Josef: *Kniha o Kosti. Kus české historie, 2.* Praha 1935 (2. vyd.), Předmluva k čtenářům, nestr.

[72] PEKAŘ, Josef: *České katastry 1654-1789. Se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním.* Praha 1915 (1. vyd.), Praha 1932 (2. vyd.).

[73] Homo glebae adscriptus – člověk připoutaný k hroudě (zemi).

[74] PEKAŘ, Josef: *Smysl českých dějin. O nový názor na české dějiny.* Praha 1929, s. 20.

[75] PEKAŘ, Josef: *Z dějin Českého ráje.* In: Český ráj v barevných dřevorytech Karla Vika. Turnov 1930, s. 14. Z. Kalista cituje nesprávně *teprve* místo teprv, *Frýdštejn* místo Frydštejn a *dotud* místo dosud.

[76] Tamtéž.

[77] PEKAŘ, Josef: *Kniha o Kosti, 1.* Praha 1935 (2. vyd.), s. 146.

[78] Tamtéž, s. 97, 98.

[79] PEKAŘ, Josef: *Žižka a jeho doba, Díl druhý. Jan Žižka.* Praha 1928, s. 65. Zvýrazněný text má J. Pekař kurzívou.

[80] PEKAŘ, Josef: *Z dějin Českého ráje*, s. 14-15. Úvodní *v* je v originále malé, neboť neuvozuje větu, ale Z. Kalista cituje pouze část souvětí; dále chybně píše o románu o Apolloniovi, správně Apollonovi.

[81] PEKAŘ, Josef: *Kniha o Kosti, 1.* Praha 1935 (2. vyd.), s. 12. Slova v citátu podtrhl Z. Kalista.

[82] Tamtéž, s. 33.

[83] MUKAŘOVSKÝ, Jan: *Masaryk jako stylista.* In: Kapitoly z české poetiky, II. K vývoji české poezie a prózy, Praha 1948, s. 422.

[84] PEKAŘ, Josef: *Kniha o Kosti, 1.* Praha 1935 (2. vyd.), s. 22.

[85] Tamtéž.

[86] VÁVRA, Jaroslav: *Styl Jaroslava Golla*, s. 49 a zejm. s. 170. Srov. HERBEN, Jan: *Masarykova sekta a Gollova škola.* In: Spor o smysl českých dějin 1895-1938, Praha 1995 (uspoř. Miloš Havelka), s. 198-199: *Nejtrapnější jsou u Golla ta místa, kde něco podle slohových nápovědí čekáte nebo kde při ožehavém obsahu sami se připravujete, že Goll užuž promluví. A on místo souhlasu nebo nesouhlasu odbude vás pověstnými <u>třemi tečkami</u>* [zvýrazněný text v kurzívě] *[...] Ty tři tečky jsou však přece výmluvné. Na někoho, když zprvu Golla čte, působí snad tajemně. Starší čtenář konečně pochopí, že pod nimi a za nimi nic není, že nanejvýš pod těmi třemi tečkami je pochován názor, jemuž se profesor Goll vyhnul, protože už ani kompromisu nenašel.* Z. Beneš se tohoto problému dotkl při rozboru Gollových přednášek, viz BENEŠ, Zdeněk: *Pojmy jako předmět historiografického studia (Příklad: Gollova historická škola a její zakladatel).* ČČH, *93,*

1995, s. 394: *Úlohu těchto zobecnění v tištěných pracích přebírají podle našeho názoru ony tolikrát připomínané a vytýkané tři tečky. Nikde, na žádném místě Gollových textů jsme nenalezli místo, v němž by toto interpunkční znaménko mělo onen význam, který mu připisoval Herben, že by totiž bylo „zdržením se soudu". Čteme-li tato místa pozorněji, ukáže se, že tři tečky buď pouze zastupují nevyřčený, ovšem z předchozího výkladu zřejmý soud, který si je kompetentní čtenář snadno s to doplnit sám, anebo jde opět o zamlčené „dopovězení", které je ale takové povahy, že překračuje meze vyhrazené kritickému historikovi. A také v tomto případě jde o způsob komunikace mezi autorem a čtenářem, který je srozumitelný a „čitelný".*

87 VÁVRA, Jaroslav: *Styl Jaroslava Golla*, s. 174.

88 PEKAŘ, Josef: *Valdštejn 1630-1634 (Dějiny valdštejnského spiknutí), 2.* Praha 1934, s. 315.

89 Tamtéž, s. 314.

90 VÁVRA, Jaroslav: *Styl Jaroslava Golla*, s. 174. V originále: *přiblížení poslání básnickému.*

91 Tamtéž, s. 175.

92 Tamtéž.

93 KALISTA, Zdeněk: *Cesty historikovy.* Praha 1947; TÝŽ: *Cesty historikovy.* In: Cesty historikova myšlení. Praha 2002 (ed. Zdeněk Beneš; 2. vyd.), s. 21-187.

94 Minulé a toto století – 19. a 20. století.

95 Jako básník se rodí i historik se rodí, třebaže jsem si vědom, že nejen se rodí, ale rovněž se stává (historikem). Viz též kapitolu *Kterak se historik setkává s básníkem* v Kalistových *Cestách historikových.*

96 Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále LA PNP), osobní fond Zdeněk Kalista, korespondence přijatá, K. Bílek Z. Kalistovi 5. 9. 1969, inv. č. 95/75/980.

97 Tamtéž, J. Hanzal Z. Kalistovi 8. 1. 1970, inv. č. 95/75/2631.

98 Tamtéž, J. Hanzal Z. Kalistovi 12. 2. 1970, inv. č. 95/75/2632.

99 Tamtéž, K. Bílek Z. Kalistovi 2. 2. 1970, inv. č. 95/75/982.

100 Osobní archiv autora.

101 Tamtéž.

102 ŘEPA, Milan: *Poetika českého dějepisectví.* Brno 2006. Srov. mou recenzi ve sborníku ZČRP 20, 2007, s. 347-348, kde jsem doložila, že M. Řepa věnoval malou pozornost odbornému zájmu o výrazovou stránku historikovy činnosti v českém prostředí a zaměřil se především na zahraniční literaturu. Z. Kalistu opominul zcela.

103 VÁVRA, Jaroslav: *Styl Jaroslava Golla. Pokus o rozbor a charakteristiku.* Dějiny a přítomnost, *1,* 1937, s. 47-58, 163-175.

104 MUKAŘOVSKÝ, Jan: *Masaryk jako stylista.* In: Kapitoly z české poetiky, II. Praha 1948, s. 422-446.

105 VÁVRA, Jaroslav: *Styl Jaroslava Golla,* s. 57.

106 KOSTOHRYZ, Josef: *Pokus o rozbor Pekařova slohu*, Řád, *8,* 1942, č. 2, 28. 2., s. 75-86. Příspěvek byl před otištěním krácen. Úplnou verzi lze nalézt v LA PNP, osobní fond Josef Kostohryz, rukopisy vlastní.

107 Tamtéž, s. 76.

108 Tamtéž, s. 85.

109 PETRÁŇ, Josef: *Spor o smysl dějin a dějepisu.* In: Václav Husa. Praha 1989 (Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 5. Praha 1988), s. 61-62. Srov. MAUR, Eduard: *Václav Husa – historik.* Tamtéž, s. 69-135 (zejm. s. 92-93, 98-106). V textu jsou citována slova z příspěvku: HUSA, Václav: *Dějiny očima básníka.* Panorama, 1939, s. 181. Dále srov. JIROUŠEK, Bohumil: *Jaroslav Charvát a Vančurovy Obrazy z dějin národa českého.* In: Hrdinství, statečnost, strach. Sborník příspěvků z konference konané v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích 4. května 2007 (sestavil Jiří Petráš). České Budějovice 2008, s. 10-16.

110 KALISTA, Zdeněk: *Josef Pekař.* Praha 1941; Praha 1994 (1. souborné vydání).

111 KALISTA, Zdeněk: *Cesty historikovy.* Praha 1947.

112 KALISTA, Zdeněk: *Kterak se historik setkává s básníkem.* In: Cesty historikova myšlení. Praha 2002 (ed. Zdeněk Beneš), s. 57-75.

113 Tamtéž, s. 71.

114 Tamtéž.

115 Tamtéž, s. 72.

116 Tamtéž, s. 75.

117 Archiv Národního muzea (dále jen A NM), osobní fond František Kutnar, kart. 1, inv. č. 14 – glosy na okraj článků po r. 1968.

118 Kutnarovy úvahy o historickém textu souvisí s jeho dalšími statěmi, zejména: KUTNAR, František: *K otázce struktury historického faktu.* Zápisky katedry československých dějin a archivního studia na Filosofické fakultě Karlovy univerzity, *2,* 1957, s. 10-17; TÝŽ: *K otázce struktury historického faktu.* Filosofický časopis, *17,* 1969, s. 28-32.

[119] KUTNAR, František: *Slovo a věta v historikově práci.* Zápisky katedry československých dějin a archivního studia na Filosofické fakultě Karlovy univerzity, 1961, s. 85-88. Srv. též A NM, osobní fond František Kutnar, kart. 1, inv. č. 19 – Diskuse o Kutnarově historické práci (březen 1951, Olomouc); kart. 35, inv. č. 845b) – Glosy k významu literární formy historického díla, k stavbě práce; kart. 40, inv. č. 1001 – Slovo a věta v historické práci, inv. č. 1009 – Slovo a věta v historické práci.

[120] JELÍNEK, Milan: *O jazykovém stylu Pekařových historických prací.* In: Pekařovské studie. Praha 1995 (red. Eva Kantůrková), s. 146-162.

[121] Tamtéž, s. 151-152.

[122] Tamtéž, s. 162.

[123] HANZAL, Josef: *Josef Pekař, život a dílo*. Praha 2002, s. 188-191, 231, 246. Srov. též HANZAL, Josef: *Zdeněk Kalista a Josef Pekař.* In: Zdeněk Kalista a kulturní historie. ZČRP. Supplementum 6. Semily 2000, s. 130. Název Kalistovy přednášky najdeme také v soupise *Přednášky Historického klubu v letech 1945-1981.* In: Historický klub 1872-1981, s. l. [1981], s. 11.

[124] MAREK, Jaroslav: *O historismu a dějepisectví.* Praha 1992, zvl. s. 91-99; TÝŽ: *Příspěvky k typologii historikova textu.* ČČH, *91,* 1993, s. 531-544; TÝŽ: *Historické dílo jako text.* In: In memoriam Josefa Macka, Praha 1996 (uspoř. Miloslav Polívka, František Šmahel), s. 317-328.

[125] BENEŠ, Zdeněk: *Historický text a historická kultura.* Praha 1995; TÝŽ: *Pojmy jako předmět historiografického studia (Příklad: Gollova historická škola a její zakladatel).* ČČH, *93,* 1995, s. 359-397; TÝŽ: *Fakt, slovo, znak (Pět tezí ke vzniku sémiologie a historie).* In: Verba et historia. Igoru Němcovi k 80. narozeninám. Praha 2005 (edd. Petr Nejedlý, Miloslava Vajdlová za spolupráce Borise Lehečky), s. 21-29.

[126] HORSKÝ, Jan: *Dějezpytec a pojmosloví.* In: Kulturní a sociální skutečnost v dějezpytném myšlení. Ústí nad Labem 1999 (ed. Jan Horský), s. 9-47.

[127] ČORNEJ, Petr: *Jak psát dějiny?* In: O psaní dějin. Teoretické a metodologické problémy literární historiografie. Praha 2007 (edd. Kateřina Bláhová, Ondřej Sládek), s. 15-40.

KALISTA, Zdeněk (ed. H. Kábová und K. Bílek): *Stil von Josef Pekař*

Im persönlichen Archivfonds des Historikers Zdeněk Kalista im Literární archiv Památníku národního písemnictví (Literararchiv der Gedenkstätte des nationalen Schrifttums) in Prag wird u. a. der Text seines bisher unveröffentlichten Vortrages Styl Josefa Pekaře (Stil von Josef Pekař) aufbewahrt. Im Nachwort schreiben die Editoren über seine Entstehung im Jahre 1970, als die Regionalzeitschrift Zpravodaj Šrámkovy Sobotky und danach auch der Prager Historický klub (Historischer Klub) würdig das 100. Geburtstagsjubiläum von Josef Pekař gedachten. Die erwähnte Zeitschrift druckte ferner den mittleren Teil des Vortrages ab; den ganzen trug Zdeněk Kalista bei der Versammlung des Historický klub vor. Er erwähnte kurz seine Begegnungen mit Prof. Pekař und analysierte ausführlich den Stil seiner wichtigsten Werke, vor allem Kniha o Kosti (Buch über Kost), Valdštejn (Wallenstein) und Žižka. Besonders wies er auf das Dramatische in seiner Bearbeitung des Geschichtsstoffes hin.

Kalista beschrieb mit eigenen Worten den Inhalt seines Vortrages nachfolgend: *Im ersten Teil des Vortrages betonte der Verfasser Pekař's dramatische Auffassung des historischen Stoffes: Wie er in seiner Wahl von historischen Motiven dramatischen Charakters zum Ausdruck gebracht wird (Wallenstein, Přemysl Ottokar II., Žižka usw.) und wie er in seiner Grundkonzeption die böhmische Geschichte als dramatischen Kampf zur Erhaltung der nationalen Existenz auffasst*. Dann folgte der mittlere Teil, wo er anführte, wie das dramatische Prinzip in Pekař's Zeitwortstil zum Ausdruck kam. Den Schluss fasste der Autor in den Satz zusammen: *Der dritte Teil des Vortrages behandelt das Dramatische in Pekař's Satzsyntax*.

(Übersetzt von Ing. Günter Fiedler)

Pronásledování katolické církve v horním Pojizeří v letech 1948 – 1953

1. část

Ivo Navrátil

S hlubokou lítostí jsme sledovali, kterak velkorysým plánům milovaných představitelů našeho státu na úpravu pokojného soužití církve se státem, jež všem katolíkům dávaly nebývalé možnosti plné svobody a volnosti v přesvědčení a úkonech náboženských, byly stavěny v cestu překážky, až jednání ze strany církevní vrchnosti byla přerušena...
Z Prohlášení katolíků Libereckého kraje, 17. 6. 1949 [1]

Úvodem

Po roce 1990 byla zveřejněna řada prací, zkoumajících vztah církví a komunistické moci po druhé světové válce v celostátním měřítku, a můžeme na ně proto odkázat.[2] V posledních letech se objevují i příspěvky, zkoumající osudy zejména katolické církve na přelomu 40. a 50. let 20. století v konkrétních regionech.[3]

Církve se po druhé světové válce těšily větší důvěře občanů, než mohlo být komunistům milé. Svědčí o tom mj. výsledky sčítání příslušníků církví podle farností a sborů, které proběhlo na sklonku roku 1949.[4] Státní církevní tajemníci, kteří je měli poskytnout, vycházeli z různých zdrojů, od národních výborů přes Veřejnou Bezpečnost až po zprávy samotných církví. Je tedy vypovídací hodnota těchto dat poněkud diskutabilní. Přesnější jsou údaje sčítání lidu z roku 1950, jež však nebyly oficiálně publikovány. Když v polovině roku 1954 vláda zrušila rubriku *náboženství* ve statistikách, osobních spisech a dotaznících,[5] aby vztah k němu, jak se vyslovila, přesunula do roviny soukromé, mělo to i ten následek, že několik desítek let nebyla informována o duchovních potřebách společnosti. Možno dodat, že jí to ani příliš nevadilo.

Pro účely naší studie se zdá užitečné uvést alespoň sumarizovaná čísla o religiozitě v horním Pojizeří k 1. březnu 1950. Zatímco celostátní průměr činil 93,8 % věřících, byla v našem regionu o 5 % nižší, nejmenší na Semilsku, největší na Turnovsku. Katolíků zde napočítali o 20 % méně, než byl průměr – o to více duší měla československá církev (28,4 % proti 10,6 % průměru). Pod kolonkou *ostatní evangelické denominace* se skrývá především Jednota bratrská, pod *ostatní církve* byli zřejmě započteni adventisté sedmého dne.[6]

Počty věřících v jednotlivých okresech v roce 1950 (v tehdejších hranicích)[6]

	okres Jilemnice	**okres Semily**	**okres Turnov**	**celkem**
Přítomné obyvatelstvo	30 016	41 782	35 164	106 962
Církev římskokatolická	18 109	20 580	18 088	56 777
Církev řeckokatolická	85	69	52	206
Církev československá	5 513	11 916	12 948	30 377
Církev pravoslavná	33	33	36	102
Církev izraelská	8	1	5	14
Církev českobratrská	2 681	1 708	516	4 905
Církev ev. reform.	2	32	6	40
Církev ev. augsb.	42	22	47	111
ostatní ev. denominace	87	1 384	530	2 001
ostatní církve	48	89	34	171
neudáno	153	118	70	341
bez vyznání	3 255	5 830	2 832	11 917
věřících %	**88,65**	**85,76**	**91,75**	**88,54**
z toho katolíků %	**68,38**	**57,62**	**56,23**	**60,17**

Současná historiografie ukazuje, že totalitární režimy mají řadu společných rysů. Patří k nim mobilizační politika, přesvědčení lidí, že plní významné historické úkoly a že znají pravdu o směřování společenského vývoje, proměna odpůrců v zavrženíhodné bytosti, vznik militantní politické strany uchopivší všechnu moc. Ideologie proniká celým společenským systémem, vzájemně se propojují stát, Strana a společnost.[7] V takovém světě již nezbývá místo pro svobodné sdružování občanů, nezávislý tisk ani svébytné církevní organizace.

Komunistická strana chtěla v nepříliš vzdáleném horizontu náboženskou víru úplně nahradit vírou v marx-leninské ideje. Namísto církevních obřadů nastolila své ceremonie – za pontifika nastoupil generální tajemník strany, koncily vystřídaly stranické sjezdy, procesí průvody s ikonami dobových *svatých*, křty vítání občánků, biřmování nahradilo slavnostní předávání občanských průkazů atd.[8]

Nejdříve se však snažila využít církve pro své cíle. Ze všeho nejvíce potřebovala jejich hlas k potvrzení platnosti únorového puče v parlamentních volbách v květnu 1948. Duchovní měli tudíž hlasitě podpořit jednotnou kandidátku Národní fronty. Kromě P. Plojhara se na ní původně měli objevit ještě tři další kněží, včetně monsignora Olivy (ještě o něm uslyšíme). Jednání, která od března 1948 probíhala mezi představiteli státní moci a katolické církve, však nepřinesla nic než prohloubení vzájemných nesympatií a nedůvěry. Biskupové měli dva základní požadavky: stát uzná

všechny církevní školy a jejich působnost a nebude omezovat katolický tisk. To ovšem komunisty ve snu nenapadlo, naopak požadovali, aby církev vyhlásila loajalitu ke státu, odvolala suspenzi kolaborujících kněží a exkomunikovala všechny nepohodlné kněze. Poté, co biskupové objevili při svém jednání v Dolním Smokovci odposlouchávací zařízení, byl rozhovorům konec. Vypukla pomlouvačná kampaň státu proti papeži a biskupům. Politbyro ÚV KSČ přijalo program,[9] který prosazoval cestu odklonu katolické církve od Vatikánu a směřoval k vyhlášení národní církve, požadoval vrazit klín mezi biskupy a kněze, zorganizovat *obrodné hnutí katolíků*, propagovat cyrilometodějský kult a národní liturgii. K myšlence národní katolické církve se upnuli zejména Gottwald a Slánský, věříce, že by ji tím dostali pod kontrolu.[10] Rozmluvil jim to prý realističtěji uvažující Plojhar.[11]

Katolický kněz Josef Plojhar (1902–1981), jak známo, sehrál v poválečné době velmi neblahou úlohu a stojí proto za širší zmínku. Po návratu z koncentračního tábora byl v roce 1946 zvolen do Národního shromáždění za lidovou stranu a s komunismem se zcela ztotožnil. Před volbami do Národního shromáždění v květnu roku 1948 rozhodla biskupská konference, že politická činnost duchovních je nepřípustná a nebude tolerována. Když Plojhara kandidátka Národní fronty opět vynesla do Národního shromáždění a nadto vstoupil do Gottwaldovy vlády jako ministr zdravotnictví, následovala logicky jeho suspenze z kněžství a exkomunikace. Příliš mu to nevadilo, na žebříčku světských poct stoupal výše a výše: čestný doktorát Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty v roce 1950, předseda Československé strany lidové a předseda Celostátního mírového výboru katolického duchovenstva od roku 1951, místopředseda Svazu československo-sovětského přátelství od roku 1952 atd.[12] Dosáhl i zrušení exkomunikace, což ochotně zařídil komunisty dosazený kapitulní vikář pražské arcidiecéze ThDr. Antonín Stehlík (1904–1972).[13]

Předpokladem spolupráce světské a duchovní moci *na formování nového, socialistického člověka* bylo získat představitele církví na svou stranu, a pokud by to nebylo možné, zařídit jejich izolaci od nižšího kléru a věřících. V případě katolické církve bylo mimoto vynaloženo obrovské úsilí k diskreditaci papeže (Fierlinger: *náš cíl je nejít proti církvi, nýbrž zlomit vliv Vatikánu*[14]) jako údajného *spřežence imperialismu, zaprodance kapitálu, přisluhovače amerických válečných štváčů* atd. – dobový slovník v tomto ohledu dosáhl neskutečných obludností.[15]

Druhý taktický manévr byl ještě záludnější. Preferováním tzv. *pokrokových* či *vlasteneckých* kněží, jimž se poskytnou všemožné výhody a světské pocty, mělo být dosaženo rozkolu uvnitř církve.[16] *U pokrokových kněží je nutno se snažit, aby jejich farnosti byly vzorné, návštěva v kostelích hojná, a pomoci pokrokovým kněžím, aby jim byly dány všechny dosažitelné výhody (auta, benzín, opravy kostelů a far apod.).*[17] Výjimkou nebyly ani zařízené interiéry z opuštěných pohraničních far. Korupce duchovních měla být podpořena jejich postupným přetahováním na stranu nového režimu, zaplétáním do lukrativních úřadů. V úzké spolupráci s tajnou policií, představiteli lidosprávy i kriminálními živly se podařilo získat řadu duchovních, kteří byli donuceni s novou mocí spolupracovat. Obzvlášť vhodnými kandidáty pro případné vydírání byly nepevné

charaktery s vroubkem z doby okupace, nemanželským poměrem, nezachovávaným celibátem římskokatolických duchovních či třeba se sklonem k alkoholu. Čepička na poradě krajských církevních tajemníků 13. dubna 1949 pravil, že *každý z kněží má máslo na hlavě a musíme o tom vědět.*[18] Naštěstí neměl pravdu.

Není v možnostech jedné studie postihnout vývoj ve všech církvích, byť v regionálním omezení. V tomto příspěvku se chceme věnovat pokusu státní moci o ovládnutí katolické církve jako církve nejstarší, s největším počtem věřících, značným majetkem a tím pádem také nejvíce pronásledované. Jistě se najdou badatelé, kteří zhodnotí režimní tlaky na další církve a náboženské společnosti v regionu – rozhodně to bude práce zajímavá a v mnoha aspektech překvapující.

Hlavním nástrojem k vnitřnímu rozkladu římskokatolické církve měla být tzv. *Katolická akce.* Její rafinovanost spočívala v tom, že nebyla neznámým pojmem. Pravá Katolická akce vycházela z vnitřní potřeby církve a byla laickým hnutím, které zvěstováním evangelia v duchu katolického sociálního učení chtělo přetvořit společnost a církev. Schválena byla encyklikou Pia XI. *Ubi arcano Dei* v roce 1922 a největšího rozmachu dosáhla v Itálii (fokolární hnutí), rozšířila se také v Německu, Španělsku a jinde, rovněž u nás.[19] Komunisty zneužitá a zorganizovaná Katolická akce, namířená proti biskupům, měla s tou původní společný jen název. Pokusíme se přinést doklady o tom, jak probíhala v našem regionu, budeme se snažit zjistit, jak a proč se jí více či méně dařilo, a zhodnotit, jak s ní bojovali ti, kteří za stav církve odpovídali. Než však k tomu přikročíme, připomeneme si formy proticírkevního boje komunistické moci na přelomu 40. a 50. let.[20] Stranou prozatím také necháme perzekuci mužských a ženských duchovních řádů a kongregací.

❑

I. Potlačování náboženských svobod

Ústava 9. května v článcích 15 až 17 zaručovala svobodu svědomí, světového názoru, víry nebo přesvědčení, právo vyznávat soukromě i veřejně jakoukoli víru, provádět úkony spojené s jakýmkoli náboženským vyznáním. Zdálo by se, že si věřící v naší zemi nemohli přát lepší záruku svobodného rozvoje náboženského života. Ústava také garantovala svobodu tisku a zákaz předběžné cenzury, svobodu projevu, svobodu spolčování a shromažďování pro všechny. Praxe však byla podstatně odlišná.

Omezená demokracie

Katolická církev byla již před rokem 1948 nucena přistoupit na řadu kompromisů. Iluze demokracie byla vytvářena parlamentními institucemi, omezenými na několik povolených politických stran a ovládanými nástroji tzv. Národní fronty.

O skutečné situaci svědčí známý *Pamětní spis katolických biskupů*, vydaný v Olomouci 15. listopadu 1945. Všímal si šesti oblastí:

I. Školství – výnosem MŠAO z 26. 5. 1945 bylo ONV přiznáno právo rozhodovat o znovuotevření církevních soukromých škol a byl redukován počet hodin náboženství. V návrhu nového školského zákona byly řeholní osoby vyloučeny z vyučování, náboženské řády nesměly školy zřizovat, spravovat nebo vydržovat atd. Biskupové žádali obnovu vyučování náboženství v podobě předválečné, odvolání návrhu školského zákona, rozšíření vyučování povinného náboženství do všech středních škol a všech jejich tříd.

II. Církevní majetek – proti konfiskacím byla požadována nedotknutelnost církevního majetku, a to i tehdy, když konkrétní kongregace byla řízena Němci nebo Maďary.

III. Zacházení s Němci a Maďary – biskupové žádají respektování základních lidských práv na život, zdraví, existenci, čest, vyhovování jejich náboženským potřebám, kněžím přednostně vyřizovat žádosti o naše státní občanství.

IV. Umožnit církvi vydávat náboženské časopisy a knihy.

V. Neděle a zasvěcené svátky neměly být pracovními dny, jak tomu bylo za války i po ní. Žádají to i pro armádu, včetně možné účasti vojáků na bohoslužbách.

VI. Svoboda organizací katolické mládeže a Charity – ponechat mládeži plnou svobodu a samostatnost, nenutit ji ke sjednocení v ČSM.[21]

Přesto se po válce podařilo obnovit církevní struktury narušené okupací a nacistickou perzekucí, oživit katolický periodický tisk a katolická nakladatelství, uhájit církevní školství až po diecézní bohoslovecká učiliště a Bohosloveckou fakultu Karlovy univerzity se semináři. Namísto tradičních katolických spolků vznikala živá křesťanská společenství, kroužky Katolické akce, JOC a homogenní oddíly Junáka.[22]

Únor přinesl změnu, protože komunistická strana přes proklamaci náboženských svobod je velmi rychle likvidovala. Ihned byly zastaveny lidové náboženské týdeníky jako Neděle a Rozsévač, počátkem prosince Anděl strážný, Úsvit a Dorost, měsíčník Na hlubinu aj., do nakladatelství byli dosazeni zmocněnci KSČ, veškeré knihy byly podrobeny cenzuře.[23] V červnu 1949 začal Ústřední výbor Katolické akce vydávat Katolické noviny (po dvou letech byly převzaty Charitou), které měli kněží všestranně propagovat. Jim samotným byl určen prorežimní Duchovní pastýř.[24]

Nové státní úřady

Snad nebude na škodu uvést, v jakých podmínkách vlastně katolická církev v severních Čechách působila. Důsledkem odsunu Němců byla obrovská výměna obyvatelstva, která postihla i kněze. Jestliže před válkou působilo v duchovní správě v litoměřické diecézi 473 světských kněží a 206 mimo ni, počátkem roku 1953 to bylo jen 207 kněží a 40 mimo službu. Ze 447 farností bylo 265 neobsazených. Odejít muselo asi 400 německých kněží, zůstalo jen několik, většinou ze smíšených manželství nebo

antifašisté.[25] V červnu 1949 bylo v Libereckém kraji ze 111 duchovních 35 německé národnosti.[26] I ti zbylí zůstávali dlouho občany druhé kategorie, léta čekali na vyřízení státního občanství, bez kterého nemohli obdržet přídělové lístky ani plat.

Pro přeměnu hrdých a do značné míry soběstačných institucí na poslušné vykonavatele světské moci si komunistický stát vytvořil zákonem č. 217/1949 Sb. zvláštní centrální orgán s chapadly až do krajů a okresů, který nesl název Státní úřad pro věci církevní (SÚC), v čele s ministrem, resp. Slovenský úřad pro věci církevní, řízený pověřencem. Schválen byl 14. října 1949 spolu se zákonem o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností. Trvání SÚC nebylo dlouhé, zanikl roku 1956,[27] když už ho nebylo zapotřebí. Hlavním úkolem nového úřadu byla řídící a dozorčí činnost ve všech církevních a náboženských záležitostech. Měl dbát, *aby se církevní a náboženský život vyvíjel v souladu s ústavou a zásadami lidově demokratického zřízení, a zajistiti tak pro každého ústavou zaručené právo svobody vyznání, založené na zásadách náboženské snášenlivosti a rovnoprávnosti všech vyznání*. Podřízeni mu byli církevní tajemníci při krajských a okresních národních výborech, kteří mu dvakrát měsíčně podávali rozbory situace a prováděli jeho rozhodnutí. Prvním ministrem pověřeným řízením tohoto úřadu byl Gottwaldův zeť Alexej Čepička (1910–1990), od roku 1951 pak dva roky Zdeněk Fierlinger (1891–1976).

Pracovníci SÚC přišli z Ústředního akčního výboru Národní fronty, ministerstva školství, ministerstva spravedlnosti a Státní bezpečnosti. Církevní tajemníci byli zřizováni od jara 1949 v okresních a krajských akčních výborech Národní fronty a teprve později přecházeli na okresní a krajské národní výbory.[28] Museli to být pravověrní soudruzi: *Prvořadým úkolem je věnovat veškerou podporu kněžím lidově demokratického smýšlení a pokrokovým věřícím a tím se snažit rozleptat vliv římskokatolické církve tak, aby všichni reakčně smýšlející kněží i věřící byli zahnáni do ilegality.*[29]

Funkcí církevního tajemníka byl na KNV Liberec, kam patřily okresy Jilemnice, Semily i Turnov, v polovině května 1949 pověřen Ladislav Hladký, dosud církevní tajemník KAV NF. Jeho první starostí bylo opatřit církevní referenty pro všechny okresy. Nezbytným předpokladem pro tuto práci byla rudá knížka, uvědomělost a správný třídní původ.

V Jilemnici byl okresním církevním tajemníkem jmenován František Kuhn, vyučený automechanik. Během roku se vypracoval natolik, že se mohl stát kádrovým referentem v internačním klášteře v Hejnicích. Nahradil ho dělnický kádr Vladimír Kouřil, který těžce zápasil i s pravopisem. V Semilech se církevním tajemníkem stal umírněný Rudolf Novotný, předválečný komunista a textilák, který prošel nacistickými věznicemi. V Turnově byl tajemníkem soudní revident Rudolf Janků, jenž byl z nich zřejmě nejbystřejší, církevní otázku však chtěl vyřešit *vyházením všech farářů*. Tajemníkům měly pomáhat církevní akční pětky, složené z nejvyšších politických a bezpečnostních funkcionářů okresu. V jejich rukou byla rozhodovací pravomoc přemisťování duchovních, udělování státního souhlasu nebo povolování výuky náboženství. Realizovala se tak vedoucí úloha komunistické strany, která ještě neměla všude spolehlivé kádry. Církevní tajemníci byli tehdy často využíváni k jiným úko-

Svatovojtěšské slavnosti v Semilech 9. 8. 1947. Relikvii drží v rukou děkan Tomáš Hlaváč. (SOkA Semily, fond V. Votoček.)

lům na ONV a přidávány jim další funkce – tak např. Rudolf Novotný byl předsedou místního výboru KSČ a předsedou místního akčního výboru NF v Semilech, členem MNV Semily a předsednictva okresního akčního výboru NF. Nezklamat důvěru strany bylo v této době hlavní motivací všech prostých členů. Krajský církevní tajemník v Liberci svým okresním kolegům rád zdůrazňoval, že jako *funkcionáři strany* musí své úkoly řádně plnit.[30] Nejvíc lamentoval, když některý z jeho podřízených vyzradil nějakou důvěrnost, byť *vlasteneckému* knězi: *Každý soudruh OCT si musí uvědomit, že je funkcionářem strany a že když něco prozradí duchovním, prozrazuje to našemu úhlavnímu třídnímu nepříteli, který potom, když zná naše úmysly, může jim předem čelit.*[31] Tento výrok, jenž naplno přiznal, co si KSČ myslí o duchovních, a který se dostal i do zápisu z porady, je velmi důležitý v kontrastu s oficiálním postojem sdělovacích prostředků a s tím, co zaznívalo na schůzích a školeních. Duchovní měli být téměř bez ustání hlídáni spolehlivými občany; že se to příliš nedařilo, ukazují časté stesky krajského církevního tajemníka, jako v únoru 1950: *Prvním a nejdůležitějším úkolem je vybudování spolehlivé důvěrnické sítě!*[32] Začala se vytvářet špiclovská síť důvěrníků kolem všech far (zprvu to byli tajemníci nebo předsedové národních výborů), každý si měl opatřit kroužek informátorů o náladě obyvatel, postojích ke Katolické akci, zajistit stálé pozorovatele do kostela.[33]

Krajští i okresní církevní tajemníci si vytvářeli poradní sbory, zvané církevní komise. Měly ekumenický charakter, protože v nich byly zastoupeny všechny církve, existující v regionu. Je zajímavé, že při výběru jejich členů nehrál prvořadou roli stupeň loajality k režimu, ale spíše vliv na ostatní spolubratry. Svědčí o tom např. složení okresní církevní komise v Turnově: vedle *vlasteneckého* kněze Františka Klapucha v ní zasedl za evangelické církve farář Jednoty bratrské Pavel Glos, který byl u světské vrchnosti vysloveně v nemilosti a nesměl se stát členem Úzké rady.[34]

V březnu 1950 začal na KNV v Liberci působit i desetičlenný poradní sbor katolických duchovních, v němž zasedli vedle známých sympatizantů s novými pořádky konzistorního rady Kamila Filipce a Mons. Eduarda Olivy také čtyři *pokrokoví* kněží z horního Pojizeří, totiž P. Josef Michálek, P. Augustin Šumbera, P. Alois Liehmann a P. František Červinka. Po vynuceném jmenování Olivy generálním vikářem se novým předsedou stal P. Ludvík Spurný z Krásného Lesa u Frýdlantu v Čechách.[35] Nezdá se však, že by poradní sbory duchovních a církevní komise měly nějaký vliv. Spíše šlo o to, vtáhnout důležité a vlivné kněze do rozhodování, získat si je podílem na moci, případně je i lehce kompromitovat, kdyby si chtěli tuto spolupráci rozmyslet.

Poradní sbory se rozhodně nemohly vyjadřovat například o tom, které farní úřady budou obsazovány a které naopak zůstanou bez kněze. Na podzim 1953 rozhodli okresní politikové, že v turnovském a mnichovohradišťském okrese zůstanou natrvalo neobsazené římskokatolické farnosti Jenišovice, Přepeře, Všeň, Hrubá Skála, Vyskeř, Loukov, Loukovec, Kněžmost, Řítonice, Markvartice, Libošovice, Mladějov a Samšina, v jilemnickém okrese farnosti Harrachov, Poniklá, Křížlice, Vítkovice, Horní Branná, Zálesní Lhota, Roztoky u Jilemnice, Roprachtice, Zlatá Olešnice a Paseky nad Jizerou (fary v Mříčné a Jablonci nad Jizerou, které byly t. č. obsazeny, obsazovat jen příležitostně). V Semilech církevní tajemník navrhl neobsazovat jen ty fary, které už stát zabral: Loučky, Libuň a Novou Ves nad Popelkou.[36] Do uprázdněných far se nastěhovaly národní výbory, mateřské školy, zdravotní střediska, byly pronajaty k bydlení nebo ponechány svému osudu.

Konec teologických fakult

Již koncem června 1949 zrušilo ministerstvo školství, věd a umění při české koleji Nepomucenum v Římě systemizovaná místa vicerektora, spirituála a provizora, která stát financoval od roku 1906. Stížnost arcibiskupa Berana k Správnímu soudu v Bratislavě byla zamítnuta, SÚC rozhodnutí zdůvodnil snadno: šlo o seminář, kde prý byli alumni vychováváni v nepřátelském duchu vůči lidově demokratickému zřízení, duchovní pak organizovali protistátní činnost, vždyť většina dosud odsouzených náleží do řad bývalých chovanců.[37]

Když režim takto skoncoval se studiem na prestižních římských teologických fakultách, mohl se věnovat českým školám. Dosud bylo možné se na kněžskou dráhu připravovat na diecézních bohosloveckých učilištích, nejlepší studenti pak nav-

Teprve po roce 1968 mohl P. Jan Heryán nastoupit na faru v Přepeřích. (SOkA Semily, fond ONV Semily.)

štěvovali teologické fakulty na Karlově univerzitě v Praze nebo Palackého univerzitě v Olomouci. Zákon č. 58/1950 Sb., o vysokých školách, a vládní nařízení o bohosloveckých fakultách č. 112/50 Sb. teologické fakulty a diecézní bohoslovecká učiliště zrušily. Místo nich byly vytvořeny bohoslovecké fakulty v Praze a Bratislavě, vyloučené ze systému vysokých škol a řízené Státním úřadem pro věci církevní. Studium na nich bylo jen čtyřleté, v polovině přerušené vojenskou prezenční službou, protože stát v armádě nepotřeboval vysvěcené kněze. Děkanem pražské bohoslovecké fakulty byl jmenován starý profesor dogmatiky Vojtěch Šanda (1873–1953), kterému zájem komunistů o jeho osobu zřejmě zalichotil. Roku 1953, kdy byla Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta přestěhována z Prahy do Litoměřic, se stal děkanem ThDr. Jan Merell (1904–1986, agent StB s krycím jménem Bořislav a Papyrus). Vatikán nebyl komunistickými bohosloveckými učilišti pochopitelně nijak nadšen a nově jmenovaní profesoři většinou neměli potřebnou kanonickou misi ani úroveň.

Režimu velmi záleželo na tom, aby nová bohoslovecká fakulta v Praze neskončila trapnou blamáží. *Největším politickým úkolem je nábor bohoslovců,* dověděli se překvapení církevní tajemníci na poradě v Liberci 18. 9. 1950. Nábor probíhal nejen v posledních ročnících gymnázií, ale i v septimách a sextách, nabízelo se přerušení vojenské služby.[38] V Libereckém kraji skončil naprostým fiaskem, v letech 1950 až 1951 se nepřihlásil vůbec nikdo, v roce 1952 jeden zájemce. Plánovaných tisíc studentů, povinných *pracovat ze všech sil, aby splnili co nejlépe studijní plán, aby z nich vyrostli vlastenečtí kněží nebo kazatelé, kteří budou upřímně podporovat lid v jeho budovatelském úsilí,* se získat nepodařilo. Problém komunisté řešili stejně, jako u dělnických právníků – gymnazisté k maturitě dospěli ve speciálním rychlokursu a mohli nastoupit do semináře.

Řada bohoslovců z našeho kraje se po prázdninách 1950 do nových škol nevrátila. Ti studenti, kteří nebyli prokádrováni nebo nechtěli studovat marxismus, museli přejít do občanských povolání – kněžského svěcení většinou dosáhli až po politickém uvolnění ve druhé polovině 60. let. V papírnách v Pasekách nad Jizerou tak řadu let pracovali bývalí bohoslovci z litoměřického semináře František Vítek, Josef Garaja, Jan Heryán a Josef Pijáček a v Hospodářském družstvu Emil Erlebach.[39] Vítka a Heryána vysvětil na počátku 50. let tajný biskup Ladislav Hlad (1908–1979)[40] bez souhlasu církevní vrchnosti, což jim kapitulní vikář Mons. Oliva nemohl odpustit a odmítal je v duchovní správě zaměstnat. Teprve po návratu biskupa Trochty do úřadu v roce 1968 se mohl P. Heryán stát administrátorem v Přepeřích a excurrendo ve Všeni, od roku 1976 působil v Jablonci nad Jizerou, zatímco P. Vítek byl ustanoven nejprve administrátorem ve Vyskři a excurrendo v Libošovicích, než v roce 1977 zakotvil v Tatobitech. Emil Erlebach (1923–2000) nejdříve dokončil svá teologická studia a po roce 1969 byl postupně pověřován kaplanováním v Havlíčkově Brodě a Žamberku a administrováním farností v Poniklé, Křížlicích a nakonec v Horních Štěpanicích.[41] Těch chybějících dvacet let v jejich profesních životopisech, to jsou ukradená léta režimem, jemuž na lidech vůbec nezáleželo, i když to rád hlasitě proklamoval.

Strach ze shromažďování věřících

Podstatně byla omezena svoboda shromažďování. Starý zákon č. 135/1867 ř. z. obsahoval pro církevní shromáždění výjimky, zrušené § 14 zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností, přestal tedy platit určitý nadstandard. Nyní bylo zapotřebí žádat ONV tři dny předem o povolení uspořádat jakákoliv shromáždění pod širým nebem, jako misie, exercicie, mše a pobožnosti, pouti, procesí a průvody. Pokud se schůzky konaly v uzavřené místnosti, včetně schůzí duchovenstva, např. porady, rekolekce, konference, schůze vikářů, kapitulní a biskupské porady, musely se rovněž předem oznámit a úřad je bral na vědomí. Vyňata z oznamovací povinnosti byla jen ta shromáždění v kostele nebo jiné modlitebně, sloužila-li výhradně náboženským úkonům, jako mše, pohřby, svatby apod. Schůzi svolanou do uzavřené místnosti úřad nemusel vzít na vědomí, jestliže by mohla podle jeho přesvědčení ohrozit lidově demokratické zřízení, být v neshodě s veřejným pořádkem a řádem nebo se na ní mohla šířit náboženská nesnášenlivost.[42] Ohebný předpis umožňoval zakázat kdykoli cokoli. Rozpuštěny byly také náboženské spolky, pod jejichž ochranou by mohla být církevní agitace pořádána. Po únoru 1948 se měl s *očištěným* Sokolem spojit také katolický Orel, který sdružoval asi 200 000 členů, cvičících v bezpočtu orloven. V létě 1949 bylo v jedenácti procesech odsouzeno 74 orlů, vesměs za údajnou přípravu nové křesťanské strany, náčelník Bedřich Kostelka na 25 let.[43]

Časem se SÚC rozhodl nelpět tak úplně doslova na povolovací či oznamovací povinnosti. Nepožadoval ji zejména u průvodů v bezprostředním okolí kostela, *pokud*

slouží výhradně náboženským úkonům, kam patří i průvody o obvyklých církevních svátcích, jako o Vzkříšení, Božím Těle, o křížových dnech apod., pokud nepřesahují rámec obřadů v místě obvyklých.[44] Přesto se v agendě ONV setkáváme i v mnohem pozdějších letech se žádostmi farářů, aby jim byl povolen byť malý průvod kolem kostela. Jistě to nebylo z přehnané pilnosti, ale protože to církevní tajemníci vzdor doporučení ústředí nadále požadovali. Např. v roce 1951 se akční pětka v Turnově rozhodla nepovolit ohlášený poutní průvod 9. září od mariánského kostela Kozákovskou ulicí a přes náměstí zpět.[45]

Nejpozději od roku 1953 připravovaly složky Národní fronty tzv. protiprogramy nebo dokonce primitivní rušení církevních obřadů. Při Božím těle v Libereckém kraji roku 1953 se konaly průvody jen na 38 místech mimo kostel, přičemž jejich konání bylo podle zprávy KNV v celém kraji narušeno protiakcemi, jako např. Mezinárodním dnem dětí, spartakiádou apod. V okrese Česká Lípa se v době obřadů konaly dětské besídky, v okrese Frýdlant byly bohoslužby záměrně rušeny vyhráváním místních rozhlasů, atd. V okrese Jilemnice byly průvody na šesti místech, v Jablonci a Studenci bez povolení, účast byla zásluhou Mezinárodního dne dětí o čtvrtinu menší než předešlého roku. Na okrese Semily se podařilo dosáhnout poloviční účasti, jen na dvou místech se konaly božítělové průvody. V okrese Turnov se podobně uskutečnily jen čtyři průvody s poloviční účastí věřících a 40 dětmi.[46]

Také s tradiční oslavou velikonočních svátků mělo být skoncováno. Protiakce byly připravovány ve spolupráci se složkami Národní fronty, SNB, lidosprávou apod. Konaly se různé sportovní podniky, kina, estrády, soubory ČSM, srazy pionýrů, z rozhlasu spolu s dechovkou zaznívaly pokyny pro akci ošetření luk a jarní práce, o večerech se odbývaly zemědělské besedy, loutková divadla, taneční zábavy aj.[47]

Božítělový průvod kolem kostela v Semilech, vedený děkanem T. Hlaváčem. (SOkA Semily, fond V. Votoček.)

V horním Pojizeří byly nejvýznamnějšími poutními místy mariánský kostel v Bozkově a svatodušní kostel na Táboře u Lomnice nad Popelkou. Poutní tradici bozkovského kostela *naší horské Paní* obnovil za druhé světové války zdejší farář P. Josef Hofmann. I po roce 1948 často do Bozkova zajížděly autobusy s poutníky, což k malé radosti církevních tajemníků trvalo i po Hofmannově přeložení do Loukova. Činila se proto opatření v závodech ČSAD, aby nebyly autobusy přidělovány, vyhlašovala se falešná karanténní opatření. Soudruzi tajemníci vůbec rádi popouštěli uzdu své fantazie. V roce 1952 se církevní tajemník v Nymburce strachoval, že věřící z Lysé nad Labem utrpí mravní úhonu zájezdem do Bozkova. Vymyslel si proto, že 4. a 5. 10. se konají v celé republice velké oslavy dne armády pod heslem *Opřeni o Sovětský svaz vybudujeme z naší vlasti nedobytnou pevnost socialismu a míru* – takže se pořádání poutního zájezdu jaksi nehodí. Když tuhle trapnou výmluvu sděloval svému kolegovi do Semil, velmi srdečně se při tom bavil.[48]

Táborská pouť byla jako národní pouť pod hlavičkou Katolické akce poprvé organizována 29. 5. 1950. Účast byla pěkná, asi 7000 lidí. Jen projev poslance Myšky prý pro hluk atrakcí zanikal. Sbírka mimo kostel vynesla 42 000 Kčs.[49] Úspěch sbírky vyvolal u soudruhů znepokojení. Napříště proto již neměla být povolována, ale nějak se to zvrtlo, ONV sbírku omylem povolil a na opravu kostela se vybralo 49 000 Kčs. Církevní pětka proto rozhodla, že se částka exemplárně zabaví.[50]

V roce 1952 byla pouť na Táboře rovnou zakázána, uzavřeny byly i kostely v okolí, za záminku posloužil údajný výskyt slintavky dobytka. Do značné míry kuriózní byla pouť na Táboře 24. května 1953. Předem byla s vedoucím tajemníkem OV KSČ v Semilech dohodnuta její omezení, aby se lidé odradili od návštěvy. Musela však být odvolána, protože členové městské organizace KSČ v Lomnici si tento den naplánovali hromadný výlet své organizace na Tábor. Účast věřících byla velmi pěkná, kolem 10 000 lidí. Průběh poutě sledovali okresní církevní tajemnící ze Semil, Turnova a Jablonce nad Nisou, kteří *zajistili taktickým způsobem rušení obřadů v kostele a rozptýlení pozornosti věřících* provozem houpaček, kolotočů a dalších atrakcí i s hudbou po celou dobu konání bohoslužby v bezprostředním sousedství kostela. Hlídky SNB pilně kontrolovaly na stáncích devocionálií oprávnění k jejich prodeji.[51]

Omezování výuky náboženství

Zpočátku bylo mezi věřícími všech církví mnoho komunistů – velké procento jich bylo učiteli a úředníky. Úplné statistiky zřejmě neexistují, ale KSČ to dělalo těžkou hlavu a snažila se po dobrém i po zlém tento stav změnit. Zdá se, že většina výstupů z církví v této době jde na vrub právě členů KSČ a kantorů, hlavně od podzimu 1952. Vedle výstupů z církví bylo velmi bedlivě sledováno vyučování náboženství. Straničtí ideologové se nijak netajili přesvědčením, že škola musí být postavena na vědeckém světovém názoru, za nějž byl prohlášen marxismus-leninismus, a že výuka náboženství nesmí být s výukou ostatních předmětů v rozporu.

Zatímco ještě školský zákon č. 95/1948 Sb. uznával v § 19 povinnost školy starat se o náboženskou výchovu žáků podle jejich vyznání, pokud je rodiče z výuky náboženství neodhlásili, zákon č. 31/1953 Sb. již povinnou výuku náboženství nezná, naopak se v něm proklamuje úkol vychovávat *všestranně rozvité a dokonale připravené nové socialistické občany – dělníky, rolníky a inteligenci.* Ministerstvo školství rozhodlo vyučování náboženství přesunout na odpolední hodiny, kdy je pozornost dětí již oslabená, a nebrala při tom ohled na možnosti duchovních (hodiny náboženství se měly zařadit do rozvrhu tak, aby v žádném případě nepřerušovaly plynulost vyučování povinným předmětům). Stávalo se proto ke škodolibé radosti *rudých* ředitelů škol, že se učitelům náboženství hodiny na školách překrývaly. Výuka se pak mohla konat třeba jen jednou měsíčně nebo byla zcela zrušena. Počet dětí navštěvujících náboženství přesto výrazně neklesal a ukázalo se, že i velké procento členů KSČ své ratolesti na náboženství stále posílá.[52]

Bylo proto rozhodnuto přihlašování dětí do náboženství maximálně znepříjemnit – vypukla *akce VN*. Dosud rodič, který si nepřál náboženskou výuku svého potomka, jej z ní odhlásil. Počínaje školním rokem 1952/1953 bylo nutné naopak dítě na náboženství přihlásit, a to nejdéle do 8. září, rodiče museli o formulář přihlášky zvlášť požádat nebo si jej osobně vyzvednout u ředitele školy. Těm, kteří se odvážili, to ředitelé často rozmlouvali a všelijak je zastrašovali. Když některý rodič pro nemoc, neinformovanost či zaneprázdněnost nestihl termín pro odevzdání přihlášky, nesměl dítko celý školní rok na výuku náboženství posílat. V okrese Jilemnice se ve školním roce 1953/1954 marně domáhalo výuky třicet dětí! Ministerstvo školství sice k tomu vydalo zvláštní oběžník, nesměl být však v kostelích čten a duchovní měli zakázáno rodiče upozorňovat na nezbytnost písemné přihlášky.[53] Tady se státní moc dotkla církví na skutečně velmi citlivém místě, protože všem záleželo na dobré a co nejdelší náboženské výuce. Nyní jim bylo nařízeno, aby ji tajily, a pokud duchovní dovolil nepřihlášeným dětem do náboženství chodit, měl z toho velké nepříjemnosti. V rámci kraje se v důsledku těchto opatření přihlásilo jen 21 % žáků II. – VII. tříd a mohlo být propuštěno 21 učitelek náboženství. To bylo na stranických sekretariátech radosti! Semilský církevní tajemník si liboval, jak tím byl *učiněn značný pokrok k materialistické výchově mladé generace.*[54] Na základě dopisu politbyra ÚV KSČ se 3. 7. 1952 předsednictvo KV KSČ v Liberci rozhodlo *zatočit* s náboženským vzděláváním dětí komunistických rodičů. Členové výborů základních organizací měli spolu s nejuvědomělejšími členy organizací navštívit do konce srpna všechny členy strany a přesvědčit je, aby své děti do náboženství neposílali.[55]

Pokračovalo zvětšování vyučovacích obvodů a propouštění katechetů a učitelek náboženství. Lomnický farář Jaroslav Kalhous měl např. roku 1953 ve svém obvodu Lomnici nad Popelkou, Novou Ves nad Popelkou, Rváčov, Syřenov, Stružinec, Bělou, Libštát a Košťálov, celkem 253 dětí v 11 odděleních, což obnášelo 11 hodin vyučování a 6 hodin na cestu. V řadě škol se náboženství vůbec nevyučovalo.[56] Uvědomělí ředitelé někde dokonce organizovali v době vyučování protiakce, jako v Horní Branné, kde byla pořádána hokejová utkání žáků, promítány filmy nebo pozván

eskamotér. Děti daly většinou přednost těmto zábavám před vyučováním. Od roku 1953 museli duchovní předkládat týdenní plány práce s rozvrhem hodin bohoslužeb, výuky, pastorace atd., a církevní tajemníci si libovali, jak nyní mohou protiakce s Pionýrem, ČSM apod. mnohem lépe organizovat.[57]

Některé učitelky náboženství si zaslouží obzvláštní zmínku, protože byly schopné i v této tragické době dodávat dětem, které je milovaly, víru, lásku a naději. Patřila k nim Antonie Hofmanová z Horní Branné nebo Anežka Kubecová z Jilemnice. Také o jejich marxistické vzdělávání bylo postaráno povinnými čtrnáctidenními kursy v bývalém klášteře těšitelů v České Kamenici.

Ostatně i odnětí matrik církvím zákonem č. 278/1949 Sb. a prohlášení státního sňatku za povinný zákonem č. 265/1949 Sb. nesledovalo jiný účel, než *konečnou likvidaci náboženství.*[58] Opakované církevní sňatky po obřadu na národním výboru byly jedním z přísně statisticky sledovaných jevů (podobně jako výstupy z církví) a postupně ubývaly. Se zlou se potázali nastávající manželé Brunclíkovi ze Semil, kteří k občanskému sňatku přišli ve všedním oděvu, druhý den pak se vší parádou do kostela – novomanžel nesměl být přijat do komunálního podniku.[59] Výlučnost civilního sňatku byla u nás zrušena až po *sametové revoluci* zákonem č. 234/1992 Sb.

Likvidace řeckokatolické církve

Pozornost musíme věnovat také katolíkům východního ritu, tj. řeckokatolické církvi.[60] Při jednáních biskupů s Čepičkovou komisí naznačovali její členové *příšerné zločiny* uniatských duchovních, které prý zrovna vycházejí na světlo.[61] V červenci 1948 Bezpečnost provedla v řeckokatolických klášterech na východním Slovensku razii, řadu mnichů zatkla pro údajnou podporu banderovců, tj. zbytků protikomunistické ukrajinské armády. Východní obřad by nevadil, naopak, režim zneklidňovala vazba na římského papeže. Na Slovensku žilo v té době ve 241 farnostech přes 300 000 řeckých katolíků. Po příkladu Sovětského svazu byl do Prešova 28. 4. 1950 svolán církevní sněm řeckých katolíků – sobor, který v režii komunistických úřadů vyhlásil zrušení Užhorodské unie z roku 1646 a návrat k *pradědovské* pravoslavné církvi. Řeckokatolická církev se musela uchýlit do podzemí a byla od této doby neuvěřitelně pronásledována. Její věřící se měli *dobrovolně* rozhodnout, zda přestoupí k pravoslaví nebo se stanou osobami bez vyznání. Prešovský biskup Gojdič byl 15. 1. 1951 na základě obvinění z vojenské zrady, velezrady a vyzvědačství odsouzen Státním soudem v Bratislavě na doživotí a zemřel roku 1962 v Leopoldově.

Všichni uniatští kněží, kteří odmítli přestoupit, byli zbaveni své hodnosti a vystěhováni i se svými rodinami ze Slovenska, kam se už neměli nikdy vrátit. Z 346 duchovních se k nové víře odmítlo přihlásit více než 200 kněží. V tzv. *akci P* byli vystěhováni do českého pohraničí, do Libereckého a Ústeckého kraje několik desítek duchovních. V Turnově skončili dva: Mikuláš Kerestenyi a dr. Ján Murin. Přestože to byli velmi vzdělaní lidé, našla se pro ně jen fyzická práce na státním statku. Na hospodářství Státního statku v Jilemnici pracoval jako krmič dobytka další řec-

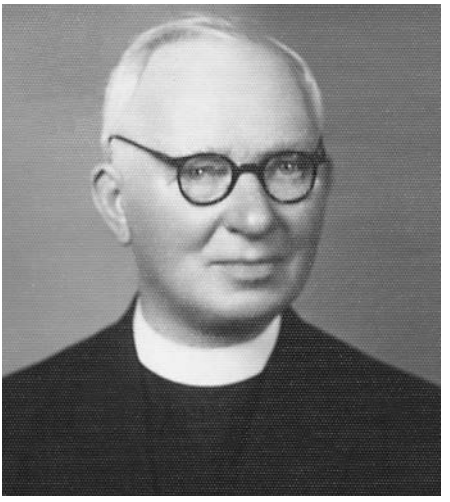
kokatolický farář Josef Petrašovič.[62] V žádném případě nesměli používat své kněžské tituly, stali se z nich obyčejní dělníci nebo zaměstnanci. Jejich pracovní morálka byla znamenitá.[63] Teprve politické uvolnění Pražského jara, obrovské podpisové akce na východním Slovensku a jistě i tlak pomocného biskupa Hopka a zbývajících uniatských duchovních pomohly k tomu, že stát 13. 6. 1968 znovu řeckokatolickou církev vládním nařízením č. 70/68 Sb. povolil. Jen pro zajímavost dodáváme, že v druhé polovině 90. let se do ní začlenili také ženatí římskokatoličtí duchovní, v době nesvobody tajně vysvěcení biskupem Felixem M. Davídkem (1921–1988).

II. Perzekuce duchovních

Systém kádrování

Komunistická moc měla po ruce obrovskou škálu možností, jak trestat duchovní, kteří nebyli příliš poslušní, a také ji v plné míře využívala. Zavedla si k tomu zvláštní kádrovací systém, který spočíval v tom, že duchovní, ale také učitelky náboženství, kostelníky, farské kuchařky, varhaníky a dokonce i hrobníky zařazovala do čtyř kategorií. V I. kategorii směly být jen ty *nejpokrokovější* osoby, ve II. kategorii sice ještě pokrokové, ale nespolehlivé (měly občas vlastní rozum), do III. kategorie byly zařazeny osoby s novým režimem sice *vnitřně nesouhlasící*, ale přesto se snahou být loajální, do IV. pak spadli všichni *nepřátelé režimu.* Zařazení mělo zásadní vliv na plat, na příděl šatenky nebo benzínu do auta, na budoucí umístění. V průběhu doby se mohlo měnit, a to dost zásadně, nebo si mohl člověk alespoň trochu polepšit postoupením do III mínus nebo IV plus. Stačilo prokázat snahu tím, že se do kázání zařadila občas nějaká budovatelská pasáž (všechny mše byly tehdy pod dohledem StB nebo jejích informátorů a také církevní tajemníci je pilně navštěvovali), že se člověk přihlásil na nějakou manifestaci nebo zemědělskou brigádu, aktivně vystoupil na politické schůzi nebo na školení, napsal článek do Katolických novin nebo promluvil do rozhlasu. Účinným prostředkem ke zlepšení vztahu správců chronicky zanedbaných kostelů a far k lidově demokratickému režimu byl také příslib zařazení stavby do plánu, poskytnutí potřebných finančních prostředků na opravu nebo příděl nedostatkového stavebního materiálu.

Bez dalšího zkoumání nelze použít kádrové rozdělení duchovních a jen je hodnotově obrátit: v I. kategorii by se objevili zavrženíhodní kněží bez skrupulí kolaborující s režimem, zatímco ve IV. kategorii by jako olej na vodě vyplavali hrdinové, kteří si s komunismem nezadali ani za cenu osobních útrap. Je to ostatně vidět i z toho, jak snadno se z onoho vrcholu padalo až na dno. Typickým příkladem je tragická postava děkana Augustina Šumbery, jenž byl nejdříve farářem v Rovensku pod Troskami a v září 1949 byl označen za absolutně spolehlivého, nezávislého na biskupech a podporujícího ve všem vládu, dokonce byl ochoten stanout v čele krajské církevní komise. O rok později, když se stal místo penzionovaného Mons. Edu-

Turnovský děkan P. Eduard Richta.
(SOkA Semily, fond ONV Semily.)

arda Richty děkanem a vikářem v Turnově a přibývaly na něj oprávněné stížnosti pro častou opilost při obřadech, se roku 1951 stěhoval do Přepeř a poté skončil v Raspenavě jako tolerovaný alkoholik, který kdekomu vztekle nadával a jménem KNV telefonicky překládal duchovní.

Na podzim 1949 byli katoličtí kněží otaxováni následovně:

I. kategorie – podporující režim: František Gebrt, farář v Mříčné, František Červinka, farář v Rokytnici nad Jizerou, Josef Ulík, farář v Libštátu, Augustin Šumbera, děkan v Rovensku pod Troskami;

II. kategorie – sympatizující: Josef Michálek, vikář v Jablonci nad Jizerou, Alois Liehmann, vikář ve Vysokém nad Jizerou, František Šír, farář v. v. v Mrklově, František Malý, farář v Libuni, Václav Červinka, kaplan v Železném Brodě, Karel Pavlíček, kaplan v Lomnici nad Popelkou, Antonín Řezáč, děkan v Hlavici, Josef Jech, kaplan v Přepeřích;

III. kategorie – apolitičtí: Josef Kubelka, farář v Roztokách u Jilemnice, Bohuslav Čálek, farář v Poniklé, Jindřich Bsumek, farář v Loukově, Josef Hofman, farář v Bozkově, Jaroslav Kalhous, děkan v Lomnici nad Popelkou, Tomáš Hlaváč, děkan v Semilech, Karel Červinka, farář v Železném Brodě, Tomáš Strupek, děkan na Hrubé Skále, Karel Vítek, děkan na Všeni, František Klapuch, farář ve Vyskři, Josef Roštejnský a Václav Dostrašil, katecheti v. v. v Turnově, Jindřich Macoun, děkan v. v. v Turnově, Antonín Faltýnek, kaplan v. v. na Sychrově;

IV. kategorie – zásadní odpůrci režimu: Josef Šorm, vikář ve Studenci, Josef Sedláček, děkan v Jilemnici, Karel Exner, farář v Horních Štěpanicích, Josef Kacálek, farář v Horní Branné, Bohumil Pikora, farář v Loučkách, Vilém Raab, farář v Držkově, Jan Mikula, farář v Nové Vsi nad Popelkou, František Procházka, farář v Bzí,

Eduard Richta, arciděkan a vikář v Turnově, Josef Kovář, děkan v Újezdu pod Troskami, František Půlpán, farář ve Vlastibořicích, Hanuš Padrta, děkan v Českém Dubu.[64]

V roce 1953 se situace změnila – zmenšil se počet vzorných i vysloveně nepoddajných katolických kněží a posílil střed. Snad to svědčí o tom, že se komunistům nepodařilo klerus roztříštit a rozeštvat, ale snažil se jít cestou menšího odporu, aniž si s režimem zadal víc, než bylo nutné.[65] Na snížení počtu těch *nejreakčnějších* měla samozřejmě lví podíl jejich bezpříkladná likvidace ve věženích, vojenská služba zejména u PTP, převýchova v centralizačních klášterech atd. Pozbytí státního souhlasu patřilo pochopitelně k těm nejcitelnějším trestům, protože bránilo výkonu pastoračního poslání, k němuž se cítil kněz povolán, tím spíše, že s ním spojil svůj celoživotní celibát.

Kádrování duchovních v letech 1949 a 1953

	kategorie I.		kategorie II.		kategorie III.		kategorie IV.	
okres	**1949**	**1953**	**1949**	**1953**	**1949**	**1953**	**1949**	**1953**
Jilemnice	2	1	3	3	2	4	4	1
Semily	1	0	3	4	5	4	5	1
Turnov	1	0	2	1	7	6	4	3
celkem	**4**	**1**	**8**	**8**	**14**	**14**	**13**	**5**

Komunistická převýchova

Duchovní IV. kategorie nemohli počítat s žádnou shovívavostí. Pokud neskončili v kriminálech, čekala je nejdříve vojenská prezenční služba, i když už nebyli nejmladší, protože v době okupace ani v poválečných letech nebyli duchovní na vojnu povoláváni.[66] V roce 1951 tak dostal 14 let po odvodu povolávací rozkaz farář Josef Kubelka z Roztok u Jilemnice, který se dostal do nemilosti pro nesouhlas s komunisty organizovanou Katolickou akcí, současně s ním nastoupil mladý farář Karel Pavlíček z Jilemnice, považovaný za nebezpečného náboženského horlivce. Duchovní a klerici sloužili beze zbraně u jednotek PTP, tedy s lopatou a krumpáčem na stavbách socialismu.

Jinou možností byla tzv. převýchova. Z bývalého kláštera těšitelů v České Kamenici bylo vytvořeno školicí středisko pro duchovní – nejprve jím prošli řeholní, pak římskokatoličtí a nakonec kněží ostatních církví, v dalších letech sloužilo i k zvyšování marxistické uvědomělosti učitelek náboženství.[67] Čtrnáctidenní internátní politické školení v roce 1951 absolvovalo 74 kněží z Libereckého kraje, z toho 34 řím-

skokatolických, 24 československých a 16 ostatních. Kněze IV. kategorie čekalo odnětí svobody bez jakéhokoli soudu a možnosti obrany. Během roku 1950 byli násilně transportováni do internačního tábora v bývalém premonstrátském klášteře v Želivi a předem se počítalo s tím, že to je řešení trvalé – jejich návrat byl nežádoucí. V horním Pojizeří to postihlo Josefa Sedláčka, děkana v Jilemnici, Karla Exnera, faráře v Horních Štěpanicích, Františka Procházku, faráře v Bzí, Viléma Raaba, faráře z Držkova, Bohumila Pikoru z Louček, Františka Malého, faráře z Libuně, a Josefa Kacálka z Horní Branné. Jejich převoz zajišťovala Státní bezpečnost v časných ranních hodinách, zatýkání bylo pečlivě utajeno. Přesto se P. Josefu Kacálkovi podařilo uprchnout a až do roku 1959 se skrýval v rodině Josefa Pacholíka na samotě Zabylý u Poniklé, než byl zatčen a odsouzen za zakládání kroužků katolické mládeže JOC v letech 1948 – 1950 v Nové Pace, Vrchlabí, Hostinném aj.[68]

Kněží, kteří po návratu ze Želivi nebyli převychováni natolik, aby mohli působit v duchovní správě, jako Sedláček a Exner, byli přesunuti do tábora nucených prací v bývalém františkánském klášteře v Hájku. Pracovali na poli, na pile, ve vepříně i v klášteře na zahradě, v krejčovské dílně, rámovali obrazy a navlékali růžence. Podobně jako jiné tábory, zanikl i tento 20. 4. 1953.[69]

Těžce pronásledovaným knězem z našeho regionu byl jilemnický děkan a vikariátní sekretář P. Josef Sedláček (1912 – 1998). Vystupoval aktivně proti novým kněžským platům, četl pastýřské listy biskupů proti Katolické akci s vlastními komentáři a měl velký vliv na mladé faráře v okolí. KSČ navíc trápil i Sedláčkův vliv na farníky – jejich velká většina prý jsou lidovci a bývalí živnostníci, ale i někteří jilemničtí komunisté byli hluboce věřícími.[70] 24. 7. 1950 byl zatčen Státní bezpečností a odvezen do želivského kláštera, poté naň čekala vojna v PTP. Po návratu se dal zaměstnat v papírnách v Hostinném, protože státní souhlas byl vyloučen. Dlouhá léta pak P. Sedláček působil jako montér u VČE a církevní tajemník hlásil, že kolárek nosí jen v neděli.

Spolu s ním byl roku 1950 zatčen hornoštěpanický farář P. Karel Exner. Odsouzen rovněž nebyl, tři roky strávil v centralizačních klášterech v Želivi a Hájku, načež byl zařazen do pracovně technického praporu a rok na Slovensku bojoval s lopatou na stavbách. Po propuštění pracoval v dělnických profesích a od roku 1956, když dostal státní souhlas, se opět mohl vrátit do duchovní správy.[71] Mons. K. Exner, emeritní probošt hradecké kapituly, dnes žije v Nové Pace.

V ojedinělých případech se používalo i vzdáleného přestěhování, jako v roce 1951 kněží z Moravy do Čech, aby *ztratili svou bojovnost,* což bylo kompenzováno zase přesazováním českých duchovních na Moravu (P. Špička z Turnova).

Zavedení státních platů

Katolická církev v horním Pojizeří neměla velkých majetků, jako zdroj prostředků pro opravy a údržbu kostelů a kaplí byla vždy důležitá patronátní pokladna. Zrušení patronátů jejich převedením na stát a nikdy neuhrazený *výkup* církevní půdy

podle zákona č. 46/48 Sb., probíhající až do roku 1950, zbavily katolickou církev materiální základny pro její činnost.

Výkup církevní půdy podle zákona č. 46/48 Sb.[72]

okres	celkem ha	vykoupeno ha	ponecháno ha
Jilemnice	167,2912	121,7517	13,0045
Semily	182,9663	158,0351	21,2182
Turnov	291,6352	246,6876	23,3921
celkem	**641,8927**	**526,4744**	**57,6148**

S velkým humbukem přijatý zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zajištění církví a náboženských společností, znamenal ztrátu jejich samostatnosti a plné područí státní moci. V důvodové zprávě k zákonu ovšem můžeme číst, že *tak zajišťuje stát všechny církve, aby mohly svobodně a plně rozvíjet svoji činnost a soustředit se při tom na své náboženské a mravní poslání, od něhož dříve je odváděly hmotné starosti.*

Biskupové před státním platem varovali. Rezoluce proti platovému zákonu byly odeslány z vikariátů Mnichovo Hradiště a Jablonné, kde je podepsali všichni kněží. Velké podpory se protiakce dočkala i na Turnovsku a Jilemnicku. Turnovský děkan Eduard Richta připravil petici, kterou signovali Josef Kovář, farář z Újezda p. Tr., Karel Vítek, farář ve Všeni, František Klapuch, farář ve Vyskři, Tomáš Strupek, děkan na Hrubé Skále, František Malý z Libuně, František Půlpán, farář z Vlastibořic a další, s jedinou výjimkou – rovenského děkana Augustina Šumbery, jenž petici nejen nepodepsal, ale dokonce ji jako *pokrokový a spravedlivý kněz* vyzradil okresnímu církevnímu tajemníkovi.[73] Jilemnický děkan Josef Sedláček si duchovní svého vikariátu pozval na faru a nechal je rezoluci na místě podepsat a pak ji sám odeslal. V celém Libereckém kraji podepsalo rezoluci proti novému zákonu 37 kněží, tj. 20 procent. Po návštěvě církevního tajemníka projevilo ústní souhlas se zákonem 20 kněží a 7 poskytlo souhlas písemný, z nich 3 dali souhlas s uveřejněním v tisku. 10 kněží bylo potrestáno odnětím platu za měsíc říjen. Nakonec plat obdrželi všichni a šest se jich dokonce zúčastnilo zájezdu na odhlasování zákonů zabezpečujících církve v parlamentu.

Od 1. 11. 1949 byly podle tohoto zákona *poskytovány osobní požitky* duchovním církví a náboženských společností, pokud působili se státním souhlasem v duchovní správě, církevní administrativě nebo ústavech pro výchovu duchovních. Požitky sestávaly ze základního platu (3000 Kčs měsíčně – v nové měně 600 Kčs), za každé tři roky zvýšeného o 300 Kčs měsíčně, hodnostního přídavku (1000 – 2000 Kčs měsíčně, jen pro pokrokové nebo loyální kněze) a odměny za vyšší výkon (nejvýše 2000 Kčs, jen spolehlivým kněžím). Podmínkou pro udělení státního souhlasu bylo

československé státní občanství, státní spolehlivost a bezúhonnost a další všeobecná kritéria pro přijetí do státní služby. Ze znění zákona vyplývá, že řeholníci a řeholnice žádný plat nedostávali a že odsouzení kněží ani po amnestii nebo odpykání trestu nemohli obdržet státní souhlas. Vyučování náboženství se stalo bezplatnou povinností duchovních.[74] Kněží neobdrželi žádný platový výměr – to umožňovalo poskytovat plat podle sympatií a nálady církevního tajemníka.[75]

Jaké bylo oficiální stanovisko ordinářů? Nesouhlasili s platovou úpravou, pokud by měla být zaplacena nesvobodou a ujařmením církve. Kněžím radili nové platy přijmout a ochránit se tak před nepříjemnými důsledky odmítnutí. Měli však předtím učinit prohlášení: *Oznamuji, že jsem přijal nově upravený plat, poněvadž jde o ustanovení, jež nabylo zákonné platnosti. Přijetím tohoto platu neberu však na sebe žádných závazků, které by byly v rozporu s mým kněžským svědomím a církevními zákony. Znovu prohlašuji, že duchovní zájmy církve a nerušená svoboda mé kněžské práce jsou mi přednější než hmotné zabezpečení mé existence.*[76] Protože platy ve většině případů přesahovaly dosavadní kongruu, měli někteří biskupové za slušné, aby si kněží ponechávali jen část platu do výše kongruy a zbytek předávali konzistoři.[77] Sami biskupové o plat museli stát požádat – žádný tak neučinil.

Zákonem č. 218/1949 Sb. se stát zároveň zavázal hradit církvím a náboženským společnostem jejich věcné náklady podle rozpočtů, schválených SÚC. Vyhradil si také právo dohledu na majetek církví, které musely pořídit jeho inventář a předložit opět SÚC. Pro čtvrtletní zálohy na krytí rozpočtových schodků si faráři museli osobně docházet na KNV, čehož bylo zneužíváno k pořádání školení na aktuální politická témata.

Slib věrnosti duchovních

Přijetí platů od státu mělo další nepříjemné souvislosti. Žádný duchovní nesměl být ustanoven do úřadu bez předchozího souhlasu státu. Státní souhlas mohl být také kdykoli odňat. Zákon ukládal složit slib věrnosti lidově demokratickému státu. Biskupové doporučovali, aby duchovní skládali slib s ústní nebo písemnou doložkou, *pokud to není v rozporu s božskými a církevními zákony a přirozenými právy člověka.*

Slib zněl takto:

Slibuji na svou čest a svědomí, že budu věren Československé republice a jejímu lidově demokratickému zřízení a že nepodniknu ničeho, co by bylo proti jejím zájmům, bezpečnosti a celistvosti. Jako občan lidově demokratické republiky budu plnit svědomitě své povinnosti, jež vyplývají z mého postavení, a vynasnažím se podle svých sil podporovati budovatelské úsilí směřující k blahu lidu.

Slib měli skládat duchovní I. stupnice do rukou předsedy ONV, II. stupnice do rukou předsedy KNV, III. stupnice do rukou ministra pověřeného řízením SÚC a duchovní IV. stupnice do rukou předsedy vlády.[78] Na poradě v Praze 11. ledna 1950 bylo rozhodnuto nedovolit sliby věrnosti s jakýmikoli doložkami. Duchovním se neměl dopřát čas k nějakým protiopatřením, pozvánka jim měla dojít den před

slibem. Předseda ONV nejdříve s knězem zavedl krátký rozhovor o tom, co vykonala lidová demokracie pro duchovní a pro církev, jak může kněz pomáhat lidu v jeho budovatelském úsilí zvyšováním mravnosti, výzvou k pracovitosti, plnění občanských povinností apod. Přitom se měl takticky vyhnout zmínkám o Vatikánu a Katolické akci, neútočit na hierarchii. Slib stvrdil duchovní podáním ruky a podpisem. Za nedostavení se hrozilo sankcí do 100 000 Kčs nebo zákazem činnosti.

Pro první kolo slibů byl stanoven celostátně platný termín 18. a 19. ledna 1950. Duchovní přicházeli jednotlivě, každému byla vyhrazena časová kvóta podle jeho významu, od půl do jedné hodiny. Stařičký konzistorní rada Kamil Filipec z Rychnova nad Nisou, o němž ještě bude řeč, poslal předsedovi ONV dopis, v němž bezostyšně tvrdil: *Včerejší průběh slavnostní přísahy věrnosti a oddanosti vůči naší vládě způsobil na mne Vaším srdečným, milým, přátelským a skutečně demokratickým postupem, radostným a nezapomenutelným dojmem a jest jen mým přáním, aby všichni duchovní spolubratři dospěli ke správnému přesvědčení, kde jest jejich místo a dle toho aby se uplatnili při své činnosti jako dobří vlastenečtí kněží.* Snad tomu ve své naivitě opravdu i věřil.

Na Jilemnicku se očekávalo, že nejméně tři kněží slib nesloží, ale nakonec jen P. Karel Exner chtěl připojit doložku, od níž po napomenutí upustil. Ze Semilska se na odpor zmohl jen farář Pikora z Louček, po domluvě však vyplnil nový formulář již bez doplňku.

Ze semilského okresu máme i docela podrobnou informaci o průběhu besed duchovních s předsedou ONV Petrem Puturkem. Děkan Kalhous z Lomnice projevil zájem o obnovu kulturního družstva, které vlastnilo Lidový dům, nyní pod národní správou. Farář Hofmann z Bozkova byl sice trochu nemocen, ale přišel přesně a slíbil, že do svých kázání zařadí zmínky o budovatelském úsilí. Semilský děkan Hlaváč si prý s předsedou, se kterým si z dřívějška tykal, pohovořil o době první republiky a stále se lepšícím dnešku. P. Mikula z Nové Vsi mluvil o potřebě oprav kostela. Farář Malý z Libuně se ve dvouhodinovém rozhovoru zmínil o nutnosti údržby kostela a prostranství před ním, o špatném stavu fary v Tatobitech, možném založení JZD v Libuni, čemuž všemu slíbil pomáhat. Také farář Procházka ze Bzí se rozhovořil o opravách budov a poměru mezi farou a MNV. Prozradil, že z biskupství dostali pokyn, aby ke slibu přidávali distanční doplněk.[79] Pohovory probíhaly v podobném nekonfrontačním duchu téměř všude. Ve skutečnosti šlo z obou stran jen o divadlo.

Politické procesy

Celou dobu komunistické éry v naší zemi kolem duchovních ustavičně slídila politická policie, Státní bezpečnost, snažící se je usvědčit z protistátní činnosti. Jejím úkolem bylo připravovat soudní procesy, zdůvodňující kroky proti církevní hierarchii, proti církvím a koneckonců i samotným věřícím. Rozhodující úlohu v nich sehrály Státní prokuratura a Státní soud v Praze, zřízené zákonem č. 232/1948 Sb. pro celé území republiky.

Jak to tedy vypadalo s tresty duchovních za činy, kterých se dopouštěli tím, že podle svého nejlepšího vědomí a svědomí vykonávali své úřady?

Když již nestačil zákon na ochranu lidově demokratické republiky č. 231/1948 Sb. (s oblibou uplatňován např. § 32 – šíření poplašné zprávy), byl v roce 1950 vydán nový trestní zákoník č. 86/1950 Sb., pamatující na náboženskou sféru celou řadou důmyslných paragrafů. Tak např. § 123 umožňoval potrestat každého, kdo by využil své duchovenské činnosti v úmyslu *vykonat na věci politického života vliv nepříznivý pro lidově demokratický řád republiky*, odnětím svobody na tři měsíce až tři léta. Na jeden rok až pět let mohl být duchovní potrestán tehdy, že by odepřel vykonat náboženský úkon nebo tu byla jiná přitěžující okolnost – tady se zcela zjevně myslelo na ty případy, kdy kněz odmítne poskytnout svátost členu KSČ. Trest byl v každém případě nepodmíněný. Výkon duchovenské činnosti bez státního souhlasu nebo na jiném místě řešil § 173 odnětím svobody až na 3 roky, zatímco ten, kdo by jiného bez souhlasu státu k takové činnosti ustanovil, mohl být potrestán až pětiletým trestem. Na maření státního dozoru nad církvemi nebo na porušení zákona o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností pamatoval § 174, opět až pětiletým trestem. Pro kněze, který by se odvážil byť z nedbalosti oddat manželský pár bez předchozího úředního sňatku, byl v § 207 připraven až 1 rok odnětí svobody.

Pro rozličné správní přestupky tu byl od téhož roku trestní zákon správní č. 88/1950 Sb. Kdo nesplnil povinnost nebo porušil paragraf týkající se právních poměrů církví nebo náboženských povinností, zejména kdo *ohrozil nebo porušil výkon státního dozoru* nad majetkem církví nebo náboženských společností, mohl být podle § 101 potrestán pokutou do 100 000 Kčs nebo odnětím svobody až na tři měsíce. Neoprávněná veřejná sbírka se podle § 104 trestala pokutou do 50 000 Kčs nebo odnětím svobody až na dva měsíce.

Z deseti dosud zjištěných případů odsouzení duchovních z politických důvodů v dnešním okrese Semily jsme vybrali následující čtyři:

V květnu 1950 byl za protistátní činnost zatčen vikář Josef Šorm ve Studenci. Představitelé místních katolíků se za svého pastýře věrně postavili a využili všech legálních způsobů včetně modlitby, aby dosáhli jeho propuštění. Dělník Oldřich Klazar nabízel kanceláři prezidenta a ministerstvu spravedlnosti, že si to odsedí za vikáře. Marně, v srpnu 1950 poslal Státní soud Šorma na dva a půl roku do vězení. Z výkonu trestu se vrátil vážně nemocný, s těžkou záduchou. V hluboce věřící obci byl považován za mučedníka, proto byly opět vysílány deputace, aby mohl zůstat ve Studenci. To samozřejmě církevní tajemníci nedovolili.[80]

O P. Josefu Hofmannovi (1908–1971) jsme již v našem sborníku psali – jako bozkovský farář se v letech 1938 – 1951 velmi zasloužil o zvelebení tohoto mariánského poutního místa. Kněz se skvělým vztahem k dětem podporoval spisovatele Václava Renče, stýkal se s Václavem Prokůpkem a Janem Zahradníčkem. Byl přítelem biskupa Trochty a druhým tajným zástupcem biskupského vikáře. Brzy po přeložení do Loukova u Svijan byl zatčen a v roce 1954 odsouzen k trestu 6 roků odnětí svobody pro velezradu, protože údajně usiloval o vznik křesťansko-demokratické

Generální vikář Mons. ThDr. František Vlček. (SOkA Semily, fond ONV Semily.)

strany a její spojení se zelenou internacionálou. Po pěti letech trestu byl podmíněně propuštěn, ale již nikdy mu nebylo dovoleno věnovat se kněžskému povolání.

Do Rovenska pod Troskami byl po sesazení z místa generálního vikáře litoměřického biskupství umístěn ThDr. František Vlček, absolvent teologického studia v Římě. To se již na velké části fary zabydlela traktorová stanice, sice bez nájemní smlouvy, ale s o to větší drzostí. Když byl spolu s biskupem Trochtou a dalšími hodnostáři litoměřické diecéze 15. ledna 1953 zatčen, při domovní prohlídce u něj StB údajně našla *velký archiv o duchovních osobách z celé diecéze, [...] množství papírů s hlavičkou konzistoře a biskupského ordinariátu, osm razítek biskupské konzistoře a ordinariátu*, a dokonce i *dvě pistole ráže 7,65 a 45 nábojů této ráže, dále 31 nábojů 8,35 a 1 kulovnice s 15 náboji, dále oběžníky z Říma, přepsané a přeložené.*[81] Nález zbraní (prý v kamnech!) vždycky avizoval zájem Bezpečnosti usvědčit někoho z velezrádných činů, což se také splnilo: po roce a půl vyšetřovací vazby byl Mons. Vlček odsouzen na 15 roků, jak ještě uslyšíme. Přitížilo mu i to, že byl biskupem Trochtou pověřen úkoly v podzemní církvi. V květnu 1960 byl amnestován a dal se zaměstnat v Šlechtitelské stanici v Turnově, kde pracoval jako dělník a žil v domě svých rodičů v Bělé u Turnova.[82]

Dalším postiženým knězem z regionu byl P. Bohumil Pikora, osobní děkan a biskupský sekretář v Loučkách u Železného Brodu, kde působil od roku 1927. Protože *nedostatečně chápal potřeby nové doby*, byl 14. září 1950 odvlečen do internace v želivském klášteře. Při následné prohlídce fary byly *objeveny* absurdní zásoby všeho možného, jen samotný soupis trval tři týdny. Byly tu prý nejméně tři metráky konzerv z akce UNRRA, množství látek, bot, cigaret, salámu, vajíček, rýže, čtyři jízdní kola, devocionálie aj.[83] Okresní církevní tajemník byl přesvědčen, že vznikly *křečkováním* faráře, a s touto legendou také byla část zásob vystavena v jedenácti výkladech před

semilským kinem, kde se těšila velké pozornosti občanů. Státní bezpečnost rozvinula teorii, že skladiště na faře nebylo původu šmelinářského, ale mohlo sloužit nějaké protistátní akci, pokud by byl P. Pikora napojen na nějakou ilegální skupinu. Důkazem pro to měl být *kus* (!) vojenské vysílačky a dále vojenské mapy s označenými přechody státních hranic. Mons. Oliva se zase dohadoval, že by mohlo jít o věci diecézní Charity, které biskup Trochta obdržel jako její představitel, a mohl je pak u Pikory uskladnit.[84] Olivova hypotéza se nám zdá nejpravděpodobnější. Naopak údajná špionážní výzbroj asi byla na faru dodána StB, aby jí neunikl z nastražených tenat. Nepohodlného božího služebníka, povzneseného nad světské a politické problémy, odsoudil 12. 4. 1951 Státní soud v Praze na 7 let odnětí svobody, k pokutě 10 000 Kč a konfiskaci veškerého majetku. Po návratu pracoval v Turnově jako pomocný hrobník a až v letech 1969 – 1976 se směl vrátit na faru do svých Louček.

Izolace biskupů

Státní moci velmi záleželo na tom, aby byl nejen v zahraničí uchován dojem, jak je u nás o církve všestranně pečováno a jaké svobodě se u nás těší náboženství. Uvědomovala si nicméně, jak silným protivníkem jsou katoličtí biskupové v čele se statečným metropolitou, kardinálem Josefem Beranem (1888–1969), jenž již od roku 1951 byl držen v trvalé internaci na utajovaných místech (a dva roky předtím v domácím vězení). Když nebylo možné katolickou církev zakázat, zvolili komunisté jinou taktiku – kompromitovat Vatikán, izolovat biskupy a s využitím přirozeného lidského strachu i touhy po hmotných statcích duchovenstvo zdecimovat a rozeštvat.[85]

Prvním krokem komunistického režimu bylo izolovat církevní hierarchii, která pro něj nepochybně představovala velké nebezpečí. V druhé polovině června 1949 do biskupských úřadů pod ochranou SNB napochodovali zmocněnci ministerstva školství, věd a umění (po zřízení Státního úřadu pro věci církevní převedeni pod něj).[86] Ti měli nejen za úkol biskupy hlídat, ale z části je nahradit, protože s razítkem biskupské konzistoře mohli o všem rozhodovat, včetně personálních záležitostí. Zmocněnec měl právo v konceptu vidovat všechny spisy vydávané konzistoří, bez jeho podpisu nesměl být žádný dopis vypraven. Podle směrnic sice zmocněnec nezasahoval *do ryze náboženských záležitostí vyhrazených biskupovi*, měl ale přísně dohlížet, aby konzistoř nepřekračovala své kompetence a řídila se platnými právními předpisy. Stížnost olomouckého arcibiskupa Josefa Matochy na toto bezprecedentní opatření správní soud v Bratislavě 15. března 1950 pochopitelně zamítl. V odůvodnění se tvrdí, že zásahy zmocněnce *respektují ústavou zaručenou náboženskou svobodu i pravomoc biskupa spravovat vnitřní záležitosti své diecéze.* Českobudějovický biskup Josef Hlouch marně protestoval, když zmocněnec se svou suitou zabral celý biskupský úřad a také inventář.[87] V doprovodu zmocněnců nechyběli vrátní, referenti pro práce účetní, hospodářské, pro správu budov diecéze, vedoucí protokolu a dokonce ani archiváři. Všichni měli za úkol hlídat biskupa, odposlouchávat jeho

telefony, prověřovat jeho návštěvy, sledovat každý jeho krok.[88] Jedním z prvních úkolů každého zmocněnce bylo informovat diecézi, že exkomunikace duchovních nebo věřících z politických důvodů je neplatná, doručování takových výměrů je trestné a trestná je i každá činnost proti takto postiženým duchovním.

Bez souhlasu zmocněnce nemohl biskup nic odeslat ani rozmnožit, vzdálit se z budovy nebo někoho přijmout. V materiálech SÚC je dochováno množství tajných týdenních hlášení o *biskupech v izolaci,* v nichž nechybí ani zprávy o tom, čím se soukromě zabývají, jaké knihy čtou a co píšou.[89] Ke složení slibu věrnosti lidově demokratické republice byli někteří vybraní biskupové (nebyli mezi nimi biskupové Hlouch či Skoupý, ani arcibiskupové Matocha a Beran) pozváni rok po svých kněžích, 11. a 12. března 1951, a režim je za to *odměnil* dohledem SNB, prý k osobní ochraně, jako u ministrů.[90] Teprve na konci roku 1955 byla stráž u loajálních biskupů Píchy, Lazíka, Necseye a Čárského zrušena.[91] Slabost vysokého věku a údajné provinění z doby okupace u královéhradeckého biskupa ThDr. Mořice Píchy (1869–1956) způsobily, že jako jeden z prvních souhlasil s ustanovením velmi prorežimního generálního vikáře Hronka, poskytl kanonickou misi novým učitelům na Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě a dokonce prý komunistům radil, jak mají postupovat, aby byly jejich kroky v souladu s kanonickým právem.[92]

Biskup Štěpán Trochta a skrytá církev

Větší část námi zkoumaného regionu patří do působnosti biskupství litoměřického, které od roku 1947 spravoval biskup ThDr. Štěpán Trochta (1905–1974). Připomeňme, že pro své diplomatické nadání byl tento salesián vybrán jako mluvčí biskupské konference při jednáních s vládou, kdy zpočátku zastával ke státní moci o něco vstřícnější postoje než arcibiskup Beran. Když se jednání nezdařila, vymyslela si státní moc pro litoměřickou diecézi celou řadu *opatření,* jimiž se chtěla biskupu Trochtovi pomstít: *zabírání kostelů a klášterů, internátů a budov pro účely veřejné potřeby na základě různých důvodů, vyhledat v majetku římskokatolické církve vhodný objekt pro zřízení krajské školy AV NF, připravit seznam římskokatolických duchovních, kterým na základě jejich postoje bude odebrán telefon, auto, potravinové lístky atd., připravit likvidaci různých kroužků a schůzek mimo kostel a za pomoci StB tyto lidi zjišťovat a zavírat na základě spolkového zákona, pro ilegální práci apod., připravit návrh na zabrání pozemků, které jsou majetkem římskokatolické církve.*[93]

Církev se pod vedením svých biskupů musela začít připravovat na podzemní existenci, k čemuž byla papežem Piem XII. vybavena tzv. mexickými fakultami, zaslanými právě Trochtovi.[94] Biskup jmenoval pro případ svého zatčení správcem diecéze s biskupskými pravomocemi generálního vikáře Mons. ThDr. Františka Vlčka. Jeho zástupci byli prof. ThLic. František Rabas, rektor litoměřického semináře, a ThDr. Vojtěch Martinů, profesor téhož semináře. Tajnou církev mělo v diecézi řídit šest oblastních vikářů, jejichž sídly byly Litoměřice, Osek, Žatec, Děčín, Liberec a Mladá Boleslav. V Libereckém kraji to byli Jaroslav Dostálek z Bělé pod Bezdě-

zem, Vojtěch Kodera z Liberce a Mons. Josef Kuška z Kováně. K jejich pověření došlo zřejmě již 16. června 1949 při příležitosti shromáždění diecézních kněží v Litoměřicích, každý měl ještě svého zástupce a také sekretáře.[95] Na prozrazení sítě měl významný podíl velmi schopný, inteligentní a nesmírně ambiciózní Mons. Eduard Oliva (1905–1972), který se neštítil na své cestě za kariérou žádných prostředků.[96] Sotva mu můžeme věřit, tvrdí-li, že se znelíbil arcibiskupovi, když jako ředitel Charity odmítl její majetek po únorovém převratu skrýt; jistě by to bylo proti Beranovi použito. Byl znamenitým řečníkem a postupně se vypracoval na *vlasteneckého kněze* par excellence, za což požadoval náležitou odměnu – vehementně se ucházel o úřad generálního vikáře litoměřické diecéze. Komunisté slavili velké vítězství, když se podařilo dosavadního generálního vikáře dr. Vlčka odvolat a 2. prosince 1950 biskup jmenoval jejich člověka, *pokrokového* Olivu.[97] Využili k tomu chvíle, kdy byli biskupové zlomeni právě skončeným procesem s vysokou hierarchií.[98] 8. července 1951 se Oliva stal proboštem svatoštěpánské kapituly a 6. listopadu 1951 jej Trochta jmenoval kapitulním vikářem a předal mu řízení diecéze, neboť pochopil, že by byl jen loutkou v rukou svého vikáře.

Dnes již lze mít za prokázané, že o vytvoření tajné struktury v diecézi se Eduard Oliva brzy dozvěděl a v naději na osobní prospěch to ohlásil,[99] tak jako měl například na svědomí zatčení Františka Čisteckého, děkana v Josefodole, pro šíření exkomunikačního dekretu.[100] Svědčí o tom zmínka krajského církevního tajemníka Hladkého z roku 1953, že již v roce 1949 se od Olivy o ilegální síti dověděl – a jistě si to nenechal pro sebe. Nepřekvapí jistě, že také Oliva figuruje s krycím jménem Rytíř mezi agenty Státní bezpečnosti.

Mons. Eduard Oliva jako ředitel katolické Charity – druhý z leva.
Fotografii z makovice baziliky v Hejnicích laskavě poskytl Mgr. Jan Heinzl.

Litoměřický biskup Mons. ThDr. Štěpán Trochta přijel 22. 6. 1969 udělit semilské mládeži svátost biřmování – vlevo vedle něj děkan Alfréd Kostka. (SOkA Semily, fond V. Votoček.)

Biskup Trochta byl stejně jako ostatní biskupové bez soudu a obvinění od srpna 1950 zcela izolován ve svém bytě a přilehlé kanceláři v 1. poschodí biskupského ordinariátu a střežen StB. Veškeré rozhovory včetně hospodyně a matky a přijímání případných návštěv byly povoleny jen za přítomnosti orgánu StB. Poslech zahraničního rozhlasu byl vyloučen, i na zahradu směl jen v doprovodu Státní bezpečnosti. Ani o Vánocích k němu nepustili příbuzné.[101] Internován byl až do svého zatčení počátkem roku 1953 a stejně na tom byli i ostatní – českobudějovický biskup Josef Hlouch a brněnský biskup Karel Skoupý byli izolováni do roku 1963, olomoucký arcibiskup Josef Matocha do své smrti v roce 1961, arcibiskup Josef Beran až do svého nuceného odchodu do Říma roku 1965.

Po složení slibu věrnosti státu v březnu 1951 se Státní bezpečnost alespoň přestěhovala z biskupova bytu do jiných prostor. Využila však biskupova léčení v Mariánských Lázních a zařídila, aby veškeré jeho telefonní hovory mohl odposlouchávat zmocněnců zřízenec. Leccos nasvědčuje tomu, že StB byla o podzemní církvi na Litoměřicku dlouho informována a mohla její činnost monitorovat.[102] 15. ledna 1953 byli Štěpán Trochta, František Rabas, František Vlček a bývalý generální vikář z doby okupace a papežský prelát Josef Kuška z Kováně zatčeni Státní bezpečností, přičemž Mons. Kuška krátce nato ve vazbě zemřel, údajně na mrtvici.

Odsouzení biskupa Trochty 3. července 1954 na 25 let přišlo panu generálnímu jistě velmi vhod. Mons. Vlček byl potrestán 15 a prof. Rabas 10 roky odnětí svobody, P. Kodera dostal v jiném procesu 5 let odnětí svobody. Olivovy *zásluhy* byly

Biskupa Trochtu přivítal v r. 1969 jménem farní obce učitel PhDr. Vladimír Daníček – zcela vpravo. SOkA Semily, fond V. Votoček.

v Římě dobře známy a dlouholetá snaha státu prosadit jej na biskupský stolec se nemohla setkat s úspěchem. Při podmínečném propuštění z vězení byl biskup Trochta nucen k spolupráci se Státní bezpečností, na vázacím aktu však jeho podpis chybí. Zastával dělnická povolání, tajně světil kněze a teprve 1. září 1968 se znovu mohl ujmout svého úřadu. Jeho jmenování kardinálem *in pectore* z roku 1969 bylo Vatikánem zveřejněno až v roce 1973, rok před úmrtím na následky mozkové mrtvice, způsobené vyhrůžkami krajského církevního tajemníka.

Ve službách nových zítřků

Dobové atmosféře budovatelských závazků, nadšených hesel, masových shromáždění a odsuzujících rezolucí odpovídají některé prorežimní aktivity duchovních, do nichž byli nahnáni většinou proti své vůli. Již 12. dubna 1948 se sešel aktiv duchovních a laických pracovníků v okrese turnovském na ONV a po vyslechnutí projevů předsedy církevní komise KAV NF Radima Kalfuse a tajemníka OAV NF M. Kudrny zvolil do okresní komise P. Františka Klapucha a katechetu Josefa Roštejnského za římskokatolickou církev, Miroslava Plašila za československou církev a Pavla Glose za evangelické církve. Ty také pověřil odeslat telegramy Gottwaldovi, Nejedlému a KAV NF. Snad stojí za to ocitovat aspoň první dva opusy.[102a]

Klementu Gottwaldovi:

Z dnešní radostné schůze všech církevních pracovníků na okrese turnovském zasíláme vám, pane ministerský předsedo, upřímné pozdravy a přání mnoha sil k Vašim státním úkolům. Na této schůzi byla jednomyslně konstatována věrnost lidovým zásadám naší socialistické republiky, věrnost lidu a poslání nové obrozené Národní fronty. Půjdeme s Vámi. Podepsáni kněží a učitelé náboženství okresu turnovského.

Zdeňkovi Nejedlému:

Ze schůzky všech farářů, kněží a učitelů náboženství zasíláme Vám, pane ministře, jakožto vzácnému příteli našeho kraje své nejupřímnější pozdravy s ujištěním, že jdeme s vládou Klementa Gottwalda v jednom šiku za uskutečněním principu socialismu. Jsme šťastni, že vítězstvím lidovlády byla utvrzena svoboda náboženského vyznání.

Podobná okresní konference církevních hodnostářů se sešla 19. dubna 1948 v Jilemnici, kterou řídil tajemník OAV NF Otakar Vaníček. Jejich cílem bylo potvrdit jednotu zájmů církví a KSČ po únorovém převratu.

Jinou obskurností byla zdravice generalissimu J. V. Stalinovi, kterou podepsalo v Libereckém kraji 85 % duchovních, 5 % zásadně odmítlo. Vikář Josef Michálek z Jablonce nad Jizerou z vlastní píle v neděli 13. listopadu při kázání vyzval věřící, aby zdravici podepisovali, a připojil krátký životopis Stalinův.[103]

Také výročí *vítězného února* mělo být v kostelích náležitě připomenuto, ne-li oslaveno. Většinou se při mši jen na varhany zahrála státní hymna, někde připojili ještě modlitbu za vlast, v československé církvi se objevovala i příležitostně laděná kázá-

ní.[104] Katoličtí pokrokáři z krajské porady v Liberci odeslali Gottwaldovi roku 1950 málo důstojný dopis:[105]

My kněží církve římsko-katolické, shromáždění na poradě na KNV v Liberci, znovu oceňujeme dalekosáhlý význam církevních zákonů, které jednou provždy zajišťují blahodárný vývoj náboženského života v naší vlasti.

Ujišťujeme Vás, vážený pane prezidente, že při každé příležitosti budeme ze všech svých sil pracovati k tomu, aby úsilí Vaše, naší vlády a všeho pracujícího lidu o zachování a upevnění světového míru, bylo korunováno plným zdarem.

Jako hlasatelé evangelia lásky a míru považujeme podpořiti snahu o světový mír za svůj přední úkol.

Oslava druhého výročí únorového vítězství pracujícího lidu v naší republice bude nám znovu příležitostí, abychom při vzpomínkových bohoslužbách vyjádřili svou sounáležitost s lidem našeho státu a tím se plně zapojili k budovatelskému a mírovému úsilí československého lidu.

Ujišťujeme Vás, vážený pane prezidente, že jdeme a půjdeme vždy a za všech okolností s Vámi.

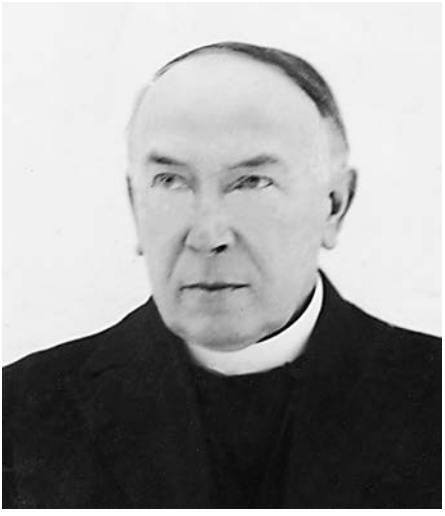
Liberec, dne 22. února 1950.

Mons. Oliva
děkan Mai
Kamil Filipec, konzistorní rada Rychnov
Augustin Šumbera
Václav Kubáň

Další příležitostí prokázat svou *pokrokovost* se stala kauza kapitulního vikáře v Báňské Bystrici Jána Decheta (1908–1968), jenž byl jmenován administrátorem diecéze poté, kdy po smrti biskupa Andreje Škrábika nebyl úřady potvrzen kapitulou zvolený vikář Daniel Briedoň, protože neměl předchozí státní souhlas (ostatně by jej ani nedostal). Když byl Dechet papežským stolcem doživotně exkomunikován, protože přijal církevní úřad z rukou světské moci, rozpoutal stát obrovskou kampaň na jeho podporu. Duchovní, ale i třeba tovární kolektivy masově sepisovali rezoluce a pozdravné dopisy Dechetovi, přičemž se jim dostalo neúplných nebo zkreslených informací.[106] Ve sporu nešlo o nic méně, než zda zvítězí kandidát komunistického režimu či církve – aby byl Dechet řádně zvolen, museli být všichni kanovníci vyjma Briedoně pozavíráni a jmenováni noví, poslušní.

Úplně stejně tomu bylo s číhošťským zázrakem nebo vraždami v Babicích. Po duchovních se požadovalo, aby veřejně odsoudili nebohého faráře Josefa Toufara,[107] aby zavrhli tři nevinné kněze, z nichž mašinérie StB udělala spoluviníky útoku na funkcionáře národního výboru a spolu s dalšími je v letech 1951 – 1952 dala popravit.[108]

Zkoumané období spadá do počátků budování jednotných zemědělských družstev. Politické orgány si představovaly, že by duchovní mohli s kolektivizací venkova pomoci, jen když budou chtít. Zvláště tzv. pokrokovým kněžím byli přímo určováni konkrétní rolníci, aby je přesvědčovali o nutnosti vstoupit do JZD. Ty *méně pokrokové* pak orgány podezíraly, že kolektivizaci sabotují, a volaly po jejich výměně. Místní organizace KSČ ve Vítkovicích v roce 1950 naléhavě žádala okresní sekretariát

P. Josef Michálek, farář v Jablonci nad Jizerou. (SOkA Semily, fond ONV Semily.)

o odvolání faráře Karla Exnera z Horních Štěpanic, jenž jako církevní správce ve Vítkovicích měl mít velký vliv na značnou část katolických rolníků, kteří zásadně odmítají vstup do JZD. Nemohli mu to sice dokázat, ale jistě to prý není náhoda.

Našli se sice mladí kněží, kteří ve volných chvílích chodili pracovat na družstevní pole, pomáhali se sklizní nebo vedli družstvům účetnictví, přesto až na výjimky odmítali z kazatelny agitovat ve prospěch nových forem hospodaření. Případný nátlak na zemědělce prostřednictvím kněží se ostatně časem ukázal jako málo taktický.

Duchovní se tak na přelomu 40. a 50. let nacházeli v permanentním stresu, který si dnes sotva dokážeme představit. V chrámech podivná individua vybavená notýsky, čekající na každé jejich uřeknutí, na farách mnohdy zbytečně upovídané kuchařky, lákané do Výborů žen, téměř každodenní návštěvy různých agitátorů, kterých se nešlo prostě zbavit, i několikrát týdně přicházející a všude slídící okresní církevní tajemníci, často zůstávající ještě na večeři. K tomu nezbytná účast na všemožných mítincích, schůzích, školeních, aktivech, prvomájových průvodech a oslavách. Běda tomu, kdo nevyvěsil státní vlajku o narozeninách zeměpána! V našem kraji občas na dveře v noci zaklepal nečekaný návštěvník, žádající o přístřeší a pomoc; mohl to být skutečně potřebný člověk, jemuž hrozilo zatčení, ale také policejní provokatér. V tomto sborníku jsme již psali o letákové skupině Jan, která se tajně scházela na faře na Hrubé Skále a děkan Strupek jen zázrakem vyvázl bez trestu.[109] Hrůzu novinových titulků umocňovaly přímé rozhlasové přenosy procesů s církevní hierarchií a vědomí, že hned zítra se bude nějaký úředník ptát, co na to říkám, zda rozsudek schvaluji nebo k němu mám výhrady, pokud si pro mě páni v kožených kabátech nepřijdou rovnou. Jak si uchovat život a neobtížit své svědomí? [110]

Poznámky

[1] SOA Litoměřice, KNV Liberec, kart. 418.

[2] Ve výběru chronologicky – VAŠKO, Václav: *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce.* I-II. Praha 1990; KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu 1948-1953*. Brno 1993; *Církevní komise ÚV KSČ 1919-1951.* Praha–Brno 1994; *Pražské arcibiskupství 1344-1994.* Praha 1994; SKŘIVÁNEK, František: *Řeholní řády v litoměřické diecési a jejich osudy v letech 1948-1989.* Praha 1998; *Stát a církev v roce 1950.* Brno 2000; *Církevní procesy padesátých let*. Kostelní Vydří 2002; *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích.* Praha 2002; KAFKA, Jan: *Československý orel a jeho likvidace po únoru 1948*. Sborník Katolické teologické fakulty 5, 2003, s. 201-305; HAĽKO, Jozef: *Rozbiť Cirkev: Rozkolnícka Katolícka akcia*. *Pokus o vytvorenie „národnej cirkvi" v Česko-Slovensku 1949*. Bratislava 2004; VAŠKO, Václav: *Arcibiskup Beran – symbol odporu proti komunismu*. In: Securitas imperii 11. Praha 2005, s. 91-128; RÁZEK, Adolf: *Exkomunikační dekrety.* In: Securitas imperii 11. Praha 2005, s. 135-194; VAŠKO, Václav: *Dům na skále.* 1. díl. *Církev zkoušená. 1945 – začátek 1950*. Kostelní Vydří 2004, 2. díl. *Církev bojující. 1950 – květen 1960*. Kostelní Vydří 2007; BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří: *Katolická církev v Československu 1945-1989.* Brno 2007.

[3] PEŠEK, Jan: *Katolícka akcia na Slovensku roku 1949.* In: Historický časopis, 44, 1996, č. 1, s. 47-63; JIČÍNSKÝ, Petr: *Katolická akce na Moravskobudějovicku v roce 1949: duchovní pastýři v hodině velké zkoušky.* In: Vývoj církevní správy na Moravě. 27. mikulovské sympozium 9.-10. října 2002. Brno 2003, s. 363-370; STEHLÍK, Michal: *Nástup proticírkevní politiky KSČ v okrese Dačice v letech 1948 až 1953.* VVM, *55,* 2003, s. 40-53; JUŘÁK, Petr: *Katolická akce na Frýdecko-Místecku.* In: Sborník Státního okresního archivu ve Frýdku-Místku. Sv. 5. Frýdek-Místek 2004, s. 49-65; týž: *Katolická akce v Olomouckém kraji.* In: Olomoucký archivní sborník. Sv. 3. Olomouc 2005, s. 126-154.

[4] SOA Litoměřice, KNV Liberec, kart. 418. Celostátně bylo napočteno k 31. 3. 1950 9 415 244 římských a 258 357 řeckých katolíků z 12 338 450 obyvatel (HAĽKO, Jozef: *Rozbiť Cirkev: Rozkolnícka Katolícka akcia,* s. 26).

[5] Sdělení ministerstva vnitra č. 107/1954 Ú. l.

[6] Za laskavé poskytnutí těchto těžko dostupných dat děkuji Ing. Ladislavu Knapovi, regionálnímu zmocněnci ČSÚ pro Liberecký kraj.

[7] FIALA, Petr – HANUŠ, Jiří: *Pokus o vymezení teoretických a metodologických otázek výzkumu*. In: Katolická církev a totalitarismus v českých zemích, s. 10-11.

[8] Srv. POSPÍŠIL, Ctirad Václav: *Trinitární obraz Boha a uspořádání lidské společnosti.* In: Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století. Brno 2006, s. 17, pozn. 9.

[9] Jde o materiál z dosud ne zcela potvrzeného tajného setkání Informačního byra komunistických a dělnických stran v polovině února 1949 v Karlových Varech, kde měla být dohodnuta taktika postupného rozkladu katolické církve. Protože situace v ČSR, PLR a MLR nebyla dosud zralá na celkovou ateizaci, měl se vést útok nepřímo, pomocí zvláštní organizace, jež by byla v opozici proti biskupům – s hlavním cílem vytvořit na Římu nezávislou národní církev. Podle karlovarského protokolu je nutno dosáhnout, aby lid opovrhoval klérem, který komunisté dosadí do škol a na fary – lid pak přestane posílat děti na náboženství a do kostela, protože ke kléru nebude mít důvěru – nezní nám to povědomě? (HAĽKO, Jozef: *Rozbiť Cirkev: Rozkolnícka Katolícka akcia*, s. 63-65, 123.)

[10] Srv. podrobný *Návrh na řešení náboženských otázek v ČSR*, schválený na poradě J. Hendrycha, A. Čepičky, J. Taussigové a zástupců církevní komise ÚAV NF 30. 8. 1948. V první etapě měli být věřící přesvědčováni, že vztah režimu k náboženství je kladný, odhalován Vatikán jako přisluhovač kapitalismu, připraveny nové církevní zákony. Úkolem druhé etapy bylo zdiskreditovat biskupský sbor a vytvořit svazy českých a slovenských katolíků. Třetí etapa pak měla směřovat k vyhlášení národní církve, přičemž nové biskupy by vysvětila Moskva. Kýžený zánik náboženství měla garantovat socialistická škola a zavedení církevní daně pro všechny církve. Místo svazů katolíků byla nakonec založena Katolická akce, která na odtržení od kurie neměla sil, u řeckokatolické církve byl vztah k Římu

násilně přetržen sloučením s církví pravoslavnou. Srv. KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu 1948-1953*, s. 257-263.

[11] K tomu srv. VAŠKO, Václav: *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce.* 2. díl, s. 64 an.

[12] V této souvislosti je zajímavý marný pokus arcibiskupa Berana vysvětlit předsednictvu Svazu bojovníků za svobodu 3. 8. 1948, že Plojhar porušil slib poslušnosti církevním představeným, protože ač byl na nebezpečí suspenze upozorněn, kandidaturu neodvolal. Plojhar byl vysvěcen jako příslušník německé národnosti a v Dachau byl sice internován, ale v bloku 26 s německými kněžími a požíval s nimi různé úlevy, až se proti tomu bouřil celý lágr. Je příznačné, že ze SBS byl po tomto dopisu vyloučen arcibiskup.

[13] SOA Litoměřice, KNV Liberec, kart. 428, porada OCT na KNV Liberec 10. 4. 1951. Na Slovensku se stali povereníky katoličtí duchovní Alexander Horák a Josef Lukačovič, oba byli exkomunikováni a je zajímavé, že oba měli dříve konflikt se svými biskupy. Slovenský prorežimní kněz a minorita Jozef Fiala po účasti na založení komunistické Katolické akce překvapivě emigroval na západ. Srv. HAĽKO, Jozef: *Rozbiť Cirkev: Rozkolnícka Katolícka akcia,* s. 99-112.

[14] Porada KCT 11. 5. 1950 v Praze. NA Praha, SÚC, kart. 82.

[15] Zdá se, že zostouzecí kampaň všech sdělovacích prostředků, cílená desítky let na církevní hierarchii a padající na úrodnou půdu protiřímských tradic první republiky, zanechala v českém prostředí stopy dodnes. Soudní procesy s neposlušnými biskupy, které je měly nadobro zdiskreditovat (a v té hrozné době se to opravdu komunistické propagandě dařilo), a umlčení těch ostatních, jejich nahrazení režimu oddanými kapitulními vikáři bez důvěry a respektu kněží, vypuzení církve z kulturní a sociální sféry do chátrajících kostelů způsobily, že se s ní přestalo počítat. Obsazení všech biskupských stolců po roce 1989 vrátilo katolickou církev do přediva společnosti a jen pomalu a s rozpaky si zvykáme na její vstup do médií a veřejného života.

[16] SOA Litoměřice, KNV Liberec, kart. 419, porada OCT v Liberci 19. 7. 1949.
Je zajímavé, že na poradě v Liberci 13. 12. 1950 se okresní církevní tajemníci dověděli, že z taktických důvodů nemají již oblíbeného termínu *vlastenecký kněz* používat. Tamtéž, kart. 421.

[17] Tamtéž, kart. 421, porada OCT 2. 8. 1949.

[18] HAĽKO, Jozef: *Rozbiť Cirkev: Rozkolnícka Katolícka akcia*, s. 83-87.

[19] K tomu srv. např. HAĽKO, Jozef: *Rozbiť Cirkev. Rozkolnícka Katolícka akcia*.

[20] Použijeme k tomu informací uložených především v agendě Státního úřadu pro věci církevní, kultových oddělení KNV Liberec, ONV Jilemnice, Semily a Turnov a okresních akčních výborů Národní fronty. Je k nim ovšem nutno přistupovat kriticky, autoři mohli mít různé důvody skutečnost upravovat tak, aby byla nadřízenými dobře přijímána, navíc jejich ideologická slepota jim často bránila vidět problematiku jinak, než nenávistně nebo s pohrdavým úsměvem.

[21] SOA Litoměřice, KNV Liberec, kart. 420.

[22] Srv. VAŠKO, Václav: *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce.* I. díl. Praha 1990. Homogenní oddíly Junáka v horním Pojizeří tehdy vedli faráři František Malý v Tatobitech a Karel Červinka v Železném Brodě a především Josef Kacálek – Dikobraz, člen Svojsíkova oddílu, který byl pověřen organizováním skautských oddílů se zdůrazněnou náboženskou výchovou v diecézi.

[23] SOA Litoměřice, KNV Liberec, kart. 419, oběžník čs. katolického episkopátu pro duchovenstvo z 29. 4. 1949.

[24] Troufám si tvrdit, že podpis biskupa Trochty (křížek a jméno Štěpán) na cyklostylovaném nedatovaném oběžníku (před 13. 4. 1951) s prohlášením: *Považuji Katolické noviny a Duchovního pastýře za časopisy katolické. Doporučuji tedy ve své diecézi Katolické noviny ke čtení a rozšiřování věřícím i duchovenstvu, kterému mimo to zejména doporučuji Duchovního pastýře jako časopis, určený pro potřeby duchovenstva[...]* je fingovaný a byl napsán rukou vikáře Eduarda Olivy (SOkA Semily, ONV Turnov, kart. 97, sign. 290.2).

[25] K duchovním německé národnosti, kteří zůstali a po letech získali československé státní občanství, patřili např. Dr. Karel Kollmann, děkan Příchovice, Antonín Mizera, farář Desná, Josef Augst, farář Vratislavice, Robert Vater, kaplan Liberec (od r. 1951 farář v Bozkově), František Zimmerhackel, farář Hodko-

vice (později děkan Turnov), Hanuš Padrta, děkan Český Dub, František Čistecký, farář Josefodol, Rudolf Appelt, farář Jablonec n. Nis. NA Praha, SÚC, kart. 78.

[26] SOA Litoměřice, KNV Liberec, kart. 418, porada předsedů ONV, okresních tajemníků, tajemníků OV KSČ a OAV NF v Liberci 20. 6. 1949.

[27] Podle vl. nař. č. 19/1956 byl Státní úřad pro věci církevní zrušen a jeho kompetence přešla na ministerstvo školství a kultury. V jeho rámci bylo zřízeno církevní oddělení, později Sekretariát pro věci církevní.

[28] SOA Litoměřice, KNV Liberec, kart. 419, 24. 3. 1949.

[29] Tamtéž, kart. 419, porada 19. 7. 1949.

[30] Tamtéž, kart. 421, porada OCT 9. 5. 1950.

[31] Tamtéž, kart. 421, porada OCT 18. 10. 1950.

[32] Tamtéž, kart. 419, porada OCT 16. 2. 1950.

[33] Tamtéž, kart. 418, zpráva OAV NF Turnov z 22. 6. 1949.

[34] Tamtéž, kart. 419, zápis z aktivu duchovních 12.4.1948.

[35] Tamtéž, kart. 425.

[36] SOkA Semily, ONV Turnov, kart. 97, sign. 290.2; ONV Jilemnice, nezprac. dodatky; ONV Semily, kart. 244, sign. 292.4.

[37] NA Praha, SÚC, kart. 103.

[38] SOA Litoměřice, KNV Liberec, kart. 421.

[39] Tamtéž, kart. 425, zpráva faráře Michálka na poradě duchovních 30. 5. 1951 v Jilemnici.

[40] K biskupu Hladovi srv. www.farnostrozdelov.cz/farnost/farari.html.

[41] SOkA Semily, ONV Semily, kart. 813.

[42] Oběžník MV z 16. 3. 1950 (Sb. ob. pro KNV č. 23/1950).

[43] KAFKA, Jan: *Orelské procesy*. In: Církevní procesy padesátých let, s. 183-197.

[44] SOA Litoměřice, KNV Liberec, kart. 424, výnos z 22. 5. 1950.

[45] Tamtéž, kart. 425, zápis ze 7. 9. 1951.

[46] Tamtéž, kart. 430, zpráva z 15. 6. 1953.

[47] SOA Litoměřice, KNV Liberec, kart. 430, zpráva z 5. 4. 1953.

[48] SOkA Semily, ONV Semily, neinv.

[49] SOA Litoměřice, KNV Liberec, kart. 424, zpráva KCT z 3. 6. 1950.

[50] Tamtéž, kart. 425, zápis z 22. 5. 1951.

[51] Tamtéž, kart. 430, zpráva KCT z 5. 6. 1953.

[52] Např. na okrese Rumburk se mělo jednat o třetinu členů KSČ. SOA Litoměřice, KNV Liberec, kart. 429, zpráva z 13. 6. 1952.

[53] Tamtéž, kart. 429, zpráva z 6. 10. 1952. SOkA Semily, ONV Jilemnice, nezprac. dodatky. Podle tajného výnosu SÚC z 10. 9. 1952 měli být duchovní, kteří oběžník v neděli četli, potrestáni pokutou od 2 do 5 tisíc Kčs, při opakovaném provinění do 10 tisíc Kčs, přesunem do kláštera v Hájku nebo zahájením trestního řízení (tamtéž, kart. 428).

[54] SOA Litoměřice, KNV Liberec, kart. 429, hodnocení církevně politické činnosti OCT Semily v okrese 1952.

[55] Tamtéž, kart. 428, usnesení z 3. 7. 1952.

[56] Tamtéž, kart. 425. Vypomoci v Horní Branné chtěl P. Karel Otčenášek (v r. 1950 tajně vysvěcený biskup), ale jilemnická církevní pětka tomu zabránila. Hlásila se i slečna Antonie Hofmanová z Horní Branné; pokud ji schválí konzistoř, není námitek, ale nástup co nejvíce oddalovat – 9. 1. 1951. Srv. ZČRP, sv. 13, Semily 2000, s. 203-204. SOkA Semily, ONV Jilemnice, nezprac. dodatky.

[57] SOA Litoměřice, KNV Liberec, kart. 430, situační zpráva KCT za červenec 1953.

[58] Návrh na řešení náboženských otázek v ČSR ze 30. 8. 1948. In: KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu 1948-1953*, s. 262-263.

[59] SOA Litoměřice, KNV Liberec, kart. 422, zpráva OCT Semily z 11. 5. 1950.

[60] BOHÁČ, Zdeněk: *Násilné zrušení řeckokatolické církve na počátku 50. let v Československu*. In: Stát a církev v roce 1950. Ed. Jiří Hanuš a Jan Stříbrný. Brno 2000, s. 86-97; VAŠKO, Václav: *Likvidace řeckokatolické církve*. Kostelní Vydří 2007.

[61] KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu 1948-1953*, s. 311-313. BARNOVSKÝ, Michal: *Biskup Pavel Gojdič jako objekt politiky*. In: Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století. Brno 2006, s. 531-545.

[62] SOA Litoměřice, KNV Liberec, kart. 428, důvěrná zpráva 21. 12. 1951. Později dostal místo skladníka n. p. Technolen v Jilemnici, marně usiloval o udělení souhlasu k přestupu do římskokatolické církve a teprve r. 1957 se směl přestěhovat do Košic. SOkA Semily, ONV Jilemnice, nezprac. dodatky.

[63] Tamtéž, kart. 429, zpráva z 3. 4. 1952.

[64] Tamtéž, kart. 421.

[65] 10.11.1955 vydal KNV Liberec nové tajné ukazatele kádrových skupin (zn. Církev/50 taj/1415/55). Uveďme si alespoň sledované ukazatele obou krajních skupin.

I. skupina: 1. Postoj k lid. dem. zřízení a SSSR naprosto kladný; 2. Kladná kázání; 3. Bohoslužby a veřejné církevní slavnosti jen nutné a bez zvyšování atraktivnosti a bez jejich rozšiřování; 4. Pastorační činnost jen v kostele; 5. Mládež – zájem a péče o ni jen v hodinách náboženství; 6. Poměr k Vatikánu a bývalému ordináři kritický nebo alespoň vlažný; 7. Podporuje nynějšího ordináře nebo se k němu chová ukázněně; 8. Aktivně pracuje v mírovém hnutí většinou jako funkcionář, mívá vhodné referáty, články v novinách, promluvy do rozhlasu apod.; 9. Aktivně pomáhá v budovatelských úkolech, především v zemědělství, vhodná kázání, osobní přesvědčování věřících apod. Svým počínáním je příkladem ostatním duchovním; 10. Dobrý poměr k státním orgánům, ochota ve spolupráci; 11. Podle potřeby účast na různých veřejných shromážděních.

IV. skupina: 1. Reakční, negativní politický postoj; 2. Budovatelským úkolům se vyhýbá, případně je brzdí; 3. Ve spolupráci s orgány státní správy neochotný, spolupracuje jen když je to nanejvýš nutné; 4. Kázání nevhodná, mnohdy dvojsmyslná, s narážkami na současné dění; 5. Oddaný Vatikánu a bývalému ordináři zjevně nebo skrytě; 6. Poměr k novému ordináři záporný, nebo pohrdavý; 7. Záporný poměr k mírovému hnutí. Častá a neodůvodněná neúčast na mírových besedách, zúčastní-li se, chová se naprosto pasivně i ignorantsky, nebo má nevhodný diskusní příspěvek; 8. Silná náboženská aktivita se snahou o rozšíření bohoslužeb, po atraktivnosti. Bigotnost, fanatismus; 9. Stálá a pravidelná pastorační činnost s návštěvami v rodinách, přemlouvání k církevním obřadům (sňatky, křty, návštěva dětí v kostele apod.); 10. Mládež – nepříznivý vliv na ni, a to i mimo školu.

[66] 7. 8. 1951 navrhl KCT Hladký k okamžitému nástupu na vojenskou službu 13 římskokatolických kněží, 4 československé a 3 českobratrské evangelické. SOA Litoměřice, KNV Liberec, kart. 425.

[67] Tamtéž, kart. 424, zpráva KCT za rok 1950.

[68] P. Josef Kacálek (1922-1997) byl odsouzen 13. 8. 1959 k 5 letům odnětí svobody, propadnutí majetku a ztrátě čestných práv občanských na pět let. Po propuštění na amnestii v r. 1960 pracoval manuálně a až r. 1968 směl znovu nastoupit do duchovní správy v Lanškrouně, kde působil 25 let. Je třeba zmínit, že děkan Kacálek se jako br. Dikobraz velmi zasloužil o rozvoj skautingu v Lanškrouně po roce 1968 a 1989. Viz web lanškrounského střediska Junáka www.dikobraz.net/stredisko/dikobraz. DUŠEK, Radim – MACKOVÁ, Marie: *Osudy politických vězňů 1948-1989*. Ústí nad Orlicí 1996, s. 91-93. HOFMANOVÁ, Antonie – KRÁLÍKOVÁ, Helena: *Páter Fouk*. Plzeň 1995. SOA Litoměřice, KNV Liberec, kart. 422, zprávy KCT z 24. 7. 1950 a 14. 9. 1950. Spolu s P. Kacálkem byli souzeni také Václav Vitvar, Drahomíra Pacholíková, Antonín Nováček a Františka Janečková za to, že mu opatřili úkryt a osm let jej podporovali. KS Hradec Králové, zn. T 013/59.

[69] SOA Litoměřice, KNV Liberec, kart. 425, zpráva KCT ze 17. 12. 1951; http://klasterhajek.ic.cz/Historie.html – 28. 4. 2008.

[70] Tamtéž, kart. 419.

[71] Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 20. Semily-Turnov 2007, s. 255-256.

[72] Nedat. zpráva KNV Liberec. NA Praha, SÚC, kart. 41. Jde zřejmě o materiál z roku 1949, kdy ještě řada tzv. výkupů nebyla ukončena. Na Jilemnicku měl největší majetek kostel v Roztokách u Jilemnice – 40,1 ha, kostel Jilemnice měl např. 16,7 ha a obročí Jilemnice 10,4 ha. Na Semilsku byl nejbohatší kostel v Libštátě – 35,5 ha, v Semilech 28,8 ha a v Nové Vsi n. Pop. – 22,0 ha. V okrese Turnov nutno zmínit Turnov s 36,0 ha, kostel v Rovensku 22,7 ha a obročí 16,2 ha či Všeň 21,6 ha. Půda byla většinou propachtována.

[73] Vzpouru duchovních řešila krajská akční čtyřka 19. 9. 1949. Děkan Sedláček byl pro organizování protistátní rezoluce zatčen StB a 2. 11. 1950 bez soudu propuštěn. SOA Litoměřice, KNV Liberec, kart. 419.

[74] Pomocní duchovní byli povinni vyučovat bezplatně 10 hodin týdně, duchovní správci 8 hodin, duchovní s dozorčí funkcí byli této povinnosti zbaveni.

[75] Tamtéž, kart. 420, porada OCT 7. 10. 1949. Zákon byl upřesněn vládním nařízením č. 219/1949 Sb. z 18. 10. 1949, o hospodářském zabezpečení církve římskokatolické státem (každá církev měla vlastní prováděcí nařízení).

[76] Tamtéž, kart. 420, oběžník biskupů z 21. 10. 1949.

[77] Tamtéž, kart. 421, zpráva KCT pro SÚC z 3. 11. 1949.

[78] V § 11 vládního nařízení č. 219/1949 Sb. byli katoličtí duchovní rozděleni do stupnic s příslušným hodnostním přídavkem: I. stupnice samostatní duchovní správcové, duchovní s funkcí dozorčí a úředníci konzistoří; II. stupnice představení kněžských seminářů, učitelé bohosloveckých učilišť, konzistorní kancléři, ordinariátní sekretáři a sídelní kanovníci; III. stupnice dignitáři kapitul, generální a kapitulní vikáři, světící biskupové a opati; IV. stupnice arcibiskupové, diecézní biskupové a apoštolští administrátoři.

[79] Tamtéž, kart. 420, zprávy Františka Janků za r. 1949.

[80] SOkA Semily, ONV Jilemnice, nezprac. dodatky.

[81] SOA Litoměřice, KNV Liberec, kart. 430, zpráva KCT z 5. 2. 1953.

[82] SOkA Semily, ONV Semily, nezprac. dodatky, zpráva ze 7. 4. 1962.

[83] SOA Litoměřice, KNV Liberec, kart. 421, zpráva KCT z 2. 11. 1950; kart. 422, zpráva KCT z 26. 9. 1950.

[84] Tamtéž, kart. 425, zápis z poradního sboru římskokat. duchovních v Liberci. Inventář 4. 10. 1950. Inventář fary se v KNV, kam byl odeslán dvojmo, nedochoval, v agendě OCT Semily je pouze seznam zabavených cenných věcí a peněz.

[85] U jiných církví byla zvolena odlišná taktika – například v českobratrské církvi evangelické podporovala KSČ *pokrokový* směr v čele s prof. J. L. Hromádkou, na neposlušné kněze v československé církvi mohla zase působit shora díky ochotné spolupráci patriarchy Kováře, ve starokatolické církvi byla v r. 1948 řada duchovních organizována v KSČ. SOA Litoměřice, KNV Liberec, kart. 419; kart. 421, kádrová porada v Praze 7. 3. 1950.

[86] Rozhodnutí MŠVU z 15. 6. 1949 č. P 12.808/49-P/6 o ustavení zmocněnců podle § 28 odst. 4c zákona 164/1937 Sb. Ministerstvo tak učinilo dle § 60 zákona č. 50/1874 ř. z. s odvoláním na § 36 odst. 1 ústavy. Veřejné orgány, za něž je prý nutno považovat též biskupské konzistoře, jsou povinny se spravovat zákonem a zásadami našeho zřízení, což bylo v poslední době údajně porušováno. NA Praha, SÚC, kart. 103.

[87] SOA Litoměřice, KNV Liberec, kart. 418, nedat. dopis z července 1949. Přetisk biskupova listu RÁZEK, Adolf: *Exkomunikační dekrety.* In: Securitas imperii. Sv. 11. Praha 2005, s. 297. Bohužel Rázkova práce nerespektuje zásady ediční techniky a je v tomto směru odstrašujícím příkladem.

[88] NA Praha, SÚC, kart. 23.

[89] Tamtéž, kart. 93.

[90] Ke složení slibu věrnosti byli pozváni ThDr. Jozef Čarský, ThDr. Mořic Pícha, ThDr. Štěpán Trochta, ThDr. Ambroz Lazík, ThDr. František Onderek, Antonín Stehlík a ThDr. Eduard Necsey.

[91] NA Praha, SÚC, kart. 93.

[92] SOA Litoměřice, KNV Liberec, kart. 428, porada OCT na KNV 10. 4. 1951. Na druhou stranu byl dr. Pícha vynikajícím znalcem církevního práva, apoštolským protonotářem a tajným světitelem biskupa Otčenáška (1950).

[93] Tamtéž, kart. 419.

[94] Jde o soubor dispenzí, umožňující biskupům i kněžím provádět úkony, které by jinak směla provádět jen kurie, nebo by podléhaly jejímu schválení, jako např. tajné svěcení kněží a biskupů, a to i ženatých.

[95] Podrobně téma tajné církve na Litoměřicku a Trochtův proces zpracoval PLACHÝ, Jiří: *Biskup Trochta v hodině velké zkoušky.* In: Securitas imperii, Sv. 11. Praha 2005, s. 129-134.

[96] Podle vlastního životopisu se Eduard Oliva narodil 19. 7. 1905 ve švýcarském Bernu. Studoval farmacii a dosáhl diplomu magistra farmacie, od 1930 teologii v Praze, 16. 6. 1935 vysvěcen na kněze. Nejprve působil v duchovní správě v České dětské nemocnici v Praze jako zatímní katecheta, 1937-1949 byl kaplanem u Matky Boží před Týnem v Praze, v téže době pracoval v katolické Charitě, naposled jako její předseda. Jako účastník odboje byl v r. 1945 vyznamenán záslužnou medailí a čs. válečným křížem. Roku 1949 byl ustanoven administrátorem v Albrechticích, 1950 ve Smržovce. Dosáhl vysokých úřadů již před únorem – v r. 1945 byl jmenován arcibiskupským notářem a 1947 jmenován papežem tajným komořím, s oprávněním užívat titulu Monsignore. ÚV KSČ již v roce 1948 prosazoval Olivu (spolu s Plojharem) do Poslanecké sněmovny a byl dokonce ochoten přimhouřit oči nad jeho finančními problémy a machinacemi – Gustav Bareš tehdy prohlásil, že zavřít ho mohou až po volbách. Oliva tehdy osvědčil velkou prozíravost – kandida-

turu odmítl a z Prahy zmizel na venkov. Viz KAPLAN, Karel: *Státní církevní politika 1948-1950*. In: Stát a církev v roce 1950. Praha 2000, s. 12.

[97] Jednání s biskupem Trochtou se 2. 12. 1950 zúčastnili krajský církevní tajemník Hladký, zmocněnec SÚC Zeman a Státní bezpečnost. Biskup se uvolil udělit Olivovi jurisdikci, ač měl námitky (hospodyně Olivy byla řádovou sestrou, podivná činnost Olivy v Charitě aj.). Požadoval však pravidelný kontakt s vikářem a aby delikátní věci s ním mohl řešit bez přítomnosti StB. Slavnostní instalace nového generálního vikáře proběhla 18. 12. 1950 za účasti téměř padesáti duchovních, mezi hosty nechyběl ani ministr Plojhar. NA Praha, SÚC, kart. 78.

[98] Porada náměstků ministra 22.12.1950. NA Praha, SÚC, kart. 23.

[99] Krajský církevní tajemník v něm sděluje, že už v srpnu nebo září 1949 ho Oliva informoval, že biskup jmenoval tajné oblastní vikáře a uvedl jejich jména. Po svém nástupu na biskupství je Oliva vyzval, aby se těchto funkcí písemně vzdali, což Dostálek s Koderou učinili, Kuška nikoliv. SOA Litoměřice, KNV Liberec, kart. 430, udání pro StB z 15.7.1953.

[100] Tamtéž, kart. 419, zpráva ONV Jablonec n. Nis. z 19. 9. 1949.

[101] NA Praha, SÚC, kart. 78, zpráva zmocněnce J. Zemana z 26. 8. 1950.

[102] SOA Litoměřice, KNV Liberec, kart. 422, zpráva pro SÚC z 20. 10. 1950; kart. 419, zpráva KCT o návštěvě Olivy 5. 8. 1949; http://www.biskupstvi-ltm.cz/zdislava/, text Trochta, Štěpán Maria, S.B.D., ThDr., kardinál.

[102a] Tamtéž, kart. 419, aktiv duchovních a laických pracovníků v okrese turnovském 12. 4. 1948.

[103] Tamtéž, kart. 420, zpráva OCT Jilemnice z 15. 11. 1949.

[104] Tamtéž, kart. 422, zpráva OCT Turnov z 28. 2. 1950.

[105] Tamtéž, kart. 425, 22. 2. 1950.

[106] Tamtéž, kart. 424, zpráva KCT 20. 3. 1950 – již odesláno 45 rezolucí. Protože z církevního hlediska byly všechny Dechetovy úkony neplatné, volil režim při jmenování dalších loajálních biskupských náhradníků jiný postup. Z exkomunikace Decheta vysvobodil trnavský biskup A. Lazík, vikář však nesplnil uložené podmínky včetně opuštění úřadu, kde se udržel až do své smrti v r. 1968.
V r. 1955 byl Dechetovi udělen Řád republiky. Naposledy o kauze viz HAL'KO, Jozef – PEŠEK, Jan: *Ján Dechet, banskobystrický kapitulný vikár*. In: Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století. Brno 2006, s. 615-629.

[107] KALOUS, Jan: *Instruktážní skupina StB v lednu a únoru 1950. Zákulisí případu Číhošť*. In: Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu č. 4. Praha 2001.

[108] Srv. např. RÁZEK, Adolf: *StB a justice – nástroje třídního boje v akci BABICE*. In: In: Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu č. 6. Praha 2002, popř. www.obecbabice.eu/pripad_babice.htm.

[109] NAVRÁTIL, Ivo: *Letáková akce na Turnovsku v roce 1948*. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 18. Semily-Turnov 2005, s. 151-170.

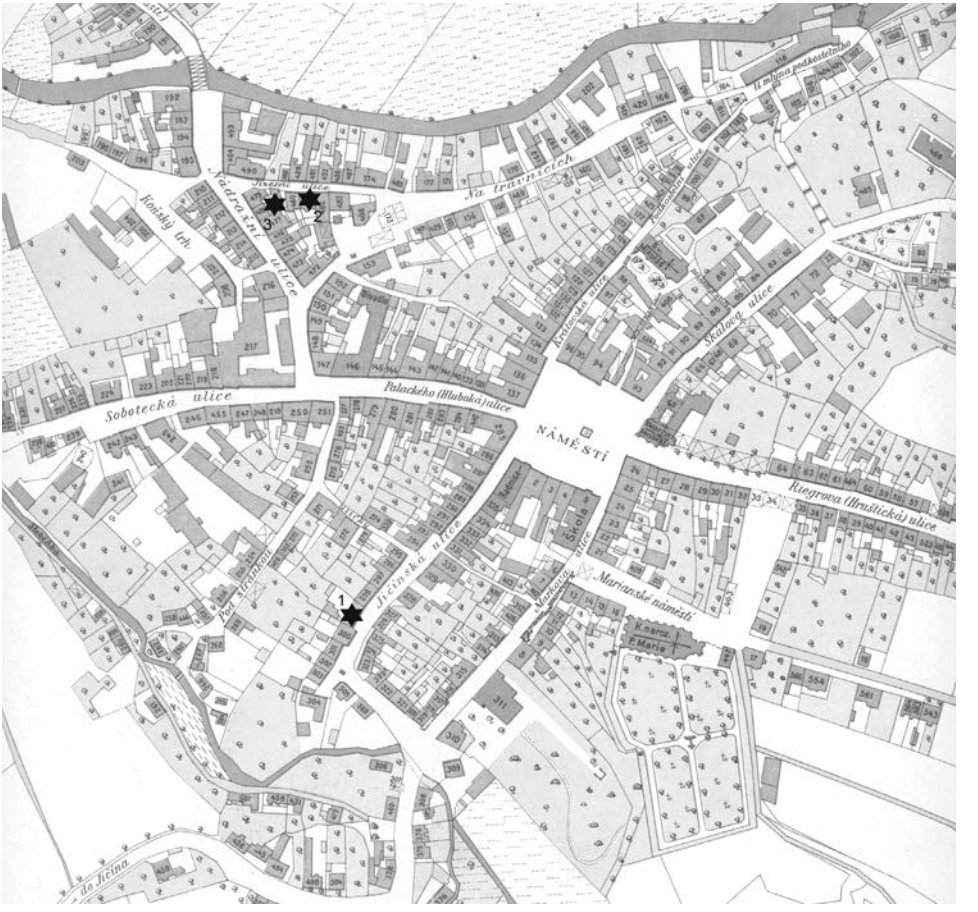
[110] Za cenné připomínky a podněty k tématu jsem zvláště zavázán P. Jaroslavu Gajdošíkovi, Mgr. Janu Heinzlovi, PaedDr. Janu Luštincovi a Aleně Pečové. Za mimořádnou vstřícnost vděčím pracovnicím badatelen v Národním archivu v Praze a Státním oblastním archivu v Litoměřicích, včetně jeho pobočky v Děčíně.

NAVRÁTIL, Ivo: ***Verfolgung der katholischen Kirche im oberen Tal der Jizera in den Jahren 1948 – 1953***

In der Studie ist der Verfasser bestrebt einige Themen in der Beziehung des Staates mit der römischkatholischen Kirche in der Zeit ihrer größten Unterdrückung nach dem kommunistischen Februarputsch zu erfassen, so, wie sie im breiteren Gebiet des oberen Tales der Jizera (Isertal), also im Gebiet der ehemaligen politischen Bezirke Jilemnice (Starkenbach), Semily (Semil) und Turnov (Turnau) zum Ausdruck kamen. Er stützt sich dabei besonders an die Agenda der Parteisekretäre für kirchliche Angelegenheiten bei den Bezirks- und Kreisnationalausschüssen und des Staatlichen Amtes für Kirchenangelegenheiten. Zuerst war das Regime bestrebt die katholische Kirche für seine Unterstützung zu gewinnen (Te Deum nach der Wahl von Gottwald, Bestätigung der Legitimität KPČ-Regierung in den Wahlen 1948). Als sie jedoch nicht einig war, entschieden sich die Machthaber u. a. die Bischöfe zu isolieren, den Papst zu kompromittieren, die Geistlichen nach ihrer Kollaborationsfähigkeit zu differenzieren – die sog. patriotischen Geistlichen haben sie allseitig unterstützt, während auf die weniger biegsamen eine Umerziehung in Arbeitslagern oder ein Gefängnis wartete. Der erste Teil der Studie ist auf die etappenweise Einschränkung der religiösen Freiheiten und die Persekution der Geistlichen orientiert. Vor uns defiliert eine Reihe von mehr und weniger tüchtigen Diener Christi, wovon wenigstens eine glückliche Rolle der Leitmeritzer Kapitularvikar Eduard Oliva spielte, der von Anfang an unverhohlen das Bischofsamt bekleiden wollte.

(Übersetzt von Ing. Günter Fiedler)

MATERIÁLY

Obr. 1. Plán města Turnova s vyznačenými synagogami: 1 – Jičínská ulice čp. 299 – synagoga vyhořela při požáru v r. 1643; 2 – Jizerní ulice čp. 481 – synagoga se školou, byla postavena k r. 1647, zanikla požárem v r.1707; 3 – stávající objekt synagogy vystavěný mezi lety 1715 – 1719 (podle ŠIMÁK, J. V.: Příběhy města Turnova nad Jizerou. Díl. 3. Místopis. Turnov 1904).

Výsledky archeologického výzkumu židovské synagogy v Turnově

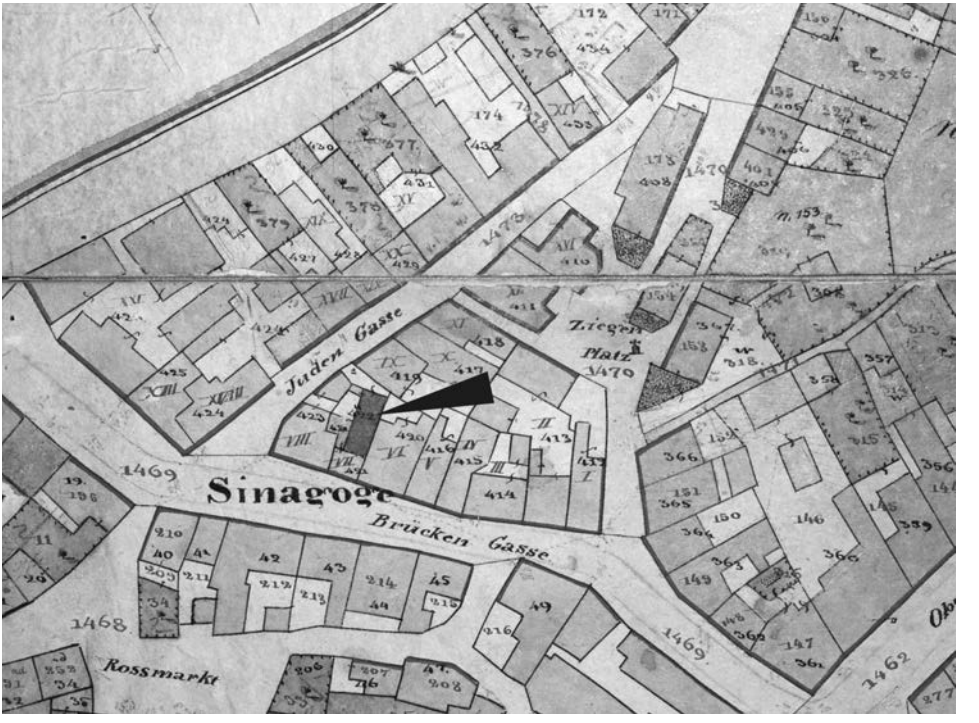
Jan Prostředník – Petr Hartman

1. Úvod

V měsících červenci a srpnu 2007 se uskutečnil záchranný archeologický výzkum v souvislosti s rekonstrukcí synagogy v Turnově. Stávající objekt synagogy[1] je situován mimo historické jádro města a nachází se v bloku domů při páteřní komunikaci spojující náměstí a přechod přes Jizeru (dnes Palackého ulice). Výstavba tohoto západního předměstí Turnova má své počátky v průběhu první poloviny 16. století. Stávající zástavba v okolí sledovaného objektu souvisí až s obnovou předměstí po požáru v roce 1707. Synagoga se nalézá uvnitř domovního bloku, který lemuje nároží Palackého a Krajířovy ulice. Toto nároží zaujal počátkem 20. století patrový obytný dům, rozdělený dnes na čp. 478 a čp. 479. Dům vymezuje z jižní a západní strany hranici stavební parcely synagogy.

2. Historie archeologického výzkumu v MPZ Turnova

Přehled archeologického bádání v památkové zóně města Turnova do roku 2003 byl nedávno publikován v tomto periodiku.[2] Z dalších záchranných akcí, které se v historickém jádru města uskutečnily od tohoto data, stojí za zmínku záchranný výzkum v domě čp. 450 v Sobotecké ulici. Jeho terénní část proběhla v březnu 2004 v souvislosti se stavebně historickým průzkumem, který naznačil další strategii výzkumných prací. Bylo položeno celkem 5 sond o celkové ploše 20 m^2. Zájem se soustředil zejména na nepodsklepenou část objektu – na místnost M1 a dále na prostor suterénu (M5) – původně přízemní komory. Při výzkumu jsme registrovali 44 kontexty (42 uloženin a 2 zdi). Mocnost kontextů (max. 2,5 m) a zároveň zvrstvení svědčí o složitém a do jisté míry i kontinuální sídelní aktivitě. Nejstarší nálezy, byť v druhotném uložení, pocházely z 2. poloviny 13. století a dokládají tak v této části historického Turnova vůbec nejstarší středověké osídlení. První písemné zmínky o tomto prostoru se vážou až k roku 1534, kdy je do něj situován poplužní dvůr.

Obr. 2. Turnov – Krajířova ulice, parc. č. 374 – synagoga. Výřez indikační skici stabilního katastru města z roku 1843, 1:1440 (Národní archiv v Praze, Boleslavsko 518, 1842).

Další antropogenní aktivity již přímo korespondují s písemnými zprávami. Osídlení nám zde indikuje sídelní kontext s nálezy zborcených kachlových kamen, které lze datovat do průběhu první poloviny 16. století. Polozemnice představuje nejstarší stavební úroveň v rámci parcely domu čp. 450. V hmotě zdiva i v rámci historických terénů bylo možné rozlišit další 3 úrovně, které zabírají období 16. – konec 19. století.

Dům čp. 450 je velice zajímavou ukázkou proměny stavby v průběhu novověku v prostředí předměstí města. Je zajímavé, že od počátku byl tento prostor spojován s dílenskou činností vázanou na oheň. Tato tradice byla přerušena až v průběhu 20. století, kdy byl účel stavby změněn na obytný a obchodní. Naprosto výjimečná je 2,5 m mocná stratigrafie novověkých situací, která v sobě ukrývá intaktně dochované podlahové horizonty novověké stavby. Toto výrazné navýšení terénu můžeme dávat do souvislosti s blízkým tokem Stébenky, která v průběhu posledních století zanášela své koryto a zvyšovala tak hladinu spodní vody.

3. Nástin historie objektu

Nejstarší doklady o židovském osídlení v Turnově pocházejí z dvacátých let 16. století (konkrétně z roku 1527 a následujících let). V této době již v Turnově existovala židovská obec s modlitebnou. Berní rula uvádí 7 židovských domů, roku 1680 vlastnili Židé údajně 18 domů, po polovině 17. stol. bylo ve městě rozptýleno 16 židovských domů, 1805 se uvádí 21 židovských domů.[3]

Nejstarší turnovská synagoga se nacházela v historickém jádru města v Jičínské ulici čp. 299 a vyhořela při požáru v roce 1643. O čtyři roky později zakoupili starší Židé Lebl Marek a Beneš v Jizerní ulici domek (čp. 481) a při něm dali nově vystavět svou synagogu i školu. Také tyto objekty podlehly požáru 20. dubna 1707. Bylo rozhodnuto o stavbě nové synagogy (se školou a bytem kantora), kde jako stavební materiál bude použit kámen. Stavební místo bylo v souladu s povolením Františka Josefa Valdštejna vytyčeno na obecní parcele se spáleništěm chalupy Jindřicha Čejky nejpozději na jaře roku 1709. Hrubá stavba synagogy byla dokončena do jara 1717, kdy bylo Jindřichovi Čejkovi přepuštěno místo spáleniště starší synagogy (čp. 481). Stavba nové synagogy byla zcela dokončena v roce 1718, k zaknihování došlo

Obr. 3. Turnov – Krajířova ulice, parc. č. 374 – synagoga. Výřez veduty města k roku 1778 (PRÁŠEK, Justin V.: Dějiny města Turnova nad Jizerou v Boleslavště. Turnov 1879).

Obr. 4. Turnov – Krajířova ulice, parc. č. 374 – synagoga. Fotografie z roku 1912 s pohledem na synagogu od jihozápadu (Archiv Muzea Českého ráje Turnov, sign A-FT 1072).

2. ledna 1719. Od tohoto data také počala židovská obec platit ze synagogy pravidelnou roční daň.[4]

Podle obšírného zápisu v turnovské pozemkové knize[5] měla být synagoga dlouhá vně 13,25 loktů, uvnitř 11,75 loktů, široká 8 loktů a po vrchol střechy vysoká 9 loktů (7,45 m; 7 m; 4,80 m; 5,40 m).[6] Roku 1886 byla v synagoze osazena pamětní deska S. Hillerovi a v roce 1905 MUDr. Aloisu Reinerovi. V roce 1905 bylo v synagoze zavedeno elektrické osvětlení, od toho roku konala se také kázání pouze česky nebo hebrejsky. V roce 1912 byly zbořeny domy čp. 423 a 421 do Krajířovy a Palackého ulice a na jejich místě došlo k stavbě nárožního patrového domu, který synagogu ze tří stran zakrývá.[7]

Objekt synagogy byl před zahájením rekonstrukce podroben detailnímu stavebně historickému průzkumu, který zdokumentoval jak stávající stav, tak zejména naznačil nástin a rozsah terénních zásahů, stavebních a restaurátorských prací.[8]

Obr. 5 – 6. Letecké snímky židovské synagogy v srpnu 2007 (foto J. Prostředník).

4. Metodika archeologického výzkumu a stručný popis nálezové situace:

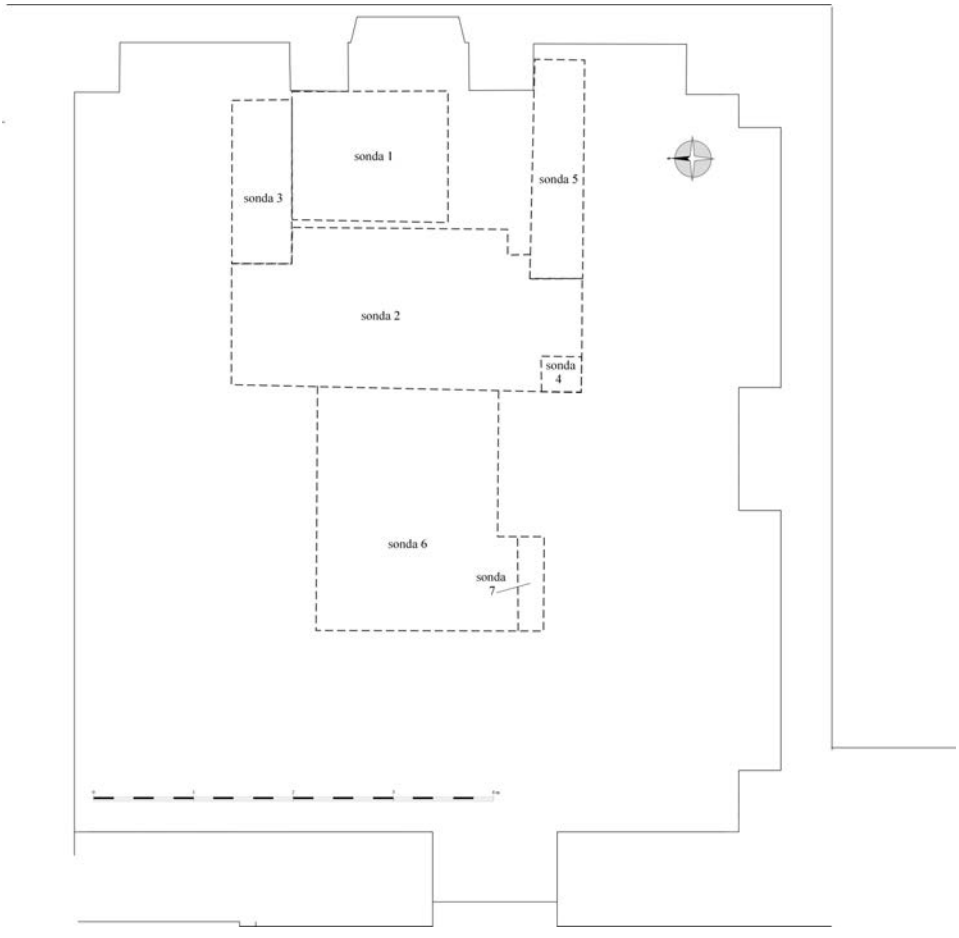
Záchranný archeologický výzkum, který se uskutečnil v interiéru synagogy, se zaměřil na prostor svatostánku (*aron ha – kodeš*) a centrální část modlitebny. Archeologický výzkum proběhl v souladu s doporučením stavebně historického průzkumu, resp. s doporučením A. Paříka: *Archeologický průzkum v synagoze by měl odkrýt původní úroveň podlahy a zčásti starou dlažbu, základy stupňů ke svatostánku a půdorys řečniště uprostřed sálu, které by bylo možné alespoň náznakově obnovit (pokud možno s použitím původních prvků).*[9]

4. 1 Lokalizace sond

Záchranný archeologický výzkum proběhl formou sedmi zjišťovacích sond, které byly položeny v interiéru svatostánku a dále pokračovaly západním směrem do stře-

Obr. 7. Turnov – Krajířova ulice, parc. č. 374 – synagoga. Pohled na svatostánek před archeologickým výzkumem. Došlo již k sejmutí betonové podlahy a odhalení sypkého sedimentu (vrstvy 1 a 2). Ve svatostánku je patrný relikt pískovcového parapetu, na kterém byla uložena Tóra (foto J. Prostředník, červenec 2007).

Obr. 8. Turnov – Krajířova ulice, parc. č. 374 – synagoga. Plán objektu synagogy se zakreslenými sondami 1 – 7/2007 (zaměření ing. T. Hocke – Profes Projekt, spol. s r. o.).

du synagogy, kde byl předpokládán základ bimy. Vzhledem k průběžně zjišťovaným stavebním reliktům bylo nutné následně všechny sondy propojit, čímž došlo k objasnění celé nálezové situace.

Sonda 1/07 byla položena uvnitř svatostánku, sonda 2/07 postihla prostor severně od aronu. Sondy 3/07 a 4/07 byly situovány západně a sonda 5/07 jižně od aronu. Sondy 6/07 a 7/07 se zaměřily na prostor předpokládané bimy.

K terénnímu archeologickému výzkumu jsme byli přizváni v okamžiku, kdy byl sejmut subrecentní strop, odstraněna betonová podlaha v interiéru modlitebny až

Obr. 9. Turnov – Krajířova ulice, parc. č. 374 – synagoga. Sondy 1 – 5/07. Detailní snímek nálezové situace v prostoru svatostánku: zeď měšťanského domu, který předcházel stavbě synagogy (kontext 901), pískovcové a cihlové konstrukce stupňů a základu svatostánku (kontext 902-904), barokní dlažba (kontext 8), která leží v pískovém loži (kontext 7)
(foto J. Prostředník, červenec 2007).

Obr. 10. Turnov – Krajířova ulice, parc. č. 374 – synagoga. Sondy 1 – 5/07.
Celkový snímek nálezové situace v prostoru svatostánku: zeď měšťanského domu, který předcházel stavbě synagogy (kontext 901), pískovcové a cihlové konstrukce stupňů a základu svatostánku (kontext 902-904), barokní dlažba (kontext 8), která leží v pískovém loži (kontext 7), vyzděný stupeň, který odděloval areál svatostánku od modlitebny (kontext 905)
(foto J. Prostředník, červenec 2007).

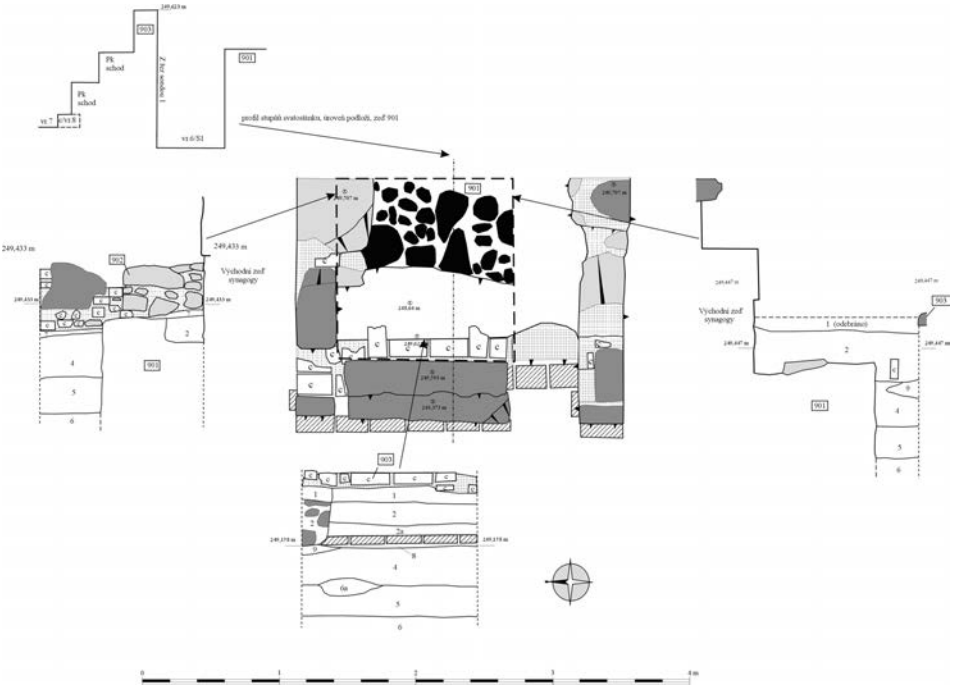
na úroveň čtvercových pískovcových dlaždic a prostor před aronem byl odhalen na úroveň sypkého sedimentu (kontext 1). Od povrchu tohoto sedimentu již probíhal standardně vedený archeologický výzkum. Došlo k rozebírání historických terénů v rámci jejich přirozených zvrstvení, byly vybírány mobilní artefakty a ekofakty, sondy byly dokumentovány fotograficky a kresebně v měřítku 1:20 (půdorys a jednotlivé řezy), jednotlivé kontexty byly evidovány v databázi. Úrovně uloženin byly nivelovány v rámci systému JTSK – balt. Relikty zdiva a stykových ploch byly dokumentovány kresebně a fotogrammetricky. Z vybraných sedimentů byly odebrány vzorky pro paleobotanické analýzy.[10]

4. 2 Popis nálezové situace

V sondách byla registrována relativně uniformní stratigrafická situace, která se skládala ze sedmi uloženin, dále reliktů zdiva a dlažby. Archeologický výzkum nejenom objasnil základní stavební fáze synagogy, ale odhalil zároveň stopy antropogenních aktivit, které stavbě synagogy předcházely. V pěti sondách (1, 3, 4, 6, 7/07) bylo dosaženo geologického podloží. V sondách 2 a 5 byl archeologický výzkum ukončen v úrovni reliktů uloženin a stykových ploch, které pocházely z období první stavební fáze synagogy z počátku 18. století.

Obr. 11. Turnov – Krajířova ulice, parc. č. 374 – synagoga. Sondy 1 – 5/07. Pohled na nálezovou situaci v prostoru svatostánku z perspektivy (foto J. Prostředník, červenec 2007).

Obr. 12. Turnov – Krajířova ulice, parc. č. 374 – synagoga. Půdorys sond 1, 3, 5/07 s připojenými řezy (severní, západní a jižní), které dokumentovaly stratigrafický vývoj svatostánku. Vrstvy 1 – 2a pocházejí z doby přestavby synagogy v roce 1905, základ a stupně svatostánku (kontexty 902-904), vrstva 7 tvoří pískové lože s maltovým přelivem pro keramické dlaždice (kontext 8) a zároveň představuje izolaci od požárového horizontu ze 17. století (vrstva 4), vrstva 5 souvisí s dobou existence měšťanského domu s řemeslnickou dílnou (kontext 901) v 16. a 17. století, vrstva 6 – podloží tvořené říčním sedimentem.

Popis kontextů

Číslo kontextu: 01. Typ uloženiny: vrstva. Síla: 0,1 m. Popis: středně ulehlá světle béžová písčitá hlína. Jemná komponenta: 40 %. Hrubá komponenta: opuka (jemnozrnný pískovec) – četný výskyt – střední fragmenty; cihla – četný výskyt – střední fragmenty. Hranice: ostrá. Stratigraficky *nad*: pískovcová dlažba. Stratigraficky *pod*: 2. Artefakty a ekofakty: keramika, zvířecí kosti, železo, omítka, sklo, břidličná střešní krytina. Čísla souborů: 1, 22, 28, 48, 49, 50, 75, 77. Výzkumná metoda: škrabka. Datace: vznik – recent (počátek 20. stol.). Poznámka: Uloženina vznikla na počátku 20. století při zavádění elektroinstalace do objektu. Původně odstupňovaný terén byl zarovnán do jedné nivelety. Podobně jako uloženiny 2 a 3 v sobě obsahovala

fragmenty polychromní štukové výzdoby, která původně zdobila okolí svatostánku. Dále se zde nalezly artefakty datované do období před stavbou synagogy na počátku 18. století. Ve všech sondách byla zachycena uniformní lineární stratigrafická situace.

Číslo kontextu: 02. Typ uloženiny: vrstva. Síla: 0,1-0,44 m. Popis: středně ulehlá tmavě hnědá písčitá jílovitá hlína. Jemná komponenta: 40 %. Hrubá komponenta: opuka (jemnozrnný pískovec) – četný výskyt – střední fragmenty; cihla – četný výskyt – střední fragmenty. Hranice: ostrá. Stratigraficky *nad*: 1, 7. Stratigraficky *pod*: 2a, 3, 9, 906, 4. Artefakty a ekofakty: keramika, zvířecí kosti, železo, bronz, uhlíky, omítka, porcelán, břidličná střešní krytina, zlomek omítky s hebrejským písmem. Čísla souborů: 2-5, 23, 24, 25, 29, 30, 54-62, 72, 78, 79. Výzkumná metoda: škrabka. Datace: vznik – recent (počátek 20. stol.). Poznámka: dtto kontext 1.

Číslo kontextu: 02a. Typ uloženiny: vrstva. Síla: 0,08 m. Popis: středně ulehlá bílošedá písčitá hlína. Jemná komponenta: 10 %. Hrubá komponenta: pískovec – četný výskyt – střední fragmenty; cihla -nahodilý výskyt – malé fragmenty. Hranice: ostrá. Stratigraficky *nad*: 2. Stratigraficky *pod*: 8, 3. Artefakty a ekofakty: -. Čísla souborů: -. Výzkumná metoda: škrabka. Datace: vznik – recent (počátek 20. stol.). Poznámka: dtto kontext 1.

Číslo kontextu: 03. Typ uloženiny: vrstva. Síla: 0,06-0,12 m. Popis: kyprá šedobílá světlá písčitá hlína. Jemná komponenta: 60 %. Hrubá komponenta: vápenný štuk – četný výskyt – střední fragmenty. Hranice: dosti ostrá. Stratigraficky *nad*: 2, 2a. Stratigraficky *pod*: 7, 8, 4. Artefakty a ekofakty: keramika, zvířecí kosti, železo, bronz, uhlíky, omítka. Čísla souborů: 26, 31, 32, 33, 51, 52, 73, 74, 76. Výzkumná metoda: škrabka. Datace: vznik – recent (počátek 20. stol.). Poznámka: dtto kontext 1.

Číslo kontextu: 04. Typ uloženiny: vrstva. Síla: 0,2-0,34 m. Popis: ulehlý šedočerný tmavý písčitý jíl. Jemná komponenta: 80 %. Hrubá komponenta: uhlíky – četný výskyt – drobty; mazanice, keramika – četný výskyt – malé fragmenty. Hranice: ostrá. Stratigraficky *nad*: 7, 9, 3, 2, 906. Stratigraficky *pod*: 5, 6a. Artefakty a ekofakty: keramika, zvířecí kosti, železo, bronz, struska uhlíky. Čísla souborů: 6-11, 34-39, 43, 44, 53, 63-66. Výzkumná metoda: škrabka. Datace: NO1 – 1. pol. 17. stol. Poznámka: Uloženina vznikla v důsledku požáru kolem poloviny 17. století. Jako nejpravděpodobnější se jeví požár z roku 1643. Uloženina tvoří planýrku po požáru domu na parc. č. 374 – šlo o dům řemeslníka, který pracoval s ohněm – v průběhu 16. a 17. století se zde vystřídali zlatník, kovář a mečíř – pozůstatky jejich činnosti obsahovala i tato uloženina.

Číslo kontextu: 04a. Typ uloženiny: vrstva. Síla: 0,04 m. Popis: středně ulehlá černá vrstva prohliněných uhlíků. Jemná komponenta: 100 %. Hrubá komponenta: -. Hranice: ostrá. Stratigraficky *nad*: 3, 7. Stratigraficky *pod*: 4. Artefakty a ekofakty: -. Čísla souborů: -. Výzkumná metoda: škrabka. Datace: NO1 – 1. pol. 17. stol. Poznámka: dtto kontext 4.

Číslo kontextu: 05. Typ uloženiny: vrstva. Síla: 0,22-0,3 m. Popis: ulehlý tmavě šedý jíl. Jemná komponenta: 60 %. Hrubá komponenta: keramika – mírný výskyt –

malé fragmenty; struska – četný výskyt – malé fragmenty; bronzovina – četný výskyt – malé fragmenty. Hranice: ostrá. Stratigraficky *nad*: 4. Stratigraficky *pod*: 6. Artefakty a ekofakty: keramika, zvířecí kosti, železo, bronz, struska, uhlíky. Čísla souborů: 12-19, 40, 41, 42, 67-71. Výzkumná metoda: škrabka. Datace: NO1 – 16. – 1. pol. 17. stol. Poznámka: Uloženina vznikla v souvislosti s existencí řemeslnické dílny v přízemí domu na parc. č. 374.

Číslo kontextu: 06. Typ uloženiny: vrstva. Síla: nelze určit. Popis: ulehlý oranžovožlutý tmavý písčitý jíl. Jemná komponenta: 100 %. Hrubá komponenta: -. Hranice: dosti ostrá. Stratigraficky *nad*: 5. Stratigraficky *pod*: -. Artefakty a ekofakty: keramika. Čísla souborů: 20, 21. Výzkumná metoda: škrabka. Datace: -. Poznámka: podloží, sediment Jizery, do povrchu byly zašlapány zlomky keramiky pozdně středověkého stáří.

Číslo kontextu: 06a. Typ uloženiny: vrstva. Síla: 0,1 m. Popis: ulehlý světle oranžový hrubozrnný písek. Jemná komponenta: 100 %. Hrubá komponenta: -. Hranice: pozvolná. Stratigraficky *nad*: 4. Stratigraficky *pod*: 5. Artefakty a ekofakty: -. Čísla souborů: -. Výzkumná metoda: škrabka. Datace: NO1. Poznámka: písek s vysráženými sloučeninami Fe.

Obr. 13. Turnov – Krajířova ulice, parc. č. 374 – synagoga. Pohled na západní řez sondy 1/07 v interiéru svatostánku. A – úroveň podloží, kterou tvoří štěrkopískový sediment Jizery (kontext 6); B – výplň suterénu měšťanského domu s doklady metalurgických činností (kontext 5); C – povrch požárového horizontu (kontext 4), při kterém zanikl měšťanský dům (mohlo by jít o požár v roce 1643), D – barokní keramická dlažba uložená v pískovém loži, které zároveň izoluje požárový horizont, souvisí s první stavební fází synagogy mezi lety 1715 – 1719. E – základ a jednotlivé stupně svatostánku, který byl nazděn na kerickou dlažbu (foto J. Prostředník, červenec 2007).

Obr. 14. Turnov – Krajířova ulice, parc. č. 374 – synagoga. Sonda 1/07, zeď měšťanského domu ze 16. stol. (kontext 901), severní řez na úroveň podloží (foto J. Prostředník, červenec 2007).

Číslo kontextu: 07. Typ uloženiny: vrstva. Síla: 0,04 m. Popis: ulehlý tmavě žlutý až rezavý písek s vápenným prolivem. Jemná komponenta: 100 %. Hrubá komponenta: -. Hranice: ostrá. Stratigraficky *nad*: 8. Stratigraficky *pod*: 4, 9, 2, 4a. Artefakty a ekofakty: -. Čísla souborů: -. Výzkumná metoda: škrabka. Datace: NO2 – poč. 18. stol. Poznámka: Vrstva písku izolovala staveniště budoucí synagogy od spáleniště domu na městišti č. 374 a zároveň tvořila lože pro barokní keramickou podlahu, která se nacházela před svatostánkem

Číslo kontextu: 08. Typ uloženiny: vrstva. Síla: 0,06 m. Popis: keramická dlažba. Jemná komponenta: -. Hrubá komponenta:100 %. Hranice: dosti ostrá. Stratigraficky *nad*: 2a, 3. Stratigraficky *pod*: 7. Artefakty a ekofakty: -. Čísla souborů: -. Výzkumná metoda: škrabka. Datace: NO2 – poč. 18. stol. Poznámka: původní keramická podlaha před svatostánkem

Číslo kontextu: 09. Typ uloženiny: vrstva. Síla: 0,12 m. Popis: ulehlá hnědočerná jílovitá hlína (plastická mazanice). Jemná komponenta: 100 %. Hrubá komponenta: -. Hranice: ostrá. Stratigraficky *nad*: 2, 903. Stratigraficky *pod*: 4. Artefakty a eko-

LEGENDA:
pískovec
opuka
cihla
keramická dlažba před svatostánkem
stavební článek
recentní betonový podstavec
malta
zdivo staršího domu
vyznačení sond

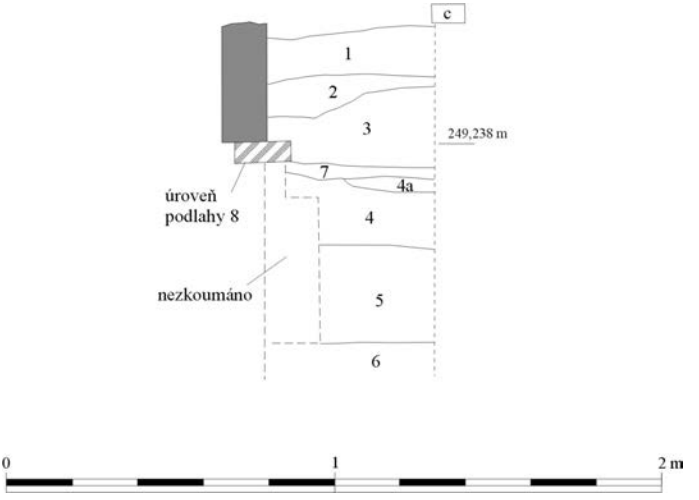
Obr. 16. Turnov – Krajířova ulice, parc. č. 374 – synagoga. Snímek sondy 3/07. V levé polovině snímku se nachází koruna zdi měšťanského domu (kontext 901), v pravé části registrujeme úroveň říčního sedimentu – geologické podloží (kontext 6) (foto J. Prostředník, červenec 2007).

fakty: -. Čísla souborů: -. Výzkumná metoda: škrabka. Datace: NO1 – 1. pol. 17. stol. Poznámka: Uloženina vznikla v důsledku požáru kolem poloviny 17. století. Jako nejpravděpodobnější se jeví požár z roku 1643. Uloženina tvoří planýrku po požáru domu na parc. č. 374.

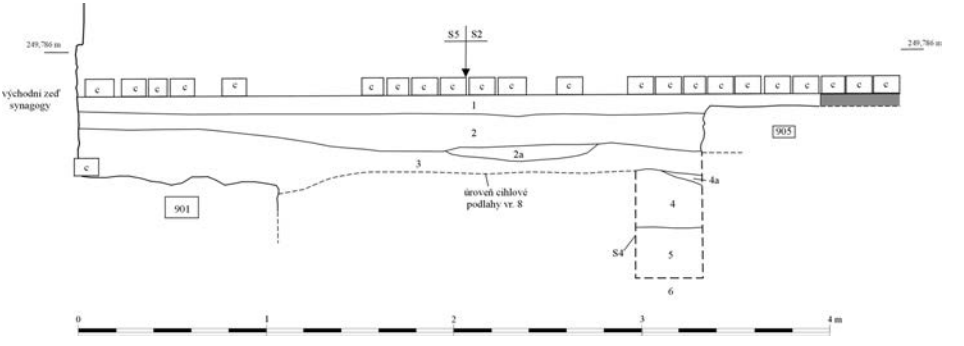
Popisy zdí a jejich reliktů

Číslo kontextu: 901. Č. sondy/lokalizace: 1/07, 3/07, 5/07. Složení zdi: pískovec. Konstrukce zdi: lomové zdivo. Řádky: nejméně 6. Stavební materiál: střední a velké fragmenty. Spáry: 2 – 5 cm. Líc: vnější i vnitřní- ano. Jádro: nezjištěno. Stopy po nářadí: ne. Spojovací materiál: malta. Výška zdi: 0,9 m. Stratigraficky *pod*: 8, 5, 4, 4a. Stratigraficky *nad*: 6. Datace a interpretace: Zeď měšťanského domu ze 16. století, zanikl při požáru (1643, 1707). Poznámka: Nepravidelné řádkové zdivo bez zjevného jádra, cca 6 řádků, střední a velké lomové jemnozrnné pískovce, pojivo vápenná malta). Síla zdi byla nejméně 1 m. Bohužel tento rozměr nelze přesně určit, protože je na tuto zeď založena východní stěna synagogy. Zeď byla zahloubena cca

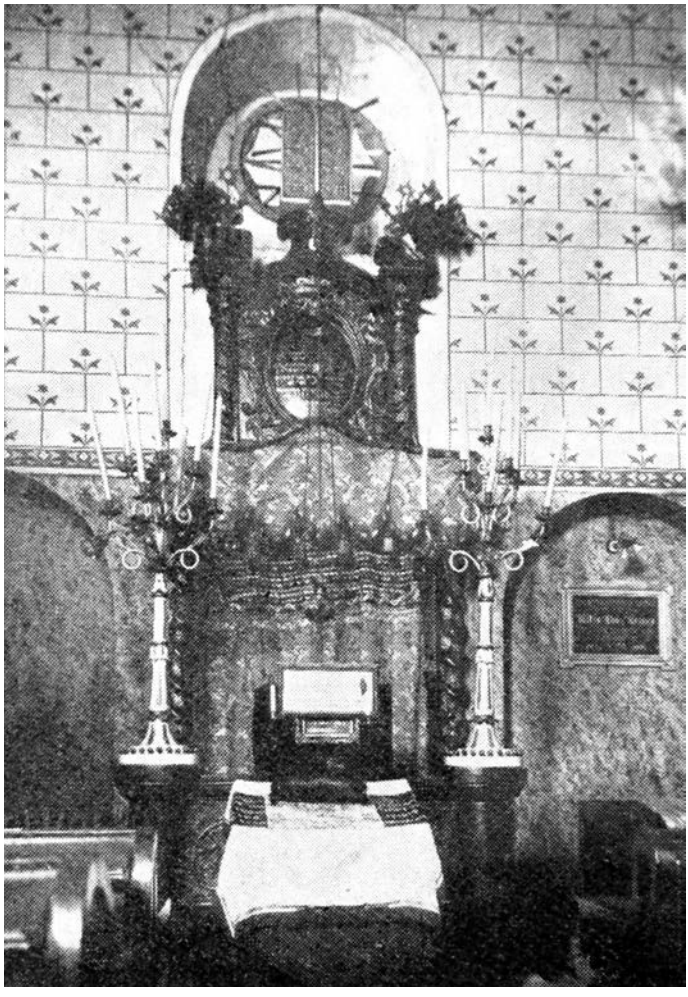
Obr. 15. Turnov – Krajířova ulice, parc. č. 374 – synagoga. Půdorys sond 1 – 5/07. Relikt zdi měšťanského domu ze 16. – 17. stol. (kontext 901), aron ha-kodeš (kontext 902-904), keramická dlažba (kontext 8) a její pískové lože (kontext 7), vyzděný stupeň (kontext 905), základ betonové patky z 50. let 20. stol.

Obr. 17. Turnov – Krajířova ulice, parc. č. 374 – synagoga. Západní řez sondou 3/07. Vrstvy 1 – 3 pocházejí z doby přestavby synagogy v roce 1905, vrstva 7 tvoří pískové lože s maltovým přelivem pro keramické dlaždice a zároveň představuje izolaci od požárového horizontu ze 17. století (vrstvy 4 a 4a), vrstva 5 souvisí s dobou existence měšťanského domu s řemeslnickou dílnou v 16. a 17. století (kontext 901).

Obr. 18. Turnov – Krajířova ulice, parc. č. 374 – synagoga. Jižní řez sondami 2 a 5/07. Vrstvy 1 – 3 pocházejí z doby přestavby synagogy v roce 1905, vrstva 7 tvoří pískové lože s maltovým přelivem pro keramické dlaždice (kontext 8) a zároveň představuje izolaci od požárového horizontu ze 17. století (vrstvy 4 a 4a), vrstva 5 souvisí s dobou existence měšťanského domu (řemeslnické dílny) v 16. a 17. století (zeď 901) kontext 905 tvoří vyzděný stupeň před svatostánkem.

Obr. 19. Turnov – Krajířova ulice, parc. č. 374 – synagoga. Svatostánek u východní stěny modlitebny (stav k roku 1930).[12]

0,3 – 0,5 m do geologického podloží (kontext 6), vrstvy 5, 4 a 4a k ní *přiléhají* – tzn. že jsou mladší než zeď. Její koruna byla překryta, stejně jako terminální úroveň uloženiny 4, kontextem 7 – vrstvou rezavého písku s maltovým prolivem.

Číslo kontextu: 902 – 904. Č. sondy/lokalizace: 1-3/07, 5/07. Složení zdi: pískovec, cihla. Konstrukce zdi: řádkové zdivo. Řádky: 1. Stavební materiál: druhotně použité pískovcové štuky. Spáry: 2-5 cm. Líc: vnější i vnitřní. Jádro: -. Stopy po nářadí: -. Spojovací materiál: vápenná malta, doraz. Výška zdi: 0,86 m. Další popis:

Obr. 20. Turnov – Krajířova ulice, parc. č. 374 – synagoga. Sonda 7/07, základ betonové patky, relikt základu bimy (kontext 906), západní řez sondy 7/07, keramická dlažba (kontext 8) (foto J. Prostředník, srpen 2007).

základ svatostánku. Stratigraficky *pod*: 7, 8. Stratigraficky *nad*: 1, 2, 3. Datace: NO2. Poznámka: Základ svatostánku má půdorys obdélníka o stranách 2,4 x 1,9 m. Tvoří jej druhotně použité pískovcové články a větší fragmenty lomového pískovce. Základ je spojen s barokní keramickou podlahou vápennou maltou, z této úrovně vystupují 2 pískovcové stupně (se stopami výrazného ošlapu), v úrovni povrchu základu svatostánku se nachází další stupeň z keramických cihel (původně se zde nacházelo 5 stupňů).

Číslo kontextu: 905. Č. sondy/lokalizace: 2/07,4/07, 6 – 7/07. Složení zdi: pískovec, cihla. Konstrukce zdi: smíšené zdivo. Řádky: 2 – 3. Stavební materiál: střední a velké fragmenty. Spáry: 5 cm a více. Líc: vnější – ano. Jádro: -. Stopy po nářadí: nezjištěny. Spojovací materiál: malta. Výška zdi: 0,3 -0,4 m. Další popis: druhotně použité architektonické články. Stratigraficky *pod*: 1, 2, 3. Stratigraficky *nad*: 7. Datace: NO2. Poznámka: Vyzděný stupeň před svatostánkem, jehož východní okraj tvořil zároveň východní stěnu bimy.

Číslo kontextu: 906. Č. sondy/lokalizace: 6-7/07. Složení zdi: pískovec. Konstrukce zdi: lomové zdivo. Řádky: 2. Stavební materiál: střední fragmenty. Spáry: 5 a více cm. Líc: vnější i vnitřní ano. Jádro: -. Stopy po nářadí: nezjištěny. Spojovací materiál: chudá vápenná malta. Výška zdi: 0,2 m. Další popis: základ bimy. Stratigraficky *pod*: 1, 2, 3. Stratigraficky *nad*: 7, 4. Datace: NO2.

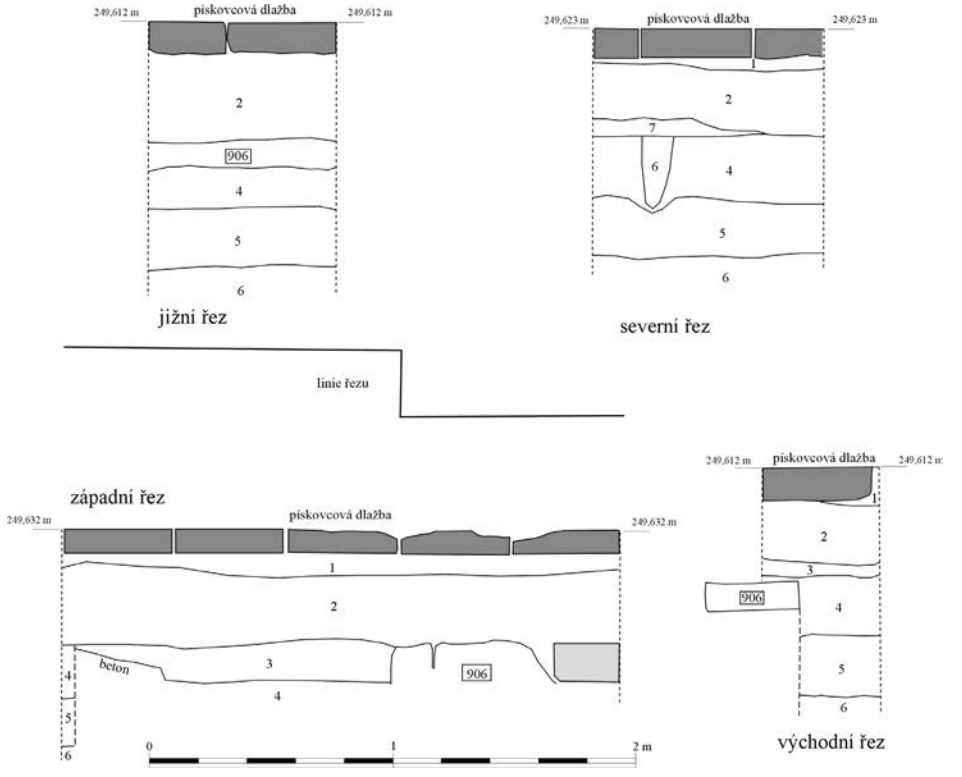
4. 3 Nástin stratigrafie

Nejmladším kontextem, nepočítáme-li betonovou podlahu subrecentního stáří, byla uložena 1, kterou tvořila stavební suť včetně fragmentů keramických dlaždic a architektonických článků (ty pocházely nejspíše z horních partií aronu). Dále následovala uložena 2, která se lišila od předchozí pouze vyšším zastoupením hrubých komponent. Na její bázi navazovala uložena 3, též stavební suť, v ní se však nacházely četné fragmenty omítky a štukové výzdoby s polychromií a v jednom případě (sonda 7/07) též s fragmentem hebrejského nápisu. Pod kontextem 3 se nacházela uložena střednězrnného rezavého říčního písku, který byl zpevněn vápenným prolivem (kontext 7). Tato vrstva tvořila zároveň lože pro keramické dlaždice dvou rozměrů. Vrstva písku a keramické dlaždice se nacházely též pod základem svatostánku (kontext 902-904), který byl tvořen velkými pískovcovými štukami (ty byly nepříliš kvalitní vápennou maltou spojeny s povrchem dlaždic). Pod vrstvou písku (kontext 7) následovaly 2 vrstvy (4 a 4a), které nesly ve své hmotě výrazné stopy po požáru. Nalezly se zde přepálené zlomky keramiky a stavebního železa, dále ohořelé zvířecí kosti a četné uhlíky (z této a následující vrstvy byl odebrán vzorek pro paleobotanické analýzy). V rámci této i následující vrstvy (kontext 5), kterou tvořila tmavě šedá jílovitá hlína, se nacházely fragmenty zesklovatělé strusky související metalurgií barevných kovů; nalezly se též zlomky bronzu a slitky bronzoviny. Pod touto vrstvou (kontext 5) se nalézalo geologické podloží tvořené rezavě hnědým štěrkopískem. Tato stratigrafická situace byla zaznamenána ve všech sondách položených v interiéru svatyně.

V sondách 1, 3 a 5/07 byla objevena zeď (kontext 901), která náleží stratigraficky nejstaršímu kontextu. Zeď 901, probíhající v ose sever-jih a respektující původní par-

Obr. 21. Turnov – Krajířova ulice, parc. č. 374 – synagoga. Sonda 7/07, jižní řez po úroveň podloží a jihozápadní nároží základu bimy (kontext 906) (foto J. Prostředník, srpen 2007).

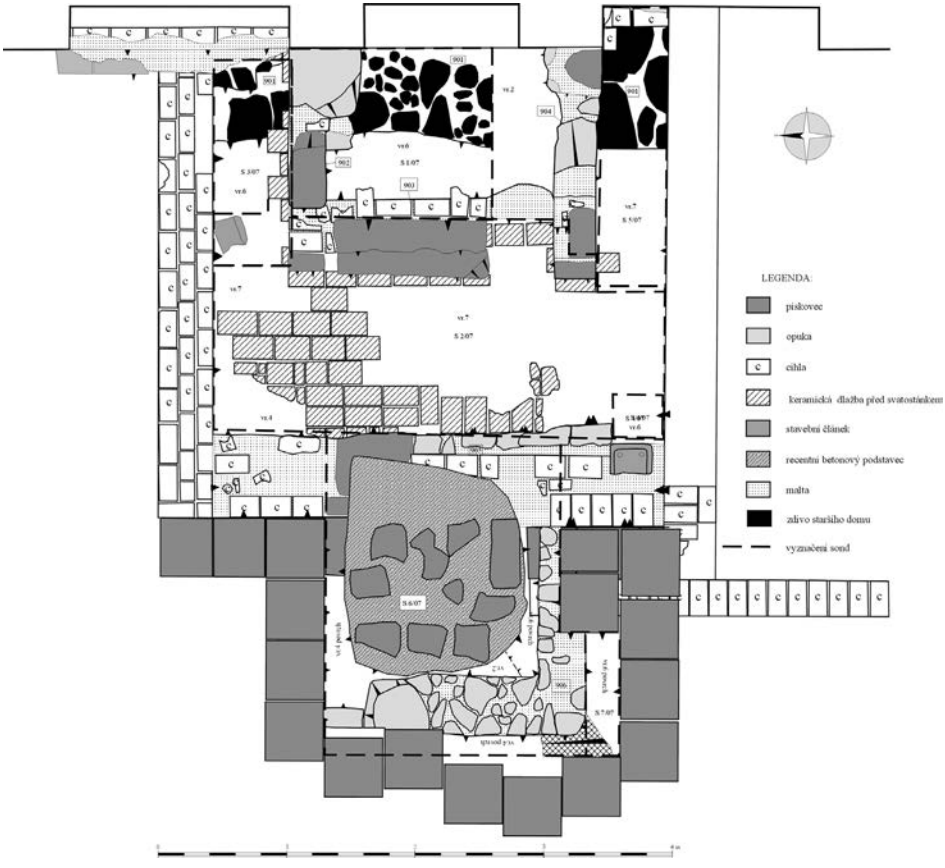
Obr. 22. Turnov – Krajířova ulice, parc. č. 374 – synagoga. Severní řez sondou 7/07. Vrstva 2 pochází z doby přestavby synagogy v roce 1905, vrstva 7 tvoří pískové lože s maltovým přelivem pro keramické dlaždice a zároveň představuje izolaci od požárového horizontu ze 17. století (vrstva 4), vrstva 5 koresponduje s dobou existence měšťanského domu (kontext 901) v 16. a 17. století, základ bimy (kontext 906), vrstva 6 – podloží tvořené říčním sedimentem.

celaci, byla zachována do výšky 0,9 m (nepravidelné řádkové zdivo bez zjevného jádra, cca 6 řádků, střední a velké lomové pískovce, pojivo vápenná malta). Síla zdi byla nejméně 1 m. Předpokládaný základ bimy (kontext 906) byl hledán v sondách 6 a 7/06. Bohužel nálezová situace byla znepřehledněna novodobým železobetonovým základem pro nosník nesoucí strop. Přesto se v této velmi komplikované situaci podařilo půdorys bimy zrekonstruovat. Bima měla původně téměř čtvercový půdorys o stranách 2,2 – 2,28 m, šířku zdiva bylo lze rekonstruovat pouze u jižní a západní zdi. Jižní zeď měla sílu 0,4 m, západní 0,6 m. Základ byl vyzděn ze středních pískovcových kamenů pojených maltou a zachoval se v reliktu 1 – 2 řádků (výška do 0,2 m). Základ bimy byl mírně zahlouben do požárového horizontu tvořeném

vrstvou 4. Také jižně od bimy se nalezly stopy izolační vrstvy písku (kontext 7), který zároveň tvořil lože pro keramickou dlažbu.

5. Nálezy mobilních artefaktů a ekofaktů

Nálezy jsou pro větší přehlednost prezentovány formou sumačních tabulek. Šlo o standardní soubor artefaktů a ekofaktů, které lze nalézt v obdobných nálezových situacích. Nejčastějším nálezem se stala keramika, která prezentovala vývoj antro-

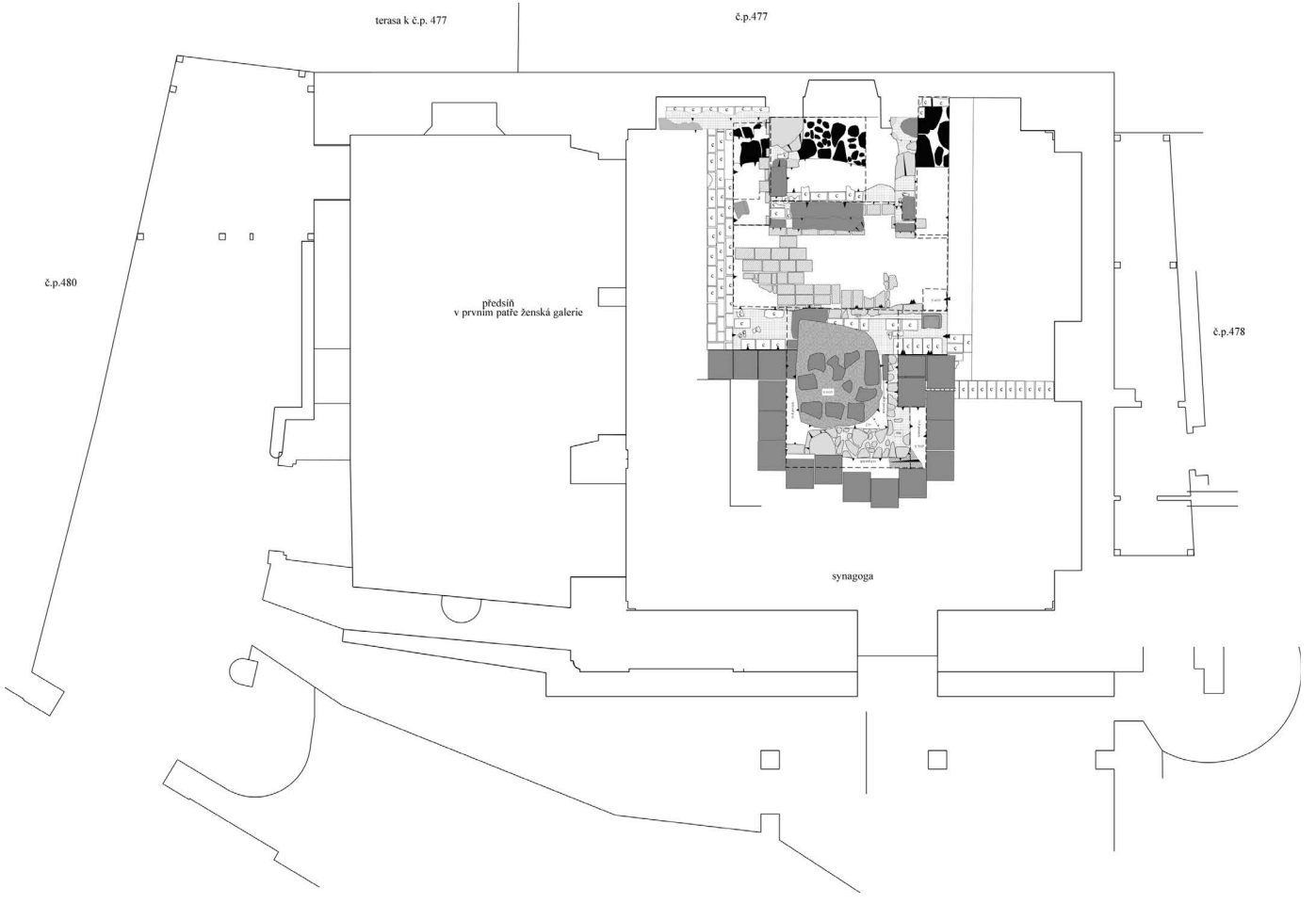

Obr. 23. Turnov – Krajířova ulice, parc. č. 374 – synagoga. Celkový plán archeologického výzkumu v interiéru synagogy v roce 2007. Půdorys sond 1 -7/07. Relikt zdi měšťanského domu ze 16. stol. v ose východní zdi synagogy (kontext 901), půdorys svatostánku (kontexty 902-904), barokní keramická dlažba (kontext 8), vyzděný stupeň (kontext 905) se základem bimy (kontext 906) narušeným betonovou patkou.

Obr. 24. Turnov – Krajířova ulice, parc. č. 374 – synagoga. Plán nálezové situace zkoumané sondou 1 – 7/2007 lokalizovanou do interiéru modlitebny (použito zaměření ing. T. Hocke – Profes Projekt, spol. s r. o.).

Obr. 25. Turnov – Krajířova ulice, parc. č. 374 – synagoga. Plán nálezové situace zkoumané sondou 1 – 7/2007 lokalizovanou do bloku domů židovské synagogy, čp. 477, 478 a 480 (použito zaměření ing. T. Hocke – Profes Projekt, spol. s r. o.).

terasa k č.p. 477
č.p.477
č.p.480
předsíň
v prvním patře ženská galerie
č.p.478
synagoga

Obr. 26. Turnov – Krajířova ulice, parc. č. 374 – synagoga. Architektonické články, nalezené v sondě 2/07, které s největší pravděpodobností pocházejí z výzdoby svatostánku (foto J. Prostředník, červenec 2007).

pogenních aktivit od 16. století až do 19./20. století. V nálezech bylo lze registrovat i intruzi keramických zlomků datovatelných do 14. – 15. století. Nejpočetněji se připomíná sídelní aktivita v řešeném prostoru v 16. a 17. století. Do tohoto časového intervalu, který předcházel stavbě synagogy, náležejí artefakty související s řemeslnou výrobou – jde o pozůstatky po metalurgické činnosti – kovářská struska, slitky bronzoviny a zlomkový bronz. Za zajímavé nálezy z doby existence synagogy náleží zlomky štukové výzdoby, fragmenty architektonických článků (zejména z výzdoby svatostánku).

Tab. 1. Turnov-Krajířova ulice, parc. č. 374 – synagoga (okr. Semily). Přehled stratifikovaných artefaktů a ekofaktů ze sond 1 – 7/2007

sonda	vrstva	KER	počet	kov	zvířecí kosti	jiné	m (g)	soubor	datace
1/07	1	NO1	70	Fe hřeb-1	21	břidličná krytina-1	1389	1	NO1-REC
1/07	2	NO1	65		3	sklo – 1 (NO1)	711	2	NO1
1/07	2			bronzovina-1			9,6	3	NO1
1/07	2	NO1	26		1		286	4	NO1
1/07	2	NO1	2				18	5	NO1
1/07	4	NO1	16			mazanice-1	335	6	NO1
1/07	4			struska – 2 (metalurgie barevných kovů)			78	7	NO1
1/07	4					uhlíky	40	8	NO1
1/07	4					sklo – 1 (NO1)	5	9	NO1
1/07	4					struska – 25	1222	10	NO1
1/07	4	NO1	36			1	846	11	NO1
1/07	5					Fe tyčky – neurčitelné – 3 zl.	32	12	NO1
1/07	5	N01	13				190	13	NO1
1/07	5					uhlíky	88	14	NO1
1/07	5			struska – 6 (metalurgie barevných kovů)			98	15	NO1
1/07	5					mazanice – 11	168	16	NO1
1/07	5					uhlíky	82	17	NO1
1/07	5	VS2/ NO1	18				268	18	
		NO1	1						
1/07	5				3		16	19	NO1
1/07	6	VS2	1		2	přepálený silicit	56	20	VS2-NO1
		NO1	5						
1/07	6					struska/škvára	6	21	VS2-NO1
2/07	1	NO1	13		11	sklo – 3	152	22	NO1, REC
		REC	3						
2/07	2	VS2	1	hřeby-5 (IIIb)		omítka-2	942	23	NO 1, REC
		NO1	21	struska	1	sklo-2 (NO1)			
		REC	6						
2/07	2					uhlíky	5	24	NO1-REC
2/07	2	NO1	1				120	25	NO1
2/07	3	NO1	6		3		94	26	NO1

sonda	vrstva	KER	počet	kov	zvířecí kosti	jiné	m (g)	soubor	datace
2/07	4	NO1	7		1		36	27	NO1
3/07	1	NO1	3	Fe hřeby VIIIa – 1	6	sklo-1 (NO1)	197	28	NO1, REC
				REC	1	IIIb – 2			
3/07	2				2		34	29	NO1-REC
3/07	2	NO 1-2	1				40	30	NO1-2
3/07	3			bronzová přezka	1		7	31	NO1-2
3/07	3				2		2	32	NO1-2
3/07	3	NO1	16				412	33	NO1, REC
		REC	3						
3/07	4			bronz-surovina	1		20	34	NO1
3/07	4					uhlíky	4	35	NO1
3/07	4					uhlíky	8	36	NO1
3/07	4			struska – 13 (metalurgie barevných kovů)			888	37	NO1
3/07	4	NO1	10				70	38	NO1
3/07	4	NO1	5				21,4	39	NO1
3/07	5					uhlíky	4	40	NO1
3/07	5			Fe hřeb IIIb – 1			18	41	NO1
3/07	5			struska – 8			400	42	NO1
4/07	4					břidličná krytina-1	30	43	NO1
4/07	4	NO1	13				218	44	NO1
4/07	4					uhlíky	22	45	NO1
4/07	5			Fe hřeby IIIb-2			36,6	46	NO1
4/07	5	VS2/ NO1	1				48	47	VS2-NO1
5/07	1	NO1	5				446	48	NO1
5/07	1					sklo – 1 (REC)	3	49	REC
5/07	1					břidličná krytina-2	128	50	NO1
5/07	3			petlice			200	51	NO1-2
				dveřní růžice			124		NO1-2
5/07	3				lebka kozy		300	52	NO1-2
5/07	4	NO1	2				20	53	NO1
6/07	2				2		14	54	NO1-REC
6/07	2	NO1	7				26	55	NO1

sonda	vrstva	KER	počet	kov	zvířecí kosti	jiné	m (g)	soubor	datace
6/07	2			zlomek plechu-3			28	56	NO1
7/07	2				10		88	57	NO1-REC
7/07	2			Fe hřeby III, VIII – 6			36	58	NO1
7/07	2					břidličná krytina-7	348	59	NO1
7/07	2	NO1	33			omítka-3	688	60	NO1-2
						sklo-1 (NO1)			
7/07	2	NO1	36			omítka-4	1096	61	NO1-NO2, REC
		REC	1			sklo-1 (NO1)			
7/07	2				14		104	62	NO1-NO2
7/07	4	NO1	33				738	63	NO1
7/07	4			Fe hřeby – 5 (2x neurčitelné, 3xtyp IIIb, VIIIa)			172	64	NO1
7/07	4			struska-8 (1x celý koláč kovářské strusky, doklad metalurgie barevných kovů)			688	65	NO1
7/07	4	NO1	10				48	66	NO1
7/07	5	NO1	29				262	67	NO1
7/07	5			Fe-7 neurčitelných zlomků			24	68	NO1
7/07	5				1		4	69	NO1
7/07	5			struska/ škvára-1			22	70	NO1
7/07	5					sklo-4 (duté)	18	71	NO1
2/07	2	NO1	26		1		1268	72	O1
2/07	3					vzorky štukové výzdoby	5000	73	NO2
2/07	3					vzorky štukové výzdoby	5000	74	NO2
3/07	1					vzorky štukové výzdoby	236	75	NO2

sonda	vrstva	KER	počet	kov	zvířecí kosti	jiné	m (g)	soubor	datace
3/07	3					vzorky štukové výzdoby	528	76	NO2
5/07	1					vzorky štukové výzdoby	402	77	NO2
6/07	2					vzorky štukové výzdoby	208	78	NO2
7/07	2					omítka s hebrejským nápisem	10	79	NO2-REC

kontext	keramika		kosti		kov		struska		sklo		mazanice		kameny		omítka	uhlíky	břidličná střešní krytina	
	počet	m (g)	počet	m (g)	počet	m (g)	počet	m (g)	počet	m (g)	počet	m (g)	počet	m (g)	m (g)	m (g)	počet	m (g)
1	92	1746	38	326	1	5			5	24					638		3	196
2	228	4296	2	324	14	272			4	7	1	25			354	10	7	348
3	25	470	6	68	3	331									10528			
4	132	2300	4	12	9	192	48	2876								74	1	30
5	62	768	11	44	6	87	18	605	4	18	11	168				174		
6	6	24	2	26			1	6					1	6				
celkem	**545**	**9604**	**63**	**800**	**33**	**887**	**67**	**3487**	**13**	**49**	**12**	**193**	**1**	**6**	**11520**	**258**	**11**	**574**

Tab. 2. Turnov-Krajířova ulice, parc. č. 374 – synagoga (okr. Semily).
Zastoupení chronologicky citlivé keramiky v rámci jednotlivých uloženin sond 1 – 7/2007

vrstva	keramika	počet	m (g)
1	VS2	0	0,00
	VS2/NO1	0	0,00
	NO1	88	1726,00
	NO2	0	0,00
	REC	4	20,00
2	VS2	1	6,00
	VS2/NO1	0	0,00
	NO1	218	4246,00
	NO2	1	4,00
	REC	7	40,00
3	VS2	0	0,00
	VS2/NO1	0	0,00
	NO1	22	440,00
	NO2	0	0,00
	REC	3	30,00

vrstva	keramika	počet	m (g)
4	VS2	0	0,00
	VS2/NO1	0	0,00
	NO1	132	2300,00
	NO2	0	0,00
	REC	0	0,00
5	VS2	0	0,00
	VS2/NO1	1	48,00
	NO1	61	720,00
	NO2	0	0,00
	REC	0	0,00
6	VS2	1	5,00
	VS2/NO1	0	0,00
	NO1	5	19,00
	NO2	0	0,00
	REC	0	0,00
7	VS2	0	0,00
	VS2/NO1	0	0,00
	NO1	0	0,00
	NO2	0	0,00
	REC	0	0,00

Tab. 3. Turnov-Krajířova ulice, parc. č. 374 – synagoga (okr. Semily).
Sumární zastoupení chronologicky citlivé keramiky v rámci jednotlivých uloženin sond 1 – 7/2007

kontext	VS2	VS2/NO1	NO1	NO2	REC	m (g)
kontext 1	0	0	88	0	4	1746
kontext 2	1	0	218	1	7	4296
kontext 3	0	0	22	0	3	470
kontext 4	0	0	132	0	0	2300
kontext 5	0	1	61	0	0	768
kontext 6	1	0	5	0	0	24

Tab. 4. Turnov-Krajířova ulice, parc. č. 374 – synagoga (okr. Semily).
Zastoupení chronologicky citlivé keramiky v sondách 1 – 7/2007

VS2	VS2/NO1	NO1	NO2	REC
2	1	448	1	14

Zkratky datací: VS2 – 14.–15. stol., VS2-NO1 – 2. pol. 15.–16. stol., NO1 – 16.–1. pol. 17. stol., NO2 – 2. pol. 17.–18. stol., REC – 19.–20. stol.

6. Vývoj a datování antropogenních aktivit

Nejstarší doklady lidské činnosti pocházejí až ze 16. století, což přímo koresponduje s našimi dosavadními znalostmi o vývoji osídlení v této části města a jeho urbanismu. Do této fáze lze datovat relikt zdiva (kontext 901), které probíhá v ose sever – jih. Jde o měšťanský dům, který byl vystavěn až po požáru v roce 1538. Před touto katastrofou se v Turnově, nepočítáme-li kostely a radnici, stavělo téměř výhradně ze dřeva. O městišti máme nejstarší zprávy k roku 1594, kdy je v tomto domě uváděn kovář Jan Vejkar. Tento zápis svědčí o tom, že dům k tomuto datu již stál, nelze bohužel podle písemných pramenů určit dobu jeho výstavby. Téměř po celé 17. století jsou jako další majitelé uváděni řemeslníci, kteří pracovali s ohněm (kováři Bartoloměj Knap, Jan Vodvářka, Jindřich Čejka, mečíř Václav, zlatník Abraham Šage; jedinou výjimku představoval řezník Jiří Šic).[11] O přítomnosti řemeslníků pracujících s ohněm svědčí též nálezy z uloženiny 5. Jde o vrstvu nad podložím, ze které jsme získali kovářskou strusku, slitky bronzoviny, zlomkový bronz a metalurgickou strusku. Lokace těchto *nebezpečných řemesel* mimo jádro města a co nejblíže k vodě je pochopitelná. Dům rozhodně postihl nejpozději v polovině 17. století požár (nejspíše jde o požár z roku 1643). Svědčí o tom cca 0,2 m mocný požárový horizont

Obr. 27. Turnov – Krajířova ulice, parc. č. 374 – synagoga. Sonda 7/07 – zlomky omítky s hebrejským nápisem z vrstvy 3. Omítka byla odstraněna při rekonstrukci synagogy v roce 1905 (foto P. Hartman, srpen 2007).

(kontext 4). Tato vrstva *uzavírá* dějiny původního domu, další vrstvy, zděné relikty a stykové plochy souvisejí již se stavbou a také přestavbou synagogy. K její stavbě došlo mezi lety 1715 – 1718. Východní zeď původního domu posloužila jako základ východní zdi synagogy (je pravděpodobné, že se podobná situace mohla opakovat i u ostatních zdí, zde ovšem nebylo nutné provést archeologický výzkum). Pravděpodobně celý interiér modlitebny byl izolován od spáleniště vrstvou rezavého říčního písku, který byl prolit vápenným přelivem (kontext 7). Tato uloženina posloužila zároveň jako lože pro keramickou dlažbu, kterou tvořily dlaždice dvou rozměrů (17 x 30 cm a 18 x 25 cm), některé vysprávky byly provedeny cihlami. Nejlépe se keramická dlažba dochovala před svatostánkem a po jeho stranách. O dlouhodobém užívání svědčí ošlap dlaždic. Areál svatostánku byl od ostatního prostoru modlitebny oddělen stupněm vysokým cca 0,35 m (kontext 905). Je zřejmé, že tento stupeň byl součástí interiéru synagogy od její první stavební fáze. Dovolujeme si zde uvést analogii ze Starého zákona, žalmu 130 *Z hlubin bezedných Tě volám, Hospodine…* Je tedy pravděpodobné, že nejsvětější místo v synagoze, svatostánek (*aron ha kodeš*), který sloužil k uložení Tóry a odkud se věřící modlili k Hospodinu, byl situován do nejnižší partie modlitebny. Stupeň zároveň tvořil základ východní stěny bimy. Ta měla téměř čtvercový půdorys o stranách 2,28 x 2,2 m. Bohužel torzo jejího základu bylo téměř zničeno při stavbě betonové patky pro nosník v 50. letech 20. století. Synagoga prodělala jedinou velkou přestavbu, při které byl nejenom celý objekt elektrifikován, ale v rámci reformy ritu také pauperizován. Došlo k tomu v roce 1905, kdy byla sejmuta štuková výzdoba (jak svědčí její fragmenty z vrstvy 3), sutí byl zasypán stupeň k svatostánku, podlaha v synagoze se zdvihla o cca 0,2 – 0,25 m a 2/3 prostoru byly překryty pískovcovými dlaždicemi. Otázkou zůstává, zda tyto dlaždice, které byly zpracovateli stavebně-historického průzkumu pokládány za barokní, kryly podlahu synagogy i před touto přestavbou. Důvody této úpravy lze samozřejmě hledat v reformě ritu, ale pádnějším argumentem mohl být zvyšující se počet členů židovské komunity, kterým nestačil složitě členěný prostor modlitebny. Dalším důvodem k zvýšení podlahy mohla být i skutečnost, že synagoga se nachází v zátopovém pásmu, a tudíž šlo o lepší ochranu jejího interiéru.

Poznámky

1 Parc. č. 374, ZM 10 03-32-23, 224 mm od ZSČ, 293 mm od JSČ, nadmořská výška 250 m.

2 HARTMAN, P.– PROSTŘEDNÍK, J. – ŠÍDA, P.: *Archeologický výzkum domu čp. 450 v Turnově – Sobotecké ulici. Sonda do mikrohistorie domu.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 18. Semily-Turnov 2005, s. 183-186.

3 PAŘÍK, A.: *Historie a obnova turnovské synagogy.* Rkp., 2001. In: EBEL, M. – PODROUŽEK, K.: Stavebně historický průzkum. Turnov p.č. 374 – synagoga. Rkp. uložený v archivu odboru školství, kultury a sportu Městského úřadu v Turnově. Česká Lípa 2004.

4 EBEL, M. – PODROUŽEK, K.: *Stavebně historický průzkum. Turnov p.č. 374 – synagoga*, s. 1-7.

5 Státní okresní archiv Semily, AM Turnov, rkp. 10, kniha kontraktů bílá, 1695-1712, fol. 19.

[6] V stavebně historickém průzkumu (cit. d., s. 4-6) je citován celý zápis smlouvy vložený do pozemkové knihy.

[7] EBEL, M. – PODROUŽEK, K.: *Stavebně historický průzkum.* Turnov p. č. 374 – synagoga, s. 7.

[8] Tamtéž.

[9] PAŘÍK, A.: *Historie a obnova turnovské synagogy.*

[10] Terénní plány nálezových situací byly digitalizovány v PC programu Corel Draw, verze 9.0. Objekty byly následně popisovány do kontextových formulářů v uživatelském prostředí MS Office Professional – verze 2003 do databázového editoru Access.

[11] ŠIMÁK, J. V.: *Příběhy města Turnova nad Jizerou.* Díl. 3. Místopis. Turnov 1904, s. 341-343. Turnov 1904.

[12] SEGER, Hugo: *Geschichte der Juden in Turnau/Dějiny Židů v Turnově.* In: GOLD, Hugo: Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti. Brno – Praha 1934, s. 679-683.

PROSTŘEDNÍK, Jan – HARTMAN, Petr: ***Die Ergebnisse der archäologischen Ausgrabungen in der jüdischen Synagoge in Turnov***

Im Juli und August 2007 wurden archäologische Rettungsgrabungen im Zusammenhang mit der Renovierung der jüdischen Synagoge in Turnov (Turnau) vorgenommen. Sie ist außerhalb des historischen Stadtkerns platziert und befindet sich in einem Häuserblock an der Straße, welche den Marktplatz mit der Brücke über die Jizera (Iser) verbindet.

Die älteste Turnauer Synagoge befand sich im historischen Stadtkern in der Gasse Jičínská Nr. 299 und brannte bei dem Brand im Jahre 1643 aus. Vier Jahre später kauften die Glaubensgemeindeälteren Juden Marek und Beneš Lebl in der Gasse Jizerní ein Häuschen (Nr. 481) und ließen dabei neu ihre Synagoge und Schule errichten. Auch diese beiden Gebäude wurden am 20. April 1707 ein Raub der Flammen. Es wurde dann entschieden, eine neue Synagoge mit Schule und Wohnung des Kantoren zu bauen. Der Bauplatz wurde laut herrschaftlicher Bewilligung auf der Gemeindeparzelle mit der Brandstätte des Häuslers Jindřich Čejka spätestens im Frühjahr 1709 ausgesetzt, der Bau wurde vollständig im Jahre 1718 abgeschlossen. Die archäologischen Rettungsgrabungen, die im Interieur der Synagoge vorgenommen wurden, orientierten sich auf die heilige Arche und den zentralen Teil des Bethauses.

Die ältesten Belege der menschlichen Tätigkeit stammen hier erst aus dem 16. Jahrhundert. In diese Zeitspanne ist zum Beispiel die Mauer des Bürgerhauses eingeordnet, das erst nach dem Brand 1538 erbaut wurde. Im 16. und 17. Jahrhundert werden überwiegend als seine Besitzer Handwerker genannt, die mit Feuer arbeiteten. Das Haus betraf spätestens in der Mitte des 17. Jahrhunderts ein Brand. Die östliche Mauer des abgerissenen Hauses wurde in die östliche Wand von der Synagoge einbezogen. Das ganze Interieur des Bethauses wurde von der Brandstätte durch eine Schicht rötlichen Flusssand isoliert, die mit dünner Kalkmischung überschüttet wurde. Diese Schicht diente als Bettung zum Keramikplattenpflaster, das den Platz zwischen der heiligen Arche und der Bima gewährte. Das Areal der heiligen Arche wurde von dem übrigen Raum des Bethauses mit einer ungefähr 0,35 m hohen Stufe abgetrennt. Die heilige Arche (aron-ha-kodeš) wurde in die niedrigste Partie des Bethauses platziert. Die Stufe bildete zugleich die Basis der östlichen Wand von der Bima. Diese hatte einen fast quadratischen Grundriss von ca. 2,2 x 2,2 m. Leider wurde der Torso ihrer Basis bei dem Bau des Betonfundamentes für einen Träger in den Fünfzigerjahren des 20. Jahrhunderts fast vernichtet.

(Übersetzt von Ing. Günter Fiedler)

Příběh stavby jednoho obyčejného kostela

Robert R. Novotný

Nelze rozhodně tvrdit, že by byl kostel sv. Jiří v Libštátě něčím výjimečným, stejných sakrálních památek najdeme na českém, moravském a slezském venkově nespočítaných. Ona výjimečnost, alespoň pro tuto chvíli, se zakládá na podrobně vedeném stavebním deníku, díky němuž můžeme výstavbu kostela chronologicky sledovat. Zdánlivě tuctový příběh tím nabývá na významu, neboť srovnání s podobnými prameny, které bezpochyby nejenom v našich okresních archivech existují, je horší i kvůli nízké archivní zpracovanosti fondů farních a děkanských úřadů. Nemusíme přitom jistě vysvětlovat, jak cenný tento materiál je – stačí třeba jenom porovnat časový rozsah, o velikosti fondů nemluvě, archivů obcí na straně jedné a farních obvodů na straně druhé. Pohříchu jsou však dodnes tyto církevní fondy využívány, a to i v nezpracované podobě, především rodopisci. Nejde pouze o matriky, které jsou většinou soustředěny v oblastních archivech, ale vedle matriční agendy všeobecně (tj. zejména snubních protokolů a knih ohlášek) zájemci ve větší míře využívají ještě snad materiály z oblasti vlastní církevní správy (čelednice, protokoly o změnách vyznání). Prakticky zcela opomíjena často zůstává nejenom agenda hospodářská (nadace, beneficium) nebo účetní (knihy kostelních účtů, inventáře), ale dokonce i knihy pamětní, nezřídka zdaleka nejstarší pro danou obec či region. Na základě vlastních zkušeností si navíc dovolím tvrdit, že jen zřídka do těchto fondů badatelsky míří památkáři i historici.[1]

V této studii se proto zaměříme na inventovaný archivní fond Farní úřad Libštát, a to zejména na účetní knihu ze stavby kostela sv. Jiří, vedenou v letech 1786 – 1789.[2] Díky tomuto materiálu, v němž mj. nalezneme vedle jmenného seznamu řemeslníků a nádeníků, kteří na stavbě pracovali, také u každého z nich počet odpracovaných dní a výši jejich denní mzdy, chceme sledovat třeba v souvislosti se mzdovými relacemi pomyslný žebříček důležitosti řemesel, materiálově-dodavatelské vztahy nebo časovou a finanční náročnost stavby, případně v kombinaci např. se soudobým status animarum i provenienci dělníků. Záměrně se vyhýbáme rozborům uměnovědným, tím spíše, že libštátský svatostánek mezi nejvýznamnější sakrální stavby opravdu nepatří (dodnes není ani kulturní památkou). Na druhou stranu by snad

Libštát – partie s kostelem a historickým mostem na počátku 20. století. (SOkA Semily, SbF.)

mohla předkládaná studie sloužit jako modelový příklad obdobných aktivit pozdně barokního českého venkova.

Ale představme si na úvod farnost, v jejímž centru byl kostel sv. Jiří postaven. Libštát leží v Krkonošském podhůří asi 4 km severovýchodně od Lomnice nad Popelkou ve výšce kolem 360 m n. m. Počátky jeho novodobého trvalého osídlení jsou podobně jako v celém regionu zahaleny v mlze domněnek a analogických odhadů. Víme, že ve 14. století byl pravděpodobně nedlouho předtím založený Libštát součástí dominia lomnických Valdštejnů, přičemž již v roce 1361 je připomínán představený zřejmě farního kostela v rámci jičínského děkanátu.[3]

Příklon určité části farníků k podobojí, resp. později snad spíše k luterství lze sice po husitských bouřích, které rozvrátily církevní správu, na základě analogie s obdobnou situací v království předpokládat, ale stanovit hodnověrný poměr nekatolíků a katolíků v průběhu 15. a 16. století nemůžeme.[4]

Kdy zanikla původní libštátská farnost, nevíme, ale koncem šedesátých let 17. století ji nacházíme začleněnou do lomnické kolatury, v jejímž rámci setrvala až do roku 1719. V této souvislosti jsou zajímavé podněty, které vedly ke zřízení nové samostatné libštátské farnosti. Na prvním místě je zmiňována především v zimním období špatná dostupnost lomnické farní školy, což mělo mít negativní vliv na výchovu mládeže, ohrožované existencí jinověrců v této části lomnické farnosti; dalším důvodem potom obdobné problémy s případnou péčí o nemocné.[5] Zakládací akt byl završen dle přání patrona – Marie Terezie hraběnky z Trauttmannsdorfu, když vyčlenila z lomnické farnosti libštátský kostel sv. Jiří a připojila k němu jako filiální kos-

tel sv. Jakuba v Košťálově spolu s městečkem Libštátem a vesnicemi Svojkem, Košťálovem, Valdicemi, Bystrou, Čikváskami a Bělou.

Obdobně tápeme také v případě vzhledu původního kostela sv. Jiří. Jednou z mála relací, dávajících alespoň přibližnou představu, je inventář farnosti, vypracovaný v roce 1783 P. Františkem Xaverem Franzem (duchovním správcem v letech 1783 až 1787). Dozvídáme se, že libštátský farní kostel byl kamenný se šindelovou střešní krytinou, dřevěnou věží a ve velice neutěšeném stavu.[6] Stejně žalostná měla být i ve vzdálenosti *ani ne třiceti kročejů* stojící fara, snad s kamennou podezdívkou.[7]

Průběh výstavby nového domu Božího je ve zkratce zachycen ve farních pamětnicích, kde máme k dispozici jednak záznamy od P. Jana Bílého (1787–1797), jednak zápisy Františka Xavera Kubíčka (1797–1804), pořízené ex post snad v roce 1803. Bílý ovšem popisuje události následující až po jeho instalaci do čela zdejší farnosti v červnu 1787, kdežto Kubíčkovo obsáhlejší svědectví zachycuje také počátky stavby, přestože může být zatížené straněním Franzovi, patrným při srovnávání aktivit obou předchůdců.[8]

V této souvislosti se opět potvrzuje nezbytnost interdisciplinárního přístupu nejenom ke stavebně-historickým průzkumům, ale ke zpracování jakéhokoli historického tématu obecně. V případě libštátského sv. Jiří se dosud neuskutečnil ani základní archeologický výzkum, takže jsme v podstatě odkázáni *pouze* na archiválie. Navzdory zdánlivě přesvědčivým důkazům nedokážeme při nejlepší vůli spolehlivě určit, zda v letech 1787 – 1789 proběhla výstavba zcela nového kostela na místě původního, či zda došlo jenom k zásadní rekonstrukci zchátralé budovy.[9] Oporou

Libštát – náměstí městečka s dominantou kostela v pohledu od západu počátkem 20. století. (SOkA Semily, SbF.)

pro naše přesvědčení o novostavbě snad bude alespoň rozbor geologický, resp. určení provenience stavebního kamene, arkózového pískovce z místních nalezišť.

Podnětem k vystavění nového domu Božího měla být údajně neplánovaná návštěva Libštátu tehdejším královéhradeckým biskupem Janem Leopoldem Hayem, který tudy 29. června 1786 projížděl cestou do Jilemnice, kam mířil z Lomnice nad Popelkou, kde vysvětil kostel sv. Mikuláše a biřmoval. Podle P. Kubíčka libštátský farář využil situace a za pomoci svých oveček přiměl metropolitu navštívit jejich kostel. Biskup shledal budovu sv. Jiří *ve zpustlém stavu, blízko zřícení*, přičemž měl přislíbit P. Franzovi a shromážděným věřícím pomoc při zjednání nápravy, včetně obstarání nezbytných finančních prostředků.[10] Jisté je, že slib splnil. Svědčí o tom povolení ke stavbě z jičínského krajského úřadu, reagující na guberniální přípis z 15. března 1787, jímž byl mj. stanoven také příspěvek vrchnostenské správy.[11] Původně vyměřené náklady (4 189 zl. 26 kr.) byly totiž překročeny již v roce 1787, proto měl patronátní úřad kromě slíbeného materiálu a určeného třetinového příspěvku (994 zl. 8 kr. 4 d.) další výdaje krýt z účtů kostela v Robousích a kaple na vrchu Zebín.[12] Následně zavítala v červnu 1787 do Libštátu krajská komise, která shledala důvody uváděné v žádosti na gubernium za opodstatněné.[13]

Ve stejnou dobu však dochází k náhlé výměně libštátských duchovních správců – P. Franz povýšil do čela lužanské farnosti a na jeho místo přišel P. Bílý. Velice emotivně odchod oblíbeného faráře popsal P. Kubíček.[14] Hypoteticky lze snad uvažovat o jakési formě trestu ze strany vrchnosti – důvody by se jistě našly. Je zřejmé, že jakákoli finančně náročnější činnost nebyla myslitelná bez spoluúčasti patronátního úřadu. A víme, že Ferdinand hrabě Trauttmannsdorf byl v případě novostavby sv. Jiří farářem Franzem postaven tak říkajíc před hotovou věc. Víme také, že musel k pokrytí rostoucích nákladů poskytnout prostředky i nad rámec původního rozpočtu, a to z vlastní kapsy. Důkazy pro tuto domněnku ale nemáme. Stejně tak by se ovšem naopak dalo uvažovat o ocenění zásluh P. Franze, jemuž se za odměnu dostalo důležitějšího místa. Ani tuto hypotézu nemůžeme potvrdit.

V neděli 7. ledna byla ve starém kostele sloužena poslední bohoslužba a zřejmě na samém počátku bouracích prací byla Nejsvětější Svátost oltářní přenesena do provizorní kaple, o jejímž přesném umístění ani podobě nemáme tušení.[15] Během kopání základů věže bylo v červnu 1787 nutno přemístit minimálně část původního hřbitova,[16] přičemž leccos o průběhu těchto jistě nepříliš příjemných prací napovídají záznamy z účetní knihy: *dne 6. Junii Jiřímu Brožovi a Jiřímu Palounkovi od vyvážení těžkých kamenů na krchov za dva dny po 18 kr.* […] *dne 16. Junii 2 nádeníkům za 6 dní, jenž ve dne grunty kopali a v noci mrtvé těla* [!] *do nové šachty překládali po 18 kr., tj. 3 zl. 36 kr.*[17]

Každopádně se již 15. června uskutečnilo slavnostní vysvěcení základního kamene budoucí nové věže, zachycené v obou farních pamětnicích. Velice zajímavý je také zápis, líčící zřejmě praktiky staré ordálové přísahy, používané při vysazování mezníků, tzv. průby: pro dobrou paměť byli chlapci Josef Radimský, syn dolního mlynáře, a Jiřík Korbelář, syn hostinského, třikrát udeřeni.[18]

Stavba rychle pokračovala – do podzimu vyrostly zdi kostela a loď byla zakryta šindelovou střechou. V neděli před svátkem Všech svatých (28. 10. 1787) mohl farář Jan Bílý slavit po opětovném přenesení Nejsvětější Svátosti oltářní v novostavbě první bohoslužbu.[19]

Během roku 1788 byla dokončena věž kostela a koncem července v ní mohly být usazeny všechny tři zvony.[20] Průběh slavnosti spojené s přenesením *hlasů Božích* opět barvitě vylíčil také P. Kubíček, neodpustil si však poznámku, která by mohla naznačovat, že konečná podoba věže se lišila od původního záměru a že se minimálně tomuto faráři příliš nelíbila. Nedokážeme však posoudit, nakolik se mohlo jednat pouze o jeho subjektivní pocit, podpořený navíc výhradami vůči údajné poddajnosti faráře Bílého.[21]

Ve stejné době, kdy ve Francii přijímalo Národní a ústavodárné shromáždění *Deklaraci práv člověka* a s nástupem občanské revoluce odcházel *Ancien Régime*, chýlily se ke konci také práce na kostele sv. Jiří – byla dostavena sakristie, zaklenuty věž a kůr a položena dlažba. V neděli po sv. Václavu, 4. října 1789, byla novostavba slavnostně vysvěcena biskupským vikářem a titulárním děkanem lomnickým P. Václavem Heglerem.[22] Nicméně kvůli nedostatku finančních prostředků musely být na věž a nad presbyterium osazeny kříže, které byly původně umístěny na hrobech libštátských měšťanů. Tuto skutečnost ostatně patřičně komentovali oba faráři, z jejichž záznamů pro paměť především jsme v této úvodní části studie čerpali.[23]

Konečně se dostáváme k samotnému *stavebnímu deníku*, původně nefoliované knize v kožené vazbě o rozměrech 36 x 23 cm. Víme, že její pořízení přišlo farní pokladnu snad v červenci 1787 na 1 zl. 7 kr.[24] Jednotlivým profesím byla vymezena reálná folia, která jsme pro účely této studie očíslovali: *Lit. A – vydání peněz zedníkům při lámání kame*[ne] *a jiné práce* (začíná na fol. 2r, záznamy až po fol. 10v), *Littera B – vydání peněz tesařům* (fol. 21r-25v), *Littera C – vydání cihláři a k cihlám na dříví* (pouze fol. 35r), *Lit. D – kováři a za železné potřeby* (fol. 36r-38v), *Lit. E – vydání peněz koláři* (jenom fol. 39r), *Lit. F – pilaři od řezání prken, lajsen* (pouze fol. 40r), *Littera G – šindelářům od dělání šindela* (opět jen fol. 41r), *Littera H – za truhlářské dílo* (znovu jenom fol. 42r), *Littera J – za dílo zámečnické* (pouze fol. 46r), *Littera K – sklenáři* (fol. 49r), *Littera L – od vození rozličných materiálních potřeb v roce 1787* (fol. 51r-54r a v rozporu s nadpisem jsou tu zachycena také léta 1788 a 1789), *Littera M – dáno sekyrníkům, lamačům kamena, nádeníkům těžké kamení z lomu a k*[e] *kostelu vozícím, též jinou práci těžší a lehčí konajícím* (fol. 66r-77r), *Lit. O – rozličné* [!] *vydání* (fol. 86r-87v) a nakonec *L. P – sumární poznamenání přijatých a vydaných peněz na stavení chrámu Páně libštátského A. 1787* (fol. 95r-97r s tím, že na samostatných listech byly uvedeny také finanční transakce za léta 1788 a 1789; edice v příloze).[25]

Jak je z uvedeného přehledu patrné, největšího prostoru se dostalo především pracím zednickým, tesařským a pomocným, u kterých byla také poněkud odlišná sama struktura záznamů. Na rozdíl od zbytku knihy, kde se na stránkách při levém nebo pravém okraji objevují pouze sloupce pro peněžní částky (zlaté, krejcary a peníze), byly u těchto tří profesí zápisy důsledně vřazovány do narýsovaných tabulek. Cha-

rakter záznamů v jednotlivých kolonkách určovala záhlaví, kde byl postupně uveden čas (většinou po týdnech, přičemž tento úsek byl současně určující pro horizontální dělení celé tabulky), jména dělníků, dní práce (zde často uváděny také poměrné části, resp. u pomocných profesí ještě místy rozlišení na těžší a lehčí), denní mzda (zpravidla v krejcarech), součin předešlých dvou údajů a týdenní součty prostředků vydaných dělníkům na mzdy. Tato u zmíněných profesí nezvykle podrobná evidence nám umožňuje pokusit se o analýzu pramene s důrazem právě na ně.[26]

Sledujeme-li výši denní mzdy, jsme schopni postihnout určitý pomyslný žebříček důležitosti jednotlivých profesí. Bohužel nejsou v *Baubuchu* vždy důsledně rozlišovány drobné nuance v rámci uváděných řemesel, což platí především o zednících, kde můžeme pouze hypoteticky odhadovat, která práce byla považována za odbornou, resp. pomocnou (např. nejsou označováni přidavači). Obdobně jsou někdy nepostižitelné rozdíly v náplni odváděné práce, projevující se různou úrovní mzdy u identicky označovaných činností. A vyloučit nelze ani možnou domluvu o určité formě slevy z řemeslníkovi běžně vyplácené mzdy, buď když se farní pokladně nedostávalo prostředků, nebo byl charakter vykazované práce odlišný třeba kvůli povětrnostním podmínkám. Při vědomí nedokonalosti nejenom díky těmto naznačeným limitám však určitou stratifikaci pracovních činností dostaneme (tabulka č. 1).

Libštát – jihozápadní pohled na kostel. (Foto P. Jakubec 2005.)

Tab. 1. Denní mzda vykazovaných profesí a pracovních činností

Krejcarů	Profese nebo pracovní činnost
9	nádeník
12	nádeník (lehčí), přidavač kamene (těžší, lehčí), vozec kamene (těžší)
13	nádeník (lehčí)
14	nádeník
15	zedník, lamač kamene (lehčí), nádeník (lehčí), vozec kamene (těžší)
16	sekerník (?), lamač kamene (lehčí), vozec kamene (těžší), vozec písku (těžší, lehčí), nádeník (těžší, lehčí), hasič vápna (těžší), vozec vápna (těžší, lehčí), rovnač cihel (lehčí), míchač vápna (těžší), kopáč písku (těžší), skalník
17	vozec kamene (těžší), vozec písku (těžší), rovnač cihel (těžší), míchač vápna (těžší), hasič vápna (těžší), kopáč písku (těžší), skalník, nádeník
18	zedník, sekerník (těžší), vozec kamene (těžší), lamač kamene (těžší), skalník (těžší), rovnač cihel (těžší)
20	zádušník, skalník (těžší)
21	tesař, tesařský tovaryš, skalník (těžší)
24	zedník, tesař, lamač kamene (těžší)
25	zedník
27	zedník, tesař
28	zedník
30	zedník, tesař, tesařský tovaryš
33	polír
36	polír, mistr tesař
45	mistr tesař

Je zřejmé, že nejvýše byla ceněna práce tesařů, ostatně těch se ve farnosti mnoho nedostávalo. Zajímavý je zápis pořízený někdy kolem 14. 7. 1787: *Panu Jůzovi, mistrovi tesařskému, který v nepřítomnosti pana baumistra celý kostel rozměřil a stále v rozměřování polírovi zednickému na ruku šel 4 zl.*[27] Zatím se nám nepodařilo zjistit, kdo byl oním *baumistrem* z Jičína, který v letech 1787 – 1789 obdržel z farní pokladny celkem 75 zl.[28] Řádným dílovedoucím na stavbě byl každopádně Jiří Slavík z Libštátu čp. 7.[29] Rozdělování pracovních sil a jejich vyplácení měl v roce 1787 na starosti *zádušník* (kostelník) Jiří Fejfar, pravděpodobně z Libštátu čp. 13.[30]

Díky zachovanému seznamu duší, vedenému od roku 1786 a místy doplňovanému až do roku 1797, se nám podařilo určit bydliště většiny na stavbě pracujících dělníků.[31] Jelikož se mnohá jména v čelednici vyskytují opakovaně, použili jsme pro naše účely tří uměle vytvořených kategorií – jednoznačně určení, mnohoznačně a neznámého bydliště (tedy zřejmě z míst mimo farnost). Nejprve jsme

porovnávali údaje u tří nejpodrobněji vykazovaných profesí. Ze 27 zedníků jich bylo jednoznačně identifikováno 11 (tj. 40,74 %), vícekrát se v čelednici vyskytuje jedno jméno (3,7 %) a v 15 případech jsme neuspěli (55,56 %). Nejhůře jsme pochodili u tesařů – ze 24 jsme zcela jistě určili pouze 2 řemeslníky (8,33 %, a to ještě jedním z nich byl polír Jiří Slavík!), další 4 osoby (16,66 %) nelze přesně v seznamu duší odlišit a u 18 jmen (75 %) lze předpokládat bydliště mimo hranice farnosti. Naopak z 56 sekerníků, lamačů a nádeníků jich bylo přesně identifikováno plných 19 (33,93 %), dalších 28 (50 %) jsme určili mnohoznačně a pouze 10 (16,07 %, mezi nimi i tři dělníci z Lomnice nad Popelkou) jich nepocházelo z přifařených obcí.

Shrneme-li tyto údaje, potom ze 107 dělníků (z nich se ovšem v sedmi případech tatáž osoba, patřící do první kategorie, vyskytuje ve více profesích) jich bylo 32 určeno jednoznačně (29,91 %), 33 mnohoznačně (30,84 %) a u 42 jmen (39,25 %) se dá předpokládat příchod za prací z oblastí mimo farní obvod. Ukazuje se, že především tesaři byli na místním trhu práce nedostatkovým zbožím, v menší míře lze to samé konstatovat také o zednících. Na druhou stranu však musíme přiznat, že přes rýsující se převahu místních obyvatel v méně specializovaných řemeslech bohužel nejsme z pramene vždy schopni nezvratně určit (s výjimkou výše denní mzdy, samozřejmě, i když i zde je nutno počítat s možnou nepřesností), kdy jsou i mezi zedníky a tesaře bez rozlišení zahrnováni nádeníci, resp. dělníci konající pomocné práce vůbec. Připočteme-li dalších 26 jmen, která se objevují vedle dosud zachycených ve zbývajících profesích, 18 z nich bylo v seznamu duší nalezeno (a 11 jednoznačně identifikováno). Většina ze zbývajících osmi osob patřila k úzce specializovaným řemeslníkům a pocházela z vrchnostenského Jičína. Lomnický kovář František Hašek vypomáhal místnímu kolegovi zejména s dodávkami hřebíků (a s ním v říjnu 1788 také nejmenovaný kovář jilemnický) a řezbářské práce obstaral Hájek z Mnichova Hradiště.[32]

Mezi identifikovanými řemeslníky z farního obvodu připadá z 11 zedníků pět na obyvatele Libštátu, tři byli z Bystré, dva ze Svojku a jeden z Košťálova. Mezi tesaři jsme vedle políra Slavíka z Libštátu čp. 7 určili také Josefa Víta ze Svojku čp. 6, jenž byl *miles indeterminatum tempus*. A konečně z 19 pomocných dělníků se jich plných 15 rekrutovalo z Libštátu (včetně Jiřího Mikoláška z čp. 100, uváděného v čelednici jako *miles a Gemmingen*, tj. po roce 1792 pěšího pluku č. 21),[33] tři ze Svojku a jeden z Bystré.

Při této příležitosti stojí za zmínku zajímavá skutečnost. Přestože se zatím výjimečné interkonfesijní situaci, která panovala prakticky v celé libštátské farnosti, bohužel nedostalo důkladnějšího zpracování,[34] již nyní je zřejmé, že na stavbě pracovali také nekatolíci. Jistotu máme u Václava Vondráčka z Libštátu čp. 97,[35] ale vyloučit nelze ani dalších sedm jmen nejednoznačně určených dělníků. Konkrétně by se mohlo jednat o Jana Vinkláře (Libštát čp. 44 nebo čp. 78), Jiřího Brože (Libštát čp. 24), Jiřího Mikoláška (Libštát čp. 67 nebo čp. 69), Jiřího Brzáka (Libštát čp. 49, *gregarius* [miles]), Jana Janatu (Bystrá čp. 41) a Jiřího Kříže (Libštát čp. 66).

V průběhu celé stavby bylo postupně vypláceno 23 zedníků, 9 tesařů a 40 nádeníků, sekerníků nebo lamačů v roce 1787, přičemž v dalších letech byl vzájemný poměr těchto profesí 12 – 16 – 25 (1788), resp. 11 – 11 – 10 (1789). Ale pouze u osmi zedníků, jednoho tesaře a šesti nádeníků nacházíme jejich jména v účtech všech tří let.[36]

Tempo výstavby kostela sv. Jiří lze dokumentovat, kromě zmiňovaných popisů v pamětních knihách, celkovými počty odpracovaných dnů u tří nejdůkladněji vykazovaných skupin řemeslníků (tabulka č. 2).

Tab. 2. Počet odpracovaných dnů dle profesí a let

Profese / rok	**1787**	**1788**	**1789**
zedníci	1 266,75	483,75	423,50
tesaři	697,50	202,50	201,75
nádeníci a ostatní	1 441,50	678,00	227,50
celkem	3 405,75	1 364,25	852,75

Porovnáme-li vykázané dny v jednotlivých týdnech, potom zedníci strávili v roce 1787 na stavbě nejvíce času od 20. do 25. srpna – 105 pracovních dnů (případně 2. – 7. července 96,5, resp. 23. – 28. července 91), tesaři od 9. do 14. července 46 dnů (20. – 25. srpna 42) a nádeníci a ostatní také v týdnu 9. – 14. července, kdy odpracovali 89 dnů (20. – 25. srpna 88 a ještě následující týden od 27. srpna 85,5 dnů). Je tedy zřejmé, že nejrušnějším byl týden kolem sv. Bartoloměje, tedy zhruba dva měsíce po vysvěcení základního kamene kostelní věže, kdy 43 dělníků (v poměru 15 – 7 – 21) podrobněji sledovaných profesí odpracovalo úhrnem 235 dnů (v průměru téměř 5,5 dne).

V roce 1788 byli zedníci nejpilnější od 9. do 14. června, kdy vykázali 53,5 dne (v týdnu bezprostředně předcházejícím to bylo 45,5 dnů), tesaři však od 28. července do 2. srpna – 29,5 pracovních dnů (14. – 19. července potom 27,5, kdežto 2. – 7. června nebyli na stavbě vůbec a 9. – 14. června pouze 12 dnů) a nádeníci a ostatní od 2. do 7. června – 74 dnů (9. – 14. června a od 30. června do 5. července po 71 dni). Připomínáme, že v pátek 25. července, v den sv. Jakuba většího, což je také patrocinium filiálního košťálovského kostela, byly do věže slavnostně usazeny zvony.

Konečně v poslední rok stavby pracovali zedníci nejvíce dnů v týdnu od 6. do 12. července – 40,5 (20. – 25. a 27. července – 1. srpna shodně 35 dnů), tesaři od 10. do 15. srpna – 43 (14. – 19. a 21. – 26. září po 35 dnech) a nádeníci a ostatní od 3. do 8. srpna – 24 dny (22. – 27. června potom 22 dny). Kostel sv. Jiří byl vysvěcen v neděli 4. října 1789.

Nepokládáme za účelné nadále podrobně sledovat průběh samotné stavby, byť by to bylo díky záznamům v účetní knize možné. Spíše se soustředíme na množství

a ceny produktů, práce a materiálů, které by snad mohly mít pro konec 18. století a minimálně venkovské prostředí obecnější význam.

Přípravné práce se odbývaly již na podzim 1786, v říjnu dva zedníci dostali za blíže nespecifikovanou činnost zaplaceno za čtyři dny 1 zl. 48 kr., kovář zase vyrobil *8 klínů k lámání kamena* v ceně 1 zl. 36 kr.[37] V zimě začátkem následujícího roku se činili především sekerníci a formani, protože bylo potřeba zajistit pro stavbu dřevo.

Víme, že část materiálu podle guberniálního nařízení z března 1787 poskytl vrchnostenský úřad z vlastních zdrojů, lesy disponovala také libštátská farnost.[38] Dá se předpokládat, že v lednu až březnu bylo pro svážení *dlouhého dříví, dílem na šindel, dílem k stavení* (4 dny po 1 zl. 3 kr., resp. 14 kusů po 17 kr.), případně *silných trámů* (pět kusů po 30 kr.) či *silných klád* (čtyři kusy po 15 kr., třináct po 10 kr.) použito saní, nebo snad byly kmeny stahovány ve vleku za tažnými zvířaty.[39] Prkna byla od pily[40] přivážena 3. a 7. března 1787 třemi *formany* v ceně 45 kr. za den. V únoru následujícího roku byli vyplaceni Jiří Fejfar (4 zl. 22 kr. 3 d.), Jan Vinklář (4 zl.) a Jiří Šádek (4 zl. 37 kr. 3 d.) *od vožení dubův z Lipiny* a snad ve stejném měsíci opět Jiří Šádek za jedenáct a Jan Vinklář *od 8 for klád per 15 kr.*[41]

Šindel byl na stavbu dodáván v šesti celkem pravidelných intervalech v květnu a červnu 1787, kdy bylo spotřebováno 24 000 kusů v ceně 6 kr. za kopu; v červenci přibylo dalších 104 kop (6 240 kusů) *vosikového šindele* za 7 kr. za kopu a konečně v roce 1789 2 220 kusů ve třech dodávkách – *18 kop per 16 kr. od Jiřího Tuze z Libštátu* […] *od Jana Fejfara na sakristii 9 kop per 16 kr.* […] *též 10 kop 10 kop per 16 kr.*[42]

Pokusme se odhadnout spotřebu základního stavebního kamene – červenohnědého arkózového pískovce, jednoho z přechodných typů hornin mezi arkózami a křemennými pískovci. Vyznačuje se jednak nedostatkem fosílií, obsahem křemenných zrn okolo 60 %, ale také asi 25 % nestabilních součástí, tvořených většinou živci, méně jílovými minerály. Charakteristické červenohnědé zbarvení způsobují oxidy železa. Zejména v 19. a počátkem 20. století byl těžen a následně používán jako stavební materiál, zvláště v oblasti podkrkonošského permu. Ještě i dnes nás krátká procházka po Libštátě přesvědčí o jeho hojném využití při výstavbě domů, zdí, schodišť nebo mostů, včetně těch na železniční trati Jiho-severoněmecké dráhy.[43]

Kostel sv. Jiří, obklopený hřbitovem a stojící na mírně se ve směru východ-západ svažujícím ostrohu, má celkem jednoduchý půdorys – jednolodní chrámový prostor (délka po vítězný oblouk 18 metrů a další 4,5 metru v kněžišti k jeho zakřivení, šíře 12 m, výška asi 12 m)[44] je uzavřený půlválcovým presbytářem (průměr 10 m, výška 12 m) na východě a hranolovou dvoupatrovou věží (strana 8 m, výška po římsu asi 19 m) na západě. Na epištolní straně přiléhá k presbyteriu sakristie (délka 5,5 m, šířka 5 m a výška 3,6 m), k věži potom vřetenovité schodiště (půlválec o průměru 2 m a výšce 10 m) na kůr a do zvonice. Věž nese zvonovou mansardovou střechu (výška po makovici asi 5 m), chrámový prostor pak valbovou, sakristie sedlovou a presbyterium stejně jako šnek půlkuželovou. Loď, kněžiště a snad i sakristie jsou shora uzavřeny omítnutou trámovou konstrukcí z prken a rákosu s jednoduchou plachto-

Libštát – pohled do kněžiště.(Foto P. Jakubec 2005.)

vou klenbou (prostor pro věřící ze dvou polí), věž má zřejmě ve spodní části samonosné zaklenutí z cihel, soudě dle částečného odkrytí boku klenby, tvořeného křížovou vazbou.[45] Průměrná síla nosných zdí je jeden metr, stejné množství jsme uvažovali pro základy pod úrovní terénu.[46]

Okna jsou také prostá s plným obloukem a štukem naznačenými jedním až třemi klenáky. V prvním patře věže jsou tři, stejný počet najdeme také na severní a jižní straně budovy, vždy dvě v chrámovém prostoru a jedno v presbyteriu (šíře 1,5 m,

výška asi 3 m). Šnek má nad sebou tři malá oválná okna (volská oka) a konečně poslední, na rozdíl od ostatních pravoúhlé (1,3 x 0,9 m) a v jednoduchém ostění o šíři 0,2 m, je na jižní straně sakristie.[47]

Hlavní vchod představují dvoukřídlé dveře o rozměrech 2,9 x 1,9 m, umístěné v jednoduchém ostění z pískovce. Další vchody, kryté jednokřídlými dveřmi, jsou na epištolní straně chrámového prostoru na úrovni kruchty (2,3 x 1,4 m, ostění 0,22 m), na západní straně sakristie (1,8 x 1,1 m, ostění 0,2 m), a také do vřetenovitého schodiště (1,8 x 0,9 m, ostění 0,18 m).[48]

Libštát – pohled na chór. (Foto P. Jakubec 2005.)

Za těchto předpokladů nám vychází objem kamene pláště pro věž 640 m^3, pro loď (pouze severní a jižní zeď) 468 m^3, presbyterium potom obnáší 260 m^3, sakristie (tři stěny, z toho jedna s oknem a druhá se vstupními dveřmi) 40 m^3 a vřetenovité schodiště 13 m^3, dohromady tedy 1 421 m^3 pískovce. Je nutné opakovaně zdůraznit, že se jedná pouze o hrubý odhad a že od této orientační hodnoty nebyly odečteny objemy kamene v prostorách oken a dveří. Při průměrné hustotě pískovce 2 000 kg/m^3 lze snadno vypočítat, že při stavbě kostela sv. Jiří v Libštátě mohlo být spotřebováno kolem 3 000 tun pískovce.[49]

Je totiž třeba počítat také s dlažbou, která dle výše uvedených rozměrů pokrývá asi 300 m^2 (prostor pro věřící 160 m^2, chór 70 m^2, sakristie 27 m^2 a věž asi 36 m^2), což při průměrné síle dlaždic 0,08 m obnáší dalších 48 tun.[50] Pominuli jsme také schody, opět zřejmě vyráběné košťálovským kameníkem.[51] A pokud jde o cihly, víme, že jich mělo být od vrchnosti na stavbu dodáno celkem 20 tisíc, skutečnost však byla ještě o 4 000 kusů vyšší, přičemž ve stavebním deníku jsou vykazovány u cihláře výdaje pouze za jeho mzdu.[52] Při běžných rozměrech 0,29 x 0,14 x 0,65 m by se jednalo o objem asi 63 m^3, resp. při uvažované hustotě 1 500 kg/m^3 hmotnost zhruba 95 tun.

Kámen se lámal v nějakém z lomů v bezprostředním okolí[53] snad již v pokročilém podzimu 1786, ale především v dalších dvou letech. Ačkoli důkladný, přece jenom nám stavební deník svými záznamy nedokáže zodpovědět všechny otázky. Pokusili jsme se z jednoznačných zápisů v oddíle *Lit. N*, kde jsou převážně zahrnuti (*ve skále kámen lámajíce v lomě, skalníci, vozci těžkého kamena z lomu, vozci těžkého kamena*),[54] odhadnout počet pracovních dní, strávených dělníky při zajišťování základního stavebního materiálu. Opět je třeba považovat následující údaje pouze za orientační, vždyť např. v roce 1789 nejsou činnosti dělníků vůbec rozlišovány, stejně jako jsme až na výjimky, kdy byli v několika případech nádeníci uváděni přímo mezi *skalníky* (1788), nezapočítávali dny pomocných pracovníků.

V roce 1787 tak bylo při lámání a odvozu kamene odpracováno 497 dnů, z čehož 65,2 % připadlo na vozky (324 dny). Je zajímavé, že více bylo v prvním období do 7. července vyplaceno *skalníkům* (66 ze 104 dnů), kteří se do lomu měli vrátit až po 20. srpnu, přičemž však do konce roku 1787 převládaly odpracované dny vozků.

V následujícím roce obdrželi *skalníci* mzdu za celkem 199,5 dnů, a to v době od 21. 4. do 15. 11. 1788. Vozkové již bohužel nejsou ve stavebním deníku pro toto období uváděni, takže můžeme pouze spekulovat, zda se podařilo potřebný materiál na stavbu dopravit již v předešlém roce, nebo zda jenom nejsme schopni ze záznamů tuto činnost postihnout.[55]

Zcela hypoteticky lze uvažovat i o jakési *denní normě* odvozeného kamene, která by se při předpokládaných 3 000 tunách spotřebovaného materiálu pohybovala v rozmezí 9 – 10 tun. V době od 28. 4. do 13. 10. 1787 je v rámci 324 odpracovaných dnů vykazována mzda vozkům ve 101 případě, přičemž nabízejícímu se průměru odpovídá i četnost jejich výskytu v jednotlivých týdnech, když nejvíce – šest – jich vozilo kámen mezi 8. a 13. říjnem. Jsme si vědomi ošidnosti těchto údajů –

prakticky neexistující dopravní infrastruktura, omezený výkon *nákladních prostředků*, vliv povětrnostních podmínek, členitost terénu, v neposlední řadě problematická spolehlivost záznamů – nejen to jsou bezpochyby limity, s nimiž je třeba při těchto hypotetických úvahách počítat. I proto míru jejich kredibility ponecháváme na kritickém čtenáři.

Nicméně díky údajům o použitém vápnu můžeme nejenom sledovat hlavní fázi zednických prací, ale současně lze opět odhadnout přepravní kapacitu tehdy používaných prostředků. Z celkového počtu 983 strychů 6 měřiček zaznamenaného vápna bylo minimálně 686,5 korců, tj. 69,8 %, dovezeno na stavbu v květnu až září 1787 z asi 12 km vzdáleného Syřenova.[56]

Tab. 3. Množství zaznamenaného vápna za období 1787 – 1789

Rok	Vápno v korcích	Podíl v procentech
1787	764,000	77,7
1788	129,000	13,1
1789	90,375	9,2
Celkem	**983,375**	**100,0**

Frekvence pohybu formanů mezi Libštátem a Syřenovem byla nejčastější v červenci 1787, kdy bylo během osmi jízd přemístěno 328 strychů vápna, nejvíce pak 16. července – 64 korců. Jednotliví vozkové měli při svých 78 vykázaných jízdách během pěti měsíců naloženo od 3 do 18 strychů. Při průměrné hustotě páleného vápna 1 100 kg/m^3 (udávané rozpětí 900 – 1 300 kg/m^3, kdežto samotný kalcit či vápenec má hustotu 2 930 kg/m^3)[57] a zaokrouhlení vychází hmotnost korce na 102 kg.

Domníváme se, že by nebylo správné používat při těchto orientačních výpočtech hodnoty pro vápenec (tj. přibližně 270 kg/korec), přestože se můžeme o podobě přepravované suroviny pouze dohadovat. Vycházíme-li tedy z hmotnosti 102 kg na jeden strych, lze uvažovat o průměrném nákladu 5 až 6 korců na jednoho koně či tažné dobytče. Ostatně nejčastěji – desetkrát – je uváděno množství 10 naložených korců, osmkrát bylo vezeno 8, sedmkrát 5 a 7 strychů, šestkrát 9 a 9 1/2 korců vápna. Předpokládáme, že formani absolvovali cestu s nákladem najednou, v den, kdy jim byla účtována příslušná odměna. Profil podstatné části trasy ze Syřenova do Libštátu je díky sledování vodoteče pro přepravu nákladů relativně příznivý, i když je při pohledu do josefinského vojenského mapování zřejmé, že na rozdíl od současné situace museli cestující mezi Bělou a Libštátem minimálně třikrát Olešku překročit. Na druhou stranu je při největších zaznamenaných přepravních objemech (jedenkrát 18 a 17 1/2, třikrát 16 a dvakrát 15 strychů) nejčastěji zmiňován Josef Čermák, krčmář z Libštátu čp. 6. A my víme, že mohl použít minimálně tři koně.[58]

Další podstatnou část stavebního materiálu dodávali kováři, vyrábějící, opravující a udržující rozličné nástroje. Širokou škálu použitých hřebíků opět nejlépe přiblíží tabulka. Bohužel ne vždy je ze zápisů zřejmé, v jaké kovářské dílně byly vyrobeny, resp. v jakém množství a ceně. Přesto lze říci, že největším dodavatelem hřebíků byl lomnický František Hašek, ačkoli nevíme, zda o tom rozhodla větší kvalita jeho výrobků, vytíženost místního Jana Kříže při údržbě nástrojů, nebo snad dokonce jakási lobby, o níž lze uvažovat v souvislosti s prosazením se některých specializovaných řemeslníků (sklenář, truhlář, zámečník) z vrchnostenského Jičína, přestože byli mistři stejných profesí dostupní např. v bližší Lomnici nad Popelkou.[59] Toto městečko však leželo mimo farní obvod a navíc patřilo do jiného dominia.

Tab. 4. Druhy, ceny a množství zaznamenaných hřebíků

Druh	**Cena / množství**	**1787**	**1788**	**1789**	**Celkem**
šindeláky Libštát	1 zl. 12 kr. / 1 000	6 000	5 000	-	11 000
šindeláky Libštát	1 zl. 7,5 kr. / 1 000	2 000	-	-	2 000
šindeláky Lomnice	1 zl. 15 kr. / 1 000	13 000	11 000	11 000	35 000
šindeláky	57 kr. / 1 000	2 000	-	-	2 000
celopodlažní Lomnice	20 kr. / kopa	270	-	-	270
celopodlažní Lomnice	17 kr. / kopa	360	-	-	360
celopodlažní Lomnice	16 kr. / kopa	300	480	1 260	2 040
celopodlažní Lomnice	15 kr. / kopa	240	150	-	390
celopodlažní	13 kr. / kopa	720	-	-	720
celopodlažní	12 kr. / kopa	2 820	-	-	2 820
polopodlažní Lomnice	12 kr. / kopa	120	930	660	1 710
polopodlažní Lomnice	11 kr. / kopa	240	-	-	240
polopodlažní Jilemnice	11 kr. / kopa	180	-	-	180
polopodlažní	9 kr. / kopa	300	-	-	300
polopodlažní	8 kr. / kopa	120	-	-	120
laťové Lomnice	27 kr. / kopa	1 260	480	-	1 740
laťové Lomnice	26 kr. / kopa	630	-	-	630
menší hřebíky	10 kr. / kopa	600	-	-	600
hřebíky Jilemnice	8 kr. / kopa	600	-	-	600
nárožníky	1,5 kr. / kus	112	-	-	112
skoby	6,5 kr. / kus	10	-	-	10
skoby *k žlábkům*	4 kr. / kus	4	-	-	4
skoby	1,5 kr. / kus	120	-	-	120
Celkem		**32 006**	**18 040**	**12 920**	**62 966**

Ze zjištěných cen kovářské práce a nástrojů uveďme třeba klíny, které přišly buď na 11 kr. 4 d., 12 kr., 12 kr. 2 d. nebo 13 kr., špice stála 30 kr., perlík 11 kr., štechr také 11 kr., lopata 22 kr. 3 d. nebo 24 kr., šorna 32 kr., nosatec 45 kr., *motyka k lámání kamene* 1 zl., *železný rám k prohazovač*[c]*e k písku* 1 zl. 36 kr., sochor 1 zl. 55 kr. 3 d. a balík drátu 1 zl. 21 kr. Okování kolečka (*kortouče*) stálo 57 kr. nebo 1 zl., trakaře *k vození kamene* 45 kr. či 58 kr., *truhly na písek* potom 1 zl. 10 kr. Nejčastěji však bylo kovářům propláceno ostření a *šprnění klínů* po 1 kr. za kus, případně špic (1 kr., při větší zakázce 99 kusů však jenom 4 1/2 d.). Nejvyšší náklady ale byly vynaloženy během roku 1787 na surovinu: *dne 19. Julii za 1 centnýř klamrovýho železa 7 zl.* […] *Železný kleště do celého kostela a do věže – 2 kusy po 30 lokt*[ech?, tj.] *3 cent*[nýře] *50 lib*[er]*, 2 kusy po 22 loktech a 2 kusy po 15 loktech a 2 kusy po 13 loktech* [tj.] *7 centnýřů, 4 kusy po 12 loktech 4 coulech a 2 kusy po 12 loktech 15 coulech* [tj.] *5 centnýřů,* [dohromady] *15 centnýřů 50 liber po 9 zl.* [dáno] *139 zl. 30 kr.*[60]

Další zaznamenání hodné cenové relace poskytují oddíly *Lit. L* pro dopravu materiálu a *Lit. O – rozličné vydání*, a to nejenom s ohledem na práci košťálovského kameníka Josefa Culíka. Např. v červenci 1789 byly jednomu z formanů zaplaceny 2 zl. 15 kr. *od přivežení* [!] *3 bankalů na věž po 45 kr.*, a následně 1. srpna 2 zl. 30 kr. *za 2 bankaly kameníkoj á 1 zl. 15 kr.* (úhradu za třetí parapet jsme však nedohledali). V červenci 1788 obdržel Culík 2 zl. 22 kr. [!] za polírování soklů na věž, tj. *od lokte á 8 kr.* (a o rok později v červnu potom další 2 zl. za *polírování čoklí*). Začátkem téhož měsíce byly vydány 1 zl. 13 kr. za *3 štětky zednický á 20 kr. a 3 malý* (o rok později byly koupeny další dvě po 21 kr.), 19. srpna potom 3 zl. *za 18 žejdlíků oleje á 10 kr.*, resp.

Libštát – interiér kostela v první polovině 20. století. (SOkA Semily, SbF.)

někdy po 21. 7. 1789 za stejnou cenu ještě dva žejdlíky *lněného oleje*, bezpochyby na ošetření šindelové krytiny.[61]

Tento krátký náhled do *rozličných vydání* si dovolím zakončit trochu polemicky vůči některým úvahám Petra Macka a Pavla Zahradníka. Na rozdíl od nich totiž nepovažuji záznamy typu *od přivežení* [!] *oltáře na 2 fůrách z lásky dáno 9 mázů piva* [za] *45 kr.* (post 17. 7. 1789) či *dne 5. Octobris* [1787] *dáno bysterským sousedům, jenž z lásky kámen a dříví vozili, 4 mázy piva* [za] *20 kr.* […] *dne 14. Juli* [1789] *při přivežení* [!] *dílů oltáře z lásky sousedům od skládání 6 mázů piva* [za] *30 kr.*[62] za doklad pro *obvyklé platby* [?!] *související s oslavou závěrečných prací určité etapy či celé stavby*,[63] nýbrž za způsob ocenění ve stejné studii zpochybňované *míry dobrovolnosti* obyvatel farnosti nezištně pomáhat při výstavbě kostela.[64]

Na závěr se zmiňme o zajímavých dokladech, svědčících mj. o *obětavosti* příslušníků farní obce, jimiž jsou samostatně vypracované přehledy a účty z období 1789 až 1792.[65] Navíc je z nich současně patrné, že kostel sv. Jiří sloužil věřícím poměrně dlouho předtím, než byl dokončen v zamýšlené podobě, resp. zcela vybaven. Ve dvou seznamech z roku 1789 jsou uvedeni sousedé, kteří *z lásky* pomáhali při stavbě, především s přivážením nejrůznějšího materiálu. U editovaného dokumentu, jenž je zhruba stejného rozsahu jako druhý, nedatovaný, se podařilo až na jeden případ uvedené osoby většinou jednoznačně identifikovat.

Z účtů za dokončovací práce z roku 1790 vyplývá, že byla především pokládána dlažba v presbyteriu, případně *pucována kruchta.* O finanční tísni farní pokladny nejlépe svědčí závěrečná pasáž: *Příjem jest 145 zl. 15 kr., vydání ut supra 151 zl. 27 kr. Proč*ež [j]*sem více předal 6 zl. 12 kr., které hledati musím mezi dřívím na oltář vykázaným. Item z oučtů zádušních roku 1792* [vzato] *50 kr. 3 d. Tehdy v sumě 7 zl. 2 kr. 3 d. To se mně zaplatilo roku 1793 ze dříví v přítomnosti zádušníka Berana.*

Varhany byly v roce 1790 pořízeny i díky rozprodeji dříví z lešení, za které P. Bílý utržil 34 zl. 1 kr. Suma byla obratem investována, když třeba kůže na měchy přišla na 6 zl., varhanáři bylo zaplaceno za 17 1/2 dnů práce 8 zl. 45 kr., tesaři za 9 dní 4 zl. 30 kr. a k tomu ještě farní úřad vydal 10 zl. 40 kr. *za 32 dní obouch oných řemeslníků na stravu po 20 kr. denně.*

Finanční prostředky potřebné na výrobu kazatelny přinesly z větší části příspěvky *dobrodinců*, ať již jednotlivců (nejvíce daroval Josef Křížek, tkadlec [!] z Libštátu čp. 43 – 17 zl. 21 kr.), nebo farních obcí. Více než třetinu z celkem 129 zl. 17 kr. 3 d. však představovala částka, utržená z prodeje dříví (48 zl. 30 kr.). Naopak téměř polovinu okamžitě investované sumy *spolkla* smlouva s hradišťským řezbářem Janem Hájkem, podle níž dodal za 60 zl. kazatelnu (k tomu obdržel za stravu na tři dny další 1 zl. 30 kr., resp. nejmenovaní *nádeníci a poslové až do Hradiska dvakrát* [cestující] 2 zl. 28 kr.). Z dalších vydání si snad zaslouží připomenout třeba 9 zl. pro malíře Fidelise Weibla *od obrazu*, 12 zl. 47 kr. jakémusi Henkemu za štafírování nebo částka 14 zl. 50 kr. za *zlato, barvy a fermež špan̈elskej.*

❑

Rozsáhlejších zobecnění se však na základě předloženého rozboru celkem podrobného stavebního deníku z více důvodů neodvažujeme. Především by to však byla při tušeném výskytu obdobných a dosud nezohledněných pramenů nemístná troufalost, protože nejsme schopni za současného stavu badatelského výzkumu této oblasti postihnout, zda je stavba libštátského kostela sv. Jiří onou pověstnou výjimkou potvrzující pravidlo,[66] nebo obecněji platnou ukázkou společenského a hospodářského klimatu pozdně barokního periferního prostředí Království českého. Poslouží-li nicméně tato studie jako další diskusní příspěvek k modelovým příkladům stavebních aktivit českého venkova na konci 18. století, splnila svůj účel. Stejně neskromným přáním autora však přesto zůstává, aby pokud možno oživila zájem odborné veřejnosti o archivní fondy farních úřadů, mnohdy dosud ležící *badatelským ladem* v depozitářích státních okresních archivů.[67]

Příloha

Sumární poznamenání přijatých a vydaných peněz na stavení chrámu Páně libštátského

Anno 1787	
Příjem	
dne 15. Januarii	*40 zl.*
dne 9. Aprile	*100 zl.*
dne 9. Máje	*200 zl.*
dne 10. Junii	*400 zl.*
dne 8. Julii	*400 zl.*
dne 9. Augusti	*200 zl.*
dne 27. dtto	*100 zl.*
dne 31. dtto	*100 zl.*
dne 13. Septembris	*100 zl.*
dne 23. dtto	*200 zl.*
dne 7. Octobris	*100 zl.*
Anno 1788 dne 7. Januarii	*255 zl. 15,5 kr.*
Summa	***2195 zl. 15,5 kr.***
Vydání	
zedníkům dle Lit. A	*617 zl. 9 kr. 2 d.*
tesařům dle Lit. B	*406 zl.*
cihláři po srážce 85 zl. dle Lit. C	*37 zl. 40 kr. 3 d.*
kováři od díla rozličného, za železo, za kleště k vázání kostela dle Lit. D	*298 zl. 5 kr. 1,5 d.*
pilaři dle Lit. F	*25 zl. 25 kr.*
šindeláři dle Lit. G	*52 zl.*

koláři dle Lit. E	*10 zl. 11 kr.*
formanům dle Lit. L	*199 zl. 54 kr. 3 d.*
nádeníkům dle Lit. M	*424 zl. 20 kr.*
rozličné vydání dle Lit. O	*124 zl. 29 kr. 3 d.*
Summa	***2195 zl. 15,5 kr.***
Roku 1788	
Příjem	
resty kasy zádušní vyzdvižen[é] *skrze Jakub Berana*	*45 zl. 26 kr. 3 d.*
dne 28. Máje po panu baumistroj	*100 zl.*
dne 10. Junii po p. baumistroj	*100 zl.*
dne 19. Junii též po p. baumistroj	*200 zl.*
dne 26. Julii bankocetle po Devátým	*50 zl.*
dne 27. Julii po p. kancalářským	*100 zl.*
přijato od p. Šmejce	*30 zl.*
item po Jakuboj Beranoj posledně	*50 zl.*
dne 6. Novembris od zádušníka libštátského dle kvitance	*66 zl. 21 kr.*
Summa	***741 zl. 47 kr. 3 d.***
Vydání	
zedníkům dle Lit. A	*249 zl. 36 kr.*
tesařům dle Lit. B	*102 zl.*
kováři dle Lit. D	*55 zl. 37 kr. 3 d.*
pilaři dle Lit. F	*6 zl. 12 kr.*
formanům dle Lit. L	*26 zl. 15 kr.*
skalníkům a nádeníkům dle Lit. M	*180 zl. 18 kr. 3 d.*
rozličné vydání dle Lit. O	*134 zl. 17 kr.*
Summa	***754 zl. 16 kr.***
Roku 1789	
Příjem	
dne 8. Januarii od zádušníka	*35 zl.*
dne 26. Máje z kasy	*200 zl.*
dne 26. Julii též z kasy	*100 zl.*
dne 23. Augusti zase	*100 zl.*
dne 27. Septembris opět	*50 zl.*
dne 4. Decembris od zádušníka Fejfara	*29 zl. 43 kr.*
od pana direktora	*70 zl. 36 kr.*
dne 31. Decembris též od pana direktora Paula	*167 zl. 30 kr.*

dtto na zámečníka	*200 zl.*
dtto na truhláře	*50 zl.*
30. ledna 1791 od pana direktora Šeterle na vypravení ještě budoucího vydání dle kvitance	*87 zl.*
item z důchodu vrchnostenského na doplacení ostatní práce	*87 zl.*
Summa	***1296 zl. 25 kr.***
Vydání	
Lit. A zedníkům	*220 zl.*
Lit. B tesařům	*98 zl. 19 kr. 3 d.*
Lit. D kováři	*69 zl. 5 kr.*
Lit. E koláři	*1 zl. 2 kr.*
Lit. F pilaři	*3 zl.*
Lit. G šindeláři	*9 zl. 52 kr.*
Lit. H truhláři	*53 zl.*
Lit. L od vození formanům	*70 zl. 40 kr.*
Lit. M nádeníkům	*61 zl. 11 kr.*
Lit. J zámečníkovi	*200 zl.*
Lit. K sklenáři	*119 zl. 36 kr.*
Lit. O rozličné	*378 zl. 11 kr.*
Summa	***1283 zl. 56 kr. 3 d.***

Poznámky

[1] Doposud se pozornost badatelů zaměřuje spíše na stavby výjimečné ať již z hlediska architektonického, nebo třeba významem sakrálním. Z poslední doby jmenujme alespoň práci ZAHRADNÍK, Pavel: *Kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře u Žďáru nad Sázavou v 18. století*. In: Zelená hora u Žďáru nad Sázavou. Příspěvky k dějinám a obnově poutního místa. Příloha časopisu Zprávy památkové péče, *57*, Praha 1997, s. 9-20; případně studii MACEK, Petr – ZAHRADNÍK, Pavel: *Kostel sv. Václava v Rozběsích. Poznání barokní stavby ve vztahu k metodice stavebně-historických průzkumů*. In: Zprávy památkové péče, *59*, Praha 1999, s. 361-370.

[2] Státní okresní archiv Semily, Farní úřad Libštát (dále jen SOkA Semily, FÚ Libštát), kn. 74 (*Kniha počtů vydaných peněz na stavení chrámu Páně farního sv. Jiřího* [Mučedlníka] *v městys Liebštát Anno 1787*; *Baubuch 1786*). Dále jen SOkA Semily, FÚ Libštát, Baubuch.

[3] TINGL, František Antonín: *Liber primus ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim nunc prima vice typis editus inchoans ab Anno 1354 usque 1362*. Pragae 1867, s. 145 (1. 2. 1361). Další zmínky o farním kostele např. EMLER, Josef: *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim*. (Dále jen LC.) *Libri primi pars altera ab 1363 ad 1369*. Pragae 1879, s. 8 (17. 3. 1363); TINGL, F. A.: *Libri quinti confirmationum ad beneficia ecclesiastica per archidioecesim Pragenam nunc prima in vulgus prolati Annus 1390–1399*. Pragae 1865–1866, s. 95 (16. 10. 1391); EMLER, Josef: *LC. Liber sextus ab Anno 1399 ad Annum 1410*. Pragae 1883, s. 239 (19. 3. 1408); týž: *LC. Liber septimus ab Anno 1410 ad Annum 1419*. Pragae 1886, s. 123 (3. 7. 1414); týž: *LC. Liber octavus, nonus et decimus ab Anno*

1420 ad Annum 1436. Pragae 1889, s. 253 (28. 9. 1435). Dále srovnej např. SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 5. Podkrkonoší*. Praha 1887, zejména s. 201 a 224; KURKA, Josef: *Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecese litomyšlská. (Místopis církevní do r. 1421.)* Praha 1914, s. 484; TOMEK, Václav Vladivoj (ed.): *Registra decimarum papalium, čili registra desátků papežských z dioecézí pražské*. Praha 1873, s. 92; KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. III. díl*. Praha 1998, s. 481-483.

4 Na tomto smutném konstatování nic nemění neustále opisované a citované závěry lomnického učitele Josefa Jana Fučíka, který bohužel ani v sérii článků počátkem dvacátých let 20. století nedokázal k látce přistoupit *sine ira et studio*, uveďme alespoň FUČÍK, Josef Jan: *Náboženské poměry v Libštátě a okolí*. In: Lomnicko nad Popelkou, *2*, Lomnice n. P. 1921–1922, s. 19-21, 33-35. 49-52. Týž: *O vzniku a vývoji našich obcí. Libštát*. In: Lomnicko nad Popelkou, *3*, 1922–1923, s. 25-28. Týž: *Náboženské poměry v Libštátě po válce třicetileté*. In: Lomnicko nad Popelkou, *1*, 1921, s. 129-132, 146-148. Z Fučíkova místy až příliš tendenčního textu cítíme vedle již tradičního českého nacionalismu i silně protikatolické smýšlení. Autorova tvrzení se sice odvolávají na prameny, ty však mnohdy nejsou blíže určeny a přesně citovány, takže jejich případné ověření je jednak ztíženo, jednak díky tomu zákonitě klesá také kredibilita Fučíkových studií.

5 SOkA Semily, FÚ Libštát, kn. 1 (*Liber memoriabilium statum beneficii Liebstadiensis tantumodo concernentium cum inter mixtis literis, patentibus et ordinationibus Reverendissimi officii ab Anno 1720 usque ad Annum 1776*, záznamy jsou však dovedeny až do roku 1797), pp. 316 a n. Další zdůvodnění např. ibidem, kn. 1, pp. 205-211 s přiloženým soupisem odváděných desátků (pp. 211-216) dle obcí; opis též např. ibidem, sign. A-1, kart. 8.

6 Ibidem, sign. G-2 (inventáře kostelů a fary), kart. 31, 1783, § 11.

7 Ibidem, § 2.

8 Ibidem, kn. 1, pp. 337-338 (zápisy Jana Bílého); kn. 2 (*Liber memorabilium concernens statum beneficii Liebstadiensis ecclesiae, limites fundorum, ludirectorem, aelduluos* [!] *concernentium translatus ex antiquo Anno 1720 confecto et Anno 1803 renovato*), pp. 53-57 (záznamy Fr. X. Kubíčka, které však obsahují také opisy pasáží z předešlé pamětnice).

9 Nabízí se srovnání dvou nejstarších dochovaných inventářů z let 1783 a 1790, přičemž v mladším z nich Jan Bílý popsal kostel sv. Jiří jako *prostorný, světlý a od základu z kamene v roce 1789 postavený*, srovnej ibidem, sign. G-2, kart. 31, 1790, § 11. Nakolik však lze důvěřovat faráři, nadšenému z novotou vonícího svatostánku, resp. možným formulářovým klišé, nedokážeme posoudit.

10 Ibidem, kn. 2, pag. 53.

11 *Inhalt einen hohen Gubernial Verordnung von 15. März kann der Bau der Liebstadtler Pfarrkirche nach dem angeschlossenen Bauwisse und Kostenüberschlag vorgenommen werden. Jedoch hat hie*[r]*zu die Obrigkeit neb den Materialien, nemlich*

400 Str. Kalk per 1 fl.	*400 fl.*
20 000 Stücke Zieg[e]l per 10 fl.	*200 fl.*
20 Stücke Tramen per 2 fl.	*40 fl.*
16 Stücke Wandhölzer per 1 fl.	*16 fl.*
64 Stücke Speerhölzer á 30 kr.	*32 fl.*
nach am Baren	*994 fl. 8 kr. 4 d.*
In Summa	*1 682 fl. 8 kr. 4 d.*

Folglich ein Drittel, der eigentlich auf 5 046 fl. 26 kr. ausfallende Totalkosten beizutragen. Die Kirchkinder haben die auf 169 fl. angese[t]zte Hand- und Zugarbeit und hiemit die Zufuhr des ganzen Materialis nach dem Bau überschlagen, als auch die handlangere Arbeit zu verrichten […]; opis srovnej ibidem, kn. 2, pp. 54-55, kde dále uvedena mj. povinnost vrchnostenského úřadu posílat krajskému pravidelné zprávy o probíhající stavbě, a to včetně účtů.

12 *Sumptus aedificii juxta dimensurationem aedilis Joannis Toma ad 4 189 fl. 26 kr. se extedebant, qui ob carentiam ita dismembrati et adjudicati sunt, ut patronus tertiam partem praeter materialia ab eo sponte oblata 994 fl. 8 kr. 4 d. pendat et reliqua ecclesia Robousensis et capella Zebinensis in eodem dominio contribuat*. Srovnej ibidem, kn. 1, pag. 337; případně obdobně kn. 2, pag. 53.

13 Ibidem, kn. 2, pag. 53. Přivezení komise někdy mezi 6. a 23. červnem stálo pokladnu téměř 2 zlaté – ibidem, Baubuch, fol. 51r.

14 Ibidem, kn. 2, pag. 56.

15 Ibidem, kn. 2, pag. 55. Existenci obdobných provizorních sakrálních staveb pro nepřetržité zajištění obřadů zmiňují také MACEK, Petr – ZAHRADNÍK, Pavel: op. cit., s. 369.

[16] FÚ Libštát, kn. 2, pag. 55; případně třeba *dne 6. Junii Jiřímu Mikoláškovi od vyvážení z krchova trámů a stěn zbouřené* [!] *věže 1 zl.*, ibidem, Baubuch, fol. 51v.

[17] Ibidem, Baubuch, fol. 66r. K pracím na základech také *dne 18. Junii zedníkům při zakládání gruntů za 8 mázů piva dáno 36 kr.*, ibidem, Baubuch, fol. 86r.

[18] Ibidem, kn. 2, pag. 55; kn. 1, pag. 337.

[19] Ibidem, kn. 2, pag. 56; ibidem, kn. 1, pag. 337.

[20] Ibidem, kn. 1, pag. 337.

[21] Ibidem, kn. 2, pag. 56.

[22] Ibidem, kn. 1, pag. 337; ibidem, kn. 2, pag. 56.

[23] Ibidem, kn. 2, pag. 5; ibidem, kn. 1, pag. 337-338; ke křížům ibidem, Baubuch, fol. 87 r.

[24] *Za papír a vázání této knihy 1 zl 7 kr.*, ibidem, Baubuch, fol. 86r. Podle filigránů je jasné, že papír pochází od dvou rozdílných výrobců. První dvoučlenný filigrán je tvořen na jednom půlarchu korunovaným orlem, na druhém iniciálami F. K. a je velice podobný značce papírny v Čisté u Vrchlabí (majiteli byli mj. bratři Kieslingové). Druhý jednočlenný filigrán je bohužel hůře čitelný, neboť je půlen vazbou (snad kartuš s oválným štítem, na němž jsou hradby se třemi stínkami a s otevřenou bránou), nicméně připomíná Zumanem uváděnou značku papírny v Rohozné u Pelhřimova v období, kdy se měla téměř shodovat s filigránem papírny v Budyšíně. Srovnej ZUMAN, František: *České filigrány 18. století*. Praha 1932, s. 8 + tab. VII, obr. 1a (Čistá) a s. 24-25 + tab. XLII, obr. 1 (Rohozná). Rozeznat lze dvě převládající písařské ruce, ovšem přiřadit je konkrétním osobám si vzhledem k nedostatečnému srovnávacímu materiálu netroufáme.

[25] SOkA Semily, FÚ Libštát, Baubuch, fol. 98r.

[26] Získané údaje by snad mohly být dílčím doplňkem práce Ivany Ebelové, která se věnovala cechovním stavebním řemeslům, srovnej EBELOVÁ, Ivana: *Pražská a venkovská stavební řemesla v době renesance a baroka*. Documenta Pragensia monografia, *14*. Praha 2001, 200 s. V této práci najdeme mj. přehled mezd podle cechovních statut pro periodu 1536–1740, ibidem, s. 112-130.

[27] Ibidem, Baubuch, fol. 22r.

[28] Ibidem, fol. 86r-86v (1787): *za rákos panu baumistrovi 5 zl.* […] *dne 11. Junii panu baumistrovi 10 zl.* […] *p. baumistrovi 31. Augusti 10 zl.* […] *dne 24. Septembris p. baumistrovi 10 zl.* […] *dne 8. Octobris panu baumistrovi dáno 12 zl.*; fol. 87r (1789): *panu baumistrovi za* [čtrnáctený?] *příchod do Libštátu z Jičína na 2 míle cesty i z příležitosti 28 zl.* V roce 1788 po něm byla posílána hotovost pro farní pokladnu, ibidem, fol. 96r (srovnej celkové příjmy uvedené v příloze).

[29] Ibidem, kn. 9 (seznam duší od roku 1786): *Oppidum Liebstadt* […] *No. 7 Georgius Slavík, aetatis 41, negotium murarius.* Srovnej také záznam pro paměť od P. Bílého: *Commemoratione dignus est Georgius Slavik, murarius et civis Liebstadiensis de No. 7. Vir industriosus et diligens cujus opera majis* [!] *quam architecti aedificium hoc exstat, neque tamen aliquis de operariis aliquod vitae infortunium habuit.* Ibidem, kn. 2, pag. 338.

[30] *Od dne 1. Máje až do 6. Augusti Jiřímu Fejfaru, zádušníkovi, který řemeslníky a jiný dělníky jak řídil, tak také vyplácel, skrze ten čas jeho mzda zadržena jsouc, tuto se sází 25 zl. za 75* [dní] *per 20 kr.* Ibidem, Baubuch, fol. 72r.

[31] Ibidem, kn. 9 – Seznam duší farnosti (*Status animarum ad* [ecclesias] *parochialem St. Georgii* [in Liebstadt et] *filialem St. Jacobi Ap*[ostoli in Kos]*talov pertinentium* [condidit] *Anno Domini 1786. Tu*[nc] *temporis existente curato Francisco Xaverio Frantz*).

[32] *Za vyhotovené řezbářské dílo neb v* [*slově kalander? na kohor?*] *hradišt*[s]*kému Hájkoj v jednom 30 zl.*; ibidem, fol. 87r (1789). Lze snad uvažovat, že důvodem k využití služeb obou přespolních kovářů mohla být nedostatečná výrobní kapacita místního mistra Jana Kříže z Libštátu čp. 26, který obstarával potřebné železné výrobky a nástroje, včetně jejich nejrůznějších oprav. Ale vyloučit nelze ani vyšší kvalitu u jeho konkurence, a to zejména v případě lomnického Haška, jenž na stavbu zhruba od června 1787 dodával většinu použitých hřebíků.

[33] K původním názvům pluků a jejich pozdějšímu očíslování, resp. doplňovacím okresům, srovnej např. Kolektiv autorů: *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526–1918*. Praha 2003, s. 200-201, případně 330-331.

[34] Žili tu vedle sebe katolíci, luteráni i reformovaní a šedesát let po vydání tolerančního patentu stály v samotném Libštátě vedle kostela sv. Jiří také dvě modlitebny (1786 kalvín-

ská, 1842 augsburského vyznání). Domníváme se, že Fučíkovo tendenční líčení nepostihuje reálný stav, a proto bude nutné toto téma minimálně pro 18. století nově zpracovat.

[35] *Oppidum Liebstadt* […] *No. 97 Wenceslaus Vondráček, aetatis 35, faber lignarius, helveticus*; ibidem, kn. 9.

[36] Zedníci: Jiří Slavík (polír, Libštát čp. 7), Jan Vinklář starší a mladší (Libštát čp. 2), Josef Vávra (Libštát čp. 102), Josef Urbánek a Josef Vlach (jejich jména se v seznamu duší nevyskytují), Josef Jiříček starší a mladší (Bystrá čp. 14) a Václav Soukup (Svojek čp. 5). Z tesařů pouze Václav Jůza (opět není v čelednici). Sekerníci, lamači, vozkové a nádeníci: Josef Korbelář (Libštát čp. 15 nebo Svojek čp. 23), Jan Mikolášek (Libštát čp. 27 nebo čp. 92), Jiří Vinklář (Libštát čp. 33, 39, 82 nebo 116), Josef Vinklář (Libštát čp. 33, 34 nebo 59), František Plichta (Libštát čp. 17) a Vojtěch Josefi (Libštát čp. 94).

[37] Ibidem, Baubuch, fol. 2r (zedníci) a fol. 36r (kovář).

[38] Např. 23. června 1787 bylo vyplaceno 1 zl. 16 kr. *Jiřímu Šádkovi od přivezení 6 kusů na šindel z panského lesa*; ibidem, Baubuch, fol. 51v. Obdobně např. na fol. 66r *7 sekyrníkům, kteříž v panským lese a v zádušních od větru na hromadu poražené dříví s násilou k stavení chrámu Páně vybírali, klády dělali a přeřezávali skrze 17 dní per 18 kr.* […] *dne 10. Máje třem sekyrníkům od porážení stromů a vyvracování pařezů nad lomem kamenným za 4 dny per 18 kr.* […] *dne 11. Máje od porážení a osekávání 5 vosik* [!] *na šindel dvěma sekyrníkům per 1/2 dne 18 kr.* […] *dne 12. Máje dvěma sekyrníkům za 2 dny od porážení volší* [!] *nad lomem a porážení stromků na žlábky k vedení vody per 18 kr.* […] *dne 14. Máje od vyvalování klád třem nádeníkům 27 kr.*

Opis josefinského katastru pro farnost se nalézá v pamětnici, srovnej ibidem, kn. 1, pp. 327-332 (*Prata et silvae ecclesiae parochialis*) a 335-336 (*Agri, prata et silvae ecclesiae filialis*). Např. na pag. 321 jsou zmiňovány lesy na katastru obce Košťálov *u Kundratického potoka* […] *topografické číslo 429 Nad číhadlem* (udaná výměra 1408 2/6 čtverečních sáhů, výnos měkkého dříví 20/32 sáhů), dále *Mezi číhadlem* (top. čísla 600, 604, 606, 608, 643, 645-646, 648-649, 719-720 a 725 o celkové výměře 24 jiter 1468 1/6 čtverečních sáhů a ročním výnosu 20 28/32 sáhů měkkého dříví), resp. pro kostel sv. Jakuba na pag. 336 *lesy položení Strážnice* (top. čísla 216, 219, 222 a 225) a *položení Vrcha u Bystrého* (top. čísla 684, 686, 688, 690, 692 a 698) o výměře 15 jiter 6 1/6 čtverečních sáhů a ročním výnosu 10 9/32 sáhů měkkého dříví.

[39] Ibidem, Baubuch, fol. 51r.

[40] Blíže neurčený pilař byl ale v roce 1787 vyplácen až od 18. května (celkem 13 kop prken po 1 zl. 30 kr., 7 kop latí po 45 kr. a *40 kusů mošténin per 1 zl.*). V dalších dvou letech je již zmiňován mlynář (1788 částka 6 zl. 12 kr. *od řezání prken a 2 kop latí dle pořádnosti dne 27. Julii s mlynářem*), přičemž v roce 1789 je přímo jmenován: *Od řezání 8 fošen na kůr, 1 kopy latí per 45 kr., item od 1 kopy prken falcových a futer dubových dle pořádnosti s mlynářem Ničou 3 zl.* Zda byl využíván pouze Josef Nýč (?, *Nitze*) z Libštátu čp. 25, nebo také druhý mlynář Josef Radimský z Libštátu čp. 36, či dokonce třetí Václav Radimský z Bystré čp. 48, nedokážeme určit. Ibidem, Baubuch, fol. 40r.

[41] Ibidem, Baubuch, fol. 53v.

[42] Ibidem, Baubuch, fol. 41r.

[43] Za výsledky provedeného rozboru vzorků stavebního kamene děkuji RNDr. Tomáši Řídkošilovi. Masivní využití tohoto charakteristicky zabarveného arkózového pískovce jako stavebního materiálu je dodnes patrné mj. v oblasti Rtyňska v Podkrkonoší.

[44] Všechny hodnoty jsou změřeny a zaokrouhlovány, pouze u výšky chrámového prostoru a věže s vřetenovitým schodištěm jsme se museli v rámci dostupných prostředků spolehnout na odhad. Základní charakteristiku kostela sv. Jiří podává POCHE, Emanuel a kol.: *Umělecké památky Čech*. Díl 2. Praha 1978, s. 257-258.

[45] Dokladem o použité klenbě jsou mj. záznamy o zakoupeném rákosu, srovnej SOkA Semily, FÚ Libštát, Baubuch, fol. 38v, 86r.

[46] V polovině září 2005 proběhla výměna trubek odvádějících dešťovou vodu podél jižní strany kostela, při které byly obnaženy obvodové zdi u vchodu na úrovni kruchty. Zdá se, že díky podloží opravdu nebylo třeba hlubších základů.

[47] Sklo dodal jičínský mistr Jan Suchý, srovnej ibidem, Baubuch, fol. 49r.

[48] Ibidem, Baubuch, fol. 42r, 54r, 86v-87r.

[49] Hustotu jsme pro naše účely zaokrouhlili, hodnoty dle BROŽ, Jaromír – ROSKOVEC,

Vladimír – VALOUCH, Miloslav: *Fyzikální a matematické tabulky*. Praha 1980, s. 31.

[50] Správnost našeho odhadu lze celkem snadno ověřit. Košťálovský kameník Josef Culík měl totiž dodat celkem 1 590 dlaždic o průměrné velikosti 0,45 x 0,45 x 0,08 m, což by pokrylo plochu asi 320 m^2. V srpnu 1789 bylo zaplaceno 126 zl. a 33 zl. za *dlaždic*[e] *á 3/4 lokte 21 kop per 6 zl.* […] *Josefovi Culíkovi, kameníkovi, za potřebnou dlažbu do presbyterium za 5 1/2 kopy á 6 zl.*; ibidem, Baubuch, fol. 87r-87v; případně formanům dalších 39 zl. 45 kr. *od 26 1/2 kop dlažby, od jedné kopy po 1 zl. 30 kr.*; či na doplnění ještě cena práce v červenci 1789 *od zavážení neb vyrounání kostela za 10 dní po 1 zl.*; ibidem, Baubuch, fol. 54r.
Je jisté, že nebylo použito míry dolnorakouské (vídeňské), ale staré české. Vídeňský loket měřil 77,756 cm, kdežto český pouze 59,27 cm, srovnej např. HOFMANN, Gustav: *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*. Plzeň – Sušice 1984, s. 71.

[51] Např. za schody do kněžiště v roce 1789 obdržel 4 zl., srovnej ibidem, Baubuch, fol. 87v.

[52] Neznámý cihlář, velice pravděpodobně z Libštátu, inkasoval v květnu až srpnu 1787 za práci v osmi splátkách celkem 99 zl. 52 kr.; ibidem, Baubuch, fol. 35r. Zbylé prostředky byly dle dalších záznamů vynaloženy zřejmě 19. května *od vožení trámků a prken na panget 48 kr., od přivezení 40 sáhů dříví k pálení cihel per 18 kr. dáno 12 zl.*
Kolem 28. 7. 1787 bylo zaplaceno 13 zl. *od vození cihel od pece ku kostelu v summě 24 000 Jiřímu Mikoláškovi za 1 1/2 dne per 1 zl., Václavovi Lukšovi za 3 dny, Janovi Fejfarovi za 3 dny, Jiřímu Vinklářovi za 2 dny, Janovi Vinklářovi za 2 dny, Jiřímu Dejmkovi za 1 1/2 dne*; ibidem, Baubuch, fol. 52v.

[53] Např. ve vzdálenosti 200 metrů severně od kostela jsou dosud v terénu znatelné pozůstatky minimálně dvou malých lomů, vyloučit nelze ani možnost, že byl kámen lámán přímo pod ostrohem za malým, tzv. Farním potokem v místech, kde dnes stojí opuštěná cihelna.

[54] Odvoz kamene je pro rok 1787 zachycen ještě v oddíle *Lit. L*, celkem 15 dnů, jako např. *dne 28. Aprila od vození kamena za 6 dní Josefovi Plichtovi po 1 zl.* […] *Josefovi Čermákovi za 1 1/2 dne od vození kamena třemi koni za 1 den per 1 zl. 30 kr.* (ante 5. 6. 1787) […] *dne 18. Octobris Jiřímu Mikoláškovi od vození klenáků za 1 den per 1 zl., téhož dne Václavoj Dejmkoj od vožení* [!] *takových klenáků za 1 den per 1 zl.*; ibidem, Baubuch, fol. 51r-53v.

[55] Dalším dokladem pokročilosti stavby v létě 1787 jsou záznamy o přiváženém materiálu po 18. srpnu: *Jiřímu Mikuláškovi* [!] *a Josefovi Plichtovi od krovovýho dříví vození na lešení 24 kusů, též 6 klád na latě 5 zl., Jiřímu Šádkovi 19. Augusti od přivezení 5 centnýřů železných kleští z hamru 1 zl., od přivezení dříví na hlavní lešení 1 zl.*; ibidem, Baubuch, fol. 53r.

[56] Ibidem, Baubuch, fol. 51r-53r, 86r-87r. Dalších 29 % (285,5 strychů) bylo dodáváno v ceně 48 kr. za strych, původ tohoto vápna ovšem neznáme. Zanedbatelná množství byla přivezena z Vrchlabí: *dne 17. Augusti* [1789] *za 7 strychů vápna z Vrchlabí á 1 zl. 3 kr.* (fol. 87r); a také z Tatobit: *dne 30. Junii* [1787] *z nedostatku vápna panského v Syřenově za vápno tatobitské za 4 strychy po 1 zl.* […] *vápna k bílení z Tatobit 6/16* [dáno] *36 kr.* (fol. 86r a 87r).

[57] Víme však, že vápno bylo hašeno až na stavbě, jak o tom svědčí třeba popis činností v oddíle *Lit. M* v červenci až září 1787, např. *hasiči vápna* […] *myjíce vápno* […] *míchajíce vápno* […] *hasiči a připravující vápno*; ibidem, Baubuch, fol. 67v-71v; případně jakýsi příplatek v červnu *paličům vápna, by vápno lépej pálili 1 zl. 20 kr.*; ibidem, Baubuch, fol. 86r.

[58] Srovnej poznámku č. 54, resp. ibidem, Baubuch, fol. 51v.

[59] Janu Křížovi také byla několikrát proplacena blíže nespecifikovaná práce, jako např. *dne 21. Juni* [1788] *vyplaceno kováři libštátskýmu za rozličnou práci dle Ausziegle 7 zl. 30 kr.* […] *dne 24. Septembris za rozličnou práci do věže dle Ausziegle 9 zl. 56 kr.* […] *dne 18. září* [1789] *za dílo Janoj Křížoj dle N. 10* [dáno] *3 zl. 56 kr.*; ibidem, Baubuch, fol. 38r-38v.

[60] Ibidem, Baubuch, fol. 36v a 37v. Ostatní uvedené zápisy ibidem, fol. 36r-38v. Nelze však rozhodnout, zda uvedené míry a váhy odpovídají dolnorakouské nebo tradiční české soustavě.

[61] Ibidem, Baubuch, fol. 54r, 86v-87r.

[62] Ibidem.

[63] MACEK, Petr – ZAHRADNÍK, Pavel: *Kostel sv. Václava v Rozběsích. Poznání barokní stavby ve vztahu k metodice stavebně-historických průzkumů*. In: Zprávy památkové péče, *59*, Praha

1999, s. 368, kde podobný závěr uveden v souvislosti se záznamy o výdajích za pivo pro tesaře při umisťování křížů a vztyčování sanktusníku.

64 Ibidem, s. 365: *Zájem patrona o dokončení reprezentativní stavby byl i nadále malý a znovuzahájení prací je nutné připsat nepochybně místnímu faráři Euchertovi a zájmům farní obce, slibující pomoc při stavbě (neznáme však míru dobrovolnosti tohoto rozhodnutí). To dokládá i skutečnost, že hrabě z vlastních peněz přispěl na placení mezd jen částkou 921 zl. 1 kr. 3/4 pen., zaplacenou z děčínského důchodu; dodával ovšem zjevně veškerý materiál.* Aniž bych chtěl vytrhávat věty z kontextu, domnívám se, že jde o pochybenou interpretaci pramene.

65 Ibidem, sign. G-4 (stavební účty), kart. 32.

66 Míněno opět polemicky vůči některým tezím citované studie Petra Macka a Pavla Zahradníka, kteří třeba v pasážích o možném využití *ve značném předstihu* vyrobených polotovarů, jako např. v tvrzení, že *zde jsme získali přesvědčivý doklad o tom, že mnohé prvky mohly být i na dalších stavbách vyrobeny předem*, dle mého názoru tak trochu *uzavírají účet bez hostinského*, srovnej MACEK, Petr – ZAHRADNÍK, Pavel: op. cit., s. 365 (a souvztažná poznámka č. 16). Na základě osobně poznaného materiálu zejména během pořádání a inventování archivních fondů farních úřadů Bozkov a Libštát tvrdím, že právě tyto dva fondy jsou v duchu zmiňované hypotézy dost možná oněmi výjimkami potvrzujícími pravidlo, prezentovaného autory ve zmíněné studii. Obávám se, že Mackem a Zahradníkem předkládaná *metodika stavebně-historických průzkumů* je ve více ohledech mírně řečeno problematická.

67 Rád bych alespoň touto formou poděkoval nejenom za technickou výpomoc, ale také za konzultace a kritické připomínky kolegům RNDr. Tomáši Řídkošilovi z Muzea Českého ráje v Turnově, Mgr. Pavlu Jakubcovi ze SOkA Semily a v neposlední řadě Mgr. Janu Boháčkovi z Archivu AV ČR v Praze. Děkuji také libštátskému kostelníkovi panu Bedřichu Šimůnkovi, bez jehož vstřícnosti a nevšední ochoty by studie v předkládané podobě nevznikla.

NOVOTNÝ, Robert R.: ***Bauverlauf einer gewöhnlichen Kirche***

Die St.-Georg-Kirche in Libštát (Liebstadtl) ist von sich selbst architektonisch kein besonders bemerkenswertes Bauwerk. An Interesse ist jedoch das erhalten gebliebene Bau-Tagebuch, auf dessen Grundlage ziemlich ausführlich der ganze Bauablauf in den Jahren 1786 – 1789 nachvollzogen werden kann. Wir können so die Höhe der Arbeitertageslöhne, die Anzahl der abgearbeiteten Tage nach Berufen oder sogar die Preise, bzw. die Menge an verwendeten Baumaterialien nachvollziehen. Dank des zeitgenössischen Seelenregisters kann man sogar der Wohnort der meisten am Bauwerk beteiligten Arbeiter identifizieren, wobei sicher steht, dass es sich nicht nur um Katholiken handelte. Das Ziel dieser Studie ist einerseits auf den bisher ungenutzten Typ der Archivquelle aufmerksam zu machen, andererseits mit einem typischen Beispiel zur Diskussion über ländliche Bauaktivitäten in Böhmen gegen Ende des 18. Jahrhundert beizutragen.

(Übersetzt von Ing. Günter Fiedler)

Epigrafické památky na Turnovsku do poloviny 19. století

Zuzana Šonská – Pavel Jakubec

V letech 2005 – 2006 byl za účelem obhájení bakalářské práce[1] na Univerzitě Hradec Králové zahájen první ucelený výzkum nápisových památek v oblasti Turnovska.[2] Za horní časovou hranici byla zvolena polovina 19. století, respektive rok 1860, neboť poté zcela zjevně dochází k masovějšímu rozšíření nápisů v našem okolí, postupně se objevují první zjednodušené formy a vyjma rodinné tradice Zemanů ze Žernova a Tatobit ztrácejí památky, ale i nápisy bohatost a lidový ráz svých předchůdců a jejich výroba se značně zprůmyslňuje. Rovněž od poloviny 19. století je na venkovských a městských hřbitovech, potažmo na hřbitově židovském v Turnově uchováno velké množství sepulkrálních, tj. i epigrafických památek se stále nižší vypovídací hodnotou, které by vznikající katalog zahltily.

Zcela záměrně byly vynechány nápisové památky v interiérech budov, především pak kostelech, zámcích Hrubá Skála, Hrubý Rohozec, Svijany a Sychrov a v depozitářích a expozicích Muzea Českého ráje v Turnově.[3] Památky v exteriéru nejvíce ohrožuje mechanické i chemické poškození, krádeže a klimatické poměry. Kamenné památky na Turnovsku, vyráběné ve zkoumaném období nejčastěji z pískovce, pak těmito vlivy trpí v umocněné podobě a mnohé již zcela nenávratně zanikly. Z interiérů byly do práce vtěleny pouze náhrobky a náhrobníky, aby soustava těchto objektů sepulkrálního charakteru zůstala ucelena v případě, že i areály hřbitovů katalog zohledňuje. Zároveň by pak došlo k opomenutí jednoho z nejhodnotnějších dokladů místního nápisového fondu. Vzhledem k minoritnímu zastoupení byly zpracovány taktéž nápisové památky na vnějších prvcích kostelních a zámeckých budov. A konečně, nápisy na památkách kampanologického rázu byly vynechány s ohledem na souběžně vznikající katalog zvonů v tomtéž regionu.[4]

Nositelé nápisů byli rozděleni do pěti kategorií, a sice na drobné památky sakrálního charakteru, hřbitovní plastiky a sepulkralia, židovský hřbitov v Turnově, dřevěnou a zděnou architekturu a její prvky a příležitostné a skalní nápisy.

Mramorové náhrobníky Kryštofa a Adama z Vartemberka, zesnulých v letech 1584 a 1585, pod kruchtou kostela sv. Mikuláše v Turnově. (Foto P. Jakubec 2006.)

Drobné památky sakrálního charakteru

Jedná se o okruh památek, vzniklých především z činnosti lidového sochařství a na Turnovsku patřících k nejrozšířenějšímu druhu nositelů nápisů. K nejstarším lze řadit tzv. boží muka, ztvárněná v podobě oválných nebo hranolových sloupů s kaplicí na vrcholku, jejíž niky nesly světecké výjevy. Z hlediska epigrafiky ovšem tyto památky stojí na okraji našeho zájmu, neboť text evidujeme pouze na božích mukách v Sestroňovicích (1833), zatímco na sloupu na křižovatce silnice a cesty v sousedním Bezděčíně žádné nápisy nedokládáme. Do stejného okruhu můžeme zařadit ještě tzv. zastavení na místech neštěstí, anebo pozůstatky křížových cest, lemované nejčastěji nízkými sloupky s nikami (Ktová, Lestkov, dvakrát obnovená křížová cesta ke kapli sv. Anny na Vyskři, Bohuslav). Ani ty ovšem krom bohuslavského objektu z roku 1836 katalog neobohacují.[5] Do stejné kategorie můžeme zařadit ještě datovaný skalní výklenek pro svatý obrázek u rybníka Vústry (k. ú. Olešnice), upomínající na smrt dřevorubce, nebo nevšedně zpracovaná desková boží muka z roku 1754 v Křížkách.

V 18. století se v regionu objevuje především zásluhou šíření mariánského a svatojánského kultu dosud nepříliš častý fenomén – sochy světců v plenéru. Nikoli zanedbatelné procento soch ovšem žádné nápisy neobsahuje.[6] Zpodobnění sv. Jana Nepomuckého jsme v terénu zaznamenali celkem 24krát, z toho tři objekty již zaniklý a dva byly odcizeny po r. 1990.[7] U dalších 12 známých neregistrujeme nápis, a to ani v sekundárním dochování.[8] Rozsáhlejší texty skýtají zejména sochy na Blatci, ve Svijanech, v Turnově-Daliměřicích a Hluboké ulici nebo na Všeni, poukazující na donátory, vyjadřující zbožnost a v případě skulptury v Paceřicích též popisující dopravní neštěstí:[9]

Turnov, Hluboká ulice (1732, 1844)[10]
PRO / AVGENDO HONO= / RE SANCTI HANC / STATVAM POSVERAT / SERVATIVS KOBVS. / RENOWATVS EST / An(n)o Domini 1844. / JOSEPH ČERNOHAVS

Svijany (1733)
JOANNI / IN TERRIS SILEN / TIARIO IN ASTRIS / FACVNDO BO / HÆMIÆ PATRO / NO OBTVLIT / VOTI REVS / IHCLJ

Turnov-Daliměřice (1821)
Socha ku Cti Sw(ateho) / Jana Nepomuckeho nakla / dem wssech Sausedu z Dalomě / řic Roku 1821.

Ostatní nápisy se omezují pouze na vročení, případně iniciály, jak to vidíme u soch ve skalních výklencích na Rotštejně, v Karlovicích-Přáslavicích a u nebákovského mlýna.

Druhý post zaujímají mariánské sochy, opatřené opět pouze vročením, výjimečně delším textem v případě Panny Marie Bozkovské od semilského kameníka Františka Prokopa v Olešnici:

Toto wyobrazeni M(arie) / Pani Dal postawit Jan / Marek z Wolešnice / 1851.

Bohorodička je zobrazována ještě v dalších formách – čtyřikrát jako Immaculata (Roudný, Dolánky, dvakrát v Sekerkových Loučkách) a jednou jako Bolestná (Kacanovy). Pozapomenout nelze existenci čtyř mariánských sloupů, z nichž pouze maloskalský nese obšírnější text, či sousoší Piety a Loučení Panny Marie s Kristem na Sychrově, v turnovské Aleji Legií, ulici 28. října a v rámci kalvárie na Vrchhůře.

Malá Skála (1708)
A(NNO) 1708 . DEN . 25 . / IVNIVS, HAT FRYDER= / YCKVS, WANDER ALH(IE) / SIGER MILLER, VND SEINE / EHWIRTHIN, GOTT ZV= / EHREN DIESE MARTER / SAYLE AVF BAVEN / LASSEN - / A(NNO) 1803. ZBARWENA OD / F. B. M. C. S.

Sochy jiných světců, obsahující nápisovou informaci, jsou v plenéru zastoupeny v menším množství. S výjimkou zmíněných sousoší nalézáme v regionu sv. Jana Křtitele (zaniklá socha u turnovského tzv. malého mostu z roku 1718), sv. Barboru (zámecký park na Hrubém Rohozci, 1723) a sv. Prokopa (v Dračích skalách pod Hrubou Skálou, 1735), patřící vůbec k nejstarším dochovaným sochám v plenéru sledované oblasti. Dále dokládáme, že roku 1826 byla od brány svijanského zámku přemístěna k cestě k Loukovu nedávno restaurovaná socha sv. Antonína Paduánského se čtveřicí nápisů na soklu a podstavci a s datací skrytou v chronogramu:

Svijany (1747)
A) HÆC PADVANE / TVO PIETAS EX / STRVXIT HO / NORI. / SINT PRECOR / ANTONI MV / NERA GRATA / TIBI.
B) LITO DIVE / TIBI FIGENTI / BASI A IESV / HIC SIT ET / ORO MEVS / IESVLVS ISTE / [T]VVS / S[waty] Antonine pa / duan[sky] oro / dug za na[s]
C) FINE IHCL
D) J(OHANN) C(HRISTOPH) C(ASTNER)[11]

Smutné memento dlouhých let neúcty k památkám dodnes představuje torzo sochy sv. Františka Serafinského nad rybníkem Cihlákem (k. ú. Karlovice) z r. 1821 s pozůstatkem frakturního nápisu. Třemi skulpturami dokladujeme svatováclavskou památku. Neobvyklému ztvárnění se těší sousoší dvou klečících dívek manželů Doldovských v hruborohozeckém parku (1844).

Produkce soch výrazně poklesla na konci 18. století a druhý dech získává až ve druhé polovině 19. století na samém okraji zvoleného časového horizontu. Během

20. století se sochy několikrát stávají terčem útoků, kamuflovaných náboženskými a politickými zájmy. Kolem roku 1920 tedy mizí několik soch sv. Jana Nepomuckého, případně dalších světců, nebo jsou záměrně poškozovány kamenováním.[12] Podruhé je dosud nezdokumentovaný počet soch a křížů demolován po r. 1945. Namátkou vzpomeňme dva neznámé objekty v Ohrazenicích (torzo jednoho zmizelo až v roce 2000), sv. Jana Nepomuckého mezi Příšovicemi a Čtveřínem nebo kříž Na močidlech u Krčkovic (1844). V současné době korunuje vandalismus ziskuchtivost, která má za následek zničení nebo odcizení soch sv. Jana Nepomuckého v Čimyšli (1776) a Bělé (1782).

Mezidobí ve výrobě soch začala od 80. let 18. století vyplňovat produkce celopískovcových kamenných křížů, existujících dosud v Lestkově, Modřišicích nebo Svatoňovicích (1793-1797), opatřených charakteristickou datací rozmístěnou v rozích reliéfního rámečku na čelní straně soklu, nahrazovaná postupně kovovými kříži. Odlišným zpracováním se prokazuje trojice kamenných křížů s vročením 1804 – 1824 v Pěnčíně a Vitanovicích, jejichž autor prozatím stojí v anonymitě, nicméně opatřil svá díla propracovanými světeckými reliéfy v nikách podstavců. A ani dva bohaté, ovšem beznápisové kříže ve Čtveříně a na Bukovině u Dolánek svého autora neprozrazují.[13]

Pěnčín (1824)

Toto predstawenj / Ukrzizeneho Krysta ! / gest nákladem Sause / du a poctiwe Obce Pen / čina. An(no) 1824

Od 20. let 19. století se rozšíření krucifixů stává téměř masovou záležitostí, neboť se v regionu začínají uplatňovat výrazné osobnosti lidového sochařství – Ignác Martinec ze Sestroňovic a Jan Zeman ze Žernova, na jehož práci později navázal syn Josef Jiří, usazený v Tatobitech. Všichni svá díla opatřovali krom signace také nápisy s náboženským či donačním obsahem a Zemanové též tradiční devízou *Pracoval Jan Zeman ze Žernova* nebo *Pracoval Jozef Zeman z Tatobyt.*[14]

Zřejmě nejbohatší ukázkou biblické slovesnosti je Martincův poškozený kříž v Pěnčíně:

Pěnčín (1843)

A) 1843

B) GÁ GSEM CESTA, / PRAWDA A ŽIWOT / Jan k(apitola) 14 w(erš) 6. [K]DOŽ SETRWÁ AŽ DO KONCE, / TEN SPASEN BUDE. Mar(ek) k(apitola) 10, w(erš) 22.

C) POĎTEŽ / KE MNĚ WSSICKNI, / KTEŘJŽ PRACUGETE / A OBTÍŽENI GSTE, / A GÁ OBČERSTWÍM WÁS. / Mat(ouš) k(apitola) 11, w(erš) 28. / KDOŽ NENÍ SE MNAU, / PROTI MNĚ GEST, / A KDO NESHROMAŽDUGE SE / MNAU, ROZPTYLUGE [–-] / [–-] k(apitola) 12, w(erš) 30.

D) Postaveno z nákladu / Václava a Anny manželu / Kobosilových. / rolníku z Pěnčína. / čís(lo) d(omu) 11. / Wypracoval / ku cti Boži Ignac Marti- / nec, Roku / MDCCCXLIII

Žádné světecké motivy nezobrazují nevysoké monolitické kříže, někdy souhrnně označované zavádějícím termínem smírčí. Na Turnovsku jsou dochovány pouhé tři objekty ve Ktové, Nudvojovicích a Sekerkových Loučkách, přičemž dataci dnes obsahuje jen nudvojovický kříž (1788).

Připomeňme si ještě dva atypické jetelové kříže v Mašově a v Turnově na Koňském trhu z l. 1716 a 1717, které nahradily původně dřevěné kříže, doložené v případě mašovského již v 16. století.

Turnov, Koňský trh (1717)
TEN / KRZIZ / POSTAWITI / DAL MIKOLA[Š] / W. BRVNKA / TEN CZAS MINARZ / SHORZALSKI / 1717

Přehled drobné sakrální architektury završíme objekty kapliček, ztvárněných buď v podobě malé stavby s nikou pro světecký motiv (Chlomek, Kacanovy, Modřišice, Na Mimoni), ale zcela prosté nápisů, nebo uzavřené kapličky s prostorem pro oltářík s obrázkem nebo sochou, které slouží též jako místní zvoničky. Tyto stavby však pouze minoritně doplňují konvolut epigrafických památek vročeními na ostěních vchodů (Dubecko, Frýdštejn, Radeč, Volavec).

Sochy světců a blahoslavených v plenéru, obsahující epigrafickou informaci

Výjev	**18. století**	**19. století (do r. 1860)**	**Celkem**
Loučení Panny Marie s Kristem	-	1	1
Panna Marie	2	1	3
Panna Marie Bozkovská	-	1	1
Panna Marie Immaculata	3	2	5
Pieta	3	1	4
sv. Antonín Paduánský	2	1	3
sv. Barbora	1	-	1
sv. František Serafinský	-	1	1
sv. Jan Evangelista	1	-	1
sv. Jan Křtitel	1	-	1
sv. Jan Nepomucký	14	10	24
sv. Josef	1	-	1

Výjev	18. století	19. století (do r. 1860)	Celkem
sv. Prokop	1	-	1
sv. Václav	2	1	3
CELKEM	**31**	**19**	**50**

Hřbitovní plastiky a sepulkralia

V zadaném regionu se kromě židovského hřbitova v Turnově nenalézá žádný hřbitovní areál s výrazným souborem historické náhrobní plastiky, za čímž stojí jak časté přestavování kostelních budov, případně realizace novostaveb, v rámci kterých byly staré hřbitovy nebo jejich části nemilosrdně likvidovány, tak zvyklost na křesťanských a civilních hřbitovech opuštěné náhrobky odstraňovat či recyklovat.

V první polovině 19. století sledujeme v Turnově zánik starého hřbitova u kostela Narození Panny Marie a z původní akropole zůstalo dochováno pouhých sedm náhrobků z let 1758 – 1852 a jeden nedatovaný kříž zřejmě z 18. století. Dva nejstarší náhrobky náleží bývalým radním Václavu Meissnerovi a Františku Navrátilovi a jsou jediným příkladem místních měšťanských náhrobních kamenů.

Turnov, městský hřbitov (1758)

Léta . Panie / 1.7.5.8 / dne . 5. = / FEBRVAR // Usnul w [Panu] / Slowutnj a Op / atrnj Muž Pan / Wáczlaw Maisn / er messtian a Sa / used Turnowski // Gakož tuto / consultor a / starostliwi / dobrodinec / Bratrstwa / S[w]ateho Ru / zencze Ma / gicze Weku / Sweho 82 / [Leth] tuto / Prj tomto / Chramu / Panie w p / okogi Swa / [tem] odpocz / [–-] [Amen]

Žádné historické artefakty až na jediný náhrobek z r. 1856 nebyly nalezeny na starém a dodnes užívaném pohřebišti u hruštického kostela sv. Matěje a zcela zrušen byl dávno i starý městský hřbitov kolem kostela sv. Mikuláše.

V podobném duchu figuruje i venkov. Malou skupinu nástěnných náhrobníků ze 17. a 19. století známe z externích zdí kostela sv. Václava v Rovensku pod Troskami a systematickému odstraňování ušlo i několik objektů na novém hřbitově v Jenišovicích. Na starém hřbitově byl z piety uchován jenom náhrobek Františka Antonína hraběte Desfourse a základová beznápisová deska nad hrobem kněze Chaloupky.

Jenišovice, starý hřbitov (1831)

Franz Anton Graf Desfours / von Mont und Adienville / Herr der Herrschaft Gros rohosetz / und Morchenstern, / geboren am 3ten November [1773] gestorben [i]m 58ten Jahre / [am] 29ten Juli 18[31] / [Mit ihm erlosch der Stamm seiner Vater aber nicht das Andenken seines Frommen] / [–-] ASCHE.

Jediný náhrobek s nápisem připomínajícím úplavičnou epidemii v r. 1850 byl ušetřen na hřbitově v Újezdě pod Troskami a zklamáním je starý hřbitov kolem kostela sv. Jakuba Většího v Přepeřích, kde se i přes letitý vandalismus dochovala téměř stovka náhrobků, z nichž ovšem pouze jediný spadá do našeho časového intervalu. Jedná se o způli zapadlý náhrobek s reliéfem sv. Rodiny, datovatelný do první poloviny 19. století a pocházející snad ze zemanovské dílny.

Za nejhodnotnější lokalitu lze bez výjimky považovat areál lesního hřbitova Na Markytě u Hrubé Skály, kde můžeme studovat šestici zdařilých kamenických prací

Náhrobník Magdaleny z Vartemberka, zesnulé r. 1543, vsazený do severní vnější stěny kostela sv. Mikuláše v Turnově. (Foto P. Jakubec 2006.)

z první poloviny 19. století, mezi nimiž vyniká náhrobek rokytnické mlynářky Noskové a jejích dětí s ústředním motivem ženy s kotvou, sedící před pultem s knihou.[15]

I v případě starších sepulkrálních památek jsme v minulých staletích spíše svědky jejich ničení nežli ochrany, jako v případě nezdokumentovaných historických náhrobníků v kostelech sv. Matěje v Turnově na Hruštici a sv. Jiří v Přáslavicích, které byly při stavebních úpravách objektů ve druhé polovině 19. století rozdrceny a použity jako zásyp odtokového kanálku a materiál do základů věže. Dva drobnější figurální dívčí náhrobníky, umístěné na podlaze kostela sv. Jana Křtitele v Nudvojovicích, byly v téže době druhotně vsazeny do ohradní zdi hřbitova a míra jejich sešlapání a seřezání ani tehdy nedovolila identifikaci.[16] Naopak nápisy na náhrobnících v kostele sv. Filipa a Jakuba na Všeni byly ještě před zničujícím požárem v roce 1832 podchyceny.

V současnosti upoutají naši pozornost pouhé tři figurální náhrobníky Vartemberků uvnitř a vně kostela sv. Mikuláše v Turnově, masivní náhrobník Jindřicha Smiřického ze Smiřic u oltáře kostela sv. Václava v Rovensku pod Troskami, nástěnný náhrobník Karla Josefa z Valdštejna v kněžišti kostela sv. Josefa na Hrubé Skále a znakový náhrobník Albrechta Maxmiliána Desfourse, druhotně přemístěný z kostela sv. Salvatora v Praze na nádvoří hruborohozeckého zámku.

Turnov, kostel sv. Mikuláše (1543)

Letha xliii: Po Swa(tem) Bartholo / miegi umrze(la) Urozena Panna Pa / nna Mangdale(na) Z warthmbergk[a] / dczera Urozene(h)^{o} Pa(na) Pa(na) Adama / odtudž a tuto pochowana gest.

Rovensko pod Troskami, kostel sv. Václava (1569)

A) Hodie mihi Cras Tibi

B) Letha . 1 . 5 . 6 . 9 W nedeli w hod slawny wzkrzysseni / Pana Krysta Vmrzel Vrozeny Pan Pan Gindrych Smi / rzycky z Smirzycz a Na Skallach a tuto geho Tielo gest / pochowano gehozto dussy Pan Buh racz milostiw byt[i]

Turnov, kostel sv. Mikuláše (1584)

Leta . 1584 . W auterey Po Nedie / ly Postni genz Slowe Inuocauit Urozeney Pan Pan Krystoff z Wa / rthmbergka na Rohozczy a Ska= / ssowie Ziwot Swug Dokonal, a ocziekawa Slawneho wzkrzyssenj.

Hrubý Rohozec (1674)

HÆC EST REQVIES MEA (ET) MEORVM / ALBERTVS MAXIMILIANVS. S(ACRAE) R(OMANAE) I(MPERII) COMES DES / FOVRS IN MONT (ET) ATIENVILLE (ET) HÆREDITA. / RIVS DOMINUS IN ROHOSEZ SEMILLE / AD ISERAM (ET) WARTEMBERGICVM / SKALL (ET) SAC(RAE) CÆS(ARAE) MAIEST(ATIS) CONSIL / IARIVS CVBICVLARIVS SVPREMVS / EQVITVM, ET VNIVERSÆ IMPERIA / LIS MILITIÆ VIGILIARVM MAGISTER / GENERALIS. / ANNO D(OMI)NI M.DC.LXXIV

Židovský hřbitov v Turnově

Židovská nekropole představuje ve výzkumu epigrafických památek regionu specifický problém, způsobený samozřejmou přítomností hebrejských, výjimečně částečně aramejských nápisů, které nemohou být posuzovány z hlediska latinské epigrafiky. Ta se naopak může soustředit pouze na tu složku náhrobních nápisů, která obsahuje německý text, případně arabské číslice.[17] Jelikož první německé nápisy, dosud však v defenzivním postavení vůči hebrejštině, obsahují teprve náhrobky Gabriela Herzkyho z Liberce a Frodl Somerové z Lomnice n. P., zesnulých v l. 1839 a 1840, uplatní se zde latinská epigrafika pouze v horizontu následujících dvaceti let. Podrobný průzkum hřbitova a následný katalog odhalily, že v tomto období jde o 68 náhrobních kamenů z celkového počtu 560 objektů, k nimž je nutné připočíst stélu Wolfa Corefa s datací 1792 vtesanou na reversu. Naopak hebrejské stély jsou dochovány již od r. 1649.[18] Zkoumané německé nápisy zřídkakdy vystupují ze stínu hebrejštiny a omezují se výhradně na tradiční kompozici jména, životních dat, případně s krátkým pietním dovětkem. Rozsáhlejší veršované nápisy v němčině se objevují teprve v 60. letech 19. století.

Turnov, židovský hřbitov (1849)

Hier ruhet in Frieden / die Jungfrau / Mathilde Thorsch / aus Prag / geboren den 1= Oktobr 1831. / gestorben in Liebwerda d(en) 7. July / 1849. / In Liebe Kindlich. / Im Geiste männlich. / Im Dulden ein Weib.

Dřevěná a zděná architektura a její prvky

Pro oblast Turnovska a jeho okolí je příznačné charakteristické ztvárnění lidové architektury, postavené na dvou typech domů – roubeném, tzv. pojizerském statku, a zděném statku voděradského typu. Specifickou architekturou se vyznačují také objekty mlýnů, pil a hamrů, které do okruhu našeho zájmu spadají datováním nebo signováním vybraných stavebních prvků, rozšiřujícím se zejména v první polovině 19. století. Přestože se jedná o mimořádně bohatý a často zastoupený soubor nápisů, jenom výjimečně však obsahuje rozsáhlejší texty (např. u záklopových prken).

Vizitkou každého stavení byly vyjma kamenných bran, vedoucích do uzavřeného dvora, případně umístěných za humny, na opačné straně areálu usedlosti, hlavní dveřní portály do obytných i hospodářských prostor, na jejichž prvcích (vrchní překlady, svorníky, ostění) nalézáme největší množství nápisů v podobě popisných čísel, iniciál majitele nebo stavebníka nemovitosti, datace její stavby nebo přestavby, méně již tzv. *nomina sacra* (INRI, IHS) a zřídkakdy rozsáhlejší text, jako v případě nápisu na okenním a dveřním překladu Poddubeckého mlýna. Tyto nápisy pak doprovázejí ornamentální nebo květinové reliéfy, snítky, ratolesti, květy a v případě usedlostí čp. 32 ve Svijanském Újezdě také nevšední reliéfy koní.

Datace 1819 a jméno stavitele Františka Trakala na komíně domu čp. 19 na Roudném. (Foto P. Jakubec 2006.)

Dubecko (1833)

A) WISTA WEL S P / OMOCI BOZI RO(KU) 1.8.33 // N(AHLA)V(SK)I / FR(ANTISEK) D / R(UHDY) MI(NAR) // FRANTISEK N A / HLAVSKI . TEZ I OTEC / . GEHO . NAKLAD WEDL

B) od . srce . gako . kamen / wod sta rosti.

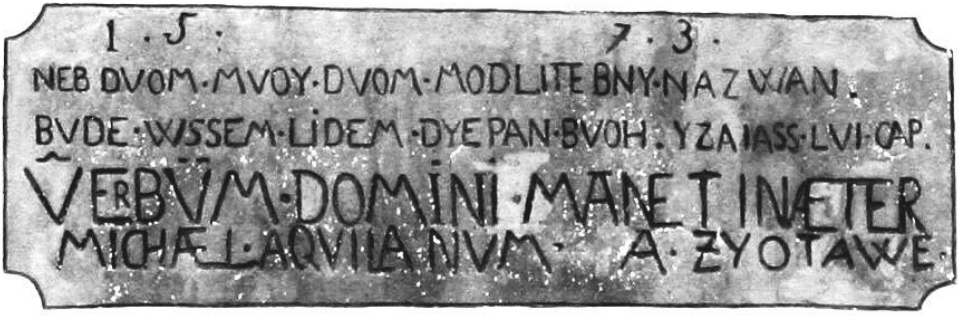
Příslovečným křestním listem stavby byla základová prkna s texty o stavbě domu, náboženskými sentencemi a ochrannými formulacemi před neštěstím, umístěná na čelním štítě pod tzv. kabřincem. Na Turnovsku se *in situ* nedochoval žádný autentický základ, nicméně kuriózní nález znamenají tři základová prkna zhotovená tesaři Šonskými z Roudného v roce 1984 pro dům čp. 7 na Blatci a pro stavení čp. 3 ve Svatoňovicích.

Specifickým stavebním prvkem jakožto nositelem nápisu či reliéfů jsou vrcholové části zděných komínů, obložených pískovcovými plotnami a zakončených kamennou figurkou, nazývanou bubákem. V minulosti však pro časté přezdívání množství obdobných komínů zmizelo, takže dokumentovány mohly být pouze dva existující objekty na Roudném čp. 19 (1819) a v Ondříkovicích č. e. 301 (1826).

Další nápisový soubor, omezující se na jednoduché datace, můžeme sledovat v interiérech stavení, ve sklepeních či krovech. Jejich dokumentace se ovšem váže na mnoho náhodných faktorů (benevolence majitelů, absence písemných pramenů aj.), které ji komplikují. I proto nebyly do stávajícího katalogu zahrnuty, přesto jsou nám známy letopočty 1844 ve sklepení čp. 18 v Přepeřích nebo 1787 ve stejných prostorách Jirošovy rychty, resp. Kopicova statku čp. 64 v Kacanovech.

Nejenom dům samotný, ale také další součásti hospodářského areálu nabízejí nápisové památky, opět však omezené na datace a iniciály. Kromě vzpomínaných bran jsou to např. kamenné sloupky branek pro pěší (Lažany čp. 11 – 1808, Blatec čp. 7 – 1847), studny (zaniklá datace 1616 v Přepeřích čp. 19) nebo špýchary (Rakoušův sroubek v Dolánkách – 1807).

Mezi nejstarší nositele nápisů ale bezkonkurenčně náleží stavby sakrálního významu a objekty vrchnostenské a městské správy. Bez ohledu na sepulkralia nalézáme na venkovních zdech kostelů Turnovska[19] nejčastěji kamenné erby, nedoprovázené ovšem žádným textem, dále alianční znakovou desku Adama z Vartemberka a Sibyly Šlikovny (1545) a nedatovaný podpis pravděpodobného stavitele na portálu bočního vchodu v Přepeřích, pamětní desku přestavby kostela a sluneční hodiny v Rovensku pod Troskami (1573, 1704), pamětní desku zničujícího požáru Turnova na severní stěně sv. Mikuláše společně s tzv. sladovnickou deskou (1538) a na kostele Narození Panny Marie již zanikající příležitostné dipinti. Zcela ojedinělou nápisovou památku představuje klenební svorník z kostela sv. Jiří v Přáslavicích, druhotně zazděný do vnější stěny podezdívky presbyteria. Jde o jedinou dochovanou

Pamětní deska přestavby kostela sv. Václava v Rovensku pod Troskami z r. 1573, vsazená nad západním vchodem. (Foto P. Jakubec 2006.)

Majuskulní gotický nápis na svorníku z klenby kostela sv. Jiří v Karlovicích-Přáslavicích, druhotně vsazený do vnější stěny presbytáře. (Foto P. Jakubec 2007.)

Ostění jižního vchodu do lodi kostela sv. Jakuba Většího v Přepeřích se signací domnělého autora. Snad 50. léta 16. století. (Foto P. Jakubec 2003.)

epigrafickou památku gotické majuskuly. Zkratku RMD se ovšem nedaří rozvést, přesto nemůžeme vyloučit, že se jedná o vůbec nejstarší nápis regionu.

Nápisy na stavebních prvcích zámků Hrubého Rohozce a Svijan a turnovské radnice řadíme zároveň k nejstarším datovatelným epigrafickým památkám. Ve všech případech se však jedná o jednoduché datace.[20]

A samozřejmě registrujeme též široké spektrum kamenických značek (Přepeře, Nudvojovice, zámek Hrubý Rohozec).

Turnov – kostel sv. Mikuláše (1538)
Leta m^{o} v^{c} xxx^{o} / viii^{o} Chra(m) te(n)to / z dopusste(n)ii pa(n)e / y s meste(m) wyhora(l) / w stre(d)v po kwet(ech)

Rovensko pod Troskami – kostel sv. Václava (1573)
1 . 5 . 7 . 3 / NEB DVOM . MVOY . DVOM . MODLITEBNY . NAZWAN . / BVDE . WSSEM . LIDEM . DYE PAN . BVOH . YZAIASS . LVI . CAP(ITOLA) / VERBVM . DOMINI . MANET IN ÆTER / MICHÆL . AQVILA NVM . A . ZYOTAWE.

Přepeře – kostel sv. Jakuba Většího (b. d., zřejmě závěr 50. let 16. století)
G Z WELYKE^{O} BORV

Příležitostné a skalní nápisy

Výjimečnou, ovšem značně širokou kapitolu nápisového fondu představují příležitostné a v oblasti Turnovska (a skalních měst všeobecně) ve větší míře dochované skalní nápisy, jimž je pozornost věnována teprve několik posledních let.[21] Největší procento příležitostných nápisů nalézáme právě zde. Pro účely epigrafického katalogu nebyla v celé šíři využita metodika projektu *Dokumentace skalních nápisů, rytin a dalších prvků historické krajiny severních Čech* výzkumného týmu Peša – Jenč. Bez povšimnutí jsme ponechali brusné stopy, soudobé nápisy a veškeré rytiny bez epigrafického obsahu.

Drtivou většinu příležitostných nápisů tvoří iniciály jmen, letopočty, méně již celá jména a zcela ojediněle též rozsáhlejší nápisy. Suverénně nejbohatším nalezištěm takových nápisů, omezeným na malý prostor skalní průrvy, je lokalita Průchody v Klokočských skalách (k. ú. Klokočí). Zde proběhl výzkum v létě 2005 a označil místo mimo jiné za lom, činný pravděpodobně v 16. až 18. století, využívaný posléze jako komunikační koridor.[22] Mezi desítkami nápisů, datovaných od roku 1713, nalezneme kromě iniciál, letopočtů a jmen rovněž hodnotný soubor hebrejských jmen s letopočtem 1720.[23] Existenci unikátního nápisu *Daniel Borohradský a Gircik Síbr 1604* se nepodařilo uspokojivě prokázat.[24]

Druhou oblastí Turnovska s výrazným podílem skalních nápisů jsou hruboskalská skalní města, kde bylo několik historických nápisů katalogizováno v okolí zámku Hrubé Skály, kde svá jména po generace zvěčňovali členové kočovných loutkářů Meissnerů, v blízkosti hradu Valdštejna a v areálu sídliště Chlum-Kozlov, kde se nalézá diskutabilní nápis, časově určený doc. Hanou Pátkovou do širokého intervalu 16. až 18. století. Zdá se, že frakturní nápis tesal autor podle předem připravené předlohy.[25]

Menší okruh příležitostných nápisů registrujeme na různých prvcích městské i venkovské architektury, nejčastěji bránách a dveřních portálech. Zatím nejstarší

nalezený nápis (datace 1696) postupně zaniká na portálu dveří do věže turnovského kostela sv. Mikuláše.

Chlum-Kozlov (k. ú. Olešnice u Turnova)
Na tom swietie zadna gina

Hrubá Skála – předsunuté opevnění (1831, 1845)
A) Franc Maizner. / Ano. Domi(ni) / MDCCCXXXI.
B) 1845 / Joha(n) / K[–-] / [–-] Maiz(ner)

Bilance

S ohledem na zvolené časové a lokační limity zpracovaných nápisů určuje spodní hranici katalogu zaniklá datace 1506 v interiéru turnovského Podkostelního mlýna čp. 118. Nicméně, přihlédneme-li k nápisům neuvedeným, patří mezi nejstarší texty v kostelních budovách, na křtitelnicích a zvonech, spolehlivě doložené od roku 1483, ačkoli tři nedatované nápisy na zvonech v kostelech sv. Jana Křtitele v Nudvojovicích a sv. Jakuba Většího v Přepeřích byly při nedávné analýze zařazeny do pohu-

Nejstarší datovatelný nápis v lokalitě Průchody nad Klokočím z r. 1713. (Foto P. Jakubec 2005.)

Lidově zpracovaný frakturní nápis na podstavci kříže v lokalitě U Jánička v Bohuslavi. (Foto P. Jakubec 2006.)

Na skalním bloku předsunutého opevnění Prachovna u Hrubé Skály nalezneme několik upomínek na kočovné loutkáře Meissnery. (Foto P. Jakubec 2006.)

sitského období 15. století. A reflektovat je nutné rovněž zmíněný nedatovaný svorník z kostela sv. Jiří v Karlovicích-Přáslavicích.

Skupina nejstarších zkoumaných nápisů je zhotovena výhradně česky v gotické minuskule, prostoupené na náhrobnících v areálu kostela sv. Mikuláše z let 1543 – 1585 frakturními prvky, přestože samotnou frakturu můžeme bezpečně doložit až na náhrobnících Jindřicha Smiřického ze Smiřic (1564) a Jana Holana staršího (1694) v Rovensku pod Troskami.

Na výše uvedené českolatinské pamětní desce rovenského kostela (1573) se poprvé objevuje datovaná kapitála, dovedená do monumentální dokonalosti na náhrobníku Alberta Maxmilána Desfours (1674) na Hrubém Rohozci. Latinské kapitální nápisy se do popředí dostávají teprve během 18. století. K výraznějším představitelům této epochy patří bezesporu trojice soch sv. Jana Nepomuckého a sv. Antonína Paduánského ve Svijanech a druhotně umístěné Piety v zámeckém parku na Sychrově (1733 – 1762) podobně jako kašna se sousoším sv. Jana Nepomuckého, sv. Antonína Paduánského a sv. Václava z r. 1761 ve Skálově ulici v Turnově. Na všech se uplatňuje datace v podobě chronogramu.

Turnov – Skálova ulice (1761)
A) CANONICO FAMÆQVE / TVTORI HVIVS REGNI / PATRONO PATRIOTÆ / QVE DIVO / IOANNI ERE / XIT FERVENS / SPIRITVS
B) BEATO / WENCES / LAO / DICAT / AMOR / 1761
C) THAVMATVRGÆ / VITÆ PADVANO / ORATORI SANCTO / ANTONIO / VIVA CHA / RITAS EXTRV / XIT

V 19. století oživuje nápisový fond množství budovaných soch a křížů, opatřených nápisy hned v několika druzích písma, a sice fraktuře, kapitále nebo humanistické polokurzívě. Z písem 19. století převažuje humanistická minuskula, přestože i ostatní písma zůstávají v oblibě, nejčastěji však ve společné kombinaci, když se např. fraktura používá ke zvýraznění jmen zesnulých na náhrobních kamenech. Fraktura se ale postupně dočkává různých hybridních forem a její podoba nejednou koketuje s humanistickou minuskulou.

❑

Během zpracování katalogu bylo s výjimkou židovského hřbitova evidováno celkem 209 existujících i zaniklých nápisů z let 1506 – 1859, dále 8 nápisů sporných a časově nezařaditelných a v následujících měsících došlo k nálezu dalších tří desítek textů.

Na základě této zkušenosti pokračuje jak terénní průzkum, tak také excerpce archivních pramenů. V součinnosti s centrálně řízenou reidentifikací památkového fondu jsou ve druhé etapě postupně evidovány též nápisy v interiérech kostelů a zámeckých budov.

Poznámky

[1] ŠONSKÁ, Zuzana: *Epigrafické památky Turnovska do poloviny 19. století.* Bakalářská práce na FHS UHK, 2006, 190 s.

[2] Pro získání nejvhodnějšího územního vymezení zkoumané oblasti bylo převzato správní členění, platné s menšími změnami až do r. 1960. Zřetel práce se tedy soustředil na obvod bývalého soudního okresu Turnov, pro zjednodušení zvaný Turnovskem. Takové hledisko má své opodstatnění i v současném správním členění, kdy téměř všechny uvedené lokality spadají pod městský úřad s přenesenou působností v Turnově (s výjimkou Hrdoňovic, Újezdu pod Troskami, Semínovy Lhoty a Čimyšle). K volbě regionu přispěla i práce J. V. Šimáka *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu turnovském* (Praha 1909), do té doby jediná kvalitní práce, zohledňující epigrafiku v regionu.

[3] Připravované rozšíření počítá i s interiéry.

[4] Viz JAKUBEC, Pavel: *Vývoj zvonového inventáře na Turnovsku od 15. století do současnosti*. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší (dále: ZČRP). Sv. 20. Semily-Turnov 2007, s. 37-60.

[5] *K wipracowánj této / Sochy gest náklad. / Wogtěchá Pýtry / Roku 1836.*

[6] Sv. František z Assisi u Borčic, skupiny soch na mostech u Valdštejna a Hrubé Skály, připisované dílně kosmonoských Jelínků, šestice soch na schodišti kostela sv. Filipa a Jakuba na Všeni, sv. Antonín Paduánský na Valdštejně, přenesený ze Sobotecké ulice v Turnově, sv. Josef na Malém Rohozci, sv. Agáta u Příšovic ad.

[7] K tomu je nutno připočíst sochu téhož světce z r. 1738, zakoupenou obcí Vlastibořice v r. 1868 v Turnově. *Beschreibung aller in dem Vlastibořitzer Kirchsprengel bestehenden Kreuze, Statuen, offener Feldweg- oder versperrten Land Kapellen. 1885.* V pozůstalosti J. V. Scheybala.

[8] Jedná se o sochy na Dubecku (druhotně v kapličce), u Chlomku (zaniklá), pod Hrubým Rohozcem (zaniklá), v Kacanovech, Modřišicích, na Podpohoří (obec Olešnice), při cestě z Příšovic do Čtveřína (zaniklá), litou sochu v Turnově u kostela Narození Panny Marie, na mostě u Valdštejna, na Valdštejnsku (dnes v areálu firmy Trevos), ve Vesci a na Volavci (v kapličce).

[9] Viz též JAKUBEC, Pavel: *Na míle daleko jsou doby kamenných strážců silnic. O památkách dopravního značení na Jičínsku a Semilsku*. In: ZČRP. Sv. 18. Semily 2005, s. 270-276.

[10] Veškeré ukázky nápisů jsou publikovány bez kritického epigrafického komentáře pouze s využitím základních pomocných znaků: **=** – rozdělovací znaménko slov; **/** – konec řádku; **//** – přechod na další nápisové pole; **ab** – ligatura (nexus literarum); **(abc)** – rozvedení zkratky; **[abc]** – doplnění nečitelné, případně fyzicky ztracené části textu podle smyslu nebo pramene či literatury; **[...]** – přibližný počet písmen ztracené části textu, nedochované ani sekundárně; **[--]** – ztracené části nápisu o neznámém počtu písmen.

[11] Jan Kryštof Kastner, svijanský a loukovecký purkrabí, žijící v Turnově u tzv. Svěrácké brány, mj. fundátor sochy. SOkA Liberec, AO Svijany, *Prousek Jan: Pamětní kniha obce Svijany Podolí a okolí. Díl I.*, bez sign., s. 179.

[12] Sv. Jan Nepomucký u Malého Rohozce, v Jenišovicích, na Mimoni nad Bělou a v polích mezi Všení a Žďárem, sv. Barbora na Hrubém Rohozci, sv. Prokop pod Hrubou Skálou ad.

[13] Absence nápisů u kamenných i kovových křížů se nevztahuje na pravidelnou zkratku INRI (Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum) na vrcholku břevna nad Kristovou hlavou.

[14] Zpracovaný katalog eviduje 15 křížů a náhrobních kamenů ze zemanovské dílny, přičemž díla syna Josefa omezuje časová hranice roku 1860. K tomu je třeba připočíst desítky dalších prací na Sobotecku, Lomnicku. Zatím nedokončená evidence zemanovských děl zachycuje jejich činnost již v 54 vsích a městech širokého okolí a řadí tak otce a syna Zemany na čelní místo v místní produkci kamenných soch a křížů.

[15] J. V. Scheybal studiem kamenického rukopisu odhalil, že autorem náhrobků na Hrubé Skále a v některých případech i na židovském hřbitově v Turnově mohl být Ignác Martinec. SCHEYBAL, J. V. – SCHEYBALOVÁ, J.: *Lidová kultura severních Čech. Obrázky ze života Čechů a Němců na národnostním rozhraní.* Liberec 2006, s. 53.

[16] V souvislosti s existencí epitafia hruborohozeckého hejtmana Jiříka Reinolfa ze Štiřína (zemř. 1570) v nudvojovickém kostelíku můžeme náhrobky spekulativně přisuzovat jeho dce-

rám Benigně, Christině nebo Barbaře, případně matce Barbaře či babičce Hedvice, na epitafiu též zmíněných. ŠIMÁK, J. V.: *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu turnovském*. Praha 1909, s. 70-75.

[17] Čeština se vyskytuje teprve od r. 1873, tedy za zvolenou časovou hranicí.

[18] Založení židovského hřbitova datujeme na základě zápisu v městské knize ke dni 30. září 1625. SOkA Semily, AM Turnov, rkp. 26, s. 486-487.

[19] Na Turnovsku nalezneme 13 katolických kostelů (Hrubá Skála – sv. Josefa, Jenišovice – sv. Jiří, Karlovice-Přáslavice – sv. Jiří, Přepeře – sv. Jakuba Většího, Rovensko pod Troskami – sv. Václava, Turnov – sv. Mikuláše, Narození Panny Marie, sv. Františka z Assisi, sv. Matěje, sv. Jana Křtitele v Nudvojovicích, Újezd pod Troskami – sv. Jana Křtitele, Všeň – sv. Filipa a Jakuba, Vyskeř – Nanebevzetí Panny Marie) a tři sbory církve československé husitské, postavené ovšem až v meziválečném období 20. století (Jenišovice, Přepeře, Turnov).

[20] Hrubý Rohozec – dvakrát letopočet 1516 na zámecké pavlači, nápis *Johan / ka z kray / ku Ec* na stuze znakové desky na bráně rohozeckého zámku, pocházející z téže doby, letopočet 1527 na městském znaku, vsazeném do fasády turnovské radnice, letopočty 1578 a 1766 na přetesávané znakové desce nad vchodem do bývalé zámecké kaple sv. Jana a Pavla na Svijanech.

[21] JENČ, Petr – PÁTKOVÁ, Hana – PEŠA, Vladimír: *Historické skalní rytiny v Labských pískovcích*. In: Porta Bohemica. Sv. 1. Litoměřice 2001, s. 149-166.

[22] BARUS, Martin: *Gymnazisté na Rytinách 2005 v Českém ráji*. In: Zpravodaj Mnichovohradišťska 12/2005, s. 26-27.

[23] Jde o nejrozsáhlejší dosud objevený soubor hebrejských příležitostných nápisů. Další lze nalézt na Drábských světničkách a údajně v okolí Doks.

[24] SOKA Semily, NŠ Klokočí, Vlastivědné zápisy, KR-94.

[25] WENIG, Adolf: *V Českém ráji*. Praha 1942.

ŠONSKÁ, Zuzana – JAKUBEC, Pavel: ***Die epigraphischen Denkmäler des Gebietes von Turnov bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts***

In der Saison 2005/2006 wurde die erste Forschungsermittlung der epigraphischen Denkmäler im Gebiet von Turnov (Turnau) vorgenommen. In das definitive Verzeichnis wurden nur die Inschriften und Aufschriften im Pleinair einbezogen und in fünf Kategorien gegliedert: 1) Auf kleinen sakralen Denkmälern; 2) Auf Sepulkral- und Friedhofsdenkmälern; 3) Auf Holz- und gemauerter Architektur; 4) Am jüdischen Friedhof in Turnov (nur deutsche Inschriften) und 5) Gelegentliche Felseninschriften. Die Zeitspanne wurde mit dem Jahr 1860 begrenzt.

Die ältesten Inschriften in diesem Gebiet sind auf Glocken vorhanden und stammen wahrscheinlich aus der Mitte des 15. Jahrhunderts. Alle Glocken wurden jedoch selbständig bearbeitet. Es ist dabei nicht ausgeschlossen, dass die Inschrift (Abkürzung) RMD auf dem in der Kirchenmauer eingemauertem alten Schlussstein noch älter ist.

Während der Bearbeitung des Kataloges wurden mit der Ausnahme des jüdischen Friedhofs 209 vorhandene und untergegangene In- und Aufschriften aus den Jahren 1506-1859 und acht unklassifizierbare Inschriften erfasst. Die Nachforschungen führen jetzt weiter und es wurden bereits ca. 20 neue Inschriften entdeckt. Bald wird auch ein Katalog mit Interieurinschriften und -aufschriften (in Kirchen, Museen usw.) erstellt.

(Übersetzt von Mgr. Pavel Jakubec)

OSUDY

MUDr. Birken (čtvrtý sedící zleva) se svou polní nemocnicí – detail fotografie v majetku rodiny.

MUDr. Ladislav Birken

praktický lékař v Košťálově a Semilech
major britské armády

narozen 19. 6. 1895 v Przemyślu
zemřel 17. 2. 1970 v Liberci

Ladislav Birken se narodil 19. 6. 1895 v židovské rodině ve městě Przemyśl v polské Haliči jako mladší ze dvou bratrů. Za první světové války ve svých 19 letech musel narukovat do rakousko-uherské armády a při bojích byl zraněn. Po válce dostal státní stipendium ke studiu na Lékařské fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Do Prahy s ním přijeli jeho přátelé, pozdější lékaři MUDr. Brodan (kožní specialista) a MUDr. Šindler (gynekolog). On sám se specializoval na vnitřní lékařství. Po skončení studia neměl požadovaných 10 000 Kč k uhrazení poplatku za závěrečné zkoušky. Tenkrát mu peníze poslal strýček z Ameriky jako půjčku rodičům, kterou jim později splatil. Po promoci musel absolvovat povinnou praxi, kdy pracoval na všech odděleních zdarma, pouze za stravu a bydlení. Když pracoval na infekčním oddělení, vyléčil nějaké děti z Košťálova u Semil. Kvůli jeho úspěchům jej radní z Košťálova požádali, aby si u nich otevřel praxi. Zde pak skutečně v letech 1929 – 1931 působil. Později přešel do Semil. Tam však již dva lékaři působili a MUDr. Birkena jako kolegu nevítali s radostí. Postarali se o to, aby nedostal smlouvu s pojišťovnou. Jeho obliba však rostla, takže měl stále plnou čekárnu lidí, i když museli za ošetření platit. V té době se poprvé oženil. Jeho manželka Anna Birkenová (nar. 12. 7. 1908) pocházela z pražské židovské rodiny. Bydleli v Podmoklicích nad vlakovým nádražím v domě čp. 229, který má dodnes nápadná velká obloukovitá okna. Byl to však sňatek z rozumu. Když se jim narodil dne 2. 9. 1934 syn Karel Birken, bylo již manželství rozvedeno.

Jeho osudová žena Marie Sobotková se narodila 22. 11. 1904 ve Vícenicích u Náměště nad Oslavou jako nejstarší z pěti dětí. Již v 18 letech se provdala za Adolfa Chalupu, který působil jako výpravčí v podkarpatském Mukačevu. Po dvou letech

manželství jej však při tragické nehodě přejel vlak, takže Marie Chalupová byla již ve dvaceti letech vdovou. Jako absolventka dvouleté obchodní školy pak našla uplatnění v Praze, kde se s MUDr. Ladislavem Birkenem seznámila. Začala s ním pracovat jako asistentka v jeho ordinaci v Košťálově i v Semilech. Dne 5. 7. 1937 se jim narodila dcera Zlata Birkenová. Před narozením dcery přišel požádat MUDr. Birken dědečka o ruku jeho dcery, ale ten to odmítl. V té době byli již nacisté v Německu u moci a svatba se Židem představovala pro rodinu riziko.

Vzali si hypotéku a postavili si v Semilech dům čp. 353, kde vybudovali moderně zařízenou lékařskou ordinaci. Jejich společné soužití však netrvala dlouho. Po nástupu nacistů k moci někdo udal židovský původ MUDr. Birkena a začalo jej hledat gestapo. Jednou musel odjet s pacientem do Hradce Králové a když se vracel, čekalo na něj několik Semiláků před městem, aby jej upozornili, že jej doma chtěli zatknout. Návštěvy gestapa v jejich domě se opakovaly každý týden, pokaždé jej však stihli přátelé včas upozornit. Přespával pak u svých pacientů v Libštátě, Košťálově, Vysokém nad Jizerou nebo v Bozkově. Bylo mu však jasné, že je pouze otázkou času, kdy jej zatknou. Odjel proto do Prahy a ubytoval se v jednom hotelu pod cizím jménem. Podle zásady, že *pod svícnem je největší tma,* si vybral hotel, kde byli ubytováni především Němci. Jednou tam potkal člověka v uniformě SS, který na něj již z dálky volal: *Jé, pane doktore, co tu děláte?* Byl to otec dítěte, jež MUDr. Birken kdysi úspěšně léčil na Bulovce. Tehdy MUDr. Birken vsadil vše na jednu kartu a onomu člověku se svěřil, že jej hledá gestapo. Ten pán okamžitě začal jednat. Nejprve zjišťoval, zda MUDr. Birken nezná nějakého muže v jeho letech, který už zemřel. Tehdy pomohla vzpomínka na prvního muže Marie Sobotkové Adolfa Chalupu. Němec odjel osobně do Náměště nad Oslavou, kde si vyžádal potvrzení o bezúhonnosti pana Chalupy. Jeho uniforma SS budila náležitý respekt, takže mu potvrzení bylo vystaveno. Na základě cizích dokladů byl vystaven pas na jméno zemřelého. Následně přítel profesor MUDr. Hněvkovský sepsal potvrzení, že pan Chalupa trpí kostní tuberkulózou a že doporučuje léčbu v Jugoslávii. MUDr. Ladislav Birken se ještě jednou tajně sešel s Marií Chalupovou a dcerkou, rozloučil se s nimi a odjel do Jugoslávie.

V Jugoslávii se okamžitě hlásil do československé bojové jednotky, která se tam formovala. Všichni odjeli do Bejrútu. MUDr. Birken měl nějaké peníze a ubytoval se tam v hotelu. Daný hotel vlastnili Slováci, kteří jej přesvědčovali, aby v Bejrútu zůstal a šel pracovat do americké vojenské nemocnice. On však chtěl bojovat za osvobození své vlasti. Zformovaná bojová jednotka odjela i s ním do francouzského Agde. Zde jej však krátce po příjezdu zatkli. Kvůli tomu, že přijel na cizí doklady, s čímž se netajil, jej jeho nadřízený kapitán Schejbal považoval za špióna a nechal jej zatknout. Když jej ozbrojená eskorta vedla přes dvůr, potkala jej skupina vojáků, která na něj volala: *Pane doktore, co tu děláte?* Byli to lidé ze Semil, kterým vydával různá lékařská potvrzení, aby mohli opustit republiku. Jejich svědectví zcela změnilo situaci a on byl znovu přijat mezi vojáky. Začal jezdit ve vojenské sanitě a dělal asistenta zubaři, u kterého se naučil trhat a ošetřovat zuby.

Po pádu Francie se československí vojáci soustřeďovali na jihu země. MUDr. Birken přeplul z Marseille na poslední chvíli uhelnou lodí do Anglie. Zde jej čekal relativní klid a velice slušné zacházení. Opět začalo formování československé armády a vojenský výcvik.

Jednoho dne navštívil jejich tábor anglický důstojník, který dělal nábor lékařů do britské armády. Předpokladem bylo, že udělají nostrifikaci lékařského diplomu. MUDr. Birken uměl německy, francouzsky, polsky, rusky, ukrajinsky a česky, ale angličtinu neznal. Navzdory tomu se mu podařilo písemné testy udělat na základě znalosti odborných názvů, které znal z latiny. Postupně se vypracoval na velitele vojenské nemocnice a v této funkci byl představen anglické královně matce Marii, vdově po králi Jiřím V. Koncem války byla jeho polní nemocnice odvelena do Normandie a posléze do Belgie. Zde se mu podařilo zastavit epidemii záškrtu a za to dostal od tehdejšího prince (pozdějšího krále) Baudouina vyznamenání.

MUDr. Ladislav Birken s druhou chotí Marií Chalupovou.

Zatímco MUDr. Birken bojoval na západní frontě, zabavilo gestapo jeho ordinaci, kterou nechalo odvézt do Terezína. Marie Chalupová se s dcerou přestěhovala k rodičům na Moravu, přesto musela nadále dojíždět na gestapo do Jičína, kde se neustále na MUDr. Birkena dotazovali. Jednou přišel pohled z Paraguaye s nečitelným podpisem. Marie Chalupová gestapu řekla, že to je dopis od něho, a od té doby jí dali pokoj.

Tragický osud za války čekal jeho první manželku Annu Birkenovou a jeho syna Karla. Dne 15. 5. 1942 přijeli transportem Au 1 z Prahy do Terezína. Dne 1. 9. 1942 byli odvezeni transportem Be do Raasiku v Estonsku. Odsud měli jet údajně na polní práce do Kalevi-Liiva, avšak byli zavražděni a pohřbeni v hromadných hrobech. Anně bylo 34, Karlovi 8 let.

V září roku 1945 přijel MUDr. Birken do Československa, okamžitě vyhledal svoji rodinu a ještě týž měsíc uzavřel v Praze s Marií Chalupovou sňatek. Jako major britské armády měl možnost usadit se v Anglii, ale manželka nechtěla. V červenci roku 1946 MUDr. Birkena propustili z britské armády a pak se vrátil do Československa natrvalo. Nějakou dobu pak bydleli v Brně. V Semilech jim sice patřil dům, ale bydlel v něm komunistický tajemník Zapletal, který dům odmítal uvolnit. Tehdy potkal MUDr. Birken v Praze svého bývalého spolužáka, zdravotního radu MUDr. Šolce, který mu sdělil, že v pohraničí potřebují lékaře, a obstaral mu místo v Hrádku nad Nisou. Celá rodina se tam přestěhovala, MUDr. Birken začal ordinovat, jeho manželka mu v ordinaci pomáhala. Po komunistickém puči v roce 1948 u nich dělali časté domovní prohlídky. Tehdy začali zavírat účastníky západního odboje a snažili se najít nějakou chybu i na MUDr. Birkenovi. Jeho však potřebovali, měl celodenní těžkou ordinaci, někdy ošetřil přes 100 pacientů za den. Vysilující způsob života mu v roce 1953 přivodil infarkt. Po zotavení nastoupil jako náčelník zdravotnické služby u Československých drah v Ústí nad Labem. Působil v Liberci, v České Lípě a dva roky na Slovensku v Nitře. Po odchodu do důchodu pracoval ještě v různých ordinacích v Liberci a v Lázních Kundratice. Zemřel dne 17. 2. 1970 v liberecké nemocnici a pohřben je v Hrádku nad Nisou. Jeho manželka Marie Birkenová zemřela 3. 2. 1993 v Liberci.

Vít Šlechta

Prameny

Písemné a ústní svědectví poskytli Mgr. Zlata Dušková z Liberce, rozená Birkenová, Ing. Emil Dušek z Liberce a Věra Máslová z Košťálova
Archiv Památníku Terezín
LAGUS, Karel – POLÁK, Josef: *Město za mřížemi*. 2. vyd. Praha 2006.

DROBNOSTI

Letecký pohled na vrch Zebín. (Foto J. Prostředník.)

Vrch Zebín u Jičína a jeho význam v době popelnicových polí

Kristýna Matějková Peroutková

Zebín je dominantou Jičínské kotliny, z jeho vrcholu je možné dohlédnout daleko do kraje a při dobré viditelnosti lze spatřit i vrcholky Krkonoš. Nejen proto byl odpradávna lidmi navštěvován – ať už zde sbírali dodnes hojnou mateřídoušku, pásli dobytek nebo jejich kroky směřovaly do kostela či kapličky na jeho vrcholu. Dodnes je opředen pověstmi. Je významný z hlediska geologického, botanického i zoologického. Nálezy získané z povrchových sběrů v posledních desetiletích potvrdily nejen to, že vrch byl vyhledáván už od pravěku, ale i to, že jako archeologická lokalita nabývá významu pro badatele i dnes.

Popis lokality

Vrch Zebín (ZM 10 : 03 – 43 – 11; 03 – 43 – 16) je přírodní památka ležící 2 km severovýchodně od města Jičína, která vznikla vulkanickou činností v období třetihor. Jeho absolutní kóta dosahuje 401 m n. m.[1] Klima je zde mírně vlhké s mírnou zimou, průměrná roční teplota se pohybuje kolem 8 °C a roční srážky dosahují úhrnem 700 mm. Nachází se zde specifická fauna i flóra.

Lidské aktivity jsou zde prokazatelné pravděpodobně již od mladší doby kamenné, intenzivněji pak z doby bronzové.[3] Archeologické nálezy potvrdily přítomnost člověka i v období mladohradištním.[4] Ve 14. století zde stála osada Zebín s kostelem,[5] která ovšem záhy zanikla. Dalšími doloženými stavbami jsou až v 17. století hospodářský dvůr, krčma a zvonice. Bezprostředně s vrcholem pak souvisí výstavba kaple sv. Máří Magdaleny kolem roku 1700. Vrch byl do 50. let využíván pro účely sadařství a pastvy a donedávna jako vojenské cvičiště.[6] Dnes se jedná o poměrně turisticky exponované místo.

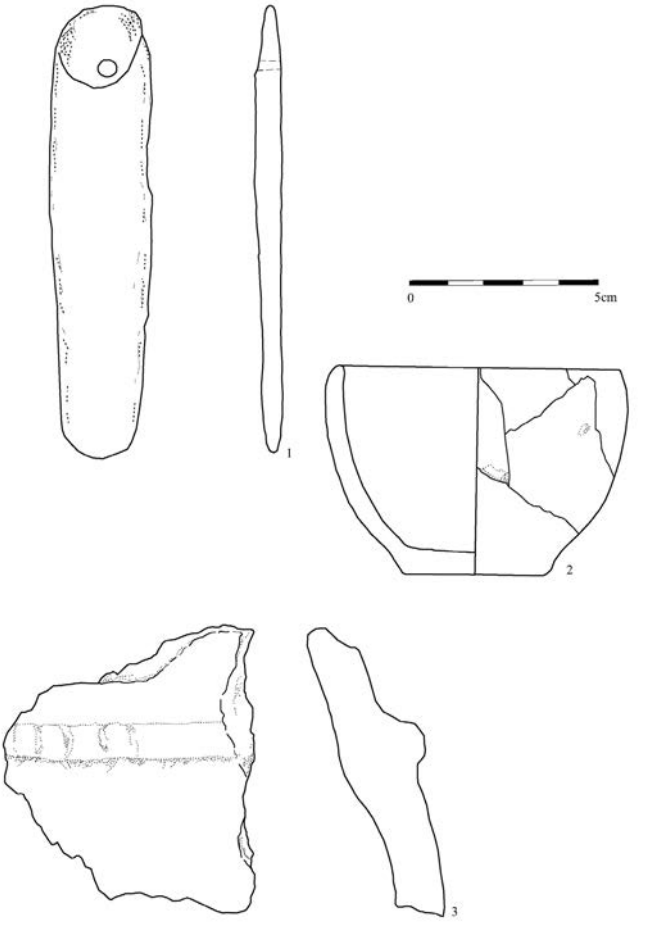
Historie výzkumů

Veškerá archeologická výzkumná činnost se odehrála pouze povrchově. Se sběry zde započal Jiří Waldhauser v 80. letech 20. století,[7] který se soustředil na JVV svah a datoval získaný materiál jako slezskoplatěnický (tzn. odpovídající závěru doby bronzové a přechodu do doby železné, kdy na našem území pobýval lid popelnicových polí – mladší stupeň tohoto období se označuje jako slezskoplatěnická kultura a časově jej lze zařadit do 1. poloviny 1. tisíciletí př. n. l.; stupeň HaB/C – HaD podle Reinecka). Nejvíce nálezů pochází ze sběrů Pavla Kracíka,[8] který se pod vrchol opakovaně vracel v průběhu let 1990 – 2007.[9] Jejich koncentrace byla výrazná hlavně na jižní a západní straně převážně v souvislosti se silnou erozní činností. Právě tento materiál se stal předmětem mého rozboru.[10]

Analýza nálezů a datování

Nejpočetnější soubor představuje keramika. Velikost střepů se pohybovala od 3 do 7 cm. Všechny byly silně obroušené. V naprosté většině se jednalo o atypické zlomky, převažovaly silnostěnné a oxidačně vypálené.

Poměrně silnostěnné střepy oranžové až cihlově červené barvy náleží pravděpodobně sídlištní keramice mladší fáze slezskoplatěnické kultury (hrubší hrnce, kónické mísy, amforovité a zásobnicové tvary).[11] Některé z nich lze vzhledem k bradavičnatému povrchu označit za soudkovité nádoby známé jako květináče. Výrazný byl obzvláště střep s plastickou páskou, který musí pocházet z objemné zásobnicové nádoby (obr. 3).

Zebín – archeologické nálezy. (Kresba K. Peroutková Matějková.)

Několik tenkostěnných střepů patří zřejmě koflíkům a drobným šálkům. Jeden mírně kónický koflík se podařilo dokonce rekonstruovat a lze ho datovat do stupně HaC (obr. 2). Poslední kategorii tvoří jediný střep, který byl vzhledem k leštěnému povrchu a plastické výzdobě součástí nejspíše amforovité zásobnice, typické pro hrobovou výbavu stupně HaC.

Z lokality pochází rovněž 27 úlomků mazanice s rostlinnými otisky o celkové hmotnosti 82 g. Jedná se o běžně nalézanou mazanici, která nevykazuje žádné specifické znaky a nebyla postoupena další analýze.

Štípanou industrii zde představuje jeden úštěp patrně pozdně paleolitického nebo mezolitického stáří[12] z chalcedonové hmoty – jaspisu.[13]

Překvapivý byl nález plochého kamenného předmětu, jehož funkce není zcela jasná (obr. 1). Na první pohled se zdá, že jde o kamenný brousek, chybí mu však cha-

rakteristické obroušení a při jednom konci je provrtán. Přesto vykazuje stopy pracovní činnosti v podobě kolmých zářezů na okraji. Surovinu můžeme s největší pravděpodobností označit jako silicifikovaný prachovec.[14] Tyto tzv. brousky se vyskytují od počátku doby bronzové, četněji pak v jejím závěru. Zatímco v sídlištním prostředí je můžeme interpretovat spíše jako závěsné brousky, v případě hrobových nálezů může jít o specifické závěsky.[15]

Interpretace nálezů

Rozbor získaného materiálu dokládá výraznou souvislost nálezů s existencí osady pod kopcem. Ta je převážně na základě povrchových sběrů datována do stupňů HaC – D – spíše ale samotný HaC[16] (tedy starší doba železná), čemuž zhruba odpovídá datace keramiky nalezené na vrchu. Navíc tvar a výzdobné/funkční prvky ukazují, že většina nádob pocházela spíše z prostředí sídlištního. Rovněž kamenný brousek můžeme na základě analogií z horákovské kultury (jedná se kulturu, která zasáhla oblast Moravy v době železné a na počátku doby laténské, nejznámější lokalitou je jeskyně Býčí skála) i přímo z prostředí slezskoplatěnického zařadit do stupně HaC – D.[17]

Ve spojitosti se Zebínem jakožto výšinnou lokalitou vystupují (podobně jako u jiných lokalit tohoto druhu, např. Radobýlu a Kletečné u Litoměřic nebo u Milešovky v Českém Středohoří), nejjasněji dvě roviny interpretace. Podle první mělo místo religiózní význam a nálezy jsou dokladem kultovní činnosti. Vzhledem k tomu, že se pohybujeme v době popelnicových polí, kdy náboženství i kultovní praktiky dosáhly určitého stupně vývoje,[18] není tato myšlenka nepravděpodobná. Navíc by tomu napovídala skutečnost, že těsně pod vrcholem byly nalezeny střepy mohutných zásobnic. Jejich přítomnost v těchto místech lze těžko racionálně vysvětlit – i prázdné by se nahoru nesly poměrně obtížně.

Druhá rovina interpretací představuje praktické hledisko. Zebín je vrch, z něhož lze dohlédnout daleko do krajiny; při dobré viditelnosti je možné spatřit vrcholky Krkonoš. Vezmeme-li v potaz, že nositelům kultury slezskoplatěnické, potažmo lidu popelnicových polí se podařilo danou oblast osídlit nejhustěji za celé období pravěku, pak mohlo vrcholové plató sloužit coby pozorovací stanoviště. Dokonce se dá uvažovat o jisté spojnici mezi dalšími výrazně vystupujícími krajinnými body (rovněž sopečného původu – Veliš u Jičína, Sv. Anna u Ostružna, vrch Železný u Železnice, Trosky a Vyskeř v Českém ráji), takže zde mohlo docházet k určitému druhu signální komunikace.

Závěr

Vyslovení závěru za daných podmínek není snadné. Na základě zjištěných okolností a hlavně publikovaných skutečností z poslední doby[19] se přikláním k názoru, že vrch Zebín byl v závěru doby popelnicových polí využíván pro blíže nespecifikovatelnou činnost související s kultovními aktivitami. Lze ho označit za lokalitu zvláštní funkce.[20]

Zda se na tomto místě invokovala božstva, uctíval se kopec samotný nebo byl navštěvován coby poutní místo, jehož sakrální význam byl kontinuální (tzv. *locus consecratus* [21]), nelze přesvědčivě rozřešit. Rozhodně to však neznamená, že by vrch zároveň nemohl být využíván jako pozorovací stanoviště. Není ovšem možné pominout, že absence rovných ploch zde neposkytovala moc prostoru pro praktické aktivity.[22]

Ukázalo se, že zkoumaná lokalita jako zdroj archeologického materiálu ještě není zcela vyčerpána a je tedy možné, že v příštích letech budeme moci vyslovit přímější závěry. Zájem, který v poslední době vyvolávají nálezy na vrcholech či jiných výrazných krajinných útvarech, přinese doufejme i nové poznatky.

Poznámky

1 *Plán péče o PP Zebín*, 1999 – 2008. Jičín, nestr.
2 MIKYŠKA, R. a kol.: *Geobotanická mapa ČSSR*. List M–33–XVI, Praha 1969.
3 Viz pozn. 1.
4 PROSTŘEDNÍK, J.: *Terénní průzkum na Jičínsku*. Zpravodaj Krajského muzea východních Čech XVII/1,1990, s. 22-25.
5 MENCL, J.: *Historická topografie města Jičína*. Jičín 1949, s. 435.
6 Viz pozn. 1.
7 WALDHAUSER, J.: *Nález keramiky kultury popelnicových polí pod vrcholem kóty Zebín v kat. území Jičína*. Zpravodaj KMVČ XVI-1, 1989, str. 26-27.
8 Tímto mu děkuji za zprostředkování materiálu a za odbornou pomoc při jeho zpracování.
9 KALFERST, J. – SIGL, J. – VOKOLEK, V.: *Přírůstky archeologické sbírky muzea v Hradci Králové v roce 1993*. Zpravodaj Muzea Hradec Králové 20, 1994, s. 3-16; BLÁHA, R. – KALFERST, J. – SIGL, J.: *Přírůstky archeologické sbírky muzea v Hradci Králové v letech 2000 – 2003*. Zpravodaj MHK 30 – supplementum, 2004, s. 3-143; ULRYCHOVÁ, E.: *Jičín, okr. Jičín*. In: Výzkumy v Čechách 1996 – 97, 1998, s. 63-64.
10 Část nálezů je uložena v Muzeu a galerii Jičín (i. č. 2/96) a v MVČ Hradec Králové (př. č. 267/1993; 413/2001).
11 VOKOLEK, V.: *Počátky osídlení východních Čech*. Hradec Králové 1993, s. 72.
12 Osobní sdělení Petra Nerudy.
13 Osobní sdělení Antonína Přichystala.
14 Viz pozn. 13.
15 Vokolek, V.: *Východočeská halštatská pohřebiště*. Pardubice 1999, s. 17; PODBORSKÝ, V.: *Dvě nová halštatská pohřebiště na jižní Moravě*. In: Sborník prací filosofické fakulty Brněnské univerzity, ř. E-25. Brno 1980, s. 75-124.
16 ULRYCHOVÁ, E.: *Jičín, okr. Jičín*. In: Výzkumy v Čechách 1996 – 97. 1998, s. 64.
17 Viz pozn. 15.
18 PODBORSKÝ, V.: *Náboženství pravěkých Evropanů*. Brno 2006, s. 272.
19 SMRŽ, Z. – BLAŽEK, J.: *Nález bronzových srpů z hory Kletečná (706 m n. m.) v Českém středohoří. K votivním nálezům z vrcholků kopců a hor*. Archeologické rozhledy, *54,* 2002, s. 791-810.
20 SMRŽ, Z.: *Höhenlokalitäten der Knovízer Kultur in Nord-West Böhmen*. Památky archeologické, *86,* 1995, s. 38-80.
21 PODBORSKÝ, V.: *„Genius loci" pravěkých a raně středověkých ceremoniálních center*. PA, supplementum 13, 2000, s. 355-360.
22 CHROUSTOVSKÝ, L.: *Posvátné hory českého pravěku*. Rkp. diplomové práce uložené na katedře archeologie FF Západočeské univerzity. Plzeň, Západočeská univerzita 2006, s. 25.

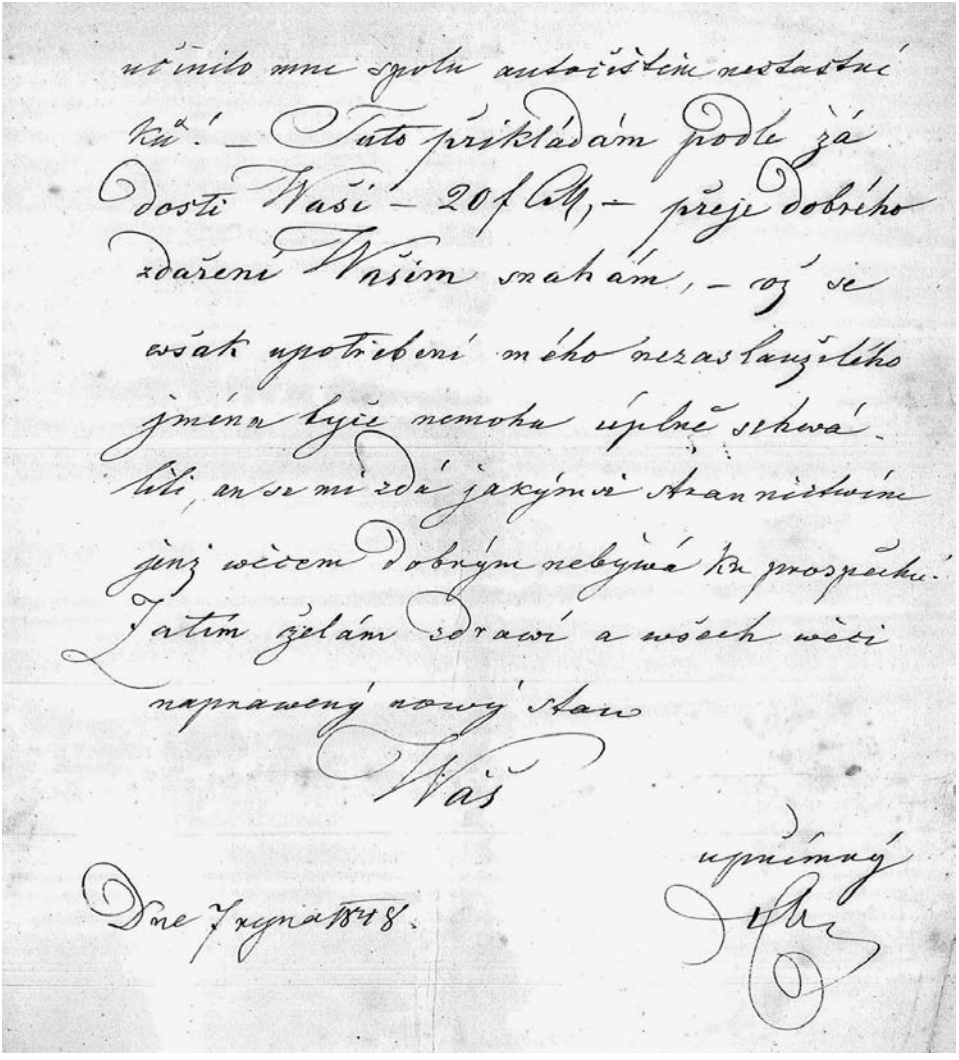
Dva neznámé dopisy Antonína Marka Václavu Krolmusovi

Karol Bílek

Život a dílo *libuňského jemnostpána* P. Antonína Marka (1785–1877) patří k nejlépe prozkoumaným v české literatuře. Jistě k tomu přispěl jeho dlouhý život, díky němuž se stal posledním pamětníkem prvních dob národního obrození. Přispěla rovněž jeho bohatá a oboustranně zachovaná korespondence s Josefem Jungmannem, navíc poměrně brzy editovaná Josefem Emlerem.[1] Třetím faktorem pak byla skutečnost, že se mu věnovali v obsáhlých monografiích dva literární historikové, jimiž byli jistě ne náhodou právě jeho krajané – prof. Jan Jakubec (1862–1936) z Libunce[2] a prof. Jaromír Plch (1918–1999) z Vyskře.[3] Další badatelé mohli pak již jen doplňovat mozaiku drobnými objevy. Nejpodstatnější byly poválečné příspěvky prof. Františka Šimka o Markově rodině,[4] edice korespondence Jungmannova syna Josefa Josefoviče Jungmanna, pořízená Olgou Votočkovou-Lauermannovou,[5] s dopisy určenými převážně Antonínu Markovi, a dodatková edice vzájemné korespondence Jungmannovy a Markovy, připravená Rudolfem Havlem.[6] Nejnověji o Markovi psali Milena Lenderová,[7] Naděž-

da Macurová[8] nebo František Jirásko.[9] Nezapomeňme ani na Markova hesla v Lexikonu české literatury od Mojmíra Otruby,[10] kde je uvedena i podrobná bibliografie, a ve Slovníku českých filozofů[11] a na nedávnou monografii *Josef Jungmann* od Roberta Saka, vydanou v nakladatelství Vyšehrad.[12]

V dosavadní literatuře se samozřejmě často hovoří o přátelských stycích Markových s dalšími osobnostmi českými i zahraničními. Rovněž je zdokumentována jeho

učiniło mne spotu autorištěm nedostatec
kú.' — Této přikládám podle žá
dosti Vaší — 20 fl M, — přeji dobrého
zdaření Vším snahám, — což se
však upotřebení mého nerozluženého
jména byče nemohu úplně sekvá-
liti, ani se mi zdá jakýmsi stranictvím
jinž věcem dobrým nebyvá ku prospěchu.
Jatím želám zdraví a všech věcí
napnawený nowý stan
Váš
upřímný
Dne 7 ledna 1848.

Část dopisu A. Marka V. Krolmusovi. LAPNP.

štědrá podpora českým vlasteneckým záměrům stejně jako pomoc těm, kteří ji potřebovali (z nejznámějších např. Pavel Josef Šafařík, Božena Němcová). Nedávno se mi podařilo při revizi zpracovaných fondů Literárního archivu Památníku národního písemnictví právě tento okruh rozšířit o jméno Václav Krolmus (1790–1861).[13] Osobní archivní fond tohoto známého kněze a průkopníka archeologického průzkumu Čech je uložen v 8 archivních kartonech, ovšem ve vydaném soupisu jeho zpracovaného osobního archivního fondu od Heleny Krejčové[14] z roku 1981 bychom mezi pisateli korespondence přijaté Václavem Krolmusem jméno Markovo marně hledali. Jejich vzájemný písemný styk nepotvrzuje ani Markova přijatá korespondence v jeho osobním archivním fondu,[15] v níž se Krolmus rovněž nevyskytuje.

Když jsem při revizi Krolmusova fondu procházel jednotlivé složky korespondence, zaujalo mě výrazné písmo, v němž jsem bezpečně poznal písmo Markovo. V soupise však byl jako pisatel určen jakýsi neznámý pan Ehm. Nebylo divu – Marek se podepsal pouze svým monogramem AM, s krasopisně propojenými oběma písmeny, takže pravého autora dopisů by v něm těžko kdo hledal...

Zajímavý je i obsah těchto dopisů. První adresoval Václavu Krolmusovi hned po jeho propuštění z hradčanského vězení, kde tento trávil několik týdnů po porážce pražské revoluce roku 1848 (byl členem Národního výboru). Druhý pak odkazuje na Markovu práci vikáře a školdozorce. A v obou Marek zasílá Krolmusovi peníze...

Otiskuji oba dopisy podle současných platných edičních zásad.

Poznámky

1 EMLER, Josef (ed.): *Listy Josefa Jungmanna k Antonínu Markovi.* ČČM, *55,* 1881, s. 499-530; *56,* 1882, s. 26-44, 161-184, 445-476; *57,* 1883, s. 45-59, 330-353, 496-512; *58,* 1884, s. 54-70, 285-297, 405-425; TÝŽ: *Ještě několik listů Josefa Jungmanna k Antonínu Markovi.* ČČM, *60,* 1886, s. 433-444; TÝŽ: *Listy Antonína Marka k Josefu Jungmannovi.* ČČM, *62,* 1888, s. 151-169, 385-405; *63,* 1889, s. 264-274; *66,* 1892, s. 292-304, 457-482 (a jiné práce).

2 JAKUBEC, Jan: *Antonín Marek. Jeho život a působení i význam v literatuře české.* Praha 1896, 244 s. (a jiné práce).

3 PLCH, Jaromír: *Antonín Marek.* Praha 1974, 252 s. (a jiné práce).

4 ŠIMEK, František: *Nález pozůstalosti Antonína Marka.* Svobodný zítřek 1946, č. 50 (a jiné práce).

5 VOTOČKOVÁ-LAUERMANNOVÁ, Olga (ed.): *Josef Josefovič Jungmann. Korespondence.* Edici revidoval Josef Brambora, předmluvu napsal Julius Dolanský. Praha 1956, 339 s.

6 HAVEL, Rudolf (ed.): *Ze vzájemné korespondence Josefa Jungmanna a Antonína Marka.* Literární archiv 8-9. Praha 1974, s. 5-36; TÝŽ: *Doplněk ke korespondenci Antonína Marka.* Tamtéž, s. 37-51.

7 LENDEROVÁ, Milena: *Působení Antonína Marka jako školdozorce turnovského vikariátu.* In: ZČRP. Sv. 6. Semily 1993, s. 53-62 (a jiné práce).

8 MACUROVÁ, Naděžda: *Měj se dobře, má hubičko! Z rodinné korespondence Antonína Marka.* Tvar, *8,* 1997, č. 18, 30. 10., s. 14-15.

9 JIRÁSKO, František: *Dva čeští studenti v Křešově.* In: Příspěvky Muzea Podkrkonoší v Trutnově. Sv. 5. Trutnov 2006, s. 141-145.

10 *Lexikon české literatury.* Sv. III/1, M-O. Praha 2000, s. 95-99. Heslo psal Mojmír Otruba.

11 *Slovník českých filozofů.* Brno 1998, s. 366-368. Heslo psal Jiří Gabriel.

12 SAK, Robert: *Josef Jungmann. Život obrozence.* Praha 2007, 316 s.

13 Více viz heslo Václav Krolmus od Květy HOMOLOVÉ v *Lexikonu české literatury.* Sv. II/2, K-L. Praha 1993, s. 990-993, nebo SKLENÁŘ, Karel: *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů.* Praha 2005, s. 321-322, a TÝŽ, *Život a dílo Václava Krolmuse.* In: Sborník Národního muzea. Praha 1965, sv. 10, řada C, č. 5, s. 187-218.

14 KREJČOVÁ, Helena: *Václav Krolmus (1790-1861). Písemná pozůstalost.* Edice inventářů č. 393. LA PNP. Praha 1981, 40 s.

15 BAŤHA, František: *Literární pozůstalost Antonína Marka (1785-1877).* LA PNP. Praha 1960,

3 s. (Na obálce název Antonín Marek.); PRAŽÁKOVÁ, Běla: *Antonín Marek (1785-1877). Písemná pozůstalost. 2. rozšířené vydání.* Edice inventářů č. 337. LA PNP. Praha 1978, 14 s.; BÍLEK, Karol: *Antonín Marek (1785-1877). Soupis osobního fondu – dodatek k 2. rozšířenému vydání.* Edice inventářů č. 1131. LA PNP. Praha 2002, 6 s. (rozmnoženo).

Edice

1.

Milý drahý Václave.

Vítám Vás srdečně z tmavé devítinedělní skrýše[1] na světlo Boží, na světlo československé! – Bohdejž to bylo poslední mučennictví, poslední otrapy, kterými stíháni bývali dobromyslní rodáci naši. – Zpomínáno na Vás, když pověst došla, že Vás odvlekli. Byl to čas všeobecné hrůzy, i na náš venkov se rozprostirající. – Nikdo z lidí nezdál se dosti bezpečen! – Střelba se až k nám rozlehala.[2] – Nyní ovšem potřebno, by opatrnost a moudrost provázela kroky každého! – bychom nikdy více podobných příhod nezakusili. –

Vaše ztráty jsou ovšem citelny a jest mi vás líto, ale i mne tu potkala znamenitá nehoda! Dne 30. srpna vznikl oheň v naší vsi[3] – a strávil 11 čísel domů se všemi zásobami – až k samé faře plamen zuřil – nad námi bděla boží ochrana. – Mnoho však přece na zkázu přišlo, a mne zachování učinilo mne spolu outočištěm nešťastníků! –

Tuto přikládám podle žádosti Vaší – 20 zl. konv. m.[4] – přeje dobrého zdaření Vašim snahám, – což se však upotřebení mého nezasloužilého jména tyče, nemohu úplně schváliti, an se mi zdá jakýmsi stranictvím, jenž věcem dobrým nebývá ku prospěchu!

Zatím želám zdraví a všech věci napravený nový stav.

Váš upřímný Antonín Marek

Dne 7. října 1848.

Poznámky

1. Václav Krolmus byl po potlačení svatodušních bouří v Praze devět týdnů od června do srpna 1848 vězněn na Hradčanech.
2. Myšleno zřejmě Windischgrätzovo bombardování Prahy 15. a 16. června 1848.
3. V Libuni u Turnova, kde byl Marek farářem.
4. Konvenční měna přestala platit roku 1857.

2.

Milý pane bratře!

Snad už netrpělivě pohledáte, brzo-li se vyskytne můj list! – Byl jsem na pochodu okresním![1] a to bere celkem skoro šest neděl! nežli se vše vykoná a všechny kouty prolezou! – Jest ovšem naděje, že toho budoucně bude méně bývati, neboť obšírný vikariát na dvé se rozdělí a druhý bratr nazve se soboteckým.[2]

Děkuji za zprávy udělené. Čas plyne a s ním děje naše! – My jsme cevy v kolách světostroje a jeden za druhým se odrcujeme, když jsme pobyli a posloužili. – Vy se ve svých starožitnostech utěšeně bavíte zpytujice řeč, která z mohyl a hrobových památek k nám mluvívá. Ovšem jest třeba znáti ji – a rozuměti![3]

V ohledu divadla česk[ého] o mně pověst Vám nenalila vína čistého – ! – pomisiv si jedno s druhým. –

Přikládám 10 zl. konv. m. – buďte zdráv a chovejte v přízni

svého Antonína Marka

Dne 22. června.[4]

Poznámky

1. Pochod okresní – každoroční vizitace far a škol turnovského vikariátu. Marek byl jeho vikářem od roku 1844.
2. Turnovský vikariát se rozdělil až roku 1856, ovšem nově oddělený vikariát se nazýval mnichovohradišťský.
3. Narážka na archeologické zájmy Krolmusovy.
4. Datovat lze mezi léta 1848 (po tomto roce už Marek psal novým pravopisem) a 1856 (tehdy se rozdělil turnovský vikariát).

Zdeněk Rón a Vysoké nad Jizerou

Vilém Kmuníček

V roce 2008 jsme vzpomenuli 60. výročí smrti spisovatele Zdeňka Róna. Při tomto jubileu je myslím vhodné připomenout jeho vztah k Vysokému nad Jizerou, Rónovu rodišti, místu celoživotních návratů, úmrtí i posledního spočinutí.

Zdeněk Rón (23. 5. 1889 – 13. 7. 1948) ve Vysokém prožil nejen svoje dětství, ale svými aktivitami se sem stále vracel. Měl zde svoje rodiče, přátele, z Vysokého pocházela i jeho žena. Tomu odpovídá i jeho tvorba, v níž se jako hlavní inspirační zdroj jeví Podkrkonoší, život horského lidu, potažmo samo Vysoké.

Jednu z význačných etap vztahu Rón – Vysoké tvoří Rónova účast na studentském životě Vysokého. Po svém starším bratru Karlu Rónovi, iniciátorovi řady studentských akcí, se k účasti na této činnosti dostává s bratrem Bohumilem i Zdeněk Rón. Ten se na ní podílí zejména přednáškami a dramatickou tvorbou. Studentstvo např. r. 1908 sehrálo v divadle v přírodě kus Zdeňka Róna *Pro svobodu.*[1] Z. Rón se jako asi šestnáctiletý stává kronikářem *Pamětnice Studentstva ve Vysokém nad Jizerou.* Několik let vydává se svým bratrem Josefem a s J. Nečáskem silvestrovský studentský časopis *Rámus.* Připravil také několik vlastních programů, zábavných večerů a akademií, napsal aktovku a poté delší celovečerní hru. 3. prosince 1911 proslovil řeč na slavnostní akademii ke 125. výročí ochotnického divadla ve Vysokém nad Jizerou. V roce 1912 se na Petruškových vrších účastní karikatury pražské sletové scény *Marathon* a 23. srpna 1913 byla ve Vysokém sehrána Rónova divadelní hra *Pohádka o štěstí.*[2]

Vysoké dalo základ i Rónovu životu manželskému. V roce 1912 se sblížil s vysockou rodačkou Marií Zajíčkovou. Korespondence s ní mu poté pomáhala překonat strasti odloučení za studií (rodiště na něj nezapomínalo ani občasnými bedničkami s přilepšením) a v době první světové války. Po válce a ukončení studií se Rón ve Vysokém 8. 5. 1920 s M. Zajíčkovou oženil.

Jak se celým dílem Zdeňka Róna prokázalo, jako celoživotní program vznikla ve Vysokém nad Jizerou v roce 1921 báseň *Horácká země* (coby básnická prvotina Rónova zveřejněná v Národních listech). Slovy C. M. Metelky řečeno, v ní *nejen že přesvědčivě vyjádřil svůj horský původ, ale i to, že z horského podkrkonošského kraje pramení a má a bude růsti celé jeho dílo. Už v této básni řekl Zdeněk Rón jasně, že zde kotví svými základními zážitky, protože tady viděl a poznal a prožil tuhý a úporný zápas člověka s životem, s chudou, kamenitou půdou, zde viděl českého člověka na stráži v národním boji.*[3]

Zaměstnání Z. Róna z Vysokého odvedlo jinam, ale už z jeho knižního debutu *Za člověkem* (z roku 1924) je zřejmé, že své Podkrkonoší neopustil. Naopak úsilí o jeho pozvednutí se stalo jeho všepronikající snahou. Kronikou Podkrkonoší za první světové války se stává dvojdílný román *Průvan*

v podhoří (1928, 1929), vážou se k němu i povídky sbírky *Než bude pozdě* (1931), Vysoké najdeme dokonce i v *pražském* románu *Něco vydržíme*, kde jsou zvěčněny vysocké Korábovy břízy a kluky i studenty z Vysokého milovaný cikánský plácek, a Strážov – to je samo Vysoké nad Jizerou.[4] A tak bychom mohli ve výčtu realistických prací pokračovat. Série příběhů strýce Ondřeje (*Jasno na horách*, 1940, *Od jara do jara*, 1942) pak za války posiluje české čtenáře optimistickým vyzněním příhod dobrého ducha Krkonoš.

Jestliže opomíjíme řadu konkrétních detailů v toku Rónova díla, jak vyrostlo z jeho vysockých kořenů, jedno svědectví o vztahu Zdeňka Róna k Vysokému opomenout nelze. Je jím básnická sbírka *K pramenům* (1940). Je dáno zvláštní povahou skutečně básnického textu, že jej lze vykládat z mnoha hledisek a úhlů, záleží jen, kterou stranou zrcadlících plošek poetický krystal natočíme. Co však nelze v případě Rónovy sbírky přehlédnout a co prostupuje každým slovem básníka Róna, je láska k domovu, k těm životodárným pramenům, z nichž se napájela jeho duše po celý život, v nichž hledala sílu při všech životních zkouškách a nesnázích a k nimž se Rón vracel z cest po *dolení zemi*. Těžko se hledá konkrétní doklad, protože sbírka jako celek (ostatně jako celé Rónovo dílo) vypovídá o jeho vztahu k Vysokému; motivy jsou natolik básnicky obecné, že dávají spíše jen tušit, kde se vzaly, odkud vyrostly, kde jsou jejich prameny. Z toho všeho si připomeňme Vysoké alespoň v tom, jak Róna naučilo mluvit a žít:

Prostě, ach prostě říci
tu radost, na světě že jsem,
že lidské srdce mám, že piji z pramenů,
že miluji tě, rodná zem'.

Prostě, ach prostě zaznít
jak v stříbro jiv když jarní vítr dých'
a v blescích dunět, burácet a bít
při svíčkách hromničných.

Prostě, ach prostě vstávat
jak z jitřní rosy den
a navečer i navěky dát dobrou noc
vyrovnán, usmířen.[5]

A jak si Rón předsevzal, tak se nám ve své sbírce i představuje jako básník vytříbené formy a hutné zkratky, když vyslovuje nejhlubší a nejniternější pravdy své životní zkušenosti, kořenící v kamenité zemi Rónova rodného kraje, která právě proto dává obdivuhodné plody zemité moudrosti.

Přímo Vysoké samo se stává podnětem k sepsání románu *Větrov* (1941), který čerpá z konkrétní historické události ze života Vysokého, rozsáhlého požáru tohoto městečka v roce 1834 a jeho zmrt-

výchvstání při obnově vlastními silami pohořelých. Toto téma Róna provázelo od nejútlejšího dětství. Říká k tomu: *Když jsem jako dvanáctiletý hoch nemohl nepsat již jen školní úlohy, byla neustálým tématem mých nezralých plániček táž dějová náplň, která po letech uzrála ve Větrov.*[6]

Rón cílevědomě vydal román za okupace, aby příběhem vysockých dodal národu naději v době temna. Jak těžce Rón nesl německou okupaci, dosvědčuje např. próza *K jitru*, odraz prožitků souvisejících se záborem pohraničí, jak se konkrétně projevil v samotném Vysokém.

Po zásluze dostává Zdeněk Rón dne 5. června 1941 *čestné Wysocké měšťanství* a *we Wysocké městské knize zaznamenán jest.* Jsou to poslední dny oficiálního *přátelství* nacistického Německa a Sovětského svazu, na který Hitler 22. 6. vojensky zaútočí. (A Rón přitom na jaře 1941 vydal románovou kroniku *Větrov*, kde se několikrát opakuje motiv putování českých podkrkonošských muzikantů – také harfenic! – do dalekého Ruska.) V září téhož roku nastane konec probenešovsky orientované Eliášovy vlády, když se zastupujícím říšským protektorem stává esesák Heydrich. Generál Eliáš je zatčen, odsouzen k smrti a naplno se rozjede program totální germanizace, jemuž se Rón a jemu podobní snaží nadále čelit pěstováním české kultury.

Z činnosti spjaté s Vysokým připomeňme dále, že již v r. 1920 přivádí Rón do Vysokého básníka Antonína Sovu a že v roce 1936 je hlavním řečníkem při odhalení Sovova památníčku ve vysockém *vlasteneckém* parku. V roce 1939 se tamtéž podílí na zasazení plakety Viktora Dyka s Dykovým protiokupačním mottem. O Velikonocích roku 1940 uvedla Pěvecko-divadelní jednota Krakonoš ve Vysokém nad Jizerou premiéru Rónovy hry *My všichni*, vychovávající ke statečnosti, obětavosti a vzájemné pomoci, napsanou nářečím Vysocka, ve které Rón vyzpíval svou lásku k rodnému kraji.[7] Během druhé světové války uspořádal Rón mj. výstavu fotografií krkonošských roubených chalup v malém sálu vysockého *Krakonoše.*

Vděčné Vysoké pak na Róna nezapomnělo ani v tíživé době po únoru 1948 a 30. 5. 1949, při příležitosti odhalení pamětní desky na jeho rodném domě, uvedlo Rónovu hru *Očistec.*

Po čtyřiceti letech komunistické vlády a vymazání Róna z českého povědomí, v době rozpačitého přešlapování normalizačního režimu pak bylo Vysoké první, které slavnostním večerem připomnělo 30. 7. 1989 při 100. výročí narození jeho památku. Akce se vedle Rónovy dcery Jasněny Kohoutové-Rónové a jeho zetě Jaroslava Kohouta zúčastnili i Cyril Metoděj Metelka, dr. Václav Lukáš a pisatel těchto řádků. C. M. Metelka už v r. 1939 zveřejňoval ve svém listu Týden horských okresů obsáhlou studii *Zdeněk Rón, básník rodné horské země a radosti ze života.*

Dr. Václav Lukáš se stal iniciátorem obnovy *Rónovy lavičky* u Marinkova kříže. Vysoké nad Jizerou v rámci oslav 650. výročí svého městského titulu péčí Miroslava Slavíka, člena městského zastupitelstva Vysokého nad Jizerou, jmenovce Zdeňka Róna Josefa Róna, Jasněny Kohoutové, JUDr. Václava Lukáše a Michala L. Jakla, pracovníka Vlastivědného muzea pro Vysoké nad Jizerou a okolí, připravilo otevření vyhlídkové cesty Zdeňka Róna. Zároveň ve vysockém zpravodaji Větrník vyšla stať Jasněny Kohoutové-Rónové *Ještě k našim letošním výročím.* 16. dubna 2006 pak žáci 3. a 5. ročníku ZŠ Vysoké nad Jizerou dosázeli Rónovu cestu jeřáby. 19. dubna 2008 byla na vernisáži výstavy Vlastivědného musea pro Vysoké nad Jizerou a okolí *Proč bych já to pole voral, když mám doma pytel koral...* vzpomenuta i osobnost Zdeňka Róna. Jeho úmrtí připomenul Michal L. Jakl a přednesl Rónovu báseň o návleku koral *Navlíkačka*.[8] Text této básně spolu s portrétem básníkovým od Jaroslava Skrbka je součástí expozice.

Tak se dostáváme až do současnosti, kdy si opět připomínáme rónovské výročí. Zdeněk Rón si zaslouží naši vzpomínku, Vysoké zase poděkování.[9]

Poznámky

1 HOCHOVÁ-BROŽÍKOVÁ, Zdena: *Prázdninový život studentů na „Větrově“* (dokončení). Týden horských okresů, roč. IV, č. 29, 28. 7. 1934, s. 2.

2 METELKA, Cyril Methoděj: *Zdeněk Rón, básník rodné horské země a radosti ze života*. Týden horských okresů severočeských, 1939, č. 23.

3 Tamtéž.

4 METELKA, Cyril Methoděj: *Zdeněk Rón, básník rodné horské země a radosti ze života*. Týden horských okresů severočeských, 1939, č. 25.

5 RÓN, Zdeněk: *K pramenům. Verše.* Praha – Lázně Bělohrad 1940, s. 87.

6 *„Větrov“ na cestu mezi naše čtenáře. Člověk je dobrý a zaslouží si důvěru. Spisovatel Zdeněk Rón o svém nejnovějším díle*. Lidový deník, 17. 8. 1941. KMUNÍČEK, Vilém: *Větrov Zdeňka Róna.* In: Z Českého ráje a Podkrkonoší. Sv. 4. Bystrá n. Jiz. 1991, s. 63-73.

7 -Cm-: *Zdeněk Rón na jevišti a v rozhlase.* Beseda, *1,* 1939/40, č. 7, s. 198.

8 *Z hor jsme.* Sborník vydaný u příležitosti zbudování pamětní busty na rodném domě dra Karla Kramáře. Sebral a uspořádal ing. C. Ant. Vodseďálek. Praha 1927, s. 39n.

9 Přehledné informace o životu a díle Zdeňka Róna jsou umístěny na adrese http://sweb.cz/zdenek.ron. Za zredigování, opravu překlepů a cenné doplnění, zejména co se týče okolností udělení Rónova čestného občanství, se cítím povinován poděkovat dr. Jaroslavu Kohoutovi.

PEROUTKOVÁ MATĚJKOVÁ, Kristýna: ***Die Anhöhe Zebín bei Jičín und ihre Bedeutung in der Zeit der Brandgräber***

Der Beitrag befasst sich mit archäologischen Funden, die bei Oberflächensammlungen auf der Anhöhe Zebín bei Jičín (Jitschin) gefunden wurden. Bemerkenswert ist dabei besonders, dass sie vom Fuße des 401 Meter hohen steilen Hügel stammen und dass sie in die ältere Eisenzeit datiert werden können. Sie gewähren uns somit Informationen, dass Landschaftsdominanten bereits seit der Urzeit besucht wurden und gleichzeitig machen sie darauf aufmerksam, dass wir viele Aktivitäten unserer Vorfahren einstweilen nicht zufriedenstellend erklären können.

(Übersetzt von Ing. Günter Fiedler)

BÍLEK, Karol: ***Zwei unbekannte Briefe von Antonín Marek an Václav Krolmus***

Die Korrespondenz des Pfarrers von Libuň und Nationalerweckers Antonín Marek ist eine bedeutende Quelle zur Geschichte der tschechischen Wiedergeburt. Ein Teil wurde in Druck veröffentlicht, besonders die gegenseitige Korrespondenz mit Josef Jungmann. Diese kleine Edition bringt zwei von Marek geschriebene und unbekannte Briefe, welche dem Archäologen Václav Krolmus adressiert sind. Sie dokumentieren ihre freundschaftlichen Kontakte und Marek's Unterstützung dem bedürftigen Freund.

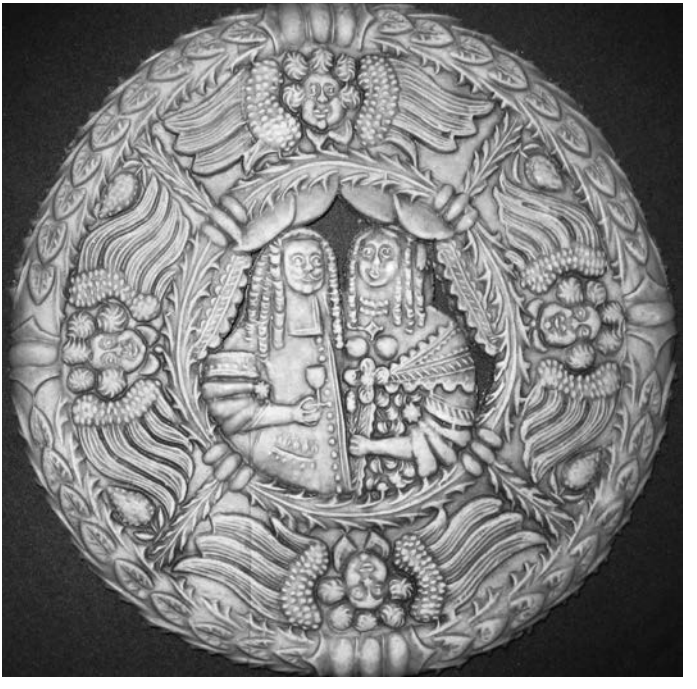
(Übersetzt von Ing. Günter Fiedler)

KMUNÍČEK, Vilém: ***Zdeněk Rón und Vysoké nad Jizerou***

Anlässlich des 60. Jahrestages vom Tode (13. Juli 1948) und des 120-jährigen Geburtsjubiläums (23. Mai 1889) entschieden wir uns den Riesengebirgsvorlandautoren Zdeněk Rón in einer Skizze vorzustellen und die Beziehung von diesem Schriftsteller zu seinem Geburtsort zu erläutern. Vysoké nad Jizerou (Hochstadt) finden wir im Hintergedanken seines ganzen Lebens und Werkes vor. Er nimmt am Studentenleben in Vysoké teil, mit Vysoké ist auch sein Familienleben verbunden, die Beziehung zu Vysoké gestaltet seine literarische Arbeit, wovon wir vor allem die Sammlung K pramenům und den Roman Větrov nennen. Z. Rón nimmt nicht unbedeutend am gesellschaftlichen und kulturellen Leben des Marktfleckens teil und der Ort ehrt ihn kontinuierlich in Dankbarkeit.

(Übersetzt von Ing. Günter Fiedler)

KRONIKA

Perník se svatebním motivem. Z výstavy Za vůní perníku v Krkonošském muzeu v Jilemnici.

Státní okresní archiv Semily v roce 2007

Přehled o množství archiválií

K 31. 12. 2007 pečoval okresní archiv o celkem 4695,49 bm archiválií, z nichž 2080,49 je alespoň uspořádáno, z toho 1663,72 bm inventarizováno. Nezpracováno zůstává 2615 bm, což je 55,69 %.

Přírůstků v roce 2007 bylo 66,32 bm (celkem 811 evidenčních jednotek). K nejzajímavějším patří pozůstalost Václava Votočka (6,77 bm), drobný osobní fond tanečnice Růženy Pluhařové, fond Sbor dobrovolných hasičů Benešov u Semil od r. 1882, bozkovská čelednice (AM Bozkov), vedená průběžně od 20. let 19. století, písemnosti a. s. Technolen Lomnice n. Pop. z let 1991-2002 v rozsahu 15 bm, dále hlavní knihy Všeobecné veřejné okresní nemocnice Semily (1923-1947) a zápisy ze schůzí správního výboru téže nemocnice (1930-1940). Řadu archiválií náležejících do AM Vysoké n. Jiz. z let 1794-1865 a Cechu ševců Vysoké n. Jiz. z let 1805-1847 nám předalo Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí. Na sklonku roku byla převzata část osobního fondu herce a divadelního historika Vojtěcha Rona (1930-2007), turnovského rodáka zemřelého v Liberci, a zlomek písemné pozůstalosti po PhDr. Josefu Bartošovi ze Semil (1923-1998), zakladateli waldorfského školství u nás. Ze SOA Zámrsk byl delimitován soubor duplikátů matrik v rozsahu 20,65 bm, jenž bude evidován v SOA Litoměřice a uložen v našem okresním archivu jako depozitum. Velmi hodnotné jsou fotografie umělců a dalších významných osobností (mj. Bohumila Hrabala) od akad. malíře Jana Solovjeva z Turnova.

Dne 7. 11. 2007 nalezl ředitel Městského muzea v Lomnici nad Popelkou Mgr. Jan Drahoňovský ve sběrném dvoře krabici se 14 listinami z let 1591 – 1814. O nálezu informoval sdělovací prostředky a také náš okresní archiv, kterému listiny nabídl. Z pověření ředitele SOA Litoměřice byly všechny nalezené listiny v mimoskartačním řízení 16. 11. 2007 vybrány dle § 11, odst. 1d) zákona č. 499/2004 Sb. Po krátké výstavce v prostorách muzea byly 26. 11. naším archivem převzaty s tím, že se počátkem roku 2008 rozhodne, které z nich budou dle své provenience předány do jiných archivů, především do SOkA Jičín.

Předarchivní péče

Skartační řízení bylo provedeno u 23 obecních a městských úřadů (Bělá, Bukovina u Čisté, Bystrá nad Jizerou, Háje nad Jizerou, Harrachov, Hrubá Skála, Jilemnice, Kacanovy, Klokočí, Ktová, Levínská Olešnice, Mírová pod Kozákovem, Mříčná, Nová Ves nad Popelkou, Ohrazenice, Paseky nad Jizerou, Rakousy, Rokytnice nad Jizerou, Roprachtice, Rovensko pod Troskami, Semily, Troskovice a Žernov), u 33 firem, u pěti úřadů – tří finančních úřadů a dvou okresních poboček KÚ Liberec, u tří škol – Gymnázium Semily, OAHŠ Turnov a ZŠ Rovensko p. Tr.. u všech tří nemocnic a lékárny v Turnově, dále u Městské knihovny Semily, Muzea a Pojizerské galerie Semily, Nadačního fondu Vzdělání v likv., Lomnice n. P. a Tělovýchovně sportovního klubu Turnov. Třinácti firmám bylo vystaveno potvrzení o zajištění dokumentů, bylo vydáno jedno trvalé skartační povolení a Městskému úřadu Vysoké n. Jiz. schválen spisový a skartační řád. Archiv realizoval 5 státních kontrol – Nemocnice s poliklinikou v Semilech, Městský úřad Semily, Městský úřad Turnov, Obecní úřad Libštát a Masarykova městská nemocnice Jilemnice. P. Jakubec provedl dvě školení spisové služby.

Zpřístupňování archiválií

Archiv se soustředil na dokončení pořádání *cechovních fondů* a zahájil zpřístupňování *fondů živnostenských společenstev*, pokračoval v pořádání *fondů MNV*. Podařilo se dokončit inventarizaci *MěstNV Rokytnice* (původní rozsah 41,74 bm), zahájeno bylo pořádání rozsáhlého *ONV Semily* z let 1960-1990 (původní rozsah 260,49 bm). Nad plán byla zpřístupněna nově převzatá pozůstalost semilského historika a kronikáře *Václava Votočka* (6,77 bm) a dokončeno pořádání a inventarizace fondu *Okresní oddělení Českého statistického úřadu* 1960-1988 (34,48 bm). Z drobných fondů byl dokončen inventář *Podnikatelství staveb Josef Hajek a spol., Rokytnice n. Jiz.* 1857-1944 (1,20 bm) a *Střední zemědělsko-technická škola Turnov* 1952-1981 (5,67 bm). Na žádost archivní správy MV jsme počátkem roku zhotovili soupis převzatých *sbírek listin okresních soudů*, z něhož jsme pak připravili jejich inventáře (109,76 bm). Uspořádány a seznamem opatřeny byly též *duplikáty matrik*, převzaté během roku ze SOA Zámrsk (20,65 bm, 5089 knih). Archiv tak inventarizoval 213,09 bm archiválií.

S využitím praktikantů a brigádníků byla zpracovávána fotoalba z *Rodinného archivu Šlechtů ze Všehrd*, uspořádány a adjustovány pohlednice, převáděny některé staré archivní pomůcky ze strojopisné podoby do BACHu. Na webových stránkách SOA Litoměřice bylo v polovině roku vystaveno 30 inventářů v databázi BACH. Do formátu PDF bylo převedeno prvních 424 inventářů z různých textových editorů, které by měly být rovněž prezentovány na internetových stránkách SOA.

V konzervátorské dílně SOA Litoměřice byla převázána a restaurována jedna městská kniha z Archivu města Turnova (radní manuál 1595-1597).

V roce 2007 bylo zapsáno do přírůstkového seznamu archivní knihovny 577 svazků, čímž dosáhla čísla 19 533. Koupí bylo pořízeno 161 svazků, darem 397, výměnou 15 a jinak 4. Velkou část knih tvořila hodnotná knihovna turnovského zlatníka Františka Khynla, jenž zemřel v USA bez dědiců; byla získána z odúmrti prostřednictvím ÚZSVM.

Větší část knih byla opatřena čárovými kódy pro připravovanou revizi knihovního fondu.

Počet svazků předložených našim badatelům (nepočítáme ovšem knihy volně přístupné v badatelně) byl 962, Meziknihovní výpůjční služby bylo využito v 9 případech.

Využívání archiválií

V archivu studovalo 199 badatelů, kteří uskutečnili 459 návštěv. 4 badatelé byli cizinci. 46 návštěvníků pátralo po svých předcích; archiválie nebo knihy z knihovny byly použity pro zpracování 1 disertace, 10 prací diplomových, 8 bakalářských, 1 ročníkové, 16 seminárních, 1 absolventské a 1 referátu (37 studentů vysokých škol, 1 VOŠ a 3 škol středních). Zhotoveno bylo 26 úředních rešerší a 14 pro soukromé žadatele. Předloženo bylo celkem 2410 evidenčních jednotek. Placených kopií bylo vyhotoveno 369. Archiv navštívilo sedm exkurzí.

Archiv připravil devět výstav ve svých prostorách: *Grafické novoročenky; Slávka Melicharová: Toulky světem a zlatou Prahou; Inspirace Laponskem v díle Svatopluka Klimeše; VI. tradiční výstava Sdružení pražských malířů; Jan Solovjev: Sochy – obrazy – grafika; Malířské dílo Vratislava Trampoty; Andělské krajiny fotografa Jana Anděla; Výstava patchworku; Obrazy Jiřího Salaby.* V Muzeu Českého ráje se podílel na výstavě *Kriminalita v Turnově a na Turnovsku v meziválečném období.* V archivu se také uskutečnilo sedm koncertů a pro kronikáře měst a obcí seminář s přednáškou PhDr. Michala Babíka.

Personální situace

Kolektiv odborných archivářů pracoval po celý rok ve stejném složení jako loni. Z archivu musela v rámci úsporných opat-

ření po jedenácti letech odejít uklízečka Dana Řeháková. Na základě dohody o pracovní činnosti byla zaměstnána Ilona Činovcová a brigádník Jaroslav Barták. Pro Úřad práce v Semilech byli po sedm měsíců rekvalifikováni maturanti Kateřina Mrhalová a Jiří Dostrašil. Velmi významné byly tentokrát praxe studentů, orientované ponejvíce na momentálně zpracovávané fondy. Během roku připravil archiv odbornou praxi pro pět studentek vysokých škol – byly to Kateřina Matysová z Rovenska pod Troskami, Martina Housová ze Semil, Jitka Havlíčková z Turnova, Natálie Rychlovská ze Semil a Lucie Tichá z Lomnice nad Popelkou.

Umístění a vybavení archivu

Okresní archiv se na pokyn nadřízeného orgánu snažil řešit otázku rostoucích nákladů pronajatých prostor v bývalých kasárnách v Turnově, vystěhován byl jeden depot.

V Semilech byl zhotoven prototyp regálu na mapy a opraven chodník. Archivu se podařilo získat starší nábytek z postupně likvidovaných zásob ÚZSVM Semily, zakoupena byla sekačka na trávu, digitální teploměr a vlhkoměr a tři pojízdné stolky na archiválie. SOA Litoměřice nám pořídil nový server HD 145 GB s UPS a OS Linux, dále notebook HP Intel Celeron M CPU 130, 1,73 GHz, HD 50 GB, 504 MB RAM s MS Windows XP, určený především pro práci s dataprojektorem, jeden monitor LCD 19“, flash-disk a mobilní telefon pro depozitář v Turnově. Z ÚZSVM Děčín nám byly převedeny 3 kovové kartotéky a mikrovlnná trouba pro inspekční pokoj.

Ivo Navrátil

Zpráva o činnosti Muzea Českého ráje za rok 2007

Rok 2007 byl pro Muzeum Českého ráje bohatý na nejrůznější nové aktivity. Zároveň muzeum pokračovalo v realizaci projektů zahájených v předchozích letech. Pro zajištění veškerých činností muzea bylo velmi důležité dořešení několikaletého soudního sporu o dům čp. 70, ve kterém má muzeum veškeré zázemí – kanceláře, badatelnu i pokladnu a prodejnu. Odvolací soud v Hradci Králové potvrdil v listopadu roku 2007 rozhodnutí Okresního soudu v Semilech o zamítnutí žaloby. Tímto byl spor trvající od roku 1990 uzavřen. Z důvodu trvání soudního sporu nebylo možné dokončit plánované úpravy tohoto objektu. Jedinou provozní změnou bylo zřízení věcného břemene, ke kterému se zavázal vlastník objektu Krajský úřad v Liberci Městu Turnov. Jedná se o využití části zahrady náležející k objektu čp. 70 pro zamýšlený projekt rekonstrukce městského parku.

Důležitým projektem v roce 2007 byla pro muzeum přístavba depozitářů. Stavba byla firmou Finalstav Liberec zahájena v červenci 2007, proběhla bez komplikací a prodlev. S ohledem na nepříznivé počasí v měsíci říjnu a listopadu bude dokončena na jaře roku 2008 (vnější omítky a svody dešťových vod, EPS a EZS). MČR Turnov začne prostory přístavby využívat ve druhé polovině roku 2008 a získá tak adekvátní prostory pro uložení sbírkových předmětů. Další práce spojené s údržbou a rekonstrukcí objektů muzea se zaměřily na drobné udržovací práce. V souvislosti s vyhlášenými programy EU zpracovalo muzeum v roce 2007 dva velké projektové záměry: projekt Klenotnice MČR Turnov (projekt do programu CIL II) a projekt Kamenářský dům – ochrana a prezentace kulturního dědictví (projekt do programu SROP EU). Na oba záměry byly zpracovány stavební studie a studie proveditelnosti.

Stálé expozice a výstavy

V roce 2007 byly celoročně zpřístupněny všechny stálé expozice muzea. Expozice *Podomácká výroba anebo dotek lidské ruky* na Dlaskově statku byla otevřena od března do září. V prosinci ji doplnila expozice *Vánoce chystáme aneb aby bylo všeho dost.* Během roku muzeum uspořádalo celkem 42 výstav. Návštěvní sezónu zahájilo již sedmé pokračování společného projektu MČR, Regionálního muzea v Jaworu a Slezského muzea v Görlitz *Umělci Euroregionu Nisa*, které představilo tvorbu výtvarných umělců žijících na území Euroregionu NISA. Zajímavé spojení dřeva a kujné oceli nabídla výstava figurálních plastik z tvorby řezbáře Jana Vybírala a kováře Davida Szalaye. Společný multimediální projekt *HRAT* Michaely Maupicové, Davida Trávníčka a Jana Vidličky, posluchačů AVU v Praze, zahrnoval malbu, kresbu, videoprojekci a dětem nabídl i možnost pohrát si ve velkém nafukovacím hradu. Výstava *Josef Drahoňovský a jeho žáci* shrnovala několikaletý výzkum tvorby rytců drahokamů a skla, kteří podstatně ovlivnili vývoj tohoto oboru na Turnovsku a Železnobrodsku. V dubnu patřila galerie muzea obrazům a plastice, které muzeum získalo darem. Výstava *Výtvarní umělci Turnovu* představila díla manželů Solovjevových a Jiřího Korce. Výstavní kabinet přinesl reportáž z restaurátorských prací ve sbírce starých tisků turnovského muzea pod názvem *Když ke knihám přijde doktor…*

K menším projektům patřily výstavy *Vřídlovec – magický kámen, Jaden Carving, Acháty a jaspisy světa* a převzatá výstava *…a pozdravujte filosofy!*, která byla součástí doprovodného programu vědecké konference *Jan Patočka, české dějiny a Evropa.* K převzatým projektům patřila i výstava loutek a prací žáků turnovských škol *Za pověstmi Českého ráje z Euroregionu Nisa.* K tradičním akcím patřila výstava účastníků XII. ročníku řezbářského sympozia a *Symposion 07* z dosavadní tvorby účastníků XIX. mezinárodního šperkařského sympozia, jehož se účastnili umělci z Evropy, Asie, Jižní Afriky a Spojených států. Projekt doplnila expozice současného jihoafrického šperku – *New Horizons.* Na závěr hlavní sezóny připravilo odborné oddělení mezioborový projekt *Geopark nejsou jenom kameny*, který veřejnosti představil hodnoty geoparku v komplexním pojetí. V období zahájení školního roku měli možnost návštěvníci muzea zhlédnout ve výstavním sále díla učitelů turnovské šperkařské školy. Současně s tím probíhala v kabinetu výstava *Kriminalita na Turnovsku v meziválečném období*, která se pokusila zmapovat kriminalitu na Turnovsku v letech 1918 – 1938. Návštěvní sezónu ukončila expozice historických kočárků ze sbírky L. Šormové *Kočárky a dítě 1880 – 1980* a výstava realizací tavených skleněných plastik Tomáše Málka *Krása ve sklo zrozená.*

Vedle toho připravili pracovníci muzea několik výstav putovních, např. *Geoperk Český ráj – šance pro region*, seznamující obyvatele Českého ráje s fenoménem a problematikou Geoparku Český ráj (Jičín, Železnice, Lomnice nad Popelkou, Pecka, Stará Paka, Lázně Bělohrad, Sedmihorky, Kozákov atd.). V nově zřízené expozici v Prachově byla instalována expozice *Dřevo v lidové kultuře.* Prodejní výstavu *Český granát a jeho svět* zhlédli návštěvníci muzea v Lounech, *Současný novozélandský šperk* vystavilo MČR v Galerii Žatecká v Praze. Úspěšnou turnovskou muzejní kolekci *Démoni – kouzla, čáry, věštby*, věnující se některým pohanským rituálům, jsme vystavili v Muzeu hry v Jičíně. Na řeckém ostrově Lesbos při setkání evropských geoparků připravilo MČR expozici *Krajiny kamene.* Evropský geopark Český ráj představilo muzeum ve Fiľakovu na Slovensku, výběr šperků z turnovských sympozií ve Vilafranca del Penedés v Portugalsku, *Turnov a Český ráj* v Balatoni Múzeum v maďarském Keszthely.

Návštěvnost expozic a výstav a kulturně výchovné akce

V roce 2007 navštívilo expozice a výstavy muzea 52 125 osob, Dlaskův statek v Dolánkách 19 428 osob. Návštěvnost expozic a výstav se pohybovala přibližně na úrovni roku 2006. Celkovou návštěvnost výrazně posílily akce pořádané muzeem a akce pořádané ve spolupráci s jinými kulturními organizacemi – Spolkem přátel MČR Turnov, Pekařovou společností Českého ráje a Kulturním centrem Turnov. Ty byly podobně jako v předchozích letech finančně podpořeny granty kulturní a zahraniční komise města Turnova. Pracovníci muzea připravili v roce 2007 více jak 70 akcí, které navštívilo 17 842 osob. Velkou část z toho představovaly přednášky (M. Babík: *Květen 1945 na Turnovsku, T. G. Masaryk a myšlenka sjednocené Evropy, Počátky sjednocené Evropy*; M. Cogan: *Český ráj ve výtvarném umění, Prof. Josef Drahoňovský a jeho žáci*; V. Jakouběová: *Lidové stavitelství Českého ráje a Pojizeří, Lidová strava v Pojizeří, Obřady a obyčeje období adventu;* A. Kulíšková: *Josef Dlask a jeho kronika, Reportáž ze záchranných prací ve sbírce starých tisků, Beseda o starých tiscích*; J. Petrušková: *Poznej své město, Osobnosti regionu*; J. Prostředník: *Technické památky objevené při archeologických výzkumech v Pojizeří, Archeologické výzkumy hradů v oblasti Českého ráje, Archeologické nálezy v Českém ráji*; T. Řídkošil: *Kost jako tradiční materiál pro výrobu šperků, Český granát – mineralogický symbol Čech, Geopark Český ráj, Česká naleziště achátů, Acháty a jejich výskyt v Českém masivu, Popularizace geologie a evropský geopark Český ráj* ad. Řada témat byla doplněním školní výuky, podobně jako program tvůrčích dílen, který probíhal v návaznosti na muzejní výstavy. Z akcí pro širokou veřejnost proběhly např. *Večer pro Český ráj, Masopust na Dlaskově statku* se souborem Dykyta z Krásné Lípy, valné hromady Spolku přátel muzea a Pekařovy společnosti Českého ráje. Již tradičním pořadem byla *Noc s Andersenem*, podobně jako *Pomlázka se čepejří aneb Velikonoce na Dlaskově statku.* K Mezinárodnímu dni muzeí připravilo muzeum *Den otevřených dveří.* Akcí mimořádného rozsahu byly *XIII. staročeské řemeslnické trhy.* Řada programů doprovázela vědeckou konferenci *Jan Patočka, české dějiny a Evropa*, kterou pořádala Pekařova společnost Českého ráje ve spolupráci s MČR a SOkA Semily, např. koncert *The Plastic People of the Universe – Koncert pro Jana Patočku, Večer pro Jana Patočku* spojený s besedou a kulturním programem (Musica Fortuna). V červnu muzeum připravilo historicky první Muzejní noc pod názvem *Slavnosti slunovratu* a *Řezbářskou sobotu* na Dlaskově statku, která byla součástí XII. ročníku *Řezbářského sympozia.* Také červenec patřil sympoziím. Novinkou byla tvůrčí dílna *Jade Carving* za účasti předních novozélandských řezbářů jadeitu, tradičním projektem byl XIX. ročník *Mezinárodního šperkařského sympozia.* V galerii muzea bylo pokřtěno několik nových knih, např. *Český ráj na starých diapozitivech* Jany Scheybalové, v rámci Libereckých krajských dnů byla pokřtěna kniha *Osobnosti Libereckého kraje*, v listopadu pak kniha *Zmizelé Čechy – Turnovsko* z nakladatelství Paseka. Návštěvní sezónu uzavřely programy, které byly součástí projektu Advent v muzeu – *Adventní koncert, Mikulášské odpoledne*, program pro děti, ve kterém vystoupily pěvecké soubory a divadla, dílna vánočních dekorací a pečení a řemeslnický jarmark. Vedle akcí pro širokou veřejnost připravilo odborné oddělení také několik projektů pro veřejnost odbornou, např. mezinárodní geologickou konferenci *VENTS 2007*, bylo spolupořadatelem mezinárodní vědecké konference *Jan Patočka, české dějiny a Evropa.*

Sbírky, dokumentace, odborná činnost

Muzeum získalo v roce 2007 600 nových přírůstků. Jednalo se zejména o dary pro obor etnografie, minerály ze sběrů v terénu

a archeologické nálezy. Ve II. stupni evidence bylo zpracováno 3 200 evidenčních čísel, inventarizováno bylo 4 825 evidenčních čísel. Zkonzervováno a restaurováno bylo několik souborů (staré tisky, archeologický materiál, řemeslnické nářadí). Dodavatelsky byly z grantu MKČR restaurovány: kniha Vavřince Rvačovského *Massopust* z roku 1572, obrazy *Hrubá Skála* (Hugo Ullik), portrét Antonína Marka (Antonín Machek – okruh). Do muzejní knihovny přibylo 77 nových přírůstků. Odborní pracovníci muzea se podíleli také na řešení výzkumných projektů, a to ve všech oborech v muzeu zastoupených. Oddělení archeologie ukončilo 99 záchranných a předstihových archeologických výzkumů. V rámci záchranné činnosti realizovalo výzkumy na hradech Valdštejnu a Hrubé Skále, v židovské synagoze v Turnově, výzkum převisu u Věžáku, domu čp. 209 ve Vysokém nad Jizerou, v rozvojové lokalitě Přepeře – západ, ad. Oddělení umění řešilo úkol *Šperkařská škola v Turnově a její osobnosti.* Toto téma bylo zvoleno v souvislosti se 120. výročím založení SUPŠ Turnov (1884). Dalším úkolem byla studie *Josef Drahoňovský a jeho žáci – Česká glyptická škola*.

V oboru etnologie proběhl celoplošný výzkum dokumentace jevů tradiční lidové kultury v Libereckém kraji, tentokrát zaměřený na lidovou religiozitu a sídlo, dům, bydlení a dokumentaci vybraných objektů lidového stavitelství Libereckého kraje v bývalém soudním okrese Český Dub. Oddělení mineralogie řešilo výzkum vulkanitů Českého ráje, provedlo průzkum vybraných lokalit Českého ráje, rozbory suroviny z archeologického výzkumu v Příšovicích (mineralogický a petrografický výzkum, původ a použití) a výzkum zaměřený na drahé a ozdobné kameny Českého masivu. Oddělení historie se zaměřilo na významné osobnosti Českého ráje – Jana Patočku a Antonína Marka, dokumentovalo kriminalitu na Turnovsku 1918 – 1938 a kompletně zmapovalo pomníky a pamětní desky v Turnově.

Badatelnu muzea navštívilo 286 badatelů. Největší počet badatelů se zaměřilo na muzejní archiv, sbírkovou knihovnu a sbírku regionální historie. Několik badatelů využilo ke svému studiu sbírku fotoarchivu lidového stavitelství, sbírku archeologie a mineralogie. Pracovníci odborného oddělení byli konzultanty seminárních, bakalářských a diplomových prací. Všichni pak pravidelně přispívali do odborného i populárního tisku. Vedle toho muzeum vydalo vlastní edice – *Čtvrtletník muzea*, č. 1 – 4/2007, sborník z konference *Bohemian Paradise Geopark. VENTS 2007. Acta Musei Turnoviensis 2* a katalog výstavy *Česká glyptická škola.*

Hospodaření

V roce 2007 hospodařilo MČR Turnov v hlavní činnosti s finančními prostředky ve výši 9 810 tis. korun. Příspěvek zřizovatele na činnost, odpisy a účelové dotace z toho činil 7 512 tis. korun. Organizace vytvořila v roce 2007 vlastní výnosy v hlavní činnosti ve výši 2 298 tis. korun. Všechny závazné ukazatele byly v roce 2007 dodrženy. Mimo tyto prostředky organizace získala účelovou investiční dotaci 4 000 tis. korun na přístavbu depozitářů. Celkový rozpočet na tuto akci byl 4 390 tis. korun, částku 390 tis. MČR pokrylo z vlastních příjmů.

Organizace zaměstnávala v roce 2007 19 pracovníků na hlavní pracovní poměr zajišťující hlavní činnost organizace a 2 pracovníky zajišťující provoz vedlejší doplňkové činnosti muzea (prodejna suvenýrů, výkopové práce pro archeologii – mzdy těchto pracovníků jsou hrazeny z příjmů doplňkové činnosti). Dále bylo v organizaci zaměstnáno 17 pracovníků na dohodu o pracovní činnosti či dohodu o provedení práce na zajištění sezónních prací a výzkumných projektů. Mzdy těchto pracovníků byly hrazeny z grantů a z vlastních příjmů hlavní a vedlejší činnosti muzea.

Provoz prodejny a bistra MČR Turnov probíhal v roce 2007 ve snaze navýšit vlastní příjmy muzea tak, aby z nich mohly být hrazeny plánované úkoly, jejichž finanční krytí není možné zajistit z příspěvku zřizovatele. Výsledek hospodaření vedlejší činnosti muzea byl v roce 2007 velmi dobrý. Pravidelně byl prováděn průzkum poptávky a nabídky, výběr zboží byl zaměřen především na drahé sbírkové kameny, kamenářskou bižuterii a tiskoviny regionálního charakteru. Velká pozornost byla věnována práci s návštěvníkem. K obohacení tržeb vedlejší činnosti přispěly akce pořádané muzeem, a to jak na Dlaskově statku, tak i v atriu muzea. K dosaženému hospodářskému výsledku výrazně přispěla činnost dokumentátora archeologického oddělení v rámci přípravných prací pro stavby, provozovaná na základě živnostenského oprávnění MČR Turnov.

Vladimíra Jakouběová

Městské muzeum v Hořicích v roce 2007

Sbírky

V roce 2007 bylo do přírůstkové knihy zapsáno celkem 94 předmětů. Mezi nejzajímavější patří: drobné předměty z pozůstalosti P. Františka Lukeše, pozůstalost ruského legionáře a bývalého miletínského starosty Josefa Kulhánka, pozůstalost profesora Karla Jezdinského, model pro pomník T. G. Masaryka od sochaře Josefa Bílka, obraz Oskara Teimera: Červené střechy, pamětní list legií udělený Bohumilu Stůjovi, mužský sokolský kroj, firemní tabulka: Eduard Oupic provazník, řeznická čapka, medomet z 30. let 20. století, perlařský stůl, psací stroj WAG 35, vysavač STANDARD, radiopřijímač TESLA z 60. let, dopis Malátovy dcery Jindřichu Malinovi, fotografie orchestru Bohumíra Kryla z Chicaga s věnováním spolku Dalibor, vstupenka na Podkrkonošskou výstavu z r. 1934, fotografie mládeneckého spolku Svornost z r. 1920, upomínkové předměty města Hořice a fotografická a promítací technika vyřazená z inventáře muzea.

ČVUT Praha byl zapůjčen soubor technických památek (televizor, model vodního mlýnu, Pechánkovo kolo, rychlekrychlící obratná průměrka, laterna magika, sčítačka) pro výstavu *Technika očima technika*, instalovanou v Betlémské kapli k 300. výročí ČVUT; OS Umění bez bariér soubor předmětů z pozůstalosti Aloise Hlavatého pro výstavu *Pocta všem, kteří vzdorovali*, instalovanou v pražském Karolinu v rámci festivalu Mene Tekel; Regionálnímu muzeu a galerii Jičín a Regionálnímu muzeu Náchod soubor předmětů dokumentujících výrobu hořických trubiček pro výstavu *Pojďte s námi do cukrárny*; Obecnímu úřadu Cerekvice materiály k historii obce za účelem jejich reprodukce pro výstavu při příležitosti sjezdu rodáků.

Restaurování dvou obrazů Karla Vika (*Pohled na Gothard, Na dvoře*) pro celoroční výstavu *Přírůstky a restaurátorské práce* instalovanou při příležitosti 120. výročí založení muzea (restaurátor J. Komar z Liberce); konzervace a restaurování renesančního kancionálu z Miletína restaurátorkou Janou Náprstkovou z Národního muzea v Praze (1/3 nákladů hradila Nadace pro dějiny kultury ve střední Evropě, která rovněž financuje jeho digitalizaci a projekt na zpracování kritické edice); konzervace perlařského stolu natěračem p. Dundou.

V roce 2007 byla pořízena vědecká evidence 78 soch ze sbírky výtvarného umění Muzea a galerie v Hořicích (základní očištění děl, revize fyzického stavu soch, fotografická dokumentace, shromáždění údajů pro doplňování informací na kartách U-evidence).

(V roce 2008 došlo neodborným zásahem informačního technika města Hořice Petra Svatoně ke ztrátě části souborů elektronické evidenční databáze sbírkových předmětů z roku 2007.)

V r. 2007 byly do knihovny zapsány celkem 23 knihy, z toho 6 do konzervačního fondu BH. Z knihovny bylo zapůjčeno sedmnácti čtenářům 50 knih, dvě knihy byly vypůjčeny meziknihovní výpůjční službou. Knihy půjčované badatelům k prezenčnímu studiu nejsou evidovány.

Výkony

V muzeu bylo v roce 2007 evidováno 55 badatelů, kteří vykonali 82 návštěv. Nejpilnějším byl Mgr. Jaroslav Kotrbáček, který pokračoval v dokumentaci historie hořického sportu. Ve studiu pramenů pro svou diplomovou práci na téma *Historie Podkrkonošského průmyslového muzea* pokračoval Martin Fikar z Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. Svou práci o hrdelním soudnictví v Hořicích pro středoškolskou odbornou činnost dokončila Daniela Záveská, studentka Gymnázia v Nové Pace. Podobné téma – *Němí svědkové zločinu a trestu v kraji, kde žiji*, zpracovala pro celostátní kolo dějepisné olympiády Štěpánka Hofmanová, žákyně Základní školy Na Daliborce. Osobnost architekta Bohumila Waiganta (mj. autora návrhu secesní výzdoby v divadelním sále) zpracovala ve své diplomové práci Salma Omer, studentka Filosofické fakulty Ostravské univerzity. Mezi pilné badatele patří také Milan Ertl z hořického gymnázia, který při svých návštěvách čerpal podklady ke své seminární práci o MUDr. Jaroslavu Kaufmanovi. Studentka Filosofické fakulty Univerzity Pardubice Lenka Maťátková zahájila přípravu své magisterské práce o prvním řediteli sochařské školy Vilému Dokoupilovi. V muzejní badatelně studovali i další studenti z Univerzity Hradec Králové, Ostravské univerzity, Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem a Technické univerzity v Liberci, dále Vyšší odborné školy rozvoje venkova v Hořicích a Vyšší odborné školy hotelové v Praze a gymnázia v Hořicích. Velká péče byla věnována žákům Základní školy Na Daliborce v Hořicích v rámci projektu *Krajina za školou.* Z Muzea východních Čech v Hradci Králové zde bádali PhDr. Jiří Kalferst (archeologie) a Mgr. Vojtěch Brádle (numismatika). Dalšími badateli byli kronikáři obcí a jiní soukromí zájemci.

Intenzivně pokračováno v přípravě knihy o Hořicích, připravována výstava *Přírůstky a restaurátorské práce*, instalovaná celoročně v Malé síni muzea při příležitosti 120. výročí založení Archeologického a muzejního spolku, zorganizován již 5. ročník oslav Evropského dne židovské kultury ve spolupráci s Církví československou husitskou, Židovským muzeem v Praze a OS Baševi Jičín. Nad celou akcí převzal poprvé záštitu starosta města pan Ivan Doležal. V rámci těchto oslav opět proběhla v sobotu 1. září v synagoze ekumenická bohoslužba a po ní koncert pardubického souboru Rebelcantissimo s programem *Židovské a sefardské písně.* V neděli 2. září byla ve Štorchově síni městského muzea zahájena výstava: *Historie Židů v Čechách a na Moravě* a *Židovské tradice a zvyky*, zapůjčená Židovským muzeem v Praze. Výstava byla zahájena přednáškou Mgr. Terezie Dubinové, PhD. na téma: *Moudrost biblických příběhů.* Byla zpřístupněna synagoga a židovský hřbitov. Výstava pak byla v průběhu září hojně navštěvována hořickými školami, pro něž byly připraveny pracovní listy. Na všech těchto akcích včetně výstavy bylo v průběhu září evidováno na 500 účastníků, což je opět více než v předchozích letech.

Spolupráce s CČSH na přípravě pietní akce *Světlem proti zapomnění* při příležitosti 65. výročí odchodu Židů z Hořic. Na tuto akci, pořádanou v synagoze, přišlo téměř pět desítek účastníků. O. Tomíčková je člen-

kou organizačního týmu, připravujícího rekonstrukci bývalé hořické synagogy.

O. Tomíčková poskytla odborné vedení Lence Morávkové, studentce VOŠ rozvoje venkova v Hořicích, při přípravě absolventské práce na téma *Průvodce po hořickém kostele*.

O. Tomíčková a V. Štěpánová spolupracovaly se ZŠ Na Daliborce na projektu *Krajina za školou*, při níž žáci porovnávali historické fotografie města se současným stavem týchž míst a snažili se zdokumentovat jejich historii. Výsledky jejich práce byly následně zpřístupněny veřejnosti v prostorách hořické radnice.

Pro potřeby města byl proveden archivní průzkum k historii nemocničního parku a zpracována historická dokumentace k hřbitovnímu portálu, jakož i poskytnuty historické doklady o významných hořických vilách (Feuersteinova, Hirschova aj.), zpracovány návrhy názvů nových ulic a soupis stávajících pamětních desek a návrh pro umístění nových, probíhala spolupráce na přípravě informačního systému pro město Hořice. Ing. Milanu Pourovi a Arch. Martinu Pourovi poskytnuta historická obrazová dokumentace pro projekt rekonstrukce Janderovy ulice a pro projekt předláždění náměstí a prostranství u kostela.

O. Tomíčková připravila nový text o historii Hořic pro městský web, Z. Fišerovi poskytnuty informace o historii hořické radnice pro chystanou encyklopedii radnic. Byly poskytnuty podklady k historii obce Obecnímu úřadu Cerekvice. O. Tomíčková byla členkou přípravného týmu při příležitosti návštěvy prezidenta V. Klause a jeho choti v Hořicích dne 11. dubna 2007 a průvodkyní prezidentské návštěvy v Masarykově věži samostatnosti. Prováděla po hořických památkách také členy krajského kulturního výboru a členy delegace družebního slovenského města Trstená a dolnolužického gymnázia v Chotěbuzi.

Odborná praxe a vzdělávání

V roce 2007 vykonaly v muzeu odbornou praxi Marcela Víšková, studentka Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně (1 týden) a Markéta Zajícová, studentka Filosofické fakulty Univerzity Pardubice (4 týdny).

O. Tomíčková se zúčastnila vědecké konference *Jan Patočka, české dějiny a Evropa*, pořádané Pekařovou společností Českého ráje a dalšími institucemi ve Vysokém nad Jizerou.

V říjnu 2007 nastoupila J. Cermanová do kurzu muzejního výstavnictví, který pořádá Asociace muzeí a galerií (předpokládané ukončení kurzu – září 2008). J. Cermanová obhájila v listopadu rigorózní práci na FFUK (*Sochařské centrum v Hořicích v Podkrkonoší – fenomén českého uměleckého výstavnictví počátku 20. století*) a získala titul doktorka filosofie (PhDr.).

Působení v odborných komisích a společnostech

V. Bukač a O. Tomíčková jsou členy komise pro kulturu a rozvoj cestovního ruchu rady města Hořice. O. Tomíčková je členkou Pekařovy společnosti Českého ráje.

Jana Cermanová připravila dvě přednášky na mezioborovém doktorandském semináři *Hledání kulturní a společenské identity ve střední Evropě* na FFUK v Praze: *Sochařské sympozium a sochařský park jako společenský fenomén umělecké tvorby 2. poloviny 20. století*.

Účastnila se vědeckého sympozia *Čas rychlých kol a křídel – fenomén času na přelomu 19. a 20. století*, při němž přednesla příspěvek: *Architektonická soutěž jako fenomén stavitelství počátku 20. století na příkladech projektů Galerie plastik v Hořicích v Podkrkonoší*.

Ediční činnost a propagace

O. Tomíčková se redakčně podílí na přípravě Hořického kulturního zpravodaje (seriál *Stalo se před…*) a je členkou redakce vlastivědného časopisu Pod Zvičinou

(vydavatel Gymnázium a SOŠ Hořice), pro který v letošním roce opět mimo jiného připravovala příspěvky do rubriky Významná výročí, fotografické hádanky, kulturní aktuality a k tisku připravila seriál o Janu Nálevkovi Vřesnickém a Šanderově hostinci. Přispívala také do Hořických novin a dalších regionálních periodik a spolupracovala s tvůrci městských webových stránek a s redakcí Českého rozhlasu Hradec Králové.

Na přípravě Hořických novin se podílejí všichni odborní pracovníci muzea, V. Bukač pečuje také o jejich typografii a předtiskovou přípravu.

V. Bukač soustavně pracoval na scénáři obrazového doprovodu připravované obrazové publikace o Hořicích a na jejím výtvarném zpracování. Především to znamenalo dokončit průzkum příslušné obrazové dokumentace ve sbírce muzea, její utřídění, restaurování starých předloh a doplňování pořízením nových obrázků podle potřeb zvolené koncepce. Kniha vyjde na jaře 2008.

V. Bukač koncepčně a výtvarně zpracoval publikaci *Hořická sochařská symposia 2002-2006* a připravil knihu k tisku. Textovou část a úvod napsala Jana Cermanová, která pořídila i překlady do angličtiny. Kniha vyšla v červenci 2007.

Jana Cermanová spolupracovala i při tiskové prezentaci Hořického sochařského sympozia 2007. Publikovala následující články i rozsáhlejší odborné práce: *Aby vkus umělecký se budil i pěstoval a tím šířil se zájem pro věci krásné…", počátky českého uměleckého výstavnictví a prezentace sochařských objektů na příkladu Galerie plastik v Hořicích v Podkrkonoší,* in: BLÜMLOVÁ, D. – GILAROVÁ, Z. (edd.): *Čas secese. Kapitoly z kulturních dějin přelomu 19. a 20. století*, České Budějovice 2007; *Mařatkova Hana Kvapilová v hořické sbírce,* in: HORÁK V. (edd.), Příspěvky muzea v Podkrkonoší 6, Trutnov 2007; *Ten druhý hořický Aleš,* in: HORÁK, V. (edd.), Příspěvky muzea v Podkrkonoší 6, Trutnov 2007; *Buď cudná jako led, čistá jako sníh, pomluvě neujdiž! (téma Ofélie v díle Josefa Kalvody),* in: Hořické občasné noviny 6/07.

Dále pracovala na přípravě katalogu ke 100. výročí založení Galerie plastik, přípravě tiskových zpráv a informačních textů k průběžným výstavám ve Štorchově síni MM a pro web Galerie plastik (*Z depozitáře GP/ Příspěvky k uměnovědnému bádání v našich sbírkách*).

Připraveny nové informační tabule pro adjustaci v prostoru města (V. Bukač).

Výstavy

Salón 493 (Štorchova síň 15. 3. – 15. 4. 2007). Druhá prezentace sdružení mladých hořických výtvarníků; *Markéta Prachatická (Štorchova síň 19. 4. – 20. 5.).* Výstava významné české ilustrátorky (rodina má kořeny v nedalekých Smrkovicích, kde část roku přebývá); *ABSolvent (Štorchova síň 25. 5. – 20. 6. 2007).* Výstava absolventů hořické ZUŠ, kteří se nyní uplatňují na vysokých výtvarných školách; *Tets Ohnari – test (Štorchova síň 4. 7. – 26. 8. 2007).* Prezentace účastníka hořického sochařského sympozia na závěr jeho pobytu v ČR. Při vernisáži vystoupilo hudební duo Christie Sochakian a Zdenek Kansky; *Dějiny Židů v Čechách a na Moravě; Židovské tradice a zvyky (Štorchova síň 1. – 30. 9. 2007).*

Putovní výstava Židovského muzea v Praze; *Oskar Teimer – malby, kresby, grafika (Štorchova síň 18. 10. – 18. 11. 2007).* Připraveno k autorovu jubileu. Při vernisáži vystoupila zpěvačka Jana Rychterová; *Přírůstky a restaurátorské práce (Malá síň 12. 4. – 31. 12. 2007).* Výběr přírůstků do sbírek za posledních 10 let a významné restaurátorské práce.

Expozice

Obrázky ze starých Hořic – vstupní expozice. Po celý rok ve vstupní hale muzea.

Masarykova věž samostatnosti (1. 5. – 30. 9. 2007). Expozice prvního, druhého a třetího

odboje, pietní síň, rozhledna. Otevřeno bylo od začátku května do konce září.

Celkem bylo na výstavách a v expozicích muzea evidováno 10 411 návštěvníků.

Přednášky a jiné akce

V. Štěpánová uskutečnila 5 besed o historii města pro základní školy a odborné učiliště, jichž se zúčastnilo celkem 106 žáků. O. Tomíčková besedovala se členy Spolku rodáků a přátel Hořic v Praze (asi 20 účastníků) o císařských a prezidentských návštěvách v Hořicích. Hořické muzeum uspořádalo ve spolupráci s CČSH oslavy Evropského dne židovské kultury, v jejichž rámci proběhla v synagoze ekumenická bohoslužba (58 účastníků) a koncert pardubického souboru Rebelcantissimo (76 účastníků). Při vernisáži výstavy o židovských dějinách a tradicích přednášela v muzeu Mgr. Terezie Dubinová, PhD. na téma: Moudrost biblických příběhů (56 účastníků). Pietní akce *Světlem proti zapomnění,* konané v synagoze při příležitosti 65. výročí odchodu Židů, se zúčastnilo 48 osob. Celkem 364 účastníků.

Tržby

Vstupné: MM 9 775 Kč, MVS 30 680 Kč, celkem 40 455 Kč.

Prodej publikací a upomínkových předmětů: MM 7 015 Kč, MVS 27 124 Kč - celkem 34 139 Kč. Sponzorský dar pro MM 1 000 Kč. Tržba v MM (na účet města) 16 790 Kč, v MVS 57 804 Kč. Sponzorský dar 1 000 Kč; celkem 75 594 Kč; komisní prodej v MM a v MVS: celkem 5 105 Kč. Tržba v MM a v MVS včetně komisního prodeje 80 699 Kč.

Václav Bukač

Státní okresní archiv Jičín v roce 2007

Přehled o množství archiválií

Ke konci roku 2007 státní okresní archiv evidoval 4899,55 běžných metrů archiválií, zastoupených v 2158 fondech. Z daného množství písemností je zhruba 2125 bm uspořádáno (z toho inventarizováno 2117 bm), což i nadále představuje více jak padesátiprocentní nezpracovanost zdejších fondů. Badatelé měli v loňském roce k dispozici 467 archivních pomůcek.

V průběhu roku archiv nově převzal 50 přírůstků, což představovalo 58,92 bm archiválií. Z toho 22,40 bm výběrem, kde největší zastoupení měly písemnosti škol, obecních úřadů, bývalých MNV, které v loňském roce doplnily také muzejní a spolkové archiválie. Hodnotné jsou především přírůstky z Městského muzea v Kopidlně, Střední průmyslové školy sochařské a kamenické v Hořicích a Občanského sdružení SH Staré Hrady. Delimitací archiv získal 36,53 bm archiválií, přičemž šlo především o Sbírku druhopisů matrik z let 1799 – 1949, která do Jičína přešla ze Státního oblastního archivu v Zámrsku a Státního oblastního archivu v Litoměřicích. Náš archiv naopak předal do Zámrsku pouze 0,01 bm nezpracovaných archiválií, vyčleněných z archivního souboru Okresní úřad Nová Paka.

Předarchivní péče

V rámci předarchivní péče se archiv z důvodu zásadní změny archivní legislativy zaměřoval i nadále na metodickou pomoc zejména obcím s rozšířenou působností a s pověřeným obecním úřadem (Městský úřad Hořice, Jičín, Nová Paka, Kopidlno, Lázně Bělohrad, Sobotka), dále pak i obecním úřadům (např. Městský úřad Libáň, Miletín, Obecní úřad Milovice u Hořic, Podhorní Újezd, Stará Paka, Třtěnice, Úbislavice), všem stupňům škol (např. Obchodní akademie Hořice, Střední prů-

myslová škola sochařská a kamenická Hořice, Základní umělecká škola Hořice, Střední odborné učiliště Lázně Bělohrad, Střední škola gastronomie a služeb Nová Paka aj.), Finančnímu úřadu v Jičíně a Nové Pace, Domovu důchodců Mlázovice, Městskému bytovému podniku Jičín aj. Zejména formou osobního jednání (konzultací) byly výše uvedené instituce opakovaně informovány o platné legislativě a s tím spojených povinnostech. V rámci státní kontroly v úseku vedení spisové služby provedli zaměstnanci archivu Mgr. Karel Chutný a Mgr. Alena Jurigová šetření na Městském úřadě Kopidlno, Finančním úřadě Jičín, Hořice a Nová Paka.

Archiv uskutečnil 24 výběrů archiválií ve skartačním řízení a 24 výběrů archiválií mimo toto řízení. Na základě návrhů organizací vydal 2 trvalé skartační souhlasy.

Zpřístupňování archiválií

V roce 2007 bylo v rámci schváleného harmonogramu pořádání kmenových archivních souborů pokračováno v inventarizaci archivního souboru *Berní správa Jičín 1870 – 1952,* a to zpracováním *70,48* bm archiválií. Pro další rok již zbývá pouze vyhotovení inventáře. Současně se také pokračovalo v inventarizaci archivního souboru *Berní správa Nová Paka 1870 – 1952,* kde došlo ke zpracování zbývajících *7,02* bm z celkového objemu *66,93* bm a byl vyhotoven inventář. Inventarizace archivního souboru *Strakův hudební archiv Kopidlno 1806 – 1978* dospěla do fáze zpracovávání inventáře v programu Janus a jeho dokončení se předpokládá v roce 2008. Mimo plán byly zpracovány drobné osobní fondy *Geisler Jiří (1820) 1891 – 1965 (1999)* a *Vaňouček Alois 1859 – 1926 (2002).* Celkově bylo za rok 2007 zpracováno 77,91 bm archiválií.

Do knihovny zdejšího archivu přibylo 306 titulů a stav ke dni 31. 12. 2007 činil 21 008 svazků, po odečtení multiplikátů 19 670 svazků. Nové publikace archiv získal nejenom nákupy, ale i četnými dary. Knihovna je pouze prezenční, slouží potřebám pracovníků archivu a badatelů. Badatelům bylo v loňském roce zapůjčeno 286 knih a časopisů, prostřednictvím MVS bylo vypůjčeno 40 publikací. Pro elektronickou správu knihovny je využíván knihovní systém Clavius, verze 4.20.

Během roku byly v dílně Státního okresního archivu Chrudim restaurovány tři listiny náležející do archivního souboru Archiv města Hořice. Ošetřené listiny a přivěšené pečetě byly uloženy do vyhovujících krabic z nekyselého papíru a opatřeny fotodokumentací a podrobnou zprávou o jejich restauraci.

Využívání archiválií

Studovnu okresního archivu navštívilo v loňském roce 249 badatelů (z toho jeden cizinec), kteří vykonali 554 návštěv. Jako již tradičně lze návštěvníky zdejší studovny rozdělit jednak na skupinu požadující dokumenty a údaje spíše informačního charakteru a jednak na skutečné badatele, kteří se zde věnovali především studiu dějin obcí, měst, škol a významným regionálním osobnostem. Nezanedbatelný podíl tvořili nejen studenti zdejších středních škol, ale i studenti škol vysokých, kteří si zde připravovali své seminární a diplomové práce. Za zmínku stojí alespoň dvě studentské práce: *Jouklová Jitka: Barokní stavební a umělecké památky na šlikovských panstvích ve východních Čechách (1680 – 1740), Pardubice, bakalářská práce FF Univerzity Pardubice 2007, 94 s.* a *Maťátková Lenka: Historie muzea v Jičíně, Pardubice, bakalářská práce FF Univerzity Pardubice 2007, 85 s.* Celkově bylo zpracováno 256 studijních témat.

Během roku zapůjčil archiv prostřednictvím 87 reversů celkem 176 evidenčních jednotek (3 listiny, 90 knih, 17 kartonů, 66 fasciklů). Většinou se jednalo o zápůjčky archiválií Okresnímu soudu Jičín (spisový materiál), městským a obecním úřadům

(kroniky), státním okresním archivům či Archivu hlavního města Prahy (sčítací operáty z r. 1921). Naopak archiv si půjčil prostřednictvím 23 reversů 476 evidenčních jednotek (73 knih, 14 kartonů, 50 fasciklů, 2 fotoalba, 337 fotografií) od Státního oblastního archivu v Praze a Zámrsku, Státního okresního archivu Hradec Králové, Náchod, Pardubice, Rychnov nad Kněžnou, Svitavy se sídlem v Litomyšli, Trutnov, Ústí nad Orlicí a Regionálního muzea a galerie Jičín.

Zdejší zaměstnanci vydali 212 opisů, výpisů a potvrzení, ověřili 141 dokladů a provedli 28 rešerší pro úřední potřebu a 11 pro soukromé účely.

V roce 2007 SOkA vlastní výstavy nepořádal, ale spolupracoval na přípravě dvou níže uvedených výstav: *Výstava k 650. výročí vzniku města Nová Paka* s Městským muzeem Nová Paka (22. – 24. 6. 2007) a *Kriminalita východních Čech v 16. – 18. století* s Muzeem východních Čech v Hradci Králové (19. 5. – 28. 10. 2007).

Ředitel archivu uspořádal během roku dvě odborné přednášky: *Albrecht z Valdštejna dnes* a *Albrecht z Valdštejna a Jičín*. Přednášku pro učitele a žáky na téma *Archivy a archivnictví* uskutečnil Mgr. Karel Chutný.

Publikační činnost archivu tradičně obstarával především ředitel archivu PhDr. Jindřich Francek, který v průběhu roku vydal dvě knihy: *Katovské řemeslo v českých zemích,* Hradec Králové, Muzeum východních Čech v Hradci Králové 2007, 104 s., a *Navzdory závisti. Životní příběh Albrechta z Valdštejna*. Praha, Havran 2007, 221 s. Dále pak poskytoval informace Jičínskému deníku a Novým novinám, spolupracoval s Českou televizí na pořadu *Bílá místa* a byl členem redakční rady Východočeského sborníku historického (VčM Pardubice). Krátkou studií nazvanou *K počátkům města Nové Paky s malým exkursem do procesu osídlování* se prezentovala také Bc. Markéta Česáková ve sborníku *Střípky z novopacké historie.* Nová Paka 2007, s. 32 – 37.

Personální situace

Stejně jako v předešlých letech řídil provoz archivu PhDr. Jindřich Francek, v době jeho nepřítomnosti ho zastupoval Mgr. Karel Chutný. Mezi další stálé pracovnice patřily Mgr. Alena Jurigová, Milada Dufková, Jaroslava Krausová a Milena Heligrová, která koncem července odešla do starobního důchodu. Archiv se také rozloučil s Bc. Markétou Česákovou, která zde ukončila 30. listopadu pracovní poměr. Naopak po druhé mateřské dovolené se 1. října do archivu vrátila Mgr. Radka Janků. Do archivního týmu patří také uklízečka Eva Mazánková a domovník Jaroslav Březina.

Umístění a vybavení archivu

V průběhu roku nedošlo k výraznějším změnám či úpravám interiéru archivu. Provozní záloha ve výši cca 110 000 Kč/rok byla tradičně využita na nákup publikací, kancelářských a úklidových potřeb, pohonných hmot a jiných výdajů nutných k provozu SOkA. V rámci drobných provozních oprav byla odstraněna závada na vypínači zvlhčovací jednotky klimatizace, provedena výměna záložního zdroje UPS APC SUA 1500 pro napájení požárního ventilátoru a opraveny závady na elektrických zařízeních zjištěných při revizi.

Z výpočetní techniky do archivu přibyl 1 notebook Fujitsu Siemens AMILO Pro V3515 a tiskárna HP LaserJet P2015. Pro plánovanou digitalizaci archiválií bylo zakoupeno vybavení pro digitalizační studio – zařízení pro reprodukci dvojrozměrných předloh.

Radka Janků – Karel Chutný

Regionální muzeum a galerie v Jičíně v roce 2007

Regionální muzeum a galerie v Jičíně je příspěvkovou organizací zřizovanou Královéhradeckým krajem.

V průběhu roku 2007 byl dokončen projekt MUSNET – Evropské děti, hry a místní kultury, realizovaný v rámci programu INTERREG III. Díky tomuto projektu byly navázány kontakty s italskými muzejníky, kteří shlédli jičínské muzeum a muzea v okolí a recipročně pracovníci RMaG v Jičíně navštívili oblast Carnia v Itálii s podobným programem. V rámci tohoto projektu se rozvíjela i spolupráce se školami, zejména s II. ZŠ v Jičíně, s níž byl připraven program využití historických her a hraček pro výuku v předmětech vlastivědy a dějepisu. Tyto zkušenosti byly publikovány v knize *Za hrou do muzea – a zpět!*. Výstavou muzea Dorestad z holandského družebního města Wijk bij Duuerstede byl završen projekt pořádání recipročních výstav, na nichž družební města prezentovala svou historii.

RMaG v Jičíně se spolupodílelo na přípravách výstavy *Albrecht z Valdštejna a jeho doba* v Praze a v rámci projektu *Valdická kartouza 1627 – 1857 – 2007* připravilo několik akcí, které s pražskou výstavou souvisely (stejnojmenná dvoudenní mezinárodní konference, výstava o historii valdické věznice, představení Jičína jako Valdštejnova města v Praze). Pracovnice muzea se také autorsky podílely na vydání 18. svazku Historického atlasu měst České republiky, který je věnován městu Jičínu.

Prostory muzea a galerie navštívilo v průběhu tohoto roku 34 470 návštěvníků.

Výstavní činnost

Stálá expozice muzea: V současné době je v RMaG v Jičíně stálá expozice o 7 částech, a to: 1. Vlastivědná expozice – jičínský region od pravěku po současnost s množstvím interaktivních předmětů, které umožňují návštěvníkům poznávat historii Jičínska i formou zážitku a aktivních společenských vztahů. 2. Terče jičínských ostrostřelců, 3. Konferenční sál, 4. Katedrála uprostřed krajiny – s propojením panské oratoře k výhledu do kostela sv. Jakuba Většího, 5. Valdštejn a jezuité, 6. Muzejní herna a dílna, 7. Příroda Jičínska. Expozice muzea v soudobé interaktivní podobě funguje od roku 2002. V roce 2007 prošlo expozicí muzea 10 410 návštěvníků, z toho 2 142 ve školních a 1 586 v jiných hromadných výpravách.

Výstavní chodba muzea: Ve výstavní chodbě, která je součástí stálé expozice muzea, se konají výstavy regionálních autorů menšího rozsahu. V roce 2007 zde proběhly výstavy: do 21. 1. 2007 *EMMA SRNCOVÁ*, litografie a reprodukce; 3. 2. – 1. 4. *EX LIBRIS* – drobná grafika našich výtvarníků, výstava ze sbírky soukromého sběratele dr. Karla Samšiňáka; 7. 4. – 17. 6. *WIJK BIJ DUURSTEDE, náš nizozemský přítel*, muzeum Dorestad z Holandska představilo historii družebního města až po současnost v listinách, dokumentech i trojrozměrných exponátech; 28. 6. – 16. 9. *Pojďte s námi do cukrárny*, výstava pořádaná ve spolupráci s Krkonošským muzeem v Jilemnici ukázala historii, dokumenty, exponáty a vše o cukrářském řemesle. V době pořádání festivalu *Jičín – město pohádky* byla výstava doplněna cukrářskou dílnou; 7. 10. 2007 – 3. 2. 2008 *Kartouza ve Valdicích – uzamčený svět*, výstava dokumentující historii věznice v letech 1857 – 2007.

V roce 2007 navštívili výstavy ve výstavní chodbě muzea a expozici muzea 13 283 návštěvníci, z toho 2 724 ve školních výpravách.

Galerie: V galerii se konají rozsáhlejší výstavy regionálních umělců i umělců celorepublikového významu. Oblíbené jsou i výstavy zaměřené tematicky, tvořené vlastním fondem i předměty zapůjčenými od jiných muzeí, galerií či soukromých sběratelů. V roce 2007 se zde konaly tyto výstavy:

4. 12. 2006 – 16. 9. 2007 *UKAŽ, CO UMÍŠ!*, výstava interaktivních objektů a kinetických hraček designéra Svatopluka Krále připravená ve spolupráci s Národním technickým muzeem v Praze a Truhlářstvím Františka Kolínského; 27. 10. – 25. 11. *PAVLÍNA GARDIÁNOVÁ – Řeč mé duše*, obrazy regionální autorky; 30. 11. 2007 – 3. 2. 2008 *DÉMONI – kouzla, čáry a věštby*, vánoční etnografická výstava ve spolupráci s Muzeem Českého ráje v Turnově.

Výstavy v galerii shlédlo v roce 2007 celkem 21 187 návštěvníků, z toho 11 611 bylo ve školních výpravách. Přestože v roce 2007 proběhly v galerii pouze 3 výstavy, vzrostl počet návštěvníků o 55 %.

Lektorská činnost

Lektorská činnost pracovníků muzea se dělí na přednášky z daných oborů pro školy i pro veřejnost, přednášky tematicky vázané na probíhající výstavu a dále na ostatní kulturně výchovné akce.

Přednášky a exkurze:

V loňském roce proběhlo celkem 13 přednášek z oboru archeologie (PhDr. E. Ulrychová, účast 452 posluchačů), 14 přednášek z oboru přírodovědy (Mgr. P. Zíková – 403 posluchačů), 6 přednášek z oboru historie (Mgr. B. Klipcová, Mgr. J. Gottlieb – 98 posluchačů) a 8 přednášek z oboru muzeum a vzdělání (Mgr. B. Klipcová, Mgr. J. Gottlieb – 277 posluchačů). Úplnou novinkou bylo 6 přednášek z oboru etiky (MgA. J. Lédl – 70 posluchačů). Odborný výklad v expozici muzea si vyžádal v roce 2007 celkem 841 návštěvník.

Novou návštěvnicky atraktivní nabídkou RMaG Jičín roku 2007 byly prohlídky Valdštejnova paláce s odborným výkladem průvodce, určené návštěvníkům zajímajícím se o objekt zámku. V průběhu turistické sezóny, kdy probíhaly, se jich zúčastnilo 985 dětí i dospělých.

Mezi přednášky můžeme dále zařadit i 8 terénních exkurzí, např. do stanice pro handicapované živočichy, po archeologických lokalitách a památkách oblasti Mariánské zahrady, kterých se zúčastnilo celkem 296 zájemců.

Akce, konference:

Spolu s přednáškami a exkurzemi pořádalo RMaG v Jičíně v minulém roce další kulturní akce. Kromě těch pro naše muzeum již typických, jako je Vynášení Morany, Svatojánská noc, Posvícení, Setkání kronikářů a Vánoční dílny pro děti přibylo i několik netradičních aktivit, např. *Vzhůru, Kopidlno!* (ambicí této podvečerní a noční prezentace ve městě Kopidlně bylo seznámit jeho obyvatele s významem historických památek existujících ve městě), Prezentace Valdštejnovo město Jičín u příležitosti pražské výstavy *Albrecht z Valdštejna a jeho doba* v zahradě Valdštejnského paláce v Praze, Cukrářská dílna, Textilní dílna či Aukce výrobků dětí u příležitosti dernisáže výstavy *Ukaž co umíš*.

Ve dnech 23. a 24. října 2007 uspořádalo RMaG v Jičíně konferenci s mezinárodní účastí nazvanou *Valdická kartouza 1627 – 1857 – 2007, fenomén kláštera – fenomén věznice*. První část konference (23. 10.) byla věnována kartuziánskému řádu obecně, působení kartuziánů na Jičínsku, založení a architektuře kartuziánského kláštera ve Valdicích. Druhá část (24. 10.), připravená ve spolupráci s Kabinetem historie a dokumentace Vězeňské správy ČR, představila minulost i přítomnost valdické věznice. Konference se zúčastnilo 85 zájemců.

Sbírkotvorná činnost

Hlavní náplní muzea je činnost sbírkotvorná. Jejím cílem je získávání dalších předmětů do sbírky našeho muzea, restaurování, inventarizace a revize předmětů již zapsaných ve sbírkách muzea a zapůjčování předmětů z našeho fondu jiným organizacím k badatelským i výstavním činnostem.

Počet evidenčních čísel zapsaných za rok 2007 činil 519 položek, což odpovídá 1376 předmětům. 1 254 předměty byly zapsány v přírůstkové knize centrální, 135 knih do přírůstkového seznamu knihovny. Z toho množství 233 předměty tvořily dary, 12 ks nákup, 482 ks pozůstalost a 649 ks vlastní sběr (archeologie). Podrobná inventarizace byla provedena ve fondu etnografie, zkontrolováno bylo 5 543 ks sbírkových předmětů. Celkový počet konzervovaných předmětů byl 35, z toho 5 ks konzervátorská dílna dřevo, 17 ks konzervátorská dílna kov, 13 ks textil. 423 předměty jsme v minulém roce zapůjčili jiným organizacím, z toho 420 ks k účelům výstavním, 3 ks k účelům badatelským. RMaG v Jičíně si vypůjčilo 1 765 ks předmětů pro realizaci výstav v galerii i ve výstavní chodbě muzea a 1 ks k účelům studijním.

Badatelé

Hlavním tématem, který badatele zajímá, je regionální literatura – především periodika vycházející v regionu, hojně je navštěvován také rozsáhlý fotoarchiv. Zde jsou nejčastěji vyhledávány fotografie zobrazující kulturní i přírodní památky jičínského regionu. Badatelé navštěvující muzeum jsou z větší části studenti pátrající po informacích pro bakalářské i diplomové práce, dále muzeum navštěvují pracovníci městské správy (památkáři), kronikáři (informace o obcích) a odborníci z jiných pracovišť (např. Herbář – botanický ústav AV a botanické fakulty různých univerzit).

Regionální muzeum a galerii navštívilo v roce 2007 – 106 badatelů. Z toho knihovnu 42, archeologický fond 4, fotoarchiv 45, přírodovědný fond 7, fond map 3, fond etnografie 3 a fond novodobé historie 2 badatelé.

Publikační činnost

Díky grantu Královéhradeckého kraje, projektu MUSNET a příspěvkům dalších partnerů bylo vydáno celkem 13 neperiodických publikací, které veřejnosti přibližují historii Jičínska a programy jičínského muzea: *8 zastavení v jičínské barokní komponované krajině; Svatý Jan Nepomucký na Jičínsku* (soupis soch) – autor Bc. Eva Petříková; *Češovské hradiště* – autor PhDr. Eva Ulrychová; *Prachovské skály v archeologických nálezech* – autor PhDr. Eva Ulrychová; *Hrady Jičínské kotliny – archeologické nálezy* - autor PhDr. Eva Ulrychová; *Sochy, pomníky, kříže a pamětní desky v Jičíně; Pomocné technické prapory* – soupis odvedených z Jičínska, Sobotecka, Novopacka a Hořicka (ve spolupráci s Klubem PTP Jičín); *Katalog k výstavě Kartouza ve Valdicích – uzamčený svět* - autoři PhDr. Aleš Kýr, Alena Kafková, Mgr. Barbora Klipcová; *Za hrou do muzea – a zpět!* – Katalog her – projekt MUSNET; Informační leták s regionální tematikou, dvouhlavé karty, pexeso, pohlednici „*...a byli jsme i v muzeu*“ a propagační materiály – projekt MUSNET.

Jaromír Gottlieb

Krkonošské muzeum v Jilemnici v roce 2007

Uplynulý rok lze označit jako jednoznačně úspěšný. Návštěvnost potvrdila vzestupnou tendenci a muzeum navštívilo 26 425 osob (spolu s doprovodnými akcemi by tento počet byl podstatně vyšší a jen pro zajímavost: množství návštěvníků by třikrát dokázalo naplnit jilemnické náměstí). Ohlasy na návštěvu muzea byly výrazně pozitivní.

Velmi důležitou roli v návštěvnosti sehrály výstavy:

V nové výstavní síní v čp. 1 bylo možno od počátku do konce měsíce května navští-

vit výstavu *Krakonoš v literatuře*, přecházející z předešlého roku.

V zámku probíhala do počátku března výstava *Za vůní perníku (kouzlo perníkářských forem a perníků)* a znovu byla v mírně pozměněné podobě nainstalována v nové výstavní síni v čp. 1 na hlavní turistickou sezónu od 1. července do 8. září.

Výstava *Paříž roku 1938 objektivem ing. Josefa Voříška* zaujala natolik, že o ni projevili zájem kolegové z významného francouzského přímořského letoviska Trouville sur Mer, kam byla převezena a v tamějším muzeu dne 17. května 2008 s velkým úspěchem zahájena.

Výstava *Z pokladů Krkonošského muzea v Jilemnici* umožnila nahlédnout do depozitářů muzea. Mimo jiné tu byla po více jak 40 letech prezentována část orientální sbírky podplukovníka Josefa Berky, značné pozornosti se těšily také zbraně a mapy.

Na hlavní turistickou sezónu jsme v rámci cyklu Strava našich předků nabídli výstavu *Ukrojte si u nás aneb o chlebu, pečivu a pečení* (15. červen – 30. září). Propojili jsme ji s výstavou *Za vůní perníku* a vytvořili tak neobyčejně rozsáhlý soubor. Návštěvníci se dozvěděli mnohé o pečení chleba, tradičního a zvykoslovného pečiva, o technologii pečení atd. Výstavu nutno označit jako mimořádně úspěšnou.

Dne 5. října jsme slavnostně zahájili výstavu *Jiří Bouda – grafika,* připravenou ve spolupráci s Českou poštou a s Klubem filatelistů 05-041 v Jilemnici. Téhož dne od 9 do 16 hodin byla v muzejní prodejně a v nové výstavní síni otevřena příležitostná poštovní přepážka s příležitostným poštovním razítkem. Prodávala se zde nálepka na doporučené dopisy s motivem jilemnické radnice dle návrhu Jiřího Boudy a dopisnice s přítiskem dle grafiky téhož autora (motiv parní lokomotivy na jilemnickém nádraží). Velmi působivé byly Boudovy grafické listy s obrázkem z jilemnické lokálky. O akci byl takový zájem, že v odpoledních hodinách neměli pracovníci přepážky již téměř co prodávat. Také výstava se setkala s velmi vřelým přijetím.

Výstava Pozdraveno budiž světlo přinesla jilemnickému muzeu cenné přírůstky.

Závěr roku patřil výstavě *Pozdraveno budiž světlo (o svícení a svítidlech)*, zahájené 30. listopadu 2007. I tato akce přilákala řadu vděčných diváků a má zásluhu na vysoké návštěvnosti.

Mimo jilemnické muzeum se ve spolupráci s Regionálním muzeem a galerií v Jičíně a s Regionálním muzeem v Náchodě uskutečnila výstava *Pojďte s námi do cukrárny* (Jičín od 28. 6. do 16. 9.; Náchod od 4. 12. do 26. 1. 2008).

Intenzivní činnost si vyžádala spolupráci s řadou institucí: Národním muzeem v Praze, Muzeem východních Čech v Hradci Králové, Severočeským muzeem v Liberci, Vlastivědným muzeem v Olomouci, Regio-

nálním muzeem a galerií v Jičíně, Regionálním muzeem v Náchodě, Muzeem Českého ráje v Turnově, Krkonošským muzeem ve Vrchlabí, Městským muzeem ve Dvoře Králové nad Labem, Regionálním muzeem v Mělníce, Muzeem a Pojizerskou galerií v Semilech, Městským muzeem a galerií v Lomnici nad Popelkou, Městským divadlem v Jablonci nad Nisou, Správou národního parku Podyjí ve Znojmě i dalšími. Abychom spolupráci lépe osvětlili: vypůjčili jsme si kolem 400 předmětů, zatímco jiným institucím jsme zapůjčili bezmála 1150 předmětů a tiskovin archivní povahy.

Přednášek se uskutečnilo 15, nejžádanější byla témata z dějin města Jilemnice a Krkonoš. Doprovodných akcí, jež jsme pořádali sami či na nich participovali, se konalo 28 (patřily sem vernisáže, rozšířené a noční prohlídky, koncerty atd.). Průměrná návštěvnická účast na jednotlivých akcích se pohybovala kolem 120 osob.

Počet badatelů se udržoval přibližně na úrovni předchozích let, v muzeu se během roku vystřídalo několik praktikantů ze středních škol Libereckého i Hradeckého kraje. Výsledky jejich činnosti vykazovaly značné rozdíly.

Vzrůstající tendenci si udržela spolupráce s Českou televizí, Českým rozhlasem, deníky a časopisy.

Z publikačních počinů si jistě největší pozornost zaslouží kniha *Jilemnice* vydaná nakladatelstvím Paseka v rámci edice *Zmizelé Čechy*. Dne 13. dubna ji slavnostně uvedl herec Stanislav Zindulka. Vedle časopiseckých článků bychom měli připomenout např. malý podíl na knize *Libereckým krajem. Osobnosti (Liberec 2007)* a encyklopedii *Krkonoše* vydanou na sklonku roku pražským nakladatelstvím *Baset*.

Počet sbírkových přírůstků činí 199 položek (617 kusů). Z nich nás nejvíce potěšily: soubor cukrářských předmětů z cukrárny pana Seiferta v Jilemnici, strojek na lisování sušenek, krásný druhorokokový pětiramenný svícen z 2. poloviny 19. století, ojedinělá podmalba na skle sloužící k označení domu čp. 118 ve Zvědavé uličce, kostelní lavice z 18. století, skleněná plastika Krakonoše, cínové nádobí a soubor lyžařských medailí a diplomů.

Periodické revizi byl podroben fond umění. Restaurátorského zásahu se dočkalo osm sbírkových předmětů a např. vyřezávaný a polychromovaný erb hrabat Harrachů teď zdobí schodiště zámku. 148 předmětů prošlo konzervátorským zásahem, množství dalších pak základním ošetřením – očištěním, omytím, atd.

Rok byl tedy velmi rušný, nezřídka dokonce natolik, že část aktivit jsme museli omezit či odmítnout, neboť muzejní činnost se dostávala na samé hranice našich časových možností. Přesto se za minulým rokem ohlížíme s radostí a těšíme se na nová setkání s veřejností.

Jan Luštinec

Městské muzeum a galerie Lomnice nad Popelkou v roce 2007

Uplynulý rok 2007 byl v Městském muzeu a galerii Lomnice nad Popelkou ve znamení zvýšené propagace naší instituce a zároveň i města v médiích, ať už v regionálních či s celostátním dopadem. V dubnu zavítal do Lomnice moderátor Václav Žmolík, jenž formou rozhovoru s ředitelem muzea natočil rozhlasovou relaci, která zachytila místní pamětihodnosti pohledem náhodného turisty, jenž prochází uličkami města a své kroky zakončí v expozicích místního muzea. Pořad byl odvysílán na stanici Český rozhlas 1 – Radiožurnál.

V září natáčela ČT část svého pořadu nesoucí název *Barvy života*, který byl věnován některým významným osobnostem našeho města, památkám na hoře Tábor,

obnovené tradici výroby Lomnických sucharů a nechyběla ani pozvánka na právě probíhající výstavu v muzeu s názvem *Pomocníci z domácností našich babiček*.

Do třetice o dva měsíce později rozsáhle informovala média o okolnostech významného nálezu historických listin ve sběrném ekologickém dvoře v Lomnici nad Popelkou. V sobotu 10. listopadu zařadila TV NOVA šot o tomto překvapivém objevu do své hlavní zpravodajské relace.

Vedle naší hlavní činnosti, kterou je průvodcovství a práce se sbírkovými předměty, jsme v loňském roce připravili na tři desítky kulturních akcí.

Do Tří králů roku 2007 ještě dobíhala v pořadí pátá výstava betlémů. Po krátké přestávce, kterou jsme vyplnili inventarizací sbírek, konzervací exponátů a úpravou stálých expozic, bylo od 20. února muzeum pro veřejnost otevřeno úspěšnou výstavou *Letec František Truhlář*. Podzimní premiéra této výstavy se setkala s velkým ohlasem veřejnosti, a proto lomnické muzeum tuto vzpomínkovou akci na významného rodáka a příslušníka RAF zopakovalo i na začátku výstavní sezóny roku 2007. Byla tak využita mimořádná příležitost, kdy se podařilo od státních institucí i řady soukromých sběratelů na krátkou dobu shromáždit zatím největší kolekci sbírkových předmětů a archiválií s vazbou k F. Truhlářovi, která kdy byla veřejně prezentována.

V dubnu se ve vstupní hale muzea uskutečnila prodejní výstava obrazů lomnického výtvarníka Martina Vencla, která vycházela především z jeho současné aktuální tvorby. Výstavu obohatily také ukázky prací dvou hostů, jež si autor přizval – Bohuslava Vágnera z Tanvaldu a Bedřicha Stolína z Lomnice n. P. Ti představili své keramické a kovářské umění. Úvodní slovo při slavnostním zahájení pronesl M. Vencl, v kulturní části se představil Karel Jakubů (zpěv) a Magdalena Venclová (klavír).

Na měsíce květen a červen lomnické muzeum připravilo již tradičně svoji nejvýznamnější akci výstavní sezóny. Letos se jí stala přehlídka obrazů známého pražského umělce Zdeňka Hajného, doplněná o práce z paličkované krajky Emily Benešové z Poděbrad. Úvodní slovo v rámci vernisáže pronesl sám autor, v kulturní části vystoupil hudební skladatel, zpěvák a malíř v jedné osobě Richard Pachman. V měsíci květnu se ještě uskutečnily dva koncerty s názvem *Operní doušky II*. místního hudebního tělesa pod uměleckým vedením Radmily Makovcové. Poté dále následovala přednáška Doc. PhDr. Vladimíra Koblížka, Ph.D., lomnického rodáka a v současné době vysokoškolského pedagoga na Univerzitě Hradec Králové. Název přednášky *Česká kniha v proměnách staletí* napovídá, že řeč byla o roli knihy v našich kulturních dějinách. Samostatná část přednášky byla pak věnována Lomnickému kancionálu, iluminované památce českého renesančního písemnictví ze 16. století.

První prázdninový měsíc opět patřil ukázkám sběratelských úspěchů lomnických kamenářů při již 11. ročníku výstavy *Drahé kameny a minerály*. Tuto akci zpestřila první prezentace sbírek nového lomnického občana Olega Pišla, který se specializuje na zkameněliny flóry a fauny prvohor a druhohor. Jako host se loňské výstavy kamenářů zúčastnila bělohradská výtvarnice Blanka Křižková, jež představila své obrazy s rostlinnými motivy a ručně paličkovanou krajkou.

Druhou polovinu prázdnin měli návštěvnicí lomnického muzea možnost zhlédnout přehlídku výtvarné činnosti pražského malíře Antonína Plecitého. Výstava se konala v rámci 13. ročníku hudebně dramatického festivalu Lomnické kulturní léto. Úvodní slovo při zahájení měl Jaroslav Krček, který vernisáž obohatil i hudebně.

Obrazy vystřídala tematická výstava výstižně nazvaná *Pomocníci z domácností našich babiček*, ukazující vývoj z dnešního

pohledu mnohdy již archaických mechanických strojů, přístrojů i elektrospotřebičů. Jednalo se o náš nejnáročnější loňský projekt, kterým jsme spolu s návštěvníky nostalgicky zavzpomínali a vrátili se do dob prvopočátků rozvoje kuchyňské techniky. Díky této akci se nám podařilo získat řadu nových zajímavých exponátů tohoto charakteru.

V listopadu proběhla krátkodobá prodejní výstava obrazů výtvarnice Dáši Kobrlové. Rodačka z nedalekého Bezděčína, žijící dnes v Belgii, se představila ve výstavních prostorách lomnického muzea zcela poprvé. Její tvorbu charakterizují především sportovní motivy. Výstavu úvodním slovem zahájila autorčina spolužačka Jaroslava Hynková, v kulturní části programu na piano zahrála Helena Hejtmanová. Obrazy D. Kobrlové vhodně doplnily sochařské práce Andrey Flórové ze Semil, která řadu let působila v Itálii.

Ve dnech 20. – 25. listopadu měla možnost lomnická veřejnost seznámit se ve vstupní hale muzea s výstavkou kolekce historických listin nalezené ve sběrném dvoře. Návštěvníci tak mohli obdivovat v originále řadu cenných archiválií vyhotovených s udivující pečlivostí dávných písařů.

Lomnické muzeum i vloni pokračovalo v tradici pořádání hojně navštěvovaných výstav podkrkonošských betlémů. Loňská, v pořadí již šestá, byla výjimečná v tom, že většina exponátů byla zapůjčena z partnerských muzeí v okolí (Jičín, Lázně Bělohrad, Náchod) a od soukromých sběratelů. K vidění byly opět betlémy různých velikostí, stáří i provedení včetně dvou mechanických, výrobků pánů Junka a Dlouhého. Velkému zájmu se těšily i dva zahraniční exponáty – chorvatský betlém z olivového dřeva a z Francie vyrobený z pálené hlíny. Výstavu doplnily obrazy a plastiky s náboženskou tematikou. Přehlídka betlémů byla zahájena za zpěvu vánočních písní, které přednesl komorní soubor Rosa Gallica, a ukončena *Koncertem tříkrálovým* jičínského souboru Fidle.

Podobně jako v předcházejícím roce, tak i vloni muzeum nabízelo turistům procházky historickým jádrem města spojené s odborným výkladem. Novinkou se stala nabídka novomanželům v podobě možnosti pořídit svatební fotografie v dobově zařízených historických interiérech rodu Šlechtů.

Kromě svého hlavního poslání se muzeum věnovalo také doplňkovým službám pro veřejnost. Vedle nabídky upomínkových předmětů a suvenýrů šlo např. o prodej Lomnických novin a jejich zasílání poštou příznivcům našeho města, dále kopírování, skenování a využití internetu za výhodné ceny. Na prodejním pultu se objevily novinky v podobě přívěsků ke klíčům a mincí s lomnickými motivy, grafické listy různých výtvarníků, plánu našeho města a okolí, skleněných figurek, pokračoval prodej Lomnických sucharů a perníčků.

V roce 2007 navštívilo výstavní prostory muzea 12 650 zájemců (z toho ve školních výpravách 3 720 a 1 240 při specializovaných programech). Archiv muzea či knihovnu navštívilo 52 badatelů, kteří se zajímali především o architektonický vývoj některých historických objektů v Lomnici nad Popelkou nebo o historii svého rodu. V této souvislosti došlo především na využívání archivního fondu historika Lomnicka J. J. Fučíka.

Sbírkový fond byl v loňském roce obohacen o 84 nových exponátů. Kromě již zmíněných předmětů technického charakteru určených pro kuchyňské účely se mezi nejcennější přírůstky řadí reklamní plechový poutač *Živnostenského společenstva potravních živnostníků v Lomnici u Jičína* z roku 1889 (dar pana Vejnara), podnikový vyšívaný prapor n. p. Technolen (p. Hůlek), skleněná reklamní cedule s textem *První výroba Lomnických sucharů Petr Vinklář v Lomnici u Jičína* (manželé Crhovi), dětská panenka vyrobená firmou pana Formánka

z Lomnice nad Popelkou (pí Zuzana Benešová), příborník a manžetník v historizujícím stylu, kompletní lomnický kroj (pí Zikmundová). Všem jmenovaným i nejmenovaným dárcům za podporu naší instituce děkujeme.

Uplynulý rok byl bohatý i na náhodné objevy pracovníků muzea ve sběrném dvoře. Za všechny nálezy jmenujme alespoň porcelánovou fajfku s vojenskými motivy z roku 1906, dále nejstarší kroniku tělocvičné jednoty Sokol v Lomnici v Jičínsku z roku 1870, kolekci uměleckých fotografií a písemností z archivu této jednoty a litinový hmoždíř s emblémem rakouského znaku ze staré lékárny *U české koruny*.

Díky maximální snaze o úsporu našich nákladů a vstřícnému jednání ze strany restaurátorů se nám podařilo v uplynulém roce zrestaurovat dva závěsné obrazy se sakrálními motivy, vzpomínkový štít na lomnického hudebního skladatele Františka Doubravského z roku 1877, jenž je jednou z mála dochovaných památek na tohoto našeho významného rodáka, dále párové pozlacené a postříbřené svícny. Z kolekce restaurovaných exponátů však nejvíce vyniká obraz Panny Marie Pasovské pocházející z 2. pol. 18. století. Rokoková práce namalovaná na dřevě byla původně umístěna ve štítu domu čp. 318 na místním Školním náměstí. Vzácný exponát muzeu před lety věnoval pan ing. Zajíc a nyní bude po letech náročného restaurování poprvé představen veřejnosti.

Vloni se v muzeu uskutečnily též významné stavební úpravy. Díky prostředkům z rozpočtu města a ministerstva kultury (Program regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón) byla opravena boční a čelní fasáda, která tak získala původní vzhled včetně barevné kombinace. Zároveň došlo i na kompletní výměnu venkovních oken v celém objektu a obnovení zadního vchodu do dvora areálu Hrubého domu, což se z praktického hlediska projevilo jako velmi účelné, jelikož jsou zde situovány depozitáře a sklady muzea. Kromě bezpečnostních dveří byl vchod opatřen i umělecky zpracovanou mříží, která vhodně a citlivě doplnila architektonický ráz vstupní haly budovy.

V průběhu roku pracovníci muzea přestěhovali a utřídili část knižního fondu, jenž je v současné době deponován v nově pronajatých prostorách v suterénu nové polikliniky, kde je také soustředěna část exponátů technického charakteru. K tomuto kroku jsme přistoupili z důvodu kritického nedostatku místa v hlavní budově muzea. Tento palčivý problém částečně vyřeší jeden z uvolněných bytů v Hrubém domě, který jsme v závěru roku získali k vytvoření nových stálých expozic.

V posledním čtvrtletí roku instalovala turnovská firma ZASI, s. r. o., v prostorách naší instituce barevný kamerový systém s nočním viděním a digitálním záznamem signálu s možností nepřetržitého nahrávání až 14ti dnů. Veřejně přístupné expozice jsou snímány osmi kamerami a pracovníci muzea tak mají možnost jejich okamžité kontroly. Tím se rozšířila a podstatně zvýšila bezpečnost jak exponátů, tak našich zaměstnanců.

I v roce 2008 připravujeme pro návštěvníky muzea řadu atraktivních akcí, se kterými budou průběžně seznamováni prostřednictvím médií a plakátovacích ploch.

Jan Drahoňovský

Městské muzeum Nová Paka v roce 2007

V roce 2007 bylo Městské muzeum Nová Paka i nadále příspěvkovou organizací města Nová Paka. Ve své správě mělo muzeum čtyři objekty. Kancelář muzea s depozitá-

řem archiválií, fotografií, grafiky a obrazů je v bývalém Suchardově ateliéru, Suchardova ul. 283. Historická expozice a výstavní místnosti jsou v bývalém Suchardově domě, Suchardova ul. 68. Nedílnou součástí muzea je pracoviště s expozicí a depozitářem v objektu tzv. Klenotnice drahých kamenů, F.F. Procházky 70. Sbírky historického charakteru jsou ještě uloženy v bývalé škole ve Štikově čp. 58.

V roce 2007 byla činnost našeho muzea změněna oproti plánu, jelikož zhruba od srpna 2007 došlo v souvislosti se stavbou obchodního domu firmy Lidl k rozsáhlým zemním pracím. Jednalo se o více než sto let známou lokalitu, kde kdysi byly objeveny zajímavé zbytky prokřemenělých dřev a rostlin. Celá tato skutečnost vyžádala enormní nasazení všech pracovníků muzea, kteří se museli zúčastnit sběru a výzkumu v této oblasti. V roce 2007 výrazně ovlivnila činnost muzea příprava akcí k 650. výročí nejstarší zmínky o Nové Pace. K této významné události byly pořádány mnohé zajímavé přednášky, besedy a výstavy.

Nadále bylo pokračováno v přípravách změn v organizaci muzea v souvislosti se vznikem Geoparku Český ráj. Významnou měrou se pracovníci muzea museli podílet na přípravě různých publikací, které byly k tomuto výročí vydány. Jednalo se především o turistické texty k připravovaným publikacím, jako *Novopacko – tajemný klíč od Podkrkonoší, východní brána Geoparku Český Ráj – vlastivědné stezky.* Texty vypracovali pracovníci muzea Miloslav Bařina a Mgr. Ivo Chocholáč. Na fotografiích se podílel pracovník muzea Jiří Čejka. Podstatná část činnosti byla zaměřena i k znovuvydání publikace autorů Miloslava Bařiny a RNDr. Karla Tučka, CSC., která nakonec vyšla hned počátkem roku 2008. V této souvislosti pracovníci muzea zhruba ve stejném složení připravili podklady pro panely, propagující Geopark Český ráj na celém Novopacku.

K výstavám vydávalo muzeum pozvánky (skládačky), které vlastně nahrazovaly katalogy k výstavám. Muzeum bylo propagováno běžně v denním tisku, místním časopisu Achát, jako např. články o sbírkových předmětech z muzea, výstavách v muzeu, výročích osobností a událostí atd. Běžně se objevovaly pořady i v rozhlase a televizi. Vnější činnost muzea byla prezentována i velice úspěšnými akcemi, jako byla *Muzejní noc*, atd. Opět došlo k propagaci našich expozic v masmédiích, ale i v různým propagačních materiálech vydávaných nejen městem.

Koncem roku došlo k mimořádné situaci, kdy dlouholetý pracovník našeho muzea Mgr. Ivo Chocholáč rozvázal pracovní poměr. V této situaci bylo potřeba přikročit k mimořádné revizi sbírkového fondu v Klenotnici drahých kamenů.

Expoziční činnost

Všechny tři expozice našeho muzea – historická expozice v Suchardově domě, expozice Klenotnice drahých kamenů a expozice spiritismu byly otevřeny od počátku dubna do konce října. Navíc byly expozice přístupny veřejnosti ještě v době, kdy byla v Suchardově domě pořádána výstava betlémů z Novopacka. Ve všech expozicích došlo pochopitelně k drobným úpravám a expozice byly obohaceny o některé novější sbírky. Rozšířená výstavní činnost většinou, jak už jsem se výše zmínil, vyžadovala i další změny ve všech expozicích.

V Klenotnici drahých kamenů byly vystaveny zajímavé sbírky ze soukromého majetku, ale i různé šperkařské výrobky.

Výstavní činnost

Výstavní činnost v Suchardově domě a Klenotnici drahých kamenů byla v roce 2007 skutečně zajímavá. Vedle výstav, které byly pořádány v Suchardově domě, se konaly dvě výstavy pořádané v rámci akce

Muzika Paka 2007. Šlo o výstavy Martin Zet – fotografie, a Jan Bek – plastiky z kovu.

Výstavy konané v Suchardově domě:

Nejstarší dokumenty o existenci Nové Paky (650. výročí Nové Paky), 31. 3. – 28. 10. 2007. Výstava kopií nejstarších archiválií ze sbírek Státního okresního archivu v Jičíně. Vystaveny byly kopie dokumentů zhruba do roku 1848 a další materiály, dokumentující samosprávu města (pečetidla, starší kroniky, cechy, atd.). První tři neděle byly vystaveny originály listin.

Dobové pohlednice, kopie nejstarších fotografií a grafiky podle nich vytvořené (650. výročí Nové Paky), 31. 3. – 20. 5. 2007. Výstava starších pohlednic z Nové Paky ze sbírky Josefa Tomáše, reprodukce nejstarších fotografií a vlastních snímků z fotoarchivu Zdeňka Kudrnáče, fotoreprodukce Jiřího Čejky ze starých snímků Josefa Antona a grafiky Jana Kloučka *Nová Paka v minulosti*, které jsou tvořeny podle starých předloh, si získaly zájem návštěvníků.

Medijní kresby a další dokumenty o spiritismu – nejnovější přírůstky Městského muzea Nová Paka, 26. 5. – 17. 6. 2007. Vystaveny byly především kresby, ale i pohlednice, literatura z činnosti, která vytvořila z Nové Paky centrum tohoto hnutí dík působení vůdce československých spiritistů, jehož 70. výročí úmrtí jsme si vloni připomněli. Akce byla pořádána v rámci festivalu Muzika Paka 2007.

Dřevěné hračky 20. století, 29. 6. – 2. 9. 2007. Výstava hraček ze sbírky jednoho z našich největších sběratelů ing. Františka Kyncla.

Novopačtí výtvarníci (650. výročí Nové Paky), 8. 9. – 28. 10. 2007. Výstava z tvorby členů Sdružení podkrkonošských výtvarníků. Vystaveny byly obrazy, grafika, kresby a keramika.

Výstava dokumentů k 550. výročí vzniku Jednoty bratrské (650. výročí Nové Paky), 19. 11. – 1. 12. 2007. Putovní výstava Církve bratrské byla zahájena v MKS za velké účasti lidí. Následně byla přemístěna do Suchardova domu, ale návštěvnost byla překvapivě malá.

Betlémy řezbářů z Novopacka, 4. 12. - 19 12. 2007. Tvorba nejlepších současných řezbářů z Novopacka. Výstava byla tradičně dobře navštívena a jako výborné se ukázalo spojení s výstavou návrhů pohlednic s vánoční a zimní tematikou Jiřího Škopka.

Ak. malíř Jiří Škopek – Návrhy vánočních a zimních pohlednic z Podkrkonoší, 4. 12. – 16. 12. 2007. Byly vystaveny návrhy a realizace jednoho z nejlepších výtvarníků z východních Čech.

Naše muzeum se zúčastnilo i několika výstav, tím, že jsme zapůjčili některé naše sbírkové předměty i do jiných muzeí a organizací.

Návštěvnost muzea

V roce 2007 byla návštěvnost muzea zhruba stejná jako v roce 2006. Ve výši neplatících návštěvníků se projevily i akce k 650. výročí první zmínky o existenci města, kdy překvapivě navštívilo naše expozice mnoho lidí. Celková návštěvnost byla 17 375 lidí. Z tohoto počtu bylo 2 850 neplatících návštěvníků. Jedná se o návštěvníky, kteří navštívili muzeum v době výše zmíněných akcí a při vernisážích, zdarma také navštěvovali děti školek a další ohlášení návštěvníci.

Další kulturně výchovné akce

Mgr. Ivo Chocholáč přednesl 25 přednášek na témata Spiritismus v Podkrkonoší, Duše krajiny, Drahé kameny v Podkrkonoší, ale i cestopisné přednášky. Miloslav Bařina se ve své přednáškové činnosti věnoval především historii Nové Paky, výtvarným a lidovým tradicím atd. Ve spolupráci s OS OPEN ART N. PAKA působil Ivo Chocholáč jako odborný vedoucí etnografické a kamenářské dílny pro děti a mládež. Asi v 15 případech pomáhal při vedení absolventských a seminárních prací, podobně jako Miloslav Bařina a Jiří Čejka. Své

místo měly i vlastivědné vycházky a cesty s výkladem po významných lokalitách.

Hospodaření

Dotace města pro muzeum zůstala na stejné úrovni. Není bohužel přihlíženo k rostoucím výdajů za energie, ale ani k platům zaměstnanců. To má pochopitelně negativní odraz v činnosti muzea. Expozice jsou zastaralé, technické vybavení je na katastrofální úrovni (počítače, zabezpečovací zařízení atd.). Muzeum opět podle požadavků snižuje stav pracovníků za cenu toho, že o sobotách a nedělích mají služby odborní pracovníci, kteří by se měli věnovat své práci. To se velice negativně odráží v celkové činnosti muzea.

Knihovna muzea

Oproti minulému roku nedošlo k podstatným změnám. Stále chybí pracovník, který by se mohl knihovně věnovat. Podle finančních možností byla zakupována základní literatura do odborné knihovny, Do sbírkové knihovny byly zakupovány knihy, které mají vztah k regionu.

Sbírky, dokumentace, odborná činnost

Práce se sbírkami v roce 2007 se nečekaně soustředila na revizi sbírkového fondu přírodovědného charakteru. Vzhledem k rozvázání pracovního poměru ze strany Mgr. Ivo Chocholáče došlo k revizi celého sbírkového fondu, který je evidován pod značkou P.

Miloslav Bařina

Muzeum a Pojizerská galerie Semily v roce 2007

Personální obsazení

Muzeum pracovalo ve složení: ředitelka muzea Iveta Mečířová, odborné pracovnice Alena Hovorková a Jarmila Kuželová. Průvodcovskou službu o víkendech a svátcích zajišťovali studenti semilského gymnázia a důchodkyně. Na úvazek 0,5 zaměstnávalo muzeum uklizečku.

Expozice a výstavy

Muzeum v Semilech dokumentuje region horního Pojizeří se zaměřením na etnografii, oblast společenskovědní a uměleckou. Expozice tvoří etnografie v podkroví a památník Osobnosti Semilska. Součástí muzejních aktivit jsou vánoční a velikonoční jarmarky s nabídkou zvykoslovných předmětů a drobných tradičních lidových výrobků.

Jindřich Štreit – Cesta ke svobodě. Výstava obsahovala kolekci 60 fotografií, zachycujících uživatele zakázaných drog v různých životních situacích.

V letošním roce se uskutečnil jubilejní 10. ročník festivalu *Patříme k sobě*, na kterém své práce vystavují děti se zdravotním postižením z celé republiky.

Výstavou Michaila Ščigola s názvem *Jen krátká návštěva potěší* jsme vzpomněli malíře Vladimíra Komárka.

Reciproční výstava *Semily / Driebergen* představila malíře Pojizeří v novém kulturním centru Heuvelrug. Výstavu zahájil velvyslanec České republiky v Nizozemí Petr Mareš a starostové obou partnerských měst.

Jan Solovjev – Akvarely z domova a cest.

Rostislav Zárybnický – Obrazy.

Radovan Rakus – Rakus Cartoons.

Jana Kasalová – V labyrintu (kresba, malba, grafika).

Michal Machat – Příčný osev (obrazy, kresby, grafické listy, skleněné plastiky).

S menším ohlasem, než jsme očekávali, se setkala prázdninová výstava *Kdo si hraje, nezlobí 2 – tentokrát hračka dřevěná* s firmou Detoa Albrechtice s.r.o.

Na výstavě *Malíři Pojizeří 2007* jsme se rozloučili se semilským výtvarníkem Lubošem Buckem, který zemřel 19. října.

Jeho triptych *Ten poslední* dominoval celé výstavě.

Netradiční výstavou na závěr roku byl *Sladký život čokolády aneb Hořkosladký příběh této neřesti.*

Práce se sbírkami

Nákup sbírek a jejich restaurování bylo limitováno finančními možnostmi. V roce 2007 jsme získali celkem 902 sbírkových předmětů, což představuje 333 přírůstkových čísel. Systematicky doplňujeme sbírku textilu (dámské i pánské šaty, dětské oblečení, spodní prádlo, punčochy, klobouky, oděvní doplňky) a hraček. Rozšiřování sbírky hraček je plně v souladu se sbírkotvornou koncepcí muzea.

V loňské roce se prováděly základní zápisy do sbírkového programu DEMUS a zakoupily jsme program ACCESS, který doplňuje program DEMUS tak, abychom mohly zahájit evidenci II. stupně. Chybí program CLAVIUS pro evidenci muzejní knihovny, která čítá skoro 5000 svazků.

V průběhu celého roku probíhaly v muzeu *Hovory nad otevřenou biblí,* a to každé čtvrté úterý v měsíci kromě letních prázdnin. Během roku poskytujeme pro I. stupeň ZŠ přednášky o řemeslech, a to ve spolupráci s Městskou knihovnou Semily.

Celoročně muzeum poskytuje služby badatelům, studentům při vyhledávání materiálů pro studijní práce na různá témata jako např. hračky a jejich výrobci, dr. F. L. Rieger, regionální literatura o Antalu Staškovi, volby 1921 – 1935, atd. Přínosem pro muzeum byla závěrečná diplomová práce Zdeňky Fejfarové na Vysoké škole ekonomické na téma Financování příspěvkových organizací v podmínkách muzea v Semilech.

Návštěvnost MaPG je v roce 2007 nižší vzhledem k tomu, že celková návštěvnost turistů v Libereckém kraji byla o 12 % nižší oproti roku 2006. Dalším nepříznivým faktorem byla výstavba kruhového objezdu.

Spolupráce s jinými institucemi, osobami a práce v komisích

Realizace některých výstav byla založena na dobré spolupráci s dalšími organizacemi, zejména s Podkrkonošskou společností přátel dětí zdravotně postižených v Semilech, firmou Detoa Albrechtice v Jizerských horách, s. r. o., a občanským sdružením Cervus Semilensis.

Při výstavách jsme spolupracovali s Muzeem v Bruntále, Krkonošským muzeem Vrchlabí a Jilemnice, Regionálním muzeem v Jičíně a soukromými sběrateli. Naše sbírkové předměty byly zapůjčeny na výstavy Krkonošskému muzeu v Jilemnici, Regionálnímu muzeu a galerii v Jičíně, Muzeu Českého ráje v Turnově, Regionálnímu muzeu v Náchodě a Muzeu v Bruntále.

V roce 2006 jsme vstoupily do projektu o turistických zajímavostech nakladatelství Soukup & David, které podporuje turistiku v celé republice, a dále v ní i tento rok pokračovaly.

Iveta Mečířová byla členkou kulturní komise při MěÚ v Semilech a členkou komise pro sbírkotvornou činnost při Regionálním muzeu v Jičíně.

Stavební úpravy a údržba

Z nedostatku finančních prostředků nebyly prováděny žádné stavební úpravy objektu. Proběhla revize elektroinstalace a úprava rozvaděče, oprava a revize kamerového systému, zabezpečovacího zařízení a hasicích přístrojů. V tomto roce jsme požádali Zdravotní ústav v Liberci o konzultaci ohledně vyskytujících se plísní v kancelářích a výstavních prostorách muzea vzhledem ke zdravotnímu riziku. Ukázalo se, že se tato situace bude muset v nejbližší době řešit.

Plány muzea

V roce 2007 byla radou města po připomínkování zúčastněných stran odložena vize přestěhování informačního střediska do budovy našeho muzea v rámci předlo-

ženého konceptu *Brány pro vstup návštěvníků do města*.

Rada města vzala na vědomí *Nástin koncepce fungování organizace na 4 roky* a předloženou *Koncepci fungování organizace Muzeum a Pojizerská galerie Semily* a uložila ředitelce muzea předložit do konce března 2008 libreto k výstavě o Semilech v 2. nadzemním podlaží budovy.

Dále jsme ve spolupráci s Mgr. Andreou Jiskrovou podaly žádost o grant na statické posouzení budovy a zhotovení technické dokumentace na stavební obnovu muzea a provedly jsme komplexní přípravu žádosti do 3. výzvy FM EHP/Norska. Bohužel jsme neuspěly.

Iveta Mečířová

Pracoviště Literárního archivu PNP ve Starých Hradech v roce 2007

Do archivu přibyly opět menší či větší přírůstky k fondům a fondy nové. Ke konci roku bylo ve zdejších depozitářích uloženo 30 919 kartonů. Pokračovalo mikrofilmování vzácných fondů, jemuž předcházela revize dřívějšího utřídění. Celkem bylo zhotoveno 10 291 snímků.

Byly zpracovávány nakladatelské fondy Jan Otto a Melantrich a osobní fondy Jarmily Glazarové a Jiřího Suchánka.

Studovalo zde 155 badatelů, kteří navštívili zdejší studovnu 418x a většina z nich využila i možnost ubytování. Do pražské studovny bylo odesláno 445 výpůjček a bylo zodpovězeno 127 rozsáhlejších badatelských dotazů.

Byla prováděna revize soupisů fondů a do elektronické podoby byl převeden seznam fondů uložených na Starých Hradech doplněný o jejich lokaci.

Praxi zde vykonávalo 17 studentů Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích (po 4 skupinách) a 1 student Univerzity Hradec Králové, o prázdninách pomáhali v archivu 3 studenti Lepařova gymnázia v Jičíně, 1 studentka Univerzity JEP z Ústí nad Labem a 1 studentka Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

10x byl podán odborný výklad o Literárním archivu pro účastníky literárních, historických, archivářských a knihovnických exkurzí. O literatuře a LA se hovořilo pravidelně při provádění návštěvníků v expozicích PNP.

Pracovníci se podíleli na organizování kulturních akcí pořádaných Občanským sdružením SH (výstava díla mladoboleslavských výtvarníků a *Prvomájové recitační odpoledne* s Hanou Kofránkovou a Alfredem Strejčkem) a Památníkem národního písemnictví (spolu s OS SH, Regionálním muzeem a galerií v Jičíně, svazkem obcí Mariánská zahrada a ZŠ v Jičíněvsi, Libáni a Veliši byla uspořádána výstava věnovaná Mariánské zahradě a doprovodné akce k ní: hudební dílna Michaela Pospíšila, literárně-hudební pořad Alfreda Strejčka a Štěpána Raka *Cesty naděje*, schůze starostů a setkání kronikářů z oblasti). Vyšla také další čtyři čísla časopisu *Listy starohradské kroniky*.

Vedoucí pracoviště nadále pokračovala ve spolupráci s Knihovnou Václava Čtvrtka v Jičíně (2. svazek edice Jičínsko, knížka Vladimíra Úlehly o Doře Němcové), napsala scénář k literární části výstavy o Mariánské zahradě, přednáškou v liberecké knihovně připomněla výročí Marie Kubátové, byla členkou přípravného výboru pro udílení ceny Jivínský Štefan za kulturní činnost na Jičínsku, pomáhala při vytváření scénáře dvou dílů televizní soutěže *O korunu krále Karla* věnovaných starohradskému zámku i PNP a účastnila se natáčení (vysíláno na Čt 1 28. 4. a 12. 5. 2007), podílela se i na jedné relaci rozhlasových *Toulek po Čechách*

(v dubnu 2007), navštěvovala schůze zastupitelstva obcí Sedliště a Staré Hrady i schůze svazků obcí Mariánská zahrada a Rozhraní, psala kroniku obce Sedliště.

Práci v roce 2007 poznamenala jednání o prodeji zámku a jeho uskutečnění. Archiváři museli provádět návštěvníky častěji než v předchozích letech, neboť Občanské sdružení SH mělo omezenou působnost a už nemohlo zajišťovat průvodce jako dřív. K 31. prosinci pak dostalo od PNP výpověď ze smlouvy o společném provozování expozice, což znamenalo konec kulturní činnosti, která s PNP úzce souvisela a která probíhala v souladu s myšlenkou iniciátorů záchrany zámku, jimž od počátku záleželo i na jeho využití (ke společnému dílu mohl přispět každý podle svých schopností a možností). Výpověď s sebou přinesla i zrušení stálé výstavy o historii a současnosti zámku, v níž bylo prezentováno také starohradské pracoviště Literárního archivu PNP, a byla jí zahájena i příprava posledního čísla vlastivědného čtvrtletníku *Listy starohradské kroniky*, který vycházel od r. 1978.

Podle nové nájemní smlouvy uzavřené na podzim r. 2007 mezi PNP a majiteli zámku, manželi Sukovými, může Literární archiv počítat s uložením svých sbírek ve Starých Hradech do roku 2015.

Eva Bílková

Pekařova společnost Českého ráje v Turnově roku 2007

Nejvýznamnější naší akcí v roce 2007 bylo uspořádání vědecké konference ke 100. výročí narození a 30. výročí úmrtí turnovského rodáka, filosofa Jana Patočky. Konala se pod názvem *Jan Patočka, české dějiny a Evropa* ve dnech 1. – 2. června 2007 ve Vysokém nad Jizerou pod záštitou prvního prezidenta České republiky Václava Havla a místopředsedy Senátu Parlamentu České republiky Petra Pitharta. Spolupořadateli byly Ústav pro soudobé dějiny a Filosofický ústav Akademie věd České republiky, dále se na jejím uspořádání podílely Muzeum Českého ráje v Turnově, Vlastivědné muzeum Vysoké nad Jizerou a Státní okresní archiv Semily. Zúčastnili se jí přední odborníci i pamětníci z České republiky, Francie a Německa, předcházel jí koncert skupiny Plastic People of the Universe 30. května a vzpomínkový večer 31. května v Turnově a její součástí byla i slavnostní mše ve vysockém chrámu (sloužil P. Josef Kordík ze Železnice, účinkoval chrámový sbor z Pasek nad Jizerou) a odpočinkové seznámení s městem a jeho okolím. Společenský večer svým koncertním vystoupením obohatili Eva a Bohuslav Lédlovi.

Úroveň konference byla vysoká a důstojně uctila Patočkovu památku. O její přípravu, personální i finanční zajištění a příjemné zázemí se zasloužili zvláště PhDr. Věra Schifferová, CSc., z Filosofického ústavu AV ČR, PhDr. Antonín Kostlán, CSc., a Mgr. Tomáš Hermann, Ph.D., z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a naši členové PhDr. Michal Babík, Michal L. Jakl a mnozí pracovníci Muzea Českého ráje v Turnově a Státního okresního archivu v Semilech.

Trvalým výsledkem konference je samozřejmě sborník přednesených příspěvků, vzešlý jako 12. supplementum sborníku Z Českého ráje a Podkrkonoší obětavou prací kolegů Ivo Navrátila, Pavla Jakubce a Jaroslava Bartáka, tentokráte i za pomoci pražských spoluorganizátorů konference V. Schifferové a T. Hermanna. Vydání sborníku umožnily příspěvky Vzdělávací nadace Jana Husa, Nadace Sophia, městských úřadů v Turnově a ve Vysokém nad Jizerou, Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a Grantové agentury ČR.

Konference a sborníky nejvíce reprezentují činnost naší Společnosti navenek. Ale sem patří i *Cena Josefa Pekaře*, soutěž pro mladé historiky do 35 let za rozsáhlou hodnotnou historickou publikaci, kterou vyhlašujeme společně se Sdružením historiků České republiky – Historickým klubem 1872. Letos vybírala odborná komise vítěze již 6. ročníku. Rozhodovala mezi čtyřmi výbornými knihami, vyšlými v letech 2005 – 2006. Nakonec rozhodla, že cena byla udělena českobudějovickému historiku Pavlu Markovi za rozsáhlou edici (dvojjazyčné česko-španělské) manželské korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a jeho ženy Polyxeny z Pernštejna s názvem *Svědectví o ztrátě starého světa*. Vysoce byla oceněna i hodnota dalších přihlášených děl: knih Martina Čapského *Vévoda Přemek Opavský*, Zdeňka Doskočila *Duben 1969* a Zdeňka R. Nešpora *Mezi náboženstvím a politikou: lidová kultura raného středověku*. Výsledky byly vyhlášeny na podzimní výroční schůzi Sdružení historiků ČR v Národním muzeu v Praze. Zároveň byl vyhlášen 7. ročník této soutěže.

S kladným ohlasem se setkávají i naše výlety a zájezdy, kde se nejvíce projevuje vhodná a potřebná spolupráce PSČR se Spolkem rodáků a přátel Turnova.

O exkurzích Pekařovy společnosti informoval valnou hromadu Mgr. Pavel Jakubec. V sobotu 22. dubna jsme uspořádali zájezd na Litoměřicko a Úštěcko, nazvaný *Nejen za lidovou architekturou severních Čech*, v jehož průběhu se účastníci seznámili s venkovským muzeem v Zubrnicích včetně velmi autentické expozice v místním rekonstruovaném mlýně a ve škole. Další bod programu představovala návštěva Úštěka. Středobodem se stala synagoga z konce 18. století, po jejímž zhlédnutí následoval krátký exkurs po městě. Závěr výletu jsme strávili ve Vísce u Kravař s její největší roubenou stavbou v Čechách – víseckou rychtou.

Druhý zájezd se uskutečnil v rámci třetího závěrečného dne patočkovské konference, a sice v neděli 3. června. Účastníci, tentokrát v mezinárodním složení, se po návštěvě Novosadovy soukromé sklárny v Harrachově s ochutnávkou zdejšího piva František odebrali pod taktovou Mgr. Jana Kašpara ze Státního okresního archivu Jablonec n. N. *za zajímavostmi jižního Jablonecka*. Průvodce zajistil návštěvu firmy Fipobex v Pěnčíně u Jablonce n. N. – kozí farmy a sýrárny, a prostřednictvím Mgr. Petry Hejralové z Městského muzea Železný Brod vlastivědnou prohlídku městských uliček a věhlasné sklářské školy.

Třetí zájezd 13. října směřoval pod záhlavím *Středočeský podzim* nejprve do Sázavského kláštera a posléze do historické Kouřimi, kde jsme se stali svědky vynikajícího výkladu místního kostelníka o dějinách chrámu sv. Štěpána a přilehlé zvonice s dvojicí obrácených zvonů. Odpočinek nalezli účastníci v nedalekém Muzeu lidových staveb, kde se právě odehrávalo Svatohavelské císařské posvícení s ukázkou zanikajících řemesel a prodejem tradičních předmětů z rukodělných dílen.

Všechny zájezdy se setkaly vcelku s pochvalnou odezvou a hojnou účastí členů i sympatizantů Společnosti v počtu více jak 40 osob.

Pokračovala i součinnost s kronikáři Semilska na projektu *Tvář našich měst a obcí*, která má dokumentovat jejich podobu na prahu 21. století.

Z další činnosti připomínám, že jsme sledovali a podpořili marný boj Občanského sdružení SH proti prodeji zámku Staré Hrady do soukromého vlastnictví, který realizovalo tamní obecní zastupitelstvo.

Zástupci PSČR se zúčastnili také odhalení pamětní desky ke 100. výročí úmrtí ředitele Zemského archivu Františka Dvorského na místě jeho rodného domu v Sobotce na náměstí 27. října 2007. Několikrát vystoupili jménem Společnosti v tisku, rozhlasu a televizi atd. Většina členů řádně plnila své povinnosti tím, že zaplatila členské příspěvky a zúčastnila se alespoň některých našich akcí.

Výčtem úspěchů a kladů v naší práci nechceme zastírat, že se nám mnohé také nedaří. Podle mého názoru je největším problémem malá spolupráce jednotlivých částí onoho krásného koutku Čech, kterému se říká Český ráj: tedy Jičínska, Semilska, Turnovska, Mnichovohradišťska a Mladoboleslavska. Projevuje se tu hlavně skutečnost, že Český ráj je odedávna rozdělen mnohými správními hranicemi na několik částí, takže i kultura, cestovní ruch a vše další, co nás zajímá, je řízeno z Hradce Králové, Liberce a Prahy. Byli jsme si toho vědomi již při obnově naší Společnosti v roce 1990 a snažili jsme se svými stanovami a plánem činnosti toto dělení tlumit. Musíme si ale přiznat, že se nám to vždy nedaří. Převážná část naší práce je realizována díky aktivitě našich členů z turnovského Muzea Českého ráje a ze semilského okresního archivu.

Ale nechci být pesimistou. Vždyť i v uplynulém roce se podařila řada krásných akcí společných celému regionu. Připomeňme si třeba jen další knihu váženého sběratele pohlednic a znalce Českého ráje ing. Karla Čermáka, představující tentokráte diapozitivy našeho území, připomeňme si jeho pohlednicové kalendáře Českého ráje vydávané obětavým jilemnickým nakladatelstvím Gentiana, připomeňme si poslední knížku nedávno zesnulé dr. Jany Scheybalové. Právě činnost ing. Karla Čermáka nebo dr. Josefa V. Scheybala a jeho choti nám může být příkladem obětavé a užitečné práce pro celý Český ráj.

Karol Bílek

Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí v roce 2007

Zařazení muzea, zaměstnanci, návštěvnost

Provoz muzea – organizační složky města Vysokého nad Jizerou – zajišťovali tři zaměstnanci: na plný úvazek Mgr. Alice Sládková (též příprava vysockého zpravodaje) a Michal L. Jakl, na částečný úvazek Jana Vaváčková (též vedení městské kroniky). Kromě odborné práce prováděli tito pracovníci úklid a drobné údržbářské práce. Větší údržbářské práce konali zaměstnanci města nebo firmy. Technické služby spojené s provozem počítačů prováděl Ing. Josef Hejral, jenž též udržoval chod betlému.

Protože koncem roku 2006 požádala Mgr. Alice Sládková o uvolnění z funkce vedoucí muzea pro zaneprázdnění spojené s přípravou zpravodaje Větrník, měla se personální situace vyřešit zkraje roku. Oficiálně vedli muzeum starosta města Jindřich Matura a tajemník městského úřadu Ing. Pavel Štěpánek.

Celkem za rok 2007 navštívilo muzeum 7 866 osob, nejvíce v únoru a březnu a červenci a srpnu. Z toho bylo ve školních výpravách 1 077 žáků a studentů, ostatní výpravy tvořilo 541 osob, neplatících návštěvníků bylo 1 773.

Sbírky a akvizice

Od l. července k veškerým akvizicím sbírkových předmětů má poradní hlas kulturní komise. Počet evidenčních čísel zapsaných předmětů dosáhl 26 582, z toho trojrozměrných, zapsaných v Centrální evidenci sbírek, 8 486. Ve sledovaném roce bylo zapsáno 242 nových přírůstků do CES, zapůjčeno bylo 62 sbírkových předmětů.

Metelkův velký pohyblivý betlém, který v muzeu běží téměř denně od 50. let minulého století, nutně potřeboval restaurování a opravu mechaniky. Protože se našel sponzor, který velkou částku na tento účel daroval muzeu, začalo se jednat s restaurátorem z Třebechovického muzea betlémů. Práce, odhadované na dvanáct měsíců, započaly v srpnu. K restaurování byl ještě dříve dán Hanušův-Metelkův betlém, který je částečně pohyblivý; na něj muzeum dostalo sponzorský dar od stejného příznivce. Byla oprave-

na mechanika včetně točících se andělů a podle fotografií zhotoveny repliky zatím čtyř figurek – dvou římských vojáků a dvou andělů. Opravena byla dále truhlička – pokladnice, starý gramofon, připravovala se instalace hodinového stroje s cimbály.

Pro evidenci sbírek byl zakoupen nový počítač. Expozici lyžování doplnil pohár Dalibora Motejlka.

Badatelé

Badatelských návštěv bylo celkem 42, badatele zajímal mj. malovaný nábytek, počátky lyžování, Cyril Metoděj Metelka, letci RAF, betlémy v rodě Metelků, rodokmen Metelků-Zitů, Nyčův betlém, JUDr. Karel Kramář, Kramářova vila, historie divadla, stlaní svatojanské postýlky a jiné zvyky, sochy a památky, výšivky a krajky, léčitelství, podkrkonošské nářečí, kolovrátky, historické fotografie, strava na Vysocku, vývoj muzeí v jilemnickém okrese a historie obcí v okolí.

Spolupráce s ostatními institucemi

Rozvíjela se spolupráce s městským úřadem při opravách soch a památek a s občanskými sdruženími ve městě – mj. socha sv. Floriána a kopie plastické mapy v parku. Byl učiněn další pokus o vytvoření kopie busty dr. Karla Kramáře od Františka Vladimíra Foita. Na přípravě konference k výročí filosofa Jana Patočky bylo spolupracováno s Pekařovou společností Českého ráje v Turnově, se Státním okresním archivem Semily, Muzeem Českého ráje v Turnově a PhDr. Jaroslavem Kohoutem. Dárkové předměty pro účastníky věnovalo město Vysoké nad Jizerou. Pokračovala spolupráce s Klubem lidové tvorby Praha – předvádění lidových technik 26. až 28. dubna a 31. července až 4. srpna 2007. Nepřerušila se ani spolupráce s kulturní komisí, i když členství Michal L. Jakl v prosinci ukončil. Pro Ústav chirurgie ruky a plastické chirurgie byl vypracován leták pro klienty a příbuzné se zajímavostmi ve městě. Pro výstavu *Josef Drahoňovský a jeho žáci* byly zapůjčeny skleněné plastiky Aloise Háska muzeu Turnov. Michal L. Jakl přednesl příspěvek *Dr. Karel Kramář a jeho rod v pramenech vysockého městského muzea* na konferenci Karel Kramář (1860-1937), konané 31. října až 2. listopadu v Praze. Zapůjčeny byly předměty pro pekařskou výstavu v muzeu v Jilemnici a pro cukrářskou v Jičíně. Ukončila se sbírka v muzeu pro Divadelní spolek Krakonoš. Schůze Liberecké krajské sekce Asociace muzeí a galerií 15. února se uskutečnila ve vysockém muzeu, byla spojena s volbou předsedy Ing. Zdeňka Vitáčka.

Výstavy v přízemí

Vánoce s vůní dřeva. Výstava soustružených výrobků (3. 12. 2006 – 2. 2. 2007); *Minerály Afriky*. Tradiční výstava ze sbírek Josefa Malého z Rovenska pod Troskami doplněná výtvarnými pracemi žáků vysocké pobočky Základní umělecké školy Semily (3. 2. –25. 5. 2007); *Geopark Český ráj – šance pro náš region*. Putovní výstava o tom, co je geopark a jaké příležitosti může přinést regionu, doprovodná akce konference *Jan Patočka, české dějiny a Evropa* (1. 6. – 30. 6. 2007); *Drátované objekty Ladislava Šlechty a fotografie MVDr. Oldřicha Setunského*. Výstava uměleckých drátovaných předmětů a fotografií, zejména aranží těchto předmětů (3. 7. – 4. 11. 2007); *Tajemný vesmír*. První díl cyklu Jak vznikl život, výstava výtvarných prací žáků Lenky Richterové – Základní umělecká škola Jablonec nad Jizerou, pobočka Vysoké nad Jizerou (1. 12. 2007 – 1. 2. 2008).

Výstavy v mezipatře a 1. patře

Hračky dětí na začátku 20. století. Výstava ze sbírek muzea včetně poprvé prezentovaného nábytku pro panenky vyrobeného kolem roku 1940 Vilémem Tauchmanem z Přívlak (1. 12. 2007 – 2. 2. 2008); *Výtvarné práce dětí (keramika, malba, kresba)*. Výsta-

va z výtvarných prací žáků Mgr. Hany Jarkovské – Základní umělecká škola Semily, pobočka Vysoké nad Jizerou (4. 12. 2007 – 2. 2. 2008).

Výstavy v podkroví

Krajina pro člověka. Výstava olejů Jana Vrkoslava (25. 11. 2006 – 31. 1. 2007); *Loutky Františka Pešána a koláže Jiřího Pešána*. Výstava mladoboleslavských výtvarníků (2. 2. – 30. 3. 2007); *Skleněná fantazie Hany Procházkové*. Výstava fotografií *skleněných objektů* vytvořených pomocí počítačové grafiky (31. 3. – 3. 6. 2007); *Dřevěné plastiky*. Výstava dřevořezeb Vladimíra Kukly z vysockého domu u Kránu (28. 4. – 3. 6. 2007); *Salon fotografů*. Výstava fotografií členů Občanského sdružení Viva Geodesia Litoměřice (6. 6. – 30. 8. 2007); *Ze dvou domovů Lubo Králíčka*. Výstava obrazů Čechoameričana Lubomíra Tomáše Králíčka, vytvořených ve Spojených státech amerických a v Podkrkonoší, rodišti jeho manželky (4. 9. – 4. 11. 2007); *Dědictví kamenů*. Výstava megalitických památek na fotografiích Jana Anděla (1. 12. 2007 – 19. 2. 2008).

Údržba budovy

Přetrvávaly problémy s elektrickým rozvodem, proto byla provedena nová přípojka k rozvodné desce. Od 5. do 30. listopadu bylo muzeum uzavřeno, vymalována chodba po skončení prací elektrikářů a v obrazárně nabíleny komíny. Prováděl se úklid sklepa, dílny, mytí dveří, oken, podlah, čištění koberců. V době uzavření muzea se úklidové práce prováděly spolu s Eliškou Poloprutskou, Věrou Macháčkovou a Šárkou Kobrovou.

Na závěr vyslovuji i s kolegy přání, aby v dalších letech uspokojovala prohlídka našeho muzea stále více návštěvníků.

Jana Vaváčková

Městské muzeum v Železném Brodě v roce 2007

Rok 2007 byl pro městské muzeum rokem změn personálního složení. Nezměněn zůstal status muzea – nadále je příspěvkovou organizací města Železného Brodu stejně jako i obě expozice muzea – národopisná na Bělišti a sklářská v budově spořitelny.

Personální obsazení

Rada města Železného Brodu na svém zasedání 1. března 2007 odvolala z funkce stávající ředitelku muzea Mgr. Kateřinu Jakubičkovou a také její zástupkyni Kateřinu Řezníkovou, dočasným vedením organizace byla pověřena Mgr. Petra Hejralová. Kateřina Jakubičková ukončila na vlastní žádost k 31. 12. 2007 pracovní poměr v městském muzeu, což si vyžádalo vypsání výběrového řízení na obsazení uvolněného pracovního místa a zároveň na pozici ředitele organizace. Novou ředitelkou muzea byla na základě výsledku výběrového řízení k 1. 1. 2008 jmenována Mgr. Petra Hejralová. Další změnou v personálním složení muzea byl odchod Kateřiny Řezníkové na mateřskou dovolenou od 2. 7. Na její místo nastoupila od 1. července Kateřina Skrbková. Třetím zaměstnancem zůstala nadále Stanislava Mlejnková.

Sbírky

V druhé polovině roku došlo k dlouho očekávanému vzniku nových depozitářů v budově spořitelny. Pro potřeby muzea byly uvolněny další, původně bytové prostory, do kterých se postupně přesunou sbírkové předměty z dosavadního depozitáře v Křížové ulici, který bude z důvodu havarijního stavu úplně opuštěn.

V letošním roce jsme také vybudovali depozitář pro sbírku skla a bižuterie ve sklepních prostorách. Na jeho vybavení jsme získali příspěvek z programu ISO

ministerstva kultury. Depozitář je vybaven certifikovanými kovovými regály vyrobenými na míru firmou Zdeňka Bláhy, pro sledování a regulaci teploty a vlhkosti byl zakoupen měřící přístroj a odvlhčovač. Na sklonku roku konečně došlo i na stěhování sbírky do nového depozitáře.

Dále jsme pokračovali v restaurování souboru železnobrodských cechovních korouhví. I na tuto akci se nám podařilo získat příspěvek z programu ISO ministerstva kultury, který umožnil restaurování dalších dvou cechovních korouhví – cechu tkalců a krejčích.

Sbírkový fond muzea se rozrostl o 34 přírůstkových čísel sbírkových předmětů. Menší část tvořily dary (papírový betlém, hutní a foukané sklo), zbytek byl do sbírek zakoupen (kolekce skla z 60. a 70. let ze železnobrodské sklářské školy).

V pravidelné revizi sbírkového fondu bylo zrevidováno 1305 inventárních čísel.

Finance

Hlavní složku rozpočtu městského muzea tvoří příspěvek zřizovatele na provoz a mzdy, který byl na rok 2007 ve výši 1 500 tisíc Kč. Dále jsme obdrželi dotaci ve výši 168 000 Kč z rozpočtu ministerstva kultury na restaurování a regálový systém, sponzorské dary od pana Václava Donáta ve výši 20 000 Kč na koncert skupiny Traband a 850 Kč od paní Ludmily Infeldové. Příjmy ze vstupného a hospodářské činnosti dosáhly 96 809 Kč.

Činnost muzea

Chod muzea zajišťují tři stálí zaměstnanci, o víkendech a během návštěvní sezóny vypomáhají naši stálí brigádníci. Hlavní návštěvní sezóna probíhala od května do září a otevírací doba zůstala stejná jako v minulém roce. Obě expozice muzea navštívilo celkem 6408 návštěvníků. Na kulturní akce (Velikonoční jarmark, Vánoční trhy a koncerty Trabandu a Kapelníků) přišlo celkem 1854 lidí.

Mimo akcí uvedených v závěrečném přehledu jsme se podíleli na několika dalších. Zápůjčkou většího množství sbírkových předmětů jsme podpořili projekt agentury Foibos – Galerie českého skla, jejíž slavnostní otevření bylo věnováno železnobrodskému sklu. Petra Hejralová provedla účastníky konference o Janu Patočkovi a členy zájezdu Pekařovy společnosti Českého ráje po železnobrodské památkové rezervaci Trávníky. Přípravou výstavy o Jindřichu Tocksteinovi jsme se podíleli na sklářském festivalu *Skleněné městečko.* Dále jsme se věnovali plánování a přípravě úprav dalších prostor pro depozitář a s tím související vypracování a podání žádosti o finanční příspěvek na ukládací systémy z programu ISO ministerstva kultury.

Akce

Ohlédnutí 2006, 3. 2. – 25. 3., Biliště. Mottem výstavy zahájené v kapli sv. Jana Nepomuckého Na Poušti bylo výtvarné zpracování nejintenzivnějšího prožitku roku 2006.

Nové přírůstky sbírky skla v roce 2006, 3. 4. – 27. 5. 2007, Sklářská expozice. V budově muzea na náměstí si návštěvníci mohli prohlédnout přírůstky do sbírky skla za rok 2006. V tomto roce jsme nákupem získali kolekci skla Zdeňka Lhotského, tavené vázy Anny Polanské a Martina Hlubučka, plastiku a vázu z produkce někdejší železnobrodské sklářské firmy Rudolfa Hlouška. Další dva objekty od Pavla Ježka (provedené Lukášem Šulcem v roce 2005 a 2006) již mají své nové místo v expozici *Galerie osobností sklářské školy.*

Velikonoční jarmark na Bělišti, 30. 3. - 1. 4. 2007. Pátý ročník přinesl osvědčenou a prověřenou nabídku řemeslných i dekorativních výrobků. V sobotu 31. 3. ve 14 hodin vystoupil železnobrodský soubor Eternal Voices.

Výhas, 3. 5. 2007, Sklářská expozice. Jednodenní výstava byla koncipována jako rozlučka sklářů a výtvarníků s provozem hutě Železnobrodského skla, jejíž činnost byla ukončena na jaře roku 2007. Tuto smuteční

slavnost inicioval designér a bývalý student sklářské školy Marcel Mochal a jeho studio LLEV.

Alois Metelák – Sklo, 5. 6. – 30. 9. 2007, Sklářská expozice. Prvního ředitele železnobrodské sklářské školy Aloise Meteláka, od jehož narození uplynulo 110 let, připomněla malá výstava. Na ní byl představen výběr Metelákových váz ze sbírek muzea, který zahrnoval časové období Metelákova působení na sklářské škole v Železném Brodě (1924 – 1948).

Výstava prací žáků železnobrodské základní školy Školní na Bělišti, 7. 6. – 30. 6. Žáci v prostorách muzea připravili výstavu svých nejzdařilejších výtvarných prací.

Traband na Bělišti, 22. 6. Koncert skupiny Traband.

Kapelníci na Bělišti, 13. 7. Tradiční prázdninový koncert železnobrodské countryové skupiny byl letos spojen se křtem jejich nového alba.

Jindřich Tockstein, 15. 9. – 30. 11. 2007, Městská galerie Vlastimila Rady. Již téměř legendární osobu výtečného železnobrodského rytce a výtvarníka Jindřicha Tocksteina připomněla výstava, která byla součástí nultého ročníku festivalu sklářského řemesla Skleněné městečko.

Železnobrodská zvonice, minulost a současnost významné kulturní památky, 5. 10. – 25. 11. 2007, Bělliště. Jednu z dominant města, dřevěnou zvonici, která byla zničena 13. května roku 2007, představila výstava připravená Mgr. Miroslavem Kolkou z libereckého pracoviště NPÚ. Na výstavě byly prezentovány výsledky archivní rešerše – dokumentace stavby, ze které vyplynuly pozoruhodné doklady stavebních technologií našich předků (detailní výkresová dokumentace, popisy zvonů a fotografie, zachycující původní i aktuální podobu objektu).

Jiří Škopek, 1. -16. 12., Bělliště. Absolvent železnobrodské sklářské školy představil na Bělišti svou pohlednicovou tvorbu, která je mezi širokou veřejností asi nejznámější. Originální předlohy přinesly na Bělliště kouzlo starých časů. Na mnoha obrázcích byly k vidění motivy ze Železného Brodu i z blízkého okolí.

Vánoční trhy na Bělišti, 4. – 9. 12. Již po šesté se konaly Vánoční trhy na Bělišti se vším, co k vánočnímu času patří. Vystřihovací betlémy, perníčky, vánoční ozdoby a další. Nemohli chybět ani naši stálí hosté Věra Poláková s předváděním paličkovaných krajek a členky Svazu zdravotně postižených Železnobrodska se svými výrobky. Své prodejní místo měla i zdejší sklářská škola se studentskými výrobky.

Petra Hejralová

Za Janou Scheybalovou

Na počátku letošního roku nás nečekaně opustila PhDr. Jana Scheybalová, historička a etnografka, která společně s manželem Josefem Scheybalem zasvětila svou celoživotní výzkumnou práci tradiční lidové kultuře Českého ráje a Jizerských hor.

Jana Scheybalová, rozená Cermanová, se narodila 17. dubna 1940 v Lomnici nad Popelkou, v domě čp. 490 v Masarykově ulici. Školní docházku zahájila v roce 1946 ve Vrchlabí, kam byl její otec povolán do pohraniční služby. V roce 1947 se vrátila s rodiči do Lomnice nad Popelkou, kde základní školu dokončila. V roce 1954 začala studovat Vyšší hospodářskou školu v Turnově. Po maturitě nastoupila jako úřednice do provozovny Kovozávodů Semily v Lomnici nad Popelkou. V roce 1959 přijala místo vychovatelky v internátě n. p. SEBA v Tanvaldě a současně začala studovat pedagogickou nástavbu. Na podzim 1960 se na odboru školství a kultury Okresního národního výboru v Jablonci nad Nisou zajímala o mís-

to učitelky na malotřídce. Vedoucí odboru – bývalý ředitel VHŠ v Turnově – ji přesvědčil, aby na odbor nastoupila do funkce inspektorky kultury. Tato práce ji natolik zaujala, že se pustila do studia historie a muzeologie. Úspěšně složila přijímací zkoušky na dálkové studium etnografie a folkloristiky na UK v Praze. Absolvovala v červnu 1969. To již ale v kultuře nepracovala. Po příchodu okupačních armád v roce 1968 pobyt cizích vojsk na území našeho státu jednoznačně odsoudila a z ONV musela odejít. V době, kdy nemohla sehnat zaměstnání, se přihlásila k doktorským zkouškám z etnografie a české historie. Ty složila v prosinci 1970 a v březnu 1971 byla promována.

Zaměstnání v oboru však z politických důvodů nesehnala. V lednu 1971 nastoupila jako elév do pobočky Československé obchodní banky v Jablonci nad Nisou, kde postupně prošla celým provozem. Dvouletý bankovní kurz jí v podmínkách ČSOB plně nahradil vysokoškolské ekonomické vzdělání. Po listopadové revoluci 1989 byla kooptována do rady města Jablonce nad Nisou, kde působila až do komunálních voleb. V červnu 1990 byla jmenována ředitelkou pobočky ČSOB v Jablonci nad Nisou. Byla členkou správních rad a různých komisí a na *vlastní profesi* jí téměř nezbýval čas. V souvislosti s vážným onemocněním manžela požádala v květnu 1996 o uvolnění z funkce a v srpnu téhož roku odešla do předčasného důchodu. Po manželově smrti se do veřejného života přes mnoho výzev a nabídek již nezapojila. Věnovala se soukromé knihovně, pořádala manželovu vědeckou pozůstalost, upravo-

PhDr. Jana Scheybalová ve svém království na bývalé faře v Jablonci nad Nisou roku 1997. (Foto P. Charousek.)

vala sbírku kramářských tisků, pohlednic, novoročenek, svatých obrázků.

K národopisné práci Janu Scheybalovou přivedla náhoda – žádost Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody, která přišla na odbor školství a kultury ONV v Jablonci nad Nisou. Dostala za úkol zpracovat návrh památek jabloneckého okresu, které měly být zapsány do státního seznamu chráněných objektů. Vydala se proto na Sychrov za autorem knihy Lidové stavby v Pojizeří PhDr. J. V. Scheybalem. Tato cesta byla počátkem jejich čtyřicetileté společné cesty životem. Cíleně se věnovali dokumentaci projevů tradiční lidové kultury území horního Pojizeří, Podještědí, podhůří Jizerských hor, Krkonoš a Českého ráje, oblasti, ke které měli oba hluboký vztah. V každé volné chvíli putovali tímto krajem, dokumentovali a sbírali materiály. Výsledkem nadšení, se kterým pracovali v terénu, a mravenčí, trpělivé systematické práce v archivech, byla řada společných studií, monografií a encyklopedií, např. *Památky Jablonecka* (1969), *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách* (v roce 1985 byl vydán pouze 1. díl z původně plánovaného třísvazkového díla). Samostatně Jana Scheybalová vydala ke 100. výročí Národopisné výstavy československé vlastním nákladem studii *Národopisné kresby Josefa V. Scheybala*, která přinesla defilé barevných i černobílých reprodukcí Scheybalových kreseb, zachycujících lidovou architekturu, kroj a památky z celého území Čech i Slovenska. V 90. letech doprovodila textem Scheybalovy kresby a fotografie Bohumila Jakoubě v publikacích *Kraj kolem Jizery* (1996) a *Krajem skla a bižuterie* (1998).

Po smrti manžela se pustila do studií, které nahlížely do života našich předků, kteří společným úsilím po generace vzdělávali severní část České kotliny. Hold manželově osobnosti i dílu vzdala prací *Lidové umění severovýchodních Čech* (2006). Životopisnou

PhDr. Jana Scheybalová a Roman Karpaš při křtu své knihy Český ráj na starých diapozitivech v Muzeu Českého ráje roku 2007. (Foto P. Charousek.)

skicu doplnila fotografiemi z rodinného alba, dokumentujícími komplikovaný život v česko-německém prostředí. Předestřela tak hlavní zaměření studie o lidové architektuře severních Čech. Podtitulem *Obrázky ze života Čechů a Němců na národnostním rozhraní* jsou míněny pohledy na české a německé chalupy na Liberecku. Doplňují je černobílé dokumentační kresby drobných památek, místních lidových staveb a jejich interiérů. Stranou autorčiny pozornosti nezůstali ani lidé. Věnovala se jejich spletitým osudům i způsobu jejich bydlení a hospodaření. Další její prací byla drobná knížka *Český ráj Josefa Pekaře a jeho současníků* (2006), která nabízí pohled na Český ráj prostřednictvím osudů významných lidí, kteří s ním byli životně spjati – historika Josefa Pekaře, malíře Jana Prouska, který jako první zachycoval krásy zdejší lidové architektury, Josefa Šimona, turnovského fotografa, a dalších. Publikaci doplnila bohatá obrazová dokumentace z období

počátků národopisného bádání na přelomu 19. a 20. století. Posledním dokončeným dílem Jany Scheybalové je kniha *Český ráj na starých diapozitivech* (2007). Kolorované diapozitivy nejznámějších a nejkrásnějších míst Turnovska, Maloskalska, Semilska, Lomnicka, Jičínska, Sobotecka a Mnichovohradišťska, vybrané z několika muzejních a soukromých sbírek, podávají ucelený obraz o krajině i lidech. Přenesou nás o století zpět do počátků turistiky. Zasvěcené průvodní slovo autorky přináší mnoho dosud nepublikovaných zajímavostí, například genezi pojmu Český ráj, historický vývoj turistiky v oblasti Českého ráje i dosud neznámé podrobnosti z jeho historie. Speciální kapitola je věnována fotografům. Při loňském uvedení této knížky v galerii Muzea Českého ráje v Turnově Jana Scheybalová hýřila optimismem a dalšími plány. Jejich naplnění zabránila nemoc, které 13. ledna 2008 podlehla. Jana Scheybalová byla klasickým, dnes již pomalu mizejícím příkladem vlastivědného pracovníka. Při popularizaci lidové kultury a přibližování zaniklých časů našim současníkům si vždy zachovala odborné kvality. Její teoretické znalosti byly podloženy studiem historických souvislostí a především dokonalou znalostí terénu – Českého ráje a Jizerských hor. Obci vlastivědných pracovníků bude významně chybět jako kolegyně, spolupracovnice a široké veřejnosti potom především jako autorka studií a publikací o tradiční lidové kultuře a historii našeho kraje.

Vladimíra Jakouběová

LITERATURA

TYLLNER, Lubomír a kol.: *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska.* Biografická část, A-N, O-Ž. Praha, Mladá fronta 2007, 288, 640 a 664 stran.

Více než sto let po ustavení českého národopisu (etnografie, etnologie) jako samostatného vědeckého oboru byla vydána monumentální, bohatě ilustrovaná a přitažlivě vypravená Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. První a jediná základní syntéza o české lidové kultuře a souhrn současných vědomostí z oblasti národopisu. Záměr zpracování a vydání Národopisné encyklopedie se zrodil po r. 1989, kdy v rámci grantového systému financování vědy bylo možné získat finanční prostředky na rozsáhlá syntetická díla. V březnu 1993 vznikl v pražském Ústavu pro etnografii a folkloristiku AV ČR návrh na encyklopedické zpracování tradiční lidové kultury historických českých zemí, tj. Čech, Moravy a Slezska. Duchovním otcem myšlenky byl doc. Lubomír Tyllner. Ohlas na svůj záměr však nalezl jen u několika spolupracovníků, ostatní byli k návrhu zdrženliví. Podporu se mu podařilo získat v Brně na Masarykově univerzitě u prof. R. Jeřábka. Projekt Národopisné encyklopedie Čech Moravy a Slezska byl schválen Grantovou agenturou ČR v r. 1993. Vedoucími řešitelského kolektivu se stali dr. Stanislav Brouček a prof. Richard Jeřábek, tajemníkem doc. Lubomír Tyllner. Redakční kolektiv tvořili: V. Hubinger a J. Traxler (teorie a metodologie oboru), S. Brouček (dějiny národopisu), J. Vařeka a R. Jeřábek (národopisné regiony), J. Vařeka a M. Válka (hmotná kultura), R. Jeřábek (lidové výtvarné umění), D. Holý a L. Tyllner (folklor a folkloristika), L. Petráňová (duchovní kultura).

Práce na encyklopedie byla časově velmi náročná. Ani v prodlouženém termínu, který představovalo další tříleté řešitelské období, tj. roky 1996–1999, všechna plánovaná hesla nebyla vyhotovena, takže dílo nemohlo být vydáno. Dokončení prací se ujal Etnologický ústav AV ČR, kde technickou redakci zajistil dr. Jiří Traxler ve spolupráci s Mgr. Matějem Kratochvílem, dr. Jaroslavem Otčenáškem a Mgr. Zdeňkem Vejvodou.

Národopisná encyklopedie obsahuje ve třech svazcích na 2000 hesel, 1500 barevných i černobílých fotografií a obrazových příloh (mimo jiné kreseb J. V. Scheybala), které pokrývají historii, teorii a metodologii, hmotnou a duchovní kulturu, folklór, lidové umění, etnickou problematiku českých zemí i profily nejvýznamnějších představitelů oboru. Věcná část je rozdělena do dvou dílů (I. díl A-N obsahuje 634 stran, II. díl O-Ž má 655 stran, celkem 1289 stran. Mnoho černobílých fotografií doplňuje barevná obrazová příloha členěná tematicky – dům, oděv, lidové umění, zvyky a obyčeje). Biografická část zahrnuje 284 stran textu a černobílé fotografie čelných představitelů oboru a obsahuje více jak 800 hesel.

U téměř 400 hesel je uveden jako autor (279) prof. Jeřábek, což svědčí o jeho zásadním podílu na vzniku biografické části encyklopedie. Jako základní kritérium pro zařazení autora do encyklopedie zvolil publikované dílo v oboru. Tím byli vyloučeni tzv. národopisní pracovníci, kteří se věnovali aplikovanému národopisu. Prof. Jeřábek je také tvůrcem hesláře a tím zásadním způsobem formoval profil díla. Uspořádání encyklopedie je poněkud netradiční: první ze tří svazků přináší bibliografické medailónky proslulých i zapomenutých, profesionálních a amatérských protagonistů úsilí *sebrat relikty hmotné a duchovní existence českého etnika a zachovat je pro následující generace.* Další dva jsou *věcné*, obsahují hesla doplněná odkazy na literaturu. Trochu problematická se jeví koncepce, nejednotnost i nevyvážená úroveň zpracování jednotlivých hesel, což do jisté míry souvisí s okolnostmi vzniku celého projektu.

Přes veškeré nedostatky, jimž se žádné encyklopedické dílo nevyhne, je Národopisná encyklopedie jedním z nejvýznamnějších počinů posledních desetiletí. Dílo shrnující a představující úctyhodnou sumu vědomostí a především primárního textového a obrazového materiálu, které si jistě právem najde cestu na police institucionálních i soukromých knihoven. Můžeme jen zalitovat, že klasické knižní vydání encyklopedie nebylo doplněno vydáním elektronickým, které by podstatně usnadnilo a zefektivnilo její využívání.

(jak)

***Rocznik Jeleniogórski. Pismo regionu Karkonoszy.* Tom. 39. Jelenia Góra, Towarzystwo Przyjaciół Jeleniej Góry 2007. 338 stran.**

S napětím a notnou dávkou zvědavosti se noříme do nového svazku polského sborníku, vycházejícího nedaleko za našimi hranicemi a v mnohém, jak jsme se již pokusili ukázat, pro nás zajímavého. Z dvaceti studií, sedmi nekrologů, šesti recenzí, kroniky za uplynulý rok a spíše genealogického pojednání Ullricha Junkera o jelenohorském kronikáři M. Davidu Zellerovi v závěrečných Variích vybereme jen několik pozoruhodnějších titulů. Redaktor Ivo Łaborewicz nám tento úkol opět usnadnil jednak překlady obsahu do angličtiny, němčiny a češtiny, jednak i českými resumé za články. Kdypak se něco podobného konečně objeví i v našem sborníku?

Turistickým zázemím Křešova se zabývají Ewa Janas a Krzysztof R. Mazurski (s. 15-26). Lokalita se slavným cisterciáckým klášterem, dvěma kostely, křížovou cestou a dalšími pozoruhodnostmi dosud patří k minimálně turisticky využívaným polským oblastem, nemá ani potřebné vybavení pro návštěvníky (jen sto lůžek k dispozici). Vratislavský archivář Roman Stelmach přináší další pohled do listinného bohatství svého archivu, jeho poboček i pražského Národního archivu se zřetelem na *Dokumenty svídnických knížat (týkající se osob a institucí na území bývalého knížectví javorského) uchované v archivních fondech* (s. 27-36). Listiny z let 1281 – 1390 jsou uspořádány podle archivů a vydavatelů. *Kamenické značky na stavbách ve Lwówku v období od poloviny 15. do poloviny 16. století* zachytil Stefan Białek (s. 37-60). Fenomén *Laborantů v Krkonoších a Jizerských horách,* což byli cechovně organizovaní bylinkáři z Karpacze a okolí v 17. – 1. pol. 19. století, představuje Przemysław Wiater (s. 61-76); nejstarší vyobrazení sběratele léčivek je na Hüttelově mapě z r. 1578, ostatně i počátky krkonošských bylinkářů v Karpaczu souvisejí s emigrací protestantů z Čech kolem roku 1622. Cenným příspěvkem k *Novodobé historii dnes neexistujících měšťanských domů v prostoru ulic Grodzka a Jasna* je studie Ivo Łaborewicze (s. 85-102), jenž na základě gruntovních knih a stavebních spisů dokumentuje vývoj domů, jež vzaly za své počátkem 70. let 20. století. Romuald M. Łuczyński přináší doklady včetně obrazových o *Cestování aristokracie do oblasti Jelenohorské kotliny v 19. století* (s. 103-116); časté návštěvy byly lákány mj. do tří rezidencí pruské královské rodiny. Polské i české archivy a vědecké ústavy vytěžil neúnavný badatel Michał Woźniak pro přehlednou studii *Turistická kartografie Krkonoš v letech 1800 – 1918,* zatím se jedná o její první část (s. 117-142). Eviduje více než sto map, přičemž oblíbená Straubeho se dočkala čtyřiceti vydání. Ukázky jsou tentokrát i v barvě na křídové příloze. Romuald Witczak se snaží objektivně zamýšlet nad *Okolnostmi vysídlování Němců z Jelení Hory v letech 1945 – 1947* (s. 167-178); příspěvek v mnohém poučný i pro naše pohraničí. *Některé aspekty vztahů mezi státní mocí a katolickou církví v okrese Jelení Hora v letech 1948 – 1952* pojednal Jan Ryszard Sielezin (s. 179-198). Po počáteční

podpoře církve, jež se významně podílela na polonizaci nově získaných území, se státní politika a zejména tajná policie zaměřily na sledování a zastrašování duchovních. *Politické a společenské aspekty provozování uranového dolu v Sudetech na příkladu Kowar* sledoval Krzysztof Sawicki (s. 199-210); těžba tu byla skončena v roce 1972. Další stati se týkají historie současnosti, doslova let sotva minulých. Zato archeologicky pojednaná zděná *Šibenice v Milkově ve světle výzkumů v roce 2007* z pera celého kolektivu badatelů (s. 267-282) je pro nás velmi zajímavá – pochází z roku 1677 a v provozu byla až do roku 1715. Válka zabránila plánované rekonstrukci, možná se jí šibenice dočká nyní. Velmi košatý oddíl recenzí nás upozorňuje na *Bibliografiu zawartości Rocznika Jelenigórskiego 1963-2003*, vydanou K. Wilkem a D. Malecem v r. 2004, nebo rozsáhlou monografii *Gräflich Schaffgotsch'sche Josephinenhütte. Kunstglasfabrik in Schreiberhau und Franz Pohl 1842-1900*, publikovanou v Pasově polskou badatelkou Stefanií Żelasko a mající pro dějiny sklářství na české straně Krkonoš nemalý význam. A samozřejmě potěší, když šéfredaktor Ivo Łaborewicz osobně a s velkou důkladností rozebere 19. svazek našeho sborníku a dokonce jej i (nezaslouženě) pochválí.

Avšak ani my nemůžeme jinak – Rocznik Jeleniogórski je pro nás v řadě ohledů stále sotva dostižitelným vzorem. Na druhou stranu je mnohem starší a je proto mnoho let doslova hýčkán nejen vynikajícími autory, ale i svými poučenými čtenáři. Úroveň redakční práce je obdivuhodná, příspěvky přiměřeně dlouhé, jejich odborná hodnota solidní, jsou vzácně různorodé a jistě bohatě uspokojují historické tužby obyvatel Jelenohorské kotliny.

(in)

WOJTUCKI, Daniel – ZOBNIÓW, Stanisław: *Pomniki dawnego prawa karnego na pograniczu polsko-czeskim.* Wrocław 2007, 104 stran.

Při toulkách českou krajinou nejednou narazíme na památky, označované tradičně jako smírčí kříže. Jejich pilné evidenci, ale i opravám se již více jak dvacet let věnuje Společnost pro výzkum kamenných křížů při Národopisném a textilním muzeu v Aši, která své výsledky každoročně prezentuje na společném zářijovém setkání všech zájemců o drobné památky. Povědomí o kamenných křížích se každoročně zvyšuje i přispěním dalších drobných článků a statí v regionálních tiscích. Základní problém těchto památek tkví ovšem v identifikaci jejich funkce, neboť je nutné odlišovat skutečné smírčí kříže, jejichž zřízení bylo vázáno na smírčí smlouvu, od jiných kamenných křížů či křížových kamenů. A právě památkám hrdelního soudnictví se věnuje průvodce Wojtuckého a Zobniowa, které o potřebách jejich exaktní evidence přesvědčil mimo jiné přetrvávající mylný názor, že všechny kamenné, archaicky či surově vyhlížející kříže jsou považovány za kříže smírčí.

Autoři člení svou knihu do kapitol podle druhu dochovaných památek trestního práva. Po stručném úvodu následuje kapitola, věnovaná přirozeně kamenným křížům, poté soudcovským stolům, pranýřům a šibenicím. Nechybí zde rozsáhlé citace z autentických pramenů, které práci označují puncem kvality a nečiní z ní pouhou reprezentativní knihu, určenou významným návštěvám. Daniel Wojtucki se historii hrdelního soudnictví věnuje již několik let, a právě v Aši v r. 2004 vystoupil s referátem o archeologickém výzkumu šibenice v Lubani. Autoři ale v úvodu upozorňují, že zhodnocení všech archeologických pramenů dosud nebylo dokončeno a do budoucna nelze u některých památek vyloučit jiné závěry a skutečnosti.

Na úvodní kapitoly navazuje obsažný katalog objektů ve vybraném regionu, zahrnující celkem 49 památek z polského území, z nichž všechny jsou dokumentovány skutečně exkluzivními barevnými fotografiemi a opět trojjazyčným heslovitým popisem, obsahujícím rozměry, charakteristické znaky a lokalizaci artefaktu včetně GPS souřadnic (s. 61-96). Formou tabulky a šestnácti fotografiemi jsou představeny obdobné památky z okresů Semily a Trutnov, zpracované podle publikace *Kamenné kříže Čech a Moravy* (Argo 2001). Nenalézáme zde ovšem všechny známé kamenné kříže obou okresů, neboť některé lze jen sotva situovat do pohraniční oblasti, jak hlásá titul knihy, a u dalších (Nudvojovice, Libštát, Želechy aj.) nebyla prokázána jejich vazba na hrdelní soudnictví. A naopak, prezentovaný kříž v Sekerkových Loučkách je tradičně považován spíše za zeměměřičskou památku, byť spojenou s pověstí o úmrtí šlechtičny.

Z českého území je v knize zachyceno 33 křížů a pranýře ve Dvoře Králové n. L. a Velkém Vřešťově. Ačkoli leží těsně za hranicí zkoumaného regionu, svůj prostor by si zasloužil i pozůstatek šibenice v Železném Brodě jako jediná památka tohoto druhu v našem okolí.

Autoři zcela trefně poukazují na nutnost úřední ochrany těchto objektů, neboť na obou stranách hranice trpí jak vandalismem, tak krádežemi, ale mnohdy i nepochopením ze strany majitele pozemku.

Publikace polského tandemu je výzvou pro jejich české kolegy a badatele, aby konečně došlo i v Podkrkonoší a Českém ráji k serióznímu zhodnocení kamenných křížů a objasnění jejich funkce, ať již náleží do okruhu památek trestního práva či nikoli.

Pomniki dawnego prawa karnego, vydané v kvalitní, trojjazyčné, polsko-německo-české mutaci za podpory Evropské unie a města Kamenné Hory a doplněné přehlednou skládací mapou, plně uspokojují nároky poučené veřejnosti, dychtící po dalších výsledcích záslužné činnosti pánů Wojtuckého a Zobniowa, a jsou hozenou rukavicí na jižní svahy krkonošského masivu.

(pj)

SAK, Robert: *Josef Jungmann. Život obrozence.* Praha, Nakladatelství Vyšehrad 2007. Edice Velké postavy českých dějin. Sv. 8. 316 stran + 4 strany barevné přílohy.

Známé Nerudovo *Když Jungmann vyvstal, byla čirá noc, když se s námi rozloučil, měli jsme již bílý den* je tím nejvhodnějším mottem nové knihy jihočeského historika doc. Roberta Saka. Nakladatelství Vyšehrad ji zařadilo do výborné edice Velké postavy českých dějin, která kvalitou i zaměřením připomíná slavnou melantrišskou knižnici Odkazy.

Životopisů Jungmannových vyšlo již několik, ty nejznámější napsali Václav Zelený, Emanuel Chalupný a Arne Novák. Vyšly i desítky, ba stovky dalších knih, studií, článků a slovníkových hesel, hodnotících jeho život, názory, dílo. Chyběla však moderní biografie Jungmannova, která by přiblížila jeho osobnost i dílo současnému zájemci. Tohoto úkolu se ujal Robert Sak.

Po formální stránce se autor držel tradičních postupů: po krátkém úvodu následuje chronologické vylíčení života a díla, na závěr je připojena kapitola o jeho posmrtném hodnocení vděčným i nevděčným národem. Dílo je psáno vyváženě, zařazuje Jungmanna do celkového kontextu národního obrození, hodnotí jeho dílo básnické, odborné i překladatelské, všímá si jeho pedagogického působení, vlivu na českou vlasteneckou společnost, ale i sporů s některými význačnými osobnostmi této doby v čele s Josefem Dobrovským.

Překvapující je Sakův široký rozhled po dobových pramenech a zvláště po odborné literatuře. Zná a užívá nejen starší klasická literárně historická a literárně vědná díla, ale i knihy a studie nové a nejnovější (Alexandr

Stich, Vladimír Macura, Miloš Řezník, Milena Lenderová, Jiří Štaif, Dušan Třeštík, Miroslav Hroch aj.). Pochválit je třeba i výborný výběr 7 barevných a více než 60 černobílých fotografií archivních dokumentů, knih i portrétů osobností (ale mohla být zařazena i tvář Karla Vinařického, Václava Štulce, Josefa Bojislava Pichla aj.). Dílo je doprovázeno přetiskem několika dobových příloh, podrobným poznámkovým aparátem, neméně podrobným seznamem pramenů a literatury a jmenným rejstříkem.

V knize se samozřejmě často hovoří o Českém ráji a o Jungmannových zdejších přátelích a spolupracovnících. Dominuje celoživotní přátelství s Antonínem Markem a jeho rodinou s vyzvednutím Markova podílu na Jungmannově díle. Jsou připomenuti jeho žáci a přátelé: sobotecký František Vetešník (škoda, že s chybným údajem o jeho působení jako děkana v Turnově, které je často přebíráno z Ottova slovníku naučného), osenický Václav Beránek, profesoři jičínského gymnázia Josef Chmela, František Šír, Antonín Fähnrich a Simeon Karel Macháček (jeho křestní jména se několikrát vyskytují v opačném pořadí), děkan František Alois Vacek-Kopidlanský, novopacký František Faustin Procházka, turnovský purkmistr Čebiš, Václav Fortunát Durych, oba Tomsové, Václav Jaromír Picek, František Ladislav Rieger, Josef František Kouble, Josef Michal Kramář, Josef Strnad, František Cyril Kampelík. A s nimi literární vědci a historici Karel Jaromír Erben, Jan Gebauer, Josef Emler, Václav O. Slavík, Josef Pekař, Zdeněk Kalista, Mojmír Otruba, Jaromír Plch, František Kutnar a další v čele s Janem Jakubcem. Tedy téměř úplná přehlídka osobností národního obrození z Českého ráje a Podkrkonoší, ovlivněných Jungmannem, i těch krajanů, kteří o Jungmannovi a o nich psali.

Co v knize postrádáme? Snad kromě dvou omylů v křestních jménech a jednoho opakování shodného odstavce v hlavním textu a v poznámce jen několik drobností. Jde např. o psaní jmen zemské šlechty, která by se v běžném kontextu měla psát česky (Sak užívá podobu Kaspar Sternberg, Franz Anton Kolowrat-Liebsteinsky apod.). Na s. 220 čteme: *Zádušních mší [za Josefa Jungmanna] se konalo bezpočet, v Praze i ve větších českých městech.* Tyto mše se ale konaly i v mnoha malých městech a na vesničkách, např. ve Vyskři. A v závěrečné kapitole o jungmannovském kultu není zhodnocen sborník Literární archiv č. 8-9 z roku 1974, jehož téměř celý obsah je věnován Jungmannovi a jeho době, a vůbec není připomenuta velká vědecká konference v Litoměřicích roku 1973, věnovaná 200. výročí jeho narození.

Celkově lze docentu Sakovi poděkovat za vynikající a velmi potřebné dílo, které budou muset vzít na vědomí všichni, které zajímá osobnost Josefa Jungmanna i problematika celého národního obrození.

(blk)

***Historický atlas měst České republiky. Sv. č. 18 – Jičín.* Praha, Historický ústav 2008.**

Velkolepý ediční záměr Historického ústavu AV ČR vstoupil do našeho regionu. Snad každý zájemce o české dějiny již viděl některý z dosavadních svazků v jednotném žlutém přebalu rozměrů 30 x 42 cm, který obsahuje soubor reprodukcí map, plánů, nákresů, vedut, pohlednic a fotografií příslušného města, uvedený zde 28 stránkami historického přehledu vývoje Jičína (s anglickým a německým resumé) a rozsáhlou bibliografií na vnitřních stranách přebalu. Nechybí ani obecné poučení o účelu edice a jejích nejbližších plánech.

Redakce jičínského svazku se ujaly zkušená prof. PhDr. Eva Semotanová, DrSc., a mladá, Jičínska znalá Mgr. Eva Chodějovská, obě z Historického ústavu AV ČR.

Ke spolupráci získaly téměř všechny regionální odborné pracovníky a mnoho dalších institucí i jednotlivců z celé republiky i ze zahraničí – konkrétně z Rakouska.

Kromě textu obsahuje dílo na 45 mapových listech a dvojlistech celkem 68 map a 84 doplňujících obrázků. Podávají výborný přehled o podobě města od Sebregondiho plánu z roku 1633 až do současnosti. Samozřejmě paralelně můžeme sledovat i zachycení nejbližšího okolí na mapách a plánech. Snad jen mapa č. 3 (s popiskou *Jičín a okolí na speciální mapě Třetího vojenského mapování rakousko-uherské monarchie z roku 1880)* byla zařazena omylem, neboť zobrazuje Dolnobousovsko a Sobotecko; Jičín se na ni už nevešel.

Zvláště cenné jsou vzácně zveřejněné vojenské mapy z let sedmileté války stejně jako silniční mapy jičínských úseků Slezské silnice z přelomu 18. a 19. století. Dobře je dokumentováno valdštejnské období i proměny Jičínska za Schliků. Nechybí známé pohledy na střed Jičína včetně hořícího náměstí z roku 1681 ani pozdější stavební období Oppolzerovo, Pekovo, Holečkovo a hlavně Musilovo – až po nevhodné zásahy období socialismu. Přibližují je pohledy na významné realizace (kromě Č. Musila i P. Janák, D. Jurkovič, J. Kraupe, E. Králíček aj., chybí snad jen Vít Obrtel). Vhodně byl zařazen i plán Jičína – města úřadů a škol, literárně historická mapka města přibližující domy spjaté se zdejšími literáty a unikátní je rovněž zveřejnění podrobného plánu židovského hřbitova (škoda, že nebyl zhotoven i obdobný plán městského hřbitova novoměstského s desítkami památných hrobů i uměleckých náhrobků).

Také bibliografie je záslužná a obsahuje téměř vše podstatné, co bylo o minulosti Jičína vydáno. Dokonce mnohé regionální noviny a sborníky nemohly být pro úsporu místa rozepsány. Chybí snad jen některé tituly z období socialismu (A. Husák, F. Ptáčník, J. Weber), na které ovšem není dobře zapomínat. Naopak najdeme díla uváděná dvakrát (F. Mann). Škoda, že bibliografie tisků i rukopisů je roztroušena na více místech publikace, uvedení v jedné řadě by bylo přehlednější (i když odkazy na literaturu jsou na mapových listech potřebné).

Drobné chyby nemá smysl uvádět, jsou nepodstatné a v tom obrovském množství jmen, dat a faktů pochopitelné. Upravit by bylo zapotřebí jen několik: na s. 12 textu by bylo přesnější při konstatování, že za první světové války *byly zakázány noviny*, užití imperfektiva (zakazovány); na s. V u obrázku 79 je zavádějící časový údaj, že Veliš byl *pobořen na rozkaz císaře Ferdinanda II. z roku 1658*; na mapovém listě 42 u mapy č. 61 by měly být přesnější údaje o roku vydání 1856, o spolupráci Karla V. Zapa a o věnování mapy rytíři Maxu Obentrautovi; upřesnit by se dal i vývoj správy na mapovém listě č. 43 (např. jezuitům daroval Valdštejn i Hubojedy; Plhov a okolí nebyly samostatné vesnice, nýbrž tvořily statek Samšina atp.). Občas chybí jméno autora plánu (mapy č. 33, 34).

Tento svazek atlasu lze opravdu upřímně pochválit a všem, kdo se o jeho vydání zasloužili, srdečně poděkovat. A těšit se, že brzy se podobných souborů dočkají i Turnov, Mladá Boleslav a další města našeho kraje.

(blk)

PEKAŘ, Josef: *Valdštejn 1630-1634 (Dějiny valdštejnského spiknutí)*. Praha, Nakladatelství Academia 2008, XLV + 689 stran.

Velký český historik Josef Pekař obsáhl ve svém díle celé dějiny našeho národa. Některé problémy, období či osobnosti zpracoval důkladně do hloubky, jiné popsal jen přehledně. K osobnostem, které ho zaujaly, patřil také Albrecht z Valdštejna. Věnoval mu už svou vysokoškolskou seminární práci *Dějiny*

valdštejnského spiknutí, která značně upravená posloužila jako práce habilitační a vyšla tiskem roku 1895. V roce 1907 publikoval jeho heslo v Ottově slovníku naučném, věnoval mu řadu článků a recenzí – a v letech 1933 – 1934 vyšel dvoudílný Valdštejn. Byla to upravená a rozšířená jeho mladistvá práce (brzy poté i přeložená do němčiny).

Valdštejn vyšel de facto k 300. výročí vévodova zavraždění. Vydalo ho nakladatelství Melantrich ve dvou dílech na více než 730 stranách, s Albrechtovým portrétem na přebalu, se Šimákovou mapkou Valdštejnových panství a s téměř 50 fotografickými a jinými přílohami.

Nyní se tato kniha objevila na knihkupeckých pultech v reprintu. Rozsáhlé úvodní pojednání o Pekařovu Valdštejnovi – a nejen o něm – napsal Antonín Kostlán. Jeho dobře promyšlená stať přináší celkové zhodnocení nejdůležitějších proměn názorů na Albrechta z Valdštejna v naší i zahraniční historiografii a je dovedena až do současnosti – k letošní velké valdštejnské výstavě v Senátu Parlamentu České republiky.

Jinak je to ale reprint podivný. Oba díly v jedné knize (opět s vévodovým portrétem na přebalu). Bylo provedeno přečíslování stran, tím pádem musel být nově zpracován rejstřík jmenný (se jménem původního autora) – v oddíle Opravy a doplňky však zůstalo zachováno původní stránkování (1. a 2. díl samostatně). Zcela zmizel rejstřík věcný. Z téměř půl stovky příloh zůstal jediný Valdštejnův portrét, užitý jako frontispis (proto zmizel i *Seznam obrazových příloh*). Je tu i zmíněná Šimákova mapka, ale krutě jako dvoulist vevázaná do svazku a tudíž ve svém středu nepřístupná (původní byla na jednom dlouhém složeném listu).

Komu poděkovat? Editor není uveden, lze se tedy ptát pouze nakladatelství, kdo zodpovídá za tato *vylepšení*. Nápad vydat toto dílo znovu byl výborný, předmluva se rovněž zdařila – ale to ostatní?

(blk)

ČERMÁK, Karel: *Český ráj, pohledy do zašlých časů*. Jilemnice, Gentiana 2007. 239 stran.

V roce 2007 se na pultech knihkupectví objevila publikace nadšeného sběratele pohlednic Karla Čermáka. Kromě toho, že je Čermák pravidelným dárcem turnovského muzea, jsme se v nedávné minulosti mohli setkat s jeho jménem také v rámci některých publikací věnujících se starým pohlednicím Českého ráje a blízkého okolí. Zákulisní zprávy hovoří o tom, že recenzovaný titul psal autor původně pro edici Zmizelé Čechy nakladatelství Paseka, ovšem nakonec si jej můžeme přečíst ve změněné koncepci ve formě, kterou nabídlo jilemnické vydavatelství Gentiana. Autor svou publikaci založil na výběru dobových fotografií jednotlivých míst a partií Českého ráje. Dobové pohledy pak srovnává s fotografiemi ze současné doby, přičemž srovnání doplňuje kratším doprovodným textem. Metoda, kterou autor používá, není nová, snad počínaje projekty Jaroslava Bárty nebo Petra Mikšíčka můžeme zaznamenat zájem autorů o konfrontaci snímků z minulosti a současnosti, nejlépe záběrů z totožného místa. Tato metoda je bezesporu přitažlivá – i čtenář nezasvěcený do historie pozná na základě své vlastní analýzy typu *poznej pět rozdílů*, co vlastně bylo tehdy jinak atd. Autor, původním zaměřením architekt, se v této publikaci zaměřil spíše na menší sídla v Českém ráji, tedy nikoliv primárně větší města. Tematicky pak knihu rozdělil do jedenácti kapitol – s tím, že začátek a konec imaginární cesty po Českém ráji je v srdci této oblasti – v Turnově. Každou kapitolu doplnil základními současnými i historickými demografickými údaji o daných lokalitách.

Je tu však ještě něco, čím je nutné recenzovanou publikaci připomenout. V úvodní kapitole se autor totiž zapojil svým vlastním pohledem do v posledních letech živené diskuse o původu označení Český ráj. Naproti jiným

verzím se mu podařilo nalézt *nejstarší* označení Českého ráje (přestože s malým počátečním písmenem) v jedné básni V. J. Picka z roku 1843. Stejně se pak s odvoláním na Picka obdobné označení místa objevuje i v drobné publikaci vydané na paměť Václava Fortunáta Durycha z roku 1861. Jakkoliv zřejmě autor objevil další fakta vztahující se k demytizaci původní verze označení Český ráj, vycházející z úst návštěvníků Sedmihorek, je zřejmě nutné tuto diskusi o původu označení Český ráj brát s lehkým nadhledem a pátrat také po jejím smyslu – nakolik je důležitá a čím může být současným lidem přínosná? Je více než pravděpodobné, že archivní prameny mohou z podstaty věci zachytit, kdy vlastně bylo prvně použito onoho označení, nemohou však zcela jistě prokázat, kdy si obyvatelé tohoto území vzali toto označení za své.

Čermákova publikace si neklade velké ambice, i přesto je však příjemnou a kvalitní publikací, která potěší všechny zájemce o Český ráj.

(mib)

***Přepeře 1457-2007.* Přepeře, Obecní úřad 2007. 32 stran.**

Při příležitosti 550. výročí první písemné zmínky o Přepeřích vydal obecní úřad zdařilou publikaci. Redigoval ji PhDr. Karel Herčík, dále se na textu podíleli starostka obce Eliška Brožová, zdejší zasloužilý kulturní pracovník Jaroslav Folprecht a archeolog PhDr. Jiří Waldhauser, CSc. Brožura většího čtvercového formátu navazuje na předchozí tisk Jaroslava Folprechta *U nás v Přepeřích* (1995) a na dvě vydání brožury téhož autora *Známé i neznámé pověsti, písně a báje z Českého ráje* (2000, 2005).

V obci není známa tvrz, nikdy tu nebyl kostel, škola byla zrušena, a přesto je tu živé prostředí pro kulturní a společenský život. Škoda, že již roku 1930 byl zlikvidován nádherný Vejpravův roubený statek, později podlehl vandalům i Jelínkův sv. Isidor. Zůstal jen prostý, ale pečlivě opatrovaný Zemanův křížek z roku 1853.

Nová brožura představuje vzorový způsob zpracování dějin malé obce. Stručně, ale čtivě je připomenuto vše: archeologické nálezy, výběrově (aby se zbytečně neopakovaly údaje z předchozích brožur) data a události ze starších dějin obce, podrobně novější a nejnovější historie. Nechybí statistika – soupis domů a obyvatel včetně chalupářů z poslední doby. Jmenovitě, ale většinou jen velmi stručně jsou zachyceni představitelé obce od poloviny 19. století do současnosti, učitelé, funkcionáři spolků a družstev, podnikatelé atd. Vše je doprovázeno množstvím dokumentárních kreseb a fotografií.

Vytknout se tomuto zdařilému dílku nedá téměř nic. Snad jen chybně uvedený rok vydání Pekařovy Knihy o Kosti, jedno chybné křestní jméno hraběte Kinského (Norbert, ne Robert)... Uvítali bychom i stručné biografie známých osobností spjatých s dějinami obce. Ale tyto drobné připomínky nic nemění na kladném hodnocení knížky. Kéž by podobných bylo více.

(blk)

BARTOŇ, Miroslav: *Pohledy do minulosti Markvartic.* Markvartice 2007, 144 stran + 16 stran barevných příloh.

Markvartičtí se dočkali první větší knihy o své obci. Napsal ji zdejší rodák Miroslav Bartoň (1928), vystudovaný obchodní akademik, který pracoval jako úředník a funkcionář státní správy hlavně v Sobotce a v Jičíně. Naposledy byl v letech 1982 – 1990 předsedou ONV v Jičíně. V důchodu se zajímal o minulost svého rodiště, prostudoval regionální literaturu i archivní prameny a výsledkem jeho úsilí je tato práce.

Hodnotit ji je složité. Na první pohled je to hezky vypravená knížka s množstvím repro-

dukovaných černobílých i barevných fotografií, pohlednic a archiválií, ovšem po přečtení zjistíme, že jde o práci nadšeného amatérského vlastivědného pracovníka se všemi klady i nedostatky podobných prací. Nejhodnotnější a také nejrozsáhlejší jsou kapitoly z nejnovějšího období, které autor prožíval. Využil v nich vedle písemných pramenů také svých vzpomínek i vzpomínek pamětníků a zanechal tak cenné svědectví o životě na vesnici a jeho proměnách od 1. světové války a pozemkové reformy přes období 2. světové války a poválečného združstevňování až po současnost. Zvláště pro mladé jsou zajímavé kapitolky o chovu a významu koní v životě venkova, o Kampeličce, o památných stromech, lidových stavbách atd. Alespoň náznakem je připomenut bohatý spolkový a společenský život obce, stručně se dovíme o existenci a zániku místní školy.

Starší dějiny obce jsou podány jen přehledně s důrazem na několik známějších jevů. Zde se právě projevil nedostatek studia odborné literatury a edic, chyběla i odborná pomoc zkušeného historika. Opominut je třeba soustavnější pohled na kostel a faru, i když církevní život v obci byl bohatý. Více bylo možno napsat i o osadách Mrkvojedy a Spařence.

Knížka však nezaznamenává ani návštěvu Josefa Václava Friče v Markvarticích a necituje příslušnou rozmarnou pasáž z jeho Pamětí, není vzpomenuto nadaných studentů Švorcových z poloviny 19. století a jejich básnických pokusů, nejsou využity vzpomínky básnířky Marie Calmy-Veselé a jejího bratra Otakara Hurycha na jejich markvartické předky – a tak bychom mohli pokračovat. Najdeme i dost chyb ve jménech: tak farář Jiřík Sirus Hořický má jednou křestní jméno Jirus (s. 12), podruhé Gurik (s. 60), farář Zach je psán jako Zich (s. 15), jeden z jeho nástupců, Antonín Kles, je uváděn jako Klesl (s. 15) či Klos (s. 17).

Jen trochu poučený čtenář se také jistě zeptá, proč v celé knížce není jediným slovem vzpomenut místní rodák, učitel Josef Haken. Byl přece poslancem a senátorem sociální demokracie a pak KSČ, vyšla o něm řada knih a článků, byl oslavován jako nejvýznamnější rodák obce – a nyní se budeme tvářit, že neexistoval? Tak by se k dějinám přistupovat nemělo, obzvláště když Haken napsal zajímavý rukopis o svém rodišti, z něhož pasáž o markvartických cestách otiskl za 2. světové války – nehledě na riziko – učitel Václav Frýba ve Věstníku soboteckém.

Pohledy do minulosti Markvartic jsou knížkou, která potřebovala, jak se říká, dotáhnout. Pak by její přínos byl daleko větší.

(blk)

HAVLÍČEK, Josef: *Historie obce Paceřice.* Praha 2007, 52 stran; HAVLÍČEK, Josef: *Dějiny některých domů a rodů v Paceřicích a v Kozicích.* Praha 2007, 68 stran + 15 stran příloh.

V r. 2007 se další obec na Turnovsku dočkala své monografie. Po Kacanovech a Olešnici s Pohořím Jaroslava Egerta jsou to Paceřice a jejich místní část Kozice z pera Josefa Havlíčka, který dějiny obce realizoval formou dvou sešitů, vydaných vlastním nákladem za podpory firmy URRACO s. r. o.

Obě publikace se vyznačují kvalitním technickým zpracováním, mile potěší použití vysoce kvalitního papíru i grafická úprava prací. Barevná obrazová příloha druhého dílu s fotografiemi domů a náčrty jejich rozmístění poukazuje na dodržení základní fotografické etiky zpracovatele. Téměř ve všech případech byla dodržena geometrická a barevná korektnost snímků – jinak nejčastější kámen úrazu příloh obdobných prací.

První díl *Historie obce Paceřice* je rozčleněn do 14 základních kapitol, které zakončuje

sumární přehled hospodářské situace vsí, zpracovaný na základě údajů z berní ruly, tereziánského, josefského a stabilního katastru. Následují kritické poznámky a seznam literatury, kam jsou ovšem nešťastně zařazeny i archiválie, jimž by měl náležet tradiční samostatný oddíl *Prameny*.

V kapitolách 1.2 a 1.3 se autor na šesti stranách věnuje nejstarším známým dějinám Paceřic a vysvětluje jejich pojmenování. Autor zde evidentně vychází z běžně dostupné literatury a příruček a klade vznik vesnice orientačně do doby slovanského kmene Charvátů. Zde je nutné připomenout, že současná historiografie vnímá nejednoznačné rozdělení Čech na jednotlivé kmenové svazy již v mnohem složitější struktuře než před několika desetiletími. J. Havlíček si je ovšem vědom skutečnosti, že první věrohodné zprávy o Paceřicích dokládají archivní prameny teprve krátce před polovinou 16. století. Od následující kapitoly *1.4 Paceřice od třicetileté války* autor začíná pracovat s dochovanými berními katastry, jakož i matrikami, vedenými ve Bzí a Jenišovicích, jejichž excerpci zúročil nejvíce ve druhém dílu. S nikoli přesnou definicí se setkáme na s. 18, když je jednotka osedlého interpretována jako počet domů. Rovněž zamrzí, že nejstarší dochovaný hruborohozecký urbář z r. 1608 považuje za ztracený (s. 12), zatímco jeho rukopis je uložen ve fondu RA Desfours-Walderode v děčínské pobočce SOA v Litoměřicích a zpřístupněn badatelské veřejnosti.

S nárůstem písemných pramenů se zvyšuje faktografická obsažnost následujících kapitol, zaměřených na školství, náboženství, robotní povinnosti a zemědělskou úroveň obce. Samostatnou krátkou kapitolou je představena místní část Kozice, do r. 1960 součást obce Ohrazenice. První díl Havlíčkovy práce končí první polovinou 19. století a i přes autorovo upozornění, že pokračování obecní historie nalezneme v paceřické kronice, anebo *ve vzpomínkách pamětníků*, by neměla být válečná léta a druhá polovina 20. století, v mnohém bouřlivější a pro podobu obce osudovější než předchozí století, opomíjena.

Rozsáhlejší příloha sumarizuje, jak již bylo uvedeno, údaje dostupných katastrů. Zde by se pro zpřehlednění jistě vyplatilo využití tabulkových formátů. Jako nadbytečné se jeví též užívání historických názvů v textu (např. *provedené šetření v kraji Bunzlau (Boleslav) a Steuerbezirk Turnau vyměřilo* – s. 44). V takovýchto případech jde o neopodstatněnou snahu zachycení autentičnosti excerpovaných dokumentů, jejichž originální název bývá zvykem citovat v kritických poznámkách, umístěných zde na s. 49-50. U těchto si obdobně nelze nepovšimnout absence názvů archivních fondů, z nichž autor čerpá, neboť pouhý odkaz na instituci nepostačuje citovaný dokument identifikovat.

Obsažnější druhý díl se již plně věnuje historii konkrétních objektů v Paceřicích a Kozicích, jejichž posloupnost určuje netradičně chronologie podle českých katastrů od berní ruly po katastr stabilní, které se společně s gruntovními knihami staly autorovi základní kostrou pro sestavení výsledné *genealogie* domů. V *Dějinách některých domů a rodů* se Josefu Havlíčkovi podařilo využít z archivních materiálů faktograficky nejcennější údaje. Provedl tak zdravý výběr, bez něhož nelze informační bázi gruntovních knih pro populární publikaci excerpovat.

Odhlédneme-li od několika nedostatků, u nichž je ovšem práh tolerance v případě regionálních prací umístěn na vyšších příčkách nežli pro odbornou historickou studii, působí Havlíčkův diptych vyváženým dojmem s důrazem na pečlivý výběr fakt, získaných během desítek hodin strávených v archivních badatelnách.

V současné regionální produkci náleží Havlíčkova biografie Paceřic rozhodně k té lepší polovině.

(pj)

Autoři tohoto svazku

PhDr. Michal Babík *(mib)*, Muzeum Českého ráje Turnov; Jaroslav Barták *(ba)*, Chuchelna; Miloslav Bařina, Městské muzeum Nová Paka; Karol Bílek, prom. hist. *(blk)*, LA PNP Praha; PhDr. Eva Bílková *(eb)*, LA PNP Staré Hrady; Václav Bukač, Městské muzeum Hořice; Mgr. Jan Drahoňovský, Městské muzeum a galerie Lomnice n. P.; Ing. Günter Fiedler, Středisko česko-německého porozumění Trutnov; Mgr. Jaromír Gottlieb *(gb)*, Regionální muzeum a galerie Jičín; Petr Hartman, Muzeum Českého ráje Turnov; Mgr. Petra Hejralová, Městské muzeum Železný Brod; Mgr. Karel Chutný, SOA Zámrsk – SOkA Jičín; PhDr. Vladimíra Jakouběová *(jak)*, Muzeum Českého ráje Turnov; Mgr. Pavel Jakubec *(pj)*, SOA Litoměřice – SOkA Semily; Mgr. Radka Janků, SOA Zámrsk – SOkA Jičín; Mgr. Hana Kábová *(káb)*, Archiv AV ČR Praha; Vilém Kmuníček, EXPO DATA Brno; Bc. Jakub Lustig, Spokojený Domov Jičín; PaedDr. Jan Luštinec (*jl)*, Krkonošské muzeum Jilemnice; Kristýna Matějková Peroutková, studující FF MU Brno; Iveta Mečířová, Muzeum a Pojizerská galerie Semily; PhDr. Ivo Navrátil *(in)*, SOA Litoměřice – SOkA Semily; Robert R. Novotný *(rrn)*, Ministerstvo dopravy, Praha; Mgr. Iva Paštrnáková, PdF UK Bratislava; PhDr. Jan Prostředník, Ph.D., Muzeum Českého ráje Turnov; MUDr. Vít Šlechta, Libštát; Mgr. Zuzana Šonská, Národní památkový ústav, ú.o.p. Liberec; PhDr. Aleš Valenta Ph.D., FF Univerzity Hradec Králové; Jana Vaváčková, Vlastivědné muzeum pro Vysoké nad Jizerou a okolí

POKYNY AUTORŮM

Publikovány mohou být jen historické práce, založené na studiu archivních či hmotných pramenů a dobré znalosti literatury, pokud přinášejí nové poznatky a týkají se širšího regionu vymezeného názvem sborníku. Všechny studie jsou recenzovány a podle výsledku buď přijaty k tisku, nebo vráceny autorovi k doplnění či přepracování, resp. zcela odmítnuty. Příspěvky redakce pravopisně sjednocuje a vyhrazuje si též právo drobných stylistických úprav. Redakční uzávěrka je vždy k 31. březnu běžného roku.

Texty zasílejte výhradně v elektronické podobě jako přílohu E-mailu (archiv@semily.net) v editoru MS-Word do verze 2003 nebo ve formátu rtf. Zásilku si vždy nechejte příjemcem potvrdit. Text prosím nijak neformátujte – připravte jej bez zarovnávaného pravého okraje, odsazování odstavců, dělení slov, sloupců, s řádkováním 1. Ke zvýraznění lze užít kurzívu (jí také nahrazujeme uvozovky), tučné a majuskulní písmo, nepoužívejte podtrhávání a prostrkávání. Mezi odstavci nevynechávejte řádky. Klávesu Enter používejte jen k oddělování odstavců. Číslice jedna a nula pište výhradně s použitím těchto znaků, tj. 1 nebo 0. V textu používejte přednostně kulaté závorky. Vynechané pasáže v citacích opatřete hranatou závorkou a třemi tečkami [...]. Mezi slovy a za interpunkcí (i v datech, jménech a zkratkách) dělejte jednoúhozové mezery. Uvozovky budou v tisku nahrazeny kurzívou, rozlišujte spojovník a pomlčku. Nepoužívejte hypertextové odkazy.

Poznámkový aparát nepropojujte s textem pomocí polí (poznámka pod čarou v programu MS-Word), v tiskárně by odkazy zmizely. Poznámky se označují až po interpunkci číslicí bez závorky jako horní index, umístěny budou za článkem.

Vždy připojte stručné resumé, pokud možno již v kvalitním překladu do němčiny nebo angličtiny, i s jeho původním českým zněním.

K článku zašlete vhodné ilustrace, množství se řídí rozsahem. Preferujeme kvalitně naskenované fotografie (TIFF nebo JPEG alespoň 300 dpi, u pérovek 600 dpi, vypálené na CD-ROM), můžete však dodat originální fotografie a pérovky. K očíslovaným obrázkům zašlete v souboru i text popisek, s uvedením jména autora snímků či kreseb.

Každý příspěvek musí být opatřen úplným jménem autora s vědeckými tituly, adresou jeho pracoviště, mailovou adresou a adresou bydliště.

Obě autorské korektury jsou obvykle rozesílány elektronicky ve formátu PDF. Korekturu je možno provést buď nástroji programu Adobe Acrobat, nebo mailem zaslat redakci čísla stránek, odstavců a řádek s uvedením opravy, popř. stránky vytisknout, opravit a zaslat poštou nebo oskenované mailem redakci. Druhá korektura slouží jen k ověření požadovaných oprav. Korektury se provádějí standardními korekturními znaménky (ČSN 88 0410). Zvláštní pozornost je nutno věnovat číslům 1/2 a 1/4, značkám pro plochu a objem a dále znakům, které se nevyskytují v české abecedě.

Úprava bibliografických citací

Monografie:
PŘÍJMENÍ, Jméno: *Název díla*. Místo a rok vydání, s. 00-00.

Stať ve sborníku:
PŘÍJMENÍ, Jméno: *Název díla*. In: Název sborníku. Sv. 0. Místo a rok vydání, s. 00-00.

Stať v periodiku:
PŘÍJMENÍ, Jméno: *Název díla*. Název periodika, *ročník,* rok, číslo, u novin též denní datum, s. 00-00.

Odkaz na webové stránky:
http://www.academia.cz/cs/dokumenty/pokyny-pro-autory (10. 12. 2008).

Při citaci archivních pramenů uveďte nejdříve název archivu a název fondu v nezkráceném znění, do závorky pak zkrácené názvy, jichž bude dále užíváno.

Děkujeme Vám za laskavé pochopení.

Z OBSAHU POSLEDNÍCH SVAZKŮ TOHOTO SBORNÍKU

16. svazek - 2003. 341 stran. Cena 150 Kč

Robert R. Novotný: *Náboženská bratrstva barokního období v Turnově*; Vojtěch Ron: *Barokní divadlo v Podkrkonoší*; František Jirásko: *Ohlas Matice české ve východních Čechách*; Gustav Novotný: *Puškař a odborný spisovatel Bedřich Brandejs*; Pavel Jakubec: *Po stopách Židů na Jilemnicku*; Ivo Navrátil: *Oheň na Strážníku. Procesy s tzv. Zelenou internacionálou na Jilemnicku*; Tereza Matlasová: *Podkrkonošský symfonický orchestr*; Jan Prostředník: *Archeologický výzkum románského kostela v Turnově-Nudvojovicích*; Petr Uličný: *K ikonografii města Jičína a jeho okolí*; Martin Nechvíle: *Příspěvek k historii obce Dalešic a okolí*; Michal L. Jakl: *Semilský původ novověkých řádů vysockých cechů*; Antonín Langhamer: *Ilustrátor, malíř a pedagog Miloslav Jágr*; Tomáš Řídkošil: *V Gobi. Z expedic Muzea Českého ráje v Turnově*; OSUDY: *Stanislav Honsejk, Milada Patrmanová, RNDr. Josef Plíhal, Otakar Štorch, Vojtěch Valkoun*; Kronika; *Památníky třetího odboje očima studentů* (M. Kraus – M. Samir); ZPRÁVY a LITERATURA

17. svazek - 2004. 303 stran. Cena 150 Kč

Petr Hartman – Jan Prostředník: *Záchranný výzkum středověké zásobnice na hradě Valdštejnu;* Petr Uličný: *Item zedníkům na nějaký sloupky do štítu dáno... (Rok 1630 na stavbách Albrechta z Valdštejna v registrech baušrejberských);* Robert R. Novotný: *Spor turnovského světského a řeholního kléru ve třicátých letech 18. století;* Pavel Jakubec: *Mozaika židovských rodin na Železnobrodsku v 18. až 20. století;* Antonín Langhamer: *Kozákov ve výtvarném umění, literatuře a hudbě;* Eva Ulrychová: *Soupis zaniklých středověkých vsí na Jičínsku;* Hana Kábová: *Josef Vítězslav Šimák v korespondenci s Antonínem Rezkem a Josefem Kalouskem (Edice);* Petr Uličný: *Z opravy severní fasády Valdštejnova casina u Jičína;* Ulrich Junker: *Pamětní bible. Kronika pro Rokytnici nad Jizerou;* Miroslav Cogan: *Antonín Karč, umělec tvaru a barvy;* Tomáš Řídkošil: *Kamčatské vulkány;* OSUDY: *JUDr. Josef Dufek, Ladislav Havlíček;* KRONIKA: *Zájezd účastníků riegrovské konference na Vysocko a do Krásné, někdy Šumburka* (Michal L. Jakl); *Turnov a Idar-Oberstein* (Tomáš Řídkošil); ZPRÁVY a LITERATURA

18. svazek - 2005. 351 stran. Cena 150 Kč

Stanislav Kasík: *O znaku města Nové Paky;* Petr Uličný: *„Item na lipové cestě spotřebováno…" Rok 1632 na stavbách Albrechta z Valdštejna v registrech baušrejberských;* David Marek: *Turnov v životě jednoho z jeho primátorů. Příspěvek k dějinám města na konci třicetileté války;* Pavel Jakubec: *Příběhy svijanských Židů. Ze života židovských rodin na svijanském panství;* Kateřina Jeníčková: *Eleonora Prošková. K počátkům emancipace žen na malém městě;* Miroslav Cogan: *Josef Drahoňovský a česká glyptická škola I.;* Ivo Navrátil: *Letáková akce na Turnovsku v roce 1948;* Jan Prostředník – Petr Hartman – Petr Šída: *Archeologický a stavebně historický průzkum domu čp. 450 v Sobotecké ulici v Turnově;* Jan Prostředník: *Příspěvek k poznání haltýřů v historickém jádru Českého Dubu;* Martin Nechvíle: *Archeologický příspěvek k počátkům hradu Kosti;* Pavel Jakubec: *Památky dopravního značení na Jičínsku a Semilsku;* Tomáš Řídkošil: *František Pošepný a jeho význam pro geologii po 110 letech;* Karel Hvížďala: *Dvě metafory Karla Krause a naše noviny;* Tomáš Řídkošil: *Český ráj evropským geoparkem;* OSUDY: *Vladimír Cerman, Otakar Číla, Vratislav Číla, Alois Hlavatý, P. Josef Hofmann, Božena Truhlářová;* KRONIKA: *Karl Kraus – jičínský rodák a světoobčan; Životní jubileum profesora Zdeňka Johana;* ZPRÁVY a LITERATURA

19. svazek - 2006. 271 stran. Cena 150 Kč

Jiří Waldhauser: *Archeologie v Českém ráji - bilance a perspektivy;* Václav Lukáš: *Kdy byla postavena předsíň vysockého kostela?;* Jaroslav Barták: *Semily jako štace kočovných divadelních společností, aneb Koláček od paní Riegrové;* Michal Babík: *Počátky kinematografie v Turnově;* Jindřich Korner: *Votrubcův lom na Kozákově;* Miroslav Cogan: *Josef Drahoňovský a česká glyptická škola II.;* Petr Šída – Jan Prostředník: *Změny v zemědělském využívání podhůří Jizerských hor ve světle archeologických a etnografických pramenů;* Michaela Bradáčová: *Františkánský klášter v Turnově v 18. století v knihách příjmů a výdajů;* Robert R. Novotný: *Maloskalský, tzv. Vacardův mlýn v archivních pramenech;* Stanislav Kasík: *Nové symboly měst a obcí okresu Semily po roce 1990;* Petr Uličný: *Pod omítkami jičínského zámku: Průzkumy Jaroslava Wagnera z let 1969 až 1979;* Tomáš Řídkošil: *K 100. výročí narození Karla Tučka;* KRONIKA: *Sedmdesátiny Antonína Langhamera* (Milan Hlaveš); *Zemřel Miloš Gerstner* (Jan Luštinec); ZPRÁVY a LITERATURA

20. svazek - 2007. 360 stran. Cena 150 Kč

Martin Nechvíle: *Janovice na Českodubsku ve světle archeologických nálezů;* Monika Smočková: *Vzpomínka na Čeňka Paclta, světoběžníka z Turnova;* Pavel Jakubec: *Vývoj zvonového inventáře na Turnovsku od 15. století do současnosti;* Jan Prostředník – Petr Hartman: *Výsledky záchranného archeologického výzkumu na hradě Kumburku v roce 2006;* Hana Kábová – Karol Bílek: *Josef Pekař a Josef Vítězslav Šimák (Edice vzájemné korespondence);* Stanislav Kasík: *Nové symboly měst a obcí okresu Jičín po roce 1990;* Petr Uličný: *První léta města Jičína;* Petra Hejralová: *Realizace rodinných domů Aloise Meteláka;* OSUDY: Josef Břeský, Josef Drahoňovský, Karel Exner, Vlastimil Fiala, Radomír Karlas, Josef Kosejk, Karel Kosejk, Vladimír Móro, František Svatý, František Šonský; KRONIKA: *Měli jsme ho rádi. Za Janem Šťovíčkem* (Karol Bílek); *Historie s vůní humoru. K nedožitým osmdesátinám Václava Votočka* (Ivo Navrátil); ZPRÁVY a LITERATURA

REDAKCE A DISTRIBUCE SBORNÍKU

Státní oblastní archiv v Litoměřicích – Státní okresní archiv Semily
Semily-Podmoklice, Archivní 570, 513 01
http://www.archiv.semily.net; e-mail: archiv@semily.net
tel.: +420 488 577 832

Muzeum Českého ráje v Turnově, Skálova 71, 511 01
http://www.muzeum-turnov.cz; e-mail: mail@muzeum-turnov.cz
tel.: +420 481 322 106

TISKÁRNA GLOS SEMILY s.r.o.

Tiskárna Glos Semily, s. r. o.
Špidlenova 436, 513 01 SEMILY

Tel./fax: 481 622 644, 481 624 584
E-mail: tiskarna@glos.cz
www.glos.cz

Z ČESKÉHO RÁJE A PODKRKONOŠÍ
vlastivědný sborník
svazek 21

Vydal Státní oblastní archiv v Litoměřicích – Státní okresní archiv Semily a Muzeum Českého ráje v Turnově v roce 2008. Redakčně připravil Ivo Navrátil. Redakční radu ve složení Michal Babík, Karol Bílek, Miroslav Cogan, Jaromír Gottlieb, Vladimíra Jakouběová, Radka Janků, Jan Prostředník a Tomáš Řídkošil vede Jan Luštinec. Tajemník redakce Pavel Jakubec. Obálka a grafická úprava Jaroslav Barták. Jazyková spolupráce Günter Fiedler. Vytiskla Tiskárna Glos Semily, s. r. o. Náklad 600 výtisků. Stran 304.